

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANA BİLİM DALI

HZ. ÂİŞE’NİN
HAYATI, ŞAHSİYETİ VE HZ. PEYGAMBER
SONRASI İSLÂM TARİHİNDEKİ ROLÜ

Doktora Tezi

Recep ERKOCAASLAN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANA BİLİM DALI

HZ. ÂİŞE’NİN
HAYATI, ŞAHSİYETİ VE HZ. PEYGAMBER
SONRASI İSLÂM TARİHİNDEKİ ROLÜ

Doktora Tezi

Recep ERKOCAASLAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İrfan AYCAN

Ankara-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
ANA BİLİM DALI

HZ. ÂİŞE’NİN
HAYATI, ŞAHSİYETİ VE HZ. PEYGAMBER
SONRASI İSLÂM TARİHİNDEKİ ROLÜ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İrfan AYCAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. İrfan AYCAN

.....

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

.....

Prof. Dr. Eyüp BAŞ

.....

Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN

.....

Yrd. Doç. Dr. Halide ASLAN

.....

Tez Sınavı Tarihi-15 / 01 / 2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Recep ERKOCAASLAN

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. METOD ve KAYNAKLAR	1
A. Metod	1
B. Kaynaklar	4
BİRİNCİ BÖLÜM	
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE	
I. MEKKE DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE	12
A. Hz. Âişe'nin Nesebi ve Doğum Tarihi	12
B. Hz. Âişe'nin İslâm'ı Kabul Etmesi	12
C. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile Nişanlanması	13
D. Hz. Âişe'nin Hicreti	15
II. MEDİNE DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE	16
A. Muhâcirlerin ve Hz. Âişe'nin Hummaya Yakalanması	16
B. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile Evliliği	17
C. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile Evlilik Yaşı Meselesi	19
D. Hz. Âişe'nin Evi	35
E. Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin Birbirlerine Olan Sevgileri	38
F. Hz. Âişe'nin Künye Talebi	45
G. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in Diğer Hanımlarıyla İlişkileri	46
H. Hz. Âişe'nin Katıldığı Gazveler	59
1. Uhud Gazvesi	60
2. Hendek ve Kurayza Gazveleri	61
3. Benî Mustalik Gazvesi	62
3. 1. Benî Mustalik Gazvesi'ndeki Nifak Hareketleri	65
3. 2. İfk Olayı	69
3. 2. 1. Kur'ân'da İfk Olayı	79
3. 2. 2. İfk Olayı'na İsmi Karışanlar	84
3. 2. 3. Safvân b. Mu'attal'ın İfk Olayı'ndaki Tavrı	86
3. 2. 4. İfk Olayı Hakkında Yapılan Değerlendirmeler	88

3. 2. 5. Hz. Âişe Vesilesiyle Teyemmüm Âyetinin İnmesi.....	91
I. İlâ, Tahyîr ve Tahrim Olaylarında Hz. Âişe	94
İ. Hz. Âişe'nin Dilinden Hz. Peygamber'in Vefatı	95
İKİNCİ BÖLÜM	
HZ. ÂİŞE'NİN ÖZELLİKLERİ	
I. RASÛLULLAH İLE EVLİLİĞİNİN KARAKTERİNE ETKİLERİ.....	101
II. HZ. ÂİŞE'NİN ZAAFLARI.....	103
III. HZ. ÂİŞE'NİN AHLÂKİ.....	107
A. İbadete Düşkünlüğü.....	107
B. Tesettür Hassasiyeti.....	110
IV. HZ. ÂİŞE'NİN FAZİLETLERİ.....	113
V. HZ. ÂİŞE'NİN CÖMERTLİĞİ ve GEÇİM KAYNAKLARI	117
A. Hz. Peygamber Dönemi	117
B. Hz. Peygamber'den Sonraki Dönem	121
VI. HZ. ÂİŞE'NİN OYUN EĞLENCE ve MİZAH HAKKINDAKİ TUTUMU ...	126
VII. HZ. ÂİŞE'NİN İLMİ.....	128
A. Eğitim ve Öğrenimi.....	128
B. Hz. Âişe'nin İlmi Hakkında Söylenenler	131
C. Hz. Âişe'nin Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri	132
D. Hz. Âişe ve Hadis İlmi	136
1. Hz. Âişe'den Gelen Hadis Rivayeti Sayısı	136
2. Hz. Âişe'nin Hadis Rivayet Ettiği ve Hz. Âişe'den Hadis Rivayet Eden Râviler.....	137
3. Hz. Âişe Âdil Bir Râviydi.....	138
4. Hz. Âişe'nin Rivayetlerinin Değeri.....	140
5. Hz. Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği	145
6. Sahâbenin Hz. Âişe'ye İtiraz Ettiği Konular.....	148
7. Hz. Âişe Vesilesiyle Kaldırılan Bidatler.....	150
8. Hz. Âişe'ye Nispetle Uydurulan Hadisler.....	152
E. Hz. Âişe ve Fıkıh İlmi	153
F. Hz. Âişe ve Tefsir İlmi	157
G. Hz. Âişe ve Şiir	160
H. Hz. Âişe ve Tıp İlmi.....	162

I. Hz. Âişe ve Rüya Yorumu.....	165
İ. Hz. Âişe'nin Hitabeti	166
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
HALİFELER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE	
I. HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE.....	168
A. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı ve Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi.....	175
II. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE.....	176
A. Hz. Ömer'in Vefatı ve Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi.....	180
III. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE.....	180
A. Hz. Osman'ın Hilafeti ve İç Karışıklıkların Başlaması.....	181
B. Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın Yönetimine Karşı Tavrı	186
1. Hz. Osman'ın Hilafetine Kadar Olan Dönemdeki İlişkileri.....	186
2. Hz. Osman'ın Halife Olmasından Sonraki Dönemdeki İlişkileri	187
IV. HZ. ALİ DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE	199
A. Hz. Ali'nin Hilafeti ve Karışıklıkların Artarak Devam Etmesi	199
1. Talha ve Zübeyr'in Mekke'de Hz. Âişe ile Buluşması.....	204
2. Hz. Âişe, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin İlişkileri	212
2. 1. Hz. Peygamber Dönemindeki İlişkileri.....	213
2. 2. Hz. Peygamber Sonrası Dönemdeki İlişkileri.....	218
3. Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye Karşı Ayaklanma Sebepleri.....	220
4. Hz. Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye Nasihati	228
5. Cemel Ashâbının Basra'ya Ulaşması.....	231
6. İki Grubun Savaşı (Cemel-i Asgar Günü).....	234
7. Hz. Ali'nin Medine'den Ayrılması	242
B. CEMEL SAVAŞI.....	251
1. Cemel Savaşı Sonrasında Hz. Âişe'nin Siyasi Olaylar Karşısındaki Tutumu	268
2. Hz. Hasan'ın Vefatı ve Hz. Âişe'nin Odasına Gömülme İsteği	270
V. MUÂVİYE B. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE.....	271
A. Hz. Âişe'nin Kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi.....	273
B. Hz. Âişe'nin Hucr b. Adî'nin Öldürülmesini Engelleme Çabası	276
C. Yezid'in Veliahtlığına Karşı Hz. Âişe'nin Tavrı	277
VI. HZ. ÂİŞE'NİN VEFATI.....	278

SONUÇ	282
KAYNAKÇA.....	288
ÖZET.....	314
ABSTRACT.....	315
الخلاصة.....	316

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Bin/İbn
bint	: Binti
BYASİ	: Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm
cem.	: Cem eden
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren/Çevirenler
der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.z.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İAD	: İslâm Araştırmaları Dergisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSTEM	: İslâm San'at, Tarih, Edebiyât ve Mûsikîsi Dergisi
krş.	: Karşılaştırınız
M.	: Miladî
nr.	: Numara
sad.	: Sadeleştiren/Sadeleştirenler
ŞİA	: Şamil İslâm Ansiklopedisi
tah.	: Tahkik
tahr.	: Tahric
ts.	: Tarihsiz

UÜİFD : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vd. : ve diğerleri
vr. : Varak
yy. : Yayın Yeri Yok
YYÜİFD : Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖNSÖZ

Bugün dünya üzerindeki tüm insanların yaklaşık yüzde yirmi üçünü oluşturan bir buçuk milyardan fazla insanın kendisine tabi olduğu Hz. Peygamber, entelektüel anlamda en fazla ilgi uyandıran şahsiyetlerin başında yer almaktadır.

İnsanlık tarihinin gördüğü en büyük dönüşümlerden birinin mimarı olan Hz. Peygamber'in hayatının her alanı ve öğretisinin bütün yönleri geniş halk kitleleri tarafından ilgi konusu olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak Hz. Peygamber'in etrafında bulunan ve İslâm dinine hizmet eden bütün insanlar da bu ilginin bir parçasını oluşturmaktadır.

Kuşkusuz maddî ve manevî anlamda ömrünü İslâm'a hizmet yolunda harcayan pek çok sahâbî bulunmaktadır. Bu sahâbîler içerisinde ilk halife Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber ile evliliği sebebiyle de tüm müminlerin annesi olan Hz. Âişe en nadide yere sahip olanlardan birisidir. Özellikle onun ilmî anlamda İslâm dinine yapmış olduğu katkılar, kesinlikle hemcinsleriyle mukayese edilemeyecek derecede büyüktür.

Hız. Peygamber toplumsal konumu ve Allah'ın kendisine lütfettiği özel durumu sebebiyle pek çok evlilik yapmıştır. Fakat Hız. Peygamber'in yaptığı bu evliliklerde iki hanımı özellikle öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki maddî ve manevî anlamda İslâm'ın inkişafı uğrunda ömrünü harcayan Hız. Hatice'dir. O, Hız. Peygamber'e risâlet görevi verildiği ilk andan itibaren vefat ettiği bi'setin 10. yılına kadar Hız. Peygamber'in en büyük destekçisi olmuştur. İslâm'a ve Hız. Peygamber'e karşı yapılan saldırılarda Hız. Peygamber'in yegâne sığınağı olmuş, bu zorlu dönemde sahip olduğu maddî varlığının tamamını İslâm'a hizmet yolunda harcamış ve eşinin yaşadığı sıkıntıların tamamını kendisi de en derin şekilde hissetmiştir.

Hız. Peygamber'in eşleri içerisinde ikinci olarak öne çıkan ümmü'l-müminîn ise Hız. Âişe'dir. Hız. Âişe Hız. Hatice'nin vefatından sonra Hız. Peygamber için büyük bir teselli kaynağı olmuştur. Hız. Âişe hem Hız. Hatice'nin vefatından sonra Hız. Peygamber için bir teselli olmuş, hem de o körpe dimağıyla İslâm'ın bütün karelerinin fotoğrafını çekerek Hız. Peygamber'in vefatının ardından toplumun irşadı noktasında en büyük hizmeti gerçekleştirenlerden birisi olmuştur. Hız. Âişe

yetiştirdiği talebeleri sayesinde vefatından çok sonraları bile İşlâm âleminin irşadına büyük katkı sağlamıştır.

Hız. Âişe özellikle Ehl-i sünnet ağısından İşlâm'a yaptığı hizmetler sebebiyle erişilmez bir konumdadır. Fakat şîa'nın başını çektiği bazı fırkalar özellikle Hız. Ali'ye karşı giriştiği muhalefet ve Cemel Savaşı ile sonuçlanan çıkışı sebebiyle Hız. Âişe'ye karşı derin bir düşmanlık duymakta, onu hiçbir güzel vasfı olmayan bir muhteris gibi görmekte ve göstermeye çalışmaktadırlar.

Benzer şekilde oryantalistler de Hız. Âişe üzerinden hem Hız. Peygamber'e hem de ilk halife olan Hız. Ebû Bekir'e eleştirilerde bulunmaktadır. Oryantalistler özellikle Hız. Âişe'nin evlilik yaşı üzerinden, geğımişi günümüz bakış ağısıyla değerlendirerek, Hız. Peygamber hakkında çeşitli ithamlarda bulunmaktadır. Bu bakış ağılarının ilmî bir üslup içerisinde değerlendirilmesi ve bunlara cevap verilmesi bir gerekliliktir.

Dilimizde Hız. Âişe'nin biyografisi üzerine akademik bir çalışma yapılmamış olup, yapılan biyografi çalışmalarının da akademik hassasiyetlerden büyük ölçüde uzak olması sebebiyle, tezimiz bu alandaki bir boşluğu doldurmaya katkı sağlayacaktır. Buna ek olarak Hız. Âişe üzerine yapılan çalışmalarda Hız. Peygamber'in merkeze alındığı, Hız. Âişe'nin ise ikinci planda kaldığı görölmektedir. Bizim alışmamız Hız. Âişe merkezli olmasıyla da diğer çalışmalardaki bu eksikliği doldurmaya katkı sunacaktır.

Ayrıca dilimizde Hız. Âişe üzerine yapılan çalışmalarda Hız. Âişe'nin siyasi olaylardaki rolünün çok kısa olarak incelendiği görölmektedir. Bu yüzden tezimizde Hız. Âişe'nin siyasi olaylardaki rolü ayrıntılı bir şekilde ele alınarak bu konudaki eksiklik de giderilmeye çalışılmıştır.

Son olarak alışmamızdaki Arapça ve İngilizce tercümelerde yardımlarını esirgemeyen, yaptıkları tashihlerle pek çok yanlışımızı düzelten kıymetli hocalarım ve arkadaşlarım Adem SADOĞLU, Ahmet KAPLAN, Ali Haydar BÖLÜKBAş, Enes BÜYÜK, Ersin ÇELİK, Hakan Bilgin SARUHAN, Halil BEKAROĞLU, Halil İbrahim TURHAN, Hasan Hüseyin AKMAN, İhsan ARSLAN, Muhammet Hanefi SULUOĞLU, Musa TÜRKAN, Mustafa TAş, Muzaffer ÜZÜMCÜ, Recep ERTUGAY, Ümit ERKAN ve özellikle çalışmamızın her aşamasında yardımlarını

esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İrfan AYCAN'a şükran ve minnetlerimi sunarım.

Recep ERKOCAASLAN

ANKARA

2016

GİRİŞ

I. METOD ve KAYNAKLAR

A. Metod

Hiz. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti ve Hiz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü isimli doktora tezimizde Hiz. ÂiŖe'nin hayatının bütün yönlerini üç bölüm halinde inceledik. Hiz. ÂiŖe'nin hayatının bir kiŖi tarafından bütün yönleriyle detaylı bir Ŗekilde incelenemeyeceği bir vakıadır. Özellikle Hiz. ÂiŖe'nin hadisçiliği, tefsirciliği ve fıkıhçılığı gibi konular bir veya birkaç doktora çalıŖması yapılabilecek kadar geniş konulardır. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak Hiz. ÂiŖe'nin genel manada tarih ilmine konu olacak yönleri üzerinde durmaya çalıŖtık. Çok daha derinlemesine çalıŖma gerektiren hususlarda özet mahiyetinde bazı bilgileri vererek konuyu ana hatlarıyla belirtmeye çalıŖtık.

Tezimizin ilk bölümünde Hiz. ÂiŖe'nin hayatının Hiz. Peygamber'in vefatına kadarki bölümü hakkında bilgi vermeye gayret ettik. Bu bölümde genel olarak Hiz. ÂiŖe'nin Mekke hayatı, nesebi, doğum tarihi, İslâm'ı kabul etmesi, Hiz. Peygamber ile niŖanlanması ve Hiz. ÂiŖe'nin hicreti konuları ele alınmıŖtır. Hiz. ÂiŖe'nin Medine hayatını konu edinen kısımda ise Hiz. ÂiŖe ile Hiz. Peygamber'in evlilikleri, Hiz. ÂiŖe'nin evi, Hiz. ÂiŖe'nin Hiz. Peygamber'le ve onun diğer eŖleriyle iliŖkileri, Hiz. ÂiŖe'nin katıldığı gazveler ve bu gazvelerdeki rolü, İlâ Olayı ve son olarak da Hiz. ÂiŖe'nin dilinden Hiz. Peygamber'in vefatı incelenmiŖtir.

Bu bölüm içerisinde özellikle son dönemde tartıŖma konusu haline gelen Hiz. ÂiŖe'nin evlilik yaŖı tüm yönleriyle detaylı bir Ŗekilde ele alınmıŖtır.

Yine bu bölüm içerisinde iŖledięimiz Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı konularını da önemine binaen çok detaylı bir Ŗekilde incelemeye gayret gösterdik.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Hiz. ÂiŖe'nin genel özellikleri incelenmeye gayret edildi. Hiz. ÂiŖe'nin mizacı, ahlâkı, ibadetlere düşkünlüğü, tesettür hassasiyeti, faziletleri, cömertliği, geçim kaynakları, eğlence ve mizah konusundaki tutumu ve son olarak Hiz. ÂiŖe'nin ilmi ve İslâmî ilimlere katkısı aktarılmaya çalıŖılmıŖtır.

Bu bölümde incelediğimiz konular içerisinde Hz. Âişe'nin hadisçiliği başlığı özellikle geniş tutulmaya çalışılmıştır. Malum olduğu üzere Hz. Âişe'nin yaşadığı süreç içerisinde İslâmî ilimler tefsir, hadis ve fıkıh gibi özel branşlara ayrılmıyordu. Bu ilimlerin tamamı büyük oranda rivayete dayalı bir şekilde diğer insanlara aktarılıyordu. İlgili yerde görüleceği üzere bazen Hz. Âişe'nin aktardığı bir rivayet tefsir, hadis, fıkıh ve hatta kelam ilimleriyle alakalı malumatı bünyesinde barındırabiliyordu. Hadis ilminin bu manada kapsayıcı içeriği ve Hz. Âişe'nin İslâmî ilimlere kazandırdığı eleştirel bakış açısını göstermesi açısından bu başlığa da diğerlerine nispeten daha fazla önem verdik.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Muâviye'nin yönetime geliş şekilleri ve zikredilen bu dönemlerdeki yönetimlere Hz. Âişe'nin herhangi bir etkisi bulunup bulunmadığını inceledik. Son olarak da Hz. Âişe'nin vefatı konusunu ele aldık.

Bu bölüm içerisinde özellikle Hz. Osman'a karşı başlayan muhalefetin sonrasındaki kısımlar Hz. Âişe ile doğrudan irtibatlı olmamasına rağmen konuların daha iyi anlaşılabilmesi için özet olarak ele alınmıştır. Çünkü Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı birbirini tetikleyen bir olaylar zinciridir. Müslümanların birbirleriyle savaşmasıyla sonuçlanan bu olayların nasıl başladığı ve bu olaylarda Hz. Âişe'nin ne gibi bir etkisi olduğu tüm yönleriyle ele alınmaya çalışıldı.

Fakat burada şunu da belirtmekte fayda görüyoruz. Hz. Osman'ın öldürülmesi, Cemel ve Sıffın savaşları İslâm tarihindeki en büyük kırılma noktalarının başlangıcıdır. Bu tarihten sonra taraflar kendi görüşlerini desteklemek, muhaliflerin düşüncelerini de yermek amacıyla hadis uydurmaya başlamışlardır.¹ Hadis uydurma faaliyetleri özellikle Hz. Osman'ın vefatından sonra yoğunlaşmıştır. Hz. Ali taraftarlarından birisinin söylediği: “Allah belalarını versin! Ne kadar muhteşem bir ilmi ifsat ettiler.”² sözü meydana gelen yıkımın büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bazı İslâm âlimleri bu yıkımı sayısal olarak da

¹ Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler: Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkidi*, İFAV, İstanbul, 1997, s. 27-61; Turhan, Halil İbrahim, *Cerh Ta'dil İlminin Hicrî İlk İki Asırdaki Gelişim Seyri*, STS Yayınları, Rize, 2014, s. 38.

² Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh*, Dâru İbni Hazm, Beyrût, 2010, s. 17.

belirtmişlerdir. Hz. Ali ve Ehl-i beyt hakkındaki uydurma rivayetlerin üç yüz binden fazla olduğu ifade edilmiştir.³

Bunun doğal bir sonucu olarak bütün İslâm tarihi, hadis ve diğer İslâmî ilimlerin kaynaklarına bu uydurma rivayetler az veya çok girmiştir. Uydurma rivayetlerin özellikle kendini hissettirmeye başladığı dönem Hz. Osman'ın katlinden sonraki süreçtir. Bu dönemde taraflar kendilerini haklı muarızlarını haksız gösteren o kadar fazla rivayeti kaynaklara sokmuşlardır ki olayların nasıl meydana geldiğini tespit etmek neredeyse imkânsız bir hal almıştır.

Bu zikrettiğimiz sebeplerden dolayı Hz. Osman'ın vefatından itibaren başlayan dönemi aktarırken biz de çok zorlandık. Birbiriyle tenakuz halindeki onlarca rivayet arasından bazılarını tercih mecburiyetinde kaldık. Öncelikle güvenilirlikleri daha yüksek olan hadis kaynaklarını tercih etmeye çalıştık, fakat bu hadis kaynaklarında Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı gibi konulara neredeyse hiç değinilmemiş olması sebebiyle güvenilirlikleri daha zayıf olan hadis kaynaklarına ve İslâm tarihi kaynaklarına müracaat etmemiz zaruri bir hale geldi. Bu kaynaklar içerisinde de daha tarafsız olma ihtimali yüksek olan, Şîilik ithamına maruz kalmayan âlimlerin eserlerine öncelik verdik. Şîi uydurması olduğu açık olan bazı rivayetleri de görülmesi açısından kaydettik.

Ehl-i sünnet âlimleri, sahâbeye biçilen erişilmez ve dokunulamaz insan profili yüzünden Cemel Savaşı hakkında yorum yapmaktan, hatta rivayetleri aktarmaktan bile kaçınmışlardır. Sahâbeyi eleştirmenin zındıklıkla eş tutulduğu⁴ bir ortamda bu gayet anlaşılabilir bir tepkidir.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bu konulardaki tavrını Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) veya İmam Şâfiî (ö. 204/819)'ye nispet edilen şu sözler gayet güzel

³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *el-Menârü'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zâif*, tah. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbû'âtü'l-İslâmiyye, 11. Baskı, Beyrût, 2004, s. 116; Ekinci, Muhammed Salih, *Tarihte Metod ve Tarihi Tetkikler Işığında Sahabe Dönemi*, çev. Mehmet Ecir Eşiyok, Konya, ts., s. 219; Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971), *Ashâb-ı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 192-193.

⁴ Ekinci, s. 13; Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 27; Aşıkkutlu, Emin, *Hadiste Rical Tenkidi: Cerh ve Ta'dil İlmi*, İFAV, İstanbul, 1997, s. 44; Seyyid Muhammed Nuh, *Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları*, çev. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010, s. 38.

özetlemektedir: “Allah onların kanının ellerimize bulaşmasından bizi korudu. Öyleyse biz de dilimizle o kanlara dalmayalım.”⁵

Bir yanda sahâbe hakkında en ufak bir söz söylemekten kaçınan Ehl-i sünnet anlayışı; diğer tarafta sahâbeye küfretmeyi dinin bir parçası olarak kabul eden, hatta bu yaptıkları tel'in ve hakaretlerden sevap almayı uman Şîî anlayış bulunmaktadır. Bu durumda rivayetlerin Hz. Ali'yi haklı çıkarması ve karşısında yer alan tüm sahâbîlerin haksız gösterilmesi kaçınılmaz bir vakıadır. İşte bu sebeple bu dönem olaylarını konu edinen yazarların büyük bir kısmı maalesef Şîî rivayetlerinin etkisi altında kalmış, Hz. Ali'yi mutlak haklı, karşısında yer alanları da mutlak haksız olarak görmüşlerdir. Biz çalışmamızda mümkün olduğu kadar bu hataya düşmemeye özen gösterdik. Olayları mümkün olduğunca objektif bir bakış açısıyla ele almaya çalıştık. Fakat belirttiğimiz gibi rivayetlerde çok ciddi tenakuzlar ve muğlaklıklar bulunduğu için bize göre en doğru olan rivayetleri tercihe mecbur kaldık. Yani Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı'nı işlediğimiz kısımların tarihî doğrular olduğunu iddia etmemiz mümkün değildir. Bizim yaptığımız sadece rivayetler içerisinden bir tercih bütününe ortaya koymak olmuştur.

Çalışmamızın genelinde rivayetleri özetleyerek aktarmaya gayret ettik. Fakat rivayetlerin tamamının görülmesinin gerekli olduğunu düşündüğümüz durumlarda rivayetlerin tamamını verdik. Birkaç defa kullanmak mecburiyetinde kaldığımız rivayetlerin bazılarını çok fazla tekrara düşmemek adına, daha önce kullandığımız yere atıf yaparak özet bir şekilde aktardık.

İkinci derece de önemli olan farklı rivayetleri, anlatım akışının bozulmaması için dipnotlarda belirtmeyi uygun gördük.

B. Kaynaklar

İslâm tarihi çalışmalarında özellikle Hz. Peygamber dönemi için en önemli kaynak Kur'ân-ı Kerîm'dir. Çalışmamızın neredeyse her aşamasında ve özellikle İfk Olayı'nda Kur'ân âyetlerine müracaat ettik. Âyetlerin tercümelerinde bir komisyon tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm meâlini kullandık.⁶

⁵ Ekinci, s. 224; Bilmen, s. 161.

⁶ Karaman, Hayrettin vd., *Kur'ân'ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13. Baskı, Ankara, 2005.

Çalışmamızda ikinci dereceden öneme sahip diğer kaynaklar hadis eserleridir. Hz. Âişe'nin gerek hayatını gerekse İslâmî ilimlere yaptığı katkıyı en güzel biçimde ortaya koyan eserler olması sebebiyle birçok hadis külliyatından istifade etmeye çalıştık. Bunlardan özellikle *Kütüb-ü Tis'a*⁷ olarak isimlendirilen hadis kaynaklarını sayfa sayfa tarayarak inceledik. Bu eserlerden istifade ederken imkânlar ölçüsünde tercümelerinden de faydalandık. Hadisleri kaynak olarak gösterirken *Concordance*'ın hadis gösterme kaidelerini esas aldık. Buna göre Dârimî (ö. 255/869), Buhârî (ö. 256/870), İbn Mâce (ö. 275/888), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Tirmizî (ö. 279/892)'nin eserleri dipnot gösterilirken kitâb adından sonra bâb numarası verilmiştir. İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Müslim (ö. 261/875)'in eserleri dipnot olarak gösterilirken kitâb adından sonra hadis numarası verilmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve diğer bütün hadis kaynaklarında ise cilt ve sayfa numarası verilmiştir.

Çalışmamızda en çok istifade ettiğimiz eserler ilk dönem siyer kaynakları ve tabakât kitaplarıdır. Çalışmamızın her safhasında büyük fayda sağlayan ilk eserimiz Vâkidî (ö. 207/822)'nin *Kitâbü'l-Megâzî* isimli eseridir.⁸ Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinin kronolojik bir şekilde ele alındığı bu eserde rivayetler dağınık olarak verilmektedir. Vâkidî, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi çok önemli hadisçiler tarafından zayıf olarak kabul edilmesine karşın bir kısım hadisçiler tarafından da güvenilir olarak kabul edilmiştir.⁹

⁷ İmam Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Muhassalu li-Müsnedi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, der. Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Kara'âvî, Dârü'l-Âsime, 2. Baskı, Riyâd, 2006; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl (ö. 255/869), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîh*, tah. ve tahr. Ahmed Zehve-Ahmed İnâye, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 2011; Müslim, *Sahîh*; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 275/888), *Sünen*, haz. Muhammed Berber, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2013; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünen*, Haz. İzzet Ubeyd ed-De'âs-Âdil es-Seyyâd, Dâru İbni Hazm, 1. Baskı, Beyrût, 1997; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Haz. Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî-Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Mektebetü'l-Me'ârif, 1. Baskı, Riyâd, ts.; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünen-i Nesâî: bi Şerhi'l-Hâfız Celâleddîn es-Süyûtî ve Haşiyeti'l-İmâmi's-Sindî*, tah. Mektebü Tahkîki't-Türâsi'l-İslâmî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, ts.

⁸ Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid (ö. 207/822), *Kitâbü'l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, Beyrût, 1984.

⁹ Şeşen, Ramazan, "Vâkidî", *İA*, Eskişehir, 1997, XIII, 151.

İkinci başvuru kaynağımız ise İbn Hişâm (ö. 218/833)'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* isimli eseridir.¹⁰ İbn Hişâm'ın önemi ise İmam Şâfiî'nin: "Megâzide derinleşmek isteyen kimse Muhammed b. İshâk (ö. 218/833)'a muhtaçtır."¹¹ dediği İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk* adıyla meşhur olan *Kitâbü'l-Mübtede'* ve *'l-Meb'as ve 'l-Megâzî* isimli eserini yeniden tertip etmiş olmasındadır. İbn Hişâm şöhretini bu esere borçludur. Eseri hazırlarken İbn İshâk'ın en meşhur râvilerinden olan Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî (ö. 183/799)'nin Kûfî-Bağdâdî adıyla meşhur olan nüshasını esas alarak eseri kısaltmış, bu arada bazı ilavelerde bulunmuştur. Kitap zamanla onun adıyla anılır olmuştur. Kıftî (ö. 646/1248), İbn Hallikân (ö. 681/1282), Zehebî (ö. 748/1347), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Sehâvî (ö. 902/1497) ve İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679) gibi müellifler, bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir.¹² İbn İshâk'ın eserinden günümüze ulaşan bazı parçaları bir araya getiren Muhammed Hamîdullah (ö. 1423/2002)'ın *Sîretü İbn İshâk el-Müsemma bi Kitâbi'l-Mübtede'* ve *'l-Meb'as ve 'l-Megâzî* isimli tahkik çalışmasından da faydalanmış bulunuyoruz.¹³ Ayrıca İbn Hişâm'ın kitabına bir şerh yazan Süheylî (ö. 581/1185)'nin *Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye* isimli eserinden de istifade ettik.¹⁴

Bir diğer başvuru kaynağımız Vâkidî'nin talebesi İbn Sa'd (ö. 230/845)'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseridir.¹⁵ Cerh ve ta'dil âlimleri hocasına nispetle onu daha güvenilir kabul etmektedirler.¹⁶ Çalışmamızın her safhasında kullanmış olduğumuz bu eser güvenilirlik ve kaynaklık teşkil etme yönünden çok önemli bir konumda bulunmaktadır.

¹⁰ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafîz Şiblî, Dârü'l-İhyâi'l-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.

¹¹ Fayda, Mustafa, "İbn İshak", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 94.

¹² Fayda, Mustafa, "İbn Hişâm", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 71-72.

¹³ İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk el-Müsemma bi-Kitâbi'l-Mübtede'* ve *'l-Meb'as ve 'l-Megâzî*, tah. Muhammed Hamîdullah, Fas, 1976.

¹⁴ Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed el-Has'amî (ö. 581/1185), *Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye*, tah. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrût, 2000.

¹⁵ İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Lübnan, 2012.

¹⁶ Fayda, Mustafa, "İbn Sa'd", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 295.

İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/886)'nin *el-Me'ârif*¹⁷ ve *el-İmâme ve's-Siyâse*¹⁸ isimli eserleri de çalışmamız açısından kıymetli eserlerdir. Özellikle *el-İmâme ve's-Siyâse* isimli eser Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı ile ilgili çok önemli bilgiler sunmaktadır.

Başvuru kaynaklarımızın bir diğeri de Belâzürî (ö. 279/892)'nin *Ensâbü'l-Eşrâf*¹⁹ ve *Fütûhu'l-Büldân*²⁰ isimli eserleridir. Sistemli umumi tarihçiliğin ilk örneğini veren kişi olarak nitelendirilen²¹ Belâzürî'nin özellikle *Ensâbü'l-Eşrâf* isimli eseri çalışmamız açısından önemli bir eserdir.

Önemli başvuru kaynaklarımız arasında Taberî (ö. 310/923)'nin *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eseri de vardır.²² Döneminin sayılı âlimlerinden olan ve hemen hemen her alanda çağının en iyilerinden sayılan Taberî'nin²³ söz konusu olan eseri de çalışmamızda dikkatle kullanılmıştır. Taberî'nin eseri umumi bir tarih olup yaratılıştan başlayıp 302/914 yılına kadar olan olayları inceler. Özellikle Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı'na geniş yer ayırdığı için öncelikli kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Taberî'nin râvilerinden olan Seyf b. Ömer et-Temimî (ö. 180/796)'nin çeşitli kaynaklarda ve özellikle Taberî'de bulunan rivayetlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel* isimli bir çalışma bulunmaktadır.²⁴ Bu çalışma, özellikle Hz. Osman'ın öldürülmesi ve Cemel Savaşı konularında çok önemli olmasına rağmen bu rivayetlerin alındığı temel kaynakları kullandığımız için bu eseri kaynak olarak kullanmaya gerek görmedik.

¹⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/886), *Me'ârif*, tah. Muhammed Ali Beydûn, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2003.

¹⁸ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût, 2009.

¹⁹ Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, tah. Muhammed Hamîdullah-Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî, Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrût, 1996.

²⁰ Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892), *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.

²¹ Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 131.

²² Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bagdadî (ö. 310/923), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrût, 2012.

²³ Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, haz. Yüksel Kanar, Endülüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991, s. 35.

²⁴ Seyf b. Ömer et-Temimî (ö. 180/796), *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*, tah. Ahmed Râtîb Armûş, Dârü'n-Nefâes, 9. Baskı, Beyrût, 2008, s. 11; Fayda, Mustafa, "Seyf b. Ömer", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 28.

Ayrıca konumuz hakkında muhtasar bilgiler ihtiva eden Halîfe b. Hayyât (ö. 240/855)'in *et-Târih*'i,²⁵ İbn Habîb (ö. 245/859)'in *el-Muhabber*'i,²⁶ Ya'kûbî (ö. 292/905)'nin *Târîhu'l-Ya'kûbî*'si,²⁷ Beyhakî (ö. 458/1066)'nin *Delâilü'n-Nübüvve* ve *Ma'rifetü Ehvâli Sâhibi's-Serî'a*'sı,²⁸ İbn Abdilber (ö. 463/1071)'in *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî* ve *s-Siyer*²⁹ ve *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Eshâb*'ı³⁰ ve İbn Hazm (ö. 469/1076)'in *Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye*'si³¹ çalışmamız açısından değerli bilgiler ihtiva etmektedirler.

İlk dönem kaynaklarından son olarak İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)'in *el-Kâmil fî't-Târîh*'i³² ve *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*'si,³³ Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm ve Tabakâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*'ı³⁴ ve *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*'sı,³⁵ İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'si³⁶ ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)'nin *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*³⁷ isimli eserleri de çalışmamızda dikkate aldığımız önemli eserlerdir.

²⁵ Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/855), *Târîh*, tah. Mustafa Necîb Fevvâz-Hikmet Keşlî Fevvâz, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1995.

²⁶ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tah. İlse Lichtenstadter, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrût, ts.

²⁷ Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih (ö. 292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, tah. Abdülemîr Mihna, Şirketü'l-İlemî li'l-Matbû'ât, Beyrût, 2010.

²⁸ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâli Sâhibi's-Serî'a*, tah. Abdülmü'tî Kal'acî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1988.

²⁹ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer*, tah. Şevkî Dayf, Kahire, 2002.

³⁰ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Eshâb*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Cîl, Beyrût, 1992.

³¹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1983.

³² İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh*, tah. Ebû'l-Fidâ' Abdullah el-Kâzî-Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrût, 2010.

³³ İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, tah. Ali Muhammed Mü'avviz-Âdil Ahmed Abdilmevcûd, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

³⁴ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Baskı, Beyrût, 1990.

³⁵ Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı, Beyrût, 1985.

³⁶ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Cîze, 1997.

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, tah. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Dârü'l-Fıkr, 1. Baskı, Beyrût, 2001.

Coğrafi mekânlar hakkındaki bilgiler hususunda özellikle Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229)'nin *Mû'cemü'l-Büldan*³⁸ isimli eserini tercih ettik.

Ayrıca Hz. Âişe hakkında özel bir çalışma yapan Sa'îd el-Afgânî (ö. 1417/1998)'nin *Âişetü ve's-Siyâsiyyetü*³⁹ isimli eserinden de oldukça istifade ettik. Hz. Âişe'nin siyasi olaylardaki rolü üzerine yazılmış bu eser özellikle Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra gelişen olayları açıklama hususunda önemli bir kaynaktır.

Şiîler'in Hz. Âişe'ye bakış açısını göstermesi açısından Murtazâ Askari'nin *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*⁴⁰ isimli eserini de çalışmamızda mümkün olduğu nispette kullandık. Bu eserin en dikkat çekici tarafı Hz. Âişe hakkında yazılmasına rağmen Hz. Ali'nin daha geniş bir şekilde anlatılmasıdır. Yazar mezhep taassubunun da etkisiyle Hz. Âişe'yi daima kötü göstermeye çalışmış, Hz. Âişe'nin en güzel özelliklerini bile, ...ama ile başlayan cümlelerle olumsuzlamaya çalışmıştır.

Hz. Âişe ile ilgili dilimizde yapılan çalışmaları da dikkatle incelemeye özen gösterdik. Sadece Hz. Âişe'yi konu alan kitapları da diğer araştırmacıların istifadesini kolaylaştırmak adına burada özet bir şekilde tanıtmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Âişe ile ilgili dilimiz de on üç biyografi,⁴¹ beş tarihi roman,⁴² üç hadis çalışması,⁴³ dört çocuk kitabı⁴⁴ ve on yüksek lisans tezi⁴⁵ bulunmaktadır.

³⁸ Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1229), *Mû'cemü'l-Büldân*, Dârü's-Sadr, Beyrût, 1977.

³⁹ Afgânî, Sa'îd (ö. 1417/1998), *Âişetü ve's-Siyâsiyyetü*, Dârü'l-Beşâir, 1. Baskı, Dımaşk, 2010.

⁴⁰ Askari, Seyyid Murtazâ, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, çev. Alaaddin Pazargadi, Tahran, 2000.

⁴¹ Gavsi, Mehmed, *Ümmül Müminin: Peygamberin En Sevgili Zevcesi Ayşe Radiyallahüanha*, Ergin Kitabevi, İstanbul, 1956; Pilâvoğlu, Elhâc Mehmed Kemâl, *Hazreti Aişe Validemiz*, Güven Matbaası, Ankara, 1965; Necefzade, Yakub Kenan, *Ayşe Anamız: Doğumundan Ölümüne Kadar Ayşe Anamızın Hayatı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967; Mutlu, İsmail, *Mü'minlerin Annesi Hazreti Aişe*, Mutlu Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 1996; Asımgil, Sevim, *İnsanlık Tarihinin En Seçkin Hanımefendisi: Resul'ün Hümeyrâ'sı Hz. Aişe*, İpek Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1997; Abbott, Nabia (ö. 1428/1981), *Hazreti Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, Yurt Kitap-Yayın, 1. Baskı, Ankara, 1999; Nedvî, Süleyman (ö. 1372/1953), *Hazreti Aişe*, çev. Ahmet Karataş, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004; Ceylan, Meryem Canan, *Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005; Balcı, Ramazan, *En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe: Hayatı ve Şahsiyeti*, Nesil Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005; Haylamaz, Reşit, *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hazreti Aişe Radiyallahu Anhâ*, Işık Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009; Subaşı, Ebubekir, *Müminlerin Annesi Hazreti Aişe*, Mavi Lale Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010; Temiz, Ahmet Emin, *Hazreti Aişe*, Cihan Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2011; Kesmez, Ümit, *İlim ve İffet Timsali Hazreti Aişe*, Muştı Yayınları, İzmir, 2013.

⁴² Bursalı, Mustafa Necati (ö. 1430/2009), *İffet ve İsmet Timsali Hz. Aişe Radiyallahu Anha*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2003; Akıncı, Ahmet Cemil, *Hazreti Aişe*, Bahar Yayınları, İstanbul, 2005; Hümeyrâ, Medine Mücevheri Hz. Aişe, Yunus Yayınevi, 1. Baskı, Kahramanmaraş, 2009; Pasha, Kamran,

Bu eserler arasından özellikle Bünyamin Erul'un Zerkeşî (ö. 794/1392)'nin *el-İcâbe li-Îradi mâ İstedrekethu Âişe ale's-Sahâbe*⁴⁶ isimli eserine yaptığı *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler* isimli çevirisini özellikle zikretmek gerekmektedir. Erul'un yaptığı tahrir, tahkik ve eklemelerle kitap yeni bir eser hüviyeti kazanmıştır. Aynı şekilde Nevzat Aşık'ın *Hazreti Âişenin Hadisciliği* isimli eseri de istifade ettiğimiz titiz bir çalışmadır.

Türkçe eserlerden M. Asım Köksal (ö. 1419/1998)'in *İslâm Tarihi*⁴⁷ ve Muhammed Hamîdullah'ın *İslâm Peygamberi*⁴⁸ isimli eserleri çalışmamız açısından oldukça önemlidir.

Zikrettiğimiz bu eserlerin yanı sıra konumuzla ilgili çağdaş araştırmalardan, makalelerden ve ansiklopedi maddelerinden de imkânlar nispetinde faydalandık. Bu ansiklopediler içerisinde özellikle *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* ve

Müminlerin Annesi, çev. Muhtesim Güvenç, Epsilon Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2010; Eraslan, Sibel, *Âişe: Meleklerin Selam Verdiği Kadın*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.

⁴³ Aşık, Nevzat, *Hazreti Âişenin Hadisciliği*, Öğrenci Basımevi, İzmir, ts.; Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *H. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. ve ekler. Bünyamin Erul, Kitâbiyât, 3. Baskı, Ankara, 2007; Gündüz, Menar, *Müsned-i Âişe*, Konevi Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2008.

⁴⁴ Kaluç, Hasan, *H. Âişe*, İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul, 1996; Ferşadoğlu, Saliha, *H. Âişe'nin İzzinde*, Yeni Asya Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul, 2010; Kara, Hilal Çelikkol, *H. Âişe*, Nesil Çocuk, İstanbul, 2011; Yılmaz, Ömer, *Müminlerin En Sevgili Annesi Hazreti Âişe Radıyallahu Anha*, Muştı Yayınları, İzmir, 2013.

⁴⁵ Yılmaz, Nimet, *H. Âişe'nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri: Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998; Tütün, Sevgi, *et-Taberî'nin Câmiu'l-Beyân İsimli Eserinde H. Âişe'den Yapılan Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999; Aynacı, Mediha, *H. Âişe'nin İctihadında Takip Ettığı Usûl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001; Uslan, Pınar, *H. Âişe'nin Bayan Öğrencileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003; Mahmat, Emine Cankat, *H. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004; Görmez, Hatice, *H. Âişe'nin Tefsir Rivayetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006; Öztürk, Nilgöl, *H. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2007; İla, Sevede, *H. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007; Gümüş, Aliye, *İfk Hadisinin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008; Velioğlu, Neriman, *H. Âişe'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Metin Tenkidî Yöntemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

⁴⁶ Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-İcâbe li-Îradi mâ İstedrekethu Âişe ale's-Sahâbe*, tah. Rıf'at Fevzî Abdülmüttalib, Mektebetü'l-Hâncî, 1. Baskı, Kahire, 2001.

⁴⁷ Köksal, M. Asım (ö. 1419/1998), *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.

⁴⁸ Hamîdullah, Muhammed (ö. 1423/2002), *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 2001.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi çalışmamızın her bölümünde istifade ettiğimiz çok kıymetli eserlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

I. MEKKE DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

A. Hz. Âişe'nin Nesebi ve Doğum Tarihi

Âişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk b. Ebû Kuhâfe b. Âmir b. Amr b. Kâ'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Gâlib'dir.⁴⁹

Annesi Ümmü Rûmân Âmir b. Uveymir b. Abdişems b. Attâb b. Üzeyne b. Sübey' b. Dühmân b. Hâris b. Ganm b. Mâlik b. Kinâne'dir.⁵⁰

Hiz. Âişe'nin nesebi baba tarafından, altıncı cedleri olan Mürre b. Ka'b'da, anne tarafından ise on birinci ataları Kinâne'de Rasûlullah'ın nesebiyle birleşir.⁵¹

Hiz. Âişe nübüvvetin 4.⁵² veya 5.⁵³ yılında doğmuştur. İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında genel kabul gören bu tarihe modern çalışmalarda çeşitli sebeplerden dolayı itiraz edilmiştir. Bu konuyu Hiz. Âişe ile Hiz. Peygamber'in evliliği bölümünde detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz için burada ayrıntıya girmeyeceğiz.

B. Hiz. Âişe'nin İslâm'ı Kabul Etmesi

Bazı ilk dönem müverrihleri Hiz. Âişe'yi, henüz küçük yaşta olduğunu belirterek, ilk müslümanlar arasında zikretmiştir.⁵⁴ Muhtemelen böyle bir tasnif Hiz.

⁴⁹ İbn Hişâm, IV, 305; İbn Sa'd, VIII, 46; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 135.

⁵⁰ İbn Sa'd, VIII, 46; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1881; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186; Nüveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1975, XVIII, 174; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 135.

⁵¹ Nedvî, Süleyman (ö. 1372/1953) *İslâm Târîhi Asrı Sa'âdet: Hazreti Âişe*, çev. ve ekler. Ömer Rıza Doğrul, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1928, V, 11; Haylamaz, s. 13.

⁵² İbn Sa'd, VIII, 62-63; Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405-1014), *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, tah. Mustafa Abdülkâdir Atâ', Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2002, IV, 6; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Şâmî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Ezvâcü'n-Nebî*, tah. Muhammed Nizameddin el-Füteyyih, Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, Beyrût, 2006, s. 78; Habeş, Refîde, *Âişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk: Seyyidetü'd-Dâ'iyâti fi'l-İslâm*, Dârü'l-Hayr, Beyrût, 1990, s. 5.

⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 78.

⁵⁴ İbn İshâk, s. 124; İbn Hişâm, I, 290; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 93.

Ebû Bekir ve Hz. Âişe'nin faziletleri dolayısıyla yapılmıştır. Çünkü Hz. Âişe o yıllarda bilinçli bir şekilde İslâm'ı kabul edebilecek bir yaşta değildi. Nitekim Hz. Âişe: “Kendimi bildim bileli anne ve babam müslümandı.”⁵⁵ diyerek ilk müslümanların çoğunluğunun aksine kendisinin müslüman bir aile içerisinde yetiştiğini belirtmektedir.

Hiz. Âişe dönemin şartlarına uygun olarak bir aileye süt evlat olarak verilmişti. Kaynaklarda bu aile hakkında fazla malumat olmamakla birlikte Hz. Âişe'nin süt amcası Eflah⁵⁶ ve süt kardeşi⁵⁷ tarafından farklı tarihlerde ziyaret edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır.

C. Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber ile Nişanlanması⁵⁸

Hiz. Peygamber için bi'setin 10. yılı çok sıkıntılı bir dönemdi. Hiz. Peygamber bu yılda en büyük destekçisi Ebû Tâlib'i, takriben otuz beş gün sonra da Hiz. Hatice'yi kaybetmişti. Bu iki büyük kayıp sebebiyle bu seneye “senetü'l-hüzn/hüzün yılı” denilmiştir.⁵⁹ Rasûlullah'ı derinden yaralayan bu iki kaybın hüznünü kısmen azaltması umudıyla Osman b. Maz'ûn'un karısı Havle bint Hakîm Rasûlullah'a gelerek: “Ya Rasûlallah! Evlenmeyecek misin?” diye sordu. Hiz. Peygamber: “Kimle evleneyim?” diye sorunca Havle: “Dilersen bekâr, dilersen dul bir hanımla evlenebilirsin.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: “Bekâr kim? Dul kim?” diye sordu. Havle: “Kız olarak, yaratılanlar arasında sana en sevimli olan kişinin kızı Âişe bint Ebû Bekir'dir. Dul olarak ise, sana iman eden ve tabi olan Sevde bint Zem'a'dır.” dedi. Hiz. Peygamber: “Benim için her ikisiyle de görüş.” buyurdu. Bunun üzerine

⁵⁵ Buhârî, Salât 86; Kefâlet 4; Habeş, s. 5.

⁵⁶ Dârimî, Nikâh 48; Buhârî, Nikâh 22; Müslim, Razâ' 3; İbn Mâce, Nikâh 38; Ebû Dâvud, Nikâh 8; Tirmizî, Razâ' 2; Nesâî, Nikâh 49.

⁵⁷ Dârimî, Nikâh 52; Buhârî, Şehâdât 7; Müslim, Razâ' 32; İbn Mâce, Nikâh 37; Ebû Dâvud, Nikâh 9; Nesâî, Nikâh 51.

⁵⁸ Arap kültüründe kadın ve erkeğin evlenmelerine karar verildiği zaman nikâhları hemen kıyılmaktaydı. Aynı durum Hiz. Peygamber ile Hiz. Âişe'nin evlilikleri için de geçerliydi. Fakat fiilî anlamda evlilik başlamamış olduğu için, metin içerisinde karıştırılma ihtimali olan yerlerde, bu süreci kültürümüze daha uygun olan, “nişan” tabiriyle ifade ettik.

⁵⁹ İbn Sa'd, I, 164; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, I, 606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 304-316; Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, tah. Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1996, II, 38; Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hiz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları, İlaveli 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 335-338; Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Senetü'l-Hüzn”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 519-520.

Havle, Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân'a gelerek: "Ey Ümmü Rûmân! Allah'ın size nasip ettiği hayır ve bereketi biliyor musun?" deyince Ümmü Rûmân: "O nedir?" diye sordu. Havle: "Rasûlullah Âişe'yi istiyor." deyince Ümmü Rûmân: "Ben de bunu isterim. Ancak Ebû Bekir gelecek onu bekleyelim." dedi. Hz. Ebû Bekir geldiği zaman Havle durumu ona anlattı. Hz. Ebû Bekir: "Bu nasıl olabilir? Âişe onun kardeşinin kızıdır." dedi.

Bunun üzerine Havle Rasûlullah'a dönerek Hz. Ebû Bekir'in kendisine söylediklerini anlattı. Rasûlullah: "Ebû Bekir'e dön ve ikimizin kardeş olduğunu söyle. Fakat biz sadece din kardeşiyiz. Bu sebeple Âişe bana eş olabilir." buyurdu. Havle, Hz. Ebû Bekir'in yanına dönüp Rasûlullah'ın kendisine anlattıklarını haber verince Hz. Ebû Bekir Havle'ye: "Beni biraz bekle." diyerek evden ayrıldı. Bu sırada Ümmü Rûmân Havle'ye Hz. Ebû Bekir'in Hz. Âişe'yi daha önce Mut'im b. Adî'nin oğluna söz verdiğini ve Hz. Ebû Bekir'in asla sözünden dönmeyeceğini söyledi.

Hz. Ebû Bekir, yanında eşi Ümmü'l-Fetâ da bulunan Mut'im b. Adî'ye gelerek: "Bu kızın işi hakkında ne diyorsun?" diye sordu. Mut'im karısına dönerek: "Bu konuda sen ne düşünüyorsun?" dedi. Bunun üzerine Mut'im'in karısı Ümmü'l-Fetâ Hz. Ebû Bekir'e dönerek: "Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek, sen onu dinimizden çevirip kendi dinine sokacaksın." dedi. Hz. Ebû Bekir, Mut'im b. Adî'ye dönerek: "Bu konuda sen ne düşünüyorsun?" deyince Mut'im b. Adî: "Söylenilenleri işittin." şeklinde cevap vererek karısıyla aynı fikirleri paylaştığını Hz. Ebû Bekir'e bildirdi.

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir sözünü bozmuş olmadığı için, oradan gönül rahatlığı içerisinde ayrıldı. Hz. Ebû Bekir Havle'ye: "Rasûlullah'ı buraya davet et." dedi. Havle Rasûlullah'a gelerek durumu kendisine bildirdi. Böylece Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin nikâhı kıyılmış oldu.⁶⁰

Konuyla ilgili başka bir rivayette Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'yi bizzat kendisinin Hz. Ebû Bekir'den istediği aktarılmaktadır. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Ben senin ancak kardeşimim." diye cevap vermiştir. Hz. Peygamber ise: "Sen

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, XVII, 228-229; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186-187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 149-150; Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebû Bekir b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'i'l-Fevâid*, tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 1994, IX, 362-363; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 81-82. Krş. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Hâirî, Muhammed Hüseyin el-A'lemî, *Terâcimu A'lâmi'n-Nisâ*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbû'ât, Beyrût, 1987, II, 251; Sekâkînî, *Vedâd, Ümmehâtü'l-Mü'minîn ve Benâtü'r-Rasûl*, Dârü'l-Fikr, 3. Baskı, Dımaşk, 1986, s. 54-57.

Allah'ın dinine ve kitabına göre benim kardeşimsin. O da bana helaldir.” buyurmuştur.⁶¹

Böylelikle Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin nişanı bi'setin 10. senesinde yapılmış oldu.⁶² O tarihte Hz. Âişe henüz küçük olduğu için fiilî evlilik ileri bir tarihe bırakılmıştı. Bu sıkıntılı günlerden sonra Hz. Âişe ile nişanı, Hz. Peygamber için büyük bir sevinç vesilesi olmuştu.⁶³

D. Hz. Âişe'nin Hicreti

İslâm'ın Mekke dönemi bütün müslümanlar için çok sıkıntılı bir dönemdi. Hz. Âişe henüz yaşı çok küçük olmasına rağmen çekilen sıkıntıların ruhu üzerinde bıraktığı derin izler sebebiyle olsa gerek, hicret olayını en ince ayrıntılarına kadar bize aktarmaktadır. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'in hicretini anlattığı bu rivayetler hadis ve İslâm tarihi kaynakları aracılığıyla bize ulaşmıştır.⁶⁴

Rasûlullah ve Hz. Ebû Bekir Medine'ye vardıktan bir müddet sonra ailelerini de yanlarına getirmek istemişlerdi. Bunu Hz. Âişe şöyle anlatmaktadır: “Rasûlullah, Medine'ye hicret ettiği zaman bizi ve kızlarını Mekke'de bırakmıştı. Medine'ye varınca azatlı kölesi Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'i iki deve ve bir de ihtiyaç duyacakları şeyi satın almak üzere Ebû Bekir'den aldığı beş yüz dirhem harçlıkla birlikte bize gönderdi. Ebû Bekir de, Abdullah b. Üraykıt'ı iki veya üç deve ile onların yanına katıp zevcesi Annem Ümmü Rûmân'ı, beni ve kız kardeşim Esmâ'yı bindirerek göndermesini Abdullah b. Ebû Bekir'e emretti. Beraber yola çıktık. Kudeyd'e geldiğimizde Zeyd b. Hârise o beş yüz dirhemle üç deve daha satın aldı. Yolda Talha b. Ubeydullâh'a rastladık. O da Ebû Bekir'in ev halkı ile birlikte hicret etmek istiyordu. Hep birlikte Mekke'den yola çıktık. Ebû Râfi' Fâtıma'yı, Ümmü Gülsüm'ü ve Sevde bint Zem'a'yı; Zeyd de Ümmü Eymen'i ve oğlu Üsâme'yi bindirip yola çıktı. Abdullah b. Ebû Bekir, Ümmü Rûmân'ı ve iki kız kardeşini alıp

⁶¹ İbn Sa'd, VIII, 47; Buhârî, Nikâh 11.

⁶² İbn Sa'd, VIII, 47,48; Dârimî, Nikâh 28; Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Abdullah (ö. 256/870), *el-Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, tah. Sekîne Şehâbî, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrût, 1983, s. 35; Müslim, Nikâh 73; İbn Mâce, Nikâh 53; Tirmizî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 18, 77; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; Nüveyrî, XVIII, 174; Şulul, s. 338.

⁶³ İbn Sa'd, VIII, 47; Heysemî, IX, 365.

⁶⁴ İbn Hişâm, II, 98-99; Ahmed b. Hanbel, XVII, 278-280; Buhârî, Megâzî 28; Büyû' 57; İcâre 3; Hâkim, III, 9.

yola çıktı. Talha b. Ubeydullâh ise, kendi başına yola çıktı. Hep beraber konuşa konuşa Mina mevkiinden Beyz'a⁶⁵ ulaştığımız zaman, devam kaçtı. Ben, hevdecin⁶⁶ içindeydim. Annem de yanımdaydı. Annem: 'Eyvâh kızcağızım! Eyvâh gelinciğim!' diyerek çırpınıyordu. Yüce Allah devamızı döndürüp bizi devamize ve selâmete kavuşturdu. Nihâyet Medine'ye geldik. Ben, Ebû Bekir'in ev halkı ile birlikte indim. O zaman, mescid ve mescid civarındaki odalar yapılmış bulunuyordu. Rasûlullah'ın ev halkı, kendi odalarına indiler."⁶⁷ Hz. Ebû Bekir'in ailesi Medine'ye gelince, Sunh'da⁶⁸ oturan Benû Hârise b. Hazrec'in bölgesine inmişlerdi.⁶⁹

II. MEDİNE DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

A. Muhâcirlerin ve Hz. Âişe'nin Hummaya Yakalanması

Hicretten kısa bir süre sonra Medine'nin havasına alışık olmayan muhâcirler humma hastalığına yakalandılar. Humma hastalığına yakalananlar arasında Hz. Ebû Bekir ve Bilâl de bulunmaktaydı. Hz. Âişe ziyaret esnasında onların şu şiirleri okuduğuna şahit olmuştu. Hz. Ebû Bekir:

Her kime sorulursa sabah olduğunda sıhhati,

Ölüm ona ayakkabısının bağından daha yakındır.

Bilâl ise:

Keşke bir kez olsun geçirsem geceyi,

İzhirlerle ve Celfillerle dolu bir vadide.

Acaba göreceğim miyim bir gün Mecenne pınarlarını,

Bir gün tüm görkemiyle karşıma dikilecek mi Şâme ve Tafil dağları.

Bilâl bu sıkıntıları kendilerine yaşattıkları için Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerine şöyle beddua ederdi: "Allah'ım onlar bizi nasıl yurdumuzdan atıp bu

⁶⁵ Hicâz'da Kinâne oğullarının konakladığı bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, I, 531.

⁶⁶ Deve üzerine konulan üstü ve çevresi kapalı tahtirevan.

⁶⁷ İbn Sa'd, VIII, 49-50; Belâzürî, *Ensâb*, II, 546; Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *Mü'cemü'l-Kebîr*, tah. Hamdî Abdülmecid Selefi, Dâru İbn Hazm, 2. Baskı, Beyrût, 1984, XXIII, 24-25; Hâkim, IV, 5-6; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 152-153; Heysemî, IX, 366; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 247; Köksal, VIII, 166-167. Krş. İbn İshâk, s. 240; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 172; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 546; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 79-80; Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 144-145.

⁶⁸ Medine çevresindeki yerleşim yerlerinden biri olup Hâris b. Hazrec oğullarının oturdukları yerdir. Orayla Hz. Peygamber'in evinin arasında bir mil mesafe vardı. Bkz. Yâkût el-Hamevî, III, 265.

⁶⁹ Heysemî, IX, 364; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 83; Köksal, VIII, 167.

vebalı topraklara gönderdilerse, sen de Şeybe b. Rebî'a'yı, Utbe b. Rebî'a'yı ve Ümeyye b. Halef'i rahmetinden uzaklaştır!"

Bu yaşananlardan sonra Hz. Peygamber şöyle dua etmişti: "Allah'ım Medine'yi bize Mekke'yi sevdiğimiz gibi hatta Mekke'ye olan sevgimizden daha fazla sevdik. Allah'ım sâ'ımıza ve müddümüze⁷⁰ bereketler ver. Medine'yi hastalıklardan temizle, sağlıklı bir yer eyle. Buradaki hummayı Cuhfe'ye gönder!"

Hiz. Âişe: "Biz Medine'ye geldiğimizde burası yeryüzünün en vebalı bölgesi idi. Buthân'dan akan pis sular hastalık saçıyordu." demiştir.⁷¹

Hiz. Âişe de Medine'ye geldikten bir süre sonra humma hastalığına yakalanmıştı. Bu hastalık sebebiyle Hiz. Âişe'nin saçları da dökülmüştü. Hiz. Âişe iyileştikten sonra saçları tekrar çıkmış ve bir hayli uzamıştı.⁷² Hiz. Âişe tekrar sağlığına kavuştuktan sonra annesi Ümmü Rûmân Hiz. Âişe'nin kilo alıp Rasûlullah ile evliliğe hazırlanması için Hiz. Âişe'ye sümne⁷³ ilacını vermeye başladı. Fakat Hiz. Âişe kilo almadı. Daha sonra Ümmü Rûmân Hiz. Âişe'ye yaş hurma ile salatalığı beraber yedirerek onun kilo almasını ve vücudunun gelişmesini sağladı.⁷⁴

B. Hiz. Peygamber'in Hiz. Âişe ile Evliliği

Aradan uzunca bir süre geçtikten sonra Hiz. Ebû Bekir Hiz. Peygamber'e gelerek: "Yâ Rasûlallah! Âişe ile evlenmekten seni alıkoyan ne?" diye sordu. Hiz. Peygamber mehir sebebiyle evlenemediklerini söyleyince Hiz. Ebû Bekir kendisine

⁷⁰ Sâ': Ağzı dar su kabı manasına gelen katı madde ölçөгüdür. Bkz. Kallek, Cengiz, "Sâ'", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 317. Müd: Öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı manasına gelen eski bir hacim ölçüsüdür. Bkz. Kallek, Cengiz, "Müd", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 457.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, XVII, 314-318; Buhârî, Fezâilü'l-Medîne 12; Müslim, Hac 480; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 13-14; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd., Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 2001, VII, 64-65.

⁷² Dârimî, Nikâh 56; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 44, 45; Müslim, Nikâh 69; İbn Mâce, Nikâh 13; Ebû Dâvud, Edeb 63; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî (ö. 597/1201), *Sıfatü's-Safve*, tahr. Mahmûd Fâhûrî, tah. Muhammed Revvâs Kal'acî, Dârü'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrût, 1985, II, 16; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 83-84.

⁷³ Kendisiyle kilo alınmak için kullanılan bir ilaç. Bkz. Yesûî, Luvîs Ma'lûf (ö. 1368/1947), *el-Müncid fi'l-Lügati ve'l-A'lâm*, Dârü'l-Meşrik, 43. Baskı, Beyrût, 2008, s. 352.

⁷⁴ İbn Mâce, Et'ime 37; Ebû Dâvud, Tıb 20; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 251; Hâkim, II, 202.

on iki buçuk ukıyye⁷⁵ gönderdi. Hz. Peygamber bu parayı Hz. Âişe'ye mehir olarak verdi.⁷⁶ Hz. Âişe'nin mehrinin dört yüz dirhem⁷⁷ veya kırk-elli dirhem değerindeki ev eşyalarından ibaret⁷⁸ olduğu şeklinde haberler bulunmakla birlikte sahâbeden gelen daha muteber rivayetler Hz. Peygamber'in eşlerine beş yüz dirhem mehir verdiği yönündedir.⁷⁹ Bu sebeple Hz. Âişe'nin de mehrinin beş yüz dirhem olduğunu ifade edebiliriz. Hz. Ümmü Habîbe'nin mehrini Rasûlullah yerine Necaşî verdiği için onun mehri çok daha yüksektir.⁸⁰

Hz. Peygamber ile evliliklerini Hz. Âişe şöyle anlatmıştır: “Ben kız arkadaşlarımla beraber bir tahterevallî (veya salıncak) üzerinde oynarken Ümmü Rûmân bana seslendi. Hemen yanına gittim. Niçin beni çağırdığını bilmiyordum. Elimden tutarak beni kapının yanında durdurdu. Nefes nefese kalmıştım. Biraz sakinleştikten sonra Ümmü Rûmân beni odaya aldı. İçeride bazı ensâr kadınları vardı. Kadınlar: ‘Hayırlı, uğurlu ve mübarek olsun.’ dediler. Ümmü Rûmân da beni onlara teslim etti. Kadınlar başımı yıkayıp beni hazırladılar. Birden Rasûlullah kuşluk vakti ansızın çıkageldi. Kadınlar da beni ona teslim etti.”⁸¹ Rasûlullah Hz. Âişe'den başka bakire biriyle evlenmemiştir.⁸²

Hz. Âişe ve Rasûlullah'ın evlilik tarihi hususunda iki rivayet bulunmaktadır. Bir rivayete göre Şevval 1/Nisan 623 tarihinde evlenmişlerdir.⁸³ Diğer bir rivayete göre Şevval 2/Mart 624 tarihinde Bedir Gazvesi'nden sonra evlenmişlerdir.⁸⁴

⁷⁵ Hz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukıyyesinin kırk dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e 40x12,5=500 dirhem göndermiştir. Bkz. Kallek, Cengiz, “*Ukıyye*”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 67.

⁷⁶ İbn Sa'd, VIII, 49-50; Belâzürî, *Ensâb*, II, 546; Hâkim, IV, 6; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 152-153; Köksal, VIII, 166-167. Krş. Hâkim, II, 197-198; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 546; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 79-80.

⁷⁷ İbn Hişâm, IV, 301.

⁷⁸ İbn Sa'd, VIII, 47; Heysemî, IV, 518.

⁷⁹ Müslim, Nikâh 78; İbn Mâce, Nikâh 17; Ebû Dâvud, Nikâh 29; Tirmizî, Nikâh 23; Hâkim, IV, 23-24.

⁸⁰ İbn Hişâm, IV, 302; İbn Sa'd, VIII, 78; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 285; Ebû Dâvud, Nikâh 29; Nesâî, Nikâh 66; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 166.

⁸¹ Dârimî, Nikâh 56; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 44; Müslim, Nikâh 69; İbn Mâce, Nikâh 13; Ebû Dâvud, Edeb 63; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 16; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 83-84. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin dadısının kendisini düğün için hazırladığı zikredilir. Bkz. İbn Sa'd, VIII, 47.

⁸² İbn Hişâm, IV, 301; İbn Sa'd, VIII, 63-64; Buhârî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 545; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 163-164; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 87, 103.

⁸³ İbn Sa'd, VIII, 46; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Hâkim, IV, 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 546, 570; Heysemî, IX, 367-368; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187.

⁸⁴ Zübeyr b. Bekkâr, s. 35; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1881; Nüveyrî, XVIII, 174; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 135, 141-142; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Moin, Mumtaz, *Umm al-Mu'minin 'A'ishah Siddiqah: Life and Work*, Taj Company, Delhi, 1982, s. 12-13.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Âişe Medine'ye ulaştıktan bir müddet sonra humma hastalığına yakalanmış ve saçları dökülmüştü. Hz. Âişe'nin tekrar sağlığına kavuşması, kilo alması ve kendi ifadesiyle saçlarının tekrar gürleşmiş olması için bir hayli zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple ikinci rivayetin daha makul olduğunu düşünüyoruz. Buna göre Hz. Peygamber ve Hz. Âişe Şevval 2/Mart 624 tarihinde evlenmiş olmalıdırlar. Tarih hususunda ihtilaf olmayan tek konu Hz. Âişe'nin şevvâl ayında evlenmiş olmasıdır. Birçok rivayette Hz. Âişe bunu övgüyle dile getirmiştir.

Örneğin Hz. Âişe şöyle demiştir: “Hz. Peygamber benimle şevvâl ayında nikâhlandı ve şevvâl ayında evlendi. Onun hangi hanımı onun yanında benden daha değerlidir.” Bu sebeple Hz. Âişe, yakını olan kimselerin şevvâl ayında evlenmelerini isterdi.⁸⁵

Şevvâl ayının özellikle zikredilmesinin sebebi ise; insanların eski dönemlerde şevvâl ayında meydana gelen bir tâ'ûn hastalığı sebebiyle bu ayı uğursuz saymalarıydı.⁸⁶ Hz. Âişe bu bâtil inancın hiçbir kıymeti olmadığını kendi düğününü örnek göstererek insanlara anlatmaktaydı.

Hz. Âişe ile Hz. Peygamber'in düğün yemeği ensârın getirdiği hediyelerden oluşan büyük bir meyve tabağındaki hurmalardan ve et yağına benzeyen bir yemekten ibaretti. Bu yemek Mescid-i Nebevî'de yenilmişti.⁸⁷

Esmâ bint Umeys'den gelen başka bir rivayette Hz. Âişe'nin düğün ziyafeti olarak sadece bir maşrapa dolusu süt bulunduğu zikredilmektedir.⁸⁸

C. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile Evlilik Yaşı Meselesi

Hz. Âişe'nin doğum tarihi olarak İslâm tarihi kaynaklarında genellikle bi'setin 4.⁸⁹ veya 5.⁹⁰ yılı zikredilmektedir.

⁸⁵ İbn Sa'd, VIII, 47, 48; Dârimî, Nikâh 28; Müslim, Nikâh 73; İbn Mâce, Nikâh 53; Tirmizî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 18, 77; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 164; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 86-87. Rivayetlerin bazılarında Hz. Peygamber'in veya Araplar'ın hanımlarıyla şevvâl ayında evlenmeyi tercih ettikleri kaydedilmektedir.

⁸⁶ İbn Sa'd, VIII, 48; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 87.

⁸⁷ Zübeyr b. Bekkâr, s. 35. Krş. Heysemî, IX, 365; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 83; Köksal, VIII, 167.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, XVI, 194-195; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 85-86.

⁸⁹ İbn Sa'd, VIII, 62-63; Hâkim, IV, 6; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 78; Habeş, s. 5.

⁹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 78.

Hız. ÂiŖe'nin yaşı ve dolayısıyla evlilik yaşı ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarınca konu edilmemiş ve rivayetlerde verilen rakamlar, tartışılmaya gerek duyulmamıştır. Ancak günümüze yaklaşıldıkça Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşının modern bakış açısına göre çok küçük görülmesi ve konunun bazı oryantalistler tarafından suistimal edilmesi sebebiyle bu konu tartışılmaya başlanmıştır. Bazı yazarlar Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşının, bilinenin aksine, daha yüksek olduğunu iddia etmişler ve bu iddialarını destekleyen çeşitli deliller ortaya koymuşlardır. Bazı yazarlar ise Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşının rivayetlerde aktarılan dokuz, on yaş civarı olduğunu ve bu yaş aralığının o dönem şartları içerisinde gayet normal olduğunu savunmuşlardır.

Biz burada her iki tarafın da görüşlerini ve delillerini ortaya koyup Hız. ÂiŖe'nin doğum yılını ve dolayısıyla evlilik yaşını tespit etmeye çalışacağız. Çalışmamızda ilk olarak Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşının bilinenen daha yüksek olduğunu iddia edenlerin görüşlerini ele alacağız.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşı hususuna ilk olarak itiraz eden Ömer Rıza Doğrul (ö. 1371/1952)'dur.⁹¹ Günümüze yaklaşıldıkça da Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşı üzerinde gerçekleştirilen tartışmalar giderek yoğunlaşmıştır. Doğrul ve onun gibi düşünen yazarlar, Hız. ÂiŖe'nin bi'setin 4. veya 5. yılında doğduğunu gösteren rivayetlere itiraz etmiş, o dönemlerde bugünkü manasıyla nüfus dairelerinin olmadığını, sadece bazı önemli kişilerin doğum tarihlerinin tespitine çalışıldığını, ancak yapılan yaş tespiti çalışmalarının da çok sağlıklı olmadığını iddia etmişlerdir. Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşının bilinenen daha büyük olduğunu ispat sadedinde çeşitli argümanlar ileri sürmüşlerdir.

- Bu argümanlardan ilki Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen: "Ben Mekke'de oynayan bir kız iken Muhammed'e: 'Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır.'⁹² âyeti nâzil olmuştu." şeklindeki rivayettir.⁹³ Bu iddianın sahipleri aynı sûrede geçen "Şakku'l-Kamer" olayı üzerinden bir yıl tayinine girişmiş ve sûrenin en geç bi'setin 10. yılında nâzil olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bi'setin 10. senesinde Hız. ÂiŖe'nin, Hız. Peygamber'e nâzil olan âyetleri takip edecek ve bu âyetleri ezberinde tutabilecek bir yaşta olması gerektiğini

⁹¹ Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Nedvî'nin *İslâm Târîhi Asrı Sa'âdet: Hazreti ÂiŖe* isimli eserine yaptığı çeviri esnasında, yazarın Hız. ÂiŖe'nin yaşı ile ilgili yaptığı açıklamalara itiraz ederek bu konu hakkındaki kendi görüşlerini de ayrı bir başlık olarak tercüme eklemiştir.

⁹² Kamer 54/46.

⁹³ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 6.

belirterek, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile nişanlandığı bu yılda altı yaşında değil en azından on yaşında olmasının zaruret olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durumda Hz. Âişe Hz. Peygamber ile evlendiği tarihte en az on üç yaşında olmalıdır. Yine bu âyetin bi'setin 4. yılında inme ihtimali de bulunduğunu, bu sebeple Hz. Âişe'nin evliliği esnasında on sekiz veya on dokuz yaş civarında bile olabileceğini ifade ederler.⁹⁴

Bazı yazarlar tarafından, Hz. Âişe'nin ifade ettiği Kamer sûresinin 46. âyetinin Medenî olduğu ifade edilmesine rağmen⁹⁵ genelde tefsir kaynaklarında sûrenin ve dolayısıyla zikri geçen âyetin Mekki olduğu görüşü ağır basmaktadır.⁹⁶ Burada ifade edildiği şekilde sûrede ifade edilen “Şakku'l-Kamer” hadisesinin tarihi üzerinden konuyu ele almanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Bu olayın tarihini kesin olarak bilmememize rağmen bi'setin 8. veya 9. yılında vuku bulduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.⁹⁷ Bu tarihi esas alacak olursak, bi'setin 4. veya 5. yılında doğmuş olan Hz. Âişe'nin bu tarihte dört veya beş yaşlarında olduğu ortaya çıkar. Bu yaş aralığı da Hz. Âişe'nin ilgili rivayette belirttiği: “Ben Mekke’de oynayan bir kız iken” ifadesine uygun düşer. Ayrıca şunu da ifade etmek isteriz ki Hz. Âişe bu rivayette belirtilen mevzuları Hz. Peygamber’den, babasından veya bir başkasından dinlemiş ve aktarmış da olabilir. Bu sebeple böyle muğlak bir konu üzerinden Hz. Âişe'nin yaşını tespit etmeye çalışmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır.

- Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ'nın hayatından bahsedilirken Esmâ'nın yüz yaşına kadar yaşadığı, 73/692 senesinde vefat ettiği ve Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğu beyan edilmektedir.⁹⁸ Esmâ 73/692 yılında yüz

⁹⁴ Nedvî, V, 15-21; Savaş, Rıza, “Hz. Aîşe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *DEÜİFD*, İzmir, 1995, IX, 141-142; Krş. Maqsood, Ruqaiyyah Waris, *Hazrat A'ishah Siddiqah-A Study Of Her Age At the Time Of Her Marriage*, Birmingham, 1996 s. 13; Malik, Fida Hussain, *Wives of the Prophet*, Taj Company, New Delhi, 1986, s. 115; Moin, s. 7; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, Yeni Boyut, 5. Baskı, İstanbul, 2010, s. 65-66; Bursalı, s. 114-115.

⁹⁵ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 1997, s. 81.

⁹⁶ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, VII, 328; Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ (ö. 1399/1979), *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, VI, 43; Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Öz Tefsiri*, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 1995, V, 463; Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006, V, 155.

⁹⁷ Diyârbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen (ö. 990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neffis*, Müessesetü Şa'bân, Beyrût, ts, I, 298; Şulul, s. 333-334.

⁹⁸ İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfehânî (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, tah. Âmir Hasan Sabrî, Matbû'âtü Cami'atü'l-İmârâtî'l-Arabîyyeti'l-Müttahide,

yaşında vefat ettiğine ve Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğuna göre Esmâ'nın hicret yılında yirmi yedi yaşında olması icap eder. Esmâ, Hz. Âişe'den on yaş büyük olduğu için Hz. Âişe'nin hicret yılında on yedi yaşında olması gerekir, denilmektedir.⁹⁹

Hiz. Âişe'nin evlilik yaşının daha büyük olduğunu iddia edenlerin en mantıklı delili bu rivayettir. Ancak bize göre burada yanlış bir kıyas söz konusudur. Çünkü İslâm tarihi kaynaklarında Hiz. Âişe ve Esmâ bint Ebû Bekir hakkındaki rivayetleri karşılaştırdığımızda Hiz. Âişe hakkındaki malumatımızın çok daha fazla olduğu görülecektir. Ayrıca Esmâ bint Ebû Bekir'in yaşının belirtildiği kaynaklar Hiz. Âişe'nin yaşının zikredildiği kaynaklar kadar güvenilir değildir. Bu sebeple hakkında daha az ve daha muğlak bilgi bulunan, Esmâ bint Ebû Bekir üzerinden Hiz. Âişe'nin yaşını tespit etmek ve buradan hareketle Hiz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu söylemek doğru değildir. Ayrıca Esmâ'nın vefat yaşı da ihtilaflıdır.¹⁰⁰ Bu sebeple Hiz. Âişe ve Esmâ bint Ebû Bekir arasında bir kıyaslama yapılacak olursa buradan Hiz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğu bilgisine ulaşamaz. Aksine Esmâ bint Ebû Bekir'in yaşının yanlış hesaplandığı sonucuna ulaşılır.

- Yine benzer bir kıyaslama Hiz. Fâtıma'nın yaşı üzerinden yapılmıştır. Bazı rivayetlerde Hiz. Fâtıma'nın Hiz. Âişe'den beş yaş büyük olduğu zikredilir. Bu durumda Hiz. Fâtıma'dan beş yaş küçük olan Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği yıl doğmuş olması gerekir. Vahyin ilk geldiği yıl doğmuş olan Hiz. Âişe'nin de hicret esnasında yaklaşık on üç yaşında, evlendiği tarihte ise on dört veya on beş yaşında olması gerektiği iddia edilmiştir.¹⁰¹

Hiz. Âişe'nin evlilik yaşını ifade eden rivayetler *Kütüb-ü Sitte* gibi kaynaklarda geçmesine rağmen doğruluğu sorgulanmaktadır. Fakat çok daha zayıf bir rivayet şayet kendi görüşleri doğrultusunda ise hemen kabul edilmekte ve yanlış

1. Baskı, el-Ayn, 2005, s. 982; Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah el-Hatîb (ö. 741/1340), *el-İkmâl fî Esmâi'r-Ricâl*, yy., ts., s. 11.

⁹⁹ Nedvî, V, 22; Berki, Ali Hikmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü'l-Enbiyâ Hiz. Muhammed ve Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 23. Baskı, Ankara, 2005, s. 217; Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", IX, 140; Coşkun, Selçuk, "Hadislerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri: Hiz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum, 2004, VIII/XX, 189; Maqsood, s. 7-8; Acar, H. İbrahim, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar*, yy., 2003, VI/XVI, 135; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 66-67.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Azimli, Mehmet, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2003, XVI/I, 31-32.

¹⁰¹ Moin, s. 8; Malik, s. 115.

olabileceği ihtimali üzerinde durulmamaktadır. Bu yaklaşım tarzı, olaya ilmî noktadan değil, duygusal noktadan hareketle yaklaşıldığının en önemli kanıtıdır. Ayrıca Hz. Fâtîma'nın Hz. Âişe'den beş yaş büyük¹⁰² olduğunu belirten rivayetlerin yanı sıra sekiz yaş büyük¹⁰³ olduğunu belirten rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Fâtîma'nın hangi senede doğduğu da ihtilaflıdır.

- Hz. Âişe'nin evlenme yaşının daha büyük olduğunu savunan bazı yazarlar, o dönem şartları içerisinde Hz. Âişe'nin yaşının tam olarak tespit edilemeyeceği tezini savunmaktadırlar. Çünkü o dönemde, kaynaklarda verilen rakamların bazen tam rakamı ifade etmeyip tahmini olabileceğini ifade ederler. Bu iddialarını desteklemek için İslâm tarihi kaynaklarında bulunan benzer birçok ihtilafı delil olarak zikrederler.¹⁰⁴ Buna ek olarak Hz. Âişe'nin doğumundan ve yaşından bahseden rivayetlerin hepsinin kaynağının Hz. Âişe olduğunu zikrederek, hiçbir insanın kendi doğumu konusundaki şahadetinin kabul edilemediği gibi, Hz. Âişe'nin bu konudaki şahadetini kabul hususunda da ihtiyatlı davranmamız gerektiğini belirtirler.¹⁰⁵

Bize göre bu zikredilen iddialar kısmen doğru olsa da bazı yönlerden uygun değildir. O dönemde nüfus dairelerinin olmadığı ve birçok sahâbenin yaşı hususunda ihtilaf bulunduğu doğrudur. Fakat Hz. Âişe hakkındaki malumatımız sahâbenin büyük çoğunluğundan belki de hepsinden daha fazladır. Ayrıca Hz. Âişe'nin yaşı hususundaki malumat diğer sahâbeninkinden farklı olarak Buhârî ve Müslim gibi çok güvenilir kaynaklardan bize ulaşmıştır.

Yine eski dönemlerde kişilerin yaşlarının yaklaşık ifadelerle zikredilmiş olduğu doğrudur. Kişi kendi yaşı hususunda bir veya iki yıl yanılabilir. Bu makul bir aralıktır. Fakat bu yaş farklılığı özellikle Hz. Âişe gibi entelektüel bir insan için on yıl farklı olamaz.

- Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük olduğunu iddia eden yazarlara göre Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra evini idare edecek, çocuklarına bakacak kimsesi kalmamıştır. Onlara göre Hz. Peygamber'in böyle bir ortamda çocuk yaşta birisiyle evlenmesi mantıklı değildir. Hz. Âişe'nin yaşının daha büyük

¹⁰² İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 213; Varol, Mehmet Bahaüddin, *Hz. Hasan*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 36.

¹⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 139.

¹⁰⁴ Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", IX, 143-144.

¹⁰⁵ Coşkun, a.g.m., s. 186-191.

olduğunu düşündüğümüzde bu evlilik akla daha uygun gelmektedir. Aynı yazarlar Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'den önce Hz. Sevede ile evliliğini de kabul etmemektedirler. Ancak Hz. Sevede'nin Hz. Âişe'den önce evlendiği şeklindeki rivayetlerin kabul edilmesi durumunda da sonucun değişmeyeceğini, çünkü Hz. Sevede'nin bu vazifeyi ifaya kudretinin olmadığını savunurlar. Onlara göre Hz. Sevede yaşlı, iri yarı ve hizmete muhtaç bir kadındı. Onun ev işleriyle, ev idaresiyle, çocuk terbiyesiyle meşgul olmaya takat ve mecali yoktu. Bunu ancak genç, dinç ve muktedir bir kadın yapabiliirdi, demektedirler.¹⁰⁶

Burada öne sürülen iddialar da birçok yönden yanlışlıklar ihtiva etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber söylenildiği gibi ev işlerine bakacak genç birisine muhtaç olmasına rağmen, niçin Hz. Âişe ile olan evliliğini üç veya dört yıl erteleyip Hz. Âişe ile 2/624 yılında evlenmiştir? Hz. Peygamber iddia edildiği gibi evlatları bakıma muhtaç olan bir baba olsaydı, Hz. Âişe ile hemen evlenirdi. Ayrıca daha önce zikredildiği üzere Hz. Peygamber'in en küçük kızı Hz. Fâtıma bile Hz. Âişe'den büyüktü.

Hz. Sevede ile Rasûlullah'ın daha önce evlendiğini belirten rivayetin kuvvetli olmaması iddiasına gelince bu doğru bir iddia değildir. Hz. Peygamber ile Hz. Âişe'nin nikâhı önce yapılmış olabilir. Fakat fiilî evlilik noktasında Hz. Âişe Hz. Sevede'nin dört yıl kadar gerisindedir.¹⁰⁷

Hz. Sevede'nin iri yarı ve hizmete muhtaç olması iddiasına gelince, bu bilgiyi dolaylı yoldan destekliyebilecek bir rivayet bize Hz. Âişe'den Veda Haccı sırasında nakledilmiştir ki¹⁰⁸ bu, zikredilen tarihten yaklaşık on üç yıl sonra meydana gelen bir durumdur. Bu sebeple burada zikredilen iddialar Hz. Âişe'nin yaşı sadedinde delil olarak gösterilemez.

- Yine bu yazarlara göre birçok ilim dalında otorite olan Hz. Âişe acaba bütün bu kudret ve gücü dokuz yaşından on sekiz yaşına kadar Hz. Peygamber'e eşlik etmekle mi kazanmıştı? Dokuz yaşında olan bir çocuk bu muazzam mevzuları kavrayabilir ve dokuz sene içinde henüz on sekiz yaşında iken en yaşlı ve tecrübeli

¹⁰⁶ Nedvî, V, 22-23; Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", IX, 143.

¹⁰⁷ İbn İshâk, s. 239; İbn Sa'd, VIII, 42-43; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Matba'atü'l-Mısriyye, 1. Baskı, Kahire, 1929, X, 49; Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Işık Yayınları, İzmir, 2013, IV, 3030; Köksal, V, 116-118.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, VIII, 360; Dârimî, Hac 53; Buhârî, Hac 98; Müslim, Hac 293.

hatta her biri ilim sahasında uzman olan insanlarla bu vadide yarışabilir miydi? Bu sebeplerden dolayı Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le on sekiz yaşlarında evlenerek onun olgunluğundan istifadeye başladığını ve yirmi yedi yaşlarına varıncaya kadar Hz. Peygamber'in öğrenim ve irşadından istifade ettiğini kabul etmenin daha tutarlı ve mantıklı olduğunu iddia etmektedirler.¹⁰⁹

Bu iddiaların tam aksine ilmî açıdan küçük yaşlar ezber kabiliyetinin çok daha gelişmiş olduğu dönemlerdir. İmam Şâfiî ve İbn Sînâ (ö. 428/1037) gibi âlimlerin henüz on beş yaşlarında iken ilmi birikim noktasında çok üst seviyelere çıktıkları bilinen bir gerçektir.¹¹⁰ Bize göre Hz. Âişe'nin dokuz yaşında Hz. Peygamber ile evlenip on sekiz yaşına kadar Hz. Peygamber ile yaşadıklarını hafızasında kaydetmesi, Hz. Peygamber'in vefatından sonrasına tekabül eden on sekiz yaşından sonraki yıllarda da gelişen muhakeme yeteneğiyle birlikte fetva verebilmesi tarihi olaylara gayet uygun düşmektedir.

- Konuyla ilgili başka bir iddia da Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den önce Cübeyr b. Mut'im ile nişanlı olması üzerinden dile getirilmektedir. Doğrul, kaynaklarda zikredilen bir rivayetin yanlış bir tercümesinden yola çıkarak Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'le evlenmeden önce Cübeyr b. Mut'im'in¹¹¹ oğluyla nişanlı olduğunu zikretmektedir. Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye talip olduğu zaman da bu nişan devam etmekteydi. O zaman Cübeyr b. Mut'im ile ailesi müslümanlığı kabul etmemişlerdi. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye talip olunca, Cübeyr b. Mut'im'in ne diyeceği sorulmuş, Cübeyr'in hanımı, Hz. Âişe'nin müslüman olmasına atıfta bulunarak: “Şayet bu kız benim evime girerse, benim oğlumu dininden çıkarır. Ben bunu istemem.”¹¹² demişti. Bu olay üzerine Cübeyr'in oğlu ile Hz. Âişe arasındaki

¹⁰⁹ Nedvî, V, 23-24; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 67.

¹¹⁰ Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, İFAV, 8. Baskı, İstanbul, 2010, s. 239. Yazar bu hususla ilgili: “Genellikle gençlik çağı zihni meşguliyetler için en uygun zaman kabul edilir. İstekli olma, meşguliyetin azlığı, gönül huzuru açısından en verimli çağ, bu çağdır.” demektedir. Bkz. Bayraktar, s. 239.

¹¹¹ Doğrul bu kısmı yanlış tercüme etmiştir. Hakikatte Hz. Âişe Mut'im b. Adî'nin oğlu Cübeyr b. Mut'im ile nişanlıdır. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186-187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 149-150; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 81-82; Hâirî, II, 251. Maalesef Doğrul'un yanlış tercüme ettiği kısımlar bazı yazarlar tarafından aynen iktibas edilmiştir. Bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 67-68; Bursalı, s. 34; Acar, a.g.m., VI/XVI, 135.

¹¹² Bu bilgi de yanlıştır. Ümmü'l-Fetâ Hz. Ebû Bekir'e: “Eğer biz oğlumuzu kızınla evlendirirsek, sen onu dininden çevirip kendi dinine sokacaksın.” demişti. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186-187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 149-150; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 81-82; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Hâirî, II, 251. Bu kısım da aynı şekilde bazı yazarlar tarafından hiçbir araştırma yapılmadan doğrudan iktibas edilmiştir. Bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 67-68; Acar, a.g.m., VI/XVI, 135.

nişan bozulmuştu. Doğrul, bu yanlış tercümeden yola çıkarak bu nişanın nübüvvetten önce meydana gelmiş olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Hz. Ebû Bekir gibi samimi bir müslümanın nübüvvetten sonra kızını bir müşrikle nişanlaması mümkün değildir. Bu durumda Hz. Âişe nübüvvetten önce doğmuş olmalıdır.¹¹³

Dipnotlarda da belirttiğimiz üzere Hz. Âişe'nin kendisine nişanlandığı kimse Cübeyr b. Mut'im'in oğlu değil, Mut'im b. Adî'nin oğlu Cübeyr'dir. Aktarılan ilk yanlış bilgi budur. İkinci yanlış bilgi ise Mut'im'in karısı Ümmü'l-Fetâ'nın: "Şayet bu kız benim evime girerse, benim oğlumu dininden çıkarır. Ben bunu istemem." şeklindeki sözleridir. Bu rivayetin doğru tercümesinde Ümmü'l-Fetâ bu sözü Hz. Ebû Bekir'le ilgili söylemektedir. Yani oğlu Cübeyr'i dininden çevirmesinden korktuğu kişi Hz. Âişe değil, Hz. Ebû Bekir'dir.

Hz. Âişe iddia edildiği gibi İslâm'dan sonra doğmuş olsaydı Hz. Ebû Bekir müşrik bir kişiye kızını asla vermezdi, şeklindeki iddia ise, İslâm'ın ilk yayılış yıllarının bilgisine tam vakıf olamamanın bir sonucudur. Nübüvvetin gelişinden sonra müşriklere kız verilmediği görüşü yanlıştır. Çünkü Mekke döneminde böyle bir yasak bulunmamaktaydı. Bu yasağı bildiren âyet¹¹⁴ Medine'de inmişti. Mekke döneminde, sadece Hz. Ebû Bekir değil, Hz. Peygamber bile müşrik olan amcası Ebû Leheb'in iki oğluna kızları Rukıyye ve Ümmü Gülsüm'ü nikâhlamıştı. Amcası, oğullarına baskı yapıp, kızlarını boşatıncaya kadar da Hz. Peygamber kızlarının nikâhını bozmamıştı.¹¹⁵

- Bu iddia sahiplerinin geneli, muteber hadis kaynaklarındaki rivayetleri görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Fakat bazı yazarlar, Hz. Âişe'nin altı yaşında nikâhlanıp dokuz yaşında fiilî olarak evlendiği şeklindeki rivayetin Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce gibi kaynaklarda niçin yer bulduğu şeklindeki bir soruyu da şöyle cevaplamaktadırlar. Onlara göre bu rivayetlerin râvisi olan Hişâm'ın babası Urve'den rivayet ettiği hadislerin hepsi Irak menşeli olduğu için şüphelidir.

¹¹³ Nedvî, V, 24-25; Krş., Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", IX, 143; Acar, a.g.m., VI/XVI, 135; Bursalı, s. 34-35.

¹¹⁴ Bakara 2/221.

¹¹⁵ İbn Sa'd, VIII, 29, 30; Azimli, "Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", XVI/I, 33; Uraler, Aynur, "Rukıyye", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 219; Uraler, Aynur, "Ümmü Külsüm", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 323.

Bu şüphenin sebebi ise bu rivayetlerin Medineliler tarafından bilinmiyor olmasıdır.¹¹⁶

Sırf Irak menşeli olduğu ve Medine’de bilinmediği gibi bir gerekçeyle başta Buhârî ve Müslim olmak üzere *Kütüb-ü Sitte* yazarlarının naklettiği rivayetleri bir kalemde güvenilemez görmek, bilimsel bir tavır olmayıp, ancak keyfîlik ile izah edilebilir. Ayrıca Hz. Âişe’nin evlilik yaşını zikreden rivayetler sadece Hişâm’dan gelmemektedir.¹¹⁷

Görüldüğü üzere Hz. Âişe’nin yaşının büyük olduğunu iddia eden yazarlar olaya duygusal yaklaşmakta ve bazı yorumlarla Hz. Âişe’nin yaşını daha büyük göstermeye çalışmaktadırlar. Fakat bu kadar rivayet, sadece yorumla reddedilemez. Rivayetlerin aksine getirilen deliller ise, bilimsel olmaktan ziyade tepkiseldir.¹¹⁸

Hz. Âişe’nin evlilik yaşını daha büyük göstermeye çalışan yazarların bu gayretlerinin altında iki temel sebep yatmaktadır. Birincisi, bu evlilik sebebiyle Hz. Peygamber hakkında bazı oryantalistler ve ateistler tarafından uygunsuz sözlerin zikredilmesidir. Bazı yazarlar bu faktörü eserlerinde açıkça zikretmişlerdir.¹¹⁹ Örneğin Hz. Peygamber ve Hz. Âişe’nin evlilikleri hakkında Turan Dursun (ö. 1411/1990): “Oyun çocuğu ile evlenecek kadar kadınlara düşküdü.”¹²⁰ Dozy (ö. 1300/1883): “Ellilik bir erkekle yaşına mahsus oyuncaklarla oynayan on yaşında bir çocuğu birleştiren garip bir izdivaç!”¹²¹ Abbott (ö. 1428/1981): “Hiç kimse yaşı epey ileri olan Muhammed ile çocuk yaştaki Âişe’nin evliliği fikrini aklına getirmemiştir.”¹²² Watt (ö. 1427/2006): “Elli üç yaşındaki bir adam ile on yaşlarındaki bir kız arasındaki bu tuhaf ilişki, karı koca ilişkisinden ziyade bir baba kız ilişkisi gibi olmalıdır.”¹²³ şeklinde tasvirlerde bulunmuşlardır. Hatta daha da ileri

¹¹⁶ Maqsood, s. 11-12; Erul, Bünyamin, “Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2006, XIX/IV, 647. Krş. Savaş, “Hz. Âişe’nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, IX, 144.

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erul, Bünyamin, “Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?”, XIX/IV, 647-648.

¹¹⁸ Azimli, “Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı”, XVI/I, 36.

¹¹⁹ Maqsood, s. 5.

¹²⁰ Yıldırım, Suzan, “Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar”, *İSTEM*, Konya, 2004, II/IV, 242.

¹²¹ Dozy, Reinhart Pieter Anne (ö. 1300/1883), *Târîhu İslâmiyet*, çev. Abdullah Cevdet, Matbâ’a-i İctihâd, Kahire, 1908, s. 105.

¹²² Abbott, Nabia (ö. 1428/1981), *Aishah the Beloved of Mohammed*, Al Saqi Books, 1. Baskı, Londra, 1985, s. 2, 7.

¹²³ Watt, William Montgomery (ö. 1427/2006), *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, çev. Ünal Çağlar, Yöneliş, İstanbul, 2001, s. 111.

giderek Hz. Peygamber için “şehvet düşkün” ve “sübyancı” gibi nitelendirmelerde de bulunmuşlardır.¹²⁴

Hâlbuki oryantalistlerin ilk ürünlerini vermeye başladıkları dönemlerde bile Hz. Peygamber’in çok eşliliği eleştirildiği halde, onun Hz. Âişe ile evliliği bir saldırı mevzusu yapılmamıştır. Hz. Âişe’nin evlilik yaşının bir saldırı unsuru haline getirilmesi “aydınlanma sonrası Avrupa değerleri” çerçevesinde başlamıştır.¹²⁵

Bazı yazarların Hz. Âişe’nin evlilik yaşını büyük gösterme gayretlerinin ikinci önemli nedeni ise, günümüz şartlarının değer algısıyla geçmişi yorumlama gayretidir. Ülkemizde ve batıda Hz. Âişe’nin evlilik yaşını on yedi veya on sekiz yaş aralığında göstermeye çalışan yazarların bu gayretlerinin sebebi günümüz dünyasında evlenme için bu yaş aralığının normal olarak görülmesidir.

Yıllar	Evlenen Sayısı	Ev. Yaşı (15-19)	Ev. Yaşı (19-24)	Ev. Yaşı (25-29)	Ev. Yaşı (30-34)	Ev. Yaşı (35-39)
1940	34.179	11.931	10.559	5.050	2.661	1.629
1945	42.939	12.648	19.296	3.508	2.909	1.612
1985	209.399	66.620	92.697	30.657	7.762	2.986
1991	459.624	158.266	189.648	73.062	20.021	7.581
2000	461.417	122.116	199.168	91.997	25.011	10.859

Türkiye’de evlilik yaşının yıllara göre dağılımını gösteren yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere sadece altmış yıllık bir süreç zarfında bile evlilik yaşının genel tablo içerisinde sürekli bir şekilde yükseldiği görülmektedir. 2000 yılındaki veriler incelendiğinde evlilik yaşının on yedi, on sekiz rakamının da üzerine çıktığı muhtemelen ilerleyen tarihlerde normal evlilik yaşı aralığının yirmi beş-yirmi dokuz olarak kabul edileceği görülmektedir. Bu yüzyılın araştırmacıları, toplumda hâkim olan genel kanaatin yönlendirmesiyle Hz. Âişe’nin evlenme yaşını on yedi, on sekiz

¹²⁴ Bu iddia zikredeceğimiz tüm kaynaklarda geçmesine rağmen özel olarak bu iftirayı kimin veya kimlerin attığı ifade edilmemiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber hakkında bazı batılıların böyle bir kabulünün olduğu belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Carlyle, Thomas (ö. 1298/1881), *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004; Abbott, s. 18; Bodley, Ronald Victor Courtenay (ö. 1428/1970), *Allah’ın Resûlü Hazreti Muhammed*, çev. Hacı Mahmut Hatun, Arya Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 99; Azimli, “Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”, XVI/1, 28; Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2011, s. 311.

¹²⁵ Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 351-352.

yaş aralığına çekme eğilimi göstermişlerdir. İleriki yıllarda değişen toplumsal kabuller sebebiyle bu rakamın da sorgulanabileceği akla gelmektedir.¹²⁶

Günümüz araştırmacıları Hz. Âişe'nin yaşını on yedi, on sekiz aralığına çekmek için rivayetleri epeyce zorlamışlardır. Hatta sadece rivayetler zorlanmakla da kalmamış, Hz. Âişe'nin evlilik yaşını dokuz veya on civarında görenlere, günümüz bakış açısından hareketle hakaretler bile edilmiştir.¹²⁷

Bize göre Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evlilik yaşı meselesi gayet açıktır. Şu anda elimizde bulunan veriler ışığında bunun aksinin iddia ve ispatı mümkün gözükmemektedir. Öncelikle Hz. Âişe'nin evlilik yaşı sadece İslâm tarihi kaynaklarından değil, İslâm âleminin genel kabulüne mazhar olmuş çok önemli hadis eserleriyle bize aktarılmıştır.

Hz. Âişe'nin evlilik yaşı hususunda iki rivayet ağır basmaktadır. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile altı yaşında nikâhlandığı,¹²⁸ fiilî evliliğin ise dokuz yaşında başladığı rivayet edilmektedir.¹²⁹ Bazı rivayetlerde ise, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile yedi yaşında nikâhlandığı¹³⁰ ve Hz. Âişe on yaşında iken evlendikleri rivayet edilmektedir.¹³¹ Bu evlilik dokuz yıl¹³² sürmüş Hz. Âişe on sekiz yaşında iken Rasûlullah vefat etmiştir.¹³³

¹²⁶ Tablo ve ayrıntılı bilgi için bkz. Coşkun, a.g.m., s. 194-195.

¹²⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, "Hz. Âişe Peygamberimizle Kaç Yaşında Evlendi", *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 2008.

¹²⁸ Abdürrezzâk, es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri (ö. 211/826), *el-Musannef*, tah. Habîbürrahmân el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Karaçi, 1983, VI, 162; İbn Sa'd, VIII, 46; Dârimî, Nikâh 56; Buhârî, Nikâh 38, 39, 59; Müslim, Nikâh 69, 70; Ebû Dâvud, Edeb 63; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 29; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1881; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 15; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 148; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hasenî (ö. 911/1505), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1955, I, 272; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 87.

¹²⁹ Abdürrezzâk, VI, 162; İbn Hişâm, IV, 301; İbn Sa'd, VIII, 46; Dârimî, Nikâh 56; Buhârî, Nikâh 38, 39, 59; Müslim, Nikâh 69, 70, 71; İbn Mâce, Nikâh 13; Ebû Dâvud, Edeb 63; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 29; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1881; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 15; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 148; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 187; Semhûdî, I, 272; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 84.

¹³⁰ İbn Hişâm, IV, 301; İbn Sa'd, VIII, 48; Müslim, Nikâh 71; İbn Mâce, Nikâh 13; Ebû Dâvud, Nikâh 34; Edeb 63; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 29; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1881; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 186; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 84.

¹³¹ İbn Hişâm, IV, 301.

¹³² Buhârî, Nikâh 38, 39, 59; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 148.

¹³³ İbn İshâk, s. 239; Abdürrezzâk, VI, 162; İbn Sa'd, VIII, 48; Müslim, Nikâh 72; İbn Mâce, Nikâh 13; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 29; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 84.

Hız. ÂiŖe'nin evlilik yaşı, o günün şartlarına göre evlenmek için normal bir yaş aralığıdır. Çünkü sıcak bölgelerde kızların sekiz, dokuz yaş civarında ergenlik dönemine girdikleri ifade edilmektedir.¹³⁴ Nitekim bazı insaflı oryantalistler de Hız. ÂiŖe'nin evliliğinin o dönem şartları içinde normal olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁵

Bunun yanı sıra Hız. Peygamber'in Hız. ÂiŖe ile olan evliliğı, o dönemde uygulanan küçük yaştaki evliliklerin ilk örneğı değıldir. Benzer örnekler o dönemde olduğu gibi günümüzde de bulunmaktadır. Örneğın Hız. Peygamber'in kızı Hız. Zeyneb, Hız. Peygamber otuz yaşında iken doğmuştu.¹³⁶ Hız. Zeyneb nübüvvetten önce teyzesinin oğlu Ebü'l-Âs b. Rebi' ile evlenmişti.¹³⁷ Bu durumda Hız. Zeyneb evlendiğı esnada en fazla on yaşıındaydı.

Bir başka küçük yaştaki evlilik, Hız. Ömer ile Hız. Ali'nin küçük kızı Ümmü Gülsüm arasında yaşanmıştır. Ümmü Gülsüm, Hız. Ömer'le henüz bulûğ çağına gelmemiş bir kız iken evlenmiş, bu evlilik Hız. Ömer'in şehit edilmesine kadar devam etmiştir.¹³⁸

Hişâm b. Urve'nin naklettiğine göre, babası Urve, oğlunu altı yaşıındayken nikâhlamış, ancak vefat etmesi üzerine, beş yaşıındaki geline dört bin dinar miras düşmüştür.¹³⁹

Sahâbeden Amr b. Âs'ın, oğlu Abdullah'tan on bir, on iki yaş büyük olduğu bilinmektedir. Bu rivayete göre, Amr yaklaşık on, on bir yaşlarında evlenmiş olmalıdır. On yaşıında erkeklerin evlilik gerçekleştirebildiğı bir yörede, daha erken ergenliğe giren kızların dokuz yaşıında evlilik yapması kadar normal bir şey olamaz.¹⁴⁰

¹³⁴ Davenport, John (ö. 1293/1877), *Hazreti Muhammed'den Özür Diliyorum*, çev. Muharrem Tan, Moralite Yayınları, İstanbul, 2007, s. 142; Bodley, s. 161; Vicdanî, M. Sadık, *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi*, haz. Dursun Gürlek, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 36.

¹³⁵ Bodley, s. 116, 162; Rodinson, Maxime (ö. 1425/2004), *Hazreti Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, Hür Yayın, 1. Baskı, İstanbul, 1980, s. 89; Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hız. Muhammed*, s. 111. Krş. Azimli, "Hız. ÂiŖe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğın Çıkması", XVI/I, 35.

¹³⁶ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1853; Köksal, XV, 6.

¹³⁷ İbn Sa'd, VIII, 25.

¹³⁸ Abdürrezzâk, VI, 162-164; İbn Sa'd, VIII, 338; Erul, "Hız. ÂiŖe Kaç Yaşıında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", XIX/IV, 641-642; Apak, Adem, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. Âs*, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001, s. 216.

¹³⁹ Abdürrezzâk, VI, 165; Erul, "Hız. ÂiŖe Kaç Yaşıında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", XIX/IV, 642.

¹⁴⁰ Azimli, "Hız. ÂiŖe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğın Çıkması", XVI/I, 35; Erul, "Hız. ÂiŖe Kaç Yaşıında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", XIX/IV, 642.

Arap kültüründe yer alan bu durumun günümüzde de devam ettiğini, Muhammed Esed'in Medine'de iken başından geçen evlilik göstermektedir. On bir yaş civarında bir çocukla evlendirilen Esed'in bu evliliği kabul etmemesi üzerine Araplar kendisine şöyle demişlerdir: "Kız kocasının yatağında daha çabuk büyür."¹⁴¹

Burada şu noktayı da zikretmeliyiz; eğer Hz. Peygamber'in bu evliliği içinde yaşadığı toplum tarafından garip bir evlilik olarak karşılanmış olsaydı. Hz. Peygamber aleyhinde en küçük fırsatı dahi kaçırmayan Mekkeliler, yahudiler ve münafıklar bu durumu dillerine dolayacaklar ve Hz. Peygamber aleyhine kullanacaklardı. Nitekim Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb bint Cahş ile evliliği, haram aylarda kan dökülmesiyle sonuçlanan Batn-ı Nahle/Abdullah b. Cahş Seriyyesi ve kiblenin değiştirilmesi olayında Hz. Peygamber aleyhine bir hayli propaganda yapılmıştı. Fakat Hz. Âişe ile evliliğinden dolayı Hz. Peygamber'in kınandığı şeklinde bir rivayet bize ulaşmamıştır.¹⁴²

Şimdi de Hz. Âişe'nin evliliğinin daha büyük yaşta olduğunu söyleyenlerin görmek istemedikleri rivayetleri inceleyelim. Hz. Âişe'nin evliliği ile başlayıp Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen süreyi kapsayan bu rivayetlerin tamamında Hz. Âişe'nin yaşının gayet küçük olduğu açıkça görülmektedir.

Hz. Âişe Hz. Peygamber ile evlilik sürecini tasvir eden bir rivayette: "Ben kız arkadaşlarımla oynayacak bir yaşta iken Rasûlullah ile evlenmişim. Annem beni evde tutup dışarı çıkmama izin vermeyinceye kadar evli olduğumu anlamamışım. O andan sonra artık evlenmiş olduğumu hissettim. Annem bunu haber verene kadar da ona hiçbir şey sormadım." demiştir.¹⁴³

Bu rivayet Hz. Âişe'nin henüz evli olduğunu bile idrak edemeyecek kadar küçük olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Hz. Peygamber ile evlilik gününü anlattığı başka bir rivayette Hz. Âişe: "Ben kız arkadaşlarımla beraber bir tahterevallî (veya salıncak) üzerinde oynarken Ümmü Rûmân bana seslendi. Hemen yanına gittim. Bana ne yapacağını bilmiyordum. Elimden tutarak beni kapının yanında durdurdu. Nefes nefese kalmıştım. Biraz sakinleştikten sonra Ümmü Rûmân beni odaya aldı. İçeride bazı ensâr kadınları

¹⁴¹ Esed, Muhammed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İnsan Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2012, s. 204-206.

¹⁴² Krş. Yıldırım, a.g.m., II/IV, 247; Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber'in Ailesi ve Aile Hayatı*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42.

¹⁴³ İbn Sa'd, VIII, 46,47; Belâzürî, *Ensâb*, II, 542.

vardı. Kadınlar: ‘Hayırlı, uğurlu ve mübarek olsun.’ dediler. Ümmü Rûmân da beni onlara teslim etti. Kadınlar başımı yıkayıp beni hazırladılar. Birden Rasûlullah kuşluk vakti ansızın çıkageldi. Kadınlar da beni ona teslim etti.” demiştir.¹⁴⁴

Magsood bu rivayete kendince bir açıklama getirerek, bu rivayetin Hz. Âişe’nin küçük olduğuna delalet etmediğini iddia etmektedir. O günümüzde de bazı gençlerin bahçeleri içindeki salıncaklarda arkadaşlarıyla beraber sallanıp sohbet etmekten zevk aldığını hatırlatmaktadır.¹⁴⁵ Fakat rivayetler bununla sınırlı değildir. Daha ileri tarihlerde meydana gelen birçok rivayette Hz. Âişe’nin oyuncaklarla oynadığı görülmektedir.

Örneğin Urve Hz. Âişe’nin ilk evlilik yıllarını anlatan şu rivayetlerde onun oyuncaklarından bahsetmektedir: “Peygamber Âişe ile evlendiği esnada Âişe’nin oyuncak bebekleri yanındaydı.”¹⁴⁶ “Âişe’nin oyuncak bebekleri vardı. Rasûlullah içeri girdiği zaman elbisesiyle onları gizlerdi. Bunu Rasûlullah’ın kendisini oyuncaklarla oynamaktan menetmemesi için yapardı.”¹⁴⁷

Benzer şekilde doğrudan Hz. Âişe’nin ağzından aktarılan rivayetlerde de, Hz. Âişe oyuncaklarından bahsetmiştir: “Ben oyuncak bebeklerle oynardım. Bazen yanımda kız arkadaşlarım da bulunurdu. Rasûlullah yanıma girdiğinde arkadaşlarım yanımdan giderlerdi. Rasûlullah gittiği zaman onlar tekrar yanıma girerlerdi.”¹⁴⁸ “Ben Rasûlullah’ın evindeyken oyuncak bebeklerle oynardım. Benimle birlikte oynayan kız arkadaşlarım da vardı. Rasûlullah yanıma girdiği zaman arkadaşlarım ondan kaçarlardı, o da onları benimle oynasınlar diye tekrar yanıma gönderirdi.”¹⁴⁹

Hz. Âişe’nin oyuncaklarından bahsedilen rivayetler sadece ilk evlilik yıllarıyla sınırlı değildir. Hz. Peygamber’in vefatına yakın yıllarda bile Hz. Âişe oyuncaklarıyla oynamaya devam etmiştir. Rasûlullah Tebûk veya Hayber Gazvesi’nden döndükten sonra aniden esen bir rüzgâr Hz. Âişe’nin oynadığı oyuncak bebeklerin üzerindeki örtüyü açmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ey Âişe!

¹⁴⁴ Dârimî, Nikâh 56; Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr 44; Müslim, Nikâh 69; İbn Mâce, Nikâh 13; Ebû Dâvud, Edeb 63; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 16; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 83-84. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe’nin dadısının kendisini düğün için hazırladığı zikredilir. Bkz. İbn Sa’d, VIII, 47.

¹⁴⁵ Maqsood, s. 11.

¹⁴⁶ Abdürrezzâk, VI, 162; İbn Sa’d, VIII, 49; Müslim, Nikâh 71.

¹⁴⁷ İbn Sa’d, VIII, 51.

¹⁴⁸ Ebû Dâvud, Edeb 62.

¹⁴⁹ İbn Sa’d, VIII, 47, 49, 52; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 267-268; Buhârî, Edeb 81; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 81; İbn Mâce, Nikâh 50; Belâzürî, *Ensâb*, II, 542; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 150; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 84. Bazen Hz. Peygamber Hz. Âişe’nin kız arkadaşlarının kaçmalarına fırsat vermeden içeri girer-girmez, yerinizde kalın, derdi. Bkz. İbn Sa’d, VIII, 48.

Bunlar nedir?” diye sordu. Hz. Âişe de: “Bunlar benim oyuncak bebeklerim.” dedi. Rasûlullah oyuncakların arasında bezden yapılmış iki kanatlı bir at gördü ve: “Ey Âişe! Peki, bu nedir?” deyince Hz. Âişe: “Attır.” dedi. Hz. Peygamber: “Peki bunun üzerindikiler nedir?” deyince Hz. Âişe: “Kanatlarıdır.” karşılığını verdi. Rasûlullah da: “İki kanatlı at öyle mi?” buyurdu. Hz. Âişe: “Süleyman peygamberin kanatlı atları olduğunu duymadın mı?” şeklinde cevap verince Hz. Peygamber azı dişleri görülecek şekilde gülmüştü.¹⁵⁰

Hayber Gazvesi’nin 7/628 tarihinde, Tebük Gazvesi’nin de 9/630 tarihinde gerçekleştiği göz önüne alındığında Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’in vefatına yakın zamanlarda bile hâlâ oyuncaklarının olduğu açıkça görülür.

Oyuncaklarıyla ilgili bu rivayetlerin yanı sıra Hz. Âişe ısrarla evliliğinin tüm dönemlerinde yaşının küçük olduğunu ve bu sebeple çeşitli konularda cahil olduğunu belirtmiştir. Fakat Hz. Âişe’nin yaşını daha büyük görmek isteyen yazarlar bu rivayetleri görmemezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir.

Hz. Âişe ilk evlilik yıllarını belirten şu rivayette: “Hz. Peygamber benimle evlendiğinde belinde kemer olan küçük bir çocuktum. Hz. Peygamber ile evlendikten sonra Allah bana küçük olduğum halde bir hayâ (sorumluluk bilinci) verdi.” demiştir.¹⁵¹

Daha sonraki yılları tasvir eden şu rivayette de Hz. Âişe: “(Bir bayram günü) Habeşliler mızraklarıyla oynuyorlardı. Rasûlullah bana perde oldu, ben de onları seyrediyordum. Ben kendim bırakıp gidinceye kadar onları seyredip durdum. Küçük yaştaki bir kız çocuğunun eğlenceye ne kadar düşkün olacağını siz takdir edin (فاقدرُوا) (قدر الجارية الحديث السن).” demek suretiyle evlendiği esnada yaşının oyuna ve eğlenceye çok müsait bir yaş olduğunu ısrarla belirtmiştir.¹⁵²

6/627 tarihinde meydana gelen İfk Olayı aktarılırken de üç yerde Hz. Âişe’nin yaşının küçük olduğu zikredilmiştir. İlk olarak, kendisinin bir ihtiyaç için hevdecinden inmesi ve karargâhtan uzaklaşması esnasında yardımcılarının kendisinin yokluğunu fark etmeyerek hevdeci deveye yüklediklerini, o gün vücudunun hafif

¹⁵⁰ İbn Sa’d, VIII, 49; Ebû Dâvud, Edeb 62; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 180. Krş. Belâzürî, *Ensâb*, II, 544; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 150-151; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 84-85.

¹⁵¹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 542; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî el-Mevsîlî (ö. 307/919), *Müsned*, tah. Hüseyin Selîm Esed, Dârü’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1. Baskı, Şam, 1986, VIII, 244; Taberânî, XXIII, 26-27; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 164, 175; Heysemî, IX, 365.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, III, 189; Buhârî, Nikâh 82, 114; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 181; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 151; Krş. Nesâî, *Salâtü İdeyn* 34.

olduğunu ve yaşının küçük olduğunu (وكنت جارية حديثة السن)¹⁵³ bu sebeple yardımcılarının kendisinin yokluğunu fark etmediklerini zikretmiştir.

İkinci olarak Berîre, Hz. Âişe'nin masumluluğunu ifade eden şehadetinde, genç bir kız olan (انها جارية حديثة السن) Hz. Âişe'nin tek kusurunun hamur yoğurduktan sonra yattığını ve evin geçisinin gelerek hamuru yediğini, bu sebeple kendisini birçok kez kınadığını söylemişti.¹⁵⁴

Üçüncü olarak Hz. Âişe suçsuzluğunu müdafaa etmek maksadıyla Hz. Ya'kub'un oğullarına hitap ettiği âyeti aktarırken: “Ben o gün küçük yaşta bir kızdım (انا يومئذ حديثة السن). Kur'an'dan fazla bir şey okumamıştım.”¹⁵⁵ demek suretiyle yaşının o tarihte bile küçük olduğunu ısrarla tekrarlamıştır.

Konuyla ilgili aktaracağımız son rivayet ise Hz. Peygamber'in vefat ettiği andaki durumu vasfetmektedir. Hz. Âişe: “Rasûlullah benim evimde ve göğsümde öldü. Onun hakkında hiç kimseye haksızlık etmedim. Sefihliğimden ve yaşımın küçüklüğünden (وحدثة سني) olacak ki Rasûlullah gözetimimde iken ruhu kabz olduğu halde onun başını bir yastığın üzerine koyup, kadınlarla birlikte göğsüme ve yüzüme vurmaya başladım.” demiştir.¹⁵⁶ Rivayette görüldüğü üzere Hz. Âişe Hz. Peygamber'in vefat ettiği anda bile yaşının küçüklüğünden ve belli konulardaki cahilliğinden yakınmaktadır.

Hz. Âişe'nin yaşı sadedinde bu rivayetlerin delil olarak yeterli olduğunu düşünüyoruz. Ancak diğer yazarların dikkatini çekmeyen bir diğer rivayeti de burada zikretmek istiyoruz. Hz. Âişe: “Hatice'yi kıskandığım kadar Rasûlullah'ın hanımlarından hiçbirini kıskanmadım. Çünkü Rasûlullah onu çok anardı. Hâlbuki onu hiç görmemiştim. (وما رايتها قط)” demiştir.¹⁵⁷

Bu rivayette Hz. Âişe, Hz. Hatice'yi hiç görmediğini zikretmektedir. Burada kastedilen Hz. Hatice ile kumalık ilişkisi içerisinde olmadıkları anlamına gelebilir. Fakat rivayette Hz. Âişe açık bir şekilde “Hâlbuki onu hiç görmemiştim. (وما رايتها قط)” demektedir. Tarihi gerçeklerle de örtüşen bu rivayet bize göre önemlidir.

¹⁵³ Buhârî, Şehâdât 15; Müslim, Tevbe 56; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 154.

¹⁵⁴ Buhârî, Şehâdât 15; Müslim, Tevbe 56; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 156.

¹⁵⁵ Buhârî, Şehâdât 15; Müslim, Tevbe 56; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 158.

¹⁵⁶ İbn Hişâm, IV, 312; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 41.

¹⁵⁷ Abdürrezzâk, VII, 492-493; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 75, 76; Hâkim, III, 205. Krş. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 20.

Bi‘setin 4. veya 5. yılında doğan Hz. Âişe pekâlâ bi‘setin 10. yılında vefat eden Hz. Hatice’yi hiç görmemiş olabilir.

Sonuç olarak Hz. Âişe’nin evlendiğinde ve hatta evlendikten sonra bile yaşının küçük olduğunu belirten bunca rivayet varken, bazı muğlak tarihlendirmeler ve yorumlar üzerinden bunun aksini ispat etmek mümkün değildir.

Hz. Âişe’nin evlilik yaşı bize göre kaynaklarda zikredilen rivayetlerin aynısı olup Hz. Âişe Hz. Peygamber ile altı veya yedi yaşlarında nişanlanmış, dokuz veya on yaşında evlilik gerçekleşmiştir. O dönemde tarih düşme geleneğinin olmaması sebebiyle belki bir iki yaş farklı olabilir. Bu makul bir yanılma payıdır. Fakat Hz. Âişe gibi entelektüel bir insanın yaşı hakkında on yıl yanılması kabul edilebilir bir yanılma payı değildir.

D. Hz. Âişe’nin Evi

Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettikten sonra ilk iş olarak buraya bir mescid yapmaya karar verdi. Mescid için uygun olan yerin Mâlik b. Neccâr oğullarının hurma kuruttuğu alan olduğu tespit edilince, mescidin buraya yapılmasına karar verildi.¹⁵⁸ Hz. Peygamber bu süre içerisinde Zeyd b. Hârise ile birlikte Ebû Eyyûb el-Ensârî’ye misafir oldu.¹⁵⁹ Rasûlullah burada bulunan ağaçların kesilmesini emretti. Ayrıca bölgede daha önce bulunan mezarlar da açılarak kemikler başka bir yere defnedildi.¹⁶⁰ Yüz zirâ¹⁶¹ uzunluğunda ve yüz zirâ genişliğinde yapılan Mescid-i Nebevî’nin yüksekliği de üç zirâydı. Rasûlullah bizzat kendisi mescidin inşaatında çalışıyordu. Mescidin inşaatında taş ve kerpiç kullanılmıştı.¹⁶² Yerden bir zirâ yükselinceye kadar temeller taş ile, üst kısmı ise kerpiçle örüldü.¹⁶³ Mescidin üç kapısı bulunmaktaydı. Rasûlullah hurma kütüğünden yapılan direklerle desteklenmiş bir de çatı yaptırdı. Bu çatının üzeri de hurma yaprakları ve dalları ile örtüldü.

¹⁵⁸ İbn Hişâm, II, 108-109; Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 25; Bozkurt, Nebi, “Mescid-i Nebî”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 282.

¹⁵⁹ Semhûdî, I, 260.

¹⁶⁰ İbn Sa’d, I, 184-185.

¹⁶¹ Zirânın herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmadığı için Mescid-i Nebevî’nin tam olarak uzunluk, genişlik ve yüksekliğini bilmemiz mümkün gözükmemektedir. Bkz. Erkal, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, 411-413.

¹⁶² İbn Sa’d, I, 184-185.

¹⁶³ Küçükköy, İrfan, *Peygamber Şehri Medine-i Münevvere*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 57.

Mescidin üzerine yapılan bu örtü içeridekileri yağmurdan korumuyordu. Sadece bir gölgelik vazifesi görüyordu.¹⁶⁴ Rebiyülevvel ayında başlayan inşaat yaklaşık yedi ay sürmüş ve şevval ayında tamamlanmıştı.¹⁶⁵ Rasûlullah mescidin hemen yanına kerpiçten iki adet oda yaptırmıştı. Bunlardan kapısı mescide doğru açılan Hz. Âişe'ye tahsis etti. Hz. Sevde'nin odasının kapısı ise Âl-i Osman'ın arkasına açılıyordu.¹⁶⁶ Bu iki oda mescidin doğu duvarının dış yüzeyine bitişik olarak sıralanmıştı.¹⁶⁷ Mescidin olduğu gibi bu odaların da çatıları hurma dalları ve yapraklarıyla örtülmüştü.¹⁶⁸ Evlerin çatılarının, yapraksız hurma dallarından örülmüş olan kıl sergilerle örtülmüş olduğu da rivayet edilir.¹⁶⁹

Hz. Peygamber'in eşleri için yapılan iki odanın sayısı zamanla Hz. Peygamber'in yaptığı yeni evlilikler sebebiyle dokuza çıkmıştı. Bu yeni odalar Hz. Âişe'nin odası ile kible arasında, yani mescidin doğusuna düşen kısımda yapıldı.¹⁷⁰

Mescid'i Nebvî ilk olarak Hz. Peygamber döneminde, Hayber Gazvesi sonrasında ihtiyaca cevap veremediği için genişletildi.¹⁷¹ Daha sonra sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminden başlayıp günümüze kadar birçok defa genişletme çalışmaları yapılmıştır.¹⁷² Konumuzla da alakalı olarak Mescid-i Nebvî'de o güne kadar yapılan en büyük genişletme çalışması 88/707 tarihinde Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik zamanında yapılmıştır. Velîd, Medine valisi olan Ömer b. Abdülazîz'e mescidin genişletilmesini emretmişti. Bu olay Medine halkını derinden yaralamış, birçok kimse gözlerinin yaşını tutamamış, Medineliler Hz. Peygamber'in vefat ettiği gündeki gibi ağlaşmışlardı.¹⁷³

Saîd b. Müseyyeb de: "Vallahi! Bu binaların aslî haliyle bırakılmalarını, ne kadar arzu ederdim. Medinelilerden yeni yetişenler ve Medine'ye dışarıdan gelenler,

¹⁶⁴ İbn Sa'd, I, 185; Müslim, Sıyam 215-216; Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282.

¹⁶⁵ Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, I, 185; Sekkâf, Alevî b. Abdülkâdir vd., *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn: Mevsu'a İlmiyye an Hayâtihâ ve Fazlihâ ve Mekânetihâ el-İlmiyye ve Alâkatihâ bi Âli'l-Beyt ve Reddi Şübehâti Havlehâ, Dürerü's-Seniyye*, 1. Baskı, Zehrân, 2013, s. 76.

¹⁶⁷ Ağırman, s. 90; Sekkâf, s. 76.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, I, 185.

¹⁶⁹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (ö. 256/870), *Edebü'l-Müfred*, tah. Ebû Abdurrahman Muhammed Nasıruddîn el-Elbânî, Dâru's-Siddîk, 2. Baskı, Beyrût, 2000, s. 270-271; Krş. Köksal, XVIII, 179.

¹⁷⁰ Köksal, XVIII, 179; Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282.

¹⁷¹ Ağırman, s. 71; Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282.

¹⁷² Ağırman, s. 74-79; Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282-285.

¹⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 413-415; Köksal, XVIII, 180; Ağırman, s. 75; Bozkurt, a.g.m., XXIX, 282.

Rasûlullah'ın hayatında ne ile yetindiğini görselerdi; mal yarışına ve karşılıklı övünmeye rağbet etmezlerdi.” diyerek bu yoldaki üzüntüsünü açıklamıştır.¹⁷⁴

Bu rivayetlerden de anlaşıldığı üzere ümmühâtü'l-müminînin odaları çok mütevazı yerlerdi. Rivayetlerde belirtildiğine göre evlerin genişlikleri altı-yedi zirâ, derinlikleri de on zirâ kadardı.¹⁷⁵ Ümmühâtü'l-müminînin evleri o kadar dardı ki Hz. Peygamber namaz kılarken, yatağında uzanmakta olan Hz. Âişe, Rasûlullah secdeye gideceği zaman ayaklarını toplamak zorunda kalıyordu.¹⁷⁶ Ümmühâtü'l-müminînin evleri çok muhafazalı olmadığı için keler benzeri hayvanlar rahatlıkla girebiliyordu. Hz. Âişe keler ve benzeri hayvanları öldürebilmek için evinin bir kenarında sopa bulunduruyordu.¹⁷⁷

Ergenlik çağına henüz yeni girmiş olan Hasan b. Ebü'l-Hasan eliyle bu odaların tavanına rahatlıkla uzanabilmişti.¹⁷⁸

Hz. Âişe'nin evinin tek kanatlı, dağ selvisi veya abanoz ağacından yapılmış olan bir kapısı vardı.¹⁷⁹

Hz. Âişe'nin evi çok sadeydi. Odanın içindeki bütün eşyalar bir sedir, bir hasır, bir yatak, bir yastık, un ve hurma koymak için iki çanak, bir su kabı ve su içmek için bir tasta ibaretti.¹⁸⁰ Hz. Âişe ve Rasûlullah'ın yatağı tabaklanmış deridendi. İçi de hurma lifi doluydu.¹⁸¹

Hz. Peygamber'in mübarek cesedi bu odaya defnedildikten sonra Hz. Âişe yine burada ikamet ediyordu. Bir müddet sonra kendisinin kaldığı yer ile Kabr-i şerif arasına bir duvar yaptırmıştı. Bir gün Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve bu rüya üzerine odadan ayrılmıştı.¹⁸² Hz. Âişe kendi odasında sıkıştığı için veya Hz. Âişe'nin

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 413-415; Köksal, XVIII, 180.

¹⁷⁵ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 155; Köksal, XVIII, 179; Sekkâf, s. 76.

¹⁷⁶ Dârimî, *Salât* 127; Buhârî, *İsti'zân* 37; Müslim, *Salât* 267; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât* 40; Nesâî, *Tahâret* 121. Bu durum sadece Hz. Âişe'nin yaşadığı bir olay değildi. Benzer rivayetler Hz. Zeyneb bint Cahş ve Hz. Meymûne'den de gelmektedir. Bkz. İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât* 40.

¹⁷⁷ Abdürrezzâk, IV, 447; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *Musannef*, tah. Muhammed Avvâme, *Dârü'l-Kible*, 1. Baskı, Beyrût, 2006, X, 456-457; Ahmed b. Hanbel, XI, 305-306; İbn Mâce, *Sayd* 12; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 340.

¹⁷⁸ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 155; Köksal, XVIII, 179.

¹⁷⁹ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 270-271. Krş. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, İklim Yayınları, İstanbul, 1988, I, 244-245; Heysemî, II, 240.

¹⁸⁰ Ağırman, s. 102; Asımgil, s. 32.

¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 233; Buhârî, *Rikâk* 17; İbn Mâce, *Zühd* 11; Ebû Dâvud, *Libâs* 45; Tirmizî, *Libâs* 27.

¹⁸² Semhûdî, I, 115; Ağırman, s. 102.

gördüğü rüya sebebiyle odadan çıkmak mecburiyetinde kaldığı için Hz. Sevede onu kendi odasına almış ve öldükten sonra kendi odasının Hz. Âişe'ye kalması için vasiyette bulunmuştu.¹⁸³

Kâsım b. Muhammed Hz. Âişe'den izin alarak Hz. Peygamber ve iki arkadaşının mezarlarını incelemiş ve onları şu şekilde tavsif etmiştir: “Kabirler ne yükseltilmişti, ne de büsbütün alçaktı. Kırmızı, düz yerde, boylu boyuna uzanmış duruyorlardı. Rasûlullah'ın kabrini önde, Ebû Bekir'in başının Nebi'nin omuzları hizasında, Ömer'in başının da Nebi'nin ayaklarının yanında olduğunu gördüm.”¹⁸⁴

E. Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin Birbirlerine Olan Sevgileri

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber ve Hz. Âişe birbirlerini çok seviyorlardı. Peki, bu sevginin altında yatan sebepler nelerdi? Acaba Hz. Peygamber sadece güzelliği için mi Hz. Âişe'yi seviyordu? Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin güzel olduğu zikredilse de, Hz. Peygamber'in diğer eşlerinden daha güzel olduğu yönünde elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in eşlerinden bir ay ayrı kalması ile sonuçlanan İlâ Olayı sırasında Hz. Ömer'in Hz. Hafsa'ya kızarken söylediği: “Kızcağızım şu güzelliği ve Rasûlullah'ın sevgisi dolayısıyla kendisini beğenen o kadının (Hz. Âişe) hali seni aldatmasın...”¹⁸⁵ sözü Hz. Âişe'nin güzelliğine bir kanıt olarak ileri sürülebilir. Yine zayıf bir rivayet olmakla birlikte Uyeyne b. Hısn tarafından söylenen sözlerde Hz. Âişe'nin güzelliğine delil getirilebilir. Uyeyne b. Hısn yanında Hz. Âişe bulunurken Hz. Peygamber'in yanına girmişti. Bu olay hicâb âyetinden önceydi. Uyeyne: “Yâ Rasûlallah! Bu Hümejrâ kim?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Bu Âişe bint Ebû Bekir'dir.” dedi. Uyeyne: “Onun karşılığında sana eşlerimden en güzel olanı vereyim mi?” deyince Hz. Peygamber: “Hayır.” dedi. Uyeyne çıktıktan sonra Hz. Âişe: “Yâ Rasûlallah! Bu adam kim? diye sorunca Hz. Peygamber: “Kavminin kendisine itaat ettiği bir ahmaktır.” dedi.¹⁸⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Âişe'nin güzel olduğunu belirten sadece bu iki rivayet

¹⁸³ Köksal, XVIII, 179; Ağırman, s. 102.

¹⁸⁴ Hâkim, I, 524-525.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, XII, 245-247; Buhârî, Mezâlim 25; Krş. İbn Sa'd, VIII, 54; Müslim, Talâk 30, 31, 34; Tirmizî, Tefsîr 66; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, III, 104-105.

¹⁸⁶ Belâzürî, *Ensâb*, II, 546; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 167; Hamîdullah, *İslam Peygamberi*, I, 509. Krş. Heysemî, VIII, 89.

bulunmaktadır. Öyleyse Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye karşı beslediği derin sevginin başka sebepleri vardı. Bize göre bu sevginin en büyük sebebi Hz. Âişe ile olan evliliğinin Allah tarafından Hz. Peygamber'e bildirilmesidir. Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye: "Sen bana rüyamda iki defa gösterildin. Bir kişi senin sûretini ipek bir kumaş üzerinde taşıyor ve: 'Bu senin zevcendir.' diyordu. Örtüyü açınca seni gördüm. Eğer bu Allah'tan ise onu muhakkak gerçekleştirecektir, dedim."¹⁸⁷ buyurmuştu. Hz. Peygamber bu sebeple Allah tarafından kendisi için zevce olarak seçilen Hz. Âişe'ye, diğer eşlerine nispeten sevgi anlamında biraz daha farklı davranmıştır. Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin ilme karşı olan iştiyakını da fark etmiş ve kendisinden sonra insanlara İslâm'ı tebliğ edecek bu zeki zevcesine daha fazla zaman ayırmaya çalışmıştır. Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısı ve diğer eşlerinin rivayet ettikleri hadis sayıları karşılaştırıldığında Hz. Peygamber'in bu kararında ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes tarafından Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin sevgisi İslâm'daki ilk aşk olarak nitelendirilmiştir.¹⁸⁸ Rasûlullah'ın Hz. Âişe'ye olan sevgisi aşikârdı. Bu sebeple insanlar hediye verecekleri zaman Hz. Peygamber Hz. Âişe ile birlikteyken daha mutlu olduğu için, birlikte geçirecekleri günün gelmesini bekliyorlardı.¹⁸⁹ Doğal olarak bu durum Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin tepkisine sebep oluyordu.¹⁹⁰

Hz. Peygamber'in kendisi için: "Sen bana hurmanın kaymağından daha sevimlisin."¹⁹¹ dediği Hz. Âişe hayızlı iken bir şey içer, sonra onu Peygamber'e verirdi. O da ağzını Hz. Âişe'nin değdiği yere koyarak içerdi. Aynı şekilde Hz. Âişe kemiğin etini ısırır, sonra onu Peygamber'e verirdi. Hz. Peygamber de yemeğe Hz. Âişe'nin ağzının değdiği yerden başlardı.¹⁹² Hz. Peygamber'in bu uygulamasının bir sebebi de toplumdaki yanlış bir algıyı ortadan kaldırmaktı. Zira İslâm öncesi

¹⁸⁷ İbn İshâk, s. 239; İbn Sa'd, VIII, 51, 53; Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 44; Nikâh 9; Ta'bîr 21; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 79; İbnü'l-Cevzî, Safve, II, 16; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, VII, 186; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 140; Şâmî, Ezvâcî'n-Nebî, s. 80.

¹⁸⁸ Ebû Nu'aym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Esfîyâ', Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, II, 44.

¹⁸⁹ Buhârî, Hibe 7; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 82; Tirmizî, Menâkıb 63; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 142.

¹⁹⁰ Abdürrezzâk, XI, 431-432; Buhârî, Hibe 8; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 83; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; İbnü'l-Cevzî, Safve, II, 17-18; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 143-144.

¹⁹¹ İbn Sa'd, VIII, 63.

¹⁹² Dârimî, Tahâret 108; Müslim, Hayz 14; İbn Mâce, Tahâret 125; Ebû Dâvud, Tahâret 103; Nesâî, Tahâret 178, 179; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 175.

dönemlerde hayız halindeki kadın pis olarak telakki edilirdi. Onunla aynı odada dahi oturmak istemezlerdi.¹⁹³ Hz. Peygamber bu fiiliyle bir hurafeyi de yıkmayı hedeflemiştir.

Bir gün Hz. Âişe Hz. Peygamber'e Yemenli on bir kadının, aralarındaki konuşmalarından bahsetmişti. Bu kadınlardan on birincisi olan Ümmü Zer eski kocası Ebû Zer'i kendisini boşamasına ve yeni kocasından da çok memnun olmasına rağmen çok fazla övmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ben sana Ümmü Zer'e nispetle Ebû Zer gibiyim." buyurmuştu. Hz. Âişe de aynı nezaketle cevap vermişti: "Sen benim için Ebû Zer'den daha hayırlısın."¹⁹⁴

Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye olan sevgisi sebebiyle ne hizada ne de seferde ondan ayrılmak istiyordu. Rasûlullah sefere çıkacağı zaman hanımları arasında kura çekerd. Kurada Hz. Âişe'nin adı çıkmazsa yüzü değişirdi. Seferden döndüğü zaman da hanımlarını ziyarete Hz. Âişe ile başlardı.¹⁹⁵

Rasûlullah'ın güzel çorba yapan İranlı bir komşusu vardı. Bir gün Rasûlullah için çorba yapıp onu davet etmeye gelmişti. Hz. Peygamber Hz. Âişe'yi kastederek: "Bunu da davet ediyor musun?" buyurmuştu. Komşusu: "Hayır." cevabını verince Rasûlullah da onun davetini kabul etmemişti. Komşusu bir müddet sonra tekrar Rasûlullah'ı davet etmeye gelmişti. Rasûlullah: "Bunu da davet ediyor musun?" diye sormuştu. Onun tekrar: "Hayır." cevabını vermesi üzerine Rasûlullah da daveti tekrar kabul etmemişti. Sonra komşusu tekrar dönerek Rasûlullah'ı davet etmişti. Rasûlullah aynı şekilde: "Bunu da davet ediyor musun." diye sorduğunda Hz. Peygamber'in komşusu bu kez: "Evet." cevabını vermişti. Bunun üzerine kalkarak peş peşe yürümüşler ve komşularının evine gitmişlerdi.¹⁹⁶

Rasûlullah hergün ikindi namazını kılınca teker teker hanımlarını dolaşır ve bu turunu Hz. Âişe ile noktalar. Hz. Âişe'nin yanına geldiğinde ona sarılırdı.¹⁹⁷

Hz. Âişe Rasûlullah'ın kendisini ne kadar çok sevdiğini bilmesine rağmen zaman zaman bunu teyit ettirme gereği duyuyordu. Bir gün Hz. Peygamber'e: "Ya Rasûlallah! Bana olan sevgin nasıldır?" diye sormuştu. Hz. Peygamber: "Düğüm

¹⁹³ Dârimî, Tahâret 107; Müslim, Hayz 16; İbn Mâce, Tahâret 125; Ebû Dâvud, Nikâh 47.

¹⁹⁴ Buhârî, Nikâh 82; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 92; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 240-245; Heysemî, IV, 580-588; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 132-135.

¹⁹⁵ Belâzürî, *Ensâb*, II, 550. Krş. Buhârî, Cihâd 64; İbn Mâce, Nikâh 47.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 119; Dârimî, Et'ime 28; Müslim, Eşribe 139; Nesâî, Talâk 23; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 107.

¹⁹⁷ Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 93-94.

gibidir.” buyurdu. Hz. Âişe bundan sonra Hz. Peygamber’e sevgisini sorarken: “Ya Rasûlallah! Düşüm nasıldır?” derdi. Hz. Peygamber de: “İlk günkü gibidir.” buyururlardı.¹⁹⁸

Hz. Peygamber sevgili eşi Hz. Âişe’nin yaşının gereği olan isteklerini de anlayışla karşılıyordu. Bir bayram günü Habeşliler’in mızraklarıyla yaptıkları oyunları Hz. Âişe bıkana kadar beraber izlemişlerdi.¹⁹⁹ Bir sefer dönüşünde Rasûlullah Hz. Âişe’ye: “Gel seninle yarışalım.” demişti. Yapılan bu yarış Hz. Âişe kazanmıştı. Daha sonra yapılan bir yarışta Hz. Peygamber Hz. Âişe’yi geçince omuzlarının arasına vurarak şöyle buyurdu: “Bu, öncekinin karşılığı olsun!”²⁰⁰

Hz. Peygamber’in Hz. Âişe’ye karşı olan sevgisini göstermesi açısından şu rivayet de önemlidir. Rasûlullah Amr b. Âs’ı Zâtü’s-Selâsil Seriyyesi’nde kumandan olarak tayin etmişti. Henüz yeni müslüman olan Amr b. Âs, sahâbenin en önde gelenlerinin yer aldığı bir askeri birliğe komutan olarak atanmanın verdiği gururla, savaştan sonra Rasûlullah’ın yanına gidip: “En çok sevdiğin insan kimdir?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Âişe’dir.” buyurdu. Amr: “Ya erkeklerden kimdir?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Babasıdır.” karşılığını verdi. Amr: “Sonra kimdir?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Ömer’dir.” deyip daha başka birtakım kimseleri de saydı. Amr: “Beni en sonuncuları olarak sayar korkusuyla sustum.”²⁰¹ demiştir.

Rasûlullah Hz. Âişe’ye olan sevgisini ölüm anında bile tekrarlamıştı. Rasûlullah: “Ölümüm bana kolay gelsin diye Allah bana cennette Âişe’yi gösterdi. Âdeta onun avuçlarına bakıyor gibiydim.” buyurmuştur.²⁰²

Görüldüğü üzere rivayetlerde genellikle Hz. Peygamber’in Hz. Âişe’ye olan sevgisi dile getirilmektedir. Rivayetler Hz. Âişe kanalıyla geldiği için Hz. Âişe genellikle Hz. Peygamber’in kendisine olan teveccühünü anlatmıştır. Fakat Hz. Âişe

¹⁹⁸ Ebû Nu’aym el-İsfehânî, II, 44; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 92-93; Mübârek, Mahâ, “Âişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk”, *Mevsû’atü’l-Arabîyyetü*, Şam, 2005, XII, 760.

¹⁹⁹ Buhârî, Nikâh 82, 114; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 151. Krş. Nesâî, Salâtü İdeyn 34.

²⁰⁰ Vâkidî, II, 427; İbn Ebî Şeybe, XVIII, 188-189; İbn Mâce, Nikâh 50; Ebû Dâvud, Cihâd 68; Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ’u’l-Esmâ’*, tah. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysi, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1999, I, 213; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 174; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 101. Bazı kaynaklarda bu yarışın Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde yapıldığı ziyadesi vardır.

²⁰¹ İbn Sa’d, VIII, 53; Buhârî, Megâzî 63; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 8; İbn Mâce, Mukaddime 11; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 16; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, VII, 188; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 142, 147; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 91-92.

²⁰² İbn Sa’d, VIII, 52; İbn Ebî Şeybe, XVII, 220; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 44-45; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 338; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 88-89.

de Hz. Peygamber'i çok seviyordu. Hz. Âişe'nin yaptığı tüm kıskançlıklar bu sevgili eşini kimseyle paylaşmak istememesinin bir tezahürüydü.

Bir gün Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin günü olmadığı halde onun evinde uzanmak için Hz. Âişe'nin kapısını çalmıştı. Hz. Âişe kapıyı açmak hususunda biraz ağır davranmıştı. Kapıyı açtığı zaman Hz. Peygamber: "Kapını çaldığımı duymuyor musun?" diye Hz. Âişe'ye sorunca o: "Duydum. Fakat benim günüm dışındaki bir günde senin kapıma geldiğini diğer hanımlarının da duymasını istedim." demişti.²⁰³

Hz. Âişe Hz. Peygamber'in yanındaki kıymetini bilmesine rağmen bazen kıskançlık sebebiyle kendisinin diğer hanımlarından farklı olduğunu Hz. Peygamber'e hatırlatma gereği duyuyordu. Hz. Ümmü Seleme'nin yanından gelen Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ne dersin? Sen bir vadiye konaklasan, o vadide bir kısmı yenilmiş bir ağaç ile ondan hiç yenilmemiş bir ağaç bulsan, hangisinden deveni otlatırsın." diye sordu. Hz. Peygamber: "Kendisinden otlanmamış olandan otlatırdım." buyurdu. Bununla Hz. Âişe eşleri içerisindeki tek bakire olanın kendisi olduğunu Hz. Peygamber'e hatırlatmak istemişti.²⁰⁴

Hz. Âişe kendilerini Rasûlullah'a bağışlayan kadınları ayıplar: "Hiçbir kadın kendini mehirsiz olarak hibe eder mi?" derdi. Hz. Âişe kendisi de çok iyi biliyordu ki Hz. Peygamber gibi bir eş için kendisini hibe etmek ayıplanacak bir davranış değil, aksine bir faziletti. Fakat sevgili eşini daha fazla kadınla paylaşmak istemediği için buna itiraz ediyordu. Daha sonraları: "Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur."²⁰⁵ âyeti inince Hz. Âişe: "Vallahi! Rabbi'nin senin arzunu yerine getirmekte acele ettiğini görüyorum." demişti.²⁰⁶

Hz. Âişe'nin kıskançlıklarından dolayı, Hz. Hatice'ye laf etmesi müstesna, Hz. Peygamber tarafından azarlandığı rivayet edilmemektedir. Hz. Peygamber bu tarz davranışları normal karşılayarak: "Kıskanç kadın vadinin üst tarafıyla alt tarafını birbirinden ayırt edemez." buyurmuştu.²⁰⁷

²⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 174.

²⁰⁴ İbn Sa'd, VIII, 63-64; Buhârî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 545; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 163-164; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 103.

²⁰⁵ Ahzâb, 33/51.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, XIV, 353-354; Müslim, Razâ' 49, 50; İbn Mâce, Nikâh 57; Nesâî, Nikâh 1; Hâkim, II, 474. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin kendisine kızdığı bu kadının Havle bint Hakîm olduğu zikredilir. Bkz. Buhârî, Nikâh 29; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 63.

²⁰⁷ Ebû Ya'lâ, VIII, 129-130; Heysemî, IV, 590-591; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 130-131.

Hiz. ÂiŖe'nin özellikle kıskançlık sebebiyle Hiz. Peygamber'e kızdığı zamanlar da oluyordu. Bir gün Hiz. Peygamber Hiz. ÂiŖe'ye: "Ben senin benden hoşnut olduğun zamanları da, bana kızgın olduğun zamanları da bilirim." buyurdu. Hiz. ÂiŖe ise: "Peki bunu nasıl biliyorsun." diye sordu. Hiz. Peygamber: "Sen benden hoşnut isen: 'Hayır Muhammed'in Rabbi hakkı için!' diyerek yemin edersin. Kızgın olduğun takdirde ise: 'Hayır İbrahim'in Rabbi hakkı için!' diye yemin edersin." buyurdu. Bunun üzerine Hiz. ÂiŖe: "Evet. Allah'a yemin ederim ey Allah'ın Rasûlü! Ancak senin ismini anmamakla kalırım." dedi.²⁰⁸

Hiz. ÂiŖe'nin söz ve davranışlarında Hiz. Peygamber'e karşı olan sevgisi aşikârdı. Aşağıdaki rivayetlerde bu sevginin tezahürleri açıkça görölmektedir.

Bir gün Hiz. Peygamber ayakkabısını tamir ediyor, Hiz. ÂiŖe de yün eğiriyordu. Hiz. ÂiŖe Rasûlullah'a baktığında alnının terlediğini gördü. Onun teriyle birlikte bir nurun ortaya çıkması onu şaşırtmıştı. Hiz. ÂiŖe'nin bu halini gören Rasûlullah: "Ya ÂiŖe! Ne oldu?" dedi. Hiz. ÂiŖe de: "Yâ Rasûlallah! Senin alnından terinle birlikte çıkan nur beni şaşırttı. Ebû Bekir el-Hüzelî seni görse şu şiire senin daha layık olduğunu anlardı." dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: "Ebû Bekir el-Hüzelî ne demişti?" buyurunca Hiz. ÂiŖe şu şiiri okudu.

Her türlü pislikten temizlen,
Fesattan ve gaflet hastalığından,
Ailenin yüzüne baktığında,
Parlayan bir şimşek gibiydi.

Hiz. Peygamber ellerini yere koyarak kalktı ve Hiz. ÂiŖe'yi alnından öptükten sonra: "Ey ÂiŖe! Beni sevindirdiğin gibi Allah'da seni sevindirsin." buyurdu.²⁰⁹

Hiz. ÂiŖe Hiz. Peygamber'e olan sevgisinin büyüklüğünü şu mısralarla da dile getirmişti:

Mısır'da onun yanağının vasıflarını duysalardı,
Yûsuf hakkındaki pazarlıkta bir kuruş ödemezlerdi.
Züleyha'yı levm edenler onun alnını görseler,
Ellerini değil, kalplerini keserlerdi.²¹⁰

²⁰⁸ İbn Sa'd, VIII, 55, 63; Buhârî, Nikâh 108; Edeb 63; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 80; Belâzürî, *Ensâb*, II, 545; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 169; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 100-101.

²⁰⁹ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 45-46.

²¹⁰ Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf (ö. 1122/1710), *Şerh ale'l-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, tah. Abdülazîz el-Hâlidî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Baskı, Beyrût, 1996, IV, 390.

Hız. ÂiŖe, Rasûlullah'ı çok iyi tanıdığı için onun hoŖlanmadıđı Ŗeyleri yapmaktan da özellikle kaçınmırdı. O dönemde kadınlar arasında çok yaygın olan kınayı Hız. Peygamber hoŖlanmadıđı için kullanmıyordu. Bir kadın kendisine gelerek kına yakmanın hükmünü sormuŖtı. Hız. ÂiŖe de: "Caizdir. Fakat ben hoŖlanmıyorum. Çünkü sevgilim Rasûlullah kına kokusundan hoŖlanmaz." dedi.²¹¹

Aralarındaki sevgiye rağmen Hız. Peygamber'in nadiren de olsa Hız. ÂiŖe'ye kızdığı olaylar olmuŖtur.

Hız. Peygamber, bir ticaret kervanına yapılan baskında esir edilen Muğîre b. Muâviye için Hız. ÂiŖe'ye: "Ŗu esiri bekle, kaçıрма." buyurmuŖ, kendisi de evden çıkıp gitmiŖti. Hız. ÂiŖe, bir kadınla konuŖmaya dalınca Muğîre, sezdirmeden oradan kaçımuŖtı. Hız. Peygamber eve döndüğünde Muğîre'yi göremeyince: "Esir nerede?" diye sordu. Hız. ÂiŖe: "Vallâhi! Bilmiyorum. Ondan gaflet etmiŖim. Biraz önce, Ŗurada duruyordu." dedi. Hız. Peygamber: "Allah, senin kolunu kurutsun!" dedikten sonra dıŖarı çıktı ve halka seslendi. Ashâbdan bazıları Muğîre'yi aramaya gittiler. Muğîre b. Muâviye Mekke'ye giden yolda Savreyn'de²¹² Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın kumandası altındaki yedi kiŖilik bir birlikle karŖılaŖtı. Havvat b. Cübeyr, onu yakalayıp ikindiden sonra Medine'ye getirdi ve Hız. Peygamber'e teslim etti. Hız. Peygamber eve dönünce Hız. ÂiŖe'nin ellerini evirip-çevirip incelediğini görünce: "Sana ne oldu?" buyurdu. Hız. ÂiŖe de: "Hangi elim kuruyacak diye bakıyorum. Sen peygamberlerin duasıyla dua ettin." dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber kibleye yönelerek ellerini kaldırdı ve: "Ey Allah'ım! Ben de nihayet bir insanım. İnsanların kızdıkları gibi benim de kızdığım, darıldığım olabilir. O halde erkek veya kadın müminlerden her kimin aleyhinde dua edersem. Sen benim o duamı onun hakkında rahmet kıl." diyerek dua buyurdu.²¹³

Dinî alanda yapılan hatalar da Hız. Peygamber'in müsamaha göstermediği konulardan biriydi. Hız. ÂiŖe Rasûlullah'a bir kiŖiden, taklidini yaparak bahsettiğinde Hız. Peygamber kendisine: "Benim Ŗu kadar veya bu kadar menfaatim olsa bile birisinin taklidini yapmak hoŖuma gidip beni sevindirmez." buyurdu. Yine baŖka bir seferde Hız. ÂiŖe: "Ey Allah'ın Rasûlü! Safiyye küçücük bir kadındır."

²¹¹ Ebû Dâvud, Teraccül 4; Nesâi, Zînet 19.

²¹² Savreyn, Medine yakınında bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, III, s. 434.

²¹³ Vâkidî, II, 554-555; Ahmed b. Hanbel, X, 233; Köksal, XIII, 65.

deyip eliyle onun kısa oluşunu göstermişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Öyle bir söz ettin ki o söz denize karışsaydı denizin suyu değişirdi.” buyurmuştu.²¹⁴

Bir gün Hz. Peygamber Hz. Âişe’nin odasına girdiğinde evde, üzerinde sûretler bulunan bir perde gördü. Derhal Hz. Peygamber’in yüzünün rengi değişti, sonra perdeyi alıp parçaladı ve: “Şüphesiz bu sûretleri yapan kimseler kıyamet gününde insanlar arasında azabı en şiddetli olacak kimselerdendir.” buyurdu.²¹⁵

F. Hz. Âişe’nin Künye Talebi

Hz. Âişe’nin yıllar geçmesine rağmen bir çocuk sahibi olamaması kendisini çok üzüyordu. Hz. Peygamber’in diğer eşlerinin eski kocalarından çocukları olmasına rağmen kendisinin böyle bir nimetten yoksun olması Hz. Âişe’yi derinden etkiliyordu. İşte böyle bir zamanda Hz. Âişe Rasûlullah’a gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bütün kadın arkadaşlarımdan bir künyesi var. Ben de bir künye alabilir miyim?” diye sormuştu. Rasûlullah ise Hz. Âişe’nin kız kardeşi Esmâ’nın oğlunu kastederek: “Sen de oğlun hükmünde olan Abdullah ile künyelen.” buyurmuştu. Bundan sonra Hz. Âişe “Ümmü Abdullah” künyesini almıştı.²¹⁶ Belki de Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’den bu isteğinin altında ondan bir çocuk sahibi olma özlemi yatıyordu. Hz. Peygamber’in bunun için dua etmesini temenni ediyordu.²¹⁷

Hz. Âişe’nin Ümmü Abdullah diye künyelenme sebebi olarak Abdullah isminde bir çocuğu olup küçükken vefat ettiği şeklinde rivayetler de bulunmaktadır. Fakat bu rivayet güvenilir değildir.²¹⁸ Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’den bir çocuğu olmadığı ve kendisinin hamile de kalmadığı bazı kaynaklarda özellikle zikredilir.²¹⁹

Hz. Âişe’nin evlat özlemini Âişe Abdurrahman belîğ bir şekilde ifade etmiştir: “Hz. Âişe’nin çocuk doğuramamaktan meydana gelen mahrumiyet acısını Abdullah’ın annesi diye çağırılmakla veya bütün müminlerin annesi olmakla

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, XVI, 183-185; Tirmizî, Sıfatü Kıyâmet 51.

²¹⁵ Abdürrezzâk, X, 398; Buhârî, Edeb 75; Müslim, Libâs 87, 91; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 457-458; Haîb, Muhammed Acâc, *Sünnetin Tesbiti*, Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005, s. 72.

²¹⁶ İbn Sa’d, VIII, 50, 52; Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, s. 297; İbn Mâce, Edeb 34; Ebû Dâvud, Edeb 78; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 15; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 78.

²¹⁷ Haylamaz, s. 136.

²¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, I, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 336; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 78-79; Fevzî, Cihan Rıf’at, *es-Seyyidetü Âişe ve Tevsîkühâ li’s-Sünneti*, Mektebetü’l-Hancî, 1. Baskı, Kahire, 2000, s. 11.

²¹⁹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 553; Fevzî, s. 11.

giderdiğini kabul eden de kadının yaratılışını bilmiyor demektir. Bunlar onun, hiçbir kocanın ulaşamayacağı üstünlüğe sahip sevgili eşinden evlât edinme arzusunu söndürememiştir.”²²⁰

İbn Abbâs’tan nakledilen şu rivayet de Âişe Abdurrahman’ı desteklemektedir: “Rasûlullah: ‘Ümmetimden bulûğa ermeden önce iki çocuğunu kaybedeni Allah cennete sokar.’ Bunun üzerine Hz. Âişe: ‘Peki bulûğa ermeden önce sadece bir çocuğunu kaybeden ne olacak?’ diye sorunca Rasûlullah buyurdu ki: ‘Ey Müveffeka! Bulûğa ermeden önce bir çocuğunu kaybedeni de Allah cennete sokacak.’ Bu defa Hz. Âişe: ‘Ya bulûğa ermeden vefat eden çocuğu olmayanın durumu ne olacak?’ diye sorunca Rasûlullah: ‘Bu durumda önde gidenleri ben olacağım ve onların benim gibi büyük kayıpları olmayacaktır.’ buyurdu.”²²¹

Hiz. Âişe ve Hiz. Peygamber birbirlerini çok iyi anlıyorlardı. Hiz. Âişe’nin en son sorduğu soruyla kendi durumunu sorduğunu Hiz. Peygamber anlamıştı ve aynı incelikle cevap vermişti. Çocuğu olmayan bu kadının kaybı ben olacağım ve onun kaybı gerçekten çok büyük olacak.

Hiz. Âişe’nin “Ümmü Abdullah” künyesinden başka Hiz. Peygamber’in kendisi için kullandığı çeşitli lakapları vardı. “Sıddîk’in kızı”,²²² “Şükayrâ (sarışincik, kumralcık)”,²²³ “Hümeyrâ (kızılıcık)”²²⁴ ve “Müveffeka (başarılı)”²²⁵ bu lakaplardan bazılarıdır.

G. Hiz. Âişe’nin Hiz. Peygamber’in Diğer Hanımlarıyla İlişkileri

Hiz. Âişe’nin Hiz. Peygamber’in diğer eşleriyle ilişkilerini incelediğimizde rivayetlerin genellikle aralarında meydana gelen kıskançlıklar üzerinde durduğunu görürüz. Hiz. Âişe Rasûlullah’ın neredeyse tüm eşleriyle bazı kıskançlık durumları yaşamıştı. Fakat Rasûlullah gibi değerli bir eşin birçok kumayla birlikte paylaşılması sebebiyle aralarında bu tarz kıskançlıkların yaşanması doğal karşılanmalıdır.

²²⁰ Âişe Abdurrahman bint Şâtî’, *Rasûlullahın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya, 1992, s. 254.

²²¹ Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 79.

²²² İbn Mâce, *Zühd* 20; Tirmizî, *Tefsîr* 24; Fevzî, s. 10.

²²³ Vâkidî, III, 1091; İbn Sa’d, VIII, 57; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 171.

²²⁴ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 140; Fevzî, s. 9-10; Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *es-Seyyide Âişe: Ümmü’l-Mü’minîn ve Âlîmetü Nisâü’l-İslâm*, Dârü’l-Kalem, 4. Baskı, Dımaşk, 1988, s. 13.

²²⁵ Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 79; Fevzî, s. 10; Tahmâz, s. 13.

Örneğin Hz. Âişe, Rasûlullah'ın ilk eşi Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in hanesinde hiç yan yana bulunmamıştı. Buna rağmen Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in en fazla kıskandığı eşi Hz. Hatice'ydi. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'ye karşı olan büyük sevgisini her hissettiğinde bu kıskançlık depresiyor ve bazen Hz. Peygamber'e sitem şeklinde zuhur ediyordu. Bu durum Hz. Âişe'nin bize aktardığı rivayetlerde açık bir şekilde görülmektedir.²²⁶

Hz. Peygamber Hz. Hatice'ye derin bir muhabbetle bağlıydı. Hz. Âişe'nin Hz. Haticeyi kıskanma sebeplerinden birisi buydu. Diğer bir sebep ise Hz. Hatice'nin, Hz. Âişe'nin ulaşamadığı büyük bir onura ulaşmış olması, onun Rasûlullah ile tek başına evlilik hayatı yaşamış olmasıydı. Hz. Âişe bu durumu şöyle aktarmıştır: “Rasûlullah, Hatice vefat edene kadar onun üzerine başka bir kadınla evlenmedi.”²²⁷

Hz. Âişe'nin Hz. Hatice'yi kıskanmasının son sebebi ise Hz. Hatice'nin Rasûlullah'tan çocukları olmasıydı. Kendisinin böyle bir nimetten mahrum olması Hz. Âişe'yi derinden yaralıyordu.

Burada dikkat çekmek istediğimiz bir nokta bulunmaktadır. Müslim'de Hz. Hatice'nin fazileti bağlamında zikredilen dokuz rivayetin altı tanesi, Buhârî'de geçen yedi rivayetin dördü Hz. Âişe'ye aittir. Bu da bize göstermektedir ki Hz. Âişe'nin kıskançlığı bile bir hayra vesile olmuştur. Hz. Âişe'nin Hz. Hatice'ye olan kıskançlıkları olmasa Hz. Peygamber, Hz. Hatice hakkında bunları söylemeyecekti. Yine benzer şekilde Hz. Âişe de bu rivayetleri bize ulaştırmasaydı, Hz. Hatice'nin fazileti ve Hz. Peygamber'in ona olan sevgisi hakkındaki bilgilerimiz eksik kalacaktı.

Hz. Âişe ile Hz. Sevede'nin ilişkilerine baktığımızda ise Hz. Âişe'nin Hz. Sevede ile oldukça uyumlu olduğu görülmektedir.

Rasûlullah'ın eşleri iki gruptu. Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Safiyye ve Hz. Sevede birinci grupta yer alıyordu. Hz. Ümmü Seleme ve Rasûlullah'ın diğer hanımları ise ikinci grupta yer alıyordu.²²⁸ Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere Hz. Âişe ve Hz. Sevede Hz. Peygamber'in hanelerinde yaşanan olaylarda birlikte hareket ediyorlardı. Hz. Âişe Hz. Sevede'yi çok sever ve onun hakkında: “Kadınlar içinde kendisi gibi

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, XVII, 232-233; Buhârî, Edeb 23; Menâkıbü'l-Ensâr 20; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 74, 78; İbn Mâce, Nikâh 56; Tirmizî, Menâkıb 62; Hâkim, III, 205; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 320; Heysemî, IX, 361.

²²⁷ Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 77.

²²⁸ Buhârî, Hibe 8; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 96.

olmayı arzuladığım tek kadın Sevde'dir. Fakat o, biraz sert bir mizaca sahiptir.” derdi.²²⁹

Hız. Sevde de Hız. ÂiŖe'yi çok severdi. Bazı rivayetlerde sebebi belirtilmeksizin Hız. Peygamber'in Hız. Sevde'yi boşamak istediğı zikredilmiştir. Hız. Sevde bunun üzerine Rasûlullah'a: “Benim erkeklere ihtiyacım yok. Fakat ben kıyamet gününde senin eşin olarak diriltilmeyi istiyorum.” demiş ve kendi gününü Hız. ÂiŖe'ye vermişti.²³⁰ Hız. ÂiŖe Hız. Sevde'nin bu fedakârlığı sebebiyle diğerk eşlerinden farklı olarak Hız. Peygamber ile iki gece birlikte geçiriyordu.

Hız. ÂiŖe'nin Hız. Ümmü Seleme ile olan ilişkilerine baktığımızda ise Rasûlullah'ın bu iki zevcesi arasında ciddi bir rekabet olduğunu görürüz. Hız. Ümmü Seleme Hız. ÂiŖe ve grubuna muhalefet eden ümmühâtü'l-müminînin başında yer alıyordu.²³¹ Hız. Ümmü Seleme ve Hız. ÂiŖe arasında ciddi bir rekabet vardı. Hız. Ümmü Seleme öncelikle güzel bir kadındı. Bu güzelliğı sebebiyle daha ilk günden Hız. ÂiŖe tarafından kıskanılmaya başlanmıştı.

Hız. ÂiŖe'den gelen bir rivayete göre o: “Rasûlullah Ümmü Seleme ile evlenince insanların onun güzelliğinden bahsetmelerinden dolayı çok üzülmüştüm. Sakinleşip de onu görmek için gittiğimde bana anlatılandan da güzel olduğuna şahit oldum. Bu durumu Hafsa'ya anlattım. Hafsa: ‘Vallahi, hayır! Bu ancak bir kıskançlıktır. O, onların dediğı kadar güzel değildir.’ dedi. Ben onun Ümmü Seleme'yi görmesini temenni ettim. Onu görünce de: ‘Onu gördüm güzel, fakat söylenildiğı gibi güzel değildir.’ dedi. Onu daha sonra da gördüm. Yemin olsun ki Hafsa'nın dediğı gibiydi. Fakat ben hâlâ kıskanıyordum.” demiştir.²³²

Hız. ÂiŖe'nin Hız. Ümmü Seleme'yi kıskanma nedeni sadece güzelliğı değildi. Hız. Ümmü Seleme aynı zamanda kültürlü ve hikmet sahibi bir insandı. Hudeybiye Antlaşması sırasında Hız. Peygamber'e verdiğı tavsiyeyle kendisini sıkıntıdan kurtarması sahip olduğu basiret ve ferasetin en büyük delillerinden birisidir.

Hız. ÂiŖe'nin kendisi için fazilet bağlamında zikrettiğı birçok şeyi Hız. Ümmü Seleme de yaşamıştı. Hız. Ümmü Seleme'nin Dıhye sûretinde Cebrail'i görmesi,²³³

²²⁹ İbn Sa'd, VIII, 44; Müslim, Razâ' 47.

²³⁰ İbn İshâk, s. 238; Abdürrezzâk, VI, 239; İbn Sa'd, VIII, 43.

²³¹ Buhârî, Hibe 8; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 96.

²³² İbn Sa'd, VIII, 75; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 327. Krş. Kandemir, M. Yaşar, “Ümmü Seleme”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 329.

²³³ Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 100; Köksal, XI, 152; Kandemir, “Ümmü Seleme”, *DİA*, XLII, 329.

Hız. Ümmü Seleme ve Rasûlullah'ın aynı su kabından gusûl abdesti alması²³⁴ ve Hız. Peygamber'in oruçlu iken Hız. Ümmü Seleme'yi öpmesi bunlardan bazılarıdır.²³⁵

Yine Hız. Âişe'den aktarılan benzer bir kıskançlık rivayetinde o: "Bir defasında Rasûlullah yanıma geldi. Ona: 'Gün boyunca neredeydin?' diye sorduğumda o: 'Ey Hümeyrâ! Ümmü Seleme'nin yanındaydım.' dedi. Ben de: 'Ümmü Seleme'ye doymadın mı?' deyince güldü. Sonra: 'Ya Rasûlallah! Bana söyler misin? İki vadiye insen ve biri otlatılmış, diğeri de otlatılmamış ise hayvanlarını hangisinde otlatırsın?' diye sorunca o: 'Otlatılmamış olanda!' dedi. Ben de: 'Ben diğeri eşlerin gibi değilim. Ben hariç, senin diğeri eşlerin daha önce başka erkeklerin yanındaydılar.' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah gülümsedi." demiştir.²³⁶

Tabi kıskançlık tek taraflı değildi. Hız. Âişe'nin Hız. Ümmü Seleme'yi kıskandığı gibi Hız. Ümmü Seleme de Hız. Âişe'yi kıskanıyordu.

Müslümanlar, Rasûlullah'ın hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla hediyelerini getirmek için Hız. Âişe'nin gününü beklerlerdi.²³⁷ Bu durumun doğal bir sonucu olarak Hız. Peygamber'in eşleri bundan rahatsızdı. Hız. Peygamber'in eşleri bu uygulamaya bir son verilmesi için Hız. Peygamber'le konuşmaya karar vermişler ve bu konuşma için en uygun kişinin Hız. Ümmü Seleme olacağına fikir birliği etmişlerdi. Hız. Ümmü Seleme Rasûlullah'a hanımlarının tepkisini dile getirince Hız. Peygamber ona karşılık vermemişti. Bunun üzerine Hız. Ümmü Seleme aynı şeyi Rasûlullah'a tekrar aktardı. Fakat Hız. Peygamber yine herhangi bir cevap vermedi. Hız. Ümmü Seleme aynı şeyi üçüncü defa Rasûlullah'a tekrarlayınca Hız. Peygamber: "Âişe'yi kıskanarak beni üzme. Çünkü Âişe'den başka hiçbirinizin yatağında bana vahiy gelmedi." buyurdu.²³⁸

²³⁴ Müslim, Hayız 5; İbn Mâce, Tahâret 35; Nesâî, Tahâret 147.

²³⁵ Dârimî, Tahâret 107; Buhârî, Savm 24. Bunun zıddını ifade eden bir rivayete göre Hız. Ümmü Seleme'ye: "Âişe, Rasûlullah oruçlu iken kendisini öptüğünü insanlara haber veriyor. Rasûlullah seni de oruçlu iken öper miydi?" diye sorulduğunda o: "Belki Rasûlullah Âişe'ye olan sevgisinden dolayı kendine hâkim olamıyordu. Fakat beni oruçlu iken öpmezdi." şeklinde karşılık vermiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 172. Fakat önceki rivayetin kaynağı Dârimî ve Buhârî olduğu için bu rivayetin güvenilirliği çok daha zayıftır.

²³⁶ İbn Sa'd, VIII, 63-64; Buhârî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 545; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 163-164; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebi*, s. 103.

²³⁷ Buhârî, Hibe 7; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 82; Tirmizî, Menâkıb 63; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3.

²³⁸ Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 30; Tirmizî, Menâkıb 63; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 187-188; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 142; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188-189. Zehebî: "Bu son cümle Hız. Âişe'nin diğeri ümmühâtü'l-müminîne üstünlüğünün delilidir. Hız. Peygamber'in Hız. Âişe'ye olan sevgisinin nedeni de budur. Aynı zamanda bu sevginin arkasında ilahi bir yönlendirme de bulunmaktadır." demiştir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 143.

Aralarında geçen benzer tüm olumsuzluklara rağmen Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme arasındaki rekabet daima mutedil bir seviyede kalmıştır.

Hiz. Ümmü Seleme Hiz. Âişe vefat ettiğı zaman: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin olsun ki o, Hiz. Peygamber’e insanların en sevimli olanıydı. Babası bundan müstesnadır.” demişti.²³⁹

Hiz. Âişe ve Hiz. Hafsa’nın ilişkilerine baktığımızda aralarında bazı kıskançlık halleri zuhur etmiş olsa da Rasûlullah’ın bu iki eşinin gayet uyumlu olduklarını görürüz. Hiz. Hafsa, Hiz. Âişe’nin grubunda yer alıyordu.²⁴⁰ Hiz. Peygamber hanelerinde yaşanan olaylarda genellikle birlikte hareket ediyorlardı.²⁴¹

Fakat bazen kıskançlıklar da olmuyor değildi. Bu kıskançlıklardan bazıları İslâm tarihi ve hadis kaynakları aracılığıyla bize ulaşmıştır.

Hiz. Âişe’den gelen bir rivayete göre o: “Rasûlullah ashâbıyla birlikte benim odamda idi. Ben onun için yemek yapmışım. Kumam Hafsa da yemek yapmıştı. Hafsa’nın yemeğı benimkinden daha güzeldi. Ben cariyeme: ‘Git onun yemeğini dök.’ demişim. Cariyem de ona yetiştı. Rasûlullah’ın önüne koyacağı sırada yemeğı döktü ve çanak da kırıldı. Yemek de oraya dağılmıştı. Rasûlullah çanağın parçalarını birleştirdi, deriden yapılmış sofra üzerine dökülen yemeğı topladı. Sonra sahâbileriyle birlikte o yemekleri yediler. Sonra Rasûlullah, benim çanağımı içerisindeki yemekle birlikte Hafsa’ya götürüp verdi ve şöyle buyurdu: ‘Kabınız yerine kabı alınız, içindekileri de yiyiniz.’ Ben yaptığım bu işin etkisini Rasûlullah’ın yüzünde hiç görmedim.” demiştir.²⁴² Bazı rivayetlerde yemeğı gönderen ve yemeğı döken ümmü’l-müminînin isimleri zikredilmemiştir.²⁴³

Yine benzer bir kıskançlık hadisesinde Hiz. Âişe, Hiz. Peygamber’in Hiz. Hafsa’nın yanında normalden uzun kalmasını kıskanmış ve bunun sebebini sormuştu.

²³⁹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 554; Ebû Nu’aym el-İsfahânî, II, 44; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 191; Heysemî, IX, 387; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 92. Krş. Heysemî, IX, 387-388; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), *Derrü’s-Sehâbe fî Menâkıbi’l-Karâbe ve’s-Sahâbe*, tah. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dârü’l-Fıkr, Şam, 1984, s. 321.

²⁴⁰ Buhârî, Hibe 8; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 96.

²⁴¹ İmam Mâlik, Savm 50; Abdürrezzâk, IV, 276; Ahmed b. Hanbel, VII, 489-490; Tirmizî, Savm 36. Krş. Kandemir, M. Yaşar, “Hafsa”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 120.

²⁴² İbn Ebî Şeybe, XX, 138-139; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 96; İbn Mâce, Ahkâm 14. Bazı rivayetlerde yemek yapan ümmü’l-müminînin ismi Hiz. Ümmü Seleme veya Hiz. Safiyye olarak verilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, XVIII, 296-298; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 156-157; Heysemî, IV, 589-590. Ayrıca bazı rivayetlerde Hiz. Âişe’nin kıskançlıktan titrediğı ziyadesi de bulunmaktadır.

²⁴³ Dârimî, Büyü‘ 58; Buhârî, Nikâh 107; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 155-156; Arslan, İhsan, *Beşerî ve Siyasî Yönleriyle Hiz. Peygamber’in Hoşgörüsü*, STS Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014, s. 139.

Hız. ÂiŖe'ye yakınlarından bir kadın ona küçük bir tulum bal hediye etti. Ondan Ŗerbet yapıp Hız. Peygamber'e iiriyor denildiğinde o: "Vallahi ona karŖı bir hile düzenleyeceğim." diyerek Sevde bint Zem'a'ya: "Rasûlullah sana gelip yaklaŖacak. Sana yaklaŖtıėı zaman: 'Sen megâfir mi²⁴⁴ yedin?' de. O sana: 'Hayır.' diyecektir. O zaman ona: 'O halde benim senden aldığım bu koku da nedir?' de. O da sana: 'Hafsa bana bir miktar bal Ŗerbeti içirdi.' diyecektir. Sen de ona: 'Bu balı yapan arı urfut denilen ağaca konmuŖ olmalıdır.' de. Ben de aynı Ŗeyleri söyleyeceğim. Ey Safiyye! Sen de böyle söyle." demiŖti.

Rasûlullah zikredilen bu üç eŖinin yanına girdiğı zaman aralarında kararlaŖtırdıkları Ŗeyleri kendisine sırayla sylemiŖlerdi. Daha sonra Hız. Peygamber Hız. Hafsa'nın yanına gidince: "Yâ Rasûlallah! Sana o bal Ŗerbetinden vereyim mi?" diye sormuŖ Rasûlullah ise: "Hayır. Onu istemiyorum." buyurmuŖtu.

Bu olaydan sonra Hız. Sevde, Hız. ÂiŖe'ye: "Vallahi, biz onu bundan mahrum ettik." demiŖ Hız. ÂiŖe de ona: "Sus, sesini çıkarma." demiŖti.²⁴⁵

Hız. ÂiŖe'nin Hız. Hafsa'ya yaptığı bir hile de Hız. Peygamber'in vefat hastalığı esnasındaydı. Hız. ÂiŖe Hız. Peygamber'in hastalığı sırasında babasının Hız. Peygamber'in yerine geçerek namaz kıldırmasını istemiyordu. Ŗayet Hız. Peygamber'e bir Ŗey olursa onun mihrabına geçecek kiŖinin uğursuz sayılacağını dŖnyordu. Bu sebeple Hız. Peygamber: "Eb Bekir'e söyleyin insanlara namazı kıldırın." diye emir verdiğinde Hız. ÂiŖe: "Eb Bekir senin yerine geçtiğı zaman hıçkırır hıçkırır ağlamaktan sesini cemaate ulaŖtıramaz. Ömer'e söyle namazı o kıldırın." demiŖti. Hatta Hız. Hafsa'dan Rasûlullah'a gidip aynı Ŗeyleri söylemesini istedi. Hız. Hafsa da Hız. Peygamber'e giderek aynı Ŗeyleri söyledi. Bunun zerine Rasûlullah: "Durun bakalım. Daha fazla üstüme gelmeyin. Yûsuf'un baŖını derde sokan siz kadınlar değil misiniz zaten? Söyleyin Eb Bekir'e namazı kıldırın." diyerek emrini tekrarladı. Hız. Hafsa bu olay zerine Hız. ÂiŖe'ye: "Senden bana bir fayda geleceğini zaten hiç dŖnmyordum." demiŖtir.²⁴⁶

²⁴⁴ Urfut ağacının reçinesidir. Kötü bir kokusu vardır. Bkz. İbn Manzûr, Eb'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mkerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rveyfi (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasebullah-HŖim Muhammed eŖ-Ŗzili, Dârü'l-Me'rif, Kahire, ts., XXXIV, 3275.

²⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 68; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 301-302; Buhârî, Talâk 8; Müslim, Talâk 21; Eb Dâvud, EŖribe 11.

²⁴⁶ İbn Sa'd, III, 133; Buhârî, Ezân 46; Tirmizi, Menâkıb 16. KrŖ. Dârimî, Mukaddime 14; Buhârî, Ezân 39; Müslim, Salât 95; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 142.

Fakat hile yapan her zaman Hz. Âişe değildi. Hz. Hafsa da Hz. Âişe'yi bazen oyuna getiriyordu. Rasûlullah bir sefere Hz. Âişe ve Hz. Hafsa ile birlikte çıkmıştı. Rasûlullah gece olduğunda Hz. Âişe ile beraber yürür, onunla konuşurdu. Bir gün Hz. Hafsa, Hz. Âişe'ye: "Bu gece sen benim deveme binsen, ben de senin devene binsem, sen de değişik manzara seyretsen, ben de değişik manzara seyretsem." dedi. Hz. Âişe de bu teklifi kabul etti. Hz. Âişe Hz. Hafsa'nın devesine bindi. Hz. Hafsa da Hz. Âişe'nin devesine bindi. Gece Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin devesine geldiğinde üzerinde Hz. Hafsa'nın olduğunu gördü. Hz. Peygamber Hz. Hafsa'ya selâm verip bir sonraki mola yerine kadar onunla birlikte yürüdü. Hz. Âişe oyuna getirilmiş olduğunu da fark ederek mola yerine indiklerinde ayağını izhir otlarının içine sokarak: "Ey Rabbim! Bana bir akrep veya yılan musallat et de beni soksun. Artık Peygamber'e bir şey diyemiyorum." demişti.²⁴⁷

Hz. Âişe ile Hz. Zeyneb bint Caş'ın ilişkilerine baktığımızda Rasûlullah'ın bu iki eşinin arasında ciddi bir rekabet olduğu görülmektedir.

Hz. Zeyneb bint Caş güzel bir kadındı. Bunun yanı sıra annesinin Hz. Peygamber'in halası olması ve baba tarafından soylu bir aileye mensup olması sebebiyle de Hz. Âişe için ciddi bir rakipti. Ayrıca Hz. Zeyneb için başka bir üstünlük vesilesi daha söz konusuydu. Hz. Zeyneb bint Caş hakkında "...Zeyd, o kadından ilişigini kesince biz onu sana nikâhladık..."²⁴⁸ âyeti inmişti. Bu âyet sebebiyle Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına karşı övünür ve şöyle derdi: "Sizleri kendi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat semanın üstünden Allah evlendirdi."²⁴⁹

Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb arasındaki kıskançlık çift taraflıydı. Bazı olaylarda Hz. Âişe'nin kıskançlık gösterdiği, bazı olaylarda ise Hz. Zeyneb'in kıskançlık gösterdiği görülmektedir.

Allah Rasûlü'nün hanımları iki gruptu. Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Safiyye ve Hz. Sevde birinci grupta yer alıyordu. Hz. Ümmü Seleme ve diğer hanımları ise ikinci grupta yer alıyordu. Müslümanlar, Rasûlullah'ın Hz. Âişe'nin yanında daha

²⁴⁷ Buhârî, Nikâh 97; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 88; Nesâî, Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 173-174; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 176.

²⁴⁸ Ahzâb 33/37.

²⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 81; Tirmizî, Tefsîr 34; Nesâî, Nikâh 26; Hâkim, IV, 25; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 107; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 125; Hamîdullah, Muhammed (ö. 1423/2002), "Zeyneb bint Caş", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 358. Bazen Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb haklarında indirilmiş âyetlerle birbirlerine karşı övünürlerdi. Bkz. Heysemî, IX, 384.

mutlu olduğunu bildikleri için Rasûlullah'a bir şey armağan etmek istediklerinde Hz. Âişe'nin odasında geceleyeceği gün gelinceye kadar hediyelerini geciktirirlerdi. O gün gelince armağanlarını Hz. Âişe'nin odasına gönderirlerdi.

Bunun üzerine Hz. Âişe'ye muhalif olan ümmühâtü'l-müminîn sırasıyla Hz. Ümmü Seleme ve Hz. Fâtıma'yı Rasûlullah'a göndererek bu konuda adaletin tesis edilmesini istediklerini belirttiler. Fakat her iki aracı da olumlu bir cevapla dönmedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber'in hanımları Hz. Zeyneb bint Cahş'ı Rasûlullah'a gönderdiler. O da Hz. Peygamber'in yanına geldi ve ölçsüzce bağırarak: "Hanımların Ebû Kuhâfe'nin kızı konusunda adaletli olmanı istiyorlar." dedi. Sonra oturmakta olan Hz. Âişe'ye yönelerek ağır sözler söyledi. Allah Rasûlü, bir karşılık verecek mi acaba, diye Hz. Âişe'ye baktı. Hz. Âişe de Hz. Zeyneb'e karşılık vererek onu susturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye bakarak: "Bu, Ebû Bekir'in kızıdır." buyurdu.²⁵⁰

Hz. Peygamber'in zevceleri her gece Rasûlullah ile kalma sırası o gün hangi hanımında ise o evde bir araya gelirlerdi. Hz. Âişe'nin evinde toplandıkları bir gün Rasûlullah elini Hz. Zeyneb'e uzatmış, Hz. Âişe de kendi sırasının olduğu günde bu durumu kabullenemeyerek: "O Zeyneb'tir." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber de elini hemen Hz. Zeyneb'ten çekmişti. Müteakiben Hz. Âişe ve Hz. Zeyneb tartışmaya başlamışlardı. Sesleri o derece yükselmişti ki namaz kılmak için mescide gelmiş olan Hz. Ebû Bekir bu gürültüleri işitmiş ve: "Yâ Rasûlallah! Namaza çık! Onların da ağızlarına toprak saç!" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber namazı kıldırmak için çıkmıştı. Hz. Peygamber namazı bitirdiği zaman Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'nin yanına gelerek kendisine ağır laflar söylemiş: "Sen böyle mi yapıyorsun?" demişti.²⁵¹

Hz. Hafsa hakkındaki bilgileri aktarırken anlattığımız bal şerbeti olayının bir benzeri de Hz. Zeyneb bint Cahş hakkında rivayet edilmiştir.²⁵²

Her ne kadar iki kuma arasında ciddi bir rekabet söz konusu olsa da bu itidalli bir seviyede kalmış ve birbirleri hakkında her zaman hüsnü zan beslemişlerdir. Hz.

²⁵⁰ Abdürrezzâk, XI, 431-432; Buhârî, Hibe 8; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 150-151. Krş. Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe* 83; Nesâî, *İşretü'n-Nisâ* 3; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17-18; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 143-144.

²⁵¹ Müslim, *Razâ'* 46. Krş. Ahmed b. Hanbel, XVIII, 302; Ebû Dâvud, *Edeb* 49; Ahmad, Fazl, *Aisha the Truthful*, Taj Company, New Delhi, 1983, s. 61.

²⁵² İbn Sa'd, VIII, 85; Buhârî, *Talâk* 8; Müslim, *Talâk* 20; Ebû Dâvud, *Eşribe* 11; Nesâî, *Talâk* 17.

Âişe'nin Hz. Zeyneb hakkındaki kanaatleri bunu göstermektedir. Hz. Âişe Hz. Zeyneb hakkında: “Din hususunda Zeyneb bint Cahş’tan daha hayırlı, Allah’a karşı takvalı, doğru sözlü, akrabalık bağlarını gözeten, emanete çok riayet eden ve sadaka veren başka bir kadını asla görmedim.”²⁵³ “Ben ondan daha hayırlı bir kadın görmedim. O çok sadaka veren, akrabalık bağlarına önem veren biriydi. Her konuda hayır yapmayı seven ve Allah’a yaklaşmayı isteyen fedakâr biriydi. Fakat çabuk hiddetlenip hemen sakinleşirdi.” demiştir.²⁵⁴

Hz. Âişe'nin Hz. Zeyneb hakkındaki kanaatlerinin benzerlerini de Hz. Zeyneb Hz. Âişe hakkında beslemektedir. Örneğin İfk Olayı’nda Hz. Zeyneb’in Hz. Âişe aleyhine kullanabileceği çok önemli bir koz eline geçmişti. Fakat aralarındaki rekabet gerçekleri örtmelerine veya değiştirmelerine sebebiyet verecek kadar ciddi boyutlara ulaşmamıştır. İfk Olayı’nda Hz. Peygamber kendisine Hz. Âişe hakkındaki dedikodular konusundaki görüşünü sorduğunda Hz. Zeyneb: “Görmediğimi gördüm demekten gözlerimi, duymadığımı duydum demekten kulaklarımı koruyorum. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum.” demişti.²⁵⁵ Hz. Zeyneb’in kız kardeşi olan Hamne bint Cahş ise Rasûlullah’ın yanında kız kardeşinin konumunu yüceltmek için bu dedikoduların yayılmasında aracı olmuştu.²⁵⁶

Hz. Zeyneb vefat ettiği zaman Hz. Âişe: “Çok hamd eden, dullara ve yetimlere infak eden kadın gitti.” demişti.²⁵⁷

Zeyneb bint Cahş vefat ettiğinde Hz. Âişe ağlamış, onu hayırla yâd ederek merhamet dilemişti. Hz. Âişe’ye bu konu sorulduğunda: “Sâliha bir kadındı.” demişti. Urve: “Ey teyzeciğim! Rasûlullah, hangi eşine daha çok meyletmişti?” diye sorduğunda Hz. Âişe: “Çok meylettiğini düşünmüyorum. Fakat Zeyneb bint Cahş ve Ümmü Seleme’nin onun katında bir değeri vardı. Her ikisi de benden sonra Rasûlullah’a sevimli gelen iki kimseydi.” demişti.²⁵⁸

²⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 108.

²⁵⁴ Nesâî, *İşretü’n-Nisâ* 3.

²⁵⁵ Vâkidî, II, 430; Beyhakî, IV, 72; İbn Seyyidinnâs, Ebü’l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya‘merî (ö. 734/1334), *Uyûnü’l-Eser fî Fünûni’l-Megâzî ve’s-Şemâil ve’s-Siyer*, tah. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-İd el-Hadrâvî, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 1996, II, 143; İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî (ö. 774/1373), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, XI, 5796; Makrîzî, I, 214; Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, III, 503.

²⁵⁶ Taberî, *Târîh*, III, 614; Beyhakî, IV, 72.

²⁵⁷ İbn Sa‘d, VIII, 87; Demircan, *Hz. Peygamber’in Ailesi ve Aile Hayatı*, s. 56.

²⁵⁸ İbn Sa‘d, VIII, 91.

Hiz. ÂiŖe ile Hiz. Ümmü Habîbe'nin iliŖkilerine baktığımızda Rasûlullah'ın bu iki zevcesinin arasında bir anlaŖmazlık olduğuna dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Rivayetlerden anlaŖıldıđı üzere Hiz. Ümmü Habîbe ve Hiz. ÂiŖe Rasûlullah'ın sağlığında sadece üç yıl birlikte kalmıŖlardı. Bu zaman zarfı içerisinde aŖađıdaki rivayetten anlaŖılacađı üzere aralarında bazı küçük anlaŖmazlıklar vuku bulmuŖ olmalıdır.

Hiz. Ümmü Habîbe, vefat edeceği zaman Hiz. ÂiŖe'yi çağırıp Ŗöyle demiŖti: “Kumalar arasında cereyan eden bazı Ŗeyler bizim de aramızda cereyan etmiŖ olabilir.” Bunun üzerine Hiz. ÂiŖe: “Allah, beni ve seni bađıŖlasın. Bütün bu olup biten Ŗeylerde ben hakkımdan vazgeçtim ve hakkımı sana helal ettim.” dedi. Hiz. Ümmü Habîbe de: “Beni memnun ettin. Allah da seni memnun etsin.” Ŗeklinde karŖılık verdikten sonra Hiz. Ümmü Seleme'ye de haber göndererek kendisinden helallik diledi. Hiz. Ümmü Seleme de ona aynı Ŗeyleri söylemiŖti.²⁵⁹

Hiz. ÂiŖe ile Hiz. Cüveyriye'nin iliŖkilerine baktığımızda aralarında çeŖitli kıskançlık durumları meydana gelmiŖ olmakla birlikte Rasûlullah'ın bu iki eŖi arasında ciddi bir rekabet Ŗöz konusu değildi.

Hiz. Cüveyriye Benî Mustalik Gazvesi esnasında esir edilmiŖti.²⁶⁰ Hiz. Cüveyriye esirlerin paylaŖımı sırasında Sâbit b. Kays veya amcasının oğlunun hissesine düŖmüŖtü.²⁶¹ Hiz. Cüveyriye onlarla dokuz ukiyye²⁶² altın karŖılıđında mükâtebe²⁶³ yapmıŖtı.²⁶⁴

Hiz. ÂiŖe'nin bildirdiğine göre Hiz. Cüveyriye çok tatlı ve güzel bir kadındı. Kendisini gören herkes onu almak isterdi. Hiz. Peygamber savaŖ bittikten ve esirler dağıtıldıktan bir müddet sonra ashâbı ile birlikteyken Hiz. Cüveyriye kendisine gelip

²⁵⁹ İbn Sa'd, VIII, 79-80; Hâkim, IV, 24; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 166-167.

²⁶⁰ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, çev. Muhammed Atâ'ullah Efendi, sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982, s. 394.

²⁶¹ Vâkidî, I, 410-411; İbn HiŖâm, III, 322; İbn Sa'd, II, 49; VIII, 92; Beyhakî, IV, 49; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1804.

²⁶² Hiz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukiyyesinin 40 dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Bkz. Kallek, “Ukiyye”, *DİA*, XLII, 67. 40 dirhemde ağrılık birimi olarak 118,8 grama tekabül etmektedir. Bkz. Sahillioğlu, Halil, “Dirhem”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 369. Bu durumda Hiz. Cüveyriye 118,8x9=1069,2 gr. altın karŖılıđında mükâtebe yapmıŖtı.

²⁶³ Sözlükte “yazmak” anlamındaki ketb(kitâbet) kökünden türeyen mükâtebe “yazıŖmak” anlamına gelir. Fıkıh terimi olarak köle veya cariyenin bir bedel karŖılıđında hürriyetini elde edebilmesi için efendisiyle anlaŖmasını ifade eder. Tercih edilen görüşe göre daha çok yazılı bir metin halinde düzenlenmesi âdet haline geldiğinden bu sözleşmeye mükâtebe adı verilmiŖtir. Bkz. Atar, Fahrettin, “Mükatebe”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 531.

²⁶⁴ Vâkidî, I, 411; İbn Sa'd, II, 49; Makrîzî, I, 206.

yaptığı mükâtebede kendisine yardım etmesini istemişti. Hz. Âişe, Hz. Cüveyriye'yi gördüğü zaman bu durumdan hoşlanmamış ve kendi gördüğü güzelliği Rasûlullah'ın da görüp onunla evlenmek isteyeceğini düşünmüştü. Hz. Cüveyriye, Hz. Peygamber'in yanına girdiğinde: “Ya Rasûlallah! Ben Cüveyriye bint Hâris b. Ebî Dırâr'ım. Kavmimin efendisiyim. Senin de bildiğin durum bize ulaştı. Ben Sâbit b. Kays'ın hissesine düştüm. Sâbit bana kaldıramayacağım bir yük yükledi. Bana yardım et.” dedi. Hz. Peygamber: “Sana bundan daha hayırlısını söyleyeyim mi?” dedi. Hz. Cüveyriye: “Ya Rasûlallah! O nedir?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Ben senin borcunu ödeyeyim ve seninle evleneyim.” dedi. Hz. Cüveyriye de bu teklifi kabul etti.²⁶⁵

Hz. Peygamber'in Hz. Cüveyriye ile evlendiği haberi insanlara ulaştığında ellerinde bulunan cariyeye konumuna sokulmuş Benî Mustalik esirleri Hz. Peygamber'in akrabaları olduğu için serbest bırakıldı. Hz. Âişe'ye atfedilen bir rivayete göre yüz aile halkı insan o gün azat edilmiştir. Hz. Âişe: “Akrabalarına bu derece faydası ve bereketi dokunan başka bir kadın bilmem.” demişti.²⁶⁶

Hz. Cüveyriye gibi esir olduktan sonra Hz. Peygamber'in eşi olma şerefine ulaşan Hz. Safiyye ile Hz. Âişe arasında da bazı olaylar yaşanmış olmakla birlikte Hz. Safiyye ile Hz. Âişe arasında ciddi bir rekabet yaşanmamıştır.

Hz. Safiyye güzelliği sebebiyle Hz. Âişe'nin rakibiydi. Fakat kendisinin yahudi kökenli olması soy yönünden bir rekabeti mümkün kılmıyordu. Hz. Âişe kendisini Hz. Safiyye'den üstün gördüğü için aralarında çok büyük bir çekişme yoktu. Hz. Safiyye de Hz. Peygamber'in eşleri arasındaki gruplaşmada safını Hz. Âişe tarafında belirlemişti.²⁶⁷ Aralarında bazı kıskançlık durumları pek tabidir ki gerçekleşmişti. Bu kıskançlıklardan ilki Hz. Safiyye gelir gelmez vuku bulmuştu.

Hz. Âişe'den gelen bir rivayete göre o: “Rasûlullah Safiyye bint Huyey ile yeni evlenmiş iken Hayber'den dönüp Medine'ye gelince ensâr kadınları yanıma gelip Safiyye'den bahsettiler. Ben de onu görmek için tanınmayacak bir kıyafetle yüzümü örtüp gittim. Rasûlullah beni gözümünden tanıdı. Bunun üzerine ben, hemen

²⁶⁵ Vâkidî, I, 411; İbn Hişâm, III, 322-323; İbn Sa'd, VIII, 92; Ebû Dâvud, Itk 2; Beyhakî, IV, 50; İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, IV, 1804; Savaş, Rıza, “Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri”, *BYASİ*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994, I, 304.

²⁶⁶ Vâkidî, I, 411; İbn Hişâm, III, 323; İbn Sa'd, VIII, 92-93; Ahmed b. Hanbel, XVII, 380; Ebû Dâvud, Itk 2; Beyhakî, IV, 50; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 200.

²⁶⁷ Buhârî, Hibe 8; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 96; Uraler, Aynur, “Safiyye”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 475.

geri döndüm ve hızlıca yürüdüm. Rasûlullah arkamdan gelip bana yetişti, beni bağrına basıp: ‘Safiyye’yi nasıl buldun?’ diye sordu. Ben de: ‘Bırak beni! Yahudiler arasından yahudi bir kadındır.’ dedim.” demişti.²⁶⁸

Hiz. Safiyye yahudi olduğu için Hiz. Peygamber’in eşleri tarafından birçok kere tahkir edilmişti. Fakat Hiz. Peygamber Hiz. Safiyye’yi bu saldırılardan sürekli korumuştur. Hiz. Safiyye yaşanan bu olaylardan birisini şöyle anlatmıştır: “Rasûlullah, yanıma girmişti. Ben de Âişe ile Hafsa’nın benim aleyhime söyledikleri bir sözü kendisine bildirdim. Bunun üzerine Rasûlullah: ‘Sen de onlara: Siz benden nasıl hayırlı olabilirsiniz? Benim kocam Muhammed, babam Hârûn, amcam ise Mûsâ’dır.’ demeliydin.” Râvilerin belirttiğine göre Hiz. Âişe ve Hiz. Hafsa Hiz. Safiyye’ye: “Biz Rasûlullah’a senden daha kıymetliyiz. Hem amcakızları durumunda olup aynı kabiledeniz hem de Peygamberin hanımlarıyız. Sen ise yahudilerdensin.” demişlerdi.²⁶⁹

Hiz. Peygamber kendisinden başka sığınacağı bir yer olmayan Hiz. Safiyye’yi diğer eşlerinin baskılarından mümkün olduğu kadar korumaya çalışıyordu. Bir defasında Hiz. Âişe, Hiz. Safiyye hakkında: “Safiyye’nin şöyle böyle kusurlarının olması sana yeter.”²⁷⁰ dediğinde Hiz. Peygamber: “Sen öyle bir söz söyledin ki eğer o söz deniz suyuyla karıştırılmış olsaydı deniz suyunu bulandırırđı.” buyurmuştu.²⁷¹

Bu kıskançlık hadiselerine rağmen yukarıda da zikrettiğimiz gibi Hiz. Âişe ile Hiz. Safiyye müttefikti. Bu sebeptendir ki bir defasında Hiz. Peygamber ile arası bozulan Hiz. Safiyye ara buluculuk görevini Hiz. Âişe’ye havale etmişti.

Hiz. Peygamber kaynaklarda sebebi zikredilmeyen bir dargınlık sebebiyle Hiz. Safiyye bint Huyey’e darılmıştı. Bunun üzerine Hiz. Safiyye Hiz. Âişe’ye gelerek: “Ey Âişe bugünkü sıram sana ait olsun, yeter ki Rasûlullah’ı benden razı etmeye çalış.” demişti. Hiz. Âişe de bu teklifi kabul ederek za‘feranla boyanmış bir başörtüsü alıp kokusunun yayılması için üzerine su serpererek Rasûlullah’ın yanına oturdu. Hiz. Peygamber: “Ey Âişe benden uzak dur! Bugün senin günün değildir.” buyurdu. Bunun üzerine Hiz. Âişe: “Bu Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.” demiş ve

²⁶⁸ Vâkidî, II, 708-709; İbn Sa’d, VIII, 100; İbn Mâce, Nikâh 50; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 170.

²⁶⁹ İbn Sa’d, VIII, 100; Tirmizî, Menâkıb 64; Hâkim, IV, 31; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 171.

²⁷⁰ Râviler burada Hiz. Âişe’nin Hiz. Safiyye’yi boyunun kısa olması sebebiyle eleştirdiğini söylemişlerdir.

²⁷¹ Ebû Dâvud, Edeb 40; Tirmizî, Kıyâme 51.

kendisiyle Hz. Safiyye arasındaki olayı anlatmış, Rasûlullah da Hz. Safiyye'den razı olmuştu.²⁷²

Yine bir cariye olan Hz. Mâriye de güzelliği sebebiyle Hz. Âişe tarafından çok kıskanılan bir ümmü'l-müminîndi. Fakat Hz. Âişe ile Hz. Mâriye arasında da ciddi bir rekabet mevcut değildi.

Hz. Âişe Hz. Mâriye ile yaşadıklarını şöyle özetlemiştir: “Mâriye’yi kıskandığım kadar başka bir kadını kıskanmadım. Bu da onun güzel bir kadın ve kıvrıcık saçlarının olmasından kaynaklanıyordu. Rasûlullah onu çok beğenmişti. Geldiği ilk günde onu Hârise b. Nu‘mân’a ait bir eve yerleştirdi. Bize komşu idi. Rasûlullah gece gündüz onun yanına giderdi. Öyle oldu ki biz Mâriye’den dolayı korkmaya başladık. Bu durumdan, Mâriye de korktu. Rasûlullah da onu Âliye mevkiine yerleştirdi. Rasûlullah oraya ara sıra gidiyordu. Bu bize daha ağır gelmeye başladı. Derken Allah ona bir çocuk nasip etti. Biz ise çocuk sahibi olmaktan mahrum kaldık.”²⁷³

İbrahim’in doğmasından sonra Hz. Mâriye’ye karşı kıskançlık daha da artmıştı. Bir rivayete göre Hz. Peygamber Hz. İbrahim’i kucığına alıp Hz. Âişe’ye götürmüş: “Şuna bir bak! Nasıl bana benziyor mu?” diye sormuştu. Hz. Âişe: “Ben, bir benzerlik göremiyorum.” demişti. Hz. Peygamber: “Beyazlığında ve semizliğinde de mi benzerlik göremiyorsun?” diye sorunca Hz. Âişe: “Kim deve sütüyle beslense, beyaz ve semiz olur.” demişti.²⁷⁴

Hz. Âişe’nin Hz. Mâriye’yi güzelliğinden ve kendisine bahşedilen çocuk nimetinden dolayı kıskanması doğal bir durumdur. Fakat Şîî kaynaklarında bu kıskançlığın iftira boyutuna taşındığı şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Ehl-i sünnet kaynaklarında bulunmayan bu ve benzer rivayetlerin doğruluğunu kabul etmek mümkün değildir. Şîî tefsirlerinde geçen bir rivayete göre Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim öldüğü zaman Rasûlullah çok üzölmüşü. Hz. Âişe ise Hz. Peygamber’e: “Niçin üzöluyorsun? O Cüreyc’in oğludur.” diyerek Hz. Mâriye’ye iftira etmiş, bunun akabinde Nûr sûresinin iftira hükümlerini zikreden âyetleri indirilmiştir.²⁷⁵

²⁷² Ahmed b. Hanbel, V, 108-110; İbn Mâce, Nikâh 48; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 174; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, I, 141.

²⁷³ İbn Sa’d, VIII, 171; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 251.

²⁷⁴ Hâkim, IV, 41-42; Köksal, XV, 567; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 66.

²⁷⁵ Fayda, Mustafa, “İfk Hadisesi”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 508-509. Krş. Uraler, Aynur, “Mâriye”, *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 63.

“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?...”²⁷⁶ âyetinin nüzûl sebebinin de Hz. Mâriye’ye karşı olan bu kıskançlık olduğu rivayet edilmektedir. Rasûlullah’ın kendisiyle çok ilgilenmesi üzerine Hz. Âişe ve Hz. Hafsa Rasûlullah onu kendisine haram kılincaya kadar rahat bırakmamışlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştu.²⁷⁷

Hz. Âişe ile Hz. Meymûne’nin ilişkilerine baktığımızda aralarında herhangi bir olumsuzluk yaşandığını görmemekteyiz. Hz. Meymûne Rasûlullah’ın evlendiği son hanımıydı. Bu sebeple Hz. Âişe ile kuma olarak çok uzun bir süre yaşamadıkları için olsa gerek Hz. Âişe ile Hz. Meymûne’nin ilişkileri bağlamında kaynaklarda herhangi bir rivayete rastlayamadık.

Sadece Hz. Meymûne’nin Hz. Âişe’den önce vefat ettiğini belirten bir rivayet de Hz. Âişe Hz. Meymûne hakkında: “O aramızda Allah’a karşı en takvalı olanımız, akrabalık bağını en çok gözetenimizdi.” demiştir.²⁷⁸

Rivayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in eşleri arasında bazı kıskançlık durumları yaşanmıştır. Fakat Hz. Peygamber’in dokuz eşle aynı anda evli olduğu bir ortamda bu kumalar arasında cereyan eden olayları anlayışla karşılamak gerekmektedir. Hz. Peygamber’in her bir eşi için Rasûlullah gibi kıymetli bir eşi başka kadınlarla paylaşmak zorunda kalmak zor bir durumdu. Bu sebeple aralarında çeşitli ihtilaflar meydana gelmiştir. Ancak rivayetlerde de açıkça görüldüğü üzere bu kıskançlıklar asla yalan ve iftira boyutuna ulaşmamış, Hz. Peygamber’in eşleri hiçbir zaman adaletten uzaklaşmamışlar ve birbirleri hakkında daima hüsnü zan beslemişlerdir.

H. Hz. Âişe’nin Katıldığı Gazveler

Hz. Âişe çok cesur bir kadındı. Bir defasında Hz. Peygamber’e: “Ey Allah’ın Rasûlü! Biliyoruz ki en faziletli amel cihâddır. Peki, biz cihâd edemeyecek miyiz?” diye sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Hayır, siz kadınlar için en faziletli

²⁷⁶ Tahrîm 66/1.

²⁷⁷ Nesâî, İşretü’n-Nisâ 4; Hâkim, II, 535; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, V, 391; Heysemî, V, 325-326; Uraler, “Mâriye”, *DİA*, XXVIII, 63-64.

²⁷⁸ Hâkim, IV, 34; Kandemir, M. Yaşar, “Meymûne”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 507.

cihâd kabul olunmuş bir hacdır.” cevabını verdi. Hz. Âişe: “Bunu Rasûlullah’tan işittikten sonra cihâdı (haccı) asla terk etmem.”²⁷⁹ demişti.

Hz. Peygamber hazarda olduğu gibi seferde de Hz. Âişe yanında olduğu zaman mutlu oluyordu. Fakat adalet gereği Rasûlullah bir yolculuğa çıkacağı zaman hanımları arasında kura çeker, kura kime çıkarsa onu yanında götürürdü. Kurada Hz. Âişe’nin adı çıkmazsa yüzü değişirdi. Seferden döndüğü zaman da hanımlarını ziyarete Hz. Âişe ile başlardı.²⁸⁰

Hz. Peygamber’in uyguladığı bu kural gereği bazen Hz. Âişe’nin adı kurada çıkıyor ve böylelikle Hz. Âişe de sefere katılıyordu.

Bu başlık altında tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Âişe’nin katıldığı gazveleri ve Hz. Âişe’nin bu gazvelerdeki görevi ve yaşadıkları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1. Uhud Gazvesi

Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber ile katıldığı ilk gazve Uhud Gazvesi’dir. Hz. Peygamber ile Mekke müşrikleri arasında gerçekleşen bu savaş Şevvâl 3/Mart 625 tarihinde gerçekleşmiştir.²⁸¹ Bu savaşa Mekkeli müşrikler üç bin kişi²⁸² ile müslümanlar ise yedi yüz kişi ile katılmışlardı. Okçuların Hz. Peygamber’in emrini dinlememesi sebebiyle müslümanlar bu savaşı kaybetmişlerdi. Çoğunluğu ensârdan olan seksen civarında şehit verilmişti. Müşriklerin kaybı ise yirmi üç kişiydi.²⁸³

Hz. Âişe Uhud Gazvesi’nde yaşanan mağlubiyetin sebebini şöyle açıklamıştır: “Uhud Gazvesi’nde müşrikler hezimete uğramışlardı. Bu sırada şeytan müslümanlara: ‘Ey Allah’ın kulları, arkanızdakilere dikkat edin, onlara saldırın!’ diye olanca gücüyle bağırdı. Bunun üzerine öndeki grupla arkada kalan müslüman savaşçılar birbirine girdi. Bu hengâmede Huzeyfe b. Yemân, babası Yemân’ın müslümanların saldırısına uğradığını gördü ve: ‘Ey Allah’ın kulları, o benim babam, o benim babam!’ diye bağırdı. Ancak, Allah’a yemin ederim ki onu öldürünceye

²⁷⁹ Buhârî, Cezâü’l-Sayd 26; Krş. Abdürrezzâk, V, 8; İbn Sa’d, VIII, 57-58; İbn Mâce, Menâsik 8; Nesâî, Hac 4.

²⁸⁰ Belâzürî, *Ensâb*, II, 550. Krş. Buhârî, Cihâd 64; İbn Mâce, Nikâh 47.

²⁸¹ Vâkidî, I, 199; İbn Sa’d, II, 28; Şulul, s. 566.

²⁸² Vâkidî, I, 203; İbn Sa’d, II, 28.

²⁸³ İbn Sa’d, II, 30-33.

kadar devam ettiler. Huzeyfe ise o gün babasını öldürenlere: ‘Allah sizleri affetsin!’ diye dua etti.”²⁸⁴

Hiz. ÂiŖe’nin Uhud Gazvesi’ndeki görevi mûcahitlere su taşımak ve yaralılarla ilgilenmektir. Hiz. ÂiŖe’nin Uhud’da kılıçla çarpışmak isteyip Rasûlullah’ın buna müsaade etmediğı yönünde bir bilgi bulunmakla beraber²⁸⁵ kaynaklarda böyle bir rivayeti göremedik. Bu bilginin yukarıda zikrettiğimiz Hiz. ÂiŖe’nin cihâda katılma yönündeki isteğinin yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Enes b. Mâlik Hiz. ÂiŖe’nin bu gazvedeki görevini şöyle anlatmıştır: “Uhud Gazvesi’nde müslümanlar bozguna uğramış ve Rasûlullah’ın yanından uzaklaşp dağılmışlardı. Ben ÂiŖe ile Ümmü Süleym’i gördüm. Eteklerini toplamışlardı ve ayak bileklerindeki halhaller görünüyordu. Onlar seke seke omuzlarında kırbalarla su taşıyorlar ve mûcahitlere su içiriyorlardı. Sonra dönüyor, kırbalarını doldurup tekrar mûcahitlere su veriyorlardı.”²⁸⁶

2. Hendek ve Kurayza Gazveleri

Hendek Gazvesi Zilkade 5/Mart 627 tarihinde gerçekleşmiştir.²⁸⁷ Yahudilerin organize ettiği savaşta Mekkelilerden ve çeşitli kabilelerden oluşan on bin kişilik bir ordu kurulmuştu.²⁸⁸ Medine’de savunma yapan İslâm mûcahitlerinin sayısı ise üç bin kişiydi.²⁸⁹ Müslümanlar yaptıkları istişareler neticesinde Selmân’ı Fârisî’nin tavsiyesi üzerine Medine’nin etrafına hendek kazmaya karar vermişlerdi.²⁹⁰ Kazılan Hendek müşriklerin şehre girmesini engellemiştir. Ancak Medine’de bulunan Benî Kurayza yahudilerinin Mekke’li müşriklerle ittifak yaparak müslümanlarla olan antlaşmalarını bozmaları sebebiyle müslümanlar çok zor günler yaşadılar.²⁹¹ Yahudilerin bu ihaneti sebebiyle şehirdeki kadınlar daha muhafazalı olan evlere yerleştirildiler. Hiz. ÂiŖe bu süre zarfında Medine kalelerinin en sağlamı olan Benî Hârise kalesinde idi. Hiz. ÂiŖe: “Bu bizim üzerimize örtünme emri nâzil olmadan

²⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, XX, 343-344; Buhârî, Bediü’l-Halk 11.

²⁸⁵ Özulu, Yunus Emre, “Hiz. ÂiŖe”, *ŞİA*, İstanbul, 2000, I, 124.

²⁸⁶ Buhârî, Cihâd 65. Krş. Vâkidî, I, 249-250; Müslim, Cihâd 136.

²⁸⁷ Vâkidî, II, 440-441; İbn Sa’d, II, 50.

²⁸⁸ Vâkidî, II, 444; İbn Sa’d, II, 51.

²⁸⁹ Vâkidî, II, 453; İbn Sa’d, II, 51.

²⁹⁰ Vâkidî, II, 444-445; İbn Sa’d, II, 51.

²⁹¹ Vâkidî, II, 455-457; İbn Sa’d, II, 51.

önceydi.” demiştir.²⁹² Benû Kureyza yahudileri Hz. Peygamber’in hanımlarının burada olduğunu bildiği için kaleye saldırdılar. Fakat kaleye tırmanan kişinin Safiyye bint Abdülmuttalib tarafından öldürülmesi üzerine yanlarında korumalar olduğunu düşünerek bu niyetlerinden vazgeçtiler.²⁹³ Müşrik ordusu Medine’yi on beş gün muhasara ettikten sonra herhangi bir başarı gösteremeden geri dönmüştür.²⁹⁴

Bu gazvenin hemen devamında gerçekleşen Benû Kurayza Gazvesi’nin başlangıcını ise Hz. Âişe şöyle anlatmıştır: “Rasûlullah Ahzâb Gazvesi’nden ayrılır ayrılmaz, banyoya girdi. Bu esnada Cebrail gelerek: ‘Silahı bıraktınız mı? Biz henüz bırakmadık. Kurayza oğullarına kalk.’ dedi.” Hz. Âişe: “Hâlâ gözümün önündedir, kapının aralığından Cebrail’i görür gibiyim, başını toz kaplamıştı.” demiştir.²⁹⁵

Hz. Âişe bu gazvenin hemen sonrasında karşılaştığı ilginç bir olayı da şöyle aktarmaktadır: “Kureyza oğullarından bir tek kadından başka hiçbir kadın öldürülmedi. O kadın yanımda konuşuyordu ve kasıla kasıla gülüyordu. Hâlbuki Rasûlullah kılıçla onların erkeklerini öldürüyordu. Derken sahibini görmediğim bir ses: ‘Falanca kadın nerededir.’ diye seslendi. Kadın da: ‘Benim ve buradayım.’ diye cevap verdi. Ben o kadına: ‘Bu halin nedir?’ dedim. O da: ‘Bir olaya karıştım, o yüzden aranmaktayım.’ dedi. Hemen götürülüp boynu vuruldu. Ben o kadına olan şaşkınlığımı hâlâ unutamıyorum. Çünkü o öldürüleceğini bildiği halde yine de gülüyordu. Bu kadın değirmen taşını Hallâd b. Süveyd’in üzerine atıp onu şehit eden kadındı.”²⁹⁶

3. Benî Mustalik Gazvesi²⁹⁷

²⁹² Vâkidî, II, 451, 469; İbn Hişâm, III, 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 47.

²⁹³ Hâkim, IV, 56; Uraler, Aynur, “Safiyye bint Abdülmuttalib”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 475.

²⁹⁴ Vâkidî, II, 440; İbn Sa’d, II, 54.

²⁹⁵ Belâzûrî, *Fütûhu’l-Büldân*, s. 29-30; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 20. Krş. Hâkim, III, 37; Heysemî, VI, 204-205.

²⁹⁶ Vâkidî, II, 517; İbn Hişâm, III, 266; Ebû Dâvud, Cihâd 121; Hâkim, III, 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 95-96.

²⁹⁷ Doktora tezimizin bazı kısımlarında, özellikle Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı’nı aktardığımız bölümlerde yüksek lisans tezimizden ve bu konuyla ilgili yapmış olduğumuz makale çalışmalarımızdan istifade etmiş bulunuyoruz. Bkz. Erkocaaslan, Recep, *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008, 1-72; Erkocaaslan, Recep, “Benî Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülâhazalar” *İSTEM*, Konya, 2012, X/XIX, 273-289; Erkocaaslan, Recep, “Benî Mustalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2015, LI, 129-160.

Şaban 6/Aralık 627²⁹⁸ tarihinde Benî Mustalik kabilesinin reisi olan Hâris b. Ebî Dırâr, kendi kavmi ve ikna edebildiği diğer Arap kabileleriyle birlikte Hz. Peygamber’le savaşmak için at ve silâh tedarik ederek yola çıktı.²⁹⁹ Hz. Peygamber o yönden gelen kervanlar sayesinde durumdan haberdar olunca,³⁰⁰ halkı yanına çağırarak onlara hazırlanmalarını emretti.³⁰¹ Hz. Peygamber içerisinde otuz süvari³⁰² olan yedi yüz kişilik bir orduyla Medine’den ayrıldı.³⁰³

Hz. Peygamber yolculuk esnasında ilk olarak Halâik³⁰⁴ denilen mevkide bir mola verdi.³⁰⁵ İslâm ordusu yoluna devam edip Bek’a³⁰⁶ denilen mevkide durdukları zaman bir müşrik casusunu yakaladılar. Yakalanan casustan bilgi almak istediler. Fakat casus inkâr yoluna giderek bilgisinin olmadığını söyledi. Hz. Ömer onu öldürmekle tehdit edince casus, Benî Mustalik kabilesinden biri olduğunu ve Hâris b. Ebî Dırâr’ın büyük bir toplulukla birlikte kendilerine doğru geldiğini haber verdi. Kendisinin de müslümanların Medine’den ayrılıp ayrılmadığını öğrenmek için gönderildiğini itiraf etti. Ömer b. Hattâb bu haberi Hz. Peygamber’e getirdiğinde, Hz. Peygamber casusa İslâm’a girmesini teklif etti. Fakat casus eğer kabilesi İslâm’ı kabul ederse kendisinin de İslâm’ı kabul edeceğini aksi takdirde dinini değiştirmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer onu öldürmek için izin istedi. Hz. Peygamber bu izni verince casus infaz edildi.³⁰⁷

Casusunun öldürülmesi ve İslâm ordusunun yola çıktığı haberi Benî Mustalik kabilesine ulaştığı zaman Hâris b. Ebî Dırâr ve beraberindekiler çok korktu. Benî Mustalik kabilesinin anlaştığı kabilelerin tamamı bu haber üzerine onları terk etti.³⁰⁸

²⁹⁸ İbn Hişâm, III, 317; İbn Habîb, s. 114-115; İbn Hazm, s. 161; İbn Abdilber, s. 200; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, II, 81; Naggar, Anas Moustafa, “The Hostility With Banu al-Mustaliq” *Mecelletü’l-Ezher*, Kahire, 1985, LVII/XI, 1910; Apaydın, Mehmet, *Resûlullah’ın Günlüğü: Medine Dönemi Yeni Kronolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 121.

²⁹⁹ Vâkidî, I, 404; İbn Hişâm, III, 317; İbn Sa’d, II, 48; Belâzürî, *Ensâb*, I, 341; Taberî, *Târîh*, II, 109.

³⁰⁰ Vâkidî, I, 404-405; İbn Sa’d, II, 48; Beyhakî, IV, 47; Şâmî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Sübülü’l-Hüdâ ve’r-Reşâd fî Sîreti Hayri’l-İbâd*, tah. İbrahim Terzî-Abdülkerîm Uzbâdî, Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şûûnî’l-İslâmiyye, Kahire, 1997, IV, 486; Kastallânî, III, 5.

³⁰¹ Vâkidî, I, 405; İbn Sa’d, II, 48.

³⁰² Vâkidî, I, 405; İbn Sa’d, II, 48; İbn Seyyidinnâs, II, 134; Semhûdî, I, 314; Zürkânî, III, 5.

³⁰³ Beyhakî, IV, 46; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, I, 259.

³⁰⁴ Medine yakınlarında suyu olmayan meşhur bir kuyudur. Bkz. Yâkût el-Hamevî, II, 281.

³⁰⁵ Vâkidî, I, 405-406; Makrîzî, I, 204; Zürkânî, III, 6.

³⁰⁶ Medine’ye yirmi dört mil uzaklıkta bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, I, 471.

³⁰⁷ Vâkidî, I, 406.

³⁰⁸ Vâkidî, I, 406; İbn Sa’d, II, 49; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, III, 297.

Bundan sonra İslâm ordusu bir kuyu kenarındaki el-Müreysî‘ bölgesine ulaştı. Müreysî‘, Kudeyd³⁰⁹ yakınlarında bir yer olup³¹⁰ Benî Mustalik kabilesinin su kaynaklarından biriydi.³¹¹

Müslümanlar kuyunun yanında toplandılar ve savaş için son hazırlıklarını yaptılar. Hz. Peygamber ashâbını saf şeklinde dizdi. Muhâcirlerin sancağını Hz. Ebû Bekir’e, ensârın sancağını ise Sa’d b. Ubâde’ye verdi.³¹²

Hz. Peygamber Hz. Ömer’e onları İslâm’a davet etmesini emretti. Hz. Ömer kendisine söyleneni yaptı. Fakat Benî Mustalik kabilesi bunu reddetti.³¹³ İlk olarak, savaşı başlatan oku onlardan biri attı. Karşılıklı olarak bir müddet ok atıldıktan sonra Hz. Peygamber müslümanlara saldırı emri verdi. Saf sistemiyle savaşan müslümanlar, hep birlikte düşman üzerine hücum ettiler.³¹⁴ Kısa bir süre içinde Benî Mustalik kabilesinden on kişi öldürüldü ve kaçamayan bütün kabile mensupları esir edildi. müslümanlar erkek, kadın ve çocuklardan çok sayıda esir aldılar. Ayrıca büyükbaş ve küçükbaş birçok hayvan ganimet olarak alındı.³¹⁵ Müslümanlardan sadece bir kişi yanlışlıkla, bir müslüman tarafından öldürüldü.³¹⁶

Bu savaşa katılmış olan İbn Ömer’den gelen başka bir rivayette ise, İslâm ordusunun, Benî Mustalik kabilesine hayvanlarını suladıkları sırada baskın yaptığı bildirilmektedir.³¹⁷

Bazı kaynaklarda ani baskın yapıldığını belirten rivayetin daha doğru olduğu ifade edilirken³¹⁸ bazılarında ise “düşmanın önce İslâm’a davet edildiği” rivayetin daha doğru olduğu belirtilmektedir.³¹⁹ Nitekim Mevlânâ Şiblî (ö. 1333/1914), ani

³⁰⁹ Kudeyd, Mekke yakınlarında bir köydür. Bkz. Yâkût el-Hamevî, IV, 313.

³¹⁰ Yâkût el-Hamevî, V, 118.

³¹¹ İbn Hişâm, III, 318; İbn Sa’d, II, 48; Halife b. Hayyât, s. 36; Belâzürî, *Ensâb*, I, 341.

³¹² Vâkidî, I, 407; İbn Sa’d, II, 49; Beyhakî, IV, 47-48; Heykel, Muhammed Hüseyin (ö. 1375/1956), *Hz. Muhammed’in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, Yöneliş, İstanbul, 2000, II, 190. Muhâcirlerin sancağını Ammâr b. Yâsir’e verdiği de rivayet edilir. Bkz. Vâkidî, I, 407; Beyhakî, IV, 48.

³¹³ Vâkidî, I, 407; Belâzürî, *Ensâb*, I, 341; Beyhakî, IV, 48; Makrîzî, I, 204; Mahmudov, Elşad, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 264.

³¹⁴ Vâkidî, I, 407; İbn Sa’d, II, 49; Beyhakî, IV, 48; Makrîzî, I, 204; Kastallânî, III, 7.

³¹⁵ Müslümanlar iki bin deve ve beş bin küçükbaş hayvanı ganimet, iki yüz ev halkı (Yaklaşık altı yüz-yedi yüz kişi) insanı da esir aldılar. Bkz. Vâkidî, I, 410; İbn Sa’d, II, 49; Halife b. Hayyât, s. 36; Ya’kûbî, I, 372; Taberî, *Târîh*, II, 111; Beyhakî, IV, 49; İbn Seyyidinnâs, II, 135; Makrîzî, I, 205; Önkâl, Ahmet, “Mustalik”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 361.

³¹⁶ Vâkidî, I, 407; İbn Hişâm, III, 318; İbn Sa’d, II, 49; Beyhakî, IV, 48.

³¹⁷ Vâkidî, I, 407; İbn Sa’d, II, 49; Buhârî, Itk 13; Müslim, Cihâd 1; İbn Kuteybe, *Ma’ârif*, s. 82; İbn Hazm, s. 161; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 200; Makrîzî, I, 204; Kastallânî, III, 8; Diyârbekrî, I, 470.

³¹⁸ İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 200; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, III, 297.

³¹⁹ Vâkidî, I, 407; İbn Sa’d, II, 49; Makrîzî, I, 204.

baskın yapıldığı yolundaki rivayeti Buhârî ve Müslim’de geçmesine rağmen senedinin munkatı³²⁰ olduğu gerekçesiyle kabul etmemektedir.³²¹ Fakat müslümanlardan sadece bir kişinin yanlışlıkla öldürülmesi³²² baskın yapıldığı yolundaki rivayetleri güçlendirmektedir.³²³

3. 1. Benî Mustalik Gazvesi’ndeki Nifak Hareketleri

Bu gazve esnasında İslâm ordusunun içerisinde daha önce hiçbir savaşta olmadığı kadar münafık bulunmaktaydı. Bu insanların niyeti Allah yolunda savaşmak olmayıp gerçek niyetleri dünyalık bir şeyler elde etmektir. Sefer yapılacak yerin yakın olması onları bu konuda daha da isteklendirdi.³²⁴ Münafıklar ellerine geçen her fırsatı Hz. Peygamber’in aleyhine kullanmaya çalışıyorlardı. Münafıkların

³²⁰ Hadis terimi olarak munkatı‘ umumiyetle ne şekilde olursa olsun, isnadında ittisal bulunmayan hadislerdir. İsnadda ittisal olmayışı ya râvinin düşmesiyle veya müphem şekilde ifade edilmesiyle meydana gelir. Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1992, s. 270.

³²¹ Nu‘mânî, Mevlânâ Şibli (ö. 1333/1914), *İslâm Tarihi-Asrı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Asrı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul, 1928, I, 396.

³²² Müslümanların bu savaşta tek şehidi olan Hişâm b. Subâbe çıkan kargaşada ensârdan olan Ubâde b. Sâmî’in arkadaşlarından biri tarafından düşman zannedilerek öldürülmüştü. Bkz. İbn Hişâm, III, 318; Taberî, *Târîh*, II, 109; İbn Hazm, s. 161; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 201; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, II, 81. Hişâm b. Subâbe’yi yanlışlıkla öldüren kişinin Ubâde b. Sâmî’in arkadaşlarından Evs isminde biri olduğu rivayet edilir. Bkz. Vâkidî, I, 407-408; Makrîzî, I, 204.

³²³ Benî Mustalik Gazvesi’nin tarihi ve sebebi ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında yukarıda aktardığımız şekilde anlatılmaktadır. Fakat gazvenin tarihinin ihtilaflı olduğunu belirtmek isteriz. Bu şekilde bir tartışmanın içine girmek konumuzun sınırlarını bir hayli zorlayacağı için tercih ettiğimiz tarihi size aktardık. Yine Benî Mustalik Gazvesi üzerine yaptığımız araştırmalarda gazvenin sebebi olarak gösterilen yukarıda aktardığımız bilgilerin ciddi mantıki tutarsızlıklar içerdiğini belirterek gazvenin sebebi hakkındaki kendi tezimizi de burada kısaca aktarmak istiyoruz. Bize göre, Şaban 6/Aralık 627 tarihinde gerçekleşen bu savaşın asıl sebebini daha önceki olaylarda aramak gerekmektedir. Huzâa’dan Mustalik, Hâris b. Abdümenât b. Kinâne, Adel, Dîş, Düil, Hevn b. Huzeyme’den Kâre ve Hayâ kabilelerine Ehâbîş adı verilmişti. Bu kabileler topluluğu Mekke müşriklerinin sağlam müttefikleri oldukları için İslâm toplumu aleyhine girişilen her organizasyonda görev almaya hazırdılar. Ehâbîş, Uhud Gazvesi’nde iki bin kişilik bir yardım birliğiyle Hendek Gazvesi’nde ise dört bin kişilik bir yardım birliğiyle Mekke müşriklerine yardım etmişlerdi. Dolayısıyla müslümanlar ve Benî Mustalik kabilesi arasında bir savaş hali zaten uzun süredir devam ediyordu. Bize göre Hz. Peygamber’in Benî Mustalik Gazvesi’ne çıkışı sebebi her fırsatta düşmanlarına destek veren Ehâbîş kabilelerinin bir üyesi olan Benî Mustalikler’i cezalandırmaktır. Bu kabile muhtemelen herhangi bir savaş hazırlığı içerisinde değildi ve Hz. Peygamber’in Medine’den ayrıldığını ve kendi üzerlerine geldiğini bilmiyordu. Bu sebeple kaynaklarda belirtildiği şekilde Hz. Peygamber onlara kendi su kaynaklarından biri olan Müreysi’ kuyusu yanında ani baskın yapabildi. Eğer kaynaklarda aktarıldığı şekilde Hz. Peygamber’in üzerlerine geldiğini haber almış olsalardı, göçebe olan bu kabile böyle bir savaş tehlikesi durumunda kolaylıkla kaçabilirdi. Fakat İslâm ordusunun üzerlerine geldiğinden haberleri olmadığı için gafil avlandılar. Ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Erkocaaslan, s. 1-72.

³²⁴ Vâkidî, I, 405; İbn Sa’d, II, 48-49.

ilk arabozuculuk faaliyetleri, savaşın hemen bitiminde su sebebiyle çıkan bir kavgayı büyötmeye çalışmak şeklinde olmuştur.

Savaş bittikten sonra müslömanlar suyu az olan Müreysi‘ kuyusunun başında kendilerinin ve hayvanlarının su ihtiyacını gidermek için toplanmışlardı. Benî Sâlim³²⁵ kabilesinin müttefiki olan Sinân b. Veber el-Cühenî, Benî Sâlim kabilesinden bir genç ile birlikte su çekmek için kuyunun başına geldi. Hz. Ömer’in yardımcılığını yapan Cehcâh b. Saîd el-Gıfârî de³²⁶ su çekmek için kuyunun yanına geldi. Sinân ve Cehcâh su çekmek için kovalarını kuyuya sarkıttıklarında iki kova birbirine dolandı ve kuyudan yalnız Sinân’ın kovası çıktı. İkisi de kovanın kendisine ait olduğunu iddia ederek tartışmaya başladılar. Tartışma büyüdü ve Cehcâh, Sinân’a vurarak yaralanmasına sebep oldu. Bunun üzerine Sinân ensârı yardıma çağırđı. Cehcâh da muhâcirleri yardıma çağırınca ortalık karıştı ve silâhlar kınından çekildi. Fakat muhâcirlerin büyükleri olaya el atarak Sinân’dan hakkını terk etmesini rica ettiler. Sinân hakkında vazgeçince ortalık yatıştı.³²⁷

Abdullah b. Übey³²⁸ bu olay meydana geldiği sırada bazı münafıkların da bulunduğu bir grubun içinde oturuyordu. Bu grubun içinde henüz çocuk denilebilecek yaşta olan Zeyd b. Erkam da bulunuyordu.³²⁹

³²⁵ Bazı kaynaklarda bu isim Benî Avf b. Hazrec olarak geçmektedir. Bkz. İbn Hişâm, III, 318; Taberî, *Târîh*, II, 109.

³²⁶ Bazı kaynaklarda bu isim Cehcâh b. Mes’ûd el-Gıfârî olarak geçmektedir. Bkz. İbn Hişâm, III, 318; Taberî, *Târîh*, II, 109.

³²⁷ Vâkidî, II, 415; İbn Hişâm, III, 318; İbn Sa’d, II, 49-50; Taberî, *Târîh*, II, 109; Beyhakî, IV, 52. Krş. Buhârî, Menâkıb 8; Beyhakî, IV, 53-54; Süheylî, VII, 19; Hudarî, Muhammed b. Affî el-Bâcûrî (ö. 1345/1927), *Nûru’l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn*, Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-Arâbi, Beyrût, ts., s. 144.

³²⁸ Babasının annesine nispetle İbn Selûl diye de anılan Abdullah b. Übey, Hazrec kabilesinin reislerindendi. Hz. Peygamber Medine’ye gelmeden evvel kral olmak üzereydi. Fakat Hz. Peygamber’in Medine’ye gelmesi ile bu teşebbüs sonuçlandırılmamıştı. Bu sebeple Abdullah, Hz. Peygamber’e derin bir öfke duymaktaydı. Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden sonra uzun bir süre müslöman olmamıştı. Abdullah İslâm’ın akıbetinin ne olacağını görmek için bekliyordu. Müslömanların Bedir Gazvesi’nden galip çıkmasının ardından başka bir çaresi olmadığı için mecburen müslöman olmuş, fakat bunu hiçbir zaman kalpten istememişti. 9/630 yılında Tebûk Gazvesi dönüşünde ölmüş, defin işleriyle Hz. Peygamber, Hz. Ömer’in muhalefetine rağmen bizzat ilgilenmişti. Hz. Peygamber’in Abdullah’ın cenaze namazını kıldırması üzerine Tevbe sûresinin 84. âyeti: “Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah ve Rasûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.” nâzil olmuştur. Bkz. Schaade, Arthur (ö. 1372/1952), “Abdullah b. Ubaiy”, *İA*, Eskişehir, 1997, I, 43; Koçyiğit, Talat (ö. 1432/2011), “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 139-140; Demircan, Adnan, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Esra Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 41-44; Yıldız, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münafıklar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 226-227.

³²⁹ Vâkidî, II, 416; Şâmî, IV, 491; Köksal, XII, 44.

Abdullah b. Übey'e, Sinân ve Cehcâh'ın durumları ulaşınca oldukça sinirlendi ve: "Vallahi! Ben böyle bir rezalet görmedim. Ben bu durumu zaten istemiyordum. Fakat kavmim bana karşı geldi. Biz kendi beldemizde hiç kimseye muhtaç olmayacak kadar büyük bir topluluktuk. Fakat Kureyş'in Celâbîbleri³³⁰ bize galip geldiler. Onlarla bizim durumumuz eskilerin söylediği: 'Semirt köpeğini, yesin seni.' sözü gibidir. Andolsun! Eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır."³³¹ dedi.³³²

Daha sonra kavminden bir topluluğa dönerek: "Bunu kendinize siz yaptınız. Onları beldenize ve evlerinize soktunuz, mallarınıza ortak ettiniz ve sonunda zengin oldular. Fakat bunu yapmasaydınız başka bir beldeye gideceklerdi. Sizler onların uğrunda savaşp evlatlarınızı yetim bıraktınız ve azaldınız, onlar ise çoğaldı.³³³ Muhammed'in yanındakilere hiçbir şey vermeyin, böylelikle onun etrafından dağılsınlar."³³⁴ demiştir.

Abdullah b. Übey'in bu sözlerini işiten Zeyd b. Erkam Hz. Peygamber'e gelerek Abdullah b. Übey'in sözlerini haber verdi.³³⁵ Hz. Peygamber bu durumdan hoşlanmadı ve yüzünün rengi değişti. Çünkü Abdullah b. Übey'in söylediği bu sözler etrafa yayılmadan küçük bir grubun içinde kalacak ve kimse bu sözleri duymayacaktı. Zaten Abdullah bu söylediklerini yapacak durumda değildi. Fakat Zeyd'in bu durumu Hz. Peygamber'e bildirmesiyle kısa bir süre içerisinde bu söz askerinin arasında yayıldı. Artık herkes bunu konuşuyordu.³³⁶ Tam bu sırada Zeyd'in kendisini şikâyet ettiğini duyan Abdullah b. Übey ve beraberindekiler Hz. Peygamber'e gelerek Abdullah'ın böyle bir şey söylemediğine yemin ettiler. Rasûlullah da şahidi bulunmayan Zeyd'i haksız buldu.³³⁷ Gerçi Hz. Peygamber de Zeyd'in haklı olduğunu biliyordu. Fakat o an için yapılması en uygun olan şey bu konuyu burada kapatmaktır. Çünkü kavmi içinde önemli bir mevkiye sahip olan Abdullah b. Übey'i cezalandırmak ters bir tepkiye yol açabilirdi.

³³⁰ Müşriklerin, muhâcirlere taktıkları lakaptır. Muhâcirler geniş elbiseler giydikleri için bu lakabı takmışlardır. Bkz. İbn Hişâm, III, 318.

³³¹ Münâfikûn 63/8.

³³² Vâkidî, II, 416; İbn Hişâm, III, 318-319; Taberî, *Târîh*, II, 109; Beyhakî, IV, 52.

³³³ Vâkidî, II, 416-417; İbn Hişâm, III, 318; İbn Sa'd, II, 50; Taberî, *Târîh*, II, 109; Beyhakî, IV, 52-53.

³³⁴ Beyhakî, IV, 54-55; Zehebî, I, 266.

³³⁵ Kaynaklarda Zeyd'in bu olayı amcasına anlattığı, amcasının da Rasûlullah'a anlattığı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır. Bkz. Buhârî, Tefsîr 63/1.

³³⁶ Vâkidî, II, 417.

³³⁷ Buhârî, Tefsîr 63/1; Taberî, *Târîh*, II, 109; Beyhakî, IV, 56.

Hiz. Peygamber Hiz. Ömer'den insanların yolculuk için hazırlanmalarını ilan etmesini istedi.³³⁸ Hiz. Peygamber devesi Kasvâ'ya binene kadar sahâbe hiçbir şey anlamadı. Henüz hava çok sıcaktı ve Rasûlullah hava serinleyene dek yola çıkmazdı.³³⁹

Hiz. Peygamber'i ilk olarak Üseyd b. Hudayr karşıladı. Hiz. Peygamber'e selâm verip, niçin bu saatte hareket ettiğini sordu. Hiz. Peygamber: "Arkadaşının haberi sana ulaşmadı mı?" şeklinde mukabele edip, İbn Übey'in söylediklerini Üseyd b. Hudayr'a nakletti. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr: "Dilersen onu Medine'den çıkarırsın. Sen azizsin, o ise zelildir. Ya Rasûlallah! Ona merhamet et. Muhakkak Allah onu senin yoluna getirecektir. Sen gelmeden önce halkımız ona krallık tacı hazırlıyordu. Onu başlarına kral yapacaklardı. Fakat Allah seni bize gönderince durum değişti. Senin onun hakkı olan krallığı ondan aldığını düşünüyor."³⁴⁰ dedi.

Hiz. Peygamber bütün gün ve gece hiç mola vermeden yolculuğa devam etti. Kırbacıyla hayvanını dürtüyor, hayvanını acele gitmesi için zorluyordu. Hiç kimse namaz kılmak veya acil bir ihtiyacını gidermek haricinde hayvanından inemiyordu. Sonunda sabah oldu fakat Rasûlullah güneş yükselene kadar yolculuğa devam etti.³⁴¹

Hiz. Peygamber insanları böyle yorucu bir yolculuğa İbn Übey'in sözleri hakkında konuşmamaları için sevk etmişti. Nitekim ordu mola vermek için durduğu anda herkes kendisini derin bir uykuda buldu.³⁴²

Ordu tekrar yolculuğa başladıktan bir müddet sonra İbn Übey hakkında Münâfikûn sûresinin ilgili âyetleri³⁴³ indirildi.³⁴⁴ Kendisini yalanlayan bir vahiy indiği için müslümanlar, Abdullah b. Übey'e selâm vermemeye başladılar. Bir söz söylediğinde kimse onu dikkate almıyordu. Müslümanlar tarafından tersleniyor, azarlanıyordu.³⁴⁵ O derece itibarı azalmıştı ki artık oğlu bile kendisine karşı tavır

³³⁸ İbn Hişâm, III, 319; Taberî, *Târîh*, II, 110; Beyhakî, IV, 53.

³³⁹ Vâkidî, II, 419; Şâmî, IV, 494.

³⁴⁰ Vâkidî, II, 419; İbn Hişâm, III, 320; Taberî, *Târîh*, II, 110; Beyhakî, IV, 53.

³⁴¹ Vâkidî, II, 422; İbn Hişâm, III, 319; Taberî, *Târîh*, II, 110; Beyhakî, IV, 53; Makrîzî, I, 210.

³⁴² Vâkidî, II, 422; İbn Hişâm, III, 320; Taberî, *Târîh*, II, 110.

³⁴³ Onlar: Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler, diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamber'inin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler. Bkz. Münâfikûn 63/7-8.

³⁴⁴ Vâkidî, II, 419-420; İbn Hişâm, III, 320; Taberî, *Târîh*, II, 110.

³⁴⁵ Vâkidî, II, 420; Taberî, *Târîh*, II, 110; İbn Seyyidinnâs, II, 137; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 188.

almıştı. Hatta Medine'ye dönüşte babasının³⁴⁶ önüne geçerek Rasûlullah izin verene dek onu şehre sokmamıştı.³⁴⁷

İslâm ordusu geri dönerken en-Nakî' bölgesinin üst tarafındaki Bek'a'³⁴⁸ kuyusunun yanında insanlara zorluk çıkaran şiddetli bir rüzgâr estiği ve bu sebeple müslümanların korktuğu³⁴⁹ rivayet edilir. Hz. Peygamber onlara korkmalarına gerek olmadığını, bu rüzgârın büyük bir kâfirin ölümü sebebiyle estiğini haber vermiştir. Müslümanlar Medine'ye döndüklerinde Rifâ'a b. Zeyd b. et-Tâbût'un öldüğü haberini aldılar. Bu kişi Benî Kaynukâ' yahudilerinden biri olup münafıklara yardım ediyordu.³⁵⁰

Ubâde b. Sâbit, Abdullah b. Übey'e Rifâ'a b. Zeyd b. et-Tâbût'un öldüğünü Hz. Peygamber'in haber verdiğini söyleyince Abdullah üzüntü içinde dizlerinin üzerine çökealmıştı.³⁵¹ Münafıklar açısından işler yolunda gitmiyordu. Hem sevdikleri bir müttefiklerini kaybetmişlerdi, hem de inen âyetlerle birlikte elebaşları olan Abdullah b. Übey halk arasındaki itibarını iyice kaybetmişti. Fakat münafıklar hiçbir fırsatı kaçırmıyorlar ve içlerindeki kini her fırsatta ortaya döküyorlardı.

Münafıkların bu savaşta en tehlikeli faaliyetleri Hz. Âişe'nin iffeti hakkında bazı dedikoduları ortaya atmalarıydı.

3. 2. İfk Olayı

İfk, kaynaklarda Hz. Âişe'ye iftira edilmesi olayına verilen isimdir. Asıl ve esasından çevrilmiş, gerçeği değiştirilmiş söz demektir.³⁵² Kişiye ansızın ulaşıncaya kadar, kendisinin bile hiç hissetmediği bir bühân olduğu da söylenmiştir.³⁵³

³⁴⁶ Nedvî'nin eserini tercüme eden Ömer Rıza Doğrul burayı yanlışlıkla Abdullah b. Übey'in kızı şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Nedvî, V, 95-96. M. Necati Bursalı ve Necip Fazıl Kısakürek de aynı hatayı tekrarlamışlardır. Bkz. Bursalı, s. 198; Kısakürek, Necip Fazıl (ö. 1403/1983), *Çöle İnen Nur*, Büyük Doğu Yayınları, 35. Baskı, İstanbul, 2006, s. 359.

³⁴⁷ İbn Sa'd, II, 50; İbn Hazm, s. 162; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 202; Semhûdî, I, 315; Koçyiğit, Talat (ö. 1432/2011), "Abdullah b. Abdullah", *DİA*, İstanbul, 1988, I, 80.

³⁴⁸ Medine'ye yirmi dört mil uzaklıkta bir yerdir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, I, 471.

³⁴⁹ Müslümanlar bu rüzgârın düşmanları olan Uyeyne b. Hısn'ın kadın ve çocuklardan başka kimsenin kalmadığı Medine'ye saldırmasının bir işareti olduğunu düşünerek korkmuşlardı. Müslümanların korkularını haber alan Hz. Peygamber onlara Medine'nin her geçidinde meleklerin beklediğini düşmanların onları geçip Medine'ye saldıramayacağını haber vermişti. Bkz. Vâkidî, II, 422.

³⁵⁰ İbn Hişâm, III, 320; Taberî, *Târîh*, II, 110; Beyhakî, IV, 61; Zehebî, I, 267-268.

³⁵¹ Vâkidî, II, 423.

³⁵² Yazır, V, 557; Dimeşkî, Ârif b. Ahmed b. Sa'îd el-Müneyyirü'l-Hüseynî (ö. 1342/1923), *el-Husûnü'l-Menî'a fî Berâati Aîsetü's-Sıddîka bi İttifâki Ehlü Sünnet ve's-Şîa*, tah. Seyyid Yûsuf Ahmed, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 2004, s. 17.

Kaynakların ittifakla bildirdiğine göre İfk Olayı Benî Mustalik Gazvesi'nin dönüşünde meydana gelmiştir.³⁵⁴ Bunun tek istisnası Abdülvâhid b. Hamza'dan gelen bir rivayettir. Bu rivayette İfk Olayı'nın Kaza Umresi sırasında meydana geldiği bildirilmektedir.³⁵⁵

Hiz. Peygamber Benî Mustalik Gazvesi'ne Hiz. Âişe ile birlikte çıkmıştı.³⁵⁶ Bazı kaynaklarda Benî Mustalik Gazvesi'nde Hiz. Peygamber'in yanında Hiz. Âişe ile birlikte Hiz. Ümmü Seleme'nin de olduğu ifade edilir.³⁵⁷ Bu gazve hicâb âyetinin inmesinden sonra meydana gelmişti.³⁵⁸

Bu gazve esnasında Hiz. Peygamber, hanımlarının yolculuğu ile iki kişiyi görevlendirmişti. Bunlardan biri Rasûlullah'ın kölesi Ebû Mevhibe'ydi.³⁵⁹

Hiz. Âişe veya Hiz. Ümmü Seleme hevdece oturduğu zaman hevdeci kaldırıp devenin üzerine koyuyorlardı. Daha sonra iplerle hevdeci sıkıca bağlayıp, devenin yularını alarak götürüyorlardı.³⁶⁰

Hiz. Peygamber'in hanımları karargâhın kenarında ikamet ediyorlardı ve oraya hiç kimse yaklaştırmıyordu. Rasûlullah bazen Hiz. Âişe'nin, bazen Hiz. Ümmü Seleme'nin yanına geliyordu.³⁶¹

Ordu Medine'ye yaklaştığında Rasûlullah bir yerde³⁶² mola verdi ve gece olunca insanlara hareket etmeleri için emir verdi. Hiz. Âişe bir ihtiyacı için hevdeciden çıkmış ve karargâhtan uzaklaşmıştı.³⁶³

Hiz. Âişe'nin boynunda Rasûlullah ile evlendiği zaman annesinin taktığı bir gerdanlık vardı.³⁶⁴ Hiz. Âişe ihtiyacını giderip karargâha geri döndüğünde

³⁵³ Dimeşkî, s. 17; Ersöz, İsmet, "Kur'an'da İfk Olayı", *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1988, XXIV/I, 47; Kara, Seyfullah, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", *AÜİFD*, Erzurum, 2001, XV, 343.

³⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 153.

³⁵⁵ Taberî, *Târîh*, II, 115.

³⁵⁶ İbn Hişâm, III, 325; Taberî, *Târîh*, II, 112; Beyhakî, IV, 63; İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, tah. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz-Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, 1999, VII, 490; Diyârbekrî, I, 475; Cemmâîlî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülğanî b. Abdülvâhid b. Ali el-Makdisî, *Hadisü'l-İfk*, tah. Ebû İsmâîl Hişâm b. İsmâîl Sekkâ, Alemü'l-Kütüb, Riyad, 1985, s. 18-19.

³⁵⁷ Vâkidî, I, 407; Beyhakî, IV, 73.

³⁵⁸ Vâkidî, II, 427; İbn Hişâm, III, 326; Balci, s. 44.

³⁵⁹ Vâkidî, II, 427; Makrîzî, I, 213.

³⁶⁰ Vâkidî, II, 427; İbn Hişâm, III, 325; Taberî, *Târîh*, II, 112.

³⁶¹ Vâkidî, II, 427-428.

³⁶² Bazı kaynaklarda mola verilen bu yerin Nahrüzzahîra olduğu kaydedilir. Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 299.

³⁶³ Vâkidî, II, 428; İbn Hişâm, III, 325-326; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 65; Hudarî, s. 146.

boynundaki kolyenin düştüğünü fark etti. Daha önceden gitmiş olduğu yerlerden dönerek gerdanlığı aramaya başladı. Bu sırada ordu hareket etmiş, çevrede sadece birkaç deve kalmıştı. Hz. Âişe orada bir ay kalsa dahi yardımcılarının onu almadan gitmeyeceğini düşünüyordu. Hz. Âişe uzun bir aramadan sonra gerdanlığı bulmayı başarmıştı. Fakat yardımcıları Hz. Âişe'nin hevdecin içinde olduğunu zannederek, hevdeci deveye yüklemişler ve yolculuğa başlamışlardı.³⁶⁵ Hz. Âişe karargâha geri döndüğünde orada hiç kimsenin kalmadığını gördü. Kendisinin yokluğunu fark edince nasıl olsa dönerler deyip elbisesine bürünüp oraya uzandı.³⁶⁶

Ordunun artçılığını yapan, yani askeri geriden takip ederek unutulmuş eşyaları vs. alan³⁶⁷ Safvân b. Mu'attal es-Sülemî³⁶⁸ sabaha yakın Hz. Âişe'yi fark etti. Hicâb âyetinin nâzil olmasından önce Hz. Âişe'yi görmüş olduğu için onu tanıdı. Safvân b. Mu'attal es-Sülemî orada olduğunu duyurmak için istircâ³⁶⁹ çekti. Hz. Âişe onu fark edince hemen yüzünü örtmüştü. Hz. Âişe, Safvân b. Mu'attal'dan istircâ'dan başka hiçbir söz işitmedi.³⁷⁰ Hemen Safvân devesini çöktürüp Hz. Âişe'ye sırtını döndü. Hz. Âişe deveye bindikten sonra hızlı bir şekilde askerlere yetişmek için yolculuğa başladılar. Karargâha vardıklarında öğleye yakındı. İşte tam bu sırada karargâhta bir uğultu koptu. Başlarını Abdullah b. Übey'in çektiği bir grup Hz. Âişe hakkında iftira

³⁶⁴ Vâkidî, II, 428. Hz. Âişe'nin bu kolyeyi kız kardeşinden ödünç aldığı da rivayet edilmektedir. Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, III, 298; Yıldız, Hakkı Dursun vd., *DGBİT*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, I, 483.

³⁶⁵ Hz. Âişe o dönemde kadınların genel olarak zayıf olduklarını dolayısıyla kendisinin de zayıf olduğunu bildirmektedir. Bu sebeple Hz. Âişe'nin yardımcıları hevdecin hafifliğinden onun içinde olmadığını anlayamamışlardı. Bkz. Vâkidî, II, 427; İbn Hişâm, III, 325; Taberî, *Târîh*, II, 112; Halîfe, Nasrullah, *Hadîsü'l-İfk ev Kıssatü'l-Seyyidetü Aişe*, yy. ts., s. 48.

³⁶⁶ Vâkidî, II, 428; İbn Hişâm, III, 326; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 65.

³⁶⁷ Safvân'ın askerin gerisinde kalmasının iki sebebi olabilir. Birinci ihtimal, orduyu geriden takip ederek unutulmuş eşyaları sahiplerine teslim etmektir. İkinci ihtimal ise, onun uykusunun ağır olmasıdır. Öyle ki Safvân, Hz. Peygamber'e uykusunun ağır olduğunu şikâyet ederek sabah namazlarına kalkamadığını bildirmişti. Hz. Peygamber ise ona uyanınca kılmasını söylemişti. Bkz. Süheylî, VII, 32; İbn Seyyidinnâs, II, 144-145; Halîfe, *Hadîsü'l-İfk ev Kıssatü'l-Seyyidetü Aişe*, s. 50; Kara, a.g.m., XV, 373.

³⁶⁸ Safvân b. Mu'attal b. Rebî'a b. Huzâa b. Muhârib b. Mürre b. Fâlic b. Zekvân b. Sa'lebe b. Süleym, Hendek Gazvesi'nden önce müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in katıldığı tüm savaşlara iştirak etmiştir. Bkz. İbn Abdilber, II, 725.

³⁶⁹ İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn-Biz Allah'ın kullarıyız ve biz Allah'a döneceğiz. Bakara 2/156.

³⁷⁰ Bazı kaynaklarda Safvân b. Mu'attal'ın, Hz. Âişe'yi gördüğü zaman: "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn. Rasûlullah'ın hanımı! Allah sana rahmet etsin. Niçin burada kaldın?" dediği, fakat Hz. Âişe'nin kendisine karşılık vermediği rivayeti vardır. Bkz. İbn Hişâm, III, 326; Taberî, *Târîh*, II, 112; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 194.

tohumlarını ekmeye başladılar. Fakat Hz. Âişe bu olup bitenlerden haberdar değildi.³⁷¹

Abdullah b. Übey iftiranın ilk tohumlarını burada atmıştı. Abdullah b. Übey, Hz. Âişe'nin Safvân b. Mu'attal'ın devesi üzerinde geldiğini görünce yanındakilere gelenlerin kimler olduğunu sordu. Bunların Hz. Âişe ve Safvân b. Mu'attal olduğunu öğrenince: "Vallahi! Ne o ondan, ne de o diğerinden kurtulur. Peygamberinizin ailesi, bir adamla gecelemiş, sonra da devesinin yularından tutup yanınıza gelmiş." dedi.³⁷²

Abdullah b. Übey'in şöyle dediği de iddia edilmiştir: "Safvân güzel ve genç olduğuna göre, Âişe elbette onu Peygamber'e tercih eder."³⁷³ Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki bazı müsteşrikler kendi söylemek istedikleri şeyleri tarihi şahsiyetlere söylettirerek hiç ahlâkî olmayan bir yolla okuyucunun kafasında soru işaretleri bırakmak istemişlerdir. Baktığımız onlarca kaynak arasında buna uzaktan yakından benzeyen bir rivayet görmedik. Aynı zihniyette olan bazı yazarlar da bu bilgiyi esas alarak Safvân b. Mu'attal'ın yakışıklı olduğunu eserlerinde kaydetmiş bulunmaktalar.³⁷⁴ Hatta ne acıdır ki aynı hataya müslüman yazarlar da düşmüştür.³⁷⁵ Bu yolla tarihî gerçeklerle uzaktan yakından alakası olmayan bir bilgi kaynaklara sokulmuş olmaktadır.

İslâm ordusu Medine'ye döndüğü sıralarda Hz. Âişe ağır bir hastalığa yakalandı. Hz. Âişe olup bitenlerden haberdar değildi. Hz. Peygamber'in ve Hz. Âişe'nin anne ve babasının kulağına bu dedikodular ulaşmıştı. Hiç kimse Hz. Âişe'ye bu konuyla ilgili bir şey söylemiyordu. Fakat eskiden hastalandığında Hz. Peygamber kendisine gösterdiği şefkati artık göstermiyordu. Rasûlullah, Hz. Âişe'nin yanına girip selâm veriyor ve sadece: "Nasılsınız?" diyordu. Hz. Âişe

³⁷¹ Vâkidî, II, 428-429; İbn Hişâm, III, 326; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 112; Beyhakî, IV, 65-66; Hudarî, s. 146-147.

³⁷² Diyârbekrî, I, 475; Köksal, XII, 64; Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1994, s. 119-120; Halife, *Hadîsü'l-İfk ev Kıssatü'l-Seyyidetü Aişe*, s. 51.

³⁷³ Seligsohn, M., "Âişe", *İA*, Eskişehir, 1997, I, 229; Abbott, s. 31.

³⁷⁴ Rodinson, s. 143; Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, s. 172. Bazı rivayetler de Safvân'ın yakışıklılığı biraz daha abartılarak "son derece yakışıklı" şeklinde betimlenmiştir. Bkz. Bodley, s. 243.

³⁷⁵ Heykel, II, 197.

bunun kendi hatası olduğunu düşünmüş ve Rasûlullah'ın kendisine küstüğünü sanmıştı.³⁷⁶

O dönem Arap toplumunda evlerde tuvalet yoktu. Özellikle kadınlar, tuvalet ihtiyaçlarını, gece şehirdeki boş arazilere giderek görüyorlardı. Bir gece Hz. Âişe tuvalet ihtiyacı için Ümmü Mistah³⁷⁷ ile beraber giderken, Ümmü Mistah muhtemelen fazla uzun olan elbisesine takılarak tökezledi ve gayri ihtiyari bir şekilde Allah Mistah'ı³⁷⁸ kahretsin dedi. Hz. Âişe: “Bedir Gazvesi'ne katılan bir adam için ne kötü şey söyledin.” dedi. Bunun üzerine Ümmü Mistah Hz. Âişe'ye kendisi hakkında söylenen sözleri haber verdi.³⁷⁹ Hz. Âişe'ye hakkındaki dedikoduları haber verenin ensârdan bir kadın olduğu da rivayet edilir.³⁸⁰

Bu duydukları Hz. Âişe'ye çok ağır gelmişti, öyle ki tuvalet ihtiyacı için çıkmasına rağmen oraya gidecek gücü kendinde bulamadı ve geri döndüler.³⁸¹ Hz. Âişe'nin hastalığının üzerinden yirmi küsur gün geçmişti. Hastalığı azalmaya başlamıştı. Fakat bu haberden sonra Hz. Âişe'nin hastalığı tekrar artmaya başladı. Gece gündüz sürekli ağlıyordu. Öyle ki ciğerlerinin parçalanacağını zannetmeye başlamıştı. Hz. Âişe bu olaydan sonra Hz. Peygamber'den izin alarak ailesinin yanına gitti.³⁸² Olayın ayrıntılarını onlardan öğrenmek istiyordu. Hz. Âişe evine gelir gelmez, annesine veryansın ederek, niçin insanların söylediklerini kendisine haber vermediğini sordu. Bunun üzerine annesi, Hz. Âişe'ye bu duruma sabır göstermesini, yanında kumaları olan, kocası kendisini seven güzel ve genç bir kadın hakkında bu

³⁷⁶ Vâkidî, II, 429; İbn Hişâm, III, 326-327; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 112; Beyhakî, IV, 66-67.

³⁷⁷ Ümmü Mistah bint Ebî Ruhm b. Müttalib b. Abdümenâf, Hz. Ebû Bekir'in teyzesinin kızıdır. Bkz. İbn Hişâm, III, 327; Beyhakî, IV, 67; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 84; Zehebî, I, 270. Ümmü Mistah lakabı olup asıl ismi Selma'dır. Bkz. Algül, Hüseyin, “Mistah b. Üsâse”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 188.

³⁷⁸ Muhtemelen M. 598 yılında doğdu. Asıl ismi Avf olup Mistah lakabıdır. Bedir ashâbından olup Rasûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde bulunmuş, cesur bir kişidir. Bkz. Algül, “Mistah b. Üsâse”, *DİA*, XXX, 188. Annesi, bu iftira olayına karışanlardan biri olduğu için Mistah'a beddua etmişti.

³⁷⁹ Vâkidî, II, 429; İbn Hişâm, III, 327; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 112-113; Beyhakî, IV, 67.

³⁸⁰ Rûdânî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1094/1683), *Cem'u'l-Fevâid min Câmi'i'l-Usûl ve Mecma'i'z-Zevâid*, tah. Ebû Ali Süleyman b. Dürey', Mektebetü İbn Kesîr, Kuveyt, 1998, III, 173-174.

³⁸¹ Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin bu duydukları sebebiyle bayıldığı zikredilmektedir. Bkz. Heysemî, IX, 378-379. Yine bazı rivayetlerde kendisini kuyuya atmak istediği de zikredilmektedir. Bkz. Heysemî, IX, 383-384; Said Havva, *Hadislerle İslam Tarihi*, çev. M. Ahmet Varol vd., Hikmet Neşriyat, İstanbul, ts., II, 509; Ahmad, s. 77.

³⁸² İbn Hişâm rivayetinde Hz. Âişe'nin bu olaydan önce Rasûlullah'tan fazla ilgi görmediği için müteessir olarak izin alıp annesinin evine gittiği kaydedilir. Yani ona göre bu gelişme Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir'in evindeyken yaşanmıştı. Bkz. İbn Hişâm, III, 327.

tür söylentilerin olmasının doğal olduğunu dile getirdi. Hz. Âişe bu duruma fazlasıyla üzülmüştü, bütün geceyi uyumadan ve ağlayarak geçirdi.³⁸³

Dedikoduların bir hayli çoğalması üzerine Hz. Peygamber kararsızlığa düşerek Hz. Ali ve Üsâme b. Zeyd'i çağırarak onlarla istişare etti. Üsâme b. Zeyd söylenenlerin yalan olduğunu ve Hz. Âişe'de iyilikten başka bir şeyi bilmediğini söyledi. Hz. Ali ise: "Ya Rasûlallah! Allah sana bu hususta bir sınırlama koymamıştır. Onu boşa ve başka bir kadınla nikâhlan. Fakat Âişe'nin cariyesine sor, o sana doğruyu söyler." dedi.³⁸⁴

Uzun bir süre vahyin inmemiş olması gerçekten büyük bir sıkıntıyı beraberinde getirmişti. Şimdi bir an için vahyin gelmediğini düşünelim. Hz. Âişe'nin suçsuz olduğu kesin bir şekilde ispatlanabilir miydi? İki kişi arasında cereyan eden bir olay ve bu iki kişi sanık mevkiindeydiler. O halde başka şahit de olmadığına göre vahiyle hakikat bildirilmese Hz. Âişe ve Safvân b. Mu'attal'ın suçsuzluğuna birçok insan inanmayacaktı. Bu durumda Hz. Peygamber sürekli bir sıkıntının, kuşkunun içinde kalacaktı. İşte bu sebeple Hz. Ali, Hz. Âişe'yi sevmediğinden değil Hz. Peygamber'in üzülmesine dayanamadığı için ona Hz. Âişe'yi boşamasını tavsiye etti. Aşağıda ayrıntılı bir şekilde göreceğimiz gibi Hz. Peygamber'e vahiy inmeye başladığı sırada Hz. Âişe'nin ifadesiyle anne ve babası söylenenleri doğrulayacak bir vahyin gelmesinden oldukça korkmuşlardı. Öyle ki neredeyse korkudan öleceklerdi. Söylenilen bu sözler anne ve babasının psikolojisini dahi bu denli etkilemişken Rasûlullah'ın damadının bu söylenilenlerden etkilenerек böyle bir tavsiyede bulunması düşmanca bir tavır olarak değerlendirilmemelidir.

Fakat hangi niyetle söylemiş olursa olsun, Hz. Ali'nin yaklaşımı doğru bir yaklaşım değildi. Çünkü Hz. Peygamber'in eşini boşamasıyla problem halledilmeyecekti. Daha sonra iffetli bir müslüman kadının başına aynı şey geldiğinde kocası Hz. Peygamber'i örnek alarak eşini boşayacaktı. Bu kötü bir sünnet olmaz mıydı?³⁸⁵

³⁸³ Vâkidî, II, 429-430; İbn Hişâm, III, 327-328; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 113; Beyhakî, IV, 67-68; Hudarî, s. 147.

³⁸⁴ Vâkidî, II, 430; İbn Hişâm, III, 329; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 113; Makrîzî, I, 214.

³⁸⁵ Aksu, Ali, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *CÜİFD*, Sivas, 2004, VIII/I, 10.

Bu iki istişareden sonra Hz. Peygamber, Berîre'yi³⁸⁶ çağırarak Hz. Âişe hakkında ne düşündüğünü sordu. Berîre, Hz. Âişe'nin altından daha değerli olduğunu, onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini, eğer bu söylenenler gerçek ise Allah'ın bunu kendisine haber vereceğini söyledi. Ardından genç bir kız olan Hz. Âişe'nin tek kusurunun hamur yoğurduktan sonra yattığını ve evin geçisinin gelerek hamuru yediğini, bu sebeple kendisini birçok kez kınadığını söyledi.³⁸⁷

Bazı rivayetlerde Berîre geldiği zaman Hz. Ali'nin kalkarak ona sert bir tokat vurduğu³⁸⁸ ve Rasûlullah'a, doğru söyle dediği rivayet edilir.³⁸⁹

Daha sonra Hz. Peygamber Hz. Zeyneb bint Cahş'ı çağırarak onun da görüşünü dinledi. Hz. Zeyneb, Rasûlullah'ın hanımları içinde Hz. Âişe'ye denk sayılabilecek tek hanımı idi. Bu yüzden Hz. Âişe, Hz. Zeyneb'in rekabet sebebiyle kendisini kötölemesinden korkmuştu. Hz. Zeyneb: "Görmediğimi gördüm demekten gözlerimi, duymadığımı duydum demekten kulaklarımı koruyorum. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum." dedi.³⁹⁰

Sonra Hz. Peygamber, Ümmü Eymen ile istişare etti. Ümmü Eymen de Hz. Zeyneb'in söylediği gibi: "Görmediğimi gördüm demekten gözlerimi, duymadığımı duydum demekten kulaklarımı koruyorum. Onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum." dedi.³⁹¹

Bazı kaynaklarda: "Rasûlullah gerçeği haber verecek olan vahyin de gecikmesi ile oldukça sıkılmıştı. Zamanının çoğunu evinde geçiriyordu. Bu durumu ashâbına danıştı. Hz. Ömer yanına gelerek: 'Ya Rasûlallah! Allah senin bedenine pis sinekleri kondurmazken, bedenini böyle pisliklerden koruyorken, nasıl olur da aileni böyle kötü bir işten korumaz.' dedi. Hz. Osman ise: 'Gölgeni insanlar basmasın veya

³⁸⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) ve Zerkeşî bu hadisede şahitliğine başvurulmuş kişinin Hz. Âişe'nin azatlısı olan Berîre olmadığını iddia ederler. Onlar, Berîre'nin bu olaydan çok sonra Hz. Âişe tarafından satın alınıp azat edildiğini bildirirler. Onlara göre bu tarihte Berîre eski efendisinin hizmetindeydi. Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 305; Zerkeşî, s. 23. Fakat Hz. Âişe'nin onu alıp azat etmesinden önce de Berîre'nin ara sıra Hz. Âişe'ye hizmet ettiği kaynaklarda geçmektedir. Bkz. Aşikkutlu, Emin, "Berîre", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 503-504.

³⁸⁷ Vâkidî, II, 430; İbn Hişâm, III, 329; Buhârî, Tefsîr 24/6; Taberî, *Târîh*, II, 113; Beyhakî, IV, 68.

³⁸⁸ Süheylî, olayın vuku bulduğu sırada Berîre'nin cariye değil hür olduğunu kaydeder. Bu sebeple Hz. Ali'nin kendisine vuramayacağını ve Rasûlullah'ın da buna izin vermeyeceğini belirtir. Süheylî: "Bence Hz. Ali Berîre'ye doğru söylemesini biraz sertçe söylemiştir. Ayrıca yalan söyleyip Allah ve Rasûlüne itaatten çıktığı taktirde kendisini dövmekle tehdit etti." demektedir. Bkz. Süheylî, VII, 33. Fakat Süheylî'nin verdiği bilgi yanlıştır. Çünkü Berîre 9/630 yılı civarında azat edilmişti. Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 305; Aşikkutlu, a.g.m., V, 503.

³⁸⁹ İbn Hişâm, III, 329; Taberî, *Târîh*, II, 113; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 85; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 197.

³⁹⁰ Vâkidî, II, 430; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 72; İbn Seyyidinnâs, II, 143; Makrîzî, I, 214.

³⁹¹ Vâkidî, II, 430-431; Makrîzî, I, 214.

pisliklerin üzerine düşmesin diye yere düşürmeyen Allah, nasıl olur da ailenin ırzını insanların kirletmesine izin verir.’ dedi. Sonra Hz. Ali gelerek: ‘Ya Rasûlallah! Hatırlıyor musun? Sen bize namaz kıldırırken Cebrail sana gelerek terliklerinin pis olduğunu onları çıkartman gerektiğini bildirmişti. Terliğindeki pislik sana bildirildiği, onları çıkartman gerektiği sana emredildiği halde nasıl olur da ailene bir pislik bulaşıp da onu çıkartman sana emredilmesin.’ dedi. Daha sonra Hz. Ali oldukça üzgün olan Hz. Peygamber’e ailesini boşamasını önerdi.”³⁹² şeklinde bir rivayet bulunmakla birlikte ilk dönem kaynaklarında geçmeyen bu rivayete şüpheyile yaklaşmak gerektiğini düşünüyoruz.

Hz. Peygamber bütün bu istişarelerden sonra minbere çıkarak: “Bana ve aileme eziyet eden bu kimselerden beni kim kurtarır? Vallahi! Öyle bir adama iftira ediyorlar ki bugüne kadar onda hayırdan başka bir şey görmedim. Benimle birlikte olması müstesna hiç evime girmedi.” dedi.³⁹³ Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber’in bu konuşmayı istişareleri yapmadan önce yaptığı kaydedilir.³⁹⁴

Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr³⁹⁵ ayağa kalkarak: “Ya Rasûlallah! Eğer bu kişi Evs kabilesinden ise biz ona kâfi geliriz. Eğer kardeşlerimiz Hazrec kabilesinden ise emret gereğini yerine getirelim. Vallahi, bu insanların boyunlarının vurulması haktır!” dedi. Bunun üzerine Sa’d b. Ubâde kabile asabiyetinin verdiği öfkeyle ayağa kalkarak: “Vallahi, yalan söylüyorsun, senin onu (Abdullah b. Übey b. Selûl) öldürmeye gücün yetmez. Eğer bu iftiracıların kendi kabilenden olduğunu bilsen bunu söylemezdin, ancak biliyorsun ki onlar Hazrec’tendir.” dedi. Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak: “Vallahi, sen yalan söylüyorsun. Sen münafıksın ki onlar adına hareket ediyorsun.” dedi. Bu konuşmalardan sonra iki kabile üyeleri arasında sesler yükselmeye başladı. Rasûlullah minberden aşağı inip onları sakinleştirdi.³⁹⁶ Bu sırada Hâris b. Hazme kılıcını kuşanmış olarak atının üzerinde geldi ve: “O münafiğin başını koparayım.” dedi. Fakat Üseyd b. Hudayr, kılıcını bırakmasını

³⁹² Diyârbekrî, I, 477; Suruç, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, II, 230; Bursalı, s. 210-211.

³⁹³ Vâkidî, II, 431; Buhârî, Tefsîr 24/6; Makrîzî, I, 214; Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîru'l-Münîr*, çev. Hamdi Arslan vd., Bilimevi Basın Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 2005, IX, 418.

³⁹⁴ İbn Hişâm, III, 328; Taberî, *Târîh*, II, 113; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 84-85.

³⁹⁵ Bazı kaynaklarda ilk konuşma yapan kişinin Sa’d b. Mu’az olduğu belirtilmektedir. Bkz. Vâkidî, II, 431-432; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 69-70; İbn Seyyidinnâs, II, 142; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5794-5795; Makrîzî, I, 214-215.

³⁹⁶ İbn Hişâm, III, 328-329; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 85; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 197.

Rasûlullah'ın izni olmadan bunun yapılamayacağını, şayet Rasûlullah'ın böyle bir şeyi istediğini bilseler kendilerinin ondan önce bunu yapacağını ifade etti.³⁹⁷

Dedikoduların ortaya çıkmasının üzerinden bir ay³⁹⁸ geçmesine rağmen durumu aydınlatan bir vahiy hâlâ inmemişti. Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin yanında anne, babası ve ensârdan bir kadın da varken gelerek oturdu ve: “Ya Âişe! Bana senin hakkında bazı şeyler ulaştı. Eğer bu söylenenlerden uzaksan, Allah senin masumiyetini ortaya koyacaktır. Fakat insanların söylediği böyle bir günaha bulaşmış isen Allah'a tövbe et, çünkü kul günahını itiraf eder ve tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder.” dedi. Hz. Peygamber sözünü bitirdiğinde Hz. Âişe'nin hüznü o derece arttı ki göz pınarları kurumuştı. Hz. Âişe babasına dönerek Rasûlullah'a karşılık vermesini istedi, fakat Hz. Ebû Bekir: “Rasûlullah'a ne cevap vereceğimi bilemiyorum.” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe, annesine dönerek Rasûlullah'a karşılık vermesini istedi. Annesi de, Hz. Ebû Bekir'in verdiği cevabı verdi. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Muhakkak siz söylenen sözlerin etkisi altında kalmış durumdasınız, eğer ben bu söylenenlerle hiçbir alakam yok desem bana inanmazsınız; fakat Allah biliyor ben bu söylenenlerden uzak olduğum halde, söylenen şeyi yaptım desem, beni tasdik edersiniz. Vallahi, size bu hususta verebileceğim tek örnek, Yûsuf'un babasının söyledikleridir: ‘Bilakis nefisleriniz size (kötü) bir işi güzel gösterdi. Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında (bana) yardım edecek olan, ancak Allah'tır.’³⁹⁹ dedi. Hz. Âişe, bu duruma çok fazla öfkelenmişti, yatağın üzerine biraz uzandı. Fakat Allah'ın, onun masumiyetini ortaya çıkaracağına olan inancı tamdı.⁴⁰⁰

Bu olay Hz. Ebû Bekir'i de çok fazla üzmüştü: “Vallahi! Araplar içinde Ebû Bekir ailesi kadar sıkıntı çeken başka bir aile bilmiyorum. Böyle bir söylenti, bize Allah'a ibadet etmediğimiz Câhiliye döneminde bile söylenmemişti.” dedi. Hz. Ebû Bekir kızarak, Hz. Âişe'ye yöneldi. Hz. Âişe ise: “Vallahi, söylediğiniz bu şey yüzünden Allah'a tövbe etmeyeceğim.” dedi.⁴⁰¹

³⁹⁷ Vâkidî, II, 432.

³⁹⁸ Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin masum olduğunu ortaya çıkaran âyetlerin Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaşmasından otuz yedi gün sonra nâzil olduğu belirtilmektedir. Bkz. Süheylî, VII, 41; Makrîzî, I, 216.

³⁹⁹ Yûsuf 12/18.

⁴⁰⁰ Vâkidî, II, 432-433; İbn Hişâm, III, 329-330; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 70-71; Makrîzî, I, 215.

⁴⁰¹ Vâkidî, II, 433; Makrîzî, I, 215. Krş. Heysemî, IX, 381.

Hız. ÂiŖe Allah'ın kendisini bu sıkıntılardan kurtaracağını biliyordu. Rasûlullah'ın bir rüya görmesini veya kendisine Allah'ın bir Ŗekilde masumiyetini haber vereceğini umuyordu. Fakat namazlarda okunacak olan bir Kur'ân âyeti ile bu sıkıntıdan kurtarılacağını tahmin etmiyordu.⁴⁰²

Bu konuŖmaların hemen sonrasında Hız. Peygamber'i vahiy hali kapladı. Hız. Peygamber elbisesiyle yüzünü kapattı. Hemen Rasûlullah'ın başının altına deriden bir yastık kondu. Hız. ÂiŖe masumiyetini ortaya çıkaracak bir vahiy ineceğini düşünerek seviniyordu. Fakat anne ve babası insanların söylediği Ŗeyleri doğrulayan bir vahyin gelmesinden oldukça korkuyorlardı. Hız. ÂiŖe'nin ifadesiyle, neredeyse korkudan öleceklerdi. Hız. Peygamber'in vahiy hali geçince, alnındaki ter damlalarını sildi ve gülerek: "Müjde, ey ÂiŖe! Allah masumiyetini ortaya çıkardı." dedi. Hız. Ebû Bekir kalkarak kızının başını öptü.⁴⁰³ Annesi Hız. ÂiŖe'ye, kalkıp Rasûlullah'a teŖekkür etmesini söyledi. Fakat Hız. ÂiŖe teŖekkür etmeyeceğini, yalnızca Allah'a Ŗükür edeceğini söyledi.⁴⁰⁴ Hız. Ebû Bekir Rasûlullah'a böyle söylediği için kızını kınamıŖtı.⁴⁰⁵

Bu sırada Nûr sûresinin ilgili âyetleri nâzil olmuştu.⁴⁰⁶ Hız. Peygamber derhal sevinçle insanların arasına çıktı. Minbere çıkıp Allah'a layık olduğu Ŗekilde Ŗükretti ve Hız. ÂiŖe'nin masumluğunu müjdeleyen âyetleri okudu.⁴⁰⁷

Hız. ÂiŖe ve Safvân b. Mu'attal'ın masumiyetini ortaya koyan âyetlerin nâzil olmasından sonra bu iftirayı yayanlara kazf cezası uygulandı. Bazı rivayetlerde kazf cezasının⁴⁰⁸ Abdullah b. Übey, Mistah b. Üsâse ve Hassân b. Sâbit'e uygulandığı belirtilmektedir.⁴⁰⁹ Bazılarında Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit ve Hamne bint

⁴⁰² Vâkidî, II, 433; İbn HiŖâm, III, 329; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 71.

⁴⁰³ Belâzürî, *Ensâb*, II, 552; Süheylî, VII, 41; Heysemî, IX, 384.

⁴⁰⁴ Vâkidî, II, 433-434; Buhârî, Tefsîr 24/6; Makrîzî, I, 215.

⁴⁰⁵ Köksal, XII, 82.

⁴⁰⁶ Nûr 24/11-20.

⁴⁰⁷ Vâkidî, II, 434; İbn HiŖâm, III, 330; Taberî, *Târîh*, II, 114.

⁴⁰⁸ Sözlükte "herhangi bir Ŗeyi atmak" anlamına gelen kazf fıkıhta haddi gerektiren belirli suçlardan birinin adı olup "muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek" Ŗeklinde tanımlanır. Bkz. Aktan, Hamza, "Kazf", *DİA*, Ankara, 2002, XXV, 148. Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört Ŗahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların Ŗahitliđini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar. Ancak bundan sonra tövbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Allah, çok bađıŖlayıcı ve merhametlidir. Bkz. Nûr 24/4-5. Âyette açıkça belirtildiği gibi zina iftirasında bulunan kimseler bunu ispatlayamadıkları takdirde kendilerine seksen değnek vurulacaktır.

⁴⁰⁹ Vâkidî, II, 434; Ya'kûbî, I, 372.

Cahş'ın isimleri verilir.⁴¹⁰ Bazı çalışmalarda Hassân b. Sâbit'e kazf cezasının tatbik edilmediği iddia edilmektedir.⁴¹¹ Bize göre kendilerine kazf cezası uygulananlar Mistah b. Üsâse ve Hamne bint Cahş olmalıdır. İlerdeki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde göreceğimiz üzere Safvân b. Mu'attal bu iftira olayına karıştığı için Hassân'ı kılıçla ağır bir şekilde yaralamıştı. Bu yaralanma olayı sebebiyle Hassân'a kazf cezası uygulanmış olamayacağını düşünmekteyiz. Abdullah b. Übey'e gelince Vâkidî onun hakkında kendisine kazf cezasının vurulmadığını belirten bir rivayetten sonra: "Bizce doğru olan da budur." der.⁴¹² Vâkidî'nin tespiti bize göre de doğru olmalıdır. Çünkü iki sebepten Abdullah b. Übey'e kazf cezasının uygulanmaması gerekiyordu. İlki kazf, ancak itirafla veya bir delille sabit olur. O ise iftira ettiğini itiraf etmedi. Ayrıca hiç kimse onun iftirada bulunduğu dair şahitlik etmedi. Abdullah b. Übey bunları açıkça konuşmayacak kadar zeki bir insandı. O kendi gibi münafıklar arasında bu tür konuşmaları yapmıştı.⁴¹³ İkincisi kavmi içinde güçlü bir konuma sahip olan Abdullah b. Übey'e kazf cezası uygulanması durumunda bu durum çeşitli karışıklıklara sebep olabilirdi.⁴¹⁴

İbn İshâk'tan aktarılan bir rivayette ise müslümanlardan biri Hassân ve arkadaşlarına uygulanan kazf cezasıyla ilgili bir şiir söylemiştir. Bu şiirde Hassân, Hamne ve Mistah'ın yaptıkları bu çirkin iftiradan ve Rasûlullah'a verdikleri sıkıntılardan ötürü Allah'ın gazabını üzerlerine çektiklerini ve böyle bir cezayı hak ettiklerini vurgulamıştır.⁴¹⁵

3. 2. 1. Kur'ân'da İfk Olayı

Hiz. Âişe'nin masumiyetini ortaya çıkaran âyetler Nûr sûresinin 11-20. âyetleridir.⁴¹⁶ Kur'ân'da İfk Olayı'nın özellikle psikolojik ve sosyolojik sebepleri

⁴¹⁰ İbn Hişâm, III, 330; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343; Taberî, *Târîh*, II, 114; Beyhakî, IV, 74; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 302.

⁴¹¹ Elmalî, Hüseyin, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 400.

⁴¹² Vâkidî, II, 434.

⁴¹³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 302; Ebû Zehra, Muhammed (ö. 1394/1974), *Son Peygamber Hz. Muhammed*, Birleşik Yayıncılık, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1993, III, 308; Bûtî, Muhammed Sa'îd Ramazan (ö. 1434/2013), *Fıkhu's-Sîre*, çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 303; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Öz Tefsîri*, IV, 204-205.

⁴¹⁴ İbn Kayyım el-Cevziyye, III, 302; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm'in Öz Tefsîri*, IV, 204-205.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, III, 336; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 199-200.

⁴¹⁶ (Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne

üzerinde durulur. Tarihi rivayetlerde gözden kaçan birçok noktayı Kur'ân ortaya koymuştur.

İfk Olayı denilince akla sadece dört isim gelmektedir. Bu kişiler Abdullah b. Übey, Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit ve Hamne bint Cahş'tır. Fakat Kur'ân'da İfk Olayı'nı ortaya atan grup hakkında usbe⁴¹⁷ tabiri kullanılmakta olup bu tabirin on ile kırk kişi arasındaki bir topluluk hakkında kullanılması yaygındır.⁴¹⁸ Bazı kaynaklarda bu olaya karışanların çoğunluğu Hazrec'den on sekizi aşkın kişi olduğu rivayet edilir.⁴¹⁹ Ayrıca âyetlerde bunun bir kötülük değil aksine bir hayır olduğu belirtilmektedir. Gerçekten çok büyük sıkıntılar çekmelerine rağmen gelen bu vahiyle birlikte bütün müslümanlar ve özellikle Hz. Âişe çok rahatlamıştır. Hz. Âişe kendisi hakkında inen bu âyetlerle her zaman kıvanç duymuştur.⁴²⁰

Buna mukabil Selighsohn, İfk Olayı'nın Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber'in gözünden düşürdüğünü söyler. Bu yazara göre Hz. Peygamber, Hz. Âişe'nin masumiyetini ortaya koyan âyetleri kendi uydurmuştu. Fakat Hz. Peygamber'in kafasında bazı şüpheler kaldığını bu sebeple daha sonraki seferlerde Hz. Âişe'yi yanına almadığını ifade etmiştir.⁴²¹

Bu yazarın yorumunun isabetli olmadığını göstermek için şu rivayet yeterlidir. 8/629 tarihinde Amr b. Âs kumandasında gönderilen Zâtüsselâsil

işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğinizde, erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da: "Bu apaçık bir iftiradır." demeleri gerekmez miydi? Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler. Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi. Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük (bir suç) tür. Onu duyduğunuzda: "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu çok büyük bir iftiradır." demeli değil miydiniz? Eğer inanmış insanlarsanız, Allah bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır. Allah âyetleri size açıklıyor. Allah, (işin iç yüzünü) çok iyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı! (haliniz nice olurdu?)

⁴¹⁷ Nûr 24/11.

⁴¹⁸ Beyzâvî, Nasîrüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tah. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşlî, Dâru l-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrût, ts., IV, 100; Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürrer fî Tenâsibi'l-Ây ve's-Süver*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1978, XIII, 221; Zuhaylî, IX, 413-414.

⁴¹⁹ Aksu, a.g.m., VIII/I, 16.

⁴²⁰ Asımgil, s. 274.

⁴²¹ Selighsohn, a.g.m., I, 229.

Seriyyesi'nin dönüşünde Amr b. Âs ilk müslümanlardan birçoğunun başına komutan olarak getirilmiş olmanın gururuyla Hz. Peygamber'in nazarında çok kıymetli biri olduğunu düşünmüştü. Bu sebeple savaş dönüşünde Hz. Peygamber'e gelerek insanlar içinde en sevdiği kişinin kim olduğunu sormuş, Hz. Peygamber de: "Âişe" diye cevap vermişti. Bunun üzerine erkeklerden en sevdiği kişinin kim olduğunu sormuş Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu birçok isim saymıştı. Amr b. Âs sıranın kendisine gelmeyeceğinden korkarak sormaya devam etmekten vazgeçmişti.⁴²² Bu rivayet Hz. Peygamber'in nazarında Hz. Âişe'nin ne kadar değerli olduğunu İfk Olayı'nın onun kıymetinden hiçbir şey eksiltmediğini göstermek için yeterlidir. Nitekim Caetani bu olaydan sonra Hz. Peygamber'in yanında Hz. Âişe'nin kıymetinin daha da arttığını söylemektedir.⁴²³

İlgili âyetlerde elebaşılık yapan kimseye büyük bir azabın dokunacağı bildirilmektedir. Kaynaklarda bu elebaşının kim olduğu hususunda ihtilaf vardır. Âyette geçen elebaşının Hassân b. Sâbit olduğunu söyleyenler olmuştur.⁴²⁴ Âyette belirtilen büyük azabın ise Hassân b. Sâbit'in kör olması olduğu bildirilmiştir.⁴²⁵ Benzer şekilde Sâ'dî Çelebi (ö. 945/1539) de, Hassân'ın çolak kalmasının sebebinin Hz. Âişe'yi övmek için yazdığı şiirinde "Eğer iddia etmiş olduğunuz şeyi söylemişsem elim kırılınsın"⁴²⁶ şeklindeki bedduasının kabul olması sebebiyledir, demiştir.⁴²⁷ İbn Kesîr ve Bikâî (ö. 885/1480) ise Hassân hakkında bu şekilde görüşler belirtmenin yanlış olduğunu çünkü Hassân'ın faziletleri ve menkıbeleri çok olan bir sahâbî olduğunu belirtmişlerdir.⁴²⁸

Bize göre de Hz. Peygamber'in onun hakkında: "Hassân, müminler ve münafıklar arasında bir perdedir. O münafıkları sevmez, müminlere de

⁴²² İbn Sa'd, VIII, 53; Buhârî, Megâzî 63; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 8; İbn Mâce, Mukaddime 11; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 16; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 188; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 142, 147; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 91-92; Özdemir, Serdar, *Haz. Peygamberin Seriyyeleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 111.

⁴²³ Caetani, Leone (ö. 1354/1935), *İslâm Târîhi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanîn Matbaası, İstanbul, 1925, IV, 158.

⁴²⁴ İbn Hişâm, III, 331; Beyhakî, IV, 73; Zehebî, I, 279; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5803.

⁴²⁵ Beyhakî, IV, 73; Zehebî, I, 279; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5803.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 204-205; Sâ'dî Çelebi, Sadullah Sâ'dî Çelebi b. İsmâ b. Emirhan el-Kastamonî (ö. 945/1539), *el-Fevâidü'l-Behiyye: Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 168, vr. 141a.

⁴²⁷ Sâ'dî Çelebi, nr. 168, vr. 141a; Çelik, Ersin, *Şeyhu'l-İslâm Sa'dî Çelebi ve "el-Fevâidü'l-Behiyye: Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî" Adlı Eserinin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2015, s. 99-100.

⁴²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5803; Bikâî, XIII, 224-225.

buğzetmez.”⁴²⁹ buyurduğu bir kişinin bu olayın ele başı olarak böyle büyük bir azap tehdidinin muhatabı olması mümkün değildir. Ya‘kûbî ise günahın büyüğünü üstlenenin Hamne bint Cahş olduğunu bildirir.⁴³⁰ Taberî ise bu kişilerin Abdullah b. Übey, Mistah ve Hamne bint Cahş olduğunu kaydeder.⁴³¹ Fakat Abdullah b. Übey haricindeki kişiler samimi birer müslümandı. Bu kişilerin bu olayda yer almalarının sebebini ayrı bir başlık altında ileride inceleyeceğiz. Genel olarak kabul edilen görüşe göre bu kişi Abdullah b. Übey’di. Geçen bölümlerde Abdullah b. Übey’in su yüzünden çıkan kavgayı büyütmeğe çalıştığına temas edilmişti. Kendisi hakkında inen âyetlerle Abdullah b. Übey büyük bir itibar kaybı yaşamıştı. Bu sebeple dikkatlerin başka bir yöne çekilmesi onun için büyük bir rahatlama vesilesi olacaktı. Bu sebeple olayın elebaşılığını o üstlenmişti. Nitekim İbn Hişâm bu kişinin Abdullah b. Übey olduğunu İbn İshâk’ın kesin bir şekilde zikrettiğini beyan eder.⁴³² Ayrıca Emevî halifelerinden Velîd b. Abdülmelik’in günahın büyüğünü üstlenen kişinin Hz. Ali olduğunu iddia ettiğini kaynaklar haber vermektedir. Fakat Zührî, Velîd b. Abdülmelik’e bu kişinin Abdullah b. Übey olduğunu kesin bir şekilde bildirmiştir.⁴³³

Nûr sûresinin on ikinci âyetinin ise Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd hakkında nâzil olduğu bildirilir. Buna göre, âyetlerin inmesinden evvel Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin hanımı, Ebû Eyyûb’e: “Âişe hakkında söylenen sözleri işitmiyor musun?” demiş. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensârî: “Duyuyorum, fakat bunlar yalandır. Ya Ümmü Eyyûb! Sen böyle bir şey yapar mısın?” diye sormuş. Ümmü Eyyûb’un: “Vallahi, yapmam.” demesi üzerine o: “Âişe senden daha hayırlıdır.” şeklinde mukabelede bulunmuştur.⁴³⁴

İslâm’ın güzel bir prensibi de ilgili âyetlerden öğrenilmektedir. Kişi suçu ispatlanıncaya kadar suçsuz hükmündedir. Kur’ân her hususta olduğu gibi burada da güzel bir prensip ortaya koymuş, böyle bir iddiayı savunanların dört şahit getirmeleri

⁴²⁹ Vâkidî, II, 439.

⁴³⁰ Ya‘kûbî, I, 372.

⁴³¹ Taberî, *Târîh*, II, 113.

⁴³² İbn Hişâm, III, 331; Belâzürî, *Ensâb*, I, 343; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 155; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5792.

⁴³³ Beyhakî, IV, 72-73; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 160. Bazı çalışmalarda bu halifenin Hişâm b. Abdülmelik olduğu zikredilmektedir. Bkz. Koçyiğit, Talat (ö. 1432/2011), “Zührî”, *İA*, Eskişehir, 1997, XIII, 646; Horovitz, Josef (ö. 1349/1931), *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002, s. 60-61.

⁴³⁴ Vâkidî, II, 434; İbn Hişâm, III, 330-331; Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bagdadî (ö. 310/923), *Câmi‘u’l-Beyân an Te‘vîl Âyi’l-Kur’ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2013, XVIII, 122; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5804-5805. Bu âyetin muhatabının Übey b. Ka‘b olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bkz. Vâkidî, II, 434; İbn Hişâm, III, 330-331.

gerektiğini bildirmiştir. Zaten meydana gelen olay, şüphe celp edecek bir olay da değildir. Zira müminlerin annesi Hz. Âişe, Safvân b. Mu‘attal’ın biniti üzerinde öğle vakti, bütün ordunun gözleri önünde, Hz. Peygamber aralarında iken gelmiştir. Şayet itham edildikleri kötülüğü yapmış olsalardı, herkesin gözü önünde gelmezler gizlice gelirlerdi.⁴³⁵

Nûr sûresi on dört ile yirmi birinci âyetler arasında Allah’ın merhameti olmasaydı, bu iftiradan dolayı iftiracılara büyük bir azabın dokunacağı bildirilmektedir. Âyette kastedilen ve tövbeleri kabul edilenlerin Hassân b. Sâbit, Mistah b. Üsâse ve Hamne bint Cahş gibi müslümanlar olduğu, Abdullah b. Übey ve onun gibilerin ise bu gruba dâhil olmadığı zikredilir.⁴³⁶

Nûr sûresi on beşinci âyette ise iftiracıların bu olayı önemsiz görerek boş lafa daldıkları bildirilmektedir. Bize göre olaya müslümanlar arasından ismi karışanların en büyük yanlışlarını bu âyet ortaya koymaktadır. Bazı müslümanlar Hz. Âişe hakkındaki dedikoduları önemsiz bir gıybet konusu gibi görerek, çeşitli meclislerde dile getiriyorlardı. Kaynaklarda bir atıf bulunmamakla beraber bize göre bu olayın yayılmasında Hz. Âişe’nin hastalığı da etkili olmuştur. Yukarıda geçtiği gibi Hz. Âişe Medine’ye iner inmez ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Bazı insanlar Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’e ihanetinin cezası olarak böyle bir hastalığa yakalandığını dile getirmiş olabilirler.

Münafıklar olayı bilinçli bir şekilde organize ediyordu. Bu olay sayesinde Hz. Peygamber’in ve müslümanların ne kadar büyük bir sıkıntıya maruz kalacaklarını biliyorlardı. Saf mizaçlı bazı müslümanlar ise bu olaydan Hz. Peygamber’in ve İslâm toplumunun ne derece büyük bir yara alacağını hesaba katmıyorlardı. Nitekim bu bir aylık süre Hz. Peygamber’in elini kolunu bağlamış ve hiçbir icraat yapılamamıştır.

Hiz. Âişe’nin masumiyetini ortaya koyan âyetler indikten sonra Hiz. Ebû Bekir, ihtiyaç sahibi olan akrabası Mistah’a, Hiz. Âişe’ye iftira edenler arasında olduğu için yardım etmemek için yemin etti. Fakat bu hususla ilgili: “İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler, bağışlasınlar; feragat göstereyinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok

⁴³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5805.

⁴³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5806.

merhametlidir.”⁴³⁷ âyeti inince bu yemininden vazgeçmiştir.⁴³⁸ Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir’in, Mistah’ı hicveden bir şiir söylediği rivayet edilmiştir.⁴³⁹

Abdullah b. Abbas’ın, Hz. Âişe ile ilgili âyetleri tefsir ederken şöyle söylediği rivayet edilir: “Allah Yûsuf’u Züleyha’nın ehlinden bir şahitle, Mûsâ’yı yahudilerin sözlerinden bir taşla, Meryem’i oğlunun beşikte konuşmasıyla, Âişe’yi ise Kur’ân ile haklarında söylenenlerden beri etmiştir. Allah bunu muhakkak Rasûlullah’ın mertebesinin yüceliğini ortaya çıkarmak için yapmıştır.”⁴⁴⁰

Zemahşerî de (ö. 538/1144) Hz. Âişe hakkında inen âyetlerle ilgili şöyle demiştir: “Eğer Kur’ân’ı incelesen ve orada asilere vaat edilen cezaları araştırırsan, Yüce Allah’ın Hz. Âişe’ye yapılan iftiraya öfkelenişi kadar hiçbir şeye öfkelenmediğini görürsün.”⁴⁴¹

3. 2. 2. İfk Olayı’na İsmi Karışanlar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İfk Olayı’na ismi karışanlar çoğunluğunu münafıkların oluşturduğu bir topluluktur. Fakat dört kişinin ismi bu olayda öne çıkmaktadır. Bunlar Abdullah b. Übey, Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sâbit ve Hamne bint Cahş’tır.

Bu olayın elebaşılığını yürüten Abdullah b. Übey’in niçin böyle bir faaliyete giriştiği bellidir. Geçen bölümlerde yer yer belirttiğimiz gibi Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber Medine’ye gelmeden önce Medine’nin kralı olmak üzereydi. Hz. Peygamber’in Medine’ye gelmesiyle birlikte onun bu hayalleri suya düşmüştü. Bunun tek sorumlusunun Hz. Peygamber olduğunu düşünen Abdullah b. Übey, müslüman olmuş görünmesine rağmen içten içe her zaman Hz. Peygamber’e kin besliyordu ve bu kinini her fırsatta ortaya döküyordu. İfk Olayı ona böyle bir fırsatı vermişti.

Hassân b. Sâbit’in ise niçin bu olayda Hz. Âişe’nin aleyhine konuştuğu kaynaklarda zikredilmemektedir. Çağdaş siyer yazarlarından bazıları Hassân ile

⁴³⁷ Nûr 24/22.

⁴³⁸ İbn Hişâm, III, 331; Buhârî, Tefsîr 24/6; Beyhakî, IV, 71, Zuhaylî, IX, 420.

⁴³⁹ Heysemî, IX, 376-377; Rûdânî, III, 174-176; Cemmâîlî, s. 37.

⁴⁴⁰ Köksal, XII, 85-86; Suruç, II, 235-236.

⁴⁴¹ Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vil*, tah. Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu‘avviz, Mektebetü’l-Ubeykân, 1. Baskı, Riyâd, 1998, IV, 280; Zerkeşî, s. 19-22.

Safvân'ın aralarının açık olduğunu Hassân'ın iftiracılarla birlikte hareket etmesinin sebebinin bu dargınlık olduğunu belirtirler.⁴⁴² Fakat ilk dönem kaynaklarında böyle bir bilgi yer almadığı için kesin bir şey söylemek güçtür. Durum ne olursa olsun Hassân b. Sâbit daha sonra yaptıklarına pişman olmuş ve Hz. Âişe'yi öven şiirler söylemiştir. Ayrıca bu şiirlerinde kendisinin böyle bir şeyi söylemediğini sadece bazı dedikoducuların bunu kendisine atfettiklerini iddia eder.⁴⁴³ Hz. Âişe, Hassân b. Sâbit'ten hep iyilikle bahsederdi. Bir gün Urve b. Zübeyr'in, Hassân'a küfrettiğini işitince: "Ey oğulcuğum! Ona küfretme. Çünkü o: 'Benim, babamın ve babamın babasının namusu, Muhammed ve ailesi için bir kalkandır.' diyordu."⁴⁴⁴

Bazı rivayetlerde ise Hz. Âişe'nin az da olsa Hassân'a kırgın olduğu belirtilir. Bir rivayette müslüman bir kadının Hz. Âişe'nin yanında Hassân b. Sâbit'in kızını övdüğünü, Hz. Âişe'nin ise: "Fakat babası..." şeklinde üstü kapalı bir şekilde Hassân'a kızdığını belirtir.⁴⁴⁵ Benzer bir rivayette ise Hassân b. Sâbit'in Hz. Âişe'yi bir şiirle övdüğü, fakat Hz. Âişe'nin: "Sen böyle değilsin." dediği rivayet edilmektedir. Hadisi rivayet eden Mesrûk, Hz. Âişe'ye: "Niçin bu adamı evine sokuyorsun?" dediğinde Hz. Âişe: "O, Rasûlullah'ı savunurdu." şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁴⁶

Mistah'ın bu olaya karışmasının sebebi de ilk dönem kaynaklarında belirtilmemektedir. Çağdaş siyer yazarlarından bazıları Hz. Ebû Bekir'in yardımlarıyla hayatını devam ettiren Mistah'ın bir kişilik zafiyeti olabileceğini, Hz. Ebû Bekir'e duyduğu haset sebebiyle böyle bir şey yapmış olabileceğini ifade ederler.⁴⁴⁷

Mistah ilerleyen yaşlarında gözlerini kaybetmiştir. Bazıları bunu attığı iftiradan dolayı dünyadayken uğradığı bir musibet olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁴⁸

Hamne bint Cahş ise Hz. Zeyneb'in kız kardeşidir. Rasûlullah'ın yanında kız kardeşi Hz. Zeyneb'in konumunu yüceltmek için bu dedikoduların yayılmasında

⁴⁴² Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1997, I, 426; Yıldız vd., *DGBİT*, I, 485.

⁴⁴³ Vâkidî, II, 439; İbn Hişâm, III, 334-335; Yazır, V, 563-564; Özdemir, Abdurrahman, "Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı", *İSTEM*, Konya, 2004, IV, 215-216.

⁴⁴⁴ Vâkidî, II, 438; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 154; Belâzürî, *Ensâb*, II, 553; Hâkim, III, 555. Krş. Abdürrezzâk, V, 65-66.

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, III, 335.

⁴⁴⁶ Buhârî, Tefsîr 24/11; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 155; Belâzürî, *Ensâb*, II, 552; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 161.

⁴⁴⁷ Algül, *İslam Tarihi*, I, 426; Yıldız vd., *DGBİT*, I, 486.

⁴⁴⁸ Algül, "Mistah b. Üsâse", *DİA*, XXX, 188.

aracı olmuştur.⁴⁴⁹ Fakat Hamne kendisi için uğraştığı kız kardeşinden destek görememiş, Hz. Zeyneb Hz. Âişe hakkında olumsuz hiçbir şey söylememiştir.⁴⁵⁰

Hz. Peygamber İfk Olayı'na ismi karışanlar hakkında Hz. Âişe'ye: "Kıyamet gününde Allah Âişe'ye iftira edenlere, tüm mahşer halkının gözü önünde seksener kamçı vurarak cezalandıracaktır. İçlerinden muhâcirlerin bağışlanmasını Rabbi'mizden isteyeceğiz. Bunun için de ey Âişe senden izin isteyeceğiz." buyurmuştu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ya Rasûlallah! Seni hak ile gönderene yemin ederim ki senin sevincin, bana benim sevincimden daha sevimli ve değerlidir." şeklinde karşılık vermişti.⁴⁵¹

3. 2. 3. Safvân b. Mu'attal'ın İfk Olayı'ndaki Tavrı

İfk Olayı tamamıyla Hz. Âişe'nin üstüne kurulduğu için Hz. Âişe'yi özel bir bölümle anlatmanın gereği yoktur. Fakat Safvân b. Mu'attal'ın bu olaydaki tavrı önemlidir.

Safvân b. Mu'attal kendisi hakkında böyle bir iftiranın olduğunu duyunca: "Sübhanallah! Vallahi ben, daha hiçbir dışının eteğini kaldırmış değilim." demiştir.⁴⁵²

Kaynaklarda Safvân b. Mu'attal'ın bu olayda özel olarak Hassân b. Sâbit ile ilgilendiği belirtilir. Hassân hem iftirayı atanlar arasında yer alıyordu; hem de bir şiirinde Safvân b. Mu'attal'a ve kabilesine⁴⁵³ hakaret etmişti.⁴⁵⁴ Hassân b. Sâbit söylediği şiirlerle müşrik oldukları için Kureyş kabilesini, Safvân'ı ve Mudar kabilesini aşağılıyordu.⁴⁵⁵

Safvân, beraber Medine'ye geldiği Cu'ayl b. Surâka'ya, Hassân'ı attığı iftiradan dolayı öldürmeyi teklif etti. Cu'ayl bunu reddederek: "Rasûlullah'ın yapmamızı emretmediği bir şeyi yapmam. Sakın sen de böyle bir şey yapma."

⁴⁴⁹ Taberî, *Târîh*, II, 113; Beyhakî, IV, 72.

⁴⁵⁰ Vâkidî, II, 430; Beyhakî, IV, 72; İbn Seyyidinnâs, II, 143; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5796; Makrîzî, I, 214.

⁴⁵¹ Heysemî, IX, 384-385; Rûdânî, III, 176.

⁴⁵² Rûdânî, III, 176; Dermenghem, Emile (ö. 1390/1971), *Hz. Muhammed ve Risaleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 323; Köksal, XII, 76; Cemmâîlî, s. 24.

⁴⁵³ Safvân b. Mu'attal, Mudar kabilesindendi. Bkz. İbn Hişâm, III, 332.

⁴⁵⁴ Vâkidî, II, 436; İbn Hişâm, III, 332; Beyhakî, IV, 74.

⁴⁵⁵ İbn Hişâm, III, 333; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 200-201.

dedi.⁴⁵⁶ Fakat Hassân'a çok kızan Safvân b. Mu'attal, kabilesinden bazı kimselerle birlikte otururken ona kılıcıyla saldırdı⁴⁵⁷ ve Hassân'ı başından yaraladı.⁴⁵⁸

Safvân b. Mu'attal, Hassân'a vurduğu anda ensârdan Sâbit b. Kays b. Şemmâs onu yakaladı ve elini arkasından bağladı. Safvân'ı ite kaka Benî Hârise b. Hazrec bölgesine götürürlerken yolda Abdullah b. Revâha⁴⁵⁹ onlara rastladı. Yaptıkları bu işten Rasûlullah'ın haberdar olup olmadığını sorduğunda, olmadığını söylediler. Abdullah b. Revâha yapılmaması gereken bir işe cüret ettiklerini, Safvân'ı bırakmalarını söyledi. Akabinde Abdullah b. Revâha onları durumu izah etmeleri için Rasûlullah'a götürdü. Hz. Peygamber'in huzuruna vardıklarında olup bitenleri Rasûlullah'a haber verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Safvân b. Mu'attal'a kızarak bunu niye yaptığını sordu. Safvân, Hassân'ın kendisini sefihlikle hicvettiğini ve kendisine müslüman olduğu için haset ettiğini söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah, Hassân'a dönerek: "İslâm üzere olan bir kavmi sefihlikle mi itham ediyorsun?" diyerek onu azarladı. Hz. Peygamber, Hassân'dan, Safvân'ın bu hareketine iyilikle karşılık vermesini istedi. Hassân da: "Ya Rasûlallah! Hakkım senin olsun." diyerek kısıstan vazgeçti. Hz. Peygamber buna karşılık Hassân'a, Sîrîn isimli bir Kıpti köle ve Ebû Talha tarafından tasadduk edilen bir bahçeyi verdi. Hassân'ın Abdurrahman isimli oğlu, Sîrîn'den dünyaya gelmiştir.⁴⁶⁰ Ayrıca Sa'd b. Ubâde'nin de, Hassân'a hakkından vazgeçtiği için bir bahçe ve biraz da eşya verdiği rivayet edilmektedir.⁴⁶¹

Bazı kaynaklarda Safvân'ın vurduğu darbe sebebiyle Hassân'ın gözlerinin kör olduğu kaydedilir.⁴⁶² Hassân'ın bu darbe neticesinde bir gözünün ve iki elinin sakatlandığı da rivayet edilir.⁴⁶³ Fakat Hassân'ın kör olmasının veya ellerinin çolak kalmasının bu darbe sebebiyle olmadığını düşünüyoruz. Nitekim Hassân'ın bir elinin, işlevini önemli ölçüde yitirmesi bu olaydan önce meydana gelmişti. Hassân'ın Hz. Peygamber ile birlikte savaflara katılamayışının sebebi de buydu. Gözlerinin kör olması ise Hz. Ömer zamanında olmuştur.⁴⁶⁴

⁴⁵⁶ Vâkidî, II, 436; Makrîzî, I, 217.

⁴⁵⁷ Vâkidî, II, 436; İbn Hişâm, III, 333; Taberî, *Târîh*, II, 115; Beyhakî, IV, 75.

⁴⁵⁸ Beyhakî, IV, 75.

⁴⁵⁹ Bu kişinin Umâre b. Hazm olduğu da rivayet edilir. Bkz. Vâkidî, II, 436.

⁴⁶⁰ İbn Hişâm, III, 333-334; Taberî, *Târîh*, II, 115; Beyhakî, IV, 75; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 493; Heysemî, IX, 376.

⁴⁶¹ Vâkidî, II, 438.

⁴⁶² Yazır, V, 560.

⁴⁶³ Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI, 508.

⁴⁶⁴ Elmalı, a.g.m., XVI, 401.

Daha sonra Safvân'ın, hasûr⁴⁶⁵ olduğu anlaşılmıştır.⁴⁶⁶ Safvân 19/640 tarihinde Ermenilerle yapılan savaşlarda şehit olmuştur.⁴⁶⁷

3. 2. 4. İfk Olayı Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Hiz. Âişe Kur'ân ile temize çıkarıldığı için müslümanların büyük bir kısmı İfk Olayı hakkında konuşmaya lüzum görmemişlerdir. Fakat yukarıda da kısmen geçtiği gibi müsteşrikler imalı bir şekilde bu olayı İslâm aleyhine kullanmaya çalışmışlardır.

Çok eski tarihlerden beri İfk Olayı İslâm düşmanları tarafından İslâm'a saldırmak için kullanılan bir malzeme olarak görülmüştür. Bunun tespit edebildiğimiz ilk örneği Bakıllânî'nin Bizans sarayına yaptığı bir elçilik görevi sırasında karşılaştığı bir soru şeklinde olmuştur. Papazlardan bazıları imparatorlarının huzurunda Bâkılânî'ye şu soruyu sormuşlardı: "Peygamberinizin iftiraya uğrayan zevcesi Âişe'ye ne olmuştu?" Bâkılânî hiç duraksamadan onlara şu cevabı verdi: "Âişe ile Meryem iftiraya uğradılar. Aziz ve Celil olan Allah onların suçsuzluklarını açıkladı. Âişe kocası olan, ama çocuk doğurmayan bir kadındı. Meryem ise kocasız olduğu halde bir çocuk doğurdu. Şu halde Âişe'nin Meryem'e nispetle daha suçsuz olması gerekir. Ama her ikisi de kendilerine yapılan iftiraldan uzak ve suçsuz kadınlardır. Fâsîd bir zihne bu hususta bir kuşku gelecek olursa, yani Âişe'nin suçlu olduğu ihtimali aklına gelecek olursa Meryem'in ona nispetle daha

⁴⁶⁵ Zekerîyya mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: "Allah sana, kendisinden gelen bir Kelime'yi (İsa'yı) tasdik edici, efendi, iffetli (hasûr) ve sâlihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler." Âl-i İmran 3/39. Hasûr kelimesi bu âyette Hiz. Yahya'nın bir sıfatı olarak kullanılmıştır. el-Hasûr, nefsinin şehvânî şeylerden men eden kimse anlamına gelmektedir. Bkz. Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Lügati*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 146. Fakat ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında kelimenin diğer bir anlamı olan iktidarsızlık söz konusu edilmektedir. Biz kelimenin bu manada kullanılmasının yanlış olduğunu düşünüyoruz. Çünkü Safvân b. Mu'attal'ın künyesi "Ebâ Amr/Amr'ın babası" dır. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, II, 725; Kuraybî, İbrahim b. İbrahim, *Mervîyyâtü Gazveti Beni'l-Mustalik*, el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Su'ûdiyyetü/el-Câmi'atü'l-İslâmiyyetü, Medine, ts, s. 247. Araplar'da âdet olduğu üzere kişi, doğan ilk erkek çocuğunun ismiyle künyelenirdi. Nitekim Hiz. Peygamber'in künyesi Ebû'l-Kâsım idi. Ayrıca Ebû Dâvûd'dan aktarılan bir rivayette Safvân'ın hanımının Hiz. Peygamber'e gelerek Safvân'ı bazı hususlarda şikâyet ettiği belirtilmektedir. Bkz. Ebû Dâvûd, Savm 74; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balci vd., İnkılâb Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003, II, 565. Bu bilgiler ışığında Safvân'ın iktidarsız olduğunu belirten rivayetin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Safvân'ın hasûr olduğunu belirten rivayet, hemen hemen her kaynakta geçmesine rağmen görebildiğimiz kadarıyla yukarıdaki hadis doğrultusunda bu rivayeti çok az kişi eleştirmiştir. Bkz. Erkocaaslan, s. 59; Azimli, Mehmet, *Hiz. Safvan b. Muattal*, Step Matbaacılık, Diyarbakır, 2008, s. 50-51.

⁴⁶⁶ İbn Hişâm, III, 334; Taberî, *Târîh*, II, 115; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 86; Cemmâîlî, s. 24.

⁴⁶⁷ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, II, 725; Zehebî, *Târîh*, I, 281; Kandemir, M. Yaşar, "Safvân b. Muattal" *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 486. Muâviye devrinde H. 58, 59 veya 60 yılında şehit olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Bkz. Zuhaylî, IX, 427; Kandemir, "Safvân b. Muattal" *DİA*, XXXV, 486.

çok kuşku uyandırması gerekir. Ama Allah’a hamd olsun ki her ikisi de semadan gelen ilahi vahiy ile suçsuz ve temiz iki kadın olarak tanıtılmışlardır. Allah’ın selâmı ikisinin de üzerine olsun.”⁴⁶⁸

Oryantalistlerin İfk Olayı üzerinden İslâm’a saldırıları günümüze kadar aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Örneğin Juynboll: “Âişe hakkında ileri sürülen iddialar ister tamamıyla bir iftira, isterse bir başka sebeple olsun ateş olmayan yerden dumanın tütmeyeceğini makul olarak göstermektedir. Hiç kimse bu olayın üzerine bütünüyle sünger çekmeyi başaramamış ve isnad kümelerinde görüleceği üzere, o olayı hafızalarından silememiştir.”⁴⁶⁹ demek suretiyle dolaylı yoldan Hz. Âişe’nin böyle bir şey yapmış olabileceğini iddia etmektedir. Müsteşriklerin genel tavrı şudur: Kesin yargılardan uzak durarak okuyucunun kafasında olumsuz soru işaretleri bırakmaya çalışmak.

Nitekim Watt da nâzil olan âyetlerin Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu ima etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber, Hz. Âişe’nin aleyhinde somut bir delil olmadığı için ve hamile olmadığı belli olacak kadar beklediği için Hz. Âişe’nin lehinde karar vermiştir.⁴⁷⁰

Abbott ise: “Âişe’nin masumiyetini kanıtlamak ve Muhammed’in haremindeki ayrıcalıklı yerini yeniden sağlamak için gökten özel bir vahiy alındı.” demektedir.⁴⁷¹

Eserlerini incelediğimiz müsteşrikler içerisinde Hz. Âişe’ye karşı en olumsuz yaklaşan Bodley (ö. 1428/1970) olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. O İfk konusunu bitirdiği son cümlesinde: “Bütün mesele karanlık içindedir ve gerçeğin ne olduğunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz.” demektedir.⁴⁷² Fakat metin içerisinde yaptığı

⁴⁶⁸ İbn Asâkir, Ebû’l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfîi (ö. 571/1176), *Tebyînü Kezibi’l-Müfterî*, tah. Hüsameddin el-Kudsî, Matbu‘atü Tevfik, Şâm, 1928, s. 219; Sekûnî, Ebû Ali Ömer b. Muhammed b. Hamd b. Halil (ö. 717/1317), *Uyûnü’l-Münâzarât*, tah. Sa’d Gurâb, el-Câmi‘atü’l-Tunûsiyye, Tunus, 1976, s. 249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XV, 549; Karadaş, Çağfer, “Bizans Sarayında Müslüman-Hristiyan Münazarası: Büveyhî Elçisi Bâkılânî ile İmparator II. Basilelos Arasında Geçen Tartışma”, *İAD*, İstanbul, 2009, XXII, 32; Kettânî, Muhammed Abdülhay, *Hz. Peygamberin Yönetimi*, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, I, 339-340.

⁴⁶⁹ Juynboll, Gautier Herald A., *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, der. ve çev. Mustafa Ertürk, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001, s. 105.

⁴⁷⁰ Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, s. 173.

⁴⁷¹ Abbott, s. 27.

⁴⁷² Bodley, s. 249.

tasvirlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Âişe'nin bu olayda suçlu olduğuna kesinlikle inanmaktadır.⁴⁷³

İnsaf sahibi olan müsteşrikler ise Hz. Âişe'nin suçsuzluğunu kesin bir şekilde belirtmişlerdir. Örneğin Sir William Muir (ö. 1323/1905), kitabında İfk Olayı'nı kaydettikten sonra: “Âişe'nin bu hadiseden önceki ve sonraki hayatı, onun masumiyetine katiyetle inanmak ve her şüpheyi bertaraf etmek için kâfidir.” demiştir.⁴⁷⁴

İslâm'a bakış açısı itibariyle oryantalistlerden farklı olmayan İlhan Arsel (ö. 1431/2010) de, İfk Olayı'nda Hz. Âişe'nin herhangi bir kusurunun bulunmadığını ikrar etmektedir. Hz. Âişe'nin suçsuzluğunu ortaya koyan âyetlerin ise aleyhte bir delil bulunmadığı ve Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye zaafi olduğu için Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁵

İslâm âlimleri, “Namuslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir.”⁴⁷⁶ âyetinden sonra Hz. Âişe'ye söven, ona iftira edenin kâfir olduğunda icmâ' etmişlerdir. Zira o bu davranışıyla Kur'ân ile inatlaşmaktadır.⁴⁷⁷

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), *el-Vasiyye* isimli eserinde: “Hz. Hatice'den sonra gelmiş geçmiş kadınların en faziletlisi Hz. Âişe validemizdir. O, müminlerin annesidir. Zinadan ve Rafizîler'in isnad ettikleri iftiradan beridir. Hz. Âişe'ye zina iftirasında bulunan veled-i zinadır.”⁴⁷⁸ demiştir. Fakat onun bu sözleri olaya ismi karışan sahâbeyi kapsamaz. O Hz. Âişe'nin masumiyetine dair âyetler indiği halde inat edip Hz. Âişe'nin suçsuzluğuna inanmayanlar hakkında bu sözleri sarf etmiştir.

Hz. Âişe'nin bizzat ilahi beyanla aklanması onun aleyhinde müslümanların söz söylemesine olanak bırakmamıştır. Bu sebeple ılımlı Şîîler Hz. Âişe'nin

⁴⁷³ Bodley, s. 241-249.

⁴⁷⁴ Muir, Sir William (ö. 1323/1905), *The Life of Mohammed*, John Grant, 5. Baskı, Edinburgh, 1923, s. 304. Krş. Davenport, s. 44.

⁴⁷⁵ Arsel, İlhan (ö. 1431/2010), *Şeriat ve Kadın*, Kurtiş Matbaası, 9. Baskı, İstanbul, 1991, s. 359-360.

⁴⁷⁶ Nûr 24/23.

⁴⁷⁷ Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, çev. ve şerh. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, III, 526, 535; Nüveyrî, XVIII, 175; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 337; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 5812. Krş. Bilmen, s. 28-29; Dalkıran, Sayın, *Ahmet Feyzi Çorûmî'nin el-Feyzü'r-Rabbânî'si Işığında; Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akidesine Tenkidleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s. 204.

⁴⁷⁸ Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *İmam Azâm Fıkıh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992, s. 209.

masumiyetini sorgulamamışlardır. Fakat siyasi sebeplerle Hz. Âişe’yi eleştiren bazı Şîî grupları rivayeti değiştirmek suretiyle Hz. Âişe’ye farklı bir yönden iftiraya devam etmişlerdir. Şîî tefsirlerinde geçen bu rivayete göre Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim öldüğü zaman Rasûlullah çok üzölmüştü. Hz. Âişe ise Hz. Peygamber’e: “Niçin üzölüyorsun? O Cüreyc’in oğludur.” diyerek Hz. Mâriye’ye iftira etmiş, bunun akabinde Nûr sûresinin ilgili âyetleri indirilmiştir.⁴⁷⁹

İlmî Şîîler’in Hz. Âişe’ye duyduğu saygıyı göstermesi açısından şu rivayetler de ilgi çekicidir. Safevî Devleti’nde bir yıl hükümdarlık yapan II. İsmail (ö. 985/1577), halifesi olan, Bulgar halifeyi Hz. Âişe’ye lanet etmeyi caiz gördüğü gerekçesiyle azletmiş ve bu kişi koruculardan da dayak yiyerek üç ay yatakta yatmak zorunda kalmıştı.⁴⁸⁰

Hasan b. Yezid er-Râî, Taberistan’ın büyüklerinden biriydi. Her sene Bağdat halkına dağıtmak üzere on bin dinar götürürdü. Bir gün yanına Şîî taraftarlarından bir kişi geldi ve Hz. Âişe hakkında kötü sözler söyleyerek onu hoş olmayan şeylerle zikretti. Bunun üzerine Hasan b. Yezid, hizmetçisine adamı öldürmesini söyledi. Şîîler Hasan b. Yezid’e, adam kendi taraftarlarından olduğu için hücum etmeye kalkıştılar. O da: “Bu adam Hz. Peygamber’e iftira etmiştir. Kur’ân’da: ‘Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır...’⁴⁸¹ buyrulmaktadır. Eğer Âişe kötü olup, Hz. Peygamber onu nikâhladıysa, o halde Hz. Peygamber’in de kötü olması gerekir. Oysa o, tertemizdir. Âişe de tertemizdir. Üstelik onun temizliği vahiyle tescil edilmiştir.” diyerek onları dinlemedi. Hizmetçisine dönerek adamı öldürmesini emretti; o da bu emri yerine getirdi.⁴⁸²

3. 2. 5. Hz. Âişe Vesilesiyle Teyemmüm Âyetinin İnmesi

⁴⁷⁹ Fayda, “İfk Hadisesi”, *DİA*, XXI, 508-509; Sûfî, Abdülkâdir b. Muhammed Atâ, *es-Sâ’ika fî Nesefi Ebâtil ve İftirââtı’ş-Şî’a ala Ümmi’l-Mü’mînîn Âişe me’a Def’i’l-Kezibi’l-Mübîn an Ümmehâtî’l-Mü’mînîn*, Dârü Ezvâi’s-Selef, 1. Baskı, Riyad, 2004, s. 112-116. Şîîler’in Hz. Âişe aleyhine hakaretleri bununla da kalmamaktadır. Hz. Âişe’nin söz konusu günahı işlediğini iddia edenler olduğu gibi daha ağır hakaretler de vuku bulmuştur. Bkz. Efendioğlu, Mehmet, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler: Tartışmalar-Gerçekler*, İFAV, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 252-269.

⁴⁸⁰ Kara, a.g.m., XV, 381-382. Krş. Kâdî İyâz, III, 538.

⁴⁸¹ Nûr 24/26.

⁴⁸² Kara, a.g.m., XV, 380-381; Balcı, s. 121. Krş. Efendioğlu, s. 252-253.

Bazı kaynaklarda teyemmüm âyetinin Benî Mustalik Gazvesi'nin dönüşü esnasında indirildiği rivayet edilmektedir. Vâkidî yer belirtmeksizin Hz. Âişe'nin bir mola yerinde gerdanlığını düşürdüğünü, bunu aramak için Hz. Peygamber'in mola verdiğini ve müslümanların suyu olmayan bu yerde sabahlamalarının akabinde özellikle Hz. Ebû Bekir olmak üzere bütün müslümanların Hz. Âişe'ye sinirlendiğini rivayet eder. Ordunun susuz olarak sabahlamasının akabinde ise teyemmüm âyetinin nâzil olduğunu⁴⁸³ bildirir.⁴⁸⁴

Konuyla ilgili Ammar b. Yâsir'den gelen başka bir rivayet şöyledir: “Âişe'nin gerdanlığı yüzünden Zâtülceyş'te hapis olduğumuzda Rasûlullah'ın yanındaydık. Neredeyse güneş doğmak üzereydi. Teyemmüm âyeti nâzil olduğunda ellerimizle toprağı mesh ettik, sonra kollarımızı mesh ettik. Bu seferimizde iki namazı birleştirerek kılıyorduk.”⁴⁸⁵

Bu ruhsatın gelmesini müteakip Useyd b. Hudayr: “Ey Ebû Bekir ailesi, bu sizin sayenizde gelen ilk hayırlı iş değildir.” demiştir.⁴⁸⁶

Teyemmüm hadisesinin Benî Mustalik Gazvesi esnasında olup olmadığı ihtilafıdır. Bazı kaynaklarda, rivayetlerde geçen Beydâ' ve Zâtülceyş bölgelerinin Mekke ile Hayber arasında olduğu bildirilmektedir. Bu güzergâhın ise müslümanların Benî Mustalik Gazvesi esnasında kullandığı güzergâh olamayacağını, bu sebeple teyemmüm âyetinin bu gazve esnasında indirilmediğini ifade ederler. Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 487/1094) ise Beydâ' ve Zâtülceyş bölgelerinin Hayber yolu üzerinde değil Mekke yolu üzerinde olduğunu bildirir.⁴⁸⁷

Teyemmüm hadisesinin Zâtürrikâ' Gazvesi'nde veya Mekke'nin Fethi esnasında olduğunu söyleyenler de olmuştur.⁴⁸⁸ Bazıları ise Ebû Hüreyre'nin:

⁴⁸³ Caetani: “Muhammed müslümanların memnuniyetsizliğini izale etmek için teyemmüme dair âyetleri tebliğ etti.” şeklinde bir ifade ile Hz. Peygamber'in ortama binaen âyetleri kendisinin vazettiğini imalı bir biçimde iddia etmektedir. Bkz. Caetani, IV, 155.

⁴⁸⁴ Vâkidî, II, 426-427; Makrîzî, I, 212-213. Bazı kaynaklarda müslümanların zorunlu olarak ikamet ettikleri bu yerin Beydâ', Zâtülceyş veya Sulsul olduğu rivayet edilmektedir. Bkz. Dârimî, Tahâret 66; Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Hayz 108; İbn Mâce, Tahâret 90; Ebû Dâvud, Tahâret 123; Nesâî, Tahâret 195, 205; İbn Seyyidinnâs, II, 147-148; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 169-170.

⁴⁸⁵ Vâkidî, II, 435.

⁴⁸⁶ Vâkidî, II, 427; İbn Sa'd, II, 50; Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Hayz 108; Nesâî, Tahâret 195; İbn Seyyidinnâs, II, 148.

⁴⁸⁷ Kastallânî, III, 11-12.

⁴⁸⁸ Kastallânî, III, 13; Fayda, Mustafa, “Âişe”, *DİA*, İstanbul, 1989, II, 202; Efendioğlu, s. 235. Mekke'nin fethi için çıkılan seferde Hz. Peygamber'in yanında hanımlarından sadece Hz. Ümmü Seleme ve Hz. Meymüne olduğu için bu sefer esnasında teyemmüm âyetinin inmesi mümkün gözükmemektedir. Bkz. Vâkidî, II, 829; Akdoğan, Mehmet Nur, Mekke'nin Fethi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2008, s. 81.

“Teyemmümün nasıl alınacağını bilmiyordum.” şeklindeki ifadesinden hareketle bu olayın Benî Mustalik Gazvesi esnasında olmadığı sonucunu çıkarmışlardır. Çünkü Ebû Hüreyre 7/628 tarihinde müslüman olmuştu.⁴⁸⁹

Teyemmüm ile ilgili olarak Kur’ân’da iki âyet bulunmaktadır. Bunlardan ilki: “Ey iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.” âyetidir.⁴⁹⁰ Konuyla ilgili ikinci âyet ise: “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta yahut biriniz tuvaletten gelirse yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsi birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi temiz kılmak ve size (ihسان ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”⁴⁹¹ âyetidir.

Hız. Âişe’den rivayet edilen olayda hangi âyetin nâzil olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.⁴⁹² Nisâ sûresindeki âyet mevzu bahis edilirse yukarıda görüldüğü üzere içkiliyken namaza yaklaşılmamasından bahsetmektedir ki o halde bu âyetin bir bütün olarak nâzil olduğu düşünülürse, bu âyet 4/625 tarihinden önce nâzil olmuştur. Çünkü içkiyi kesin olarak yasaklayan âyet genel kabule göre Rebiyülevvel 4/Ağustos 625 tarihinde⁴⁹³ nâzil olmuştur. Fakat âyetin parçalar halinde indirilmiş olabileceği ihtimalini de göz önünde tutarak kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bize göre teyemmüm âyetinin Benî Mustalik Gazvesi esnasında nâzil olduğu görüşü doğru değildir. Çünkü bu gazve esnasında gerdanlığın iki kere düşmüş olması uzak bir ihtimaldir. Ayrıca böyle bir olay iki kere zuhur etmiş olsaydı rivayetlerde güçlü şekilde buna atıfta bulunulurdu.

⁴⁸⁹ Kastallânî, III, 13.

⁴⁹⁰ Nisâ 4/43.

⁴⁹¹ Mâide 5/6.

⁴⁹² Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, II, 71.

⁴⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şulul, s. 611-612.

I. İlâ, Tahyîr ve Tahrim Olaylarında Hz. Âişe

Sözlükte “yemin etmek” anlamına gelen ilâ kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder.⁴⁹⁴ İlâ ve Tahyîr Olayı ise, Hz. Peygamber’in eşlerinden bir ay süreyle ayrı kalması olayıdır. Bu olayın temel sebebi Hz. Peygamber’in eşlerinin toplumun refahının artmasına paralel olarak kendilerinin de birtakım maddî imkânlardan faydalanmak istediklerini Hz. Peygamber’e iletmeleri idi. Her ne kadar Hz. Peygamber bunun mümkün olmadığını söylese de bu isteklerinde ısrar etmişlerdi.⁴⁹⁵ Zaten var olan bu gerginliğin üzerine Hz. Hafsa’nın Hz. Peygamber’in kendisini tembihlemesine rağmen bir sırrını Hz. Âişe’ye ifşa etmesi, Hz. Peygamber’i çok öfkelen-dirmiş ve bir ay müddetle hanımlarının yanına girmeyeceğine yemin etmişti. Bu süreçte bütün müslümanlar Hz. Peygamber’in tüm hanımlarını boşadığını düşünerek çok üzülmüşlerdi. Aradan yirmi dokuz gün geçtikten sonra Hz. Peygamber ilk olarak Hz. Âişe’nin yanına girdi.

Hz. Âişe Hz. Peygamber’e: “Sen bizim yanımıza bir ay girmemek için yemin etmiştin. Biz tam yirmi dokuz gün geçirdik. Ben günleri teker teker sayıyorum.” dedi. Hz. Peygamber ise: “Ay (bazen) yirmi dokuz gündür.” dedi. O ay yirmi dokuz gün sürmüştü.

Hz. Peygamber Hz. Âişe’ye: “Sana bir şey soracağım. Anne babana danışmadan acele karar vermen gerekmiyor.” buyurdu. Sonra Hz. Peygamber kendisine vahyedilen: “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle. Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah’ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”⁴⁹⁶ âyetlerini okudu.

Bunun üzerine Hz. Âişe: “Ben bu konuda mı anne babama danışacağım. Elbette ki ben Allah’ı, Rasûlü’nü ve ahiret yurdunu tercih ediyorum.” dedi. Sonra Hz. Peygamber diğer hanımlarını da aynı şekilde muhayyer bıraktı. Onlar da aynen

⁴⁹⁴ Döndüren, Hamdi, “İlâ” *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, s. 61.

⁴⁹⁵ Müslim, Talâk 29; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 279-280; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, VI, 113.

⁴⁹⁶ Ahzâb 33/28-29.

Hız. ÂiŖe'nin ŖŖylediđini ŖŖylediler.⁴⁹⁷ Hız. ÂiŖe'nin ifadesine gŖre bu bir aylık ayrılık, bir talak olarak sayılmamıŖtı.⁴⁹⁸

Bazı rivayetlerde Hız. ÂiŖe'nin Rasûlullah'ı tercih ettiği ve Rasûlullah'tan kendisine ŖŖylediklerini diğer hanımlarına ŖŖylememesini istediği rivayet edilmektedir. Hız. Peygamber ise: "Onlardan biri bana sormaya gŖrsün, hemen kendisine haber veririm. Çünkü Allah beni zorlaŖtırıcı ve ŖaŖırtıcı değil lâkin Ŗđretici ve kolaylaŖtırıcı olarak gŖnderdi." buyurmuŖtur.⁴⁹⁹

Îlâ ve Tahyîr Olayı'nın sebebi olarak baŖka bir rivayet daha bulunmaktadır. Hız. ÂiŖe'den gelen bu rivayette, Rasûlullah'ın hanımlarından Hız. Zeyneb bint CahŖ'ın Rasûlullah tarafından kendisine verilen hediye-yi iade etmesinden dolayı Hız. ÂiŖe'nin: "Zeyneb senin hediye-yi kŖçŖmsedi." demesi Ŗzerine, Rasûlullah'ın kızdığı ve tŖm hanımlarına yaklaŖmamaya yemin ettiği ifade edilmektedir.⁵⁰⁰

İ. Hız. ÂiŖe'nin Dilinden Hız. Peygamber'in Vefatı

KuŖkusuz Hız. ÂiŖe'nin hayatında en derin iz bırakan olayların baŖında Hız. Peygamber'in vefatı gelmektedir. Hız. Peygamber vefat ettiğinde henŖz on sekiz yaŖında⁵⁰¹ olan Hız. ÂiŖe bu olayı tŖm ayrıntılarıyla bize aktarmıŖtır. Biz de hadis ve İslâm tarihi kaynaklarında bulunan bu rivayetleri bir araya getirerek ağırlıklı olarak Hız. ÂiŖe'nin rivayetleri Ŗzerinden Hız. Peygamber'in vefatını anlatmayı uygun bulduk.

Hız. Peygamber Hız. Meymûne'nin evindeyken vefatına sebep olan hastalığı baŖlamıŖtı. Aynı gŖn çıkıp Hız. ÂiŖe'nin evine geldi. Hız. ÂiŖe rahatsızlığı sebebiyle: "Vay baŖıma gelen!" dedi. Hız. Peygamber ise buna mukabil: "Senin benden Ŗnce Ŗlmeni, namazını kıldırmanı ve seni kabre defnetmeyi arzularım." dedi. Bunun Ŗzerine Hız. ÂiŖe: "Ŗyle sanıyorum ki gerçekten benim Ŗlmemi istiyorsun. Eğer ben ŖlŖsem, sen o gŖnŖn akŖamı bir hanımınla birlikte olursun." dedi. Hız. Peygamber:

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, XII, 245-247; Buhârî, Mezâlim 25. KrŖ. İbn Sa'd, VIII, 54; Ahmed b. Hanbel, VII, 316-317; MŖslim, Talâk 30, 31, 34; Tirmizî, Tefsîr 66; Nesâî, *SŖnenŖ 'l-KŖbrâ*, III, 104-105.

⁴⁹⁸ Buhârî, Talâk 5; MŖslim, Talâk 24; İbn Mâce, Talâk 20.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, XII, 226-227; MŖslim, Talâk 29; Nesâî, *SŖnenŖ 'l-KŖbrâ*, VIII, 279-280.

⁵⁰⁰ İbn Mâce, Talâk 24; Hâkim, IV, 335-336.

⁵⁰¹ AbdŖrrezzâk, VI, 162; İbn Sa'd, VIII, 48; MŖslim, Nikâh 72; İbn Mâce, Nikâh 13; BelâzŖrî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 29; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Ŗâmî, *EzvâcŖ 'n-Nebî*, s. 84.

“Asıl benim vay başıma gelen!” dedi. Sonra Hz. Meymûne’nin evine döndü ve hastalığı şiddetlendi.⁵⁰²

Hz. Peygamber’in hastalığı ağırlaşp ağrısı şiddetlendiğinde Hz. Âişe’nin evinde bakılması için diğer eşlerinden izin istedi, onlar da izin verdiler. Hz. Peygamber bir tarafında Abbâs diğer tarafında da başka bir adam⁵⁰³ olduğu halde ayaklarını yerde sürüyerek çıktı. Hz. Peygamber evine girip ağrısı şiddetlendikten sonra: “Üzerime bağları çözülmemiş yedi kırba su dökün. Belki biraz halka vasiyette bulunurum.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, eşlerinden Hafsa’ya ait olan bir leğene oturtuldu. Üzerine dökülen sular kendisini biraz rahatlattı ve ashâbının karşısına çıktı.⁵⁰⁴

Rasûlullah’ın ağrıları çok şiddetliydi. Hatta Hz. Âişe: “Rasûlullah’tan daha şiddetli ağrı çeken kimse görmedim.”⁵⁰⁵ demiştir. Bu ağrılar gün geçtikçe daha da şiddetleniyordu. Hz. Peygamber’in eşleri de imkânlar ölçüsünde bu hastalığı tedavi etmek için çeşitli yollar deniyorlardı. Yine böyle bir gayretin sonucu olarak Rasûlullah’a bir ilacı istememesine rağmen zorla içirmişlerdi. Rasûlullah bir müddet sonra kendisine gelince: “Ben size ağzıma ilaç koymaktan vazgeçmenizi işaret etmedim mi?” dedi. Ümmühâtü’l-müminîn: “Ama bu hastanın ilaçtan hoşlanmayışından dolayıdır diye düşünmüştük.” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: “Abbâs hariç gözümün önünde bu evde ağzına ilaç konulmadık kimse kalmasın. Çünkü Abbâs bunu yaparken yanınızda değildi.” buyurmuştu.⁵⁰⁶

Rasûlullah için sadece ilaç tedavisi yapılmıyordu. Bir yandan Hz. Âişe kendisine Nas ve Felak sûrelerini okuyup ağrısı ve sancısı şiddetlenince sağ eliyle mesh ediyordu. Bazen de daha faziletli olduğu için Rasûlullah’ı kendi eliyle mesh ediyordu.⁵⁰⁷

Rasûlullah’ın vefatına yakın Hz. Âişe’nin kardeşi Abdurrahman kendisini ziyarete gelmişti. İçeriye giren Abdurrahman’ın elinde dişlerini temizlediği bir mis-

⁵⁰² İbn Hişâm, IV, 299-300; İbn Sa’d, II, 158; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 380-381. Krş. Ahmed b. Hanbel, VI, 187; Hâkim, III, 58.

⁵⁰³ Başka bir rivayette İbn Abbâs bu kişinin Hz. Ali olduğunu Ubeydullah b. Abbâs’a söylemiştir. Bkz. Buhârî, Ezân 39; İbn Mâce, Cenâiz 64.

⁵⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 33; Buhârî, Vuzû’ 45. Krş. Belâzürî, *Ensâb*, II, 546-547; Buhârî, Cenâiz 96; Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 84; Ebû Dâvud, Nikâh 39; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 19

⁵⁰⁵ İbn Sa’d, II, 160; Buhârî, Merdâ 2; Müslim, Birr 44; İbn Mâce, Cenâiz 64; Tirmizî, Zühâd 56.

⁵⁰⁶ Buhârî, Megâzî 83; Müslim, Selâm 85; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 383.

⁵⁰⁷ İmam Mâlik, Ayn 4, 10; İbn Sa’d, II, 163; Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân 14; Müslim, Selâm 50; İbn Mâce, Tıb 38; Ebû Dâvud, Tıb 19.

vak vardı. Rasûlullah onun elindeki misvaka bakıyordu. Hz. Âişe bunu fark edince Abdurrahman'dan misvağı kendisine vermesini istedi. Abdurrahman'dan aldığı bu misvağı kırıp ucunu dişleriyle ezerek yumuşattıktan sonra Rasûlullah'a verdi. Rasûlullah Hz. Âişe'nin göğsüne yaslanmış iken dişlerini bu misvakla temizlemeye başladı.⁵⁰⁸

Hz. Peygamber, bu hastalığı sırasında Hz. Âişe'ye: 'Ey Âişe! Hâlâ Hayber'de yemiş olduğum o yemeğin acısını hissediyorum. İşte bu vakitler o zehirden kalp damarımın koptuğunu hissettiğim vakittir.' demişti.⁵⁰⁹

Rasûlullah artık ölüm vaktinin geldiğini hissediyordu. Hz. Âişe'ye: "Evde bulunan altınları ne yaptın?" diye sormuştu. Hz. Âişe: "Yanımdalar ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Rasûlullah: "Onları bana getir." buyurdu. Hz. Âişe sayıları beş ile dokuz arasında olan altınları getirince onları avuçlarına aldıktan sonra: "Muhammed bunlar yanında olduğu halde Allah'a kavuşursa, Allah katındaki konumunun ne olacağını zannediyor? Ey Âişe! Bunları infak et." buyurdu.⁵¹⁰

Hz. Peygamber bütün gücü tükenip insanlara namaz kıldırarak takati bile kendisinde bulamayınca Hz. Âişe'ye: "Ebû Bekir'e söyleyin insanlara namazı kıldırın." diye emir vermişti. Hz. Âişe: "Ebû Bekir senin yerine geçtiği zaman hıçkırığa hıçkırığa ağlamaktan sesini cemaate ulaştıramaz. Ömer'e söyle namazı o kıldırın." dedi ve hatta Hz. Hafsa'dan Rasûlullah'a gidip aynı şeyleri söylemesini istedi. Hz. Hafsa da gidip: "Ebû Bekir senin yerine geçtiği zaman hıçkırığa hıçkırığa ağlamaktan sesini cemaate ulaştıramaz. Ömer'e söyle namazı o kıldırın." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: "Durun bakalım. Daha fazla üstüme gelmeyin. Yûsuf'un başını derde sokan siz kadınlar değil misiniz zaten? Söyleyin Ebû Bekir'e namazı kıldırın." diyerek emrini tekrarladı. Hz. Hafsa bu olay üzerine Hz. Âişe'ye: "Senden bana bir fayda geleceğini zaten hiç düşünmüyordum."⁵¹¹ demiştir.

Hz. Âişe Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını niçin istemediğini de şöyle ifade etmiştir: "Bu hususta Rasûlullah'ın vazgeçmesi için müracaat etmiştim. Beni ona çokça müracaat etmeye iten tek sebep ise insanların ondan sonra onun

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 40-41; Buhârî, Cum'a 9; Hâkim, I, 244; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 189.

⁵⁰⁹ Dârimî, Mukaddime 11; Buhârî, Megâzî 83; Hâkim, III, 60. Krş. İbn Hişâm, III, 367-368.

⁵¹⁰ İbn Ebî Şeybe, XIX, 94; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 133-134; Kâdî İyâz, I, 215; Heysemî, III, 308-309.

⁵¹¹ İbn Sa'd, III, 133; Buhârî, Ezân 46; Tirmizî, Menâkıb 16. Krş. Dârimî, Mukaddime 14; Buhârî, Ezân 39; Müslim, Salât 95; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 142.

makamında duracak bir kimseyi ebediyyen sevmeyeceklerine dair kalbime yerleşen kanaat olmuştu. Bana göre bir kimse onun makamında duracak olursa mutlaka insanlar onun bu halini uğursuz kabul ederlerdi. Bu sebepten dolayı Rasûlullah'ın bu işi Ebû Bekir'den başkasına havale etmesini istemiştım...⁵¹² İnsanların babamın sesini duyduklarında, Peygamber'e ne kötü haleftir, diyeceklerini düşündüm. Bunu Ömer için söylemeleri babam için söylemelerinden daha iyiydi.”⁵¹³

Rasûlullah sağlıklı iken: “Peygamberlerin hepsi cennetteki yerlerini gördükten sonra öldüler. Sonra muhayyer bırakıldılar.” demişti. Başı Hz. Âişe'nin dizinde iken rahatsızlanıp bayılmış; sonra uyanıp bir müddet tavana baktıktan sonra: “Allahım! Refîk-i a'la” diye dua etmişti. Hz. Âişe Rasûlullah'ın kendilerini tercih etmediğini düşünürken bu duanın sağlıklı iken kendilerine söylediği söz olduğunu anımsamıştı. Bu sözler Hz. Peygamber'in son sözleri olmuştu.⁵¹⁴

Hz. Peygamber 29 Safer 11/27 Mayıs 632 tarihinde Çarşamba günü⁵¹⁵ hasta oldu ve 12 Rebiyülevvel 11/7 Haziran 632 tarihinde Pazartesi günü⁵¹⁶ altmış üç yaşındayken vefat etti.⁵¹⁷ Salı günü defnedildi.⁵¹⁸ Hz. Peygamber vefat ettiğinde üzerinde Yemen yapımı kaba kumaştan bir izar ile yamalanmaktan keçeleşmiş, “mülebbede” denilen bir giysi vardı.⁵¹⁹

Rasûlullah, başı Hz. Âişe'nin göğsündeyken vefat etmişti. Bu sebeple Hz. Âişe: “Rasûlullah'ın vefatını gördükten sonra artık hiç kimsenin ölümünün şiddetinden korkmam.”⁵²⁰ demiştir.

Rasûlullah vefat ettiğinde, Hz. Ebû Bekir Medine'nin Avâlî tarafında oturan eşi Habîbe bint Hârice'nin yanında idi. Sahâbîlerden bazıları ise Hz. Peygamber'in

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, III, 199-200; Buhârî, Megâzî 83; Müslim, Salât 93.

⁵¹³ İbn Sa'd, II, 173-174. Şîlir bu rivayetlerin tamamını görmezden gelerek Hz. Âişe'nin, namazları babasının kıldırması için çok çaba sarf ettiğini iddia etmektedirler. Bkz. Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 74-77.

⁵¹⁴ Buhârî, Dua 29; Krş. İmam Mâlik, Cenâiz 16; İbn Mâce, Cenâiz 64; Tirmizî, De'avât 77; Hâkim, IV, 8.

⁵¹⁵ İbn Sa'd, II, 159.

⁵¹⁶ İbn Hişâm, IV, 299; İbn Sa'd, II, 209.

⁵¹⁷ Buhârî, Menâkıb 19; Müslim, Fezâil 114; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 393.

⁵¹⁸ İbn Sa'd, II, 209. Çarşamba günü defnedildiği şeklinde rivayetler de bulunmaktadır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, VI, 315-316.

⁵¹⁹ İbn Ebî Şeybe, XII, 524; Buhârî, Humus 5; İbn Mâce, Libâs 1; Tirmizî, Libâs 10; Hâkim, II, 665.

⁵²⁰ İbn Mâce, Cenaiz 64; Nesâî, Cenâiz 6. Şîlir Hz. Âişe'nin kucağında vefat eden Hz. Peygamber imajının Hz. Âişe'yi yücelteceğini düşündükleri için olsa gerek Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin kucağında vefat ettiğine dair rivayetler uydurmuşlardır. Bu şekilde Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in vasiyet etmesi de makul bir zemine çekilmiş olmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, II, 201-202; Azimli, *Siyeri Farklı Okumak II*, s. 225.

vefatını kabullenemeyerek: “Peygamber ölmemiş fakat vahiy geldiği andaki bir hal onu yakalamış.” demeye başlamışlardı. Hz. Ebû Bekir mescide gelip, doğrudan Hz. Peygamber’in odasına girdi. Vefat eden Hz. Peygamber’in yüzünü açtı. İki gözünün arasından öptü ve şöyle dedi: “Sen, Allah’ın iki sefer öldüreceği bir kimse değilsin. Rasûlullah gerçekten vefat etmiştir.” Hz. Ömer bu esnada mescidin bir tarafında: “Vallahi! Rasûlullah ölmemiştir. O, münafıklardan pek çok kimsenin ellerini ve ayaklarını kesmedikçe ölmeyecektir.” diyerek bağırıyordu. Hz. Ebû Bekir kalkıp minbere çıktı ve şöyle hitab etti: “Kim, Allah’a kulluk ediyorsa şüphesiz Allah diridir. Kim de Muhammed’e kulluk ediyorsa bilsinler ki Muhammed vefat etmiştir.” dedi ve şu âyetleri okudu: “Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de başka elçiler gelip geçtiler. Öyleyse o ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üzerine geri mi döneceksiniz... Ökçeleri üzere gerisin geri dönen kişi hiçbir şekilde Allah’a zarar veremez. Hâlbuki Allah kendisine şükreden herkesin karşılığını mutlaka verecektir.”⁵²¹ Bunun üzerine Hz. Ömer: “Ben bu âyeti sanki o güne kadar hiç okumamış gibiydim.” demiştir.⁵²²

Sahâbîler Rasûlullah’ın naaşını yıkamak istedikleri zaman şöyle konuştular: “Yemin olsun ki biz ne yapacağımızı bilmiyoruz. Diğer ölülerimizin elbiselerini soyduğumuz gibi Rasûlullah’ı da elbiselerinden soyalım mı? Yoksa elbisesi üzerinde iken mi yıkayalım?” Bu konuda ayrılığa düştükleri bir sırada Allah onlara bir uyku hali verdi ve böylece uyumayan hiçbir kimse kalmadı. Sonra kim olduğunu bilemedikleri bir kimse evin bir köşesinden onlara hitaben: “Peygamberi elbisesi üzerinde iken yıkayınız.” diye seslendi. Kalktılar ve Rasûlullah’ın gömleği üzerinde olduğu halde yıkamaya başladılar. Rasûlullah’ı elleri yerine gömleğiyle ovuşturuyorlardı.⁵²³

Hz. Peygamber’i Hz. Ali, Hz. Abbâs, Fadl b. Abbâs, Üsâme b. Zeyd ve Hz. Peygamber’in kölesi Şükrân birlikte yıkamışlardı.⁵²⁴ Hz. Âişe daha sonraki yıllarda: “Şimdi hatırıma gelen daha önce gelseydi Rasûlullah’ı hanımlarından başkası

⁵²¹ Âl-i İmrân 3/144.

⁵²² Ahmed b. Hanbel, VI, 141; Buhârî, Fezâilü’s-Sahâbe 5; İbn Mâce, Cenâiz 65; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, II, 386; Heysemî, VIII, 605-608.

⁵²³ Ebû Dâvud, Cenâiz 32; Hâkim, III, 61-62.

⁵²⁴ İbn Sa’d, II, 201-202.

yıkamazdı.” demiştir.⁵²⁵ Hz. Peygamber pamuktan dokunmuş, ince, beyaz ve üç kat bezle kefenlenmişti.⁵²⁶

Rasûlullah’ın defnedilmesi konusunda da değişik görüşler ortaya çıkmıştı. Hz. Ebû Bekir Rasûlullah’tan işitip halen unutmadığım bir söz vardır: “Allah peygamberlerin ruhunu defnedilmek istediği yerde kabzeder. Öyleyse onu yatağının olduğu yere defnediniz.” diyerek bu problemin de çözülmesini sağlamıştı.⁵²⁷

Hz. Peygamber’in vefatıyla ilgili son tartışma konusu kabrinin lahd şeklinde mi yoksa şakk şeklinde mi kazılacağı olmuştu. Bu sebeple sahâbîler arasında ihtilaf ortaya çıktı, sesler yükseldi. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Rasûlullah’ın yanında ne hayatta iken ne de vefat ettiği anda bağıramazsınız. Şakk ve lahd türü mezar kazan her iki kimseye de haber gönderiniz.” dedi ve haber gönderildi. Lahd şeklinde mezar kazan kimse önce geldi. Rasûlullah için lahd modeli kabir kazıldı ve Rasûlullah oraya defnedildi.⁵²⁸

Hz. Âişe Hz. Peygamber hayattayken rüyasında odasına üç tane ay düştüğünü görmüş ve bu rüyasını Hz. Ebû Bekir’e anlatmıştı. Rasûlullah vefat edip Hz. Âişe’nin odasına defnedilince Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe’ye gelerek: “Rüyada gördüğün aylardan biri ve en hayırlısı budur.” demişti.⁵²⁹

Hz. Peygamber miras olarak hiçbir dinar, dirhem, koyun ve deve bırakmamıştı.⁵³⁰ Geriye bıraktığı tek şey beyaz katırı, silahı ve sadaka olarak bıraktığı bir araziydi.⁵³¹

⁵²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 188; İbn Mâce, Cenâiz 9; Ebû Dâvud, Cenâiz 32.

⁵²⁶ İmam Mâlik, Cenâiz 5; Buhârî, Cenâiz 18; Müslim, Cenâiz 47; İbn Mâce, Cenâiz 11; Ebû Dâvud, Cenâiz 34; Tirmizî, Cenâiz 20; Nesâî, Cenâiz 39.

⁵²⁷ Tirmizî, Cenâiz 33.

⁵²⁸ İbn Mâce, Cenâiz 40. Krş. Ahmed b. Hanbel, VI, 305; Heysemî, III, 158.

⁵²⁹ İmam Mâlik, Cenâiz 30; Hâkim, III, 62-63; Heysemî, VII, 382; Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Târîhu ’l-Hulefâ*, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrût, 2003, s. 87.

⁵³⁰ Müslim, Vasıyye 18; İbn Mâce, Vesâyâ 1; Ebû Dâvud, Vesâyâ 1; Nesâî, Vasıyye 2.

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 55-56; Buhârî, Vesâyâ 1; Kâdî İyâz, I, 305.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ÂİŞE'NİN ÖZELLİKLERİ

I. RASÛLULLAH İLE EVLİLİĞİNİN KARAKTERİNE ETKİLERİ

Günümüzde Hz. Âişe ile ilgili yapılan çalışmalarda Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evliliğinin onun ruh dünyası ve karakteri üzerinde nasıl bir etki yarattığı hususuna neredeyse hiç değinilmemiştir.

Bize göre Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber ile evliliği kendisine ilmî, kültürel ve psikolojik anlamda büyük katkılar sağlamıştır. Örneğin Hz. Âişe'nin sahip olduğu özgüvenin çok yüksek olmasında Hz. Peygamber ile olan evliliğinin çok büyük tesiri vardır. Çünkü Hz. Ebû Bekir çok iyi bir baba olmasına rağmen bazen kızını dövmekten de kaçınmamaktaydı. Evliliğinden sonra bile Hz. Ebû Bekir bazen Hz. Âişe'yi dövüyordu.⁵³² Yine rivayetlerde Hz. Âişe'nin annesinin de bazen onu dövdüğü şeklinde rivayetler bulunmaktadır.

Rasûlullah bazen Hz. Ebû Bekir'in evine gider: “Ey Ümmü Rûmân! Sana Âişe'ye iyi bakmanı tavsiye ediyorum, onu koru.” derdi. İşte bu sayede Hz. Âişe'nin evi içinde saygın bir konumu vardı. Rasûlullah hemen her gün Hz. Ebû Bekir'i ziyaret ederdi. Yine böyle bir ziyaret sırasında Hz. Âişe'nin evin kapısının arkasında saklanmış vaziyette hüznle ağladığını gördü. Hz. Peygamber, ona neden ağladığını sorunca, o da annesini şikâyet etti. Hz. Peygamber bu duruma üzülmeye Ümmü Rûmân'a: “Ey Ümmü Rûmân! Ben sana Âişe'yi muhafaza etmeni söylememiş miydim?” dedi. O da: “Yâ Rasûlallah! O, benim hakkımda Sıddîk'a bazı şeyler söyleyip onun bize kızmasına neden oldu.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: “Şayet böyle yapsa da ona hayırla davran.” deyince Ümmü Rûmân: “Bundan sonra ben de kesinlikle onu üzmeyeceğim.” dedi.⁵³³

Rivayette de görüldüğü üzere Hz. Peygamber Ümmü Rûmân'a ne olursa olsun Hz. Âişe'ye iyi davranmasını tavsiye etmişti. Doğal olarak Rasûlullah'ın bu tavsiyesinden sonra Ümmü Rûmân Hz. Peygamber ile evlenene kadar kızının bir

⁵³² İbn Sa'd, VIII, 64; Belâzürî, *Ensâb*, II, 549; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 171; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 99-100.

⁵³³ İbn Sa'd, VIII, 62-63; Hâkim, IV, 6.

dediğini iki etmeyecekti. Hz. Peygamber ile altı yaşında nikâhlanan Hz. Âişe bu tarihten sonra bu evliliğin bir nimeti olarak el üstünde tutulmuş ve bu durum onun kendisine olan güvenini olumlu yönde etkilemişti.

Bazı yazarlar ise bizim düşüncemizin tersine Hz. Âişe'nin çok küçük yaşta Hz. Peygamber ile evlenmesinin onun ruh dünyası üzerinde olumsuz etkileri olduğunu savunmaktadırlar. Watt: "Elli üç yaşındaki bir adam ile on yaşlarındaki bir kız arasındaki bu tuhaf ilişki, karı koca ilişkisinden ziyade bir baba kız ilişkisi gibi olmalıdır." demektedir. İlhan Arsel de: "Yaşlı erkeklerle evlenen kız çocuk, kocasını bir baba gibi bilmekte, ona körü körüne boyun eğmekte ve köle gibi onun hizmetlerini görmektedir... Kendilerinden çok yaşlı erkeklerle evlenen kızların tüm yaşamlarının trajedi şeklini aldığı bir gerçektir."⁵³⁴ demektedir.

Fakat kadın psikolojisi üzerine çok değerli bir çalışma yapan Nevzat Tarhan durumun hiç de iddia edildiği gibi olmadığını şöyle izah ediyor:

Hayat bir alış veriştir ve hiçbir şey dört dörtlük değildir. Evlenecek insanların birbirlerine yüzde yüz uymalarını beklemek yanlıştır. Tarafların özellikleri yüzde seksen uyuşuyorsa, o evliliğe engel olmak doğru değildir. Evlilikten iyi sonuç alınabilmesi için, sevginin karşılıklı ve hayata bakış açısının ortak olması, ruh ve kişiliklerin uyuşması lâzımdır. Evlilikte en büyük engel, insanın değişime kapalı olmasıdır. İnsan değişime açıksa, herkesle evlenebilir; bunun hiçbir sınırlaması yoktur.

Eşler arasındaki yaş farkının fazlalığı, başlangıç için sorun olmayabilir, ama yaş ilerledikçe bir tarafın fedakârlık yapması gereken durumların ortaya çıkacağı da gözden kaçırılmamalıdır. Eğer taraflar uzun vadede bu fedakârlığa, yani yaş farkının muhtemel sonuçlarını göğüslemeye hazırsa, evlilik açısından hiçbir sakınca yoktur. Kişiler, eşlerinin ileri yaşlarda fiziksel gücünü kaybedeceğini düşünerek bunu kabul ediyorlarsa, evlilik gerçekleşebilir. Evliliğin en büyük düşmanı, sabit fikirli olmaktır.⁵³⁵

Tarhan'ın ifade ettiği gibi bir evlilikte asıl olan, kişilerin birbirlerine karşı anlayışlı olabilmeleridir. Hz. Âişe ve Rasûlullah'ın evliliğinde de bu unsur açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber genç eşi Hz. Âişe'nin isteklerine karşı son derece anlayışlıydı. Hz. Âişe'nin oyuncaklarıyla ve arkadaşlarıyla oynamasına mücade

⁵³⁴ Arsel, s. 151.

⁵³⁵ Tarhan, Nevzat, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, 64. Baskı, İstanbul, 2012, s. 205.

ediyor hatta arkadaşlarının Hz. Âişe ile birlikte vakit geçirmesi için onları teşvik ediyordu.⁵³⁶ Bazen Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin bu eğlence isteklerini ilerleyen yaşına rağmen bizzat kendisi karşılamaya çalışıyordu. Bir bayram günü Habeşliler'in mescidde yaptıkları gösteriyi Hz. Âişe bıkana kadar beraber izlemişlerdi. Hz. Âişe bunun ne kadar uzun sürdüğünü belirtmek açısından: “Küçük yaştaki bir kız çocuğunun eğlenceye ne kadar düşkün olacağını siz takdir edin.”⁵³⁷ demişti.

Yine Benî Mustalik Gazvesi'nin dönüşünde Rasûlullah Hz. Âişe'ye: “Gel seninle yarışalım.” demişti. Yapılan bu yarışı Hz. Âişe kazanmıştı. Daha sonra yapılan bir yarışta Hz. Peygamber Hz. Âişe'yi geçince omuzlarının arasına vurarak şöyle buyurdu: “Bu, öncekinin karşılığı olsun!”⁵³⁸

Hz. Peygamber Hz. Âişe'yi etrafındaki birçok tazyikten de kurtarmıştır. Kendisini döven babasına engel olması⁵³⁹ Hz. Âişe'yi şikâyet etmek için gelen kızı Hz. Fâtıma'ya onu sevmesini tavsiye etmesi⁵⁴⁰ bu örneklerden bazılarıdır. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye olan bu yoğun ilgisi bize göre Hz. Âişe'nin biraz da aşırı özgüvenli olmasına sebep olmuştur. Cemel Savaşı'nda Hz. Âişe'yi evinden çıkarıp savaş meydanlarına götüren de bu aşırı öz güvendir.

Hz. Âişe'nin kendi konum ve kıymetini çok iyi bildiğini göstermesi açısından mektuplarına başlarken yaptığı giriş çok önemlidir.

Hz. Âişe besmeleden sonra, “من المبرأة عائشة بنت أبي بكر حبيبة حبيب الله” - Masumluluğu gökten indirilmiş olan, Allah'ın sevgilisinin sevgilisi, Ebû Bekir'in kızı Âişe'den...” ifadesini kullanırdı.⁵⁴¹

II. HZ. ÂİŞE'NİN ZAAFLARI

⁵³⁶ İbn Sa'd, VIII, 47-49, 52; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 267-268; Buhârî, Edeb 81; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 81; İbn Mâce, Nikâh 50; Belâzürî, *Ensâb*, II, 542; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 150; Şâmî, *Ezvâcû'n-Nebî*, s. 84.

⁵³⁷ Buhârî, Nikâh 82, 114; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 151. Krş. Nesâî, Salâtü İdeyn 34.

⁵³⁸ Vâkidî, II, 427; İbn Ebî Şeybe, XVIII, 188-189; Makrîzî, I, 213.

⁵³⁹ İbn Sa'd, VIII, 64; Belâzürî, *Ensâb*, II, 549; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 171; Şâmî, *Ezvâcû'n-Nebî*, s. 99-100.

⁵⁴⁰ Buhârî, Hibe 8. Krş. Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 83; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17-18; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 143-144.

⁵⁴¹ Kehhâle, Ömer Rızâ (ö. 1408/1987), *A'lâmü'n-Nisâ fî Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, 5. Baskı, Beyrût, 1984, III, 107; Kettânî, I, 192.

Bu başlık altında öncelikle Şîî ve oryantalistlerin Hz. Âişe'ye bakış açısını göstermesi açısından birer örnek verdik. Daha sonra Hz. Âişe hakkında rivayetlerin genelinden edindiğimiz izlenimler neticesinde bir karakter analizi yapmaya çalıştık.

Hiz. Âişe'nin karakterini ılımlı bir Şîî olan Askari şu şekilde betimlemektedir: “Âişe asabi, fevri ve asi bir mizaca sahipti. Etkileyici yapısı, durumu çabuk analiz edip karar alabilme yeteneği, keskin zekâsı ve aşırı kıskançlığı da onun mizacının bir parçasıdır...⁵⁴² Akıabalarına fanatiklik derecesinde bağılıdır ve düşmanlığı çok çetindir.”⁵⁴³

Oryantalist Bodley ise Hiz. Âişe'nin karakterini şu sözlerle açıklar: “Haşin, inatçı, sorumluluk duygusu duymayan, her şeyin kendi etrafında dönmesini isteyen bir kadındı ve şayet müslüman olmamış olsaydı tarihteki eşlerine rastladığımız ünlü kraliçelerden biri olabilirdi. Kötü bir biçimde ölmemiş olması biraz şans, biraz da kocasının haleflerinin, peygamberlerinin hatırasına olan hürmeti ve onun hatırı için onu korumalarındandır.”⁵⁴⁴

Öncelikle Şîî ve oryantalistlerin genel yaklaşımını özetleyen yukardaki tanımlamalara katılmadığımızı belirtelim. Hiz. Âişe'nin olumlu yönlerini ve İslâm'a yaptığı eşsiz hizmetlerini tezimizin içinde oldukça detaylı olarak işledik. Fakat tüm insanların olduğu gibi Hiz. Âişe'nin de bazı zaafıarı bulunmaktaydı. Biz bu kısımda Hiz. Âişe üzerine yapılan çalışmalarda eksik bırakıldığını düşündüğümüz, Hiz. Âişe'nin karakterindeki zaafıar hakkında çeşitli bilgileri aktarmaya gayret edeceğiz.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hiz. Âişe'nin genel karakter yapısında eksiklik olarak niteleyebileceğimiz iki özellik bulunmaktadır. Bu iki özellik Hiz. Âişe'nin fevri bir şekilde öfkeli olması ve kendisine yapılan olumsuz davranışlar hususunda kolay kolay affedici olamamasıdır.

İlk olarak Hiz. Âişe'nin fevri ve öfkeli yapısı hakkında bize ulaşan bazı rivayetleri aktarmak istiyoruz.

Hiz. Âişe'nin bir elbisesi çalınmıştı. Bunun üzerine Hiz. Âişe çalan kimseye beddua etmeye başladı. Hiz. Peygamber de ona: “Böyle beddua ederek onun günahını hafifletme.” buyurdu.⁵⁴⁵

⁵⁴² Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 37.

⁵⁴³ Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 148-151.

⁵⁴⁴ Bodley, s. 163.

⁵⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, XV, 293; Ahmed b. Hanbel, XI, 520; Ebû Dâvud, Salât 358; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 6-7.

Hız. ÂiŖe'ye, binmesi için bir deve getirilmiŖti. Hız. ÂiŖe binerken deve bir tarafa eğilince, deveye lanet okudu. Bunun zerine Rasûlullah: “Deveye binme; çünkü ona lanet ettin.” buyurdu.⁵⁴⁶

Bir defasında yahudiler Hız. Peygamber'e gelerek: “lm senin üzerine olsun!”⁵⁴⁷ dediler. Hız. ÂiŖe bunu duyunca onlara lanet okumaya baŖladı. Bunun zerine Rasûlullah: “Ne oldu, niye böyle lanet okuyorsun?” deyince Hız. ÂiŖe: “Sen onların ne dediklerini duymadın herhalde?” dedi. Hız. Peygamber ise: “Sen de benim dediğimi duymadın galiba. Ben de onlara, sizin üzerinize de, dedim.” buyurdu.⁵⁴⁸ Burada Hız. Peygamber'in verdiği tepkiyle Hız. ÂiŖe'nin verdiği tepki kıyaslandığında Hız. Peygamber'in çok daha yumuŖak bir Ŗekilde yahudilere gereken cevabı verdiği grlmektedir.

Rasûlullah bazı günlerde kırlardaki sel yataklarına gezintiye çıkardı. Bu Ŗekilde sahraya çıkmak istediği bir günde Hız. ÂiŖe'ye zektlık develerden iyi bir deve gönderdi ve: “Ey ÂiŖe! Bu deveye karŖı yumuŖak ol, yumuŖaklık hangi iŖte olursa olsun mutlaka onu gzelleŖtirir. Herhangi bir iŖte ve Ŗeyde yumuŖaklık yoksa onu lekeler.” buyurdu.⁵⁴⁹ Bu rivayette görüldüğü üzere Hız. Peygamber de Hız. ÂiŖe'nin bu sert mizacını bildiği için, gönderdiği deveye yumuŖak davranması, hususunda onu uyarmıŖtı.

Hız. ÂiŖe'nin karakterindeki ikinci olumsuzluk kendisine karŖı yapılan hataları kolay kolay affedememesiydi. Bu yargımızı destekleyecek örnek bir olay İslâm tarihi ve hadis kaynaklarında mevcuttur.

Abdullah b. Zübeyr Hız. ÂiŖe'nin yaptığı bir baęıŖ ya da bir alıŖveriŖi hakkında: “Vallahi, ya ÂiŖe bu iŖten vazgeçer ya da ben onu bu tasarruftan men ederim!” demiŖti.

Hız. ÂiŖe Abdullah'ın bu sözünü iŖtince: “Bu sözü o mu söyledi?” diye sordu. Bunu bildirenler: “Evet.” dediler. Bunun zerine Hız. ÂiŖe: “O halde Allah adına yemin ediyorum ki ebediyyen İbnü'z-Zübeyr ile konuŖmayacaęım.” dedi.

⁵⁴⁶ İbn Eb Ŗeybe, XIII, 256; Ahmed b. Hanbel, XVI, 313-314; Heysemî, VIII, 147.

⁵⁴⁷ Yahudiler Hız. Peygamber'e “es-Selmu Aleyk” yerine syleniŖ itibariyle ona çok benzeyen “es-Smu Aleyk” ifadesiyle hitap etmiŖlerdi.

⁵⁴⁸ İbn Eb Ŗeybe, XIII, 200; Buhârî, Cihâd 98; Müslim, Selm 10; Tirmizî, İsti'zn 12; Nesâî, *Sünenü' l-Kübrâ*, IX, 148; Heysemî, II, 122.

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, XV, 193; Eb Dâvud, Cihâd 1; Edeb 11; Heysemî, VIII, 43. KrŖ. Müslim, Birr 77, 78, 79; Kâdî İyâz, I, 279-280; Heysemî, VIII, 43. Bazı rivayetlerde deve huysuz olduğu için Hız. ÂiŖe'nin ona sert davrandığı zikredilmektedir.

Aralarındaki dargınlık uzayıp gidince İbnü’z-Zübeyr onun yanına ara buluculuk yapacak kimseler gönderdi. Fakat Hz. Âişe: “Vallahi, hayır. Onun hakkında ebediyyen kimsenin ara bulucuğunu kabul etmem ve yeminimi de bozmam.” dedi.

Bu hal İbnü’z-Zübeyr için uzayıp gidince o Misver b. Mahreme ile Abdurrahman b. Esved b. Abdi Yegûs ile konuştu ve ikisine: “Allah adına size and veriyorum. Beni mutlaka Âişe’nin huzuruna girdiriniz. Çünkü onun benimle ilişkiyi koparmayı adaması ona helal değildir.” dedi.

Bunun üzerine Misver ve Abdurrahman ridâlarına bürünerek İbnü’z-Zübeyr’i de yanlarına alıp gittiler. Hz. Âişe’nin huzuruna girmek için izin istediler. Hz. Âişe: “Giriniz.” dedi. Onlar: “Hepimiz mi?” dediler. Hz. Âişe beraberlerinde Abdullah’ın olduğunu bilmediği için: “Evet, hepiniz giriniz.” dedi.

Onlar içeri girince İbnü’z-Zübeyr de hicâbın arkasına geçerek, Hz. Âişe’nin boynuna sarıldı, ona yalvarıp yakarmaya, ağlamaya başladı. Misver ile Abdurrahman da ona yalvarmaya başladılar. Mutlaka onunla konuşması, mazeretini kabul etmesi gerektiğini söylediler. O ikisi: “Senin de bildiğin gibi Peygamber küslüğü yasakladı. Müslümanın müslüman kardeşine üç günden fazla küs durması helal olmaz.” dediler. Onlar Hz. Âişe’ye bu şekilde birçok söz sarf ettiler. Hz. Âişe de ağlayarak: “Kuşkusuz ben nezrettim. Nezir de ağır bir iştir.” diyordu. Fakat Misver ile Abdurrahman, İbnü’z-Zübeyr ile konuşuncaya kadar ona ısrar edip durdular.

Sonuçta Hz. Âişe Abdullah’ı affetti. Bu adağı dolayısıyla da kırk köle⁵⁵⁰ azat etti. Daha sonraları yaptığı o adağını hatırladıkça gözyaşları başörtüsünü ıslatıncaya kadar ağlıyordu.⁵⁵¹

Öncelikle Abdullah b. Zübeyr Hz. Âişe’nin en çok sevdiği kişilerden birisiydi. Hz. Âişe’nin Abdullah’ı anne babasından istediği ve Abdullah’ın Hz. Âişe’nin himayesinde büyüdüğü bu sebeple Hz. Âişe’ye “anne” şeklinde hitap ettiği yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁵⁵² Daha önceki bölümlerde zikrettiğimiz üzere Hz.

⁵⁵⁰ Bazı rivayetlerde Hz. Âişe’nin yüz köle azat ettiği zikredilir. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, II, 552; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 198.

⁵⁵¹ Abdürrezzâk, VIII, 444-445; Buhârî, Edeb 62; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 30-31; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 129-130. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe’nin evini Muâviye’ye yüz bin dirhem karşılığında sattığı ve bu parayı akşam olmadan dağıttığı, Abdullah b. Zübeyr’in de buna kızdığı rivayet edilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, XVI, 128-129; Belâzürî, *Ensâb*, II, 552; Ebû Nu’aym el-İsfehânî, II, 49; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 183-184.

⁵⁵² Kettânî, I, 392.

Âiše'nin künyesi "Ümmü Abdullah, yani Abdullah'ın annesiydi."⁵⁵³ Burada zikredilen Abdullah, Abdullah b. Zübeyr'dir.

Abdullah'ın kardeşi Urve b. Zübeyr: "Âiše, Rasûlullah ile Ebû Bekir'den sonra Abdullah b. Zübeyr kadar başkasını sevmemişti. Babam ile Âiše'nin, İbn Zübeyr'e yaptıkları kadar başka bir kimseye hayır duada bulunduklarını görmedim." demiştir.⁵⁵⁴ Hz. Âiše Cemel Savaşı'nda Abdullah'ın öldürülmediği müjdesini getiren kişiye on bin dirhem vermişti. Ayrıca bu müjdeli haber dolayısıyla hemen Allah'a şükür secdesi yapmıştı.⁵⁵⁵

Ayrıca Hz. Âiše Hz. Peygamber'den şu buyruğu da aktaran kişilerden birisidir: "Bir müslümanın bir müslümana üç günden fazla küsmesi helâl olmaz. Müslüman küstüğü kardeşiyle karşılaştığında selâm verir. Bu selâmlaşma üç defa olur da o kimse selâmı almazsa onun günahını da o yüklenmiş olur."⁵⁵⁶

Hz. Âiše Abdullah'a olan bu derin sevgisine rağmen ve Hz. Peygamber'in küslüğü üç günden fazla uzatmamak gerektiğine dair buyruğunu da bildiği halde Abdullah'la çok büyük bir çaba sonucu barışmıştı.

III. HZ. ÂİŞE'NİN AHLÂKI

A. İbadete Düşkünlüğü

Dokuz yıl boyunca, gece ve gündüz tüm ibadetlerine dikkat eden, geçmiş ve gelecek günahları bağışlanmasına rağmen⁵⁵⁷ ayakları şişinceye kadar namaz kılan⁵⁵⁸ Hz. Peygamber'in eğitim ve gözetiminde yetişmiş olan Hz. Âiše ömrünün her safhasında ibadetlerine çok dikkat etmişti.

Hz. Âiše Hz. Peygamber hayatta olduğu süre içinde de vefatından sonra da Allah korkusunu derinden hissederdi. Hz. Âiše bir gün cehennem azabını hatırlayarak ağlamaya başlamıştı. Bu durumu gören Hz. Peygamber: "Seni ağlatan

⁵⁵³ İbn Sa'd, VIII, 50, 52; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 297; İbn Mâce, Edeb 34; Ebû Dâvud, Edeb 78; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 15; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmi, *Ezvâcû'n-Nebî*, s. 78.

⁵⁵⁴ İbn Kesîr, XII, 197; Abbott, s. 65. Krş. Askarî, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 156-159.

⁵⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, XXI, 369; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 196-197; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mü'minlerin Emiri Hazret-i Ali*, Derin Yayınları, İstanbul, 2004, s. 116.

⁵⁵⁶ Ebû Dâvud, Edeb 55.

⁵⁵⁷ Fetih 48/2.

⁵⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 351-352; Buhârî, Teheccüd 6; Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn 79-80.

nedir?” buyurdu. Hz. Âişe de: “Cehennemi hatırladım da onun için ağlıyorum.” dedi ve Rasûlullah’a: “Siz kıyamet günü aile halkınızı hatırlayacak mısınız?” diye sordu. Rasûlullah da şöyle buyurdu: “Üç yerde hayır. Ameller tartılırken amellerin ağır mı hafif mi geldiğini öğreninceye kadar, kendisine amel defteri verileceği sırada kişinin kitabının sağından mı solundan mı yoksa arkasından mı verileceğini bilinceye kadar ve sıráttan geçme esnasında yani sıráat köprüsü cehennem üzerine kurulup kişiye buradan geç denildiği zaman kimse kimseyi hatırlamaz.”⁵⁵⁹

Hz. Âişe özellikle Hz. Peygamber’in vefatından sonra bütün gayretini ilme ve ibadetlere vermişti. O sadece farz namazlarla iktifa etmiyordu. Hz. Peygamber’den gördüğü nafil namazlara da büyük bir hassasiyetle devam ediyordu. Hatta Hz. Peygamber’in sürekli kılmadığı duhâ namazını her gün özenle kılıyordu. Bunun sebebini ise şöyle açıklıyordu: “Ben, Rasûlullah’ın duhâ nafilelerini kıldığımı hiç görmedim. Fakat ben onu kılıyorum. Rasûlullah halk amel eder de üzerine farz olur, endişesiyle yapmak istediği bir işi bazen terk ederdi.”⁵⁶⁰

Namazlarında Hz. Peygamber’in gösterdiği hassasiyeti kendisi de göstermeye çalışıyor. Kıldığı namazı içselleştiriyordu. Hz. Âişe’nin yeğeni Kâsım onun namazını şöyle anlatmıştır: “Ben sabahları Âişe’nin evine uğrar ona selâm verirdim. Yine bir sabah geldim. Ayakta tesbih ediyordu: ‘Allah bize lütfetti ve bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu’⁵⁶¹ âyetini okuyordu. Dua edip ağlıyor ve bunu tekrar ediyordu. Bir müddet bekledim. Sonra sıkılıp gittim. Çarşayı dolaştıktan sonra geldim. Bıraktığım vaziyetteydi. Namazda kıyamda duruyor ve ağlıyordu.”⁵⁶²

Hz. Âişe bazen namazını kadınlarla birlikte cemaat olarak kılardı. Ezan okuyup, kamet getirdiği ve kadınlara ortalarında durarak imamlık yaptığı şeklinde rivayetler bulunmaktadır.⁵⁶³

Hz. Âişe yolculukta namazlarını kısaltmayıp dört rekât olarak kılardı. Yine bir yolculuk esnasında insanlardan namazlarını tamamlamalarını istediğinde kendisine: “Rasûlullah yolculukta iki rekât kılmıyor muydu?” dediler. Bunu üzerine Hz. Âişe: “Rasûlullah o zaman savaş halindeydi ve korkuyordu. Sizler de mi

⁵⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, XIX, 116-117; Ahmed b. Hanbel, XX, 282-283; Ebû Dâvud, Sünnet 28; Hâkim, IV, 622; Heysemî, X, 650.

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 126-127; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn 77.

⁵⁶¹ Tûr 52/27.

⁵⁶² İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 31. Krş. Abdürrezzâk, II, 451; Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, II, 48.

⁵⁶³ Abdürrezzâk, III, 141; İbn Ebî Şeybe, III, 569; Hâkim, I, 320; Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1991, s. 115.

korkuyorsunuz?” demişti.⁵⁶⁴ Hz. Âişe seferilikte namazları ruhsat hükümlerini kullanarak iki rekât kılmak yerine azimetini tercih ederek dört rekâta tamamlamasının nedenini şu sözleriyle açıklamaktaydı: “Kişi seferde dört rekât kılsa, iyi olur. İki rekât kılsa da iyidir. Allah ziyadeleştirme durumunda azap etmez. Fakat noksanlaştırma konusunda belki azap edebilir.”⁵⁶⁵

Hz. Âişe Hz. Peygamber hayatta iken fazla nafil oruç tutmazdı. Hatta ramazan ayından kalan kaza orucu borçlarını şaban ayına kadar bekletirdi.⁵⁶⁶ Hz. Âişe’nin bu şekilde davranmasının sebebi Hz. Peygamber’e olan düşkünlüğüydü. Hz. Peygamber şaban ayının neredeyse tamamını oruçlu geçirdiği için⁵⁶⁷ kendi kaza oruçlarını da bu aya bırakırdı.

Hz. Âişe Hz. Peygamber’in vefatından sonra oruç ibadetine de ayrı bir ehemmiyet vermişti. Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Âişe sürekli oruç tutardı.⁵⁶⁸ Kendisinin yıl boyu oruçlu olduğu, oruca sadece Kurban ve Ramazan bayramlarında ara verdiği de gelen rivayetler arasındadır.⁵⁶⁹

Hz. Âişe kendisinden fetva isteyenlere nasslarda yer alan kolaylık hükümlerini hatırlatıp onları kendi tercihlerine bıraktığı halde kendi hayatındaki uygulamalarda ruhsat hükümleri yerine azimetini tercih ettiğini görmekteyiz. Kendisini çok zorlamasına rağmen seferlerde de oruç tutmaya devam etmesi bunun en güzel örneklerinden biridir.⁵⁷⁰

Hz. Âişe bir gün: “Ey Allah’ın Rasûlü! Biliyoruz ki en faziletli amel cihâddır. Peki, biz cihâd edemeyecek miyiz?” diye Hz. Peygamber’e sormuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Hayır, siz kadınlar için en faziletli cihâd kabul olunmuş hacdır.” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Bunu Rasûlullah’tan işittikten sonra cihâdı (haccı) asla terk etmem.” demişti.⁵⁷¹ Hz. Âişe Hz. Peygamber’den duyduğu bu müjdeden sonra haccı hiç terk etmemişti. Rasûlullah, Veda Haccı’nda: “Artık bu

⁵⁶⁴ Taberî, *Tefsir*, V, 316; Medkûr, Muhammed Selâm, “Hz. Âişe’nin Fıkhı ve İctihad Usûlü”, *Diyanet Dergisi*, çev. Mücteba Uğur, Ankara, 1977, XVI/II, 83; Görmez, s. 109.

⁵⁶⁵ Abdürrezzâk, II, 561; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, I, 440-441; Aynacı, s. 48.

⁵⁶⁶ Abdürrezzâk, IV, 245-246; İbn Ebî Şeybe, VI, 322; Ahmed b. Hanbel, VII, 548.

⁵⁶⁷ Abdürrezzâk, IV, 292-293; Ahmed b. Hanbel, VII, 511; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, I, 241; Heysemî, III, 440-441.

⁵⁶⁸ İbn Sa’d, VIII, 54, 59; İbn Ebî Şeybe, VI, 111; Ebû Nu’aym el-İsfahânî, II, 47; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 31; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 187.

⁵⁶⁹ İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 31.

⁵⁷⁰ Abdürrezzâk, II, 570; İbn Ebî Şeybe, VI, 133; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd*, I, 440; Aynacı, s. 48.

⁵⁷¹ Buhârî, *Cezâü’l-Sayd* 26; Krş. İbn Sa’d, VIII, 57-58; İbn Mâce, *Menâsik* 8; Nesâî, *Hac* 4.

sınırlamanın ortaya çıkış zamanıdır.” dediği için Hz. Zeyneb ile Hz. Sevde, Veda Haccı’ndan sonra hac etmemişlerdi. Hz. Âişe’nin içinde bulunduğu Hz. Peygamber’in diğer zevceleri ise Veda Haccı’ndan sonra da hacca giderlerdi.⁵⁷²

B. Tesettür Hassasiyeti

Hz. Âişe ve Hz. Peygamber’in diğer eşleri hicâb âyeti indirilmeden önce toplumdaki diğer kadınlar gibi rahat hareket edebiliyorlardı. Hicâb âyetinin indirilmesinden sonra Hz. Peygamber’in eşleri topluma karışmamaya daha fazla dikkat etmek zorunda kalmışlardı. Bu âyetin indirilme sebebi kaynaklarda şöyle geçmektedir: Rasûlullah, Hz. Zeyneb bint Cahş ile evlendiği günün gecesinde bir düğün ziyafeti vermişti. Bu ziyafetin sonrasında sahâbeden bazıları oturup sohbet dalmıştı. Hz. Peygamber çıkıyor, sonra tekrar dönüyordu. Fakat sahâbeden olan bu zatlar sohbetlerini bitirip kalkmıyorlardı. Bunun üzerine Allah: “Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber’in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber’i üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber’in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah’ın Rasûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah) tür.”⁵⁷³ âyetini indirmişti.⁵⁷⁴

Hz. Âişe’den hicâb âyetinin indirilişi hakkında iki farklı rivayet daha gelmektedir. Bu durum Hz. Âişe’nin hicâb âyeti olarak tavsif ettiği âyetin başka âyetler olma ihtimalini akla getirmektedir. Yine Ahzâb sûresinde geçen: “Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah’tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklere karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin. Evlerinizde oturun, eski Câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Rasûlüne itaat edin. Ey Ehl-i beyt! Allah sizden, sadece günahı

⁵⁷² İbn Sa‘d, VIII, 44; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 108.

⁵⁷³ Ahzâb 33/53.

⁵⁷⁴ Abdürrezzâk, V, 68; Ahmed b. Hanbel, XIV, 357-358; Buhârî, Tefsîr 33/8.

gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”⁵⁷⁵ âyetleri de Hz. Peygamber’in hanımları için özel şartlar getirmektedir. Hz. Âişe hicâb âyetiyle bu âyetleri de kastediyor olabilir.

Bu rivayetlere göre hicâb âyetinin indiriliş sebebini Hz. Âişe şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber’in hanımları geceleyin tuvalet ihtiyaçlarını gidermek üzere menâsı’ denilen geniş bir araziye çıkardı. Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e: ‘Hanımlarını ört.’ diyordu. Rasûlullah ise bunu yapmıyordu. Nihayet bir gece Hz. Peygamber’in hanımlarından Sevde bint Zem’a yatsı namazı vaktinde çıktı. Sevde uzun bir kadındı. Ömer örtü konusunda âyetin gelmesini şiddetle arzuladığı için ona: ‘Ey Sevde biz seni tanıdık.’ dedi. Bunun üzerine Allah hicâb âyetini indirdi.”⁵⁷⁶

Hz. Âişe’den gelen bir başka rivayet de şöyledir: “Ben, Rasûlullah ile birlikte hays⁵⁷⁷ yemeği yerken Ömer bize uğradı. Rasûlullah Ömer’i yemeğe çağırdı o da geldi, yemek yerken eli benim parmağıma dokununca: ‘Ay!’ diye hayret ettiğini ifade etti ve dedi ki: ‘Eğer beni dinlemiş olsalar, sizi hiçbir göz asla görmezdi.’ Bundan sonra hicâb âyeti indi.”⁵⁷⁸

Sebebi her ne olursa olsun bu âyetin indirilişinden sonra Hz. Peygamber’in eşleri mahremi olmayan erkeklerle konuşurken daha dikkatli davranmışlardı. Ümmühâtü’l-müminîn mahremi olmayan kişilerle konuşurken perde arkasından konuşuyordu.

Hz. Âişe hem Hz. Peygamber döneminde hem de Hz. Peygamber’in vefatından sonra tesettüre çok riayet ederdi. Hz. Âişe’nin Hz. Peygamberle birlikteyken yaşadığı bazı olaylar ondaki bu hassasiyeti oluşturmuştu. Bir gün Hz. Âişe’nin kızkardeşi Esmâ bint Ebû Bekir, Rasûlullah’ın yanına gelmişti. Üzerinde ince bir elbise vardı. Rasûlullah ondan yüz çevirip şöyle buyurdu: “Ey Esmâ! Kadın hayız görmeye başladığında onun vücudundan şu ve şu organı dışındaki yerlerinin başkasına görünmesi uygun olmaz.” buyurdu. Hz. Peygamber kendi yüzü ile iki elini işaret etmişti.⁵⁷⁹

Hz. Âişe’nin yine Hz. Peygamber döneminde tesettür hassasiyetinin sınırlarını çizmesine sebep olan bir olay da süt amcası Eflah’ın, hicâb âyetinin

⁵⁷⁵ Ahzâb 33/32-33.

⁵⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 281; Buhârî, Vudû’ 13.

⁵⁷⁷ Peynir, hurma ve tereyağı karıştırılarak yapılan bir yemek. Bkz. İbn Manzûr, XIII, 1069.

⁵⁷⁸ Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, s. 381; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, X, 224-225; Heysemî, VII, 211.

⁵⁷⁹ Ebû Dâvud, Libâs 34.

indirilmesinden sonra kendisini ziyaret etmek istemesiydi. Hz. Âişe bunun uygun olup olmadığını bilemediği için kendisine izin vermek istememişti. Hz. Peygamber gelince yaşanan durumu kendisine anlatmış, Hz. Peygamber ise ona izin vermesini emretmişti.⁵⁸⁰

Hız. Âişe Hz. Peygamber'den sonra aynı hassasiyeti özenle devam ettirmeye çalışıyor; aynı hassasiyete sahip olan ilk muhâcir hanımlardan da övgüyle bahsederek onlar hakkında: "Allah Teâlâ ilk muhâcir kadınlara merhametiyle muamele etsin. 'Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler.'⁵⁸¹ âyeti indirilince, onlar elbiselerini yırtıp elde ettikleri parça ile başlarını örttüler." diyordu.⁵⁸²

Hız. Âişe kendisi tesettüre çok dikkat ettiği gibi aynı zamanda etrafında bulunan kimseleri de irşad ediyordu. Bir gün Hafsa bint Abdurrahman, Hz. Âişe'nin huzuruna girmişti. O sırada Hafsa'nın üzerinde ince bir başörtüsü vardı. Hz. Âişe onu alıp ikiye yırtarak kalın bir başörtüsü haline getirmişti.⁵⁸³

Hıms halkından bazı kadınlar kendisinden fetva almak üzere Hz. Âişe'nin huzuruna girmişlerdi. Hz. Âişe onlara: "Belki de siz hamamlara giden kadınlarsınız." demişti. Onlar da: "Evet." demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Âişe Rasûlullah'ın şöyle dediğini zikretmişti: "Elbisesini kocasının evinden başka yere çıkaran hiçbir kadın yoktur ki kendisiyle Allah arasındaki hayâ perdesini yırtmış olmasın."⁵⁸⁴

Hız. Âişe, Hz. Peygamber'den sonra da her sene hacca giderdi. Hac esnasında erkeklere karışmamaya özellikle dikkat ederdi. Hacda bir kadın kendisine: "Ey müminlerin annesi! Haydi Hacerü'l-Esved'i istilam edelim." demişti. Hz. Âişe ise ona: "Sen git." diyerek bunu yapmaktan kaçınmıştı.⁵⁸⁵ Hz. Âişe tavaf sırasında da yüzünü peçe ile örterdi.⁵⁸⁶

Ebû Abdullah Sâlim Sebelân isminde Hz. Âişe'nin ücret karşılığı çalıştırdığı ve emanetlerini kendisine teslim ettiği mükâteb bir köle vardı. Sâlim köle olduğu için Hz. Âişe'nin yanına rahatlıkla girebiliyordu. Hz. Âişe onun yanına oturur kendisiyle

⁵⁸⁰ Dârimî, Nikâh 48; Buhârî, Nikâh 22; Müslim, Razâ' 3; İbn Mâce, Nikâh 38; Ebû Dâvud, Nikâh 8; Tirmizî, Razâ' 2; Nesâî, Nikâh 49.

⁵⁸¹ Nûr 24/31.

⁵⁸² Buhârî, Tefsîr 24/12; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 202; Hâkim, II, 431.

⁵⁸³ İmam Mâlik, Libâs 6; İbn Sa'd, VIII, 56.

⁵⁸⁴ Abdürrezzâk, I, 293-294; Dârimî, İsti'zân 23; İbn Mâce, Edeb 38; Tirmizî, Edeb 43; Hâkim, IV, 321. Krş. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189.

⁵⁸⁵ Abdürrezzâk, V, 66-68; İbn Ebî Şeybe, VIII, 530; Buhârî, Hac 64.

⁵⁸⁶ Abdürrezzâk, V, 24-25; İbn Sa'd, VIII, 56. Krş. Ebû Dâvud, Menâsik 34.

konuşurdu. Bir gün Sâlim Hz. Âişe'ye gelerek: "Ey müminlerin annesi bereket olması için bana dua et." dedi. Hz. Âişe: "Ne oldu?" diye soruca o: "Allah yardım etti ve borçlarımı ödeyip hürriyetime kavuştum." dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Allah hürriyete kavuşmanı senin hakkında mübarek kılsın." diye dua etti ve onunla arasına perdesini çekti. O günden sonra Sâlim Hz. Âişe'yi bir daha görmedi.⁵⁸⁷

İshâk isminde görme engelli olan birisi Hz. Âişe'nin huzuruna girmişti. Hz. Âişe kendisine karşı örtününce İshâk: "Seni görmediğim halde niçin örtünüyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Her ne kadar sen beni görmüyorsan da ben seni görüyorum." dedi.⁵⁸⁸

Hız. Âişe Rasûlullah'ın defnedildiği odasına girer ve elbiselerini çıkarıp: "Onlar benim kocam ve babamdır." deyip rahat bir şekilde otururdu. Aynı odaya Hz. Ömer defnedildikten sonra: "Vallahi! Artık Ömer'e karşı hayâmdan dolayı buraya tam tesettürlü bir şekilde gireceğim" demişti.⁵⁸⁹

Hız. Âişe bu hassasiyetinin bir sonucu olarak kadınlara: "Beni kocalarınıza vasfetmeyin." derdi.⁵⁹⁰

IV. Hız. ÂİŞE'NİN FAZİLETLERİ

Hız. Âişe'nin faziletlerinin en büyüğü: "Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır..."⁵⁹¹ âyetinde geçen tüm müslümanların annesi olmasıdır. Allah bu âyetle Hız. Peygamber'in hanımlarını bütün müslümanların annesi olarak nitelendirmiş ve kendisinden sonra onlarla evlenilmesini yasaklamıştır. Bir rivayette Hız. Âişe bu âyeti kendisi tefsir etmiştir: Bir kadın Hız. Âişe'ye: "Ey Anneciğim!" deyince Hız. Âişe: "Ben senin annen değilim. Sizin erkeklerinizin annesiyim." demişti.⁵⁹²

⁵⁸⁷ Nesâî, Tahâret 83. Krş. Heysemî, V, 502.

⁵⁸⁸ İbn Sa'd, VIII, 55.

⁵⁸⁹ İbn Sa'd, III, 277; Ahmed b. Hanbel, XIX, 139-140; Hâkim, III, 63; Heysemî, VIII, 57; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 130.

⁵⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, IX, 471.

⁵⁹¹ Ahzâb 33/6.

⁵⁹² İbn Sa'd, VIII, 51, 53.

H. ÂiŖe'nin Kur'ân da geçen ikinci fazileti kendisinin tertemiz olduğudur. İfk Olayı bölümünde ayrıntılı bir Ŗekilde açıkladığımız gibi H. ÂiŖe'ye zina iftirası atıldığı zaman Allah onun temizliğini âyetlerle aıklamıŖtı.⁵⁹³

H. Peygamber'in yeğeni Urve bu âyetler hakkında: "Ŗayet ÂiŖe'nin hiçbir fazileti bulunmasaydı bile, İfk Olayı fazilet ve üstünlük olarak ona yeterdi. Onun hakkında indirilen âyetler kıyamete kadar okunmaya devam edecek." demiŖtir.⁵⁹⁴

H. Peygamber'den de H. ÂiŖe'nin faziletine dair birçok rivayet gelmiŖtir.

H. Peygamber: "Erkeklerden kemale erenler çoktur. Kadınlardan ise Meryem bint İmrân ile Firavun'un karısı Asiye'den baŖka kemale eren yoktur. ÂiŖe'nin diğer kadınlara stnlğı tiridin⁵⁹⁵ sair yiyecekler üzerine stnlğı gibidir."⁵⁹⁶ buyurmuŖtur.

Yine H. ÂiŖe'ye, Cebrâil'in H. Peygamber aracılığı ile selam sylemesi⁵⁹⁷ ve Rasûlullah'ın: "ÂiŖe cennette hanımımdır."⁵⁹⁸ buyurması onun faziletlerinden bazılarıdır.

H. ÂiŖe yalnızca kendisine verilen faziletleri bir arada zikretmiŖtir. Bazı rivayetlerde H. Meryem'i bu kıyastan ayrı tutarak bütün kadınları zikretmiŖtir. Bazılarında ise sadece H. Peygamber'in hanımlarını zikretmiŖtir. eŖitli rivayetlerde H. ÂiŖe farklı özellikler zikrettiği için konuyu bir rivayet btnlğı içinde ele almamız mümkün olmadı. Tekrara dŖmemek adına çeŖitli rivayetlerdeki farklı faziletleri sırayla zikretmeyi uygun bulduk.

1-) Rasûlullah bakire olarak yalnız benimle evlendi.

⁵⁹³ Nr 24/11-20.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189.

⁵⁹⁵ İbn Abbâs'tan rivayete göre, Ŗyle demiŖtir: "Rasûlullah'ın yemekler içerisinde en çok sevdiği ekmekten ve haystan yapılan tiritti." Bkz. Eb Dâvud Et'ime 23; Hâkim, IV, 129.

H. ÂiŖe'nin tirit yemeğine benzetilmesiyle ilgili olarak İbn Kesîr: "Tirit, etle ekmeğin karıŖtırılarak yapıldığı bir yemektir ki Araplar nezdinde en kıymetli yemek budur." demektedir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 324.

⁵⁹⁶ İbn Sa'd, VIII, 63; Dârimî, Et'ime 29; Buhârî, Enbiyâ 32; Zübeyr b. Bekkâr, s. 37; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 70, 89; İbn Mâce, Et'ime 14; Tirmizî, Et'ime 31; Nesâî, İŖret'n-Nisâ 3; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 144-145; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Ŗâmî, *Ezvâc'n-Nebî*, s. 108.

⁵⁹⁷ İbn Ebî Ŗeybe, XIII, 178-179; Dârimî, İsti'zân 10; Buhârî, Bedi'l-Halk 6; Fezâil 30; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 90, 91; İbn Mâce, Edeb 12; Eb Dâvud, Edeb 166; Tirmizî, İsti'zân 5; Nesâî, İŖret'n-Nisâ 3; İbn'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; İbn'l-Esr, *sd'l-Gâbe*, VII, 188; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 146. Benzer bir rivayette H. ÂiŖe'nin Cebrail'i Dihyet'l-Kelbî sûretinde gördüğü rivayet edilmektedir. Bkz. İbn Sa'd, VIII, 53-54; Zübeyr b. Bekkâr, s. 36; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 46; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 20; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 146; Ŗâmî, *Ezvâc'n-Nebî*, s. 109.

⁵⁹⁸ İbn Sa'd, VIII, 52, 63; İbn Ebî Ŗeybe, XVII, 215; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 190; Ŗâmî, *Ezvâc'n-Nebî*, s. 88. KrŖ. İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189.

2-) Benden başka anne babası muhâcir olan yoktu.

3-) Allahu Teâla benim suçsuz olduğumu gökyüzünden bildirdi.

4-) Cebrail ipek kumaşın içinde sûretimi gökten getirip: “Onunla evlen! Muhakkak ki o senin zevcendir.” dedi.

5-) Ben ve Rasûlullah aynı kaptan yıkandık ve bu benden başkasına nasip olmadı.⁵⁹⁹

Bazı rivayetlerde bu şekilde geçse de bunun aksini gösteren rivayetler de bulunmaktadır. Hz. Ümmü Seleme⁶⁰⁰ ve Hz. Meymûne de⁶⁰¹ Hz. Peygamber ile aynı kaptan yıkanmışlardır.

6-) Rasûlullah namaz kılarken ben onun önünde uzanmıştım ve bunu benden başka hanımı yapmadı.

Bu durum da sadece Hz. Âişe’nin yaşadığı bir olay değildi. Benzer rivayetler Hz. Zeyneb bint Cahş ve Hz. Meymûne’den de gelmektedir.⁶⁰² Muhtemelen Hz. Âişe bu rivayetleri bilmediği için bunun kendisine has bir durum olduğunu düşünüyordu.

7-) O, benimle iken (aynı yataktayken) vahiy inerdi ve bu da benden başka hanımlarına nasip olmadı.

8-) Allah, onun ruhunu teslim alırken o benim kucağımdaydı. (Ruhu teslim alınırken benden ve meleklerden başka buna kimse şahit olmadı.)

9-) Gece kalma sırası bende iken vefat etti ve benim evime defnedildi.

10-) Rasûlullah ben yedi yaşındayken beni nikâhladı.

11-) Yine dokuz yaşında benimle zifafa girdi.

12-) Cebrail’i gördüm ve onu benden başka herhangi bir kadın görmedi.

Hz. Ümmü Seleme’nin de Dihye sûretinde Cebrail’i gördüğü rivayet edilmiştir.⁶⁰³

13-) Rasûlullah’a hanımları içinde en sevimli olan bendim.

14-) Babam sahâbe içinde Rasûlullah’ın en sevdiği kimse idi.

15-) Rasûlullah benim evimde hastalandı.

⁵⁹⁹ Evzâî, Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid (ö. 157/774), *Sünen-i Evzâî*, çev. Ali Pekcan-Davut Küskü-Mehmet Ali Mişe, Armağan Kitaplar, 1. Baskı, Konya, 2012, s. 49-50; Dârimî, Tahâret 68; Buhârî, Gusûl 2; Müslim, Hayz 40; İbn Mâce, Tahâret 35; Ebû Dâvud, Tahâret 39; Tirmizî, Libâs 21; Nesâî, Tahâret 58.

⁶⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, I, 349; Müslim, Hayz 5, 49; İbn Mâce, Tahâret 35; Nesâî, Tahâret 147.

⁶⁰¹ İbn Sa’d, VIII, 108; Ahmed b. Hanbel, I, 348-349; Müslim, Hayz 47; İbn Mâce, Tahâret 35; Nesâî, Tahâret 147.

⁶⁰² İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât 40.

⁶⁰³ Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe 100; Köksal, XI, 152; Kandemir, “Ümmü Seleme”, *DİA*, XLII, 329.

16-) Rasûlullah'ın tedavisiyle ben ilgilendim.

17-) Ben Sıddîk ve Halife'nin kızıyım.

18-) Ben güzelin yanında güzel olarak yaratıldım.

19-) Bana bol rızık ve mağfiret vaat olundu.

20-) Rasûlullah'ın dünyadaki son azığı benim tükürüğümdü. Bir misvak getirildi. Rasûlullah: “Ey Âişe! Onu yumuşat.” dedi. Ben de misvağı ağızımla yumuşattım.⁶⁰⁴

Hiz. Âişe'nin fazileti hakkında Hiz. Peygamber'den rivayet edilen birçok haber olması sebebiyle ümmühâtü'l-müminîn içerisinde fazilet açısından Hiz. Âişe ile kıyas edilebilecek tek ümmü'l-müminîn olan Hiz. Hatice arasında çeşitli kıyaslamalar yapılmıştır.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bazılarına göre Hiz. Âişe Hiz. Peygamber'in kızlarının ve oğullarının annesi olan Hiz. Hatice'den daha üstündü.⁶⁰⁵

Hiz. Âişe'nin Hiz. Hatice'den daha faziletli olduğunu savunanlar Hiz. Peygamber'den gelen: “Erkeklerden kemale erenler çoktur. Kadınlardan ise Meryem bint İmrân ile Firavun'un karısı Asiye'den başka kemale eren yoktur. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü tiridin sair yiyecekler üzerine üstünlüğü gibidir.”⁶⁰⁶ rivayetini buna delil olarak göstermişlerdir.⁶⁰⁷

Bazı âlimler daha da ileri giderek Hiz. Âişe'nin babasından bile daha faziletli olduğunu iddia etmişlerdir. Fakat Zehebî'nin de ifade ettiğı gibi bu kabul edilebilir bir kıyaslama değildir.⁶⁰⁸

Şiîler ve Ehl-i sünnetin bir kısmı ise Hiz. Hatice'nin daha faziletli olduğunu iddia ederler.⁶⁰⁹

Hiz. Hatice'nin daha faziletli olduğunu ileri sürenler özellikle şu rivayeti delil olarak kullanmışlardır: Bir gün Cebrail Hiz. Peygamber'e gelerek: “Ey Allah'ın

⁶⁰⁴ İbn Sa'd, VIII, 50-51; İbn Ebî Şeybe, XVII, 217-218; Taberânî, XXIII, 31; Hâkim, IV, 11; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 141, 147, 191; Heysemî, IX, 385-386; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 97-98, 118-122. Zerkeşî Hiz. Âişe'nin özelliklerini kırka tamamlamıştır. Fakat bu kırk rakamını tamamlamak için biraz zorlama rivayetleri almıştır. Bkz. Zerkeşî, s. 17-55.

⁶⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 432; IV, 321-322; Kısakürek, s. 113.

⁶⁰⁶ İbn Sa'd, VIII, 63; Dârimî, Et'ime 29; Buhârî, Enbiyâ 32; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 70, 89; İbn Mâce, Et'ime 14; Tirmizî, Et'ime 31; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 187; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 144-145; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 108.

⁶⁰⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 339-340.

⁶⁰⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 140.

⁶⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 140; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 321.

Rasûlû! İşte Hatice geliyor. Yanında bir kap, içinde de biraz katık var. O yanına geldiğinde ona Rabbi'nden selâm söyle, onu gürültü ve yorgunluk bulunmayan cennette içi oyulmuş inciden mamul bir evle müjdele!" dedi. Daha önce belirttiğimiz üzere Hz. Âişe Cebrail'in selâmına mazhar olmuştur. Fakat Hz. Hatice doğrudan Allah'ın selâmına mazhar olmuştur.⁶¹⁰

Konuyla ilgili pek çok âlim görüş belirtmiş ve her iki ümmü'l-müminîn üstün taraflarını zikretmişlerdir. Ancak bu konuda fikir beyan etmek gereksizdir. Zira hüküm Allah'a aittir.⁶¹¹

Metin içerisinde de Hz. Âişe'nin faziletine dair pek çok rivayeti zikrettiğimiz için tekrara düşmemek adına onları buraya almadık. İbn Abbâs'ın belirttiği gibi: "Hz. Âişe Rasûlullah'ın zevcesiydi. Onun hakkını ancak Allah'ın kör ettiği kimse takdir edemez."⁶¹²

V. HZ. ÂİŞE'NİN CÖMERTLİĞİ ve GEÇİM KAYNAKLARI

A. Hz. Peygamber Dönemi

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra evlerini ve eşyalarını Mekke'de terk ettikleri için çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardı. Medine'deki tüm müslümanlar bu genel yoksulluktan nasiplenmekteydi. Bazı dönemlerde gazve ve seriyyelerden gelen ganimetler sebebiyle yahut başka sebeplerle⁶¹³ kısmî bir rahatlama olsa da genellikle müslümanların maddî durumları çok iyi değildi. Hz. Peygamber'in aileleri de müslümanların yaşadığı yokluğun aynısını hatta daha fazlasını yaşıyorlardı. Zaten Hz. Peygamber Allah'tan geçinebileceklerinden fazla rızık da istemiyordu.⁶¹⁴

Bir gün Ebû Talha ve birkaç sahâbî Rasûlullah'ın yanına gelerek açlıktan şikâyet etmişler ve karınlarına bağladıkları taşları göstermişlerdi. Bunun üzerine Hz.

⁶¹⁰ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 20; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 71; Avcı, Seyit, "Peygamber Eşlerinin Faziletleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/II, 23-24.

⁶¹¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, I, 98; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 322.

⁶¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 191.

⁶¹³ Bir rivayette Hz. Peygamber'in yüz koyunu olduğu ve bu koyunlar her kuzuladığında sayının artmaması için bir koyunu kesip ailesiyle yediğinden bahsedilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 93-94; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 67; Hâkim, II, 253-254.

⁶¹⁴ Buhârî, Rikâk 17; İbn Mâce, Züh'd 9.

Peygamber karnını açmış ve kendisinin karnına iki taş bağladığı görülmüştü.⁶¹⁵ Bazı dönemlerde açlık o kadar şiddetliydi ki Rasûlullah insanlara tek tek hurma dağıtıyordu.⁶¹⁶ Hz. Peygamber bazen yiyecek bir şey bulamadığı için oruç tutmak zorunda kalıyordu. Rasûlullah Hz. Âişe'nin yanına gelip: “Yanınızda yiyecek bir şey var mı?” der. Hz. Âişe yiyecek bir şey bulunmadığını söylerse Hz. Peygamber: “Öyleyse ben oruca niyet ediyorum.” buyururdu.⁶¹⁷ O dönemdeki yokluğu göstermesi açısından Enes b. Mâlik'ten gelen şu rivayet de ilginçtir: “Hz. Peygamber'in hanımları tabaklarla birbirlerine çekirge hediye ederlerdi.”⁶¹⁸

Hz. Ömer döneminde yapılan fetihlerle birlikte büyük bir ganimet akışı başlamış ve insanlar zenginleşmişlerdi. Bu zenginliğin insanları şımartmaması için uğraşan Hz. Ömer bir gün hutbedeyken: “Gerçekten ben Rasûlullah'ı bütün gün kıvranıyor, karnını doyuracak kötü hurma bulamıyorken gördüm.” demişti.⁶¹⁹

Ebû Hüreyre de Hz. Peygamber ailesinin maddî durumunu şöyle ifade etmiştir: “Hz. Muhammed'in aile halkı, ruhu kabzedilinceye kadar üç gün arka arkaya doya doya yemek yememişlerdir.”⁶²⁰

Mesrûk bir gün Hz. Âişe'nin yanına gitmiş ve birlikte yemek yemeye başlamışlardı. Bu esnada Hz. Âişe: “Bir yemekten doyduğum zaman ağlamak isterim ve ağlarım.” dedi. Mesrûk bunun nedenini sorduğunda Hz. Âişe: “Rasûlullah'ın dünyadan ayrılıp gittiği anı hatırlarım. Vallahi et ve ekmekten günde iki defa karnını doyurmamıştı.” demişti.⁶²¹

Bazen üç ay geçer ve Rasûlullah'ın evlerinde yemek pişirmek için ateş yakılmadığı olurdu. Bu haldeyken nasıl hayatta kalıyordunuz diye soran Urve'ye Hz. Âişe: “Hurma ve suyumuz vardı. Tabi bir de ensârdan bazı komşulardan ikramlar gelirdi. Allah Rasûlü'ne süt ikram ederlerdi. O da bize onu içirirdi.” demişti.⁶²²

Hayber Gazvesi'nden sonra kısmî bir rahatlama olmuştu. Rasûlullah Hayber'i çıkan meyve veya ekinin yarısı mukabilinde yahudilere bırakmıştı. Buradan gelen

⁶¹⁵ Tirmizî, Zühd 39.

⁶¹⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 271; Tirmizî, Kıyâmet 34.

⁶¹⁷ Abdürrezzâk, IV, 277; Müslim, Savm 169; Ebû Dâvud, Savm 72; Tirmizî, Savm 35; Nesâî, Savm 66.

⁶¹⁸ İbn Mâce, Sayd 9.

⁶¹⁹ Müslim, Zühd 36.

⁶²⁰ İbn Sa'd, I, 307; Buhârî, Et'ime 1. Krş. İbn Ebî Şeybe, XIX, 115-116; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 218; Buhârî, Et'ime 23; Müslim, Zühd 20, 22; Tirmizî, Zühd 38.

⁶²¹ Tirmizî, Zühd 38.

⁶²² Abdürrezzâk, XI, 309; İbn Ebî Şeybe, XIX, 116; Buhârî, Hibe 1; Müslim, Zühd 28; İbn Mâce, Zühd 10; Hâkim, IV, 118.

ürünlerden zevcelerine her sene kuru hurmadan seksen, arpadan yirmi vesk⁶²³ olmak üzere yüz vesk veriyordu.⁶²⁴ Hz. Âişe: “Hayber fethedilince, şimdi karnımız hurmaya doycak, dedik.” demiştir.⁶²⁵ Muhtemelen Hayber’den gelen bu hurmaları kastederek Hz. Âişe: “Hz. Peygamber bizim iki siyah denilen hurma ve sudan doyduğumuz zamanda vefat etti.”⁶²⁶ demiştir. Bu dönemdeki yokluk sadece yiyecekleri kapsamıyordu. Hz. Âişe: “Ben Rasûlullah’ın fazladan elbisesi olup dürülerek kaldırıldığını görmedim.”⁶²⁷ demiştir. Yine Abdullah b. Eymen’den gelen bir rivayete göre babası Hz. Âişe’nin yanına girip üzerinde beş dirhem değerinde, kalın bir gömlek olduğunu gördü. Hz. Âişe: “Gözünü kaldır da cariyeme bak. O, bu elbiseyi ev içinde giymekten utanır. Allah Rasûlü hayatta iken benim böyle bir gömleğim vardı. Medine’de (zifaf için) süslenen bütün kadınlar haber gönderip bu gömleğimi ödünç isterdi.” demişti.⁶²⁸ Bu yokluk hali Rasûlullah vefat edene kadar devam etti. Hz. Peygamber vefat ettiğinde zırhı otuz sâ⁶²⁹ arpa karşılığında bir yahudide rehin olarak bulunuyodu.⁶³⁰ Hz. Âişe’nin evinde ise bir miktar arpadan başka yiyecek hiçbir şey yoktu. Hz. Âişe: “Ben bu arpayı çok uzun bir süre yediğim halde bitiremedim. Sonra bir ara kalan arpayı tarttım. Bunun üzerinden çok geçmeden arpa tükendi.” demiştir.⁶³¹

Hz. Âişe’nin bu yokluk yıllarında bile çok cömert olduğunu gösteren birçok rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber Hz. Âişe’yi her konuda olduğu gibi bu konuda da eğitmiş ve ona bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Hz. Peygamber öncelikle nimetin kıymetini bilmesini ve cömert olmasını Hz. Âişe’ye tavsiye etmişti. Bu tavsiyeleri ifade eden rivayetlerden bazıları şunlardır:

⁶²³ Kesin olarak ifade etmek mümkün olmasa da ortalama 122.4 kg civarında kuru gıda ölçüsüdür. Bkz. Kallek, Cengiz, “Vesk”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 70.

⁶²⁴ İbn Sa’d, VIII, 55; Ahmed b. Hanbel, IX, 327; Müslim, Müsâkât 2; Ebû Dâvud, Harâc 24.

⁶²⁵ Buhârî, Megâzî 38.

⁶²⁶ Ahmed b. Hanbel, XV, 250; Buhârî, Et’ime 6; Müslim, Zühd 31.

⁶²⁷ İbn Mâce, Libâs 1.

⁶²⁸ Buhârî, Hibe 34.

⁶²⁹ Sâ’ın Hz. Peygamber döneminde kullanılan tam karşılığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte 4,171 litrelik bir değere karşılık geldiği söylenebilir. Bu durumda Hz. Peygamber’in zırhının 30x4,171=125,13 litreye tekabül eden bir buğday karşılığında ödünç olarak verildiği söylenebilir. Bkz. Kallek, “Sâ”, *DİA*, XXXV, 317-319.

⁶³⁰ İbn Mâce, Ruhûn 1; Tirmizî, Büyû’ 7; Nesâî, Büyû’ 58. Krş. Buhârî, Büyû’ 14; Müslim, Müsâkât 124-126; İbn Mâce, Ruhûn 1; Nesâî, Büyû’ 58; Mâverîdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü’s-Sultaniyye ve’l-Vilâyâtü’d-Dîniyye*, tah. Ahmed Mübârek Bağdâdî, Mektebetü Dârü İbn Kuteybe, 1. Baskı, Kuveyt, 1989, s. 221.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 219-220; Buhârî, Humus 3; Tirmizî, Kıyâmet 31.

Rasûlullah bir seferinde Hz. Âişe'nin yanına girmiş ve yere atılmış bir ekmek parçası görmüştü. Onu alıp sildikten sonra yedi ve şöyle buyurdu: “Ey Âişe! Değerli şeye saygı göster. Ekmek parçası hangi toplumdan nefret edip kaçmış ise, onlara dönmemiştir.” buyurdu.⁶³²

Rasûlullah Hz. Âişe'ye: “Ey Âişe! Şayet bana kavuşmak istiyorsan dünyalık olarak sana yetecek olan şey, bir yolcunun azığı kadar olsun. Zenginlerle oturup kalkma! Bir elbiseyi de eskiyip yamalı hale getirmediğin yenisini elde etmeye yeltenme!” demişti.⁶³³

Rasûlullah bir gün şöyle buyurmuştu: “Allah'ım beni yoksul olarak yaşat ve yoksul olarak canımı al ve kıyamet gününde de yoksullar arasında haşret.” Hz. Âişe: “Niçin Ey Allah'ın Rasûlü?” diye sordu. Rasûlullah da: “Çünkü onlar zenginlerden kırk yıl önce cennete gireceklerdir. Ey Âişe! Yoksulu yarım hurmayla da olsa boş çevirme bir şeyler ver. Ey Âişe! Yoksulları sev onlara yakın ol Allah da seni kıyamet günü cennetine yakın eder.” buyurdu.⁶³⁴

Hiz. Âişe: “Bir defasında bana bir dilenci geldi. Yanımda da Rasûlullah vardı bir şeyler verilmesini emrettim ve verilecek şeyi getirip ona baktım. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: ‘Evine senin haberin olmadan hiçbir şeyin girip çıkmasını istemiyor musun?’ Ben de: ‘Evet.’ dedim. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: ‘Ey Âişe dur! Bu kadar hesapçı olma, sayarak verme! Allah da sana sayarak verir.’ buyurdu.”⁶³⁵

Hiz. Âişe Rasûlullah'ın bu tavsiyelerini hayatının her döneminde harfiyen uygulamıştır. Kendileri de ihtiyaç halinde olmalarına rağmen daha zor durumda olanlara yardım etmeyi ihmal etmemiştir. Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber hayatta iken cömertliğini gösteren rivayetlerden bazıları şunlardır:

Hiz. Âişe şöyle anlatır: “Bir şeyler istemek üzere yanıma, iki kızıyla birlikte bir kadın geldi. Bende bir⁶³⁶ hurmadan başka bir şey yoktu. Bunu ona verdim. Kadın hurmayı kızlarına paylaştırdı ve kendisi hiçbir şey yemedi. Sonra kalktı ve gitti. Daha sonra Rasûlullah geldi. Olan biteni ona anlattım. Bunun üzerine o: ‘Kim şu kız

⁶³² İbn Mâce, Et'ime 52.

⁶³³ İbn Sa'd, VIII, 61; Tirmizî, Libâs 38; Hâkim, IV, 347.

⁶³⁴ Tirmizî, Zühd 37. Krş. Heysemî, III, 276-277.

⁶³⁵ Nesâî, Zekât 62; Heysemî, III, 306.

⁶³⁶ Bazı rivayetlerde hurma sayısı üç olarak geçmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, XV, 96-97; Buhârî, Edebü'l-Müfred, s. 44; Müslim, Birr 148; İbn Mâce, Edeb 3; Hâkim, IV, 196.

çocukları yüzünden bir sıkıntıya maruz kalırsa bu, onun için cehenneme karşı bir perde olur.’ buyurdu.”⁶³⁷

Bir gün Hz. Peygamber yanına Suffe ashâbından bazılarını alarak Hz. Âişe’nin odasına götürmüştü. Rasûlullah: “Ey Âişe bizi doyur.” dedi. O da haşîşe⁶³⁸ ismi verilen bir yiyecek getirdi. Onu yedikten sonra: “Ey Âişe bizi doyur.” buyurdu. Hz. Âişe de bir miktar hays ismi verilen yemekten getirdi. Onu da yedikten sonra Hz. Peygamber: “Ey Âişe bizi sula.” buyurdu. O da bir bardak süt getirdi, onu da içtik sonra: “Ey Âişe bizi tekrar sula.” buyurdu. O da küçük bir bardak süt daha getirmişti.”⁶³⁹

Hz. Âişe: “Bize pişirilmiş bir koyun hediye edildi. Kürek kemiği hariç koyunun hepsini paylaştırıp dağıttım. Rasûlullah yanıma girince de bunu ona anlattım. Ancak Allah Rasûlü: ‘Hayır, kürek kemiği hariç hepsi sizindir.’ buyurdu.”⁶⁴⁰

Hz. Âişe kendisi cömert olduğu gibi insanları da bu hususta teşvik ederdi. Hz. Âişe: “Yüce Allah’ın kendilerine bolluk verdiği zamanlarda, insanların fitır sadakasını her bir kişi için (yarım sâ‘ değil de) bir sâ‘ buğday olarak vermeleri benim için daha hoştur.” derdi.⁶⁴¹

Yine Hz. Âişe sadaka olarak neyin verilmeyeceğini de Hz. Peygamber’in kendisine öğrettiğini bildirmişti. Rasûlullah’a bir keler hediye edilmiş; ancak ondan yememişti. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Yâ Rasûlallah! Bunu dilencilere yemeleri için vereyim mi?” diye sorduğunda Rasûlullah: “Dilencilere ancak kendin yediklerinden ver.” buyurdu.”⁶⁴²

B. Hz. Peygamber’den Sonraki Dönem

⁶³⁷ Abdürrezzâk, X, 457-458; Ahmed b. Hanbel, XV, 96; Buhârî, Zekât 10; Müslim, Birr 147; Tirmizî, Birr 13.

⁶³⁸ Haşîşe ismi verilen bitkiden yapılan bir çeşit yemektir. Bkz. İbn Manzûr, IX, 884-885.

⁶³⁹ Evzâî, s. 216-217; Abdürrezzâk, XI, 25-26; Ahmed b. Hanbel, X, 116; Ebû Dâvud, Edeb 103; Hâkim, IV, 301-302.

⁶⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, VI, 367; İbn Râhûye, Ebû Ya‘kub İshâk b. İbrahim b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853), *Müsned*, tah. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî, Mektebetü’l-Eymân, 1. Baskı, Medine, 1990, II/III, 908; Ahmed b. Hanbel, VII, 203; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu‘fî (ö. 256/870), *Kitâbü’t-Târîhi’l-Kebîr*, tah. Mustafa Abdülkadir Muhammed Atâ, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2008, IV, 195.

⁶⁴¹ İbn Ebî Şeybe, VI, 505.

⁶⁴² İbn Ebî Şeybe, XII, 358.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra özellikle Hız. Ömer döneminde tüm müslümanların maddî anlamda rahatladıkları görölmektedir. Bu dönemde Hız. Âişe'nin gelirleri arasında Hayber'in Fethi'nden sonra Rasûlullah'ın tüm hanımlarına verdiği kuru hurmadan seksen, arpadan yirmi vesk olmak üzere yüz vesklik ürünün gelişı devam ediyordu.⁶⁴³ Hız. Ömer hilâfete geçince Hayber'den yahudileri çıkararak arazisini halka dağıttı. Hız. Peygamber'in hanımlarını ya kendilerine arazi ve su verilmesi veya onlara daha önce her sene ödenen miktarı almak hususunda serbest bıraktı. Onlar bu konuda muhtelif hareket ettiler. Bazıları araziyle suyu, bazıları da her yıl paylarının verilmesini seçti. Hız. Âişe ile Hız. Hafsa arazi ve suyu seçenlerdendi.⁶⁴⁴

Hız. Âişe'nin ikinci gelir kaynağı, Hız. Ömer'in kurduğı divanlardan herkese bağladığı maaşlardı. Hız. Ömer ümmühâtü'l-müminîne on bin dirhem atıyye verirdi. Hız. Âişe'nin atıyyesini ise iki bin dirhem fazla yaptığı rivayet edilir. Neden böyle yaptığı sorulunca da: "Şüphesiz ki o Rasûlullah'ın sevgilisidir." cevabını vermişti.⁶⁴⁵ Bu rivayet yaygın olmakla beraber bize göre Hız. Ömer, Hız. Peygamber'in bütün hanımlarına aynı miktarda atıyye vermiş olmalıdır. Nitekim başka bir rivayette Hız. Ömer'in Hız. Peygamber'in bütün hanımlarına on bin veya on iki bin dirhem verdiği, ancak Hız. Safiyye ve Hız. Cüveyriye'ye altı bin dirhem vermek istediğı rivayet edilir. Hız. Âişe buna karşı çıkarak: "Rasûlullah her hususta bizler arasında eşit davranırdı." demiştir.⁶⁴⁶ Yine başka bir rivayette de Hız. Zeyneb bint Cahş'a atıyye olarak on iki bin dirhem verildiğı belirtilmektedir.⁶⁴⁷ İbn Sa'd Hız. Peygamber'in bütün eşlerine on iki bin dirhem verildiğini belirttiikten sonra, bunun üzerinde ittifak edilen görüş olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁸ Buna göre Hız. Âişe'nin yıllık on iki bin dirhemde buradan geliri vardı.

Hız. Âişe'nin üçüncü gelir kaynağı Hız. Ebû Bekir tarafından kendisine verilen Âliyetü Cedâd bölgesindeki bir bahçenin hurma mahsulüydü. Hız. Âişe'ye buradan

⁶⁴³ İbn Sa'd, VIII, 55; Müslim, Müsâkât 2; Krş. Ebû Dâvud, Harâc 24.

⁶⁴⁴ Müslim, Müsâkât 2. Krş. Ebû Dâvud, Harâc 24.

⁶⁴⁵ İbn Sa'd, VIII, 53; Hâkim, IV, 9; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187. Krş. Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 654; Mâverdi, s. 262; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189.

⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, IX, 255-256; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 664; Fayda, Mustafa, *Hız. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İFAV, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 250-251.

⁶⁴⁷ Ebû Yûsuf, s. 151; Fayda, *Hız. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 251.

⁶⁴⁸ İbn Sa'd, III, 225. Krş. Ebû Yûsuf, s. 151; Ahmed b. Hanbel, XIX, 145-146; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 658.

senelik yirmi vesk hurma gelirdi. Hz. Âişe bu araziden bir veya iki yıl yararlanmış, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra burayı kardeşleri arasında taksim etmişti.⁶⁴⁹

Bunların dışında Abbott, Hz. Âişe'nin gayrimenkul ve köle ticareti yaptığını ima etse de⁶⁵⁰ bu doğru değildir. Bazı rivayetlerde bulunan bilgilerin zorlama yorumlara tabi tutulmasıyla böyle bir yargıya varılmış olmalıdır.

Hz. Âişe'nin gelir kaynaklarından bir diğeri kendisine verilen hediyelerdi. Hz. Âişe kendisine bir hediye geldiği zaman hemen buna başka bir hediyeyle mukabele ederdi.⁶⁵¹

Bazen kendisine gönderilen meblağlar bir hayli büyük olurdu. Fakat Hz. Âişe kendisine gelen bu hediyelere dokunmadan tamamını dağıtırdı. Örneğin Irak'tan Hz. Ömer'e içi mücevher dolu bir sandık gelmişti. Hz. Ömer arkadaşlarına: "Buna paha biçin." dedi. Onlar: "Buna nasıl paha biçeceğimizi ve bunu nasıl paylaştıracığımızı bilemiyoruz." dediler. Hz. Ömer: "Bana müsaade ederseniz onu Rasûlullah'ın sevgilisi Âişe'ye göndereceğim." deyince etrafındakiler buna müsaade ettiler. Bu mücevherler Hz. Âişe'ye gönderildi. Hz. Âişe'ye bu hediye ulaştığı zaman: "Peygamber'den sonra Hattâb'ın oğluna ne oldu? Allah'ım onun atıyyelerini almam için beni bırakma." demiştir.⁶⁵²

Sahâbenin zenginlerinden olan Talha b. Ubeydullah servetinin bir kısmıyla kendi kabilesi olan Teymlilere yardım eder. Hz. Âişe'ye de her sene on bin dirhem gönderirdi.⁶⁵³

Yine bu bağışlara örnek olarak Abdurrahman b. Avf, müminlerin annelerinden her birine çok miktarda mal⁶⁵⁴ verilmesini vasiyet etmişti. Hz. Âişe onun bu vasiyeti dolayısıyla: "Allah, ona Selsebil pınarının suyunu içirsin." diye dua etmişti.⁶⁵⁵

Hz. Âişe'nin cömertliği Hz. Peygamber'den sonra da aynen devam etmişti. Eline geçen tüm servete rağmen çok sade bir hayat yaşıyordu. Toplumdaki refah

⁶⁴⁹ İbn Sa'd, III, 145.

⁶⁵⁰ Abbott, s. 210-211.

⁶⁵¹ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 406; Bolelli, s. 41.

⁶⁵² Hâkim, IV, 9; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 190; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 83.

⁶⁵³ Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s. 239; Kettânî, II, 477.

⁶⁵⁴ Başka bir rivayette bu malın değeri kırk bin dinar olarak belirtilmektedir. Bkz. Tirmizî, Menâkıb 26; Hâkim, III, 352.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 299-300; Hâkim, III, 351; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 255; Kettânî, II, 498-499.

artışı Hz. Âişe'nin hayatından hiçbir şeyi değiştirmemişti. Kendisi bu durumu şöyle izah etmiştir: “Rasûlullah'tan sonra hayatımızda refah açısından bir değişiklik olmadı. Ağlamayı istediğimde ağlıyordum. Artan tek şey hüznümüzdü.”⁶⁵⁶

Hiz. Âişe Hiz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine hâlâ yamalıklı elbiseler giyiyordu. Bir gün Kesîr b. Ubeyd Hiz. Âişe'ye gitmişti. İzin istediğinde Hiz. Âişe: “Dur, ben elbisemi dikmedikçe içeri girme!” dedi. Kesîr: “Ey müminlerin annesi! Ben şayet dışarı çıkıp senin eski elbiselerini diktiğini bildirmiş olsaydım, bunu senin cimriliğin olarak kabul ederlerdi.” dedi. Bunun üzerine Hiz. Âişe: “Durumu gör. Eskisi olmayanın yenisi olmaz.” dedi.⁶⁵⁷ Hiz. Âişe eski bir elbiseye alıştığı zaman onu bırakmak istemezdi.⁶⁵⁸

Abdullah b. Zübeyr: “Ben, Âişe ve Esmâ'dan daha cömert iki kadın görmedim. Bunların cömertlikleri farklı idi. Âişe, yanında birikinceye kadar bir şeyi toplar, sonra insanlara taksim ederdi. Esmâ ise, yarın için elinde bir şey tutmaz, hepsini insanlara taksim ederdi.” demiştir.⁶⁵⁹

Hiz. Âişe az veya çok olmasına bakmadan kapısına gelen hiç kimseyi eli boş göndermezdi. Hiz. Âişe'nin yanında üzümünden başka yiyecek bir şeyin olmadığı bir günde bir dilenci kapısına gelmişti. Hiz. Âişe yanındaki bir kimseye: “O üzümünden bir tane al yoksula ver.” dedi. Adam Hiz. Âişe'ye şaşkın şaşkın bakmaya başlayınca Hiz. Âişe: “Hayret mi ediyorsun? Bu bir tanede ne kadar zerre ağırlığı görüyorsun.” demişti.⁶⁶⁰

Yine bir gün yoksul biri Hiz. Âişe'ye gelerek kendisinden yardım istedi. O gün Hiz. Âişe oruçluydu. Evde de sadece bir yufka ekmeği vardı. Hiz. Âişe cariyesine: “Onu ona ver.” dedi. Cariye: “İftar edeceğin başka bir şey yok.” deyince Hiz. Âişe yine: “Onu dilenciye ver.” dedi. Akşam olduğunda Hiz. Âişe'ye ekmeğe sarılmış bir koyun eti hediye edildi. Hiz. Âişe de cariyesini çağırarak: “Bundan ye, bu senin verdiğin ekmekten daha hayırlıdır.” dedi.⁶⁶¹

⁶⁵⁶ Ebû Nu'aym el-İsfahânî, II, 46.

⁶⁵⁷ İbn Sa'd, VIII, 58; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 161. Krş. Ebû Nu'aym el-İsfahânî, II, 48.

⁶⁵⁸ İbn Sa'd, VIII, 58. Şiîler bu rivayetlerin varlığını kabul etmelerine rağmen Hiz. Âişe'yi sık giyinmeyi seven moda düşkünü biri olarak göstermekten de kaçınmamışlardır. Bkz. Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 153-155.

⁶⁵⁹ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 102.

⁶⁶⁰ İmam Mâlik, Sadaka 6.

⁶⁶¹ İmam Mâlik, Sadaka 5.

H. ÂiŖe'nin kardeŖi Abdurrahman, H. ÂiŖe'ye bir sepet dolusu üzümlü hediye etmiŖti. H. ÂiŖe bu üzümleri hemen dağıttı. Fakat H. ÂiŖe'nin cariyesi onun haberi olmadan bir miktar üzümlü sonra yemeleri için saklamıŖtı. Gece olduğunda cariye bu üzümleri getirdi. H. ÂiŖe: "Bu nedir?" diye sorunca cariye: "Ey ümmü'l-müminîn! Bunları daha sonra yememiz için ayırmıŖtım." dedi. Bunun üzerine H. ÂiŖe: "Vallahi, bu sepetten hiçbir Ŗey yemeyeceğim!" dedi.⁶⁶²

H. ÂiŖe'nin yaptığı bađıŖlar her zaman böyle küçük olmuyordu. H. ÂiŖe eline yüksek meblağlarda para geçtiği zaman hiç vakit kaybetmeksizin hemen bunları dağıtıyordu.

Urve H. ÂiŖe'nin cömertliği hakkında: "H. ÂiŖe'nin yetmiŖ bin dirhem değerindeki malları tasadduk ettiğini gördüm. Fakat o kendi elbiselerini yama yapıp da giyerdi." demiŖtir.⁶⁶³

Bir defasında Abdullah b. Zübeyr H. ÂiŖe'ye içinde yüz bin dirhem değerinde mal bulunan iki çuval göndermiŖti. H. ÂiŖe bir tabak getirilmesini istedi. O sırada oruçlu idi. O parayı insanlara dağıtmaya baŖladı. AkŖama ulaŖınca: "Ey cariye iftarlığımı getir!" dedi. Ümmü Zerre o esnada: "Ey müminlerin annesi! Ŗu dağıttığın dirhemlerden bir dirhem alıp da onunla biraz iftarlık et alamaz mıydın?" diye sorunca, o da Ŗunu söyledi: "Bana kızma, Ŗayet önceden hatırlatsaydın bunu yapardım."⁶⁶⁴

Benzer bir rivayette H. ÂiŖe'ye parayı gönderenin Muâviye olduğu belirtilir.⁶⁶⁵ Yine Muâviye H. ÂiŖe'ye yüz bin dirhem değerinde bir gerdanlık hediye etmiŖti. H. ÂiŖe bu gerdanlığı ümmühâtü'l-müminîn arasında paylaŖtırmıŖtı.⁶⁶⁶

H. ÂiŖe yüksek meblağlarda yaptığı bu bađıŖlardan sonra bazen insanlardan borç almak zorunda kalıyordu. Bunun üzerine H. ÂiŖe'ye: "Yanında onu ödeyecek malın olmadığı halde ne diye borç alıyorsun." denildi. H. ÂiŖe de: "Rasûlullah'ı Ŗöyle buyururken iŖittim: 'Borcunu ödeme niyeti olan bir kula mutlaka Allah

⁶⁶² Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 48.

⁶⁶³ İbn Sa'd, VIII, 53; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 47; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 30; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187; Ŗâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 127.

⁶⁶⁴ İbn Sa'd, VIII, 53; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 47; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 29-30; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189. Benzer bir rivayette parayı gönderenin Muâviye olduğu zikredilir. Bkz. Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 47.

⁶⁶⁵ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 48.

⁶⁶⁶ Belâzürî, *Ensâb*, II, 551; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 29; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187; Ŗâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 127.

tarafından yardım edilir.’ Ben de bu yardımı kazanmaya çalışıyorum.” demişti.⁶⁶⁷ Hz. Âişe’nin ihtiyaç halindeyken birilerinden borç almasına kimsenin itiraz etmeyeceği açıktır. Bize göre bu rivayette Hz. Âişe’ye borç almaması yönünde yapılan ikazın sebebi onun borç alıp fakirlere dağıtması olmalıdır.

Hz. Âişe bazen de bu borçları ödeyemediği için sıkıntı yaşıyordu. Bunun bir örneğini kendisi şöyle anlatır: “Esmâ bint Umeys’e bir dinar üç dirhem borcum vardı. O yanıma girer, ben de onun yüzüne bakmaya utanırdım. Çünkü ona borcumu ödeyecek bir şey bulamıyordum.”⁶⁶⁸

Hz. Âişe sadakalarının en doğru yerlere, en muhtaç insanlara ulaşmasına dikkat eder. Çevresindeki insanları da bu doğrultuda yönlendirirdi.

Bir gün bir kadın ziynet eşyalarıyla beraber Hz. Âişe’nin yanına gelerek: “Ben şunları Kâbe’ye hediye ettim.” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Bunları Allah yoluna ya da yetimlere ve miskinlere verseydin ya. Hiç şüphesiz Beytullah’a devlet hazinesinden verilir ve harcamada bulunulur.” demişti.⁶⁶⁹

Hz. Âişe’nin cömertliğini Şîfler de kabul etmektedirler. Fakat onlara göre Hz. Âişe’nin bu cömertlikleri yapmasının tek sebebi itibar meraklısı olmasıdır. Hz. Âişe halkın saygı ve sevgisini kazanarak bununla çeşitli menfaatler elde etmek için bu cömertlikleri yapmıştır.⁶⁷⁰ Maalesef Şîfler’in sahâbenin geneli hakkındaki görüşleri böyle çarpık bir bakış açısı üzerine kurulmuştur.

VI. HZ. ÂİŞE’NİN OYUN EĞLENCE ve MİZAH HAKKINDAKİ TUTUMU

Bu kısımda makul seviyede eğlenceye Hz. Peygamber’in izin verdiği rivayetleri ele almak istiyoruz. İslâm toplumunda bazı kesimlerin radikal bir şekilde eğlenceye karşı oldukları bir gerçektir. Bize göre şayet Hz. Âişe’den rivayet edilen bazı örnekler de olmasa bu karşı tavır, çok daha üst bir düzeye ulaşabilirdi. Bu

⁶⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, X, 529; Hâkim, II, 26-27; Krş. Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd (ö. 204/819), *Müsned*, tah. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li’t-Tıbbâ’a ve’n-Neşr, 1. Baskı, Cîze, 1999, III, 116; Heysemî, IV, 238.

⁶⁶⁸ Hâkim, I, 696-697.

⁶⁶⁹ Abdürrezzâk, V, 23-24; İbn Ebî Şeybe, VII, 565. Krş. Heysemî, III, 290; Ahmad, s. 133-134.

⁶⁷⁰ Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, III, 145-148.

sebeple Hz. Âişe'den gelen bu rivayetleri ve onun Hz. Peygamber'in terbiyesi altında çizdiği eğlence sınırlarını çok önemsiyoruz.

Hız. Âişe özellikle Hz. Peygamber döneminde yaşının küçük olması sebebiyle oyundan ve eğlenceli işlerden hoşlanırdı. Onun oyuncaklarla ve arkadaşlarıyla oynamasından, Hz. Peygamber ile birlikte mescidde Habeşliler'in yaptığı gösteriyi beraber izlemelerinden bahsetmiştik.⁶⁷¹

Bayram günlerinin birinde Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe'nin odasına girmişti. Bu sırada iki kız çocuğu Hz. Âişe'nin yanında def çalıp ezgi söylemekteydi. Hz. Peygamber ise örtüsüne bürünmüş ve uzanmıştı. Hz. Ebû Bekir bu manzarayı görünce: "Rasûlullah'ın yanında şeytan işi çalgılarla eğleniyorsunuz öyle mi?" deyip Hz. Âişe'yi azarlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Rasûlullah yüzünü açarak, Hz. Ebû Bekir'e şöyle buyurdu: "Ey Ebû Bekir! Çocukları rahat bırak. Şu anda bayram günlerinin içindeyiz; bu günler Mina günleridir."⁶⁷²

Hız. Âişe bir kadını ensârdan bir adamla evlilik için hazırlıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye: "Ey Âişe! Beraberinizde eğlenmeniz yok muydu? Çünkü ensâr eğlenceyi sever." diye buyurmuştu.⁶⁷³ Hatta bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in Medine'de şarkı söylemesiyle meşhur olan Erneb veya Zeyneb isminde bir kadını bizzat onlara gönderdiği zikredilmektedir.⁶⁷⁴

Hız. Peygamber'den gördüğü bu ince çizgiyi Hz. Âişe ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir. İnsanların makul bir çerçevede eğlenmesini her zaman desteklemiş, fakat bu sınır aşıldığı zaman hemen buna engel olmuştur.

Hız. Âişe'nin erkek kardeşinin kızları sünnet edildiğinde Hz. Âişe'ye: "Çocukları eğlendirecek birini çağıralım mı?" diye soruldu. Hz. Âişe de bunu kabul etti. Bu iş içinde Adiy isminde birine haber gönderildi. Adiy de kendilerini eğlendirmek için çocuklara gitti. Ardından Hz. Âişe eve uğradı. Adamı şarkı söylerken gördü. Coşkudan kendini kaybetmiş bir şekilde başını sallıyordu. Hz. Âişe bunun üzerine: "Öf! O adam bir şeytan. Onu dışarı çıkarın, onu dışarı çıkarın!" demişti.⁶⁷⁵

⁶⁷¹ Buhârî, Nikâh 82, 114; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 151. Krş. Nesâî, Salâtü İdeyn 34.

⁶⁷² Abdürrezzâk, XI, 4; Buhârî, İdeyn 2, 25; Müslim, Salâtü İdeyn 17; İbn Mâce, Nikâh 21; Nesâî, Salâtü İdeyn 32, 35.

⁶⁷³ Ahmed b. Hanbel, XII, 150; Buhârî, Nikâh 63; Hâkim, II, 200. Krş. Heysemî, IV, 531-532.

⁶⁷⁴ Savaş, *Hız. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 256; Kettânî, II, 192.

⁶⁷⁵ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 458.

Hız. ÂiŖe'nin evinde bir aile oturuyordu. Onların yanında tavlâ olduğu haberi Hız. ÂiŖe'ye ulaşınca, kendilerine: “Ŗayet o tavlâyı benim evimden ıkarmazsanız. Elbette ben sizi evimden çıkaracağım.” haberini yollayıp bu hareketlerini uygun görmediğini belirtti.⁶⁷⁶

İbn Ebî Atık Hız. ÂiŖe ağır hastayken yanına girmişti ve: “Ey anneciğim! Sana feda olayım. Nasılsın?” dedi. Hız. ÂiŖe: “Vallahi, bu ölüm halidir.” deyince İbn Ebî Atık: “yleyse sana feda olmayayım.” diyerek kendisine şaka yaptı. Bunun zerine Hız. ÂiŖe: “Bu şakacı halini asla terk etme.” dedi.⁶⁷⁷

VII. HIZ. ÂİŖE'NİN İLMİ

A. Eğitim ve ğrenimi

Eskiden bilgilerin genlerde biriktirildiği ve çocuğa böylece geçtiği ileri sürülür; bilginin, asırlardır genlerimiz vasıtasıyla dedelerden nesillere nakledildiği kabul edilirdi. Ŗimdi ise kişiliğin, genetik bir alt yapının üzerine öğrenmeyle oluştuğu tespit edildi. Kişilik gelişiminde genetik eğilim yüzde otuz, kırk ise bunun yüzde altmış, yetmişinin öğrenmeyle gerçekleştiği anlaşıldı.⁶⁷⁸

Yukarıdaki tanım doğrultusunda Hız. ÂiŖe'nin bilgi kaynaklarını incelediğimizde Hız. ÂiŖe'nin hem genetik ynden hem de sosyal öğrenme bakımından çok şanslı olduğunu görürüz. Her ne kadar Hız. ÂiŖe'nin annesi mm Rûmân hakkında çok detaylı bilgimiz bulunmuyorsa da, babası Hız. Eb Bekir o dönem Arap toplumundaki en kültürlü kişilerden biriydi.

Hız. Eb Bekir ensâb ilmini en iyi bilenler arasındaydı.⁶⁷⁹ Hız. Peygamber Hız. Eb Bekir hakkında: “Eb Bekir nesep ilminde Kureyş'in en bilgilisidir.” buyurmuştur.⁶⁸⁰ Hız. Eb Bekir'in tanınmış edip ve hatiplerin sözlerini gençliğinden beri dikkatle dinlediği, okuduğu, birçoğunu ezberlediği, bunları sık sık tekrarladığı ve ezberindeki şiirleri çok güzel okuduğu bilinmektedir.⁶⁸¹ Hız. Eb Bekir şair

⁶⁷⁶ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 466-467. Krş. İbn Ebî şeybe, XIII, 348-349; Belâzürî, *Ensâb*, II, 551.

⁶⁷⁷ İbn Sa'd, VIII, 61; Belâzürî, *Ensâb*, II, 554.

⁶⁷⁸ Tarhan, 194-195.

⁶⁷⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 247; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 37; Fayda, Mustafa, “Eb Bekir”, *DİA*, İstanbul, 1994, X, 107.

⁶⁸⁰ Taberânî, IV, 38.

⁶⁸¹ Fayda, “Eb Bekir”, *DİA*, X, 107.

değildi. Kendi şiirlerini okumaz sadece başka şairlerin şiirlerini aktarırdı.⁶⁸² Ticaretle uğraştığı ve sürekli farklı bölgelere gittiği için⁶⁸³ çok farklı türden insanları tanıma fırsatı bulmuştu. Kendisi gelen Kur’ân âyetlerini de ezberler ve kendisi için evinin kenarında yaptığı küçük odada bunları sürekli okurdu.

Hiz. Âişe ömrünün dokuz yılını geçirdiği ailesinden özellikle babası Hiz. Ebû Bekir’den ciddi bir bilgi birikimi elde etmişti. Ayrıca Hiz. Peygamber’in Ümmü Rûmân’a Hiz. Âişe’ye iyi davranmasını tavsiye etmesi, Hiz. Peygamber’in Hiz. Âişe’nin eğitim ve öğretimiyle evliliklerinden önce ilgilenmeye başladığını göstermektedir.⁶⁸⁴

Hiz. Âişe Hiz. Peygamber ile evlendikten sonra sosyal öğrenme açısından çok daha verimli bir yere gelmişti. Kendisi sürekli Hiz. Peygamber ile olduğu için Kur’ân âyetlerinin çoğunun nüzûl sebebini çok iyi biliyordu. Hatta bazen Hiz. Âişe ile Hiz. Peygamber aynı örtünün altındayken bile Hiz. Peygamber’e vahiy geldiği oluyordu. Hiz. Âişe diğer sahâbenin aksine, merak ettiği her şeyi Hiz. Peygamber’e sorma imkânına sahipti. Hiz. Peygamber Hiz. Âişe’nin bu özelliğini bildiği için ve kendisinden sonra irşad hususunda Hiz. Peygamber’i temsil edeceği için, Hiz. Âişe’nin eğitimine çok önem veriyor, ona fazladan zaman ayırıyordu. Hiz. Peygamber’in Hiz. Âişe’ye bakış açısını göstermesi açısından şu rivayet çok büyük öneme sahiptir. Hiz. Peygamber: “Erkeklerden havarim Zübeyr b. Avvâm, kadınlardan ise Âişe’dir.” buyurmuştur.⁶⁸⁵ Hiz. Âişe Hiz. Peygamber’den duyduğu her şeyi öylece kabul etmiyordu. Aklına uymayan veya zahirde Kur’ân ile çelişen şeyler varsa hemen bunları belirterek Hiz. Peygamber’den daha fazla açıklama istiyordu. İslâm tarihi ve hadis kaynaklarında Hiz. Âişe ve Hiz. Peygamber’in yaptığı bu ilmî meşveretlerden birçoğu zikredilmektedir.

Hiz. Âişe’nin ilmî anlamda avantajlı olmasının bir diğer sebebi de Hiz. Sevde’nin yaşlılığı döneminde kendi gününü Hiz. Âişe’ye vermesiydi. Bu sebeple Hiz.

⁶⁸² Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 107.

⁶⁸³ Sallâbî, Ali Muhammed, *I. Halife Hiz. Ebû Bekir Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan-Faruk Aktaş, Ravza Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s. 27.

⁶⁸⁴ Savaş, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 129.

⁶⁸⁵ Zübeyr b. Bekkâr, s. 37; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I, 49; Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdîhân (ö. 975/1567), *Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl*, tah. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ, Müessesetü’r-Risâle, 5. Baskı, Beyrût, 1985, XI, 682; Öztürk, Nilgöl, s.16.

Peygamber diğer hanımlarının yanında bir gün geçirirken Hz. Âişe'nin yanında iki gün geçiriyordu.⁶⁸⁶

Hiz. Peygamber ile yaptığı özel sohbetlerin yanı sıra Hz. Âişe odasının konumu itibariyle de çok şanslıydı. Mescidin ön tarafında Hz. Peygamber'in halka namaz kıldırıldığı ve sohbet ettiği yerin hemen yanındaydı. Hz. Âişe mescidden neleri öğreniyordu?

Hiz. Peygamber hayatta olduğu süre içerisinde burada, namazları bizzat kıldırarak, hutbeleri okumuş, ilim halka ve meclislerini idare etmişti. Rasûlullah sahâbenin eğitim ve öğrenimini burada gerçekleştirmeye çalışmış, soruları cevaplamış, âyetlerin sebeb-i nüzûllerini, bu âyetlerin mücmel, müşkil ve haff olanlarını ve hükümlerini burada açıklamıştı. Hiz. Peygamber çeşitli kabile ve ülkelere göndereceği diplomatik mektup ve antlaşmalarını da burada yazdırmış, elçiler göndermiş, elçiler kabul etmiş, savaşların plânı, orduların sevki vs... hep buradan idare edilmiştir.⁶⁸⁷

Hiz. Âişe'nin ilmine katkı sunduğunu düşündüğümüz diğer bir nokta da Hiz. Peygamber'in diğer zeceleriyle olan diyaloglarıdır. Hiz. Peygamber'in eşlerinin neredeyse tamamı Hiz. Âişe'den yaşça daha büyüktü ve dolayısıyla hayat tecrübeleri daha fazlaydı. Yine içlerinde Habeşistan hicretlerine katılmış farklı coğrafya ve insanlar tanımış olanlar vardı. Bu sebeplerle Hiz. Âişe'nin Hiz. Peygamber'in diğer eşleriyle yaptığı sohbetler de onun ufkunu genişletmiş olmalıdır.⁶⁸⁸

Hiz. Âişe'nin ilim yolunda işini kolaylaştıran etkenlerden bir tanesi de çocuğunun olmamasıdır. Hiz. Peygamber'in hanımlarının birçoğunun önceki evliliklerinden çocukları bulunmaktaydı. Fakat Hiz. Âişe bakire olarak Hiz. Peygamber ile evlendiği ve bu evlilikten de çocuğu olmadığı için böylesi büyük bir zihni meşguliyetten uzaktı. Tüm vaktini Hiz. Peygamber'in sohbetlerine ve Kur'ân'ı

⁶⁸⁶ İbn İshâk, s. 238; Abdürrezzâk, VI, 239; İbn Sa'd, VIII, 43; Buhârî, Hibe 15; İbn Mâce, Nikâh 48; Ebû Dâvud, Nikâh 39; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 5; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 174.

⁶⁸⁷ Aşık, *Hazreti Âişe'nin Hadisciliği*, s. 26. Krş. Erul, Bünyamin, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hiz. Âişe", *İslâmiyât*, Ankara, 2000, III/II, 110.

⁶⁸⁸ Hiz. Ümmü Habîbe ve Hiz. Ümmü Seleme yanlarında Hiz. Peygamber'de bulunuyorken, Habeşistan'da gördükleri içinde resimler bulunan bir kiliseden bahsetmişlerdi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: "Onlar, aralarından sâlih bir zât öldüğü zaman mezarının üstüne bir mescid yapıp içine de o görmüş olduğunuz resimleri çizerlerdi. İşte onlar Allah katında mahlûkatın en kötüsüdür." buyurmuştu. Bkz. Ahmed b. Hanbel, III, 198; Buhârî, Salât 48; Müslim, Mesâcid 16; Nesâî, Mesâcid 13.

ezberlemeye ayırabiliyordu. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Âişe için: "Allah'ım onu başarılı kıl." şeklinde bir duası da bulunmaktaydı.⁶⁸⁹

Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin okuma ve yazmayı bildiği ifade edilmekle⁶⁹⁰ birlikte bu doğru değildir. Hz. Âişe okuyabiliyor, fakat yazamıyordu.⁶⁹¹ Yazmayı bilmediği için bu işi başkalarına yaptırdı. Örneğin Âişe bint Talha Hz. Âişe'ye gelen mektuplara cevap yazardı.⁶⁹² Hz. Âişe'nin azatlısı Ebû Yûnus ise Hz. Âişe için bir mushaf yazıyordu.⁶⁹³

B. Hz. Âişe'nin İlmî Hakkında Söylenenler

Hz. Âişe'nin ilmî üstünlüğü bugün olduğu gibi yaşadığı dönemdeki pek çok kişi tarafından da takdir edilmiştir. Hz. Âişe'nin ilmî üstünlüğü hakkında söylenenlerden bazıları şunlardır:

Ebû Mûsâ el-Eş'arî: "Biz Peygamber'in ashâbı olarak hangi konuda bir sorunumuz olmuşsa, onu Âişe'ye sorduğumuzda kendisinden bir bilgi edinmişizdir."⁶⁹⁴ Urve: "Şiiri, ferâizi ve fikhî Âişe'den daha iyi bilen birini görmedim."⁶⁹⁵ Hişâm: "Hz. Âişe'den Kur'an'ı, farzları, helal-haramı, şiiri, eyyâmü'l-Arab'ı ve neseb ilmini daha iyi bilen birini görmedim."⁶⁹⁶ Seleme b. Abdurrahman'ın babasından: "Rasûlullah'ın sünnetini, bir âyetin kimin hakkında indirildiğini ve farzları Âişe'den daha iyi bilen birini görmedim. Âişe görüşüne ihtiyaç duyulduğunda da en doğru görüşü ortaya koyardı."⁶⁹⁷ Atâ' b. Ebî Rebâh: "Âişe

⁶⁸⁹ Zübeyr b. Bekkâr, s. 37.

⁶⁹⁰ Toksarı, Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul, 2005, s. 83; Avcı, a.g.m., XLV/2, 23-24.

⁶⁹¹ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 6; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 693; Kehhâle, III, 107; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 21; Bolelli, s. 24.

⁶⁹² Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 406.

⁶⁹³ Hz. Âişe'nin azatlısı Ebû Yûnus'tan: "Âişe, kendisine bir mushaf yazmamı bana emretti ve: 'Namazlara ve orta namaza devam edin (Bakara 2/238).' âyetine vardığında bana haber ver, dedi. Ben o âyete varınca kendisine haber verdim. O bana şöyle yazdırdı: 'Namazlara, orta namaza ve ikinci namazına devam edin. Hem Allah için tevazu ile namaz kılın.' Âişe: 'Ben, bunu Rasûlullah'tan duydum.' dedi." Bkz. Abdürrezzâk, I, 578; Müslim, Mesâcid 207; Ebû Dâvud, Salât 5; Tirmizî, Tefsîr 3; Nesâî, Salât 14.

⁶⁹⁴ Tirmizî, Menâkıb 63; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 32; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 179; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 122; Krş. İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 188.

⁶⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, XIII, 297; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883. Krş. Hâkim, IV, 12.

⁶⁹⁶ İbn Sa'd, II, 286; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 49-50; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 32; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 123.

⁶⁹⁷ İbn Sa'd, II, 286; Belâzürî, *Ensâb*, II, 551.

insanların en fakîhi, en bilgini ve her konuda en doğru görüşlüsüydü.”⁶⁹⁸ Kabîsa b. Züeyb: “Âişe’den daha bilgili birini görmedim. Rasûlullah’ın ashâbının büyükleri ona soru sorarlardı.”⁶⁹⁹ Zührî: “Şayet Âişe ile diğer ümmühâtü’l-müminîn ve diğer bütün kadınların ilimleri toplansa Âişe’nin ilmi daha faziletlidir.”⁷⁰⁰ Zehebî: “Şüphesiz ümmetin kadınlarının en fakihidir.”⁷⁰¹ “Muhammed ümmeti içerisinde, özellikle kadınlar arasında, ondan daha âlim bir kimse bilmiyorum.”⁷⁰² İbn Kesîr: “Ne bu ümmette, ne de diğer ümmetlerde onun kadar bilgili ve anlayışlı bir kadın tanınmış değildir.”⁷⁰³ “Âişe’nin görüşleri erkeklerin görüşleri gibi isabetlidir.”⁷⁰⁴

Ayrıca Hz. Peygamber’e nispetle: “Dininizin yarısını şu Hümeyrâ’dan alınız.” şeklinde bir rivayet aktarılmıştır.⁷⁰⁵ Fakat bunun sahih bir rivayet olmadığı ifade edilmiştir.⁷⁰⁶

C. Hz. Âişe’nin Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Hz. Âişe’nin evi ilk günden itibaren müslümanlar için özellikle müslüman hanımlar için bir medrese vazifesi ifa etmiştir. Rasûlullah’ın hayatta olduğu süre içerisinde Hz. Âişe’nin vazifesi Hz. Peygamber ile hanım sahâbîler arasındaki iletişimi sağlamak şeklinde olmuştur. Hz. Peygamber hayatta olduğu süre içerisinde Hz. Âişe’ye ileride ifa edeceği vazifenin inceliklerini öğretmiştir. Bir gün Ümmü Süleym Rasûlullah’a gelerek Âişe de onun yanında olduğu halde: “Ey Allah’ın Rasûlü! Erkeğin uyku esnasında gördüğünü kadın da görür. Binaenaleyh erkeğin kendinde gördüğünü kadın da görüyor.” demiş. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Ey Ümmü Süleym! Kadınları kepaze ettin. Allah hayrını versin!” demişti. Rasûlullah ise Hz.

⁶⁹⁸ Hâkim, IV, 15; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, IV, 1883; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 185; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 124-125.

⁶⁹⁹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 551.

⁷⁰⁰ Hâkim, IV, 12; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, IV, 1883; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 33; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 185; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 122.

⁷⁰¹ Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 135.

⁷⁰² Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, II, 140.

⁷⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 431.

⁷⁰⁴ Belâzürî, *Ensâb*, II, 549.

⁷⁰⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 339; Medkûr, a.g.m., XVI/II, 75; Avcı, a.g.m., XLV/2, 29.

⁷⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 339; Tahmâz, s. 13-14.

Âişe'ye: "Bilâkis sen bu söze daha layıksın! Allah senin hayrını versin! Evet. Ey Ümmü Süleym! Kadın da bunu gördüğü zaman yıkanmalıdır." buyurmuştur.⁷⁰⁷

Rivayette görüldüğü üzere Hz. Âişe bir kadının bir erkeğe böyle bir soru yöneltmesini hiç doğru bulmamıştır. Fakat Hz. Peygamber kendisini sert bir dille eleştirince ilmî ve dinî sorular hususunda böyle bir utanma ve çekinme lüksü olmadığını anlamıştır.

Hz. Âişe daha sonraki yıllarda: "Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır! Utangaçlık onların dinde güzel kavrayış sahibi olmalarını engellememiştir."⁷⁰⁸ diyerek önceden ayıpladığı bu davranışın aslında ne kadar gerekli olduğunu itiraf etmiştir.

Hz. Âişe ömrünün Hz. Peygamber'den sonra geçen döneminde erkek sahâbîlerin sordukları tüm özel sorulara çekinmeden cevap vermiş ve soru soranlara utanmaması gerektiğini tembih etmiştir. Hz. Âişe kendisine soru soran erkek sahâbîlere bu durumun gayet normal olduğunu, annelerine sorabilecekleri bütün soruları kendisine de sorabileceklerini belirtmiştir.

Muhâcirlerle ensârdan bir cemaat ihtilaf etmişti. Ensâr: "Gusûl ancak boşalma yahut meniden dolayı lazım gelir." derken muhâcirler ise: "Hayır, cima varsa gusûl vaciptir." mukabelesinde bulunmuşlardı. Bu grubun içerisinde bulunan Ebû Mûsâ: "Ben sizi bu münâkaşadan kurtarayım." diyerek Hz. Âişe'nin yanına gitmişti. Kendisine izin verildikten sonra Hz. Âişe'nin huzuruna girip: "Ey anneciğim! Ben sana bir şey sormak istiyorum, ama senden de utanıyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Seni doğuran annene sorabileceğin bir şeyi bana sormaktan utanma çünkü ben de senin annenim." dedi. Ebû Mûsâ: "Öyle ise guslû icap ettiren nedir?" diye sordu. Hz. Âişe: "Bilene rastladın. Rasûlullah: 'Erkek kadının dört şubesi arasına oturur da sünnet mahalli sünnet mahalline temas ederse gusûl vacip olur.' buyurdu." demiştir.⁷⁰⁹

Benzer şekilde Abdullah b. Ömer de Hz. Âişe'ye: "Bir kimse hayızlı karısından faydalanabilir mi?" diye sorması için birini göndermişti de o: "Alt tarafını

⁷⁰⁷ Dârimî, Tahâret 76; Buhârî, İlim 50; Müslim, Hayız 29; Ebû Dâvud, Tahâret 96; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 153-154.

⁷⁰⁸ Abdürrezzâk, I, 314-316; Buhârî, İlim 50; Müslim, Hayız 61; İbn Mâce, Tahâret 124; Ebû Dâvud, Tahâret 122.

⁷⁰⁹ İmam Mâlik, Tahâret 103; Ahmed b. Hanbel, II, 254; Müslim, Hayz 88.

bir şeylerle sıkıca bağlasın. Sonra kocası dilediği gibi dilediği yerden istifade edebilir.” şeklinde cevap vermişti.⁷¹⁰

Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm Medine valisi olan Mervân b. Hakem’in yanına gitmişti. Mervân’a Ebû Hüreyre’nin: “Cünüp olarak sabahlayan o gün oruç tutmamış sayılır.” sözü nakledildi. Bunun üzerine Mervân: “Ey Abdurrahman! Yeminle sana emrediyorum ki müminlerin anneleri Ümmü Seleme ve Âişe’ye gideceksin ve bu konuyu mutlaka soracaksın.” dedi. Abdurrahman Hz. Âişe’nin yanına girip selâm verdikten sonra: “Ey müminlerin annesi! Biz Mervân’ın yanında idik. Kendisine Ebû Hüreyre’nin: ‘Cünüp olarak sabahlayan o gün oruç tutmamış sayılır.’ dediği nakledildi. Sen ne dersin?” diye sordu. Hz. Âişe de: “O Ebû Hüreyre’nin dediği gibi değil, Rasûlullah’ın yaptığından dışarı çıkmak ister misin?” diye sordu. Abdurrahman da: “Hayır asla!” deyince Hz. Âişe: “Ben şahitlik ederim ki Rasûlullah ihtilam olmadan cinsi münasebet dolayısıyla cünüp olarak sabahlar sonra da gusledip o gün oruç tutardı.” dedi. Daha sonra aynı soruyu Hz. Ümmü Seleme’ye de sormuşlar, o da aynı cevabı vermişti. Abdurrahman oradan da çıkıp Mervân’a gitti. Hz. Peygamber’in hanımlarının söylediklerini nakletti. Bunun üzerine Mervân: “Ey Abdurrahman binitim kapının önündedir. Ebû Hüreyre’ye git o şimdi Akîk’teki bahçesindedir. Durumu ona anlat.” dedi. Bu durumu Ebû Hüreyre’ye anlattıklarında o: “Ben bundan başkasını bilmiyorum, bunu bana bir kimse haber vermişti.” dedi.⁷¹¹

Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber hayattayken yaptığı bir diğer hizmet de Hz. Peygamber’in kadınlara anlatamadığı bazı özel durumları bizzat kendisinin devreye girerek anlatmasıydı. Bir kadın Hz. Peygamber’e gelip hayızdan dolayı nasıl gusûl abdesti alacağını sormuştu. Hz. Peygamber ona, nasıl gusûl abdesti alacağını şu şekilde bildirdi: “Bir parça kokulu bez ya da pamuk al. Onunla temizlen!” Kadın: “Nasıl temizleneyim?” diye sordu. Rasûlullah: “Bununla temizlen.” dedi. Kadın: “Nasıl yani?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Sübhânallah! Temizlen işte!” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe kadını yanına çekti ve: “Bunu kanın izine sür.” dedi.⁷¹²

Hz. Peygamber’in eşlerinin ve dolayısıyla Hz. Âişe’nin Rasûlullah’ın sağlığında yaptığı diğer bir hizmet ise kadınların sorunlarını Hz. Peygamber’e aktarmak suretiyle bir nevi ara buluculuk idi. Hz. Peygamber ashâbını sık sık

⁷¹⁰ Dârimî, Tahâret 107.

⁷¹¹ İmam Mâlik, Savm 11; Abdürrezzâk, IV, 179-180; Buhârî, Savm 22; Müslim, Sıyâm 75.

⁷¹² Buhârî, Hayız 13; Müslim, Hayız 60; İbn Mâce, Tahâret 124; Ebû Dâvud, Tahâret 122.

hanımlara güzel davranmaları hususunda uyarırdı. Bir gün Hz. Peygamber ashâbına: “Allah’ın cariyeleri durumunda olan hanımlarınızı dövmeyin.” buyurdu. Bu emirden sonra Hz. Ömer Peygamber’e gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kadınlar bu emrinizden cesaret alarak kocalarına itaatsizlik etmeye başladılar.” dedi. Bunun üzerine yara bere bırakmayacak şekilde dövme izni verildi. Bundan sonra Hz. Peygamber’in hanımlarına pek çok kadın şikâyet için gittiler. Ertesi gün Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Bu gece yetmiş kadın Peygamber’in hanımlarına gelerek kocalarından şikâyetle bulundular. Artık siz hanımlarını bu şekilde dövenleri iyileriniz olarak bilmeyiniz.”⁷¹³

Yine benzer bir rivayette bir genç kız Hz. Âişe’nin yanına gelerek: “Babam beni sadece itibar kazanmak için kardeşinin oğluyla nikâhladı. Hâlbuki ben istemiyordum.” dedi. Hz. Âişe: “Peygamber gelinceye kadar otur bakalım.” dedi. Nihayet Rasûlullah geldi. Hz. Âişe durumu Rasûlullah’a anlattı. Rasûlullah kızın babasına haber vererek onu çağırttı ve kızının fikrini alıp almadığını sordu. Bunun üzerine kız: “Ey Allah’ın Rasûlü! Babamın yaptığı işe karşı değilim. Fakat evlenme işinde kadınların da söz hakkı var mı? Onu öğrenmek istemiştım.” dedi.⁷¹⁴

Hz. Âişe’nin evi Hz. Peygamber’in vefatından sonra da ilk günkü hüviyetini korumuş ve insanların irşadı için bir deniz feneri vazifesi görmüştü. Özellikle hanımların irşadı noktasında Hz. Âişe’nin hizmetleri benzersizdi.⁷¹⁵ O kendisine gelen bayanların tüm sorularına cevap verirdi.⁷¹⁶ Hatta Hıms halkından⁷¹⁷ ve daha uzak yerlerden bile Hz. Âişe’den bilgi almak için kadınlar geliyordu.⁷¹⁸ Hz. Âişe’ye bizzat gelemeyenler de kendisine mektup göndererek sorularını arz ederlerdi. Hz. Âişe’de onların bu mektuplarını cevaplayarak kendilerine iade ederdi.⁷¹⁹

Hz. Âişe mahremi olmayan erkekleri ikaz edeceği zaman bazen de onların hanımlarını veya başka aracıları devreye sokuyordu. Bir defasında Hz. Âişe kadınlara: “Eşlerinize söyleyin, büyük ve küçük abdestin izini su ile gidersinler.

⁷¹³ İbn Mâce, Nikâh 51; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 263-264; Heysemî, IV, 608-609.

⁷¹⁴ Ahmed b. Hanbel, XII, 49; İbn Ebî Şeybe, IX, 49-51; Nesâî, Nikâh 36.

⁷¹⁵ Aşık, Nevzat, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1981, s. 79; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 170.

⁷¹⁶ Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, s. 52-53.

⁷¹⁷ Dârimî, İsti’zân 23.

⁷¹⁸ Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 145-146.

⁷¹⁹ Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, s. 406; Hatiboğlu, Mehmed Said, “Hazret-i Âişe’nin Hadis Tenkidciliği”, *AÜİFD*, Ankara, 1973, XIX, s. 67-68; Erul, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, III/II, 110.

Çünkü Rasûlullah böyle yapardı. Ben, bunu onlara söylemeye utanıyorum.” demişti.⁷²⁰

Benzer şekilde Kureyşli bir topluluğun mescide yakın bir yerde gece sohbetini bir hayli uzatması üzerine Hz. Âişe onlara birini gönderip: “Ailelerinizin yanına dönün. Çünkü onların da sizde nasipleri var.” demişti.⁷²¹

D. Hz. Âişe ve Hadis İlmi

1. Hz. Âişe’den Gelen Hadis Rivayeti Sayısı

Hz. Âişe dokuz yaşından itibaren dokuz seneye yakın bir müddet⁷²² zarfında, Rasûlullah’ın devamlı yanında bulunmuştur. Hz. Peygamber’in özellikle aile hayatının en mahrem noktalarını müşahade etmiş, gerektiğinde bu bilgileri diğer insanlarla paylaşmıştır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in vefatından sonra kırk yedi sene boyunca büyük bir zevk ve sorumluluk duygusu içinde insanların tüm sorularını cevaplamaya çalışmıştır.

Hz. Âişe özellikle Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaşadığı kırk yedi yıl boyunca onun hadislerini diğer insanlara aktarmıştır. Kaynaklarda Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’den iki bin iki yüz on hadis rivayet ettiği bilgisi yer almaktadır. Buhârî ve Müslim bu hadislerin yüz yetmiş dört tanesinde ittifak etmişlerdir. Ayrıca Hz. Âişe’den münferit olarak Buhârî elli dört, Müslim altmış dokuz rivayet aktarmıştır.⁷²³ Hz. Âişe rivayet ettiği bu hadis miktarı ile Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik’ten sonra en fazla hadis rivayet eden dördüncü sahâbîdir.⁷²⁴

Kaynakların genelinde yukarıda aktardığımız hadis sayısı tekrarlanmaktadır. Fakat sadece Baki b. Mahled’in (ö. 276/889) *Müsned*’inde Hz. Âişe’den aktarılan iki

⁷²⁰ İbn Ebî Şeybe, II, 164-165; İbn Râhûye, II/III, 764; Tirmizî, Taharet 15; Nesâî, Taharet 41.

⁷²¹ İbn Ebî Şeybe, IV, 462.

⁷²² Tam olarak sekiz sene beş aydır. Bkz. Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Tezkiretü’l-Huffâz*, Dairatü’l-Ma‘arifi’l-Osmania, 3. Baskı, Haydarabad, 1956, I, 27; Hatîb, s. 429; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 36.

⁷²³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 139; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 125.

⁷²⁴ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 116.

bin beş yüz on rivayet bulunmaktadır. Benzer şekilde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de Hz. Âişe'den aktarılan iki bin dört yüz üç rivayet bulunur.⁷²⁵

Hz. Âişe hakkında özel bir çalışma yapan Abdülmün'im Hıfînî ise Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısını beş bin altı yüz otuz altı olarak zikreder. Ona göre Hz. Âişe rivayet ettiği bu hadis sayısı ile Ebû Hüreyre dâhil bütün sahâbe içerisinde en çok hadis rivayet eden kişidir. Bütün bu rivayetleri de kitabında bir araya getirmiştir.⁷²⁶ Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısının Hıfînî'nin zikrettiği kadar çok olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü Hıfînî İslâm tarihi kaynaklarında geçen Hz. Âişe'ye ait rivayetleri de alarak bunları hadis gibi değerlendirmiştir. Fakat yukarıda zikrettiğimiz iki bin iki yüz on rakamının da doğru bir bilgi olmadığı açıktır.

Hz. Âişe'nin hadis ilmi ve İslâm dini açısından ne kadar kıymetli olduğunu göstermesi açısından onun diğer ümmühâtü'l-müminîn ile rivayet adedi açısından kıyaslanmasının uygun olacağını düşünüyoruz. Hz. Ümmü Seleme üç yüz yetmiş sekiz, Hz. Meymûne yetmiş altı, Hz. Ümmü Habîbe altmış beş, Hz. Hafsa altmış, Hz. Zeyneb bint Cahş on bir, Hz. Safiyye on, Hz. Cüveyriye yedi, Hz. Sevde -, Hz. Hatice -. ⁷²⁷ Bu tabloya göre diğer ümmühâtü'l-müminîn'in rivayet ettiği toplam hadis sayısı altı yüz yedidir. Bu sayı Hz. Âişe'nin rivayet ettiği hadis sayısının ancak dörtte birine tekabül etmektedir.

Diğer ümmühâtü'l-müminîn'in ne kadar hadis rivayet ettiklerini gördükten sonra rahatlıkla diyebiliriz ki şayet Hz. Âişe olmasaydı, Rasûlullah'ın hayatının pek çok safhasının müslümanlara meçhul kalacağı muhakkaktı.⁷²⁸

2. Hz. Âişe'nin Hadis Rivayet Ettiği ve Hz. Âişe'den Hadis Rivayet Eden Râviler

⁷²⁵ Paksoy, Kadir, "Sahabe'nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları Hakkında Bazı Tespitler", *HÜİFD*, Şanlıurfa, 1997, III, 232.

⁷²⁶ Hıfînî, Abdülmün'im, *Mevsuatü Ümmi'l-Mü'minin Âişe bint Ebû Bekir*, Mektebetü Medbûlî, 1. Baskı, Kahire, 2003, s. 15.

⁷²⁷ Hıfînî, s. 15; Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri: H. II.-V. Asır*, İFAV, İstanbul, 1998, s. 42-43.

⁷²⁸ Kandemir, Yaşar, "Hanımlarının Dilinden Hz. Peygamber", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1988, s. 70; Aşık, *Hazreti Âişe'nin Hadisciliği*, s. 26.

Hiz. ÂiŖe'den hadis rivayet eden sahâbe arasında Hiz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Mûsâ, Zeyd b. Hâlid, İbn Abbâs, Rebî'a b. Amr, Sâib b. Yezîd, Safiyye bint Ŗeybe, Abdullah b. Âmir b. Rebi'a ve Abdullah b. Hâris bulunmaktadır. Hiz. ÂiŖe'den hadis rivayet eden sahâbe ve tâbiûndan yaklaŖık iki yüz râvi bulunmaktadır.⁷²⁹

Hiz. ÂiŖe, Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Fâtıma, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Üseyd b. Hudayr, Cüzâme bint Vehb ve Hamza b. Amr'dan hadis rivayet etmiŖtir.⁷³⁰ Hiz. ÂiŖe'nin kendisinden hadis rivayet ettiği kiŖiler arasında Hiz. Ebû Bekir en önemli sırayı almaktaydı. Çünkü Hiz. Ebû Bekir Hiz. Peygamber'den beŖ yüz hadis toplamıŖtı. Bu hadis notları Hiz. ÂiŖe'nin yanında bulunmaktaydı. Fakat Hiz. Ebû Bekir vefatından önce kendisinden hadis aldığı kiŖilerin yanlıŖ rivayetlerde bulunma ihtimaline binaen bu kitabı yakmıŖtır.⁷³¹

3. Hiz. AiŖe Âdil Bir Râviydi

Mu'tezile'nin kurucusu Vâsıl b. Ata; Hiz. Ali, Hiz. Hasan, Hiz. Hüseyin, İbn Abbâs, Talha, Zübeyr, Hiz. ÂiŖe ve Cemel SavaŖı'na iŖtirak etmiŖ bulunan her iki taraftakilerin tamamının adâletinden Ŗüphe etmiŖ, onları fâsıklıkla ithamda bulunmuŖtur. Bunun için de Ŗöyle demiŖtir: "Eğer Ali ve Talha yanımda Ŗehadet etseler ben onların ikisinden birisinin fâsık olduğunu bildiğim için Ŗehadetlerini kabul etmem. Gerek Ali ve taraftarlarının gerekse Cemel Olayı'na iŖtirak eden diğer grubun cehennemde ebedî kalacak fâsıklardan olması caizdir."⁷³²

Ŗîa'ya göre ise sahâbenin çoğu yalancı, münafık hatta mürteddirdir. Ŗîa sadece Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Gıfârî, Mikdâd b. Esved ve Ammâr b. Yâsir gibi belirli sahâbeyi güvenilir kabul etmektedir.⁷³³ İsmi zikredilen sahâbe dıŖındaki birçok sahâbenin ise Rasûlullah'ın vefatından sonra dinden irtidat ettiğini iddia

⁷²⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 136-139; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189; SavaŖ, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 146.

⁷³⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 135; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189.

⁷³¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 5; Hatîb, s. 292.

⁷³² Abdülkâhir el-Bagdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bagdâdî (ö. 429-1038), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2014, s. 86-87, 250; AŖık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 275.

⁷³³ Kandemir, M. YaŖar, "Hadis", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 40; Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İFAV, 4. Baskı, İstanbul, 2012, s. 69.

etmişlerdir.⁷³⁴ Hz. Âişe ve Hz. Ali'nin Cemel Savaşı'nda karşı karşıya savaştıkları da göz önüne alındığında Şîa'nın Hz. Âişe'yi âdil kabul etmesi mümkün gözükmemektedir.

Müsteşrikler de Şîilerle paralel biçimde Hz. Âişe ve sahâbenin güvenilir kimseler olmadıklarını iddia etmişlerdir. Hz. Âişe'nin menfaatleri doğrultusunda hadis rivayet etmekten kaçınmayacağını ima etmişlerdir.⁷³⁵ Hz. Âişe'nin kendisi hadis uydurabileceği gibi, başka sahâbîlerin de onun adına Hz. Peygamber'den hadis uydurabileceklerini ifade etmişlerdir.⁷³⁶

Sahâbenin adaleti meselesi ilk dönemlerden beri tartışılan bir konu olmuştur. Muhtemelen Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra çıkan iç karışıklıklar sebebiyle henüz sahâbe hayattayken bile onların Hz. Peygamber adına yalan söyleyebileceği ihtimali belirli kişiler tarafından sorgulanmıştı. İbnü'z-Zübeyr'den gelen: "Vallahi! Âişe Rasûlullah hakkında asla yalan söylemez."⁷³⁷ rivayetinin böyle bir ortamda söylenilmesine gerek duyulmuş olmalıdır. Benzer şekilde Mesrûk da Hz. Âişe'den hadis rivayet edeceği zaman: "Allah tarafından suçsuzluğu ilan edilmiş olan, es-Sâdikatü bint Sıddîk bana şöyle rivayet etti." diyerek söze başladı.⁷³⁸

İbnü'z-Zübeyr ve Mesruk'un bu şهادetlerinin yanı sıra şu rivayette de Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın emanetine karşı ne kadar titiz olduğu açıkça görülmektedir. Hz. Âişe Rasûlullah'ın sır olarak saklamasını istediği bir şeyi karşısındaki babası olsa bile söylememiştir.

Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için Hz. Âişe'den hazırlık yapmasını ve bunu gizli tutmasını istemişti. Hz. Âişe'nin hazırlık yaptığı sırada Hz. Ebû Bekir yanına girdi. Hz. Âişe kavrulmuş un ve hurma hazırlıyordu. Hz. Ebû Bekir yanına girdi ve: "Ey Âişe! Rasûlullah bir gazaya mı niyetlenmiş?" dedi. Hz. Âişe: "Bilmiyorum." dedi. Hz. Ebû Bekir: "Eğer Rasûlullah bir gazaya niyetlenmiş ise bize haber ver de biz de hazırlık yapalım." dedi. Hz. Âişe: "Bilmiyorum. Belki Benî Süleym'e, Sakîf kabilesine ya da Hevâzin kabilesine gitmek isteyebilir." dedi. Böylece Hz. Ebû

⁷³⁴ Kutluay, İbrahim, *İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 193.

⁷³⁵ Caetani, I, 75; Abbott, s. 186-187; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 153, 193-195.

⁷³⁶ Abbott, s. 201-202.

⁷³⁷ İbn Sa'd, VIII, 55; Küçük, Hülya, "Hz. Âişe", *Mehir*, Konya, 1998, II, 112.

⁷³⁸ İbn Sa'd, VIII, 51; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 44; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188. Krş. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 188; Nüveyrî, XVIII, 174; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 181.

Bekir'i oyalamaya çalıştı. Nihayet Rasûlullah geldi. Hz. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bir sefere çıkmaya mı niyetin var?" dedi. Rasûlullah: "Evet." dedi. Hz. Ebû Bekir: "Hazırlık yapalım mı?" dedi. Rasûlullah: "Evet. Hazırlık yapın." dedi. Hz. Ebû Bekir: "Nereye gitmeye niyetlisin ey Allah'ın Rasûlü?" dedi Rasûlullah: "Kureyş'e gitmeye niyetliyim. Ancak ey Ebû Bekir! Bu işi gizli tut." dedi ve hazırlık yapılmasını emretti.⁷³⁹

Tüm aksi görüşlere rağmen Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğuna göre sahâbenin tamamı âdildir. Onların hiçbir şekilde Hz. Peygamber'e yalan isnad etmeleri mümkün değildir. Buna göre Ehl-i sünnet âlimleri Hz. Âişe'yi diğer bütün sahâbe gibi âdil kabul ederler.⁷⁴⁰ Sahâbenin en çok kızdığı, hiç hoşlanmadığı huyun yalancılık⁷⁴¹ olduğuna dair rivayetler varken, bir sahâbenin Hz. Peygamber adına yalan söylemesi bize göre de mümkün değildir.

4. Hz. Âişe'nin Rivayetlerinin Değeri

Hz. Âişe'nin rivayetlerini diğer sahâbîlerinkinden çok daha ayrıcalıklı kılan ilk husus Hz. Peygamber'in aile hayatı hakkında çok kıymetli bilgileri bize ulaştırmasıdır.

Hz. Âişe'nin hadislerini diğer sahâbîlerin rivayetlerinden ayıran özelliklerden bir diğeri de Hz. Âişe'nin bilmediği bir şeyi duyduğu zaman onu iyice öğreninceye kadar Hz. Peygamber'e tekrar tekrar sormasıydı.⁷⁴² Hz. Âişe diğer sahâbenin aksine Hz. Peygamber ile çok daha fazla baş başa kalmakta ondan duyduklarını gayet rahat bir şekilde irdelleyebilmekteydi. Sohbet havasında geçen bu konuşmalarda Hz. Âişe pratik zekâsı sayesinde hemen Rasûlullah'ın sözlerini derinlemesine düşünüyor. Akla aykırı veya zahiren Kur'ân'a aykırı olduğunu düşündüğü konularda Rasûlullah'a itiraz ediyordu. Bu durumu Hz. Peygamber'e sorduğunda Hz. Peygamber kendisine

⁷³⁹ Vâkidî, II, 796; İbn Hişâm, IV, 45-46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 519.

⁷⁴⁰ Koçyiğit, Talat (ö. 1432/2011), *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2011, s. 170-171; Aydın, Abdullah, *Hadis Tesbit Yöntemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009, s. 65-66; Halîfe, Hâmid Muhammed, *el-İnsâf fî mâ Vaka'a fi'l-Asri'r-Raşidi mine'l-Hilâf*, Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, Dimaşk, 2010, s. 20-30.

⁷⁴¹ Abdürrezzâk, XI, 158; Ahmed b. Hanbel, XVI, 191-192; Heysemî, I, 361-362; Erul, Bünyamin, "Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti: Rivayetlerdeki Tekzib İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir İnceleme", *AÜİFD*, Ankara, 1999, XXXIX, 459.

⁷⁴² Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 87; Hatîb, s. 75.

işin aslını açıklıyordu. Hz. Âişe'nin bu sorgulayıcı aklını göstermesi açısından burada bazı rivayetleri aktarmamız uygun olacaktır.

Bir gün Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye: “Bir ordu savaşmak üzere Kâbe'ye doğru yola çıkar. Beydâ'ya gelince başından sonuna kadar herkes yerin dibine batırılır.” buyurdu. Hz. Âişe: “Yâ Rasûlallah! İçlerinde pazara gitmek için yola çıkanlar ve ordudan olmayanlar olduğu halde ordudakilerin tümü nasıl yerin dibine batırılır?” diye sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Onların başından sonuna kadar hepsi yerin dibine batırılır. Sonra kıyamet gününde niyetlerine göre diriltirler.”⁷⁴³

Hz. Âişe Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu bize aktarmıştır: “Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse Allah da o kimseyle buluşmayı sever. Kim de Allah'la beraber olmaktan hoşlanmazsa Allah da o kimseyle beraber olmayı sevmez.” Hz. Âişe: “Ey Allah'ın Rasûlü hepimiz ölümden hoşlanmayız.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O anlamda değil mümin son nefesinde ve her anında Allah'ın rahmeti, rızası ve cenneti ile müjdelendiğinde Allah'a kavuşmayı arzu eder. Allah da o kimseyle bir araya gelmeyi arzu eder. Kâfir ise hayatında ve ölüm anında Allah'ın gazabı ve azabıyla müjdelenince Allah'a kavuşmayı istemez. Allah da onunla birlikte olmaktan hoşlanmaz.” buyurdu.⁷⁴⁴

Hz. Âişe'nin nakline göre Rasûlullah: “Kıyamet günü inceden inceye hesaba çekilen bir kimse muhakkak helak olur.” buyurdu. Hz. Âişe: “Ya Rasûlallah! Allah Teâlâ: ‘Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecek.’⁷⁴⁵ buyurmuyor mu?” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah: “Bu senin söylediğin ancak bir arzıdır. Kıyamet günü ince hesaba çekilecek kimse muhakkak azap olunur.” buyurdu.⁷⁴⁶

Hz. Âişe'nin yanına yahudi bir kadın gelmişti. Hz. Âişe ona güzel bir koku verdi. Kadın, Hz. Âişe'ye: “Allah seni kabir azabından korusun.” diye dua etti. Hz. Âişe dedi ki: “Kalbime bu hususta şüphe düştü. Rasûlullah gelince bu meseleyi ona

⁷⁴³ Buhârî, Büyû‘ 49.

⁷⁴⁴ Müslim, Zıkr 15; Tirmizî, Cenâiz 67; Nesâî, Cenâiz 10.

⁷⁴⁵ İnşikak 84/7-8.

⁷⁴⁶ Buhârî, Rikâk 49; Müslim, Cennet 79; Tirmizî, Kıyâmet 5. Ayrıntılı bilgi için bkz. İdlîbî, Selahaddin b. Ahmed, *Menhecu nakdi'l-Metn inde Ulemâi'l-Hadisi'n-Nebevi*, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrût, 1983, s. 108-109; Geissinger, Aisha, “The Exegetical Traditions of ‘Aisha: Notes on their Impact and Significance”, *Journal of Quanic Studies*, Edinburgh, 2004, VI/I, 3.

sordum: ‘Ya Rasûlallah! Kabrin azabı var mı?’ Bunun üzerine Rasûlullah: ‘Evet, hiç şüphesiz onlara kabirlerinde hayvanların işiteceği şekilde azap edilir.’ buyurdu.”⁷⁴⁷

Hiz. Âişe bazı soruları Hiz. Peygamber’e ilk soran kişi olmak ayrıcalığına da sahipti. Örneğın: “Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiğı, (insanlar) bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah’ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir).”⁷⁴⁸ âyetinde bahsedilen günde insanların nerede olacağını Hiz. Âişe Hiz. Peygamber’e sorduğunda Hiz. Peygamber: “Bunu, ümmetımden senden önce hiç kimse bana sormadı. İnsanlar o gün Sırât üzerinde olacaklar.” buyurdu.⁷⁴⁹

Bir gün Mesrûk Hiz. Âişe’nin yanında uzanıyordu. Hiz. Âişe kendisine: “Ey Ebû Âişe! Rasûlullah’a bunu ilk soran bendim. Rasûlullah da bana: “Cibrîl’i sadece iki defa kendi sûretinde gördüm. Onun gökten inerken büyüklüğünden dolayı gökle yer arasını kapladığını gördüm.” buyurdu.”⁷⁵⁰

Hiz. Âişe’nin rivayetlerini diğır sahâbîlerin rivayetlerinden ayıran diğır bir fark da onun olayları tarihsel bir süreç olarak müşahede edebilmesiydi. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; sahâbîlerin bazıları Hiz. Peygamber’den: “Kurbanlık hayvanların etlerinin üç gün içerisinde tüketilmesi gerektiğı”⁷⁵¹ şeklinde rivayetler aktarmışlardır. Hiz. Peygamber böyle bir emri o sene Medine’ye gelen bedevilerin aç kalmaması için belli bir süreliğine vermişti. Fakat sahâbenin hepsi sürekli Hiz. Peygamber’in yanında olmadığı için ve sonraki tatbıkattaki değışikliklerden haberdar olmadığı için kendisine soru soranlara bu bilgi etrafında cevap verecekti. Aşağıdaki rivayette görüleceğı üzere Hiz. Âişe de bu bilgiyi bize aktarmış. Fakat bunun daha sonra tatbıkatta serbest bırakıldığı bilgisini de bize ulaştırmıştır.

Hiz. Âişe: “Rasûlullah zamanında bayram günü çöl halkından bedeviler geldiler. Rasûlullah: ‘Üç gece et biriktirin. Sonra kalanı tasadduk edin.’ buyurdu. Bundan bir müddet sonra ashâb: ‘Ya Rasûlallah! İnsanlar su tulumlarını kurbanlarından yapıyor. Onların yağınır eritiyorlar.’ dediler. Rasûlullah: ‘Ne o?’ diye sordu. Onlar: ‘Sen kurban etlerinin üç geceden sonra yenmesini yasak ettin.’ dediler.

⁷⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, IV, 129-130; İbn Ebî Şeybe, VII, 448-449; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, II, 98.

⁷⁴⁸ İbrâhim 14/48.

⁷⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, XIV, 274; Savaş, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 129. Krş. Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, X, 240-241.

⁷⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, XIV, 403.

⁷⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VIII, 528-529; Buhârî, *Ezâhî* 16.

Bunun üzerine: ‘Ben sizi ancak şu zayıf bedevilerden dolayı menettim. Artık yiyin, biriktirin ve tasadduk edin.’ buyurdular.”⁷⁵²

Bununla ilgili başka bir örnek de Rasûlullah’ın oturarak namaz kılmasıdır. Hz. Âişe: “Rasûlullah gece namazını ayakta kılardı. Yaşlandığı zaman oturarak kılmaya başladı. Otuz-kırk âyet kaldığında kalkar, okur, sonra secde ederdi.”⁷⁵³ demiştir. Burada Hz. Âişe Hz. Peygamber’in ancak yaşlandıktan sonra namazlarını oturarak kıldığını bildirmek suretiyle konunun suistimal edilmesinin önüne geçmiştir.

Hz. Âişe’nin rivayetlerini önemli kılan bir diğer nokta onun hadislerin doğru anlaşılmasına ve aktarılmasına çok önem vermesiydi. Zira Hz. Peygamber’den yanlış aktarılacak bir bilgi toplumu olumsuz yönde etkileyecekti. Dinde olmayan bir şey dinin kendisi gibi telakki edilecekti. Yahut Hz. Peygamber’in sünnetinde olmayan bir uygulama onun sünneti gibi diğer insanlar tarafından tatbik edilecekti.

Hz. Âişe’nin hadislerin doğru aktarılmasına verdiği önemi göstermesi açısından Urve’den aktarılan şu rivayet çok önemlidir: “Abdullah b. Amr hacca giderken bizim yanımıza uğradı ve Rasûlullah’ın şu sözlerini nakletti: ‘Şüphesiz Allah ilmi size verdikten sonra hafızalarınızdan zorla söküp almaz. Fakat bunu kendilerinden ilim adamlarını bilgileriyle birlikte toplumun içinden çekip alarak yapar. Artık geride çok cahil birtakım insanlar kalır. Halk tarafından bunlara dinî şeyler sorulur. Onlar da şahsî görüşlerine göre cevap verirler. Böylece hem insanları saptırırlar, hem de kendileri sapar giderler.’ Ben bu hadisi Peygamber’in eşi Âişe’ye rivayet ettim. Abdullah b. Amr daha sonra bir hac daha yaptı. Âişe bana: ‘Ey kız kardeşimin oğlu! Abdullah b. Amr’a git de senin bana ondan rivayet etmiş olduğun hadisi benim için bir tespit et!’ dedi. Bunun üzerine ben ona gittim ve o hadisi kendisine sordum. Abdullah b. Amr, bana söz konusu hadisi daha önce rivayet ettiği gibi aynen nakletti. Akabinde Âişe’ye geldim ve bunu kendisine haber verdim. Âişe hayret etti ve: ‘Vallahi Abdullah b. Amr bu hadisi sağlam ezberlemiş.’ dedi.”⁷⁵⁴ Görüldüğü gibi Hz. Âişe Abdullah b. Amr’ın hadisi doğru aktarıp aktarmadığını tetkik için, bir sene sonra kendisine tekrar sordurmuştur.

Ayrıca Hz. Âişe hadislerin Hz. Peygamber’in aktardığı gibi anlaşılır bir şekilde aktarılmasına da çok ehemmiyet veriyordu.

⁷⁵² Dârimî, Ezâhî 6; Buhârî, Ezâhî 16; Müslim, Ezâhî 28; İbn Mâce, Ezâhî 16; Ebû Dâvud, Zahâyâ 10; Tirmizî, Ezâhî 14.

⁷⁵³ Abdürrezzâk, II, 463-465; İbn Ebî Şeybe, III, 312-313.

⁷⁵⁴ Buhârî, İ’tisâm 7; Müslim, İlim 14; Medkûr, a.g.m., XVI/II, 82.

Bir gün Ebû Hüreyre Hz. Âişe'nin odasının yanına oturmuştu. Hz. Âişe o esnada namaz kılmaktaydı. Ebû Hüreyre, Hz. Âişe'ye: "Ey evin sahibi bana kulak ver." diye iki defa seslenmiş ve bir hadis aktarmıştı. Hz. Âişe namazını bitirince şöyle dedi: "Ey Urve! Sen Ebû Hüreyre'nin bu davranışını ve hızlıca söylediği bu hadisi beğendin mi? Şunu iyi bilin ki Rasûlullah bir söz söylediği zaman onu saymak isteyen bir kimse sayabilirdi."⁷⁵⁵ demiştir.

Hız. Âişe hadislerin yazdırılmasına ve mana ile rivayetine de karşı çıkmıyordu. Fakat onun en çok dikkat ettiği husus mananın bozulmaması ve anlatılmak istenen şeyin kişilere doğru bir şekilde ulaştırılmasıydı.

Urve'den gelen şu rivayette Hz. Âişe'nin bu husustaki hassasiyeti açıkça görülmektedir: "Bir gün bana Âişe şöyle dedi: 'Oğlum duydum ki sen, benden hadis yazıyor sonra da dönüp onu yazdırıyormuşsun?' Ben: 'Evet, bir hadisi senden dinliyor sonra da gidip onu başka bir lâfızla rivayet ediyorum.' dedim. Bunun üzerine Âişe: 'Manada bir muhalefet ve yanlışlık yapıyor musun?' dedi. Ben: 'Hayır.' dedim. Âişe: 'Öyleyse bunda -mana ile rivayet etmende- bir beis yoktur.' dedi."⁷⁵⁶

Hız. Âişe kuşkusuz sahâbenin en bilginleri arasındaydı. Fakat herkesin olduğu gibi kendisinin de bazen bilmediği veya çok iyi malumata sahip olmadığı durumlar bulunuyordu. Böyle durumlarda kesinlikle kibir yapmaz, kendisine soru soran şahsı o konuyu daha iyi bildiğini düşündüğü diğer sahâbîlere gönderirdi. Kaynaklarda böyle durumları ifade eden pek çok rivayet bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını aşağıda zikrettik.

İmrân b. Hıttân Abdullah b. Abbâs'a ipek elbise giymenin hükmünü sormuştu. İbn Abbâs da bu konuyu Hz. Âişe'ye sormasını söylemişti. İmrân Hz. Âişe'ye giderek aynı soruyu ona yöneltti. Bunun üzerine Hz. Âişe İmrân'a: "Abdullah b. Ömer'e sor." demişti. İmrân Abdullah b. Ömer'e sorduğunda o şöyle cevap verdi: "Ebû Hafs bana Rasûlullah'ın: 'Kim dünya da ipek elbise giyerse ahirette giyemez.' buyurduğunu söyledi." dedi.⁷⁵⁷

Şurayh b. Hâni Hz. Âişe'ye gelerek mestler üzerine mesh meselesini sormuştu. Hz. Âişe ona: "İbn Ebî Tâlib'e git ve ona sor; çünkü o, Rasûlullah ile

⁷⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, I, 274-275; Buhârî, Menâkıb 23; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe160; Ebû Dâvud, İlim 7; Hatîb, s. 64.

⁷⁵⁶ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 197; Hatîb, s. 136.

⁷⁵⁷ Nesâî, Zînet 89.

birlikte seferlere çıkıyordu.” dedi. Şurayh aynı soruyu Hz. Ali’ye sorduğunda o: “Rasûlullah misafir için üç gün üç geceyi, mukim için de bir gün bir geceyi müddet tayin etti.” dedi.⁷⁵⁸

Hz. Âişe’ye kadınların nasıl bir kıyafetle namaz kılabilceği soruldu. Hz. Âişe soruyu soran kimseye: “Bu soruyu Ali’ye sor, sonra onun ne cevap verdiğini bana bildir.” dedi. O şahıs Hz. Ali’ye gitti ve bu soruyu ona sordu. Hz. Ali: “Bütün vücudu kapatan uzun ve bol bir dış elbise ve başörtüsüyle namazını kılar.” dedi. O şahıs Hz. Âişe’ye geldi ve Hz. Ali’nin cevabını ona aktardı. Hz. Âişe, Hz. Ali’nin verdiği cevabı tasdik etti.⁷⁵⁹

Sumâme b. Hazn el-Kureyşî Hz. Âişe’ye şıra hakkında bir soru sormuştu. Hz. Âişe Habeşlî bir cariyesini çağırarak: “Buna sor. Çünkü bu Rasûlullah’a şıra yapardı.” dedi. Habeşli cariye de: “Rasûlullah’a geceden bir tulum içinde şıra yapar ağzını bağlar ve asardım. Peygamber sabahlayınca onu içerdi.” dedi.⁷⁶⁰

5. Hz. Âişe’nin Hadis Tenkitçiliği

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Âişe, sahâbe tarafından yanlış anlaşılıp, yanlış aktarılan birçok konuyu düzeltmek zorunda kalmıştır. Hz. Âişe’nin diğer sahâbenin rivayetlerine yaptığı bu düzeltmeler hususunda müstakil kitaplar yazılmıştır. Bu kitapların en meşhurları Zerkeşi’nin *el-İcâbe li-Îrâdi Mestedrekethu Âişe ale’s-Sahâbe*’si ve Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *Aynu’l-İsâbe fî İstidrâki Âişe ale’s-Sahâbe*⁷⁶¹ isimli eserleridir. Günümüzde yapılan çalışmalar içerisinde ise Cihan Rıf’at Fevzi’nin *es-Seyyidetü Âişe ve Tevsîkuhâ li’s-Sünneti* isimli eseri de önemli bir çalışmadır.

Hz. Âişe’nin yaptığı tenkitlerde hareket noktası Kur’ân ve Sünnet’ti. Hz. Âişe bu iki kaynaktan aldığı İslâmî kültürüne, kendi müşahede ve düşüncelerini de

⁷⁵⁸ Abdürrezzâk, I, 203; Ahmed b. Hanbel, II, 162-164; Müslim, Tahâret 85; İbn Mâce, Tahâret 86; Nesâî, Tahâret 100; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 132.

⁷⁵⁹ Evzâî, s. 70; Abdürrezzâk, III, 128.

⁷⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, XII, 479; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 293.

⁷⁶¹ Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Aynu’l-İsâbe fî İstidrâki Âişe ale’s-Sahâbe*, tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Mektebetü’l-İlm, Kahire, 1988.

katarak, pek çok meselede İslâm cemiyetini aydınlatan bir ilim ve fazilet meşalesi olmuştur.⁷⁶²

Özellikle Hz. Peygamber'in kişiliğinin doğru anlaşılması noktasında Hz. Âişe'nin İslâm ümmetine katkısı çok büyüktür.⁷⁶³ Hz. Peygamber'i insan olma vasfının ötesine taşıyan düşünceler henüz Hz. Peygamber hayattayken bile vardı.⁷⁶⁴ Hz. Âişe toplumdaki bu yanlış düşüncelere itiraz ederek Hz. Peygamber'in sadece bir kul ve peygamber olduğunu insanlara hatırlatmayı bir vazife kabul etmişti.

Mesrûk'tan rivayete göre, şöyle demiştir: “Âişe'nin yanında oturmuştum. Bana künyemle hitap ederek: ‘Ey Ebû Âişe! Üç şey vardır ki bunlardan birini söyleyen Allah’a en büyük iftirayı yapmış olur. Kim, Muhammed Rabbi’ni gördü derse Allah’a karşı en büyük iftirayı yapmış olur. Çünkü Allah: ‘Gözler O’nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pekiyi bilen, her şeyden haberdar olanıdır.’⁷⁶⁵ buyurur ve yine: ‘Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.’⁷⁶⁶ buyurur.’ Ben yaslanmış durumdaydım, oturuş vaziyetine geldim ve: ‘Ey müminlerin annesi! Benim konuşmama müsaade eder misin? İşini aceleye getirme.’ dedim. Allah: ‘Andolsun onu bir defa daha görmüştü.’⁷⁶⁷ yine ‘Andolsun ki onu apaçık ufukta görmüştür.’⁷⁶⁸ buyurmamış mıdır?’ dedim. Bunun üzerine Âişe şöyle dedi: ‘Vallahi, bu konuyu Rasûlullah’a ilk soran benim, Rasûlullah şöyle buyurmuştu: ‘O görülen Cebrail’dir. Cebrail’i kendi yaratıldığı şekilde iki defa gördüm. Onu gökten inerken ve yaratılışının büyüklüğü gök ile yer arasını kaplamış olarak görmüştüm.’

Âişe devam ederek: ‘Her kim Muhammed’in, Allah tarafından indirilenlerden bir şeyler gizlediğini iddia ederse Allah’a karşı büyük bir iftira etmiş olur. Çünkü

⁷⁶² Hatiboğlu, “Hazreti Âişe’nin Hadis Tenkidciliği”, XIX, s. 72; Görmez, Hatice Kübra, “Hâne-i Saâdetin Bilge Hanımefendisi Hz. Âişe”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/1, 54; Savaş, *Haz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 139-140.

⁷⁶³ İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed: İki Tasavvur Bir Gerçek*, Denge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2001, s. 72.

⁷⁶⁴ Hz. Peygamber düğününden sonra Mu‘avviz b. Afra’nın kızı Rubayyi’nin yanına gitmişti. Bu sırada evde bulunan cariye kızlar def vurmaya ve Bedir günü babalarından öldürülenler için ağıt okumaya başladılar. Bu arada onlardan birisi de: “Aramızda yarın ne olacağını bilen bir nebi vardır.” deyince, Rasûlullah: “Sen böyle demeyi bırak da az önce söylediklerini söylemeye devam et.” buyurmuştu. Bkz. Buhârî, Nikâh 48; Tirmizî, Nikâh 6.

⁷⁶⁵ En‘âm 6/103.

⁷⁶⁶ Şûrâ 42/51.

⁷⁶⁷ Necm 53/13.

⁷⁶⁸ Tekvîr 81/23.

Allah: ‘Ey Rasûl! Rabbi’nden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.’⁷⁶⁹ buyuruyor. Her kim de peygamberin, yarın olacak hadiseleri bildiğini iddia ederse yine Allah’a büyük bir iftira etmiş olur. Çünkü Allah: ‘De ki: Göklerde ve yerde, Allah’tan başka kimse gaybı bilmez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.’⁷⁷⁰ buyuruyor.’⁷⁷¹

Sahâbe aralarında ihtilaf olan konularda diğer sahâbîleri hakem tayin ederlerdi. İşte bu dönemde ilmî birikimi sebebiyle Hz. Âişe hakemliğine en çok başvurulmuş sahâbe arasında geliyordu.

İbn Ömer’e, Ebû Hüreyre: “Ben Rasûlullah’ı: ‘Her kim bir cenazenin arkasından yürürse, ona bir kîrât ecir vardır.’ buyururken işittim.” diyor dediler. İbn Ömer: “Ebû Hüreyre de bize hadis rivayet etmekte çok oluyor.” dedi ve Hz. Âişe’ye birini göndererek bu meseleyi sordurdu. Hz. Âişe, Ebû Hüreyre’yi tasdik etti. Bunun üzerine İbn Ömer: “Vallahi biz pek çok kîrâtlarda kusur ettik.” dedi.⁷⁷²

Hiz. Âişe sahâbîleri pek çok yönden tenkit etmiş, eleştirmiştir. Fakat bu eleştirileri yaparken muhatabının durumuna göre çok nezih bir dil kullanmaya dikkat etmiştir.

İbn Ömer’in: “Dirilerin ağlaması yüzünden ölü, azap görür.” sözü Hz. Âişe’ye hatırlatıldığı zaman şöyle dedi: “Ebû Abdurrahman’ı Allah affetsin. Yalan söylemedi. Fakat unuttu veya hatalı konuştu. Çünkü Rasûlullah, yahudi bir kadının kabri yanından geçti ve: ‘Onlar ölü için ağlıyorlar o ise kabrinde azap görüyor.’ buyurdu.” demişti.⁷⁷³

⁷⁶⁹ Mâide 5/67.

⁷⁷⁰ Neml 27/65.

⁷⁷¹ Buhârî, Tefsîr 53/1; Müslim, İmân 287; Tirmizî, Tefsîr 7; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, X, 83-84. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hatiboğlu, “Hazreti Âişe’nin Hadis Tenkidciliği”, XIX, s. 70-71; Erul, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, III/II, 114; İslamoğlu, s. 67-68.

⁷⁷² Abdürrezzâk, III, 450; İbn Ebî Şeybe, VII, 304; Ahmed b. Hanbel, VI, 213; Müslim, Cenâiz 55; Hâkim, III, 584.

⁷⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 160-161; Tirmizî, Cenâiz 25; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, II, 393-394. Krş. Buhârî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 17. Hiz. Âişe muhatabının durumuna göre bazen daha sert ifadelerde kullanırdı. Hiz. Âişe rivayetleri eleştirirken “kim şöyle haber verirse yalan söyler”, “yalan söylüyor”, “yalan-yanlış söylemiş”, “yanıldı veya unuttu”, “kulak hata eder”, “iyi ezberleyememiş”, “yanlış işitmiş, yanlış nakletmiş”, “hadisin evvelini haber vermiş”, “mesele onun dediği gibi değildir”, “insanlar ne kadar da çabuk unutupuyorlar”, “ne kötü söyledin”, “iyi yapmamışsın, ne kötü yapmışsın” ifadelerini kullanmıştı. Bkz. Erul, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, III/II, 128-129.

6. Sahâbenin Hz. Âişe'ye İtiraz Ettiği Konular

Hz. Âişe sahâbeyi pek çok konuda eleştirmiştir. Fakat bazı rivayetler vardır ki Hz. Âişe'nin yaptığı eleştiriler doğru kabul edilmemiştir. Tabi ki Hz. Âişe ancak Hz. Peygamber'den gördüklerini rivayet etmiştir. Fakat yer ve zamana göre Hz. Peygamber'in de farklı uygulamaları muhakkak olmuştur.

Ebû Hüreyre'nin bir ayakkabı ile yürümenin yasaklanması hakkında rivayet ettiği bir hadisin Hz. Âişe'ye ulaşması üzerine o, bir ayakkabı ile yürüdü ve: “Ebû Hüreyre'ye muhalefet ediyorum.” demişti.⁷⁷⁴

Hz. Âişe'den: “Hz. Peygamber bazen bir tek nalınla yürürdü.”⁷⁷⁵ şeklinde rivayetler aktarılmıştır. Fakat Hz. Âişe muhtemelen ev hali içerisinde Rasûlullah'tan gördüğü özel bir durumu genele teşmil etmişti. Bu sebeple ilim ehli Hz. Âişe'nin rivayetine iltifat etmemiş, onu hüccet olarak almamıştır. Çünkü sünnete uygun düşmemektedir.⁷⁷⁶

Başka bir örnekte Hz. Âişe: “Rasûlullah üzerine Kur'ân indirildiğinden itibaren ayakta küçük abdest bozmadı.”⁷⁷⁷ şeklinde bir rivayet aktarmıştır. Fakat bazı sahâbîlerden bunun aksi yönünde şehadetler aktarılmıştır.⁷⁷⁸ Bu durumda Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'i genelde evde görmesi sebebiyle böyle bir durumla karşılaşmadığını düşünmek daha doğru olacaktır. Bu sebeple diğer sahâbeden gelen rivayetler daha doğru kabul edilmelidir.

Hz. Âişe Ebû Hüreyre'nin birçok rivayetini eleştirmiştir. Fakat Ebû Hüreyre'nin de Hz. Âişe'ye itiraz ettiği zamanlar olmuştur. Hz. Âişe'nin: “Ey Ebû Hüreyre! Rasûlullah'tan çok hadis rivayet ediyorsun.” demesi üzerine Ebû Hüreyre: “Evet anne! Vallahi beni ayna, sürme ve boyadanlıklar meşgul etmiyordu.” diyerek Hz. Âişe'ye itiraz etmiştir. Ebû Hüreyre'nin bu sert çıkışına Hz. Âişe: “Belki.” diye mukabele etmekle yetinmiştir. Böylece o, Ebû Hüreyre'nin hadis rivayeti konusundaki kararlı davranışına hak vermiştir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁴ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 286.

⁷⁷⁵ Tirmizî, *Libâs* 36.

⁷⁷⁶ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 288.

⁷⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 438; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 82; Hâkim, I, 290.

⁷⁷⁸ Buhârî, *Vuzu* 61, 62; Tirmizî, *Taharet* 9; Nesâî, *Taharet* 24.

⁷⁷⁹ Hâkim, III, 582; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 99; Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 127; Savaş, *Rıza, Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996, s. 65.

Yine Hz. Âişe, İbn Ömer’e: “Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği hadisler arasında kabul etmeyip reddettiklerin var mıdır?” demesi üzerine o: “Hayır. Fakat Ebû Hüreyre cüretli, biz çekingen ve korkak...” demiş, orada hazır bulunan ve konuşmaya şahit olan Ebû Hüreyre: “Ben ezberledim, onlar unuttular. Bunda benim günahım ne?” sözü ile cevap vermiştir. Onlar bu durum karşısında sadece sükût etmişlerdir.⁷⁸⁰

Sahâbîlerin Hz. Âişe’ye itiraz ettiği bir diğer konu süt evlatlar hakkındadır. Bir gün Ebû Huzeyfe’nin hanımı Sehle bint Süheyl b. Amr el Kurayşî gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü! Biz Sâlim’e kendi evladımız gözüyle bakardık. Ben ve Ebû Huzeyfe ile birlikte aynı evde kalıyor ve beni başı, yakası ve kolları açık vaziyette görüyordu. Şimdi ise Allah senin de bildiğin gibi evlatlıklarla alakalı hükmünü indirdi.⁷⁸¹ Bu konuda sizin görüşünüz nedir?” diye sordu. Peygamber de ona: “Onu emzir.” buyurdu. Sehle de Sâlim’i beş kez emzirdi. Sâlim böylelikle onun süt evladı olmuş oldu. Bu olay sebebiyle Hz. Âişe kız kardeşlerinin kızlarına ve oğlan kardeşlerinin kızlarına, kendisiyle görüşmek için yanına girmek isteyen kimseleri emzirmelerini emrederdi. Eğer evlat edinilecek kimse büyük ise beş defa emzirilmelerini emrederdi. Sonra o kimse Hz. Âişe’nin yanına girebilirdi. Hz. Ümmü Seleme ile Hz. Peygamber’in diğer hanımları beşikte iken süt emmedikçe yaşlı olanların emmesiyle sütkardeşliğini kabul etmediklerinden kimseyi yanlarına kabul etmezlerdi ve Hz. Âişe’ye: “Allah’a yemin olsun bilmiyoruz ama umulur ki Sehle’nin Sâlim’i emzirmesini emretmesi sadece Sâlim’e mahsus bir ruhsat idi. Diğer kimseler için geçerli değildi.” derlerdi.⁷⁸²

Sahâbenin Hz. Âişe’ye itiraz ettiği konulardan biri de Hz. Peygamber’in ikindiden sonra iki rekât sünnet namaz kılıp-kılmadığı meselesidir. Konuyla ilgili birbirinden farklı çok fazla rivayet olduğu için sadece bunu belirtmekle iktifa edeceğiz.⁷⁸³

⁷⁸⁰ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 127.

⁷⁸¹ “Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüş gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin...” Ahzâb 33/5.

⁷⁸² Ebû Dâvud, Nikâh 10. Krş. Müslim, Razâ’ 31; İbn Mâce, Nikâh 37; Nesâî, Nikâh 53.

⁷⁸³ Abdürrezzâk, II, 429-430; Ahmed b. Hanbel, III, 34-43; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 223; Zerkeşî, 77-79; Heysemî, II, 471-472; Aşık, *Hazreti Âişe’nin Hadisciliği*, s. 57-59; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 150-151.

7. Hz. Âişe Vesilesiyle Kaldırılan Bidatler

Hiz. Âişe'nin vesilesiyle veya onun rivayet ettiği hadisler sebebiyle ileride müslümanlar için büyük sıkıntı oluşturabilecek birçok konu büyük oranda açıklığa kavuşturulmuştur. Aynı şekilde birçok hurafenin de Hiz. Âişe vesilesiyle kesin bir şekilde kaldırıldığını görmekteyiz.

Hiz. Âişe vesilesiyle kaldırılan bazı hurafeler şunlardır. İbn Abbâs'tan: "Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah Âişe'ye umreyi zilhicce ayında yaptırdı ki müşriklere ait bir inancı ortadan kaldırmış olsun. Çünkü Kureyş'ten şu kabile ile onların yoluna uyanlar şöyle derlerdi: 'Hac yolculuğunda develerin dökülen yünleri yeniden çıkıncaya kadar, develerin sırtındaki semer yaraları iyileşinceye kadar ve safer ayı geçtiğinde umre yapmak isteyeneye umre yapmak helâl olur.' Zilhicce ayıyla muharrem ayı çıkıncaya kadar umre yapmayı haram sayarlardı."⁷⁸⁴

Hiz. Âişe vesilesiyle kaldırılan bir diğerk hurafe de şevvâl ayında evlilik konusudur. Câhiliye döneminde, eskiden şevvâl ayında meydana gelen bir tâ'ûn hastalığı sebebiyle bu ay uğursuz sayılmaktaydı.⁷⁸⁵ Hiz. Âişe bu bâtıl inancın hiçbir kıymeti olmadığını kendi düğününü örnek göstererek insanlara anlatmaktaydı.

Hiz. Âişe: "Hiz. Peygamber benimle şevvâl ayında nikâhlandı ve şevvâl ayında evlendi. Onun hangi hanımı onun yanında benden daha değerlidir. Bu sebeple Hiz. Âişe yakını olan kimselerin şevvâl ayında evlenmelerini severdi."⁷⁸⁶

Sonraki yıllarda müslümanlar için sorun oluşturabilecek en önemli konulardan birisi de hayız meselesiydi. Ancak Hiz. Âişe ve diğerk ümmühâtü'l-müminînin rivayetleri sayesinde bu konu büyük ölçüde aydınlanmıştır.

İslâm öncesinde yahudiler, kadın hayız olduğunda onunla ne yer, ne de içkerlerdi ve onu bulundukları odadan dışarı çıkarırlardı. Evde onlarla birlikte bulunmazlardı.⁷⁸⁷ O dönemde yahudilerle yoğun etkileşim halinde bulunan Medineli ensâr da onların bu davranışlarından etkilenmiş olmalıydı. Daha sonra bu durumu Hiz. Peygamber'e sormuşlar ve Allah bu konu hakkında: "Sana kadınların ay halini

⁷⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, VIII, 55-56; Ebû Dâvud, Hac 80.

⁷⁸⁵ İbn Sa'd, VIII, 48; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 87.

⁷⁸⁶ İbn Sa'd, VIII, 47,48; Dârimî, Nikâh 28; Müslim, Nikâh 73; İbn Mâce, Nikâh 53; Tirmizî, Nikâh 9; Belâzürî, *Ensâb*, II, 540; Nesâî, Nikâh 18, 77; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1882; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 164; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 86-87. Bazı rivayetlerde Hiz. Peygamber'in veya Araplar'ın hanımlarıyla şevvâl ayında evlenmeyi tercih ettiği kaydedilmektedir.

⁷⁸⁷ Dârimî, Tahâret 107; Müslim, Hayz 16; İbn Mâce, Tahâret 125; Ebû Dâvud, Nikâh 47.

sorarlar. De ki: O bir rahatsızlıktır...”⁷⁸⁸ âyetini indirmişti. Rasûlullah erkeklere hayız durumunda hanımlarıyla birlikte yiyip içmelerini, evde ve odalarda onlarla birlikte olmalarını, cinsel ilişki haricinde her şeyi yapmalarını emretmişti.⁷⁸⁹

Kadınların hayız hali hakkında en ayrıntılı bilgiler ümmühâtü’l-müminînnden gelmiştir. Ümmühâtü’l-müminîn içinde özellikle Hz. Âişe’den gelen rivayetlerin konunun tam olarak anlaşılması noktasında çok büyük önemi vardır. Eski uygulama ve alışkanlıklar toplumu öylesine etkilemişti ki Hz. Peygamber Hz. Âişe’den seccadesini istediği zaman Hz. Âişe: “Hayızlıyım.” diye karşılık vermişti. Bunun üzerine Rasûlullah: “Onu bana uzat. Çünkü hayız senin elinde değildir.” buyurmuştu.⁷⁹⁰

Yine Hz. Âişe’den gelen rivayetlerle bu konu hiçbir kapalı yönü kalmayacak şekilde açıklanmıştı. Hz. Âişe’den gelen rivayetlerde kendisi hayızlıyken Hz. Peygamber’in başını taradığı⁷⁹¹ ve Rasûlullah’ın Hz. Âişe’nin kucağına yaslanıp Kur’ân okuduğu⁷⁹² belirtilmektedir. Hz. Peygamber’in hayız konusunda toplumu irşadındaki son nokta Hz. Âişe’den gelen şu rivayettir: “Ben hayızlı iken bir şey içer sonra onu Peygamber’e verirdim. O da ağzını benim ağzımın değdiği yere koyarak içerdi. Ben hayızlı iken kemiğin etini ısıtır sonra onu Peygamber’e verirdim. O da ağzını benim ağzımın değdiği yere koyardı.”⁷⁹³

Kanaatimizce Hz. Âişe’den gelen bu sahih rivayetler olmasaydı, İslâm toplumlarında eski dönemlerden kalan bu yanlış uygulamalar sanki İslâm’ın kendisindenmiş gibi yaşatılmaya devam edecekti.

Hz. Âişe’nin toplumu aydınlattığı bir diğer husus da kadının toplumdaki değeri meselesidir. Câhiliye devrinde kadın toplumda ikinci sınıf insan muamelesi görmektedir. Bunun bazı tezahürleri aşağıda görüleceği üzere İslâmî dönemde de görülmektedir. Hz. Âişe kadını ikinci sınıf insan olarak gören bu anlayışın İslâmî gelenekte yer bulmaması için yerinde müdahaleler yaparak bunu engellemeye çalışmıştı.

⁷⁸⁸ Bakara 2/222.

⁷⁸⁹ Dârimî, Tahâret 107; Müslim, Hayz 16; İbn Mâce, Tahâret 125; Ebû Dâvud, Nikâh 47.

⁷⁹⁰ Dârimî, Tahâret 108; Müslim, Hayz 12; İbn Mâce, Tahâret 120; Ebû Dâvud, Tahâret 104; Belâzürî, *Ensâb*, II, 548.

⁷⁹¹ Dârimî, Tahâret 108; Buhârî, Hayz 2, Müslim, Hayz 7; İbn Mâce, Tahâret 120.

⁷⁹² Buhârî, Hayz 3; Müslim, Hayz 15; İbn Mâce, Tahâret 120; Ebû Dâvud, Tahâret 103.

⁷⁹³ Dârimî, Tahâret 108; Müslim, Hayz 14; İbn Mâce, Tahâret 125; Ebû Dâvud, Tahâret 103; Nesâî, Tahâret 178, 179; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 175.

Ebû Hüreyre'nin Rasûlullah'tan: "Uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta." şeklinde bir rivayet aktardığı Hz. Âişe'ye sorulunca, o şöyle cevap verdi: "Ebû Hüreyre iyi ezberlememiş, o girdiğinde Rasûlullah: 'Allah, yahudileri kahretsin. Onlar, uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta, derler.' buyurmuştu. Ama o, hadisin başını işitememiş, sadece sonunu duymuştur."⁷⁹⁴

Hiz. Âişe genel manada hiçbir şeyin uğursuz sayılmayacağı görüşündeydi.⁷⁹⁵ Çocuklar doğduğu vakit Hiz. Âişe'ye getirilirdi. Onlara hayır duada bulunurdu. Bir gün kendisine bir çocuk getirilmişti. Hemen onu yatağına koymak için gitti. Bir de baktı ki başının altında bir ustura var. Usturanın ne olduğunu onlara sordu. Onlar: "Onu cinden korumak için oraya koyuyoruz." dediler. Bunun üzerine Hiz. Âişe, usturayı çocuğun başının altından alıp attı ve: "Rasûlullah bir şeyi uğursuz saymayı çirkin bulur ve ona buğzederdi." dedi.⁷⁹⁶

Hiz. Âişe'nin yanında namaz kılanın önünden geçen köpek, merkep ve kadının namazı bozacağından bahsedildi. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Bizi merkeple köpeğe mi benzettiniz! Allah'a and olsun ki ben, kible ile Hiz. Peygamber'in arasında yatakta yatarken, onun bana doğru namaz kıldığını gördüm. Bazen bir ihtiyacım hâsıl olurdu. Ona karşı oturup, Allah Rasûlü'nü rahatsız etmek istemezdim. Bu yüzden ayak ucu tarafından yavaşça sıyrılıp yataktan çıkardım."⁷⁹⁷

Hiz. Peygamber'den sonra zuhur eden hurafelerden biri de Rasûlullah'ın kabrinden toprak alıp götürmek şeklindeydi. Hiz. Âişe bu uygulamanın önüne geçebilmek için buraya bir duvar ördürdü. Fakat insanlar bunu yanlış anlayarak yabancı bir erkek olan Hiz. Ömer oraya defnedildiği için bu duvarın yapıldığını zannetmişlerdi.⁷⁹⁸

8. Hiz. Âişe'ye Nispetle Uydurulan Hadisler

Tezimizin başında Şiîler'in hadis uydurma faaliyetlerinden bahsetmiştik. Hiz. Ali ve Ehl-i beyt hakkındaki uydurma rivayetlerin üç yüz binden fazla olduğunu

⁷⁹⁴ Tayâlisî, III, 124; Zerkeşî, s. 104-105; Heysemî, V, 177.

⁷⁹⁵ Hâkim, II, 521.

⁷⁹⁶ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 319; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaadetin Büyük Kadınları*, s. 130.

⁷⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 356; Buhârî, *Salât* 105; Zerkeşî, s. 153-154; Heysemî, II, 199.

⁷⁹⁸ Semhûdî, I, 115; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 107.

zikretmiştik.⁷⁹⁹ Bu rivayetleri uyduran kişiler sahâbenin pekçoğunun adını kullandıkları gibi Hz. Âişe'nin ismini de kullanmışlardı. Hz. Âişe'ye bu şekilde nisbet edildiğini düşündüğümüz bazı rivayetleri buraya almanın uygun olacağını düşündük.

Hz. Âişe Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini haber vermektedir: “Göğe yükseltildiğim zaman (İsrâ-Mîrâc Olayı) cennete girdim ve cennet ağaçlarından bir ağacın üzerine kondum. Cennette ondan daha güzel, daha beyaz, daha parlak yapraklı ve meyvesi daha güzel olan bir ağaç görmedim. Onun meyvelerinden birini aldım ve yedim. O benim sulbumda bir nutfe oldu. Yeryüzüne indiğimde Hatice ile birlikte oldum. O Fâtıma'ya hamile kaldı. O zamandan beri ne zaman cennetin kokusunu özlesem Fâtıma'nın kokusunu koklarım.”⁸⁰⁰

Bu rivayeti uyduranlar çok cahil oldukları için kendilerini hemen ele vermişlerdir. Ancak uydurma hadislerin tespiti noktasında maalesef her zaman bu kadar şanslı olunamamaktadır. Hz. Peygamber Mîrâc'a çıktığında Hz. Hatice vefat etmiş, Hz. Fâtıma ise dünyaya geleli yıllar olmuştu.⁸⁰¹

Hz. Âişe'ye nispet edilen bazı rivayetler şunlardır: “Rüyamda peygamberi gördüm. Bana: ‘Kıbleme dönenlerin en kötülerini Haricîler’le Rafizîler’dir. Onların da en kötülerini Ali ve Seyyidü'l-Himyerî’yi⁸⁰² öldürenlerdir.’ dedi.”⁸⁰³ “Babam Ebû Bekir’in Ali’nin yüzüne çokça baktığını gördüm. Bu konuyu kendisine sorduğumda bana: ‘Rasûlullah’tan Ali’ye bakmak ibadettir.’ şeklinde bir söz duyduğunu söyledi.”⁸⁰⁴

Yine Hz. Âişe'ye nispetle Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu iddia edilmiştir: “Ben Ademoğulları’nın efendisiyim, Ali de Araplar’ın efendisidir.”⁸⁰⁵

E. Hz. Âişe ve Fıkıh İlmi

⁷⁹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-Münîf*, s. 116; Ekinci, s. 219; Bilmen, s. 192-193.

⁸⁰⁰ Taberânî, XXII, 400-401; Heysemî, IX, 326; Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîr'i bi'l-Me'sûr*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî vd., Merkezu Hier li'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 1. Baskı, Kahire, 2003, IX, 211-212.

⁸⁰¹ Taberânî, XXII, 400; Heysemî, IX, 326; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 190; Görmez, s. 172.

⁸⁰² Hz. Ali taraftarlarından birisidir.

⁸⁰³ Belâzürî, *Ensâb*, II, 550.

⁸⁰⁴ Arı, M. Salih, *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, Düşün Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 213.

⁸⁰⁵ Hâkim, III, 133-134. Bazı âlimler tarafından uydurma olarak nitelendirilmiştir.

Fıkıh sözlükte “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” manalarına gelmektedir. İslâm’ın ilk dönemlerinde fıkıh kelimesinin kullanımı bu sözlük anlamı çerçevesinde kalmıştır. İslâm toplumunda dinî bilginin gelişip alt ilim dallarının oluşmasına paralel olarak H. II. yüzyılın sonlarından itibaren İslâm’ın ferdî ve içtimaî hayata dair amelî hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen ilim dalını ifade eden bir terim halini almaya başlamıştır. Kelimenin terim anlamının netleşmesi ise daha ileriki yüzyıllardadır.⁸⁰⁶

Yukarıdaki tanımda da görüldüğü üzere fıkıh ilminin sistemleşip belli kaideler üzerine oturmaya başlaması H. II. asırdan sonra meydana gelmiştir. Hz. Peygamber hayatta olduğu müddet içerisinde İslâm toplumunda karşılaşılan problemlere, inen vahiy neticesinde veya Hz. Peygamber’e konunun bildirilmesi şeklinde cevap veriliyordu. Fakat Hz. Peygamber’in vefatından sonra bu görev sahâbeye kalmıştı. Sahâbe içerisinde bu işi en iyi bilenler Hz. Peygamber’i ve Kur’ân’ın ruhunu en iyi tanıyanlardı. Hz. Peygamber sonrasındaki dönemde kullanılan en önemli usul kıyastı. Kişiler sahip oldukları birikim seviyesiyle yeni olayları Rasûlullah döneminde yaşanmış olaylara kıyas ederek hüküm çıkarmaya çalışıyorlardı.

Hz. Peygamber’i en iyi tanıyanların başında gelmesi sebebiyle Hz. Âişe fıkıh en iyi bilenlerden birisiydi. Hz. Âişe’nin bu yetkinliği sebebiyledir ki şer‘î hükümlerin dörtte birinin Hz. Âişe’den nakledildiği bildirilmektedir.⁸⁰⁷ Hz. Âişe’nin ilmi, nasların manalarına derin bir vukuf arz eden; aralarındaki irtibatın, delillerin tercihe müsait olmaması durumunda akıl hâkimiyetinin görüldüğü çeşitten bir ilimdi.⁸⁰⁸

Sahâbeden kendisinden fetva nakledilen kişi sayısı yüz otuz civarındadır. Bunlar arasında özellikle yedi kişi öne çıkmaktadır. Bunlar Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes‘ûd, Hz. Âişe, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer’dir.⁸⁰⁹ İctihadda Hz. Âişe seviyesine çıkan başka bir kadın bulunmamaktadır.⁸¹⁰

⁸⁰⁶ Karaman, Hayreddin, “Fıkıh”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 1.

⁸⁰⁷ Kehhâle, III, 106; Azimli, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Evlendiği Kadınlar”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslami Araştırmaları*, yy., 2010, III/I, 67; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 138.

⁸⁰⁸ Medkûr, a.g.m., XVI/II, 78.

⁸⁰⁹ Kehhâle, III, 106; Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 56; Kettânî, II, 487; Aynacı, s. 8.

⁸¹⁰ Medkûr, a.g.m., XVI/II, 76.

Hiz. ÂiŖe henüz Rasûlullah hayattayken Kur'ân âyetlerindeki helalleri, haramları, emir ve yasakları ezberliyordu.⁸¹¹ Hiz. ÂiŖe Hiz. Peygamber döneminde ezberlediğı bu kaideleri Hiz. Peygamber'den sonraki dönemde insanlara aktarma hususunda da çok başarılıydı.

Mesrûk'a: "Hiz. ÂiŖe ferâiz⁸¹² konusunu iyi biliyor muydu?" diye sorulduğunda o şöyle demiştir: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki iyi biliyordu. Zira Muhammed'in ashâbından yaşlı olan ve ileri gelenlerin dahi ona ferâiz hakkında soru sorduklarını gördüm." demiştir.⁸¹³ Hiz. ÂiŖe'ye soru soran bu sahâbe grubunun içerisinde Hiz. Ömer ve Hiz. Ali de bulunmaktaydı. Şüpheye düştükleri veya cevabını bilmedikleri durumlarda ya bizzat gelerek Hiz. ÂiŖe'ye soru soruyorlardı ya da birilerini soru sormak için gönderiyorlardı.⁸¹⁴

Benzer şekilde HiŖâm da: "Fıkıhı, tıbbı ve şiiri ÂiŖe'den daha iyi bilen birini görmedim."⁸¹⁵ demiştir.

Hiz. ÂiŖe bu engin ilmi sebebiyledir ki Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman dönemlerinde fetva verirdi. Bu fetva verme işini de ölünceye kadar devam ettirmiştir.⁸¹⁶ Hiz. ÂiŖe ve Abdullah b. Ömer Medine ekolünün de kendilerinden en çok etkilendiğı iki sahâbîydi.⁸¹⁷

Hadis ilmi bağlamında zikrettiğimiz birçok rivayet aynı zamanda fıkıh ve tefsir ilminin de konularıdır. Bu sebeple burada sadece birkaç örnek vermenin konunun anlaşılması bağlamında yeterli olacağını düşünüyoruz.

⁸¹¹ Kehhâle, III, 106.

⁸¹² Ferâiz farz kökünden türemiş farîza kelimesinin çoğuludur. Farz masdar olarak "bir şeyi belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, açıklamak" manasına gelir. İsim olarak farz ve farîza kelimeleri "takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş pay" anlamındadır. Farz ile eş anlamlı olan farîza, İslâm literatüründe mükelleften yapılması kesin ve bağlayıcı bir şekilde istenen dinî görevleri ifade ettiğı gibi, evlenme akdi gereğı kadına ödenmesi gereken mehir ve mirasçıların terikedeki payları da önceden belirlenmiş olduğı için farîza olarak anılır. Bkz. Bardakoğlu, Ali, "Ferâiz", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 362. Ferâiz ilminin önemi hususunda Hiz. Peygamber: "Ey Ebû Hüreyre, ferâiz ilmini öğreniniz ve öğretiniz. Çünkü bu, ilmin yarısı demektir. Bu ilim bir gün gelip unutulabilir. Ümmetimden sökülüp çıkarılacak ilk şey bu ilimdir." buyurmuştur. Bkz. İbn Mâce, Ferâiz 1.

⁸¹³ İbn Sa'd, VIII, 52-53; İbn Ebî Şeybe, XVI, 214; Dârimî, Ferâiz 1; Belâzürî, *Ensâb*, II, 550-551; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 32; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 181-182; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 122-123.

⁸¹⁴ Kehhâle, III, 106.

⁸¹⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188.

⁸¹⁶ İbn Sa'd, II, 286; Belâzürî, *Ensâb*, II, 551; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 125. Şiîler'e göre özellikle Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer dönemlerinde Hiz. ÂiŖe'ye böyle bir rol biçilmesinin sebebi onun toplumdaki itibarını artırmak ve diğ er ümmühâtü'l-müminînin önüne geçirmek içindi. Bkz. Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 80.

⁸¹⁷ Medkûr, a.g.m., XVI/II, 76-77; Kahraman, Abdullah, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hiz. ÂiŖe", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/II, 78.

Mecûsîlerin kendilerine has bayramlarında pişirdikleri yemeklerden müslümanlara sunmaları üzerine, bunların yenilip yenilemeyeceği Hz. Âişe'ye sorulduğunda o: "O gün için kesilen hayvanların etlerinden yapılan yemekleri yemeyin, fakat sundukları meyvelerden yiyebilirsiniz." demiştir.⁸¹⁸ Burada Hz. Âişe'nin vermiş olduğu fetvada, sorulan mesele ile Kur'ân'da yer alan, Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanın haram olduğuna dair âyet⁸¹⁹ arasındaki illet benzerliğini dikkate alarak bu hükme varmış olabileceğini söyleyebiliriz.⁸²⁰

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbe yeni içecek türleriyle tanışmıştı. Bunları içmenin haram olup olmadığı sorulduğunda Hz. Âişe: "Şayet bunlar Rasûlullah döneminde olsaydı. Bunları yasaklardı." demiştir.⁸²¹ Hz. Âişe'nin verdiği bu hükmü kendisinden rivayet edilen: "Sarhoşluk veren her şey haramdır."⁸²² rivayetiyle birlikte değerlendirdiğimizde Hz. Âişe'ye sorulan bu içeceklerin sarhoş olmaya sebep olan içecekler olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda Hz. Âişe sarhoşluk veren şeyin haram olmasını sadece onun üzümünden yapılmasına bağlamamış, sarhoşluk veren her içeceği ve hatta yiyeceği haram olarak değerlendirmiştir.⁸²³

Bir kadın Hz. Âişe'ye gelerek: "Ey müminlerin annesi! Benim bir cariye vardı. Onu, Zeyd b. Erkam'a vadeli olarak sekiz yüz dirheme sattım. Sonra peşin para ile onu kendisinden altı yüz dirheme geri aldım. Ancak borcunu sekiz yüz dirhem olarak yazdım." deyince, Hz. Âişe: "Vallahi ne kötü almışsın! Vallahi ne kötü almışsın! Zeyd'e söyle, eğer tövbe etmezse Rasûlullah ile birlikte etmiş olduğu cihâd iptal edilmiştir." karşılığını verdi. Kadın: "Ana paramı alıp fazla kısmı iade etsem olur mu?" deyince de, Hz. Âişe buna olumlu cevap vererek: "...kime Rabbi'nden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada

⁸¹⁸ İbn Ebî Şeybe, XVII, 415.

⁸¹⁹ De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir. En'âm 6/145.

⁸²⁰ Aynacı, s. 29.

⁸²¹ İbn Ebî Şeybe, XII, 180.

⁸²² İbn Ebî Şeybe, XII, 168; Ahmed b. Hanbel, XII, 546; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 76-77; Hâkim, IV, 164.

⁸²³ Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 106-107; Aynacı, s. 29-30. Krş. Abdürrezzâk, IX, 237.

devamlı kalırlar.”⁸²⁴ ya da: “...eğer tövbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir...”⁸²⁵ âyetlerini okudu.⁸²⁶

Hiz. Âişe fikhî hükümler konusunda bir otorite olmasının yanı sıra bu hükümlerin uygulanması hususuna da çok dikkat etmiştir.

Amre bint Abdurrahman’dan gelen şu rivayette bu hassasiyet açıkça görülebilir: “Rasûlullah’ın hanımı Âişe beraberinde kardeşi Abdullah’ın oğullarının kölesi ve iki azat ettiği cariyesi ile birlikte Mekke’ye gitti. Oradan azat edilmiş cariyeleriyle birlikte desenli kıymetli kumaştan yapılmış yeşil bir hırka gönderdi. Köle bu hırkayı alıp dikişini söktü. Kıymetli kumaşı alarak yerine ince keçe veya koyun postu dikti. Cariyeler Medine’ye dönünce hırkayı sahibine verdiler. Onlar bohçayı açınca kıymetli kumaştan hırka yerine keçeden kepenek buldular. Durumu cariyelere anlattılar. Onlar da Âişe’ye anlattılar veya mektupla bildirerek köleyi itham ettiler. Köle sorguya çekildi. Suçunu itiraf edince Âişe emir verdi ve eli kesildi.”⁸²⁷

F. Hiz. Âişe ve Tefsir İlmi

Allah’ın kelamının en sağlam tefsiri şüphesiz yine Allah’ın kelamı ile olanıdır. Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinden sonra tefsirle yetkili olan merci Hiz. Peygamber ve onun sünnetidir.⁸²⁸ Hiz. Peygamber’den sonra tefsir sahasında en mühim rolü sahâbe almıştı. Hiz. Peygamber’in muhatabı olan bu muhterem zevatı tefsir sahasında iki husus yüceltiyordu. Birincisi sarsılmaz mutlak imanları; ikincisi ise hâdiseler ve sebepleri müşahade edip, hadiselerle hükümler arasında münasebet kurabilmeleriydi.⁸²⁹ Sahâbe de tefsir konusunda ikiye ayrılıyordu. Bazı sahâbîler Allah’ın âyetlerini yanlış tevîl etme korkusuyla susarak Kur’ân tefsirinden kaçınmışlardı. Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer ve Abdullah b. Ömer bu gruptaydı. Diğer bir grup ise Kur’ân’ın tefsiriyle meşgul olmuşlardı.⁸³⁰ Hiz. Âişe bu ikinci grupta yer alıyordu. Hiz. Âişe tefsir sahasında kendisinden en fazla rivayet edilen sahâbe

⁸²⁴ Bakara 2/275.

⁸²⁵ Bakara 2/279.

⁸²⁶ Abdürrezzâk, VIII, 184-185.

⁸²⁷ İmam Mâlik, Hudûd 25.

⁸²⁸ Görmez, s. 34.

⁸²⁹ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fevri Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2010, s. 59.

⁸³⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 22-24.

içerisindeydi.⁸³¹ Çünkü Hz. Âişe Rasûlullah'a olan yakınlığı sebebiyle Kur'ân âyetlerinin manasını, âyetlerin yorumunu, anlaşılması zor kelimeleri ve âyetlerin sebeb-i nüzûllerini çok iyi biliyordu.

Hz. Âişe'nin kendisine ait bir Kur'ân nüshası bulunmaktaydı. Hz. Âişe azatlısı Ebû Yûnus'a yazdırdığı bu mushafın kenarlarına tefsir mahiyetinde bazı küçük açıklamalar da yazdırıyordu.⁸³²

Hz. Âişe fıkhi, basireti, Kur'ân'a vukufiyeti ve Rasûlullah ile birlikteliği sayesinde ibadet, ahlâk, savaş hukuku ve muamelat hususlarında birçok âyeti tefsir ve tevil etmiştir. Bu konularda Hz. Âişe'den bin civarında tefsir ile ilgili rivayet nakledilmektedir.⁸³³ Konumuzun sınırlarını bir hayli zorlayacağı için bu örneklerden sadece birkaçını zikredeceğiz.

Hz. Âişe'nin Kur'ân'a ve Kur'ân'ın tarihine vukufiyeti şu rivayetlerde açıkça görülmektedir.

Iraklı birisi Hz. Âişe'ye gelerek: “Hangi kefen daha hayırlıdır?” diye sormuştu. Hz. Âişe: “Zavallı adam, nasıl kefenlenirsen kefenlen, bunun sana bir zararı olur mu?” diye karşılık verdi. Adam bu defa: “Ey müminlerin annesi bana mushafını göster.” dedi. Hz. Âişe: “Neden?” diye sorunca şöyle dedi: “Bendeki Kur'ân'ı ona göre telif etmeye çalışayım. Çünkü o, okunurken harfleri aynılık arzetmiyor.” Bunun üzerine Hz. Âişe: “Ha öyle okumuşsun ha böyle, sana bir zararı var mı?” diye karşılık verdi ve şöyle devam etti: “İlk olarak Kur'ân'dan cennet ve cehennemın işlendiği bir sûre nâzil oldu. Ne zaman ki insanlar İslâm'a girmeye başladı, haram ve helale ilişkin âyetler indi. Eğer ilk olarak “şarap içmeyin!” diye bir âyet inseydi, insanlar “Asla şarabı bırakmayız!” diyerek karşı çıkarlardı. Eğer ilk olarak “zina etmeyin!” diye bir âyet inseydi, “Asla zinayı bırakmayız!” diyerek İslâm'a yanaşmazlardı. Mekke'de ben daha oyun oynayan bir çocukken Hz. Peygamber'e: ‘Bilakis kıyamet onlara vaat edilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır.’⁸³⁴ âyeti nâzil oldu. Bakara ve Nîsâ sûreleri ise ancak ben onunla

⁸³¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s. 73.

⁸³² Müslim, Mesâcid 207; Ebû Dâvud, Salât 5; Tirmizî, Tefsîr 3; Nesâî, Salât 14; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 137.

⁸³³ Görmez, s. 34.

⁸³⁴ Kamer 54/46.

evlendikten sonra indi.” Hz. Âişe bunları söyledikten sonra, mushafını çıkarmış ve sûrelerin âyetlerini adama imlâ ettirmişti.⁸³⁵

“Şüphe yok ki Safa ile Merve, Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur...”⁸³⁶ âyeti hakkında Hz. Âişe’nin yeğeni Urve: “Allah’a yemin olsun ki Safa ile Merve arasında tavaf yapmayan kimseye günah yoktur.” demişti. Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle cevap verdi: “Ey kız kardeşimin oğlu! Sen ne kötü söz söyledin öyle! Eğer anlam, senin yorumladığın gibi olsaydı âyetteki ifade: ‘Onları tavaf (sa’y) etmemenizde günah yoktur.’ şeklinde olması gerekirdi. Allah bu âyeti ensâr hakkında indirmiştir. Onlar, müslüman olmadan önce, Müşellel bölgesinde tapındıkları Menat putu için hac yapıyorlardı ve Safa ile Merve’yi tavaf etmekten kaçınıyorlardı. Müslüman olduktan sonra bu durumu Hz. Peygamber’e arz ederek: ‘Ey Allah’ın Rasûlü! Biz daha önce Safa ile Merve’yi tavaf etmekten kaçınıyorduk.’ dediler. Bunun üzerine Allah: ‘Şüphe yok ki Safa ile Merve, Allah’ın koyduğu işaretlerdendir. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur...’⁸³⁷ âyetini indirdi. Rasûlullah da Safa ile Merve arasında say etmeyi bir sünnet olarak ortaya koymuştur. Dolayısıyla hiçbir kimsenin bunu terk etmeye hakkı yoktur.”⁸³⁸

Hz. Âişe’ye: “...İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir...”⁸³⁹ âyetinin tefsiri soruldu. Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle dedi: “Rasûlullah’a sorduğumdan beri bu âyetin tefsirini bana kimse sormamıştı. Rasûlullah şöyle buyurmuştu: “Bu âyette geçen konu, kulun yakalandığı bir sıtma hastalığı, başına gelen bir musibet veya kaybettiği küçük bir miktar dünyalık için üzülmesidir. Sonunda kul madenin kıpkırmızı ateşle temizlenip çıktığı gibi günahlarından temizlenir çıkar.”⁸⁴⁰

Hadis sahasında olduğu gibi tefsir ilminde de bazen Hz. Âişe’nin tefsir rivayetlerine karşı çıkılıyordu. Bunu da bir rivayetle örneklendirelim.

⁸³⁵ Abdürrezzâk, III, 352; Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân 6; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 245-246.

⁸³⁶ Bakara 2/158.

⁸³⁷ Bakara 2/158.

⁸³⁸ Ahmed b. Hanbel, VIII, 306; Buhârî, Hac 79; Müslim, Hac 259; Nesâî, Hac 168.

⁸³⁹ Bakara 2/284.

⁸⁴⁰ Tirmizî, Tefsîr 3.

Meryem sûresi 28. âyette Hz. Meryem'in kavminin ona: "Hârûn'un kız kardeşi." diye hitap ettiği beyan edilmektedir. Bu konuda âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı âlimlere göre İsrailoğulları, her sâliha kadına "Hârûn'un kız kardeşi" şeklinde hitap etmekteydi.

Kimisi buradaki Hârûn'un, Hz. Mûsâ'nın kardeşi olan Hz. Hârûn olduğunu, Hz. Meryem'e onun soyundan geldiği için "Hârûn'un kız kardeşi" dendiğini ifade ederken bir kısmı da âyette kastedilen Hârûn'un, Hz. Mûsâ'nın kardeşi olan Hz. Hârûn olmadığını söylemiştir. Hz. Âişe ise, söz konusu âyette geçen Hârûn'un, Hz. Mûsâ'nın kardeşi olduğunu zannediyordu. Ancak Ka'b: "Bu âyetteki Hârûn, Mûsâ'nın kardeşi Hârûn değildir." deyince Hz. Âişe: "Yalan söyledin." demiştir. Bunun üzerine Ka'b: "Ey müminlerin annesi! Nebi, bunu haber verdi. O, en iyi bilen ve haber verendir. Ayrıca ben, ikisinin arasında altı yüz sene fark olduğunu görüyorum." deyince Hz. Âişe susmuştu.⁸⁴¹

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Hz. Âişe Kur'ân âyetlerini tevîl ederken diğer âyetlere, Rasûlullah'ın sünnetine ve akla itibar ederdi.⁸⁴² Hz. Âişe bu üç unsurun dışında başka bir tevîl yolunu kabul etmezdi. Özellikle tefsirde İsrailiyyat'a karşıydı.⁸⁴³

G. Hz. Âişe ve Şiir

Hz. Âişe şiir konusunda da döneminin en bilgili insanlarından birisiydi. Hz. Âişe'nin şiir bilgisinin en büyük kaynağı babası Hz. Ebû Bekir'di. Hz. Ebû Bekir'in tanınmış edip ve hatiplerin sözlerini gençliğinden beri dikkatle dinlediği, birçoğunu ezberlediği, bunları sık sık tekrarladığı ve ezberindeki şiirleri çok güzel okuduğu bilinmektedir.⁸⁴⁴ Hz. Ebû Bekir şair değildi. Kendi şiirlerini okumaz sadece başka şairlerin şiirlerini aktarırdı.⁸⁴⁵ Hz. Âişe'nin şiir bilgisinde Rasûlullah'ın etkisi yok denecek kadar az olmuştur. Kur'ân'da bildirildiği üzere: "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir

⁸⁴¹ Öztürk, Nilgöl, s. 96.

⁸⁴² Görmez, s. 29.

⁸⁴³ Öztürk, Nilgöl, s. 33-34.

⁸⁴⁴ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 107.

⁸⁴⁵ Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 107.

öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır."⁸⁴⁶ âyetinde ifade edildiği üzere Hz. Peygamber bir şair değildi. Fakat az da olsa bazen başkalarının şiirlerini okurdu. Nitekim Hz. Âişe Rasûlullah'ın bazen Abdullah b. Revâha veya Tarafe'ye ait olan şu mısrayı okuduğunu bildirmiştir: "Kendisine azık vermediğin kimse sana haberler getirir."⁸⁴⁷

Hz. Âişe pek çok âlim tarafından yaşadığı dönemin en iyi şiir bilenlerinden biri olarak tavsif edilmiştir. Hz. Âişe hakkında Urve ve Atâ' b. Ebî Rebâh: "Fıkıh, tıbbı ve şiiri Âişe'den daha iyi bilen birini görmedim." demişlerdir.⁸⁴⁸

Benzer şekilde Ebû Zinâd: "Urve'den daha iyi şiir rivayet eden birini görmedim." dediğinde Urve: "Benim rivayet ettiğim şiirler Âişe'nin rivayet ettiği şiirlerdir. Âişe her konu hakkında bir şiir rivayet ederdi." demiştir.⁸⁴⁹

Hz. Peygamber'den gelen farklı rivayetler sebebiyle şiirin mahiyeti konusunda çeşitli tartışmalar günümüzde olduğu gibi o dönemde de yapılmıştır. Şiirin çirkin bir uğraş olduğunu iddia edenlere Hz. Âişe şöyle cevap vermiştir: "Şiirin hem güzel olanı, hem de çirkin olanı vardır. Sen güzel olanı al, çirkin olanı bırak."⁸⁵⁰

Hz. Âişe'nin aktarmış olduğu şiirlerin uzunluğu göz önüne alındığında şaşırmamak mümkün değildir. Nitekim Şa'bî: "Kuşkusuz Âişe Lebîd'den bazen yaklaşık bin beyit okurdu. Âişe'nin fıkına ve ilmine hayret ederdim. Bunun sebebinin nübüvvet terbiyesi olduğunu düşünüyordum." demiştir.⁸⁵¹ Benzer şekilde Hz. Âişe'nin bazen altmış veya yüz beyit uzunluğunda şiirler okuduğu da gelen rivayetler arasındadır.⁸⁵²

Hz. Âişe özellikle ömrünün son demlerinde, gidenlere hasret duyarak şu beyitleri sık sık tekrarladı:

Etrafında yaşayan kişiler ölüp gittiler.

Ben arkalarında uyuz bir deri gibi kaldım.

Aldatma ve ihanetle birbirlerini yiyorlar.

⁸⁴⁶ Yâsîn 36/69.

⁸⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, XVI, 43; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 302; Tirmizî, Edeb 70; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 368; Heysemî, VIII, 236.

⁸⁴⁸ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189.

⁸⁴⁹ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; Nüveyrî, XVIII, 175; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 123.

⁸⁵⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s. 302.

⁸⁵¹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 548; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 197.

⁸⁵² İbn Sa'd, VIII, 75; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 189.

Onlar gibi olmayanlar ise ayıplanır oldu.⁸⁵³

H. Hz. Âişe ve Tıp İlmi

H. Hz. Âişe diğer birçok ilim dalında olduğu gibi tıp ilminde de döneminin en bilgili insanlarından biriydi.⁸⁵⁴ Hz. Âişe'nin tıp bilgisi hakkında Hişâm: “Fıkıhı, tıbbı ve şiiri Âişe'den daha iyi bilen birini görmedim.”⁸⁵⁵ demiştir. Yine benzer bir rivayette Hişâm: “Tıbbı Âişe'den daha iyi bilen birini görmedim. Kendisine bu ilmi kimden öğrendiğini sorduğumda: ‘İnsanların birbirlerine tavsiye ettikleri ilaç ve tedavileri aklımda tuttum.’ diye cevap vermişti.” demiştir.⁸⁵⁶

Benzer şekilde Urve de: “Ey Anneciğim! Senin fıkıh bilgine şaşırıyorum. O Rasûlullah'ın eşi ve Ebû Bekir'in kızı diyorum. Senin şiir ve eyyâmü'l-Arab bilgine de şaşırıyorum. O bu konuda insanların en bilgisi Ebû Bekir'in kızı diyorum. Fakat senin tıp bilgin beni çok şaşırtıyor. Bunu nereden öğrendin?” diye sorduğunda, Hz. Âişe sırtına hafifçe vurarak: “Ey Urvecik! Rasûlullah ömrünün sonlarına doğru sürekli hasta oluyordu. Kendisine her taraftan heyetler geliyor ve bazı ilaçlar öneriyorlardı. Bu ilaçları ben hazırlıyordum. İşte tıp bilgimin sebebi budur.”⁸⁵⁷ demişti.

Şa'bî de: “Ey ümmü'l-müminîn! Kur'an'ı Rasûlullah'tan öğrendin. Bu sebeple helal ve haramı bilmen normaldir. Şiir, neseb ve ahabârı da baban ve başkalarından öğrendin ki bu da normaldir. Fakat tıp bilgini nereden öğrendin?” diye sorduğunda Hz. Âişe: “Rasûlullah'a heyetler geliyordu. Bu heyetler içerisinde sürekli hasta olan insanlar bulunuyordu. Onlara tavsiye edilen ilaçları ezberledim.”⁸⁵⁸ demişti.

Fakat Hz. Âişe'den gelen bu tıp bilgilerinin ve tedavi şekillerinin yeterince muhafaza edilmediği, ölümüyle birlikte bu bilgilerin kaybolduğu da gelen rivayetler

⁸⁵³ Abdürrezzâk, XI, 246-247; İbn Şeybe, XIII, 295; Belâzürî, *Ensâb*, II, 549; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 197-198.

⁸⁵⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, Levent, *H. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri, Ayışığı* Kitapları, İstanbul, 2001, s. 84-91.

⁸⁵⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1883; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 188.

⁸⁵⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 182-183.

⁸⁵⁷ Hâkim, IV, 12-13; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, II, 50; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 32-33; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 182.

⁸⁵⁸ Belâzürî, *Ensâb*, II, 548-549; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 197; Şâmî, *Ezvacü'n-Nebî*, s. 123-124.

arasındadır. Urve: “Âişe’nin tıp ilmine dair olan bilgisinin çoğu gitti. Ondan bunları sormadım.” demiştir.⁸⁵⁹

Rivayetlerde de görüldüğü üzere Hz. Âişe’nin tıp bilgisinin büyük bir kısmı insanların tecrübelerinin muhafaza edilip aktarılması şeklindeydi. Buna ek olarak Hz. Peygamber’den gelen tıp ilmine dair hadisler ve uygulamalar da Hz. Âişe’nin tıp ilminin kaynaklarıydı. Ayrıca Hz. Ebû Bekir’in eşlerinden olan Esmâ bint Umeys de tıp ilmi konusunda oldukça bilgili bir bayandı.⁸⁶⁰ Hz. Âişe’nin ondan da pek çok şey öğrendiğini söyleyebiliriz.

Hz. Âişe’den rivayet edilen bazı hadislerde birtakım besinlerin faydalarından bahsedilmektedir. Çörek otu,⁸⁶¹ bulamaç (telbîne) yemeği,⁸⁶² ve acve hurması⁸⁶³ bu besinlerden bazılarıdır.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber’den bazı tedavi yöntemleri de aktarmıştır. Örneğin ateşli hastalığı olan kimselerin, bugün de uygulandığı üzere, soğuk suyla ateşinin düşürülmeye çalışılması bu yöntemlerden birisidir.⁸⁶⁴

Hz. Âişe Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Şüphesiz ki yandaki boşluk böbreğin köküdür. O harekete geçtiği takdirde sahibine eziyet verir. Siz de onu sıcak su ve bal ile tedavi ediniz.”⁸⁶⁵

Bugün uygulanmakta olan karantina uygulaması da Hz. Âişe’de gelen rivayetlerde mevcuttur. Kendisine tâ’ûn hastalığı hakkında soru sorulduğunda o: “Rasûlullah’a tâ’ûna dair soru sorduğunu haber vermiştir. Allah’ın Peygamberi de ona tâ’ûnun, Allah’ın daha önce dilediği kimseler üzerine gönderdiği bir azap olduğunu, daha sonra Allah’ın onu müminlere bir rahmet kıldığını haber vermişti. Ayrıca Hz. Peygamber: “Bir kulun bulunduğu beldede tâ’ûn ortaya çıkar, o da sabrederek Allah’ın kendisi için yazdığından başkasının kendisine isabet etmeyeceğini bilerek şehrinde kalırsa, mutlaka ona şehit gibi ecir verilir.” buyurmuştu.⁸⁶⁶

⁸⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 183.

⁸⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 30; Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 226-227.

⁸⁶¹ İbn Ebî Şeybe, XII, 35-36; Ahmed b. Hanbel, XIII, 40; Buhârî, Tıb 7.

⁸⁶² İbn Ebî Şeybe, XII, 55-56; Buhârî, Tıb 8; Müslim, Selâm 90; İbn Mâce, Tıb 5; Tirmizî, Tıb 3; Hâkim, IV, 228.

⁸⁶³ İbn Ebî Şeybe, XII, 46; Ahmed b. Hanbel, XIII, 33; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 248; Heysemî, V, 52.

⁸⁶⁴ Buhârî, Tıb 28; Müslim, Selâm 81; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 97.

⁸⁶⁵ Hâkim, IV, 449.

⁸⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, IX, 130-131; Buhârî, Tıb 31.

Hiz. ÂiŖe'den gelen tedavi tavsiyelerinden bir tanesi de Ŗu Ŗekildedir: "Bir kiŖi Rib' hummasına yakalanınca bir kabın dörtte un yağ, kalanını da süt ile doldurup karıŖtırıp içsin."⁸⁶⁷

Hiz. ÂiŖe'nin tıp bilgisi sadece maddi unsurlardan meydana gelmiyordu. Manevî tedavi yöntemlerinin de Hiz. ÂiŖe'nin tıp bilgisine dâhil olduğunu görmekteyiz. Örneğin Hiz. Peygamber'in: "Gz değmesinden Allah'a sığınınız, çünkü göz değmesi haktır."⁸⁶⁸ buyurduğu, dilimizde nazar olarak ifade edilen rahatsızlığın tedavisi için Ŗyle bir uygulamanın yapıldığını rivayet etmektedir: "Nazarı değen kimse abdest alır. Sonra kendisine nazar değen kimse de o abdest suyundan gusleder."⁸⁶⁹

Ayrıca Rasûlullah nazar değmesinden dolayı rukye⁸⁷⁰ yapmasını da Hiz. ÂiŖe'ye emir buyurmuŖtu.⁸⁷¹ Hiz. ÂiŖe'de bu sebeple rukye ile tedaviyi uygulardı. Kays b. Muhammed b. el-EŖ'as'a gözündeki rahatsızlık sebebiyle rukye yaptığı kaynaklarda zikredilmektedir.⁸⁷²

Hiz. ÂiŖe Rasûlullah'ın vefatına sebep olan hastalıda da kendisinden gördüğü usul üzere Muavvizeteyn'i okuyarak onun üzerine üflüyordu. Tek farkla ki Hiz. Peygamber hasta üzerinde kendi eliyle mesh ediyordu. Fakat Hiz. ÂiŖe Rasûlullah'ı elinin bereketi daha fazla olduğu için onun eliyle mesh ediyordu.⁸⁷³

Hiz. ÂiŖe helal ve haramlar noktasında gösterdiği hassasiyetini tedavi için de aynen koruyordu ve haram olan bir tedavi usulünü asla tasvip etmiyordu. Bu sebeple Hiz. ÂiŖe: "İkiyle tedavi olan kimseye Allah Ŗıfa vermesin." derdi.⁸⁷⁴ Benzer Ŗekilde o dönem de Araplar arasında uygulanan deve idrarıyla tedaviyi de kerih görürdü.⁸⁷⁵

Hiz. ÂiŖe her konuda olduğu gibi btl inançlara tıp alanında da karŖıydı. Hiz. ÂiŖe'nin yanına tedavi etmesi için Mahreme isminde bir ocuk gnderilmiŖti. Hiz. ÂiŖe küçük çocuklarda görülen bu yarayı tedavi ettikten sonra, ayaklarında iki yeni halhal gördü. Bunun zerine Hiz. ÂiŖe Ŗyle dedi: "Sizler bu iki halhalın Allah'ın

⁸⁶⁷ İbn Ebî Ŗeybe, XII, 149.

⁸⁶⁸ Buhârî, Tıb 36; İbn Mâce, Tıb 32; Hâkim, IV, 239.

⁸⁶⁹ Eb Dâvûd, Tıb 15; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'd*, IV, 379.

⁸⁷⁰ Ŗıfa veya korunma amacıyla Kur'an'dan bir bölümü, ilhî isim ve sıfatları yahut bir duayı okuyup fleemek demektir. Bkz. Çelebi, İlyas, "Rukye", *DA*, İstanbul, 2008, XXXV, 219.

⁸⁷¹ Buhârî, Tıb 35; Müslim, Selm 56; İbn Mâce, Tıb 33; Hâkim, IV, 457; Ŗmî, *Ezvc'n-Nebî*, s. 93.

⁸⁷² İbn Ebî Ŗeybe, XII, 84.

⁸⁷³ İmam Mâlik, Ayn 4; Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an 14; Müslim, Selm 50; İbn Mâce, Tıb 38; Eb Dâvûd, Tıb 19.

⁸⁷⁴ Abdürrezzâk, IX, 250; İbn Ebî Ŗeybe, XII, 55.

⁸⁷⁵ İbn Ebî Ŗeybe, XII, 127.

onun hakkında yazıp takdir etmiş olduğu herhangi bir hususu önleyeceğini mi düşünüyorsunuz? Şayet bunları önceden görseydim asla onu tedavi etmezdim.”⁸⁷⁶

I. Hz. Âişe ve Rüya Yorumu

Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber’in huzurunda birçok kere rüya yorumu yapmış, bu işte mahir bir kimseydi.⁸⁷⁷ Hatta Hz. Peygamber’den sonra rüya yorumu hususunda insanların en bilgilisiydi.⁸⁷⁸ Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ bint Ebû Bekir ve Hz. Ebû Bekir’in eşi Esmâ bint Umeys de rüya tabiri konusunda Hz. Ebû Bekir’den pek çok şey öğrenmişlerdi. İkisi de bu işte oldukça marifetliydi.⁸⁷⁹ Fakat Hz. Âişe’nin rüyaları yorumladığına veya bu hususta iyi olduğuna dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla tek rüya yorumu aşağıdaki rivayettir.

Hz. Âişe: “Medinelilerden bir kadın vardı. Ticaretle uğraşan kocası sık sık Medine dışına giderdi. Bu kadın, kocası yanından ayrıldığında bir rüya görürdü. Kocasını da onu hamile bırakmaksızın yanından pek az ayırırdı. Sonra o Rasûlullah’a gelip şöyle derdi: ‘Kocam ticaret yapmak için çıktı, beni de hamile bıraktı, derken rüyamda gördüm ki evimin direği kırıldı, ben de bir gözü kör olan bir çocuk doğurdum.’ Rasûlullah da şöyle buyururdu: ‘Hayırdır, inşallah! Kocan Allah dilerse sağ salim yanına döner. Sen de iyi ve saygılı bir çocuk doğurursun.’ Kadın bu rüyayı iki veya üç defa gördü. Her birinde Rasûlullah’a gelir, o da ona bu cevabı verirdi. Sonra kocası geri döner, kendisi de bir çocuk doğururdu. Kadın bir gün yine Rasûlullah’a geldi. Rasûlullah evde yoktu. O yine bu rüyayı görmüştü. Ona dedim ki: ‘Ey Allah’ın kulu! Rasûlullah’a ne soracaksın?’ O da şöyle cevap verdi: ‘Görüp de yorumunu Rasûlullah’a sorduğum onun da hayırla cevap verdiği bir rüyanın yorumunu soracağım.’ Ben: ‘Bana onu anlat.’ dedim. O da: ‘Hayır Rasûlullah’a gelip de şunu ona önceleri sorduğum gibi soruncaya kadar size bir şey söyleyemem.’ karşılığını verdi. Bunun üzerine ben rüyasını bana söyleyinceye kadar onu bırakmadım. Sonunda rüyasını bana söyledi. Ben de: ‘Vallahi rüyan eğer doğru ise mutlaka kocan ölecek, sen de günahkâr bir çocuk doğuracaksın.’ yorumunu yaptım.

⁸⁷⁶ Hâkim, IV, 242.

⁸⁷⁷ Süyûtî, *Târihu’l-Hulefâ*, s. 37; Fayda, “Ebû Bekir”, *DİA*, X, 105.

⁸⁷⁸ Süyûtî, *Târihu’l-Hulefâ*, s. 37, 87.

⁸⁷⁹ Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 157.

Bunun üzerine o oturup ağlamaya başladı ve: ‘Rüyamı sana anlatınca benim ne günahım var?’ dedi. O ağlıyorken Rasûlullah içeri girdi: ‘Neyi var ya Âişe?’ buyurdu. Ben de ona durumu aktardım. Bunun üzerine Rasûlullah: ‘Bırak ya Âişe! Müslümana rüya yorumladığınız zaman onu hayırla yorumlayın. Çünkü rüya yorumlandığı gibi çıkar.’ buyurdu. Netice de kadının kocası öldü kendisi de günahkâr bir çocuk doğurdu.”⁸⁸⁰ Belki de Hz. Âişe bu olumsuz tecrübesi sebebiyle geriye kalan ömründe rüya yorumundan kaçınmıştı.

İ. Hz. Âişe’nin Hitabeti

Hz. Âişe’nin hitabet kabiliyeti kendisiyle konuşma fırsatı bulan birçok kişinin şahadeti üzere çok üst seviyedeydi. Örneğin Muâviye bir gün Hz. Âişe’nin huzuruna girip kendisiyle bir müddet konuştuktan sonra, konuşma bitip Hz. Âişe’nin kölesi Zekvân’a dayanarak ayağa kalkarken: “Vallahi! Rasûlullah müstesna, Âişe kadar belîğ konuşan birine rastlamadım.” demişti.⁸⁸¹

Bir gün Muâviye, Ziyâd b. Ebîh’e: “En belîğ konuşan kimdir?” diye sordu. O da: “Ey müminlerin emiri! Sensin.” dedi. Ancak Muâviye: “Allah için doğru söyle.” dedi. O da: “Mademki yemin veriyorsun. Öyleyse Âişe’dir.” dedi. Bunun üzerine Muâviye: “Ne zaman bir konu açsam, Âişe onu kapatmak istediği zaman kapattı. Âişe ne zaman bir konu açtıysa, ben kapatmak istediğimde kapatamadım.” demişti.⁸⁸²

Benzer şekilde Ahnef b. Kays ve Mûsâ b. Talha’dan gelen şu rivayetler de Hz. Âişe’nin hitabet yeteneğini ortaya koymaktadır: “Ebû Bekir, Ömer ve diğer halifelerin hutbelerini işittim. Fakat Âişe’nin sözünden daha güzel bir söz işitmedim.”⁸⁸³ “Âişe’den daha fasih konuşan birini görmedim.”⁸⁸⁴

Hz. Âişe’nin hitabet gücü kendisinden gelen rivayet ve hutbe örneklerinde de açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber’e vahyin ilk geliş sürecini anlattığı rivayet⁸⁸⁵

⁸⁸⁰ Dârimî, Rü’yâ 13.

⁸⁸¹ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 183; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 431. Krş. Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 123.

⁸⁸² İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 36; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 125.

⁸⁸³ Hâkim, IV, 12; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 36; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 191; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 124.

⁸⁸⁴ Tirmizî, Menâkıb 63; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 191; Şâmî, *Ezvâcü’n-Nebî*, s. 123.

⁸⁸⁵ Buhârî, Bediü’l-Vahy 3; Müslim, İmân 252; Tirmizî, Menâkıb 6.

ve Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine dil uzatanlara karşı verdiği hutbe⁸⁸⁶ Hz. Âişe'nin belagat yeteneğini gösteren rivayetlerden bazılardır. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in namazını anlattığı şu rivayette de belagat yeteneği açıkça görülmektedir.

Rasûlullah'ın namazı Hz. Âişe'ye sorulduğunda: “Ramazanda olsun başka aylarda olsun on bir rekâtтан fazla namaz kılmazdı. Önce dört rekât kıları. Güzelliklerini uzunluklarını hiç sorma, sonra dört rekât daha kıları. Onların da güzelliklerini uzunluklarını hiç sorma, sonra da üç rekât kıları. Ben: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Vitir kılmadan önce mi uyuyacaksın?’ diye sorduğumda o: ‘Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.’ diye buyururdu.” şeklinde cevap vermişti.⁸⁸⁷

Şîî yazarlar da Hz. Âişe'nin çok güçlü bir hitabetinin olduğunu kabul etmektedirler. Fakat her olumluyu olumsuza çevirme yetenekleri burada da devreye girerek onun hitabet gücüyle insanları çok iyi kandırabildiğini iddia etmektedirler.⁸⁸⁸

⁸⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 33-35; Hıfî, s. 774.

⁸⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 20; Buhârî, Menâkıb 24; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 232-233.

⁸⁸⁸ Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 147-150.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİFELER DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

I. HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

Hız. Peygamber'in herhangi bir vasiyet bırakmadan ölmesi üzerine İslâm toplumunda bir otorite boşluğu meydana gelmişti. Hız. Âişe'nin de ifade ettiğı gibi müslümanların o günkü hali "yağmurlu bir kış gecesinde şuraya buraya koşuşan çobansız koyunlara" benziyordu.⁸⁸⁹ Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere yönetimi ele almayı arzulayan birçok sahâbî bulunmaktaydı. İşte böyle hassas bir ortamda Hız. Ebû Bekir müslümanlar tarafından halifelige getirilmişti. Hız. Ebû Bekir'in halife olması toplumun bütün kesimlerinin onayı alınarak meydana gelmiş bir hadise olmayıp, şartların zorlamasıyla meydana gelmiş bir hadisedir.⁸⁹⁰ Fakat daha sonraları, aceleye gelen bu seçimin tüm müslümanlar için bir hayır olduğu hususunda sahâbenin kahir ekseriyeti ittifak etmiştir.

Hız. Ebû Bekir'e 12 Rebiyülevvel 11/7 Haziran 632 tarihinde Pazartesi günü biat edilmiştir.⁸⁹¹

Hız. Ebû Bekir'in ilk karşılaştığı sorunlardan birisi Hız. Ali'nin Hız. Ebû Bekir'in halife oluş şeklini kabul etmemesi ve Hız. Fâtıma tarafından Rasûlullah'ın mirasının talep edilmesi olmuştur. Hız. Ebû Bekir Hız. Fâtıma'ya Rasûlullah'ın: "Bize mirasçı olunmaz! Bıraktığımız sadakadır. Ancak Muhammed'in ailesi bu maldan yer." hadisini hatırlatarak: "Vallahi ben, Rasûlullah'ın sadakasından hiçbir şeyi, Rasûlullah zamanındaki halinden değiştiremem! Onun hakkında mutlaka Rasûlullah ne yaptı ise onunla amel ederim!" demiştir. Hız. Fâtıma da bu söz üzerine ölünceye kadar Hız. Ebû Bekir ile konuşmamıştır. Hız. Ali de Hız. Fâtıma vefat edene kadar Hız. Ebû Bekir'e biat etmemiştir.⁸⁹²

⁸⁸⁹ İbn Hişâm, IV, 323; Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İFAV, 5. Baskı, İstanbul, 2003, s. 97.

⁸⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed b. Hanbel, XIX, 109-112; Buhârî, Hudûd 31; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 254-256; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 55-56.

⁸⁹¹ İbn Sa'd, III, 138; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 254; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 59.

⁸⁹² Abdürrezzâk, V, 472-474; Buhârî, Megâzî 38; Müslim, Cihâd 52.

Hız. Ali'nin hilafeti meselesi sonraki yıllarda da sorun olmaya devam etmişti. Bazı kimseler Hz. Âişe'nin yanında Hz. Ali'nin vasi olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Peygamber ona ne zaman vasiyette bulunmuş? Ben Rasûlullah'ı göğsüme dayamıştım. Küçük abdestini yapmak için bir kap istedi. Derken kucağıma düşüverdi. Vefat ettiğini bile anlamadım. Şu halde ona ne zaman vasiyet etmiş?" demişti.⁸⁹³

Sonraki yıllarda insanlar arasında çıkan ihtilaflar sebebiyledir ki Hz. Âişe Hz. Peygamber'den duyduğu Hz. Ebû Bekir'in halifeliğini destekleyen bazı bilgileri de aktarmak zorunda kalmıştır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hz. Ebû Bekir'e hilafetin verilmesi böyle argümanların tartışılmasını gerektirecek ölçüde uzun sürmemiştir. Bu sebeple Hz. Âişe'nin bu bilgileri Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinden çok sonraları insanlara aktardığını düşünmekteyiz. Hz. Âişe, Rasûlullah'ın: "Aralarında Ebû Bekir'in bulunduğu bir cemaate ondan başkasının imam olması layık değildir." dediğini bildirmiştir.⁸⁹⁴ Benzer bir rivayette Hz. Âişe, Rasûlullah hastalığında bana şöyle buyurdu: "Bana Ebû Bekir'i ve kardeşini çağır da bir yazı yazacağım. Çünkü ben bir heveslinin temenni etmesinden ve birisinin: 'Ben daha layığım.' demesinden korkarım. Hâlbuki bunu Allah ve müminler kabul etmez. Yalnız Ebû Bekir müstesna." demiştir.⁸⁹⁵

Yine benzer bir şekilde Hz. Âişe'ye: "Ey müminlerin annesi! Rasûlullah halifeliğe birini tayin edecek olsaydı kimi tayin ederdi?" diye sorulunca o sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın ismini vermişti. Bunlardan sonra başka bir isim de zikretmemiştir.⁸⁹⁶

Hız. Peygamber'in vefatı bölümünde ayrıntılarıyla aktardığımız üzere Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den sonra babasının değil halife olmasını, onun mihrabına geçip namaz kıldırmasını bile istemiyordu.⁸⁹⁷

⁸⁹³ İbn Sa'd, II, 200; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 26; Buhârî, Megâzî 83; Müslim, Vasiyye 19; İbn Mâce, Cenâiz 64; Nesâî, Tahâret 29.

⁸⁹⁴ Ebû Dâvud, Menâkıb 16. Krş. Hâkim, III, 83.

⁸⁹⁵ İbn Sa'd, III, 134; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 23; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 11.

⁸⁹⁶ İbn Sa'd, III, 135; İbn Ebî Şeybe, XX, 582; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 26; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 9; Tirmizî, Menâkıb 14. Yine hilafetle ilgili kendisine soru sorulduğunda Hz. Âişe: "Rasûlullah Zeyd b. Hârise'yi gönderdiği bütün savaşlarda orduya komutan tayin etti. Eğer Rasûlullah'tan sonra yaşasaydı. Rasûlullah onu halife tayin ederdi." demiştir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, XX, 517; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 440; Hâkim, III, 238; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 449.

⁸⁹⁷ İbn Sa'd, III, 133; Buhârî, Ezân 46; Tirmizî, Menâkıb 16. Krş. Dârimî, Mukaddime 14; Buhârî, Ezân 39; Müslim, Salât 95; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 142.

Müsteşrikler bu rivayetlerin tamamını görmezden gelerek Hz. Âişe'nin tüm hayatı boyunca babasının ve babasının işbirlikçilerinin menfaatlerini gerçekleştirmek için çalıştığını ileri sürmüşlerdir. Fakat bu çalışmanın niteliği hususunda aralarında görüş ayrılıkları vardır. Örneğin Abbott imalı bir şekilde Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Âişe'yi Hz. Peygamber ile evlendirmesini bir menfaat birlikteliği olarak görmekle birlikte Hz. Âişe için daha yumuşak bir dil kullanmıştır: “Âişe babasının ve onun iki yardımcısı Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın yararına olacak bir şekilde Muhammed'in isteklerine karşı bir şey yapması olası değildir.” demektedir.⁸⁹⁸ Lammens, Brockelmann ve Caetani ise Hz. Âişe'yi “makam düşkünü”, “baş entrikacı”, “casusluk yapma düşkünü” ve “başarılı bir casus” olarak nitelemektedirler. Ayrıca Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'den nefret ettiği halde, Hz. Ebû Bekir'in sırf siyasi yakınlık kurabilmek için Hz. Âişe'yi zorla Hz. Peygamber ile evlendirdiğini dahi iddia etmektedirler.⁸⁹⁹ Watt da Hz. Âişe ile Hz. Peygamber'in evliliğini siyasi bir evlilik olarak görmektedir.⁹⁰⁰

Şiîler de benzer şekilde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halife olmalarında kızları Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın etkili olduklarını düşünmektedirler.⁹⁰¹

Şiîler'in bakış açısını göstermesi açısından burada bir rivayet aktarmanın uygun olacağı kanaatindeyiz. Yine bu rivayetin “kişi kendinden bilir işi” atasözü gereğince Şiîler'in psikolojilerini de çok güzel bir şekilde ortaya koyduğunu düşünmekteyiz.

Üsâme ordusunun içerisinde bulunan Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve onların arkadaşlarından bir topluluk, Üsâme ile başbaşa kaldılar: “Medine'ye ve orada oturmaya en çok muhtaç olduğumuz bir durumda burayı terk edip nereye gidiyoruz?” dediler. Kendilerine: “Bu kastettiğiniz şey nedir?” diye sorulduğunda onlar: “Şüphesiz Rasûlullah'ın vefatı yaklaşmıştır. Vallahi! Şayet Medine'yi terk edersek, ıslahı mümkün olmayacak şeyler olacaktır. Biz, Rasûlullah'ın durumunu bekleyeceğiz. Sonra gidiş elimizin altındadır.” dediler. Bu arada insanlar ilk

⁸⁹⁸ Abbott, s. 9, 70, 82.

⁸⁹⁹ Caetani, I, 75; Brockelmann, Carl (ö. 1375/1956), *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 23; Abbott, s. 70-72; Efendioğlu, s. 276-278; Lammens, H., “Hafsa”, *İA*, Eskişehir, 1997, V/I, 81.

⁹⁰⁰ Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed*, s. 111. Krş. Spellberg, Denise A., “Political Action and Public Example: ‘Aisha and the Battle of the Camel’”, *Women in Middle Eastern History*, New Haven, 1991, s. 47.

⁹⁰¹ Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 74-77; Arı, s. 165.

ordugâha gidip orada beklediler. Rasûlullah'ın durumunu öğrenmek üzere bir elçi gönderdiler. Elçi, Âişe'nin yanına gelip gizlice bu durumu sordu. Âişe ona: "Babam Ebû Bekir, Ömer ve onlarla birlikte olanların yanına git. Onlara de ki Rasûlullah'ın durumu ağırlaştı. Hiç kimse yerinden ayrılmamasın. Ben sürekli sizi haberdar ederim." dedi.

Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaştığında, Âişe, Suheyb'i çağırdı. Ona: "Babam Ebû Bekir'e git. Muhammed'in ümitsiz bir durumda olduğunu kendisine bildir. Babam Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve uygun gördükleri kişiler ile birlikte bize gelsinler. Şehre girişleri gizlice ve geceleyin olsun." dedi. Onlara haber ulaştığında, Suheyb'in elinden tutarak Üsâme'nin yanına gittiler. Ona durumu bildirip: "Rasûlullah'ı müşahade etmekten geri durmak bize nasıl yaraşır?" diyerek şehre girme konusunda ondan izin istediler. Üsâme de onlara izin verdi. Onlara, bu girişlerinden kimsenin haberdar olmamasını, şayet Rasûlullah iyileşirse ordugâhlarına dönmelerini, bir olay olursa cemaatle birlikte olmaları için kendilerini haberdar etmelerini emretti.

Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde geceleyin Medine'ye girdiler. Rasûlullah'ın hastalığı ağırlaşmıştı. Kendisine geldiğinde: "Bu gece şehrimizde büyük bir kötülük meydana gelmiştir." dedi. Ona: "Ey Allah'ın Rasûlü bu kötülük nedir?" diye sorulduğunda o, Üsâme'nin ordusunda bulunanlardan bir grup, benim emrime karşı gelerek geri dönmüşlerdir. Dikkat ediniz, ben Allah'a varıncaya kadar onlardan beriyim. Size yazıklar olsun! Üsâme'nin ordusunu gönderiniz." diyerek bu sözleri defalarca tekrarladı.⁹⁰²

Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın Üsâme ordusunda bulunduğu dair rivayetler bulunmakla birlikte Hz. Ebû Bekir'in bu ordu içerisinde olduğuna dair bir rivayet Şîî kaynakları hariç bulunmamaktadır.⁹⁰³

Bu Şîî rivayeti oryantalistlerin yargılarını da hangi kaynaklardan çıkardıklarını göstermesi açısından önemlidir. Çalışmamızın genelinde gözlemlediğimiz kadarıyla oryantalistler İslâm'a saldırmak için kullandıkları bilgilerin birçoğunu Şîî rivayetlerinden devşirmişlerdir. Oryantalistler İslâm'ın bu ayrılıkçı grubunun iddialarını desteklemek suretiyle hem İslâm'a saldırı şansını yakalamışlar hem de zaten var olan ayrılıkları iyice artırmaya gayret etmişlerdir.

⁹⁰² Arı, s. 152-153.

⁹⁰³ Arı, s. 156-157.

Hız. ÂiŖe'yi casuslukla suçlayanlara Ŗu rivayet en güzel cevaptır. Bu rivayette Hız. ÂiŖe'nin Rasûlullah'ın emanetine karŖı ne kadar titiz olduğu açıkça grlmektedir. Rasûlullah'ın sır olarak saklamasını istediği bir Ŗeyi karŖısındaki babası olsa bile sylememiŖtir.

Hız. Peygamber Mekke'nin fethi için Hız. ÂiŖe'den hazırlık yapmasını ve bunu gizli tutmasını istemiŖti. Hız. ÂiŖe'nin hazırlık yaptığı sırada Hız. Eb Bekir yanına girdi. Hız. ÂiŖe kavrulmuŖ un ve hurma hazırlıyordu. Hız. Eb Bekir yanına girdi ve: "Ey ÂiŖe! Rasûlullah bir gazaya mı niyetlenmiŖ?" dedi. Hız. ÂiŖe: "Bilmiyorum." dedi. Hız. Eb Bekir: "Eğer Rasûlullah bir gazaya niyetlenmiŖ ise bize haber ver de biz de hazırlık yapalım." dedi. Hız. ÂiŖe: "Bilmiyorum. Belki Benî Sleyim'e, Sakıf kabilesine ya da Hevâzin kabilesine gitmek isteyebilir." dedi. Böylece Hız. Eb Bekir'i oyalamaya alıŖtı. Nihayet Rasûlullah geldi. Hız. Eb Bekir: "Ey Allah'ın Rasl! Bir sefere çıkmaya mı niyetin var?" dedi. Rasûlullah: "Evet." dedi. Hız. Eb Bekir: "Hazırlık yapalım mı?" dedi. Rasûlullah: "Evet. Hazırlık yapın." dedi. Hız. Eb Bekir: "Nereye gitmeye niyetlisin ey Allah'ın Rasl?" dediğinde Hız. Peygamber: "KureyŖ'e gitmeye niyetliyim. Ancak ey Eb Bekir! Bu iŖi gizli tut." dedi ve hazırlık yapılmasını emretti.⁹⁰⁴

Hız. ÂiŖe mr boyunca Hız. Eb Bekir'in Hız. Peygamber'den sonra halife olması için en küçük bir gayret dahi sarf etmemiŖtir. Hatta Hız. Peygamber'den sonra onun makamına geçecek insanın uğursuzlukla itham edileceğini dŖndė için namazları dahi kıldırmasını arzu etmemiŖtir.⁹⁰⁵ Fakat sonuç olarak Hız. Eb Bekir halife olmuŖ ve hilafet müddetince çok güzel bir yönetim sergilemiŖtir. Buna rağmen muhtemelen Hız. Eb Bekir'in vefatından sonra Hız. ÂiŖe'ye bazı kimselerin Hız. Eb Bekir'e dil uzattıkları haberi gelmiŖtir. Hız. ÂiŖe onlardan bir gruba haber göndererek gelmelerini istemiŖ ve onlar geldikten sonra aralarına perdeyi indirmiŖtir. Allah'a hamd ve Peygamberine salat ettikten sonra onları kınayıp azarlamıŖ ve sonra da onlara Ŗyle bir konuŖma yapmıŖtır:

⁹⁰⁴ Vâkidî, II, 796; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI, 519.

⁹⁰⁵ İbn Sa'd, III, 133-134. KrŖ. Dârimî, Mukaddime 14; Buhârî, Ezân 39, 46; Müslim, Salât 95; İbn Mâce, İâmet's-Salât 142; Tirmizî, Menâkıb 16. Ŗiî kaynaklar tamamı sahih kaynaklarda geçmesine rağmen Hız. ÂiŖe'nin babasının imam olmasını istemediği gerçeğini kabul etmemektedirler. Tüm bu kaynaklarda geçen rivayetleri ters düz ederek bazı eklemeler yaparak, Hız. ÂiŖe'nin babasının imam olması için çok büyük gayret sarf ettiğini iddia ederler. Bkz. Arı, s. 160-165.

“Babam! Ama nasıl Babam! Ona eller yetişemez. O yüce bir dağ, yüksek bir daldır. Heyhat! Bütün tahminler yanlış çıktı. Siz eli boş döndüğünüz zaman o kazandı. Tıpkı asil bir atın hedefe doğru koştuğu gibi siz yorulduğunuz zaman o koştu. Kureyş’in genci, orta yaşlıların sığınağıydı. Esirleri azat eder, fakirleri yedirir ve dağınıklığı toplardı. Nihayet kalpler onu benimsedi. Sonra Allah yolunda gayrete geldi. Allah hakkındaki gayretini frenleyemedi ve evinin avlusunda bir mescid edildi. Orada bâtil erbabının öldürdüklerini diriltiyordu.

Allah rahmet etsin! Babamın gözyaşları boldu. Vücudu hastaydı. Sesi hüzünlüydü. Mekke’nin kadınları ve çocukları arkasına düşüp onunla alay edip dalga geçtiler: “Gerçekte, Allah onlarla istihza (alay) eder de azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.”⁹⁰⁶

Bu Kureyş ulularını telaşlandırdı, yaylarını ona çevirdiler, oklarını ona doğrulttular, onu hedefe aldılar. Onun taşını kıramadılar, mızrağını eğemediler. Hak yoluna devam etti. Nihayet din güçlendi, sağlam kazıklarla tutundu, insanlar ona bölük bölük girdiler. Herkes ona koştu. Allah Peygamber’i için kendi katında karar verdi. Peygamber ruhunu teslim edince şeytan çadırını ve revaklarını kurdu. Ağını ördü. Çünkü babam onların arasındayken kaçacak zamanları yoktu. İşe koyuldu, adamlarını ve çevresini topladı. Kabuğuna çekilmiş İslâm’ı yeniden açtı. Bölünmüşleri birleştirdi. Eğrilen mızrağını doğrulttu. Onun ayak basması ile münafıklık dağıldı, din yeniden canlandı. Hakkı ehline verip de kafalar rahat edip akan kanlar durunca ölümü geldi. Açılan gediği merhamette onun bir benzeri, yaşayışında ve adaletinde onun ikizi olan Ömer bin Hattâb kapattı. Onu doğuran ana ne iyi bir kadınmış! Onu eşsiz doğurmuş. O da kâfirleri hor ve zelil etti, şirki darmadağın etti. Yerin karnını yardı. O da ne yemiştir geri kustu. Ömer ondan yüz çevirdi, dünya ona geldi, o ise tenezzül etmedi. Dünyadan uzak durdu. Onu aldığı gibi bıraktı. Şimdi bana gösterin, neden kuşkulaniyorsunuz? Hangi günden hoşlanmıyorsunuz? İkamet ettiği zaman adaletinden mi yoksa sefere çıktığı zaman size bakmasından mı? Kendim ve sizin için ulu Allah’tan bağışlanma diliyorum.”⁹⁰⁷

Hiz. Ebû Bekir döneminde Hiz. Âişe’nin yönetime en küçük bir etkisi söz konusu değildi. Bu dönemde Hiz. Âişe’nin görevi ilmî meşguliyetlerle sınırlıydı. Hiz.

⁹⁰⁶ Bakara 2/15.

⁹⁰⁷ İbnü’l-Cevzî, *Safve*, II, 33-35; Hıfînî, s. 774. Krş. Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, s. 138; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 422-423; Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak I: Hiz. Ebû Bekir*, s. 89.

Ebû Bekir, Hz. Ömer ve sahâbenin büyüklerinden bazıları çok mühim konularda ümmühâtü'l-müminîne danışıyorlardı. Bu dönemde Hz. Âişe'nin konumu da bundan ibaretti. Yalnız Hz. Âişe zekâsıyla ve bilgisiyle diğer ümmühâtü'l-müminînin bir adım önündeydi.⁹⁰⁸

Hz. Âişe'nin Hz. Ebû Bekir'in halifeliği esnasında ona herhangi bir yönlendirmede bulunması söz konusu değildi. Fakat Hz. Ebû Bekir kızıyla bazı konularda istişare ettiği zaman Hz. Âişe de kendi fikirlerini ona söylüyordu. Örneğin Sa'îd b. Hâlid b. Sa'îd b. Âs Hz. Ebû Bekir'e gelerek kendisinden kumandanlık istemişti. Hz. Ebû Bekir onun bu teklifini kabul ederek iki bin askerin başına kumandan olarak tayin etmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer gelerek ordunun içerisinde bu göreve daha ehil kişiler olduğunu belirtti. Ayrıca Sa'îd: "Düşmanın hilafına rağmen kumandan oldum." demişti. Hz. Ömer bunları Hz. Ebû Bekir'e bildirince o müşkil bir durumda kaldı. Hem Hz. Ömer'i kırmak istemiyor hem de Sa'îd'i bu görevden azletmek istemiyordu. Bu durumu Hz. Âişe'ye aktardığında o: "Ömer dine yardımcıdır. Dinin zafer bulmasını ister. Ömer'in kalbinde hiçbir müslüman için de buğuz yoktur." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir Sa'îd'i komutanlıktan azletti.⁹⁰⁹

Hz. Âişe'nin Hz. Ebû Bekir döneminde etkinliğini hissettirdiği bir diğer konu da Hz. Ömer'in halife nasbedilmesi olayıdır. Hz. Ebû Bekir'in vefatıyla sonuçlanan hastalığı sırasında bir gece eşlerinden Esmâ bint Umeys ve Habîbe bint Hârice çocuklarından Hz. Âişe, Esmâ ve Abdurrahman Hz. Ebû Bekir'in yanında bulunuyordu. Hz. Âişe babasına: "İnsanlarla bir ahit yapmak ister misin?" diye sorunca Hz. Ebû Bekir bunu olumlu karşıladı. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Senden sonra insanlara kimi emir kılacağını belirle." dedi. Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe'nin fikrini almak için: "Evet." deyince Hz. Âişe: "Senden sonra bu işe en layık olan kimse Ömer'dir." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman: "Kuşkusuz Kureyş Osman b. Affân'ın emirliğinden hoşlanır. Sert mizacı sebebiyle Ömer'in halifeliğini istemezler." dedi. Fakat Hz. Ebû Bekir'in gönlünden geçen kişi de Hz. Ömer olduğu için onu kendisinden sonra halife olarak tayin etti.⁹¹⁰

⁹⁰⁸ Afgânî, s. 39; Özkan, Mustafa, "Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/I, 60.

⁹⁰⁹ Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid (ö. 207/822), *Fütûhu's-Şâm*, Darü'l-Cîl, Beyrût, ts., s. 13-14; Demirel, Harun Reşit, "Hz. Âişe ve Siyaset: Hadis-Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında", *YYÜİFD*, Van, 2000, III, 128-129; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 198.

⁹¹⁰ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, tah. Sa'd Kerîm el-Fakî, İskenderiyye, ts., s. 259-260; Demirel, a.g.m.,

A. Hz. Ebû Bekir'in Vefatı ve Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi

Hz. Ebû Bekir soğuk bir günde yıkanmış ve rahatsızlanmıştı. Hastalığı on beş gün kadar sürmüş ve namazlara katılamamıştı. Hz. Ebû Bekir 22 Cemaziyelahir 13/22 Ağustos 634 tarihinde Salı günü altmış üç yaşındayken vefat etmiş⁹¹¹ ve aynı günde defnedilmişti.⁹¹² Hz. Peygamber'in hastalığında olduğu gibi, Hz. Ebû Bekir'in vefat hastalığında da kendisine Hz. Âişe bakmıştı.⁹¹³

Vefatı yaklaşınca Hz. Ebû Bekir, Hz. Âişe'yi çağırıp: "Ailem içerisinde benim vefatımdan sonra zenginliğine en çok sevineceğim kişi sensin. Fakirliğine de en çok üzüleceğim kişi sensin. Hurma devşirme zamanında Âliyetü'l-Cedâd'daki araziden sana yirmi vesk hurma bağışlamıştım. Şayet onu tek bir seneye mahsus olmak üzere kuru hurma olarak alırsan senindir. Ancak o varis malıdır. O iki grup varis de, iki erkek kardeşin ile iki kız kardeşindir." dedi. Hz. Âişe: "Benim kız kardeşim sadece Esmâ'dır." deyince Hz. Ebû Bekir: "Hârice'nin kızının karnındaki bebeğin kız olduğu kalbime doğdu. Onun iyiliğini istiyorum." dedi. Sonra Hârice'nin kızı, Ümmü Gülsüm'ü doğurdu.⁹¹⁴

Vefat anı yaklaştığında Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir'e: "Ey babacığım! Bu hal tam da Ebû Hâtem'in dediği gibidir:

Ömrüne yemin olsun ki servet fayda vermez gence,
Göğüs daralıp da, bir gün ruha ölüm gelince..."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Ey sevgili kızım! Allah'ın sözü daha doğrudur: 'Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir, denir.'⁹¹⁵ Öldüğüm zaman benim eski elbiselerimi yıkayıp bana kefen yap!" dedi. Hz. Âişe: "Ey babacığım! Allah sana rızık verdi ve ihsanda

III, 129; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 181. Bazı çalışmalarda Hz. Âişe'nin Hz. Ömer'in halifelikliğini ısrarla istediği kaydedilse de biz bu rivayet haricinde bu görüşü destekliyecek başka bir rivayet görmedik. Bkz. Câbirî, Muhammed Abid, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 2001, s. 126.

⁹¹¹ İbn Sa'd, III, 151; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 977; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 263; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 330; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 249; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 67.

⁹¹² İbn Ebî Şeybe, VII, 376; Hâkim, III, 66.

⁹¹³ İbn Sa'd, III, 143.

⁹¹⁴ İmam Mâlik, Ekziyye 40; Abdürrezzâk, IX, 101; İbn Sa'd, III, 145; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 265-266; İbn Haldûn, Ebû Zeyd Velîyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen (ö. 808/1406), *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak, Ankara, 2004, I, 146; Süyûtî, *Târihu'l-Hulefâ*, s. 68.

⁹¹⁵ Kaf 50/19.

bulundu. Seni yeni kefenle kefenleriz.” deyince o şöyle dedi: “Hayatta olan insanın ona daha fazla ihtiyacı vardır. Onunla kendisini korumuş olur. Ölüye kefen yapılan ise çürüyüp gidecektir.”⁹¹⁶

Hiz. Âişe başka bir sefer de şu şiiri okumuştı:

Onun beyaz yüzü suyu hürmetine bulut yağmur indirdi.

Yetimlerin şefkatli hamisi, dul kadınların sığınağıdır o...

Bunun üzerine Hiz. Ebû Bekir: “Bu bahsettiğin Rasûlullah’tır.” demişti.⁹¹⁷

Hiz. Ebû Bekir’in cenazesini vasiyeti üzerine eşi Esmâ bint Umeys yıkadı.⁹¹⁸ Cenaze namazını Hiz. Ömer kıldırdı.⁹¹⁹ Geceleyin defnedildi.⁹²⁰ Hiz. Ebû Bekir vefat ettiği zaman feryat-figan ağlayan kadınlar arasında Hiz. Âişe de bulunuyordu.⁹²¹ Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Âişe’ye Rasûlullah’ın yanına defnedilmesini vasiyet etti. O vefat ettiği zaman Rasûlullah’ın iki omuzunun hizasına gelecek şekilde kabri kazıldı. Kabrin yan tarafı Rasûlullah’ın kabriyle bitştirildi ve oraya defnedildi.⁹²² Vefat ettiğinde Hiz. Âişe’nin odasına defnedilen Hiz. Ömer’in başı da Hiz. Ebû Bekir’in belinin hizasındaydı.⁹²³ Hiz. Ebû Bekir iki sene yedi ay halifelik yapmıştır.⁹²⁴

II. HIZ. ÖMER DÖNEMİNDE HIZ. ÂİŞE

Hiz. Ebû Bekir hastalığı ağırlaşır vefatı yaklaşınca sahâbîlerin önde gelenlerinden bazılarıyla Hiz. Ömer hususunda istişare etti. Hiz. Ömer’in sert mizacı sebebiyle çeşitli itirazlar olmakla birlikte⁹²⁵ yapılan istişarelerden olumlu bir sonuç çıktı. Hiz. Ebû Bekir’in vefatından sonra da herkes Hiz. Ebû Bekir’in vasiyeti gereği

⁹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 200; İbn Sa’d, III, 147; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 69. Krş. İmam Mâlik, Cenâiz 2; Abdürrezzâk, III, 423-424; Buhârî, Cenâiz 94.

⁹¹⁷ İbn Sa’d, III, 148; İbn Ebî Şeybe, XVII, 49; Ahmed b. Hanbel, XIX, 123; Heysemî, VIII, 487; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 69-70.

⁹¹⁸ İbn Sa’d, III, 151; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, III, 977; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, I, 267; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 70.

⁹¹⁹ İbn Sa’d, III, 154; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, I, 267; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, III, 977; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, III, 330; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 70.

⁹²⁰ İbn Sa’d, III, 155.

⁹²¹ İbn Sa’d, III, 156; Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak I: Hiz. Ebû Bekir*, Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013, s. 185.

⁹²² İbn Sa’d, III, 156-157; Hâkim, III, 66; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 70.

⁹²³ İbn Sa’d, III, 157.

⁹²⁴ Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 70.

⁹²⁵ Hiz. Âişe’ye dayandırılan bazı rivayetlerde bu itiraz edenlerin Hiz. Ali ve Talha b. Ubeydullah oldukları zikredilmektedir. Bkz. İbn Sa’d, III, 207; Akbulut, s. 138.

Hız. Ömer'e biat etti.⁹²⁶ Hız. Ömer'e Hız. Ebû Bekir'in vefat ettiği gecenin sabahında, yani 23 Cemaziyelahir 13/23 Ağustos 634 tarihinde Salı günü biat edilmiştir.⁹²⁷

Hız. Ömer döneminde de Hız. Âişe'nin yönetime en küçük bir etkisi dahi söz konusu değildi. Hız. Ömer döneminde Hız. Âişe'nin en temel vazifesi ilim, irşad faaliyetleriyle halkı eğitmek ve müşkil konularda fetva vermek olmuştur.⁹²⁸ Hız. Ömer de anlaşmazlığa düştükleri konularda ümmühâtü'l-müminîne başvuruyordu. Özellikle mahrem konularda Hız. Ömer öncelikle kızı Hız. Hafsa'ya başvururdu. Aradığı cevabı kendisinde bulamadığı zaman ümmühâtü'l-müminîn içerisinde en bilgili olan Hız. Âişe'ye sorardı. Hız. Ömer'in Hız. Âişe'ye danıştığı olaylardan birisini örnek olarak burada zikrederim.

Yanında bir grup sahâbe bulunurken Hız. Ömer'e adamın birisi gelerek: "Ey müminlerin emiri! Şu Zeyd b. Sâbit cünüplükten dolayı gusül alınmasına dair konuda kendi görüşüyle mescidde insanlara fetva veriyor." dedi. Bunun üzerine Hız. Ömer: "Onu bana getirin!" dedi. Zeyd geldiği zaman Hız. Ömer: "Ey nefesine düşman olan kişi! İnsanlara kendi görüşünle fetva verecek seviyeye ulaştın mı?" diye azarladı. Zeyd: "Ey müminlerin emiri! Allah'a yemin ederim ki ben sadece amcalarımdan Ebû Eyyûb, Ubey b. Kâ'b ve Rifâ'a b. Râfi' yoluyla işittiğim hadisi haber verdim." dedi. Bunun üzerine Hız. Ömer Rifâ'a b. Râfi'ye dönerek: "Sizden biriniz hanımıyla yattığı zaman boşalmadığı takdirde yıkanmıyor mu?" diye sordu. Rifâ'a b. Râfi': "Biz bunu Rasûlullah'ın zamanında yapıyorduk. Bu hususta bize Allah tarafından bir haram kılma gelmedi. Yine bu hususta Rasûlullah tarafından bir yasak da gelmedi." dedi. Hız. Ömer: "Rasûlullah bunu biliyor muydu?" diye sorunca Rifâ'a: "Bilmiyorum." dedi. Hız. Ömer ensâr ve muhâcirlerin toplanmasını emrederek onlarla istişare etti. Mu'âz ve Hız. Ali haricinde insanların çoğu bu durumda guslün gerekmediğı yönünde görüş beyan ettiler. Mu'âz ve Hız. Ali ise: "Sünnet yeri sünnet yerini geçtiğı zaman gusül vacip olur." diyorlardı. Bunun üzerine Hız. Ömer: "Siz Bedir ashâbı olmanıza rağmen bu konuda görüş ayrılığına düştünüz. Sizden sonrakiler daha çok ihtilaf etmezler mi?" dedi. Bunun üzerine Hız. Ali: "Ey müminlerin emiri! Rasûlullah'ın bu konu ile ilgili tutumunu hanımlarından daha iyi

⁹²⁶ İbn Sa'd, III, 148-149; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 67-68. Krş. İbn Ebî Şeybe, XX, 584-585; İbn Hibbân, s. 260-261; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 157-158; Sarıçam, İbrahim, *Hız. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2012, s. 89-90.

⁹²⁷ İbn Sa'd, III, 207-208; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 280; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 107.

⁹²⁸ İbn Sa'd, II, 286; Belâzürî, *Ensâb*, II, 547-548, 551; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 125; Afgânî, s. 39.

bilen biri yoktur.” dedi. Bu durum karşısında Hz. Ömer kızı Hz. Hafsa’ya birini gönderdi. Hz. Hafsa: “Bu konuda benim bir bilgim yok.” haberini yolladı. Bunun üzerine Hz. Ömer Hz. Âişe’ye de birini gönderdi. Hz. Âişe: “Sünnet yeri sünnet yerini geçtiği zaman gusül vacip olur.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: “Böyle yapan bir adamı işitirsem canını yakarım.” dedi.⁹²⁹

Hz. Ömer, Hz. Peygamber katındaki değerinden dolayı Hz. Âişe’ye büyük ihtiram gösterirdi. Bir defasında Irak’tan Hz. Ömer’e içi mücevher dolu bir sandık gelmişti. Hz. Ömer arkadaşlarına: “Buna paha biçin.” dedi. Onlar: “Buna nasıl paha biçeceğimizi ve bunu nasıl paylaşıracağımızı bilemiyoruz.” dediler. Hz. Ömer: “Bana müsaade ederseniz onu Rasûlullah’ın sevgilisi Âişe’ye göndereceğim.” deyince etrafındakiler buna müsaade ettiler. Bu mücevherler Hz. Âişe’ye gönderildi. Hz. Âişe’ye bu hediye ulaştığı zaman: “Peygamber’den sonra Hattâb’ın oğluna ne oldu? Allah’ım onun atıyyelerini almam için beni bırakma.” demişti.⁹³⁰ Hz. Âişe Hz. Peygamber’den sonra sahip oldukları bu zenginliklerden hoşlanmadığı için böyle bir tepki vermişti.

Hz. Ömer’in yanında dokuz tane tabak vardı. Meyve veya hoşâ giden bir şeyler olduğunda mutlaka bu tabaklara koyar ve Hz. Peygamber’in hanımlarına gönderirdi. Bu arada kızı Hz. Hafsa’ya da en son gönderirdi. Şayet göndereceği şeyler yetişmezse kızına yetişmemiş olsun, diye düşünürdü. Bir defasında kesilen bir devenin etlerini bu tabaklara koyup Hz. Peygamber’in hanımlarına göndermişti.⁹³¹ Hz. Âişe Hz. Ömer hakkında: “Ömer b. Hattâb bize kelle ve sakatatlardan bile payımıza düşeni gönderiyordu.”⁹³² diyerek onun bu cömert tutumunu ifade etmiştir.

Hz. Ömer Hz. Ebû Bekir’e olan muhabbeti sebebiyle henüz küçük yaşta bulunan Hz. Ebû Bekir’in kızı Ümmü Gülsüm’e talip olmuştu. Fakat Hz. Âişe’nin ısrarlarına rağmen Ümmü Gülsüm bu izdivacı istemedi. Bunun üzerine Hz. Âişe, Amr b. Âs’a haber gönderdi. Amr b. Âs da Hz. Ömer’i Ümmü Gülsüm’le evlenmekten vazgeçirdi. Onun yerine Hz. Ali ile Hz. Fâtıma’nın kızı olan Ümmü Gülsüm’le evlenmesini teklif etti. Amr Hz. Ömer’e: “Böylece Rasûlullah’la

⁹²⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 251-252; İbn Ebî Şeybe, I, 521-523; Heysemî, I, 597-598.

⁹³⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 190.

⁹³¹ İmam Mâlik, Zekât 44.

⁹³² İbn Sa’d, III, 230.

akrabalık kurmuş olursun.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Ali’den Ümmü Gülsüm’ü istedi ve mehir olarak da ona kırk bin dirhem verdi.⁹³³

Hz. Ömer döneminde ümmühâtü’l-müminîn hacca gitmek için Hz. Ömer’den izin istemişlerdi. Hz. Ömer kendilerine bu izni vermeyince onun aleyhinde birlik oldular. Hz. Ömer de istemediği halde bir sonraki sene hacca gitmelerine izin verdi. Hz. Ömer hacca niyet ettiklerinde onların hac malzemelerini ayarlayarak, onlarla birlikte Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf’ı gönderdi. Hz. Ömer o ikisinden birisinin ümmühâtü’l-müminînin önünde diğerinin de arkalarında yürümesini emretti. Hiç kimse ümmühâtü’l-müminîn ile birlikte yürümeyecekti. Hz. Ömer: “Mola verildiğinde onları kervandan uzak bir noktaya indirin ve onların bulundukları bölgenin başında durarak hiç kimseyi onların yanına sokmayın. Tavaf ettikleri zaman da kadınlar hariç hiç kimseyi onların yanında tavaf ettirmeyin.” demişti.⁹³⁴

Rivayetlerde açıkça görüldüğü üzere Hz. Ömer bütün ümmühâtü’l-müminîne özellikle Hz. Âişe’ye ilgi ve ihtiram hususunda çok hassastı. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ümmühâtü’l-müminîn ve Hz. Âişe de Hz. Ömer’e karşı derin bir sevgi ve saygı hissediyorlardı. Ayrıca Hz. Ömer’in başarısı Hz. Âişe’yi yakından ilgilendiriyordu. Çünkü kendisini halife olarak tayin eden babası Hz. Ebû Bekir’di. Onun başarı veya başarısızlığı doğrudan Hz. Ebû Bekir’e hamledilecekti. Fakat Hz. Ömer hilafet süresi boyunca güzel bir idare ortaya koymuştu. Herkes gibi Hz. Âişe de Hz. Ömer’in yönetiminden çok memnundu. Her fırsatta kendisinin örnek bir müslüman olduğunu da etrafındakilere aktarıyordu. Hz. Âişe Hz. Ömer hakkında: “Ömer anılınca adalet anılmış olur, adalet anılınca Allah anılmış olur, Allah anılınca da rahmet iner.”⁹³⁵ “Andolsun ki tek başına işleri üstlenirdi ve pek atılgandı.”⁹³⁶ “Her kim Ömer’i görürse, onun İslâm’a destek ve takviye için yaratılmış olduğunu anlar. Vallahi! O işini ciddiyetle yapan bir kimseydi. İşleri yerli yerince yapardı.”⁹³⁷ “Sâlih kişiler zikredilecekse en başta Ömer zikredilmelidir.”⁹³⁸ şeklinde kendisinden övgüyle bahseden birçok şey söylemişti.

⁹³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 195; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 138.

⁹³⁴ Afgânî, s. 43.

⁹³⁵ Fayda, Mustafa, “Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 47.

⁹³⁶ Süyûtî, *Târihu’l-Hulefâ*, s. 98.

⁹³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 423.

⁹³⁸ Ahmed b. Hanbel, XIX, 126.

Ayrıca Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i eleştirenlere karşı verdiği hutbesinde de onun yönetiminden övgüyle söz etmiştir.⁹³⁹

A. Hz. Ömer'in Vefatı ve Hz. Âişe'nin Odasına Defnedilmesi

Hz. Ömer, 23/644 tarihinde Mugîre b. Şu'be'nin Ebû Lü'lü'e adındaki kölesi tarafından sabah namazını kılmak üzere mescidde bulunduğu sırada biri göbeğinin altından olmak üzere üç yerinden yaralandı.⁹⁴⁰

Hz. Ömer aldığı yaradan öleceğini anlayınca oğlu Abdullah'a: "Ey Abdullah! Müminlerin annesi Âişe'ye git. Kendisine selâmımı söyle. Arkadaşının yanına defnedilmesine müsaade etmenizi istiyor, de." dedi. O da Hz. Âişe'ye gelerek Hz. Ömer'in bu isteğini kendisine ilettil. Hz. Âişe de: "Allah'a yemin olsun ki orayı kendim için arzulamıştım. Ancak artık Ömer'i kendime tercih ediyorum." dedi. Abdullah b. Ömer babasına dönerek Hz. Âişe'nin söylediklerini kendisine bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Benim için defnedilecek yer olarak orasından daha güzel bir yer yoktur." dedi. Sonra: "Ey Abdullah b. Ömer! Öldüğüm zaman beni divanımın üzerine kaldır, Âişe'nin kapısında dur ve: 'Ömer izin istiyor.' de. Eğer izin verirse, beni oraya koy! Yok, eğer izin vermezse, beni müslümanların kabristanına defnet!" dedi. Hz. Ömer Hz. Âişe'nin izin vermesi üzerine onun odasına defnedildi.⁹⁴¹

Hz. Ömer 26 Zilhicce 23/3 Kasım 644 tarihinde altmış üç yaşındayken vefat etti.⁹⁴² Cenaze namazını Süheyb b. Sinân kıldırdı.⁹⁴³ Hilafeti on yıl ve altı ay sürmüştür.⁹⁴⁴

III. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

⁹³⁹ İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 33-35; Hıfînî, s. 774

⁹⁴⁰ Abdürrezzâk, V, 474-475; İbn Sa'd, III, 262-263; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1153; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 156; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 108-109.

⁹⁴¹ İbn Sa'd, III, 257-258; İbn Ebî Şeybe, XX, 586-590; Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe 8; Hâkim, III, 99; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 290-291.

⁹⁴² İbn Sa'd, III, 278; İbn Ebî Şeybe, XX, 597-600; Dîneverî, Ahmed b. Dâvûd b. Venend (ö. 282/895), *Ahbâru't-Tivâl*, tah. Abdülmünîm Âmir, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat, ts., s. 139; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1152; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 291; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 166; Sallâbî, Ali Muhammed, *II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2006, s. 687.

⁹⁴³ İbn Sa'd, III, 280; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1157; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 292; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 166; Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 46.

⁹⁴⁴ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 139; Hâkim, III, 99; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1152.

A. Hz. Osman'ın Hilafeti ve İç Karışıklıkların Başlaması

Hiz. Ömer yaralanıp, durumu ağırlaşınca sahâbeden bazıları: “Yerine bir halife tayin etmez misin?” diye sordular. Hiz. Ömer: “Eğer yerime halife tayin ve tavsiye edersem aykırı bir iş yapmış olmam. Çünkü benden hayırlı olan Ebû Bekir yerine halife tayin ve tavsiye etti. Eğer tayin etmez de bu işi ümmete bırakırsam, şüphesiz benden hayırlı olan Rasûlullah da bu işi ümmete bırakmıştı.”⁹⁴⁵ diyerek halifeliği altı kişilik bir şûraya bırakmıştı. Bunlar Hiz. Osman, Hiz. Ali, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Sa’d b. Ebû Vakkâs ve Abdurrahman b. Avf’ı.⁹⁴⁶ Hiz. Ömer bu altı kişi içerisinde üç gün içinde birisinin halife seçilmesini istedi.⁹⁴⁷ Talha b. Ubeydullah bu sırada Medine dışında bulunduğu için toplantı beş kişiyle başlamıştı.⁹⁴⁸

Hiz. Ömer’in defîn işi tamamlandıktan sonra şûra üyelerinin Hiz. Âişe’nin evinde, beytül-mâlde veya Fâtıma bint Kays’ın evinde toplandıkları yönünde rivayetler bulunmaktadır.⁹⁴⁹ Bazı kaynaklarda Hiz. Âişe’nin de toplanan bu şûrada hazır bulunmuş olabileceği yönünde iddialar bulunmakla birlikte⁹⁵⁰ yazar bu iddiasını destekleyebilecek hiçbir rivayet kaydetmemiştir.

Bu şûra üyelerinin yaptığı istişareler neticesinde bütün müslümanlar 29 Zilhicce 23/6 Kasım 644 tarihinde Hiz. Osman’a biat etti.⁹⁵¹

Genel itibarıyla Hiz. Osman’ın hilafeti iki döneme ayrılır. 23-29/644-649 tarihlerini kapsayan dönem “sükûnet dönemi” olarak adlandırılır. 30-35/650-656 tarihleri ise “karışıklık dönemi” olarak ifade edilir.⁹⁵²

Hiz. Osman’ın hilafetinin ikinci yarısında icraatlarının bazıları halkın tepkisini çekmeye ve kendi aleyhinde bir muhalefetin oluşmasına sebep olmuştu.

Hiz. Osman’ın tepki çeken uygulamalarının başında, önemli vazifelere Emevîler’in tayin edilmesi bulunmaktaydı.⁹⁵³

⁹⁴⁵ Buhârî, Ahkâm 51; Ebû Dâvud, Harâc 8; Tirmizî, Fiten 48.

⁹⁴⁶ İbn Sa’d, III, 260; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 208.

⁹⁴⁷ İbn Sa’d, III, 45; Taberî, *Târîh*, II, 581; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 209.

⁹⁴⁸ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 25; Taberî, *Târîh*, II, 582.

⁹⁴⁹ Taberî, *Târîh*, II, 582; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 209; Demirel, a.g.m., III, 131.

⁹⁵⁰ Demirel, a.g.m., III, 131.

⁹⁵¹ İbn Sa’d, III, 46; Buhârî, Ahkâm 43; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 27-28; İbnü’l-Cevzî, *Safve*, I, 304.

⁹⁵² Hizmetli, Sabri, “Tarihî Rivâyetlere Göre Hiz. Osman’ın Öldürülmesi” *AÜİFD*, Ankara, 1985, XXVII, 167; Apak, Adem, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 135; Yiğit, İsmail, “Osman”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 439.

Hiz. Osman'ın eleştirilmesine sebep olan diğler bir konu da devlet imkânlarından kendi kabilesinin mensuplarının çok fazla yararlandığı iddiasıdır.⁹⁵⁴

Ayrıca Hiz. Osman döneminde farklı Kur'ân kıraatlerinin yasaklanması,⁹⁵⁵ muhaliflerin sürgüne gönderilmesi,⁹⁵⁶ devletin sahip olduğu hayvanların otlaması, korunması ve ordunun hizmetine hazır halde muhafaza edilmesi için bazı arazilerin devlet malı haline getirilmesi,⁹⁵⁷ Hiz. Peygamber'in mührünü kaybetmesi⁹⁵⁸ ve sahâbenin büyüklerinden bazılarının dövülmesi⁹⁵⁹ gibi olaylarda halkın tepkisini çekmişti.

Hiz. Osman'ın dini alanda ictihad kabilinden yaptığı bazı fiiller de eleştirisi konusu olmuştu. Kıran haccını yasaklaması⁹⁶⁰ ve Mina'da da namazları dört rekât olarak kıldırması⁹⁶¹ bu örneklerden bazılarıdır.

Hiz. Osman'ın bizzat Hiz. Peygamber'in emriyle Bedir Gazvesi'ne ve Rıdvan Biati'ne katılmamış olmasına rağmen bu olaylar bile bir kısım insanlar tarafından eleştirisi konusu yapılmıştı.⁹⁶²

Görüldüğü üzere Hiz. Osman hakkında yapılan eleştirilerin bir kısmında haklılık payı bulunmakla birlikte eleştirilerin büyük kısmının haksız olduğu görülmektedir. İlk dönem âlimleri Hiz. Osman'ın öldürülmesini bu sebeplere bağlamaktadırlar. Ancak bu sebepler bir halifenin katlini meşru kılacak kadar mühim olaylar değildir. İlk dönem âlimleri Hiz. Osman'ın öldürülmesi konusunda diğler bir etken olarak Abdullah b. Sebe ismindeki bir yahudinin faaliyetlerini de sebep olarak göstermişlerdir. İbn Sebe hakkında bugün birbirinden zıt iki farklı görüş

⁹⁵³ Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, tah. Emîr Ali Mehnâ-Ali Hasen Fâ'ûr, Dârü'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrût, 1993, I, 34; Zehebî, *Târîh*, III, 430; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 426; Hizmetli, a.g.m., XXVII, 161; Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 71.

⁹⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 272; Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 140.

⁹⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 272; Zehebî, *Târîh*, III, 429-430; Afgânî, s. 48.

⁹⁵⁶ Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 152.

⁹⁵⁷ Zehebî, *Târîh*, III, 430; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 272-273; Algül, *İslam Tarihi*, II, 443.

⁹⁵⁸ Buhârî, Libâs 50; Ebû Dâvud, Hâtem 1; Nesâî, Zînet 53, 81; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 9; Hizmetli, a.g.m., XXVII, 165; Algül, *İslam Tarihi*, II, 444; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 440.

⁹⁵⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 32; Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Akli*, s. 288-289; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 74; Algül, *İslam Tarihi*, II, 443; Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 147.

⁹⁶⁰ İmam Mâlik, Hac 42. Krş. Nesâî, Hac 49, 50.

⁹⁶¹ Nesâî, Taksîru's-Salât 3; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 494; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 230.

⁹⁶² İbn Sa'd, III, 41; Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe 7; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 294, 296-297; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 366-367; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 120; Algül, *İslam Tarihi*, II, 443.

bulunmaktadır. Bazı yazarlar Abdullah b. Sebe'nin bu olaylardaki rolünü çok abartılı olarak göstererek onu bu karışıklıkların tek sebebi olarak görmüşlerdir.⁹⁶³

Bazı kaynaklarda ise bunun tam aksine İbn Sebe'nin tarihi bir şahsiyet olarak mevcut olmadığı iddia edilmektedir.⁹⁶⁴

Bize göre de Abdullah b. Sebe ve benzeri insanların var olma ihtimali akla aykırı değildir. Fakat tüm olumsuzlukların tek müsebbibinin de o olarak gösterilmesi doğru değildir. Arap fatihler karşısında aciz duruma düşen hristiyan, musevi, mecusi ve zerdüşterin bu tarz gizli yapılanmalara girerek zaten var olan toplumsal sorunları daha da derinleştirmeye çalışmaları pekâlâ mümkündür. Bu sebeple Abdullah b. Sebe ve onun gibi başka kişilerin ve grupların da varlığı düşünülebilir.⁹⁶⁵

Hiz. Osman'ın katli meselesi hakkında son dönemde araştırma yapan yazarların pek çoğu bu olayın sebebini, o dönemde meydana gelen ictimai, siyasi ve iktisadi değişikliklere bağlamışlardır.⁹⁶⁶ Câbirî'nin ifade ettiği gibi Arap-İslâm siyasal aklını güdüleyen faktörlerden kabile asabiyeti ve ganimet faktörleri bu dönemde öne çıkmaya başlamıştı.⁹⁶⁷

Hiz. Osman'ın çıkan olayları bastırmaya yönelik tüm çabalarına rağmen⁹⁶⁸ olaylar büyümeye devam etmişti. Sonuç olarak Mısır'dan yaklaşık bin kişilik bir

⁹⁶³ Afgânî, s. 73

⁹⁶⁴ Askari, Seyyid Murtazâ, *Abdullah b. Sebe ve Esâtîru Uhrâ*, 6. Baskı, Beyrût, 1991; *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 161-166; Korkmaz, Sıddık, *Tarihin Tahriî İbn Sebe Meselesi*, Araştırma Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005; Fıglalı, Ethem Ruhi, "Abdullah İbn Sebe' Meselesi", *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, Şa-to, 11. Baskı, İstanbul, ts., s. 337-349.

⁹⁶⁵ Krş. Hizmetli, a.g.m., XXVII, 160, 169; Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, s. 280-284; Sallâbî, Ali Muhammed, *IV. Halife Hiz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008, s. 508-511; Sallâbî, Ali Muhammed, *Hakikatü'l-Hilâfu Beyne's-Sahâbe*, Darü'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrût, 2008, s. 19-27; Kelpetin, Mahmut, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi-Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 44.

⁹⁶⁶ Watt, William Montgomery (ö. 1427/2006), *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fıglalı, Birleşik Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 14; Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 149.

⁹⁶⁷ Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, s. 64, 242. Krş. Vida, G. Levi Della, "Osman b. Affân", *İA*, Eskişehir, 1997, IX, 429; Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009, s. 84-85; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 439-442; Hizmetli, a.g.m., XXVII, 167, 173; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 72; Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 149; Hamîs, Osman b. Muhammed, *Sahâbenin Yüzyüze Kaldığı Olaylar ve Fitnenin Tarihi*, çev. Nuri Görgülü, Ümmülkura, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 93.

⁹⁶⁸ Taberî, *Târîh*, II, 643, 648-649; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 41-42, 47; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 261-262; Hizmetli, a.g.m., XXVII, 171; Apak, *Hiz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 161-162, 164-165; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 440.

grup,⁹⁶⁹ Kûfe'den iki yüz kişilik bir grup⁹⁷⁰ ve Basra'dan yüz kişilik bir grup Şevvâl 35/Nisan 656 tarihinde Medine'ye doğru harekete geçti.⁹⁷¹

Bu kişiler Hacca gideceklerini söyleyerek şehirlerinden ayrılmışlardı. Fakat onlar bunun yerine Medine'ye yakın yerlere gelip konakladılar.⁹⁷²

Bir müddet sonra da Medine'ye girerek Hz. Osman'ın evini kuşattılar. Kuşatma kırk gün sürmüştü.⁹⁷³ Kuşatmanın on sekizinci günü isyancılar Hz. Osman ile Medine halkının irtibatını kesmişlerdi. Hatta Hz. Osman'ın suyunu bile kesmişlerdi.⁹⁷⁴

Hz. Ümmü Habibe katırına binip hizmetçileri ve maiyetindeki kimselerle birlikte Hz. Osman'ın evine gelip kendisine su ulaştırmaya çalışmış, fakat isyancılar buna müsaade etmemişti. Hz. Ümmü Habibe'ye karşı nezaketsiz hareketlerde bulunmuşlardı. Başkaları yardımına gelmese, öldürülme tehlikesi bile mevcuttu.⁹⁷⁵

Hz. Osman'ın kuşatıldığı günlerde Hz. Âişe Hacca gitmek için hazırlandı. Kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in de kendisiyle gelmesini istediye de Muhammed bunu kabul etmedi.

Hz. Âişe'nin yola çıkmak üzere hazırlandığı duyulunca, Mervân b. Hakem Hz. Âişe'ye gelip: “Ey müminlerin annesi! Eğer sen burada kalmış olsaydın, onların Osman hakkında Allah'tan korkmaları hususunda daha doğrusunu yapmış olurdun.” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Sen Ümmü Habîbe'ye yapılanların bana da mı yapılmasını istiyorsun? Vallahi! Bana engel olabilecek hiç kimseyi görmüyorum. Hayır, ben kimseyi ayıplamıyorum. Bunların işinin de nereye kadar gideceğini bilmiyorum.”⁹⁷⁶ demişti.

Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın şiddetli muhalifleri arasında gösteren benzer bir rivayette de; Mervân, Zeyd b. Sâbit ve Abdurrahman b. Attâb b. Esîd b. Ebû'l-Âs'ın

⁹⁶⁹ İbn Sa'd, III, 52; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 50; Zehebî, *Târîh*, III, 447-448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 277-278; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 167.

⁹⁷⁰ İbn Sa'd, III, 52; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 50; Zehebî, *Târîh*, III, 448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 278.

⁹⁷¹ İbn Sa'd, III, 52; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 50-51; Zehebî, *Târîh*, III, 448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 278.

⁹⁷² İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 279; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 167-168.

⁹⁷³ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 53; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 286; Hamîs, s. 87-88. Kuşatmanın kırk dokuz veya seksen gün sürdüğü şeklinde rivayetler de bulunmaktadır. Bkz. İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1044; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 585.

⁹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 63; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 172.

⁹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 63; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 312; Afgânî, s. 67.

⁹⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 313; Afgânî, s. 68; Sallâbî, Ali Muhammed, *III. Halife Hz. Osman Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2009, s. 404-405.

Hız. ÂiŖe'ye gelerek: "Ey müminlerin annesi! Gördüğün gibi halife kuŖatma altındadır. Eğer burada kalırsan senin konumundan ve burada kalmaktan dolayı, belki bu durumu Allah ondan def eder." dedikleri kaydedilir. Bunun zerine Hız. ÂiŖe'nin: "Stm sağdım, unumu eledim. Artık burada kalamam." demesi üzerine onlar ısrar ettiler. Fakat Hız. ÂiŖe yine de bu teklifi kabul etmeyince Mervân Ŗyle bir Ŗiir okumuŖtu:

Kays bana karŖı beldeleri yaktı.

SavaŖ kızıŖınca kendisi kaçtı.

Bunun zerine Hız. ÂiŖe: "Ey Ŗiirle bana temsil getiren Ŗahıs! Vallahi sen ve durumu seni ilgilendiren Ŗu arkadaŖının ayaklarınıza birer değirmen taŖı bağlanıp denize atılmanızı isterdim." dedi ve Medine'den çıkıp Mekke'ye gitti.⁹⁷⁷

Normal Ŗartlarda Hız. ÂiŖe'nin Hız. Osman'a karŖı böyle Ŗeyler söylemesi dŖnlemez. Fakat az da olsa Hız. ÂiŖe'nin öfkeyle böyle bir Ŗey söylemesi ihtimal dâhilindedir.⁹⁷⁸

Hız. ÂiŖe Hız. Osman kuŖatma altındayken yani öldürülmesinden yirmi gün önce Medine'den ayrılmıŖtı.⁹⁷⁹

Hız. Osman isyancı grubun bu yaptıklarından vazgeçebileceklerini dŖnerek çeŖitli zaman aralıklarında kendileriyle konuŖup onları uyarmaya çalıŖtı.⁹⁸⁰ Ancak Hız. Osman'ın bu uyarıları da sağâbenin kendilerine verdiği tavsiyeler de isyancılar için hiçbir Ŗey ifade etmiyordu. Sonunda asiler, diğer Ŗehirlerden hac için gelecek olan müslümanların kendilerine engel olabileceklerini dŖndkleri iin⁹⁸¹ ve Hız. Osman'ın valilerinin yardım için gönderdiği askerlerin kendilerine yaklaŖtıėını haber aldıkları için kuŖatmanın kırkınıcı gününde Hız. Osman'ı öldürmek için harekete geçtiler.⁹⁸²

⁹⁷⁷ İbn Sa'd, V, 27; Aėėânı, s. 68; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 177-178; Demirel, a.g.m., III, 136.

⁹⁷⁸ Aėėânı, s. 68.

⁹⁷⁹ Dıneverı, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 141; Demircan, Adnan, *Hâricîler'in Siyâsî Faaliyetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 88.

⁹⁸⁰ İbn Sa'd, III, 49; İbn Mâce, *Hudûd* 20; Tirmizı, *Menâkıb* 19; Nesâi, *Ehbâs* 3; İbnü'l-Esır, *Târıh*, III, 62; Zehebı, *Târıh*, III, 444-445; İbn Kesır, *el-Bidâye*, X, 287-288, 291-292.

⁹⁸¹ İbnü'l-Esır, *Târıh*, III, 64; İbn Kesır, *el-Bidâye*, X, 313; Apak, Hız. Osman Dönemi Devlet Siyaseti, s. 176; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 441.

⁹⁸² İbn Sa'd, III, 53; Zehebı, *Târıh*, III, 454; İbn Kesır, *el-Bidâye*, X, 313; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 441.

Muhammed b. Ebû Bekir, on üç kişiyle birlikte Hz. Osman'ın komşusu Amr b. Hazm'ın evinden atlayarak⁹⁸³ Hz. Osman'ın yanına girmiş ve onu öldürmüşlerdi.⁹⁸⁴

Hz. Osman'ı öldüren asiler daha sonra Hz. Osman'ın evini ve beytûlmâli yağmalamışlardı.⁹⁸⁵ Rivayet edildiğine göre o esnada beytûlmâlde birçok mal bulunmaktaydı.⁹⁸⁶

Asiler Hz. Osman'ın Bakî' kabristanına defnedilmesine izin vermediği için Hz. Osman Huşşu Kevkeb adı verilen ve çöplük olarak kullanılan bölgeye ancak üç gün sonra defnedilmişti.⁹⁸⁷

Hz. Osman 18 Zilhicce 35/17 Haziran 656 tarihinde Cuma günü öldürüldü.⁹⁸⁸ Hilafeti on iki yıldan on iki gün eksikti.⁹⁸⁹

B. Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın Yönetimine Karşı Tavrı

1. Hz. Osman'ın Hilafetine Kadar Olan Dönemdeki İlişkileri

Kaynaklarda Hz. Osman'ın halife olduğu döneme kadar geçen süre içerisinde Hz. Osman ile Hz. Âişe arasında herhangi bir olumsuzluk yaşandığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bunun aksine Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ı takdir eden birçok

⁹⁸³ İbn Sa'd, III, 54.

⁹⁸⁴ İbn Sa'd, III, 53-54; İbn Ebî Şeybe, XX, 601-603; Halife b. Hayyât, s. 103; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1045; Zehebî, *Târîh*, III, 454; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 306. Bazı rivayetlerde içeri girenlerin başında Muhammed b. Ebû Bekir'in bulunduğu fakat Hz. Osman'ın kendisine babasını hatırlatması üzerine Muhammed'in geri çekildiği ve yanında bulunanların Hz. Osman'ı öldürdüğü bilgisi bulunmaktadır. Bkz. Halife b. Hayyât, s. 103; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 40; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1044-1045; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 67-68; Zehebî, *Târîh*, III, 454-455; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 306-307; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'*, s. 129.

⁹⁸⁵ İbn Sa'd, III, 55; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 68; Zehebî, *Târîh*, III, 454-457; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 316; Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 441.

⁹⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 316.

⁹⁸⁷ İbn Sa'd, III, 56; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 42; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 69; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'*, s. 130.

⁹⁸⁸ İbn Sa'd, III, 22; Halife b. Hayyât, s. 104-105; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1044; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 304; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 585; İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 427; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'*, s. 130; Hizmetli, a.g.m., XXVII, 174. Hz. Osman'ın 36/657 tarihinde öldürüldüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır. Bkz. İbn Sa'd, III, 57; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 304; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 69.

⁹⁸⁹ İbn Sa'd, III, 57; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 1049; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 304; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 585.

olumlu rivayeti sahih kaynaklar aracılığıyla bize ulaşmıştır. Bu rivayetlerde özellikle Hz. Osman'ın hayâ yönüne vurgu yapılmıştır.⁹⁹⁰

Yine bu rivayetlerden bazılarında Hz. Osman'ın cömertliğinden bahsedilmiştir. Bir gün Hz. Osman, Hz. Âişe'nin evine gelerek Hz. Peygamber'i sormuştu. Hz. Âişe: "Ailesi için azık temin etmek üzere gitti. Yedi günden beri onun evlerinin hiçbirinde ateş yanmadı." dedi. Hz. Osman: "Allah sana merhamet etsin. Beni bu halden niçin haberdar etmiyorsunuz?" dedi. Hz. Osman evine dönerek Hz. Peygamber'in evlerinden her birine bir koyun ve biraz da yiyecek gönderdi. Rasûlullah geri döndüğünde gelen yiyeceği görerek: "Ey Âişe! Bu nedir?" buyurdu. Hz. Âişe: "Osman gönderdi." dedi. Rasûlullah: "Bundan diğer hanımlara da gönder." buyurdu. Hz. Âişe: "Senin hanımlarından hepsine bunların aynısından gönderildi." dediği vakit Hz. Peygamber iki elini kaldırarak: "Allah'ım Osman'ın bu davranışını karşılıksız bırakma." diye dua etti.⁹⁹¹

Bir adam Hz. Âişe'ye gelerek: "Evlatlarından birisi sana selâm ediyor. Sana Osman b. Affân hakkında soruyor, kuşkusuz insanlar Osman'a hakaret ediyor." dedi. Hz. Âişe: "Osman'a kim lanet ederse Allah da ona lanet etsin. Vallahi! Bir gün Rasûlullah'ın yanında oturuyordum. Rasûlullah bana sırtını dayamıştı. Cebail Rasûlullah'a Kur'ân'ı vahyediordu. Rasûlullah Osman'a hitaben: 'Ey Useym'⁹⁹² yaz.' demişti. Allah bu mertebeyi Allah ve Rasûlullah'a karşı ikram sahibi olan dışında kimseye vermedi." demişti.⁹⁹³

2. Hz. Osman'ın Halife Olmasından Sonraki Dönemdeki İlişkileri

Hz. Osman'ın halifeliğinin ilk dönemlerinde Hz. Âişe, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde olduğu gibi fetva vermek, hadis rivayet etmek gibi ilmî faaliyetlerine aynen devam etmişti.⁹⁹⁴ Hz. Osman'ın hilafetinin sonraki yıllarında Hz. Âişe'nin yönetime karşı olan tavrında nasıl bir tutum izlediği ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a karşı sert bir tutum

⁹⁹⁰ Abdürrezzâk, XI, 232-233; Ahmed b. Hanbel, III, 218-219; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 26, 27; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 296; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 122.

⁹⁹¹ Heysemî, IX, 96; Afgânî, s. 42.

⁹⁹² Useym: Osman isminin ismi tasgiri olup Osmancık manasına gelmektedir.

⁹⁹³ Ahmed b. Hanbel, XIX, 160-161; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 373; Heysemî, IX, 98-99; Afgânî, s. 41.

⁹⁹⁴ Afgânî, s. 39.

sergilemeye başladığını ve asilere bazı konularda yardımcı olduğunu iddia etmektedirler. Biz bu görüşlere katılmadığımızı ifade etmekle birlikte Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın sert bir muhalifi olarak gösteren rivayet ve yorumları da naklederek bu konuya başlamayı uygun buluyoruz.

Örneğin Afgânî, Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefeti şöyle tasvir etmiştir: "Hz. Osman'ın yumuşak huylu olması insanları onun aleyhinde cesaretlendirmeye başladı. Hz. Osman'ın yaptığı bazı icraatları sebebiyle onun aleyhinde birtakım sesler yükselmeye başladı ve bu söylentiler hilafetinin son dönemlerinde iyice arttı. Hal böyle olup durum tersine dönünce, biz Hz. Âişe'yi şiddetli muhalefet hareketini yönlendiren kişi olarak görüyoruz. Hz. Osman, Hz. Âişe'nin bu muhalefetin başını çekmesinden son derece rahatsızdı. Hz. Âişe'nin bu siyasi muhalefetin içine girmesi şer ve fesat ehlinin onun yöneticilik konumunu ele geçirmesiyle sonuçlandı. Olaylar Hz. Âişe'nin kendisinin bile istemediği bir mecraya doğru gitti. Sonuçta bu siyasi muhalefet hareketi Hz. Âişe'nin kontrolünden çıktı ve fitnecilerin eline geçerek iki feci olaya sebebiyet verdi. Hz. Âişe sebep olduğu bu olaylardan dolayı en çok üzüntü duyan ve pişman olan kişiydi."⁹⁹⁵

Hz. Âişe'nin Hz. Osman aleyhindeki muhalefette önemli bir rol üstlendiğini savunanlara göre bu muhalefetin ilk sebebi Hz. Âişe'nin kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osman'a muhalif olmasıydı.⁹⁹⁶ Hatta daha da ileri gidilerek Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ı hilafetten indirerek kardeşi Muhammed'i halife yapmak istediği bile iddia edilmiştir.⁹⁹⁷ Fakat yazar bu tezini ispatlayabilecek bir rivayet ortaya koyamamıştır.

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefetinin ikinci bir sebebi olarak da kendisine Hz. Ömer devrinde verilen maaşın Hz. Osman döneminde Rasûlullah'ın diğer eşleriyle aynı seviyeye azaltılması zikredilir.⁹⁹⁸ Önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde aktardığımız üzere Hz. Ömer döneminde Hz. Âişe'ye fazla atıyye verildiği bilgisi birçok rivayetle tenakuz halinde olup bu sebeple bu rivayetin doğru olduğunu

⁹⁹⁵ Afgânî, s. 39-40.

⁹⁹⁶ Afgânî, s. 44-45.

⁹⁹⁷ Ferrûh, Ömer, *Târîhu Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Emevîyye*, Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 7. Baskı, Beyrût, 1986, s. 118.

⁹⁹⁸ Afgânî, s. 45; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 75; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 147; Savaş, *Râşid Halîfeler Devrinde Kadın*, s. 211-212; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 103. Şîî rivayetlerinde bu olay çok abartılı bir şekilde işlenmiştir. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın Hz. Osman ile karşılıklı lanetleşmelerinden vs. bahsedilmektedir. Bkz. Arı, s. 460-461.

düşünmüyoruz. Bu sebeple zaten olmayan bir atıyye fazlalığının Hz. Osman döneminde düşürülmesi söz konusu değildir. Ayrıca Hz. Osman'ın halife olur olmaz maaşlara ilave yaptığı rivayet edilmektedir.⁹⁹⁹ Tüm müslümanların maaşlarına zam yapan Hz. Osman'ın Hz. Âişe'nin maaşını düşürmesi akla uygun gelmemektedir.

Hz. Âişe'yi, Hz. Osman'ın şiddetli muhalifleri arasında gösteren rivayetlerde Talha ve Zübeyr de Hz. Âişe ile birlikte zikredilmektedir.¹⁰⁰⁰ Şi'iler tarafından uydurulduğunu düşündüğümüz bu rivayetlerle Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı mücadele eden bu kişiler hilafet düşkünü olarak ve Hz. Osman'ın asıl katilleri olarak gösterilmek istenmiştir.

Bu bilgiyi eserlerine alan müverrihler sahih kaynaklarda bulunmayan ve hatta çelişen bazı rivayetleri de bize ulaştırmışlardır.

Örneğin Hz. Âişe Hz. Osman'a muhalefette o kadar şiddetliydi ki Hz. Peygamber'in saçından bir tutamı, ayakkabısını ve elbisesini kaldırarak Hz. Osman'a: "Rasûlullah'ın sünnetini ne kadar hızlı terk ettiniz." demişti. Bunun üzerine hayâsıyla ve yumuşak mizacıyla şöret kazanan Hz. Osman sinirden ne söyleyeceğini bilemeyecek kadar öfkelenmiş ve Ebû Kuhâfe ailesi hakkında sert sözler söylemişti.¹⁰⁰¹ Hz. Osman'ın mizacına tam zıt olan bu davranışların Hz. Ebû Bekir'in ailesine ve Rasûlullah'ın hanımına karşı sadır olması ihtimal dâhilinde gözükmemektedir. Şayet Hz. Osman sinirden kendisini kaybedecek bir insan olsaydı, kendisini öldürmek için gelen isyancılarla savaşılmasını isterdi.

Bazı rivayetlerde muhalefetin düzeyi biraz daha artırılarak Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın elbiselerinden birini evinin bir köşesine asarak yanına gelenlerin tümüne: "İşte bu Rasûlullah'ın elbisesi hâlâ eskimediği halde; Osman onun sünnetini eskitmiştir."¹⁰⁰² dediği rivayet edilir.

⁹⁹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 216.

¹⁰⁰⁰ Makdîsî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/966), *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, yy., ts., V, 205; Vida, a.g.m., IX, 430; Bodley, s. 378-379; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 99. Hatta daha da ileri gidilerek Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefeti başlatan kişi olduğu, ölünceye kadar da bu işi sürdürdüğü ve Hz. Osman ile Hz. Âişe'nin birbirlerinin canına kastedecek derece de düşman oldukları iddia edilmektedir. Bkz. Makdîsî, V, 205; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 103-104; Arı, s. 509-510.

¹⁰⁰¹ Makdîsî, V, 205; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 122-123.

¹⁰⁰² İbn Ebî Hadîd, Abdülhamîd b. Hibetullah b. Muhammed b. Hüseyin (ö. 656/1258), *Şerhu Nehcü'l-Belâgâ*, tah. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, yy., ts., VI, 215; Afgânî, s. 66; Arı, s. 461-462; Sarıcık, Murat, *İlim Şehrinin Kapısı Hz. Ali*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010, s. 317.

Hatta Hz. Osman'a ilk olarak Na'sel¹⁰⁰³ lakabını takanın Hz. Âişe olduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Hz. Âişe: "Na'sel'i öldürün. Allah Na'sel'i kahretsin." diyordu. Hz. Âişe Mekke'deyken Hz. Osman'ın ölüm haberi kendisine geldiğinde: "Na'sel helak olsun." demişti.¹⁰⁰⁴ Şifler Hz. Osman'ın ölüm emrini verenin de Hz. Âişe olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁰⁰⁵

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefet ettiğini belirten başka bir rivayet de Velîd b. Ukbe'nin haddi gerektirecek bir iş yaptığına dair şهادette bulunan Kûfeli bir heyete Hz. Osman'ın inanmayıp onları tehdit ettiği aktarılmaktadır. Bu heyet Hz. Âişe'ye gelerek ondan yardım istemiş Hz. Osman ile aralarında geçenleri, Hz. Osman'ın onları kovduğunu ve tehdit ettiğini ona söylemişlerdi. Hz. Âişe bunun üzerine: "Muhakkak Osman hadleri ihlal etmiş, şahitleri de tehdit etmiştir." demişti.¹⁰⁰⁶ Hatta bazı rivayetlerde Hz. Osman ve Hz. Âişe'nin birbirine ağır hakaretler ettikleri bu olaya şahit olanların da iki gruba ayrılarak Hz. Osman ve Hz. Âişe taraftarları olarak birbirleriyle kavga ettikleri belirtilmektedir.¹⁰⁰⁷

Fakat elimizdeki çok daha güvenilir kaynaklarda Hz. Osman tarafından Velîd b. Ukbe'nin azledildiği¹⁰⁰⁸ ve Hz. Ali tarafından kendisine had uygulandığı bilgisi yer almaktadır.¹⁰⁰⁹

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefet ettiğini belirten başka bir rivayet de farklı Kur'ân nüshalarının yakılması meselesi hakkındadır. Rivayete göre Abdullah b. Mes'ûd mushafını Medine'ye göndermekten kaçınmış, Hz. Osman'ın emri olmasına rağmen o mushafı Abdullah b. Âmir'e teslim etmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Hz. Osman sinirlenmiş ve Abdullah b. Mes'ûd'un kendisine gönderilmesini emretmiştir. Hz. Osman bu olayda da kendisini kontrol edemeyecek kadar sinirlenmiş ve Abdullah b. Mes'ûd Medine'ye gelip mescide girdiğinde kürsüde insanlara hitap eden Hz. Osman onun içeri girdiğini görerek şöyle demişti: "Dikkat

¹⁰⁰³ Na'sel uzun sakallı bir yahudi olup, Hz. Osman'ı sakalı uzun olduğu için ona benzetmişlerdi. Erkek sırtlana da Na'sel denir. Bkz. Zehebî, *Târîh*, III, 444; Afgânî, s. 66; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 173.

¹⁰⁰⁴ İbn Ebî Hadîd, VI, 215; Afgânî, s. 66; Fıglalı, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2012, s. 63; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 23; Arı, s. 434, 508.

¹⁰⁰⁵ Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 173.

¹⁰⁰⁶ Afgânî, s. 46; Demirel, a.g.m., III, 133.

¹⁰⁰⁷ İsfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî (ö. 356/967), *Egânî*, tah. Semîr Câbir, Daru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrût, ts., V, 143; Afgânî, s. 46-47.

¹⁰⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, II, 491; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, s. 136.

¹⁰⁰⁹ İbn Mâce, *Hudûd* 16; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 4.

edin. Kötü bir hayvancığı size takdim ediyorum.” Abdullah b. Mes‘ûd bu söze şöyle karşılık vermişti: “Ben öyle değilim. Ben Bedir Gazvesi’nde ve Rıdvân Biati’nde Rasûlullah’ın arkadaşıyım.” Evinde bulunan Hz. Âişe bu durumda kendisine hâkim olamayıp: “Ey Osman! Sen bunları Rasûlullah’ın arkadaşına mı söylüyorsun.” diye seslenmişti. Hz. Osman, Abdullah b. Mes‘ûd’un ayağından sürüklenmesini emretti. Bunun neticesinde Abdullah b. Mes‘ûd’un iki kaburga kemiği kırıldı. Hz. Âişe bu konuda çok konuşmuş ve birçok sözler söylemişti.¹⁰¹⁰

Hz. Âişe’nin Hz. Osman’a muhalefet etmesine sebep olan başka bir olay da Ammâr b. Yâsir hakkındadır. Hz. Osman beytûlmâlden kendi hanımları için emanet takılar aldığı anda insanlar Hz. Ömer’in usulüne alışık oldukları için Ammâr b. Yâsir Hz. Osman’a muhalefet etmişti. Hz. Osman Ammâr’ı çağırarak ona hakaret etmiş ve onu bayılana kadar dövmüştü. Ammâr daha sonra Rasûlullah’ın zevcesi Hz. Ümmü Seleme’nin evine geldi. Öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamadı. Bunun üzerine Hz. Ümmü Seleme Ammâr’a yapılan bu davranışa çok kızdı. Ammâr’a yapılanlar Hz. Âişe’ye ulaştığı zaman o da sinirlendi. Rasûlullah’ın saçlarından bir tutamı, elbiselerinden birini ve ayakkabılarından birini çıkararak: “Peygamberimizin sünnetini ne çabuk unuttunuz. İşte onun saçı, işte elbisesi ve işte ayakkabısı! Onlar hâlâ eskimemiştir.” demişti. Hz. Osman Hz. Âişe’nin bu tepkisine çok sinirlendi. Hatta ne dediğini dahi bilmiyordu. Mescid-i Nebevî karıştı. İnsanlar: “Sübhânallah! Sübhânallah! diyorlardı. Amr b. Âs da insanların arasında taaccüb ve tesbih edenlerdendi.¹⁰¹¹

Yine aynı rivayetlerde Hz. Âişe’nin Hz. Osman’a karşı niçin muhalefet ettiğinin cevabı da vardır. Hz. Âişe’nin bu muhalefedinin tek sebebi kendi kabilesi olan Teym’e hilafeti geri çevirmek ve akrabası olan Talha’yı halife yapmaktır. Bu rivayetlerde Hz. Âişe hiçbir güzel özelliği olmayan, gözünü makam hırsı bürümüş bir muhteris olarak gösterilmek istenmiştir.

Talha b. Ubeydullah’ın Hz. Osman’a karşı oluşan muhalefette çok büyük bir etkisi olduğunu savunan rivayetler de bu kurgu üzerinden kurulmuştur. Diğer sahâbilerde olduğu gibi Talha da Hz. Osman döneminde yapılan bazı yanlış icraatlar

¹⁰¹⁰ Ya‘kûbî, II, 66; Afgânî, s. 48-49; Demirel, a.g.m., 132-133.

¹⁰¹¹ Afgânî, s. 49; Demirel, a.g.m., III, 135. Krş. Abdürrezzâk, XI, 353-356; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 134-135; Arı, s. 499.

dolayısıyla Hz. Osman'ı eleştirmekteydi. Fakat bu eleştirinin Şif rivayetlerde gösterildiği kadar ileri düzeyde olduğunu düşünmüyoruz.

Talha ve Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın çok şedid muhalifleri arasında gösteren bazı rivayetleri buraya almak istiyoruz. Bu rivayetlerle insanların zihninde uyanması istenilen düşünce, Hz. Âişe ve Talha hilafeti ele geçirmek için Hz. Osman'la çok fazla mücadele etmişlerdir ve onlar Hz. Osman'ın gerçek katilleridir. Hz. Âişe ve Talha hilafeti ele geçirmek için Hz. Ali ile de aynı şekilde mücadele etmişlerdir.¹⁰¹²

Hz. Osman muhasara altındayken Talha halife olmak için harekete geçmişti. Hilafeti ele geçirmeye çok yaklaşmış, beytül mâlin ve hazinelerin anahtarlarını ve gözetimini ele geçirmişti. Bundan dolayı insanlar ona meyletmiş ve sanki halife olmuş gibi kapısında izdiham oluşmuştu. Talha'nın bu hareketi Hz. Osman'a çok büyük bir üzüntü vermiş ve Ali b. Ebû Tâlib'e haber göndermişti. Hz. Ali gelince ondan yardım istedi. Hz. Ali'ye kardeşlik, akrabalık, ahit ve misak hakkını hatırlattı. Bunun üzerine Hz. Ali de Hz. Osman'a yardım etmek üzere kalktı ve ona hayır vaat etti. Hz. Ali: "Benden haber bekleyin." deyip Hz. Osman'ın yanından çıkıp mescide girdi. Üsâme b. Zeyd'i mescidin önünde otururken gördü. Onu çağırıp elinden tutarak, Talha'ya gitmek üzere mescidden çıktılar. Talha'nın evine geldiklerinde evin insanlarla dolup taşığını gördüler. Hz. Ali: "Ey Talha! Senin içine düştüğün bu durum nedir?" dedi. Bunun üzerine Talha: "Ey Eba'l-Hasen! Bu iş benim kontrolümden çıktı." dedi. Hz. Ali ise cevap vermeden oradan ayrıldı. Beytül mâle giderek: "Kapıyı açın." dedi. Kapıyı açmaya muvaffak olamayınca kapının kırılmasını emretti. Kapı kırılınca Hz. Ali: "Malları çıkarın ve insanlara dağıtın." dedi. Bu haber Medine sokaklarında yayıldı. Hatta Talha'nın evinde bulunanlara da ulaşınca onun yanından ayrıldılar. Talha'yı evde tek başına bıraktılar. Keder onu yiyip bitiriyordu.

Bu haber Hz. Osman'a ulaşınca Talha'ya karşı nefsinde rahatlık hissetti ve çok sevindi. Talha pişman olduktan sonra özür dilemek için Hz. Osman'dan izin istedi. Onun yanına gelince de: "Ey müminlerin emiri! Allah'a istiğfar ediyor ve ona

¹⁰¹² Şifler'in bu konuda gayet başarılı oldukları aşikârdır. Cemel Savaşı'nı konu edinen birçok yazar Hz. Âişe Talha ve Zübeyr'in bu yolculuğa çıkarken tek amaçlarının Hz. Ali'yi hilafetten indirmek olduğunu iddia etmektedirler. Bkz. Şehbenderzâde Ahmed Hilmi (ö. 1332/1914), *İslam Tarihi*, çev. Cem Zorlu, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009, s. 347; Cihan, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Etüt Yayınları, 2. Baskı, Samsun, 1997, s. 109-110.

tövbe ediyorum. Ben bir işi murat ettim de bu sebeple Allah benimle kendi arasını ayırdı.” deyince Hz. Osman da: “Vallahi! Sen tövbe ederek değil, mağlup olarak geldin. Ey Talha! Allah sana yeter.” dedi.¹⁰¹³

Afgânî muhtemelen bu rivayetin doğru olduğunu düşünerek rivayete şöyle bir açıklamayla birlikte girmiştir: “Talha’ya gelince o Hz. Ömer’in içlerinden birisinin kendisinden sonra halife olması için vasiyet ettiği altı kişilik şûradan birisi olduğundan beri halifeliği çok istiyordu. Ancak halifelik Hz. Osman’a verilmişti. Hz. Osman aleyhinde olanlar çoğalınca, Talha da onların başında yer aldı. Hz. Osman’a karşı ayaklananlar Medine’ye gelince, Talha da Hz. Osman’ın azlinden veya katlinden sonra halife olmak için hazır bekliyordu.”¹⁰¹⁴

Talha’nın beytûlmâlî ele geçirdiğini ifade eden bu rivayet bazı rivayetlerle de çelişmektedir. Çünkü bu rivayette beytûlmâlî Hz. Ali tarafından boşaltıldığı haber verilmektedir. Ancak Hz. Osman’ı öldüren asilerin, onun evini ve beytûlmâlî yağmalamış olmaları¹⁰¹⁵ bu rivayete şüpheyi yaklaştırmamızı gerektirmektedir. Ayrıca asilerin yağmaladığı beytûlmâlde o esnada birçok malın bulunduğu özellikle zikredilmektedir.¹⁰¹⁶

Bu rivayet üzerine inşa edilmiş başka bir rivayette de Talha’nın halife olmasını çok arzu eden Hz. Âişe bu husus hakkında İbn Abbâs’la tartışmaktadır. Hac mevsiminde Hz. Osman Abdullah b. Abbâs’ı hac için görevlendirmişti. İbn Abbâs Medine’den çıkıp es-Salsal mevkiinde Hz. Âişe’ye yetişti. Hz. Âişe ona hitaben: “Allah’tan senin için yardım talep ediyorum. Şüphesiz sana keskin bir dil verilmiştir. Sen bu adamı (Hz. Osman) güç bir zamanda terk ediyor ve onun hakkında insanları şüpheyi sevk ediyorsun. Onların basiretleri kaybolmuştur. Sen onlara doğruyu anlatıp onlar için bir yol gösterici olurdun. İnsanlar şehirlerden kararlaştırılmış bir iş için geldiler.” dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: “Şüphesiz ben Talha b. Ubeydullah’ın beytûlmâlînin hazinelerinin anahtarlarını aldığını gördüm. Eğer ona fırsat verilirse amcasının oğlu Ebû Bekir’in yaşantısını sürer.” dedi. İbn Abbâs da: “Ey annem! Eğer bu adama bir şey olursa, insanlar ancak sahibimize (Hz. Ali) sığınurlar.” dedi.

¹⁰¹³ Taberî, *Târîh*, II, 698; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 57-58, Afgânî, s. 99-101; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 179-180.

¹⁰¹⁴ Afgânî, s. 99-100.

¹⁰¹⁵ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 68; Zehebî, *Târîh*, III, 454-455; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 316; Yiğit, “Osman”, *DİA*, XXXIII, 441.

¹⁰¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 316.

Bunun üzerine Hz. Âişe: “Güzel! Seninle bu konuda büyüklük yarışına ve mücadeleye girmek istemiyorum.” dedi.¹⁰¹⁷

Talha’nın beytûlmâlin anahtarlarını ele geçirdiğini ifade eden rivayeti doğru kabul eden Afgânî aynı rivayetin devamı niteliğinde olan bu rivayet hakkında: “Hz. Osman’ın azli veya katli durumunda Hz. Âişe’nin gönlüne amcasının oğlu Talha’ya biat edilmesi fikrinin geldiğini uzak görmemekle birlikte bu haberin uydurma olduğu gayet açıktır.” demiştir.¹⁰¹⁸ Bu örnekte de açıkça görüldüğü üzere rivayetlerin aşırı şekilde tenakuzlar barındırması bu konu hakkında çalışan yazarları da büyük tenakuzlara düşürmüş, yazarlar hangi rivayetleri doğru hangilerini yanlış kabul edecekleri hakkında tam anlamıyla aciz durumda kalmışlardır.

Yine Hz. Âişe’nin Talha’nın halife olmasını istediğini gösteren farklı rivayetlerde Hz. Âişe’nin bu isteğinin dozunu artırmışlardır.

Hz. Âişe’ye atfedilen rivayetlerde halifeliliğin Talha’ya verilmesini arzulayan Hz. Âişe’nin şöyle dediği iddia edilmiştir: “Zü’l-İsba’,¹⁰¹⁹ Ebû Şebl¹⁰²⁰ ve amcamın oğlu bu işe layıktır. Ona biat edilirken onun parmağına bakar gibiyim... Develeri harekete geçirip coşturdular. Evet, Zü’l-İsba’ baban ne iyi adamdı!... Onlar Talha’ya denk birini bulabilirler mi?”¹⁰²¹ Rivayetlerde kullanılan Zü’l-İsba’ ve Ebû Şebl künyelerinin Talha hakkında kullanılmasının örneği bu rivayet dışında görülmemektedir. Sadece Şîî eğilimli kaynaklarda geçen bu rivayetin uydurma olduğu gayet açıktır. Hz. Âişe hakkında çizilen insan portresi onun gerçek şahsiyetinin çok uzağındadır.

Benzer rivayetlerde Hz. Osman’ın şehadetinden sonra Hz. Ali’ye biat edildiği haberi Hz. Âişe’ye ulaşınca onun bütün hayalleri yıkılarak ümitsizlik içinde şöyle söylediği iddia edilmiştir: “Helak olasıcalar! Helak olasıcalar! Asla bu işi tekrar Teym kabilesine geri vermeyecekler.”¹⁰²²

¹⁰¹⁷ Taberî, *Târîh*, II, 685; Afgânî, s. 78-79.

¹⁰¹⁸ Afgânî, s. 79.

¹⁰¹⁹ Talha’nın kolu felçli olduğu için bu duruma atfen böyle söylenmiş olabilir.

¹⁰²⁰ Manası “aslan babası” olup, muhtemelen Talha’yı övmek için kullanılmıştır.

¹⁰²¹ İbn Ebî Hadîd, VI, 215; Afgânî, s. 80. Krş. Ya’kûbî, II, 78.

¹⁰²² İbn Ebî Hadîd, VI, 216; Afgânî, s. 80. Afgânî bu rivayet hakkında: “İbn Ebî Hadîd’in bu rivayetinde Hz. Âişe’ye nispet olunan sözler çocuklardan bile sadır olmayacak şeyler iken Hz. Âişe gibi akıllı, mütedeyyin ve sağduyulu olan birisi hakkında kesinlikle düşünülemez. Belli ki bu haberi uyduran, Hz. Âişe’nin zekâsını, belagatini ve ilmini hesaba katmadan, sanki önünde akıl hastanesindeki bir kadın hasta gibi onu tasavvur etmiştir.” demiştir. Bkz. Afgânî, s. 80.

Hız. ÂiŖe ve Talha arasındaki iliŖki düzeyi yine Ŗif uydurması olduğunu d Ŗ nd ė m z bazı rivayetlerde çok farklı boyutlara taŖınmıŖtır. Buna göre Talha: “Hız. Peygamber vefat ederse onun hanımlarını (Hız. ÂiŖe) nik hlarız. Allah Muhammed’i amcakızlarımıza bizden daha çok hak sahibi yapmamıŖtır.” demiŖtir. Bunun  zerine: “Sizin Allah’ın peygamberini incitmeye hakkınız yoktur; arkasından hanımlarını nik hlayamazsınız da.”¹⁰²³ âyeti nâzil olmuŖtur.¹⁰²⁴

Hız. ÂiŖe ve diğer sahb leri suçlu göstermek isteyenler bazen de sahb enin diliyle rivayetler uydurmuŖlardır. Fitne döneminde tarafsız kalan Sa’d b. Eb  Vakkâs’a Ŗ yle bir söz atfedilmektedir: “Osman’ı öldüren kılıcı ÂiŖe kınından çıkardı, Talha bile di, Ali zehirledi ve Zübeyr de iŖaret edip sustu.”¹⁰²⁵ Hâlbuki Hız. Ali, Talha, Zübeyr ve Hız. ÂiŖe’nin Hız. Osman’ın öldürülmesi olayını tertipleyenler olmadıkları açıktır.¹⁰²⁶ Fakat bu rivayet Emevîler’in tam da kabul etmek istedikleri katil zanlılarını bir araya getirmesi açısından dikkat çekicidir.¹⁰²⁷ Hilafetin en güçlü adayları yine hilafetin güçlü bir adayı olan Sa’d b. Eb  Vakkâs tarafından zemmedilmektedir. Hatta daha da ileri gidilerek oğlu Muhammed’in bile Hız. Osman’ın katlinden babası Talha’yı, Hız. ÂiŖe’yi ve Hız. Ali’yi sorumlu gördüğüne dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁰²⁸

Konuyla ilgili benzer bir rivayette bu kez Mugîre b. Ŗu’be, Hız. ÂiŖe’yi Hız. Osman’ın katliyle suçlamaktadır. Mugîre b. Ŗu’be Hız. ÂiŖe’nin yanına girince Hız. ÂiŖe ona hitaben: “Ey Abdullah’ın babası! Ŗayet sen beni Cemel günü g rm Ŗ olsaydın o gün benim hevdecime oklar isabet etmiŖ ve hatta bazıları benim bedenime isabet etmiŖti.” dedi. Mugîre b. Ŗu’be: “Vallahi! İsterdim ki onların bazıları sana isabet edip seni  ld rseydi.” Hız. ÂiŖe: “Allah sana rahmet etsin. Niçin böyle söylüyorsun?” dediğinde Mugîre b. Ŗu’be: “Osman aleyhindeki mücadelenin keff reti olurdu.” Bunun  zerine Hız. ÂiŖe: “Vallahi! Sen böyle söylüyorsun. Ancak Allah biliyor ki ben Osman’ın katlini istemedim. Yine Allah biliyor ki ben mücadele etmek istedim. Benimle mücadele edildi. Ben ok atmayı istedim. Bana ok atıldı. Ben

¹⁰²³ Ahzab 33/53.

¹⁰²⁴ Arı, s. 417, 459-460; Efendioğlu, s. 257; Abbott, s. 58; Hıfînî, s. 327.

¹⁰²⁵ Afgânî, s. 80.

¹⁰²⁶ Sarıçam, İbrahim, *Emevî-H Ŗim  İliŖkileri İslâm  ncesinden Abbâsilere Kadar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1997, s. 247. KrŖ. Demircan, Adnan, *Ali-Muâviye Kavgası*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 88.

¹⁰²⁷ Afgânî, s. 80-81; Gölpınarlı, s. 178.

¹⁰²⁸ İbn Kuteybe, *el- m me*, I, 58; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, II, 45.

isyan etmeyi istedim. Bana isyan edildi. Eğer Osman'ın öldürülmesini isteseydim. Ben öldürülürdüm.” demiştir.¹⁰²⁹

Bize göre Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefeti rivayetlerde abartıldığı kadar büyük değildi. Hz. Âişe özellikle Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer gibi ashâbın büyüklerinin vefatından sonra toplumun en önde olan şahsiyetlerinden biri haline gelmişti. Sahip olduğu bu makam sebebiyle Hz. Osman'ın muhalifleri de dâhil toplumun her kesiminden insanlar gelerek şikâyetlerini ona arz ediyorlardı.¹⁰³⁰ Hz. Âişe bu insanların yönlendirmeleri dâhilinde Hz. Osman'dan bazı isteklerde bulunmuş olabilir. Fakat bu küçük fikir ayrılıklarının rivayetlerde abartıldığı derece büyük bir düşmanlığa dönüşmesi mümkün gözükmemektedir.

Örneğin Mısırlılar Amr b. Âs'tan sonra Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'in başlarına vali olmasını tasvip etmemiş ve çeşitli gerekçelerle Hz. Osman'dan onu görevden almasını istemişlerdi. Bu arada Abdullah şikâyetçilerden birini döverek öldürmüştü. Bu gelişmeler üzerine Hz. Âişe: “Muhammed'in ashâbı size geldi ve bu adamı azletmenizi istedi de siz bunu geri mi çevirdiniz? Bir de bu adam o insanlar içinden birini katletti; sizden bu insanlar için valinize karşı adaletli davranmanızı istiyorum.” diyerek Hz. Osman'a haber göndermişti.¹⁰³¹ Bize göre Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefetine en uç nokta bu olaydı. Hz. Âişe bir valisini azletmesini Hz. Osman'dan istemişti.

Afgânî bir kereye mahsus olan bu olayı biraz abartarak: “Bu dönemde Hz. Âişe ansızın siyaset sahnesine çıkıyor. Valilerin azledilmesinde ve atanmasında kendi fikirlerini dikte ederek Hz. Osman'ın yaptığı birçok işte ona şiddetli bir şekilde muhalefet ediyordu. Bu yaptıklarıyla birlikte Hz. Âişe tehlikeli ve şiddetli bir muhalefete liderlik yapıyordu. Tüm bu olaylar Hz. Âişe'yi isteği dışında ve farkında olmaksızın İslâm tarihinde “yevmü'd-dâr” olarak bilinen o uğursuz güne kadar devam etti. “Yevmü'd-dâr” diye isimlendirilen o uğursuz gün; şehit ve sabırlı halife

¹⁰²⁹ İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdurabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-İkdü'l-Ferîd*, tah. Abdülmecîd et-Terhînî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1983, V, 46-47; Abbott, s. 168-169; Afgânî, s. 82. Krş. Abdürrezzâk, XI, 447; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 162.

¹⁰³⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 35; Zehebî, *Târîh*, III, 458; İbn Haldûn, I, 301-302; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 127; Efendioğlu, s. 236-237.

¹⁰³¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 35; Zehebî, *Târîh*, III, 458; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 127; Afgânî, s. 46; Fayda, Mustafa, “Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 131; Demirel, a.g.m., III, 136.

Hiz. Osman'ın bir fitne ehli tarafından katledildiği gündür." demiştir.¹⁰³² Afgânî'nin ifade ettiği gibi Hiz. Âişe'nin valilerin atanmasına ve azline müdahale ettiği doğru değildir. Bu tezi ispatlayabilecek ikinci bir rivayet bulunmamaktadır.

Hiz. Âişe'nin Hiz. Osman'ın yönetimine müdahale ettiği ikinci bir hadise de şu olaydır: Hiz. Osman'ın Kûfe valisi Sa'îd b. As, Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkas ile aralarındaki bir sürtüşmeden dolayı Hâşim'i dövdürmüş ve evini yaktırmıştı. Durum Hiz. Osman'a iletilince o, Sa'îd'e aynı cezaların verilmesi görevini Sa'd b. Ebû Vakkâs'a verdi. Ancak Hiz. Âişe Sa'd b. Ebû Vakkâs'a ricada bulunarak onun evinin yakılmasını engellemişti.¹⁰³³

Yine Hiz. Âişe'nin muhalefeti sadedinde şu sözlerini de çok önemsemekteyiz. Hiz. Âişe Hiz. Osman öldürüldüğü zaman: "Sizin kırbaçlanmanıza kızdım. Osman'ın kılıçla vurulmasına nasıl kızmayayım. Onu o kadar ayıpladınız ve kınadınız ki günahsız hale getirdiniz. Sonra da onu öldürdünüz."¹⁰³⁴ Hiz. Âişe'nin burada belirttiği: "Sizin kırbaçlanmanıza kızdım." sözü Hiz. Osman döneminde bazı istenmeyen olayların yaşandığı ihtimalini akla getirmektedir. Fakat bu şiddet gerçekten Ammâr b. Yâsir ve Abdullah b. Mes'ud gibi büyük sahâbîlere mi uygulanmıştı? Ne kadar şiddetliydi? Rivayetler bu kadar müphem ve farklıyken bunu kesin olarak bilmemiz mümkün gözükmemektedir.

Hiz. Osman muhasara altındayken Hiz. Âişe'ye Hiz. Osman muhaliflerinin reislerinden biri olan Eşter gelmişti. Hiz. Âişe'ye hitaben: "Ey müminlerin annesi! Şu adam hakkında ne söylüyorsun? Her ne kadar sarîh olarak ifade etmese de Hiz. Âişe Eşter'in bu sözle neyi kastettiğini çok iyi biliyordu. Hiz. Âişe onun bu muradından ürkmüş ve net olarak şu cevabı vermişti: "Müslümanların kanlarını dökmeyi, imamlarını katletmeyi ve onların canlarını helal görmeyi emretmekten Allah'a sığınırım." Bunun üzerine Eşter: "Bize mektup yazan sizdiniz. Şimdi harp ile burun burunayken bizi ondan nehyediyorsunuz." demişti.¹⁰³⁵

Eşter'in yukarıdaki rivayette bahsettiği mektup yazılması olayı bir gerçektir. Fakat bu mektupları Hiz. Âişe ve diğeri sahâbîler adına yazanlar başkalarıydı.

Hiz. Âişe, Hiz. Osman'ın katlinden sonra: "Onu kirden temizlenmiş elbise gibi bıraktınız. Sonra da koç boğazlar gibi onu boğazlayarak kurban ettiniz. Oysa Osman

¹⁰³² Afgânî, s. 40.

¹⁰³³ İbn Sa'd, V, 24; Demirel, a.g.m., III, 136; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 204.

¹⁰³⁴ Halîfe b. Hayyât, s. 104; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 339.

¹⁰³⁵ Afgânî, s. 77; Demirel, a.g.m., III, 138.

önceleri şimdikinden farklı biri miydi?” dediğinde yanında bulunan Mesrûk: “Bu senin işindir. İnsanlara mektup yazıp ona karşı ayaklanmalarını emreden sen değil misin?” demişti. Bunun üzerine Hz. Âişe de: “Hayır. Müminlerin inandığı, kâfirlerin inkâr ettiği Allah’a yemin olsun ki onlara beyaz üzerine siyah yazmadım. Sadece bu oturduğum yerde oturdum.” demişti. Rivayetin râvilerinden A‘meş: “İnsanlar o mektubun onun ağzından yazıldığı görüşünde idiler.” demiştir.¹⁰³⁶

O dönemde isyanı planlayanlar Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe adına Hz. Osman’ı kötüleyen mektuplar uydurmuşlardı.¹⁰³⁷ Bu mektuplarda, insanları Hz. Osman’a karşı savaşılmaya ve İslâm’a yardım etmeye davet ediyorlardı. O gün için bunun en büyük cihâd olduğunu söylüyorlardı.¹⁰³⁸

Hz. Âişe’nin Hz. Osman’ın öldürüldüğünü işittiğinde sarf ettiği sözler de aralarında hiçbir husumetin olmadığını en büyük delilidir. Hz. Âişe, Hz. Osman’ın öldürülmesi üzerine son derece üzülmüş ve öfkelenmişti. O bu üzüntü ve öfkesinde son derece samimiydi. O kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir’e Hz. Osman’ın aleyhinde çalıştığı için öfkelenmiş ve onu “Müzemmem”¹⁰³⁹ diye isimlendirmişti. Hz. Âişe kardeşine ve Hz. Osman’ın öldürülmesinde rolü olanlara şöyle beddua etmişti: “Allah Osman’ın aleyhinde çalışan Müzemmem’i katletsin. Dalalet üzerinde olan İbn Bedîl’in kanını akıtsın. İbn Temîm’in önde gelenlerini katında değersiz kılsın. Eşter’e hedefi şaşmayan oklarından bir oku fırlatsın.” Hz. Âişe’nin bedduasının ulaşmadığı kimse kalmamıştı.¹⁰⁴⁰

Talk b. Hassân: “Hz. Osman öldürüldü. Biz, Muhammed’in sahâbîleri arasına dağıldık. Gidip onlara Osman’ın öldürülmesi hakkındaki fikirlerini sorduk. Hz. Âişe’nin bu hususta şöyle dediğini işittim: “Osman, haksız yere öldürüldü. Allah onun katillerine lanet etsin.”¹⁰⁴¹

Hz. Âişe Hz. Osman’ın öldürüldüğü haberini alınca: “Onu öldürdüler. Akrabaya ilgi göstermek bakımından hepsinden daha ileriye. Allah’tan hepsinden

¹⁰³⁶ İbn Sa’d, III, 60; İbn Ebî Şeybe, XVII, 87; Halife b. Hayyât, s. 104; Afgânî, s. 78.

¹⁰³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 277; Yiğit, “Osman”, *DİA*, XXXIII, 441.

¹⁰³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 277; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 23.

¹⁰³⁹ Kınanan ve yerilen manasına gelmektedir. Bkz. Çağrı, Mustafa, “Zem”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 234.

¹⁰⁴⁰ Afgânî, s. 82-83.

¹⁰⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 340.

daha çok korkardı.”¹⁰⁴² “Yemek kabını yıkar gibi onu yıkayıp temizlediniz, sonra da öldürdünüz.” demişti.¹⁰⁴³

Görüldüğü gibi Hz. Âişe Hz. Osman’ın ölümü üzerine ona olan saygı ve sevgisini ifade eden gayet güzel şeyler söylemiştir. Yukarıdaki rivayetlerde çizilen Hz. Âişe portresi ile bu sözleri söyleyen Hz. Âişe aynı kişi olamaz.

IV. HZ. ALİ DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

A. Hz. Ali’nin Hilafeti ve Karışıklıkların Artarak Devam Etmesi

Hz. Osman’ın katlinden sonra Hz. Ali’nin göreve getirilmesinin sahâbenin tasarrufunda olup olmadığı hususunda siyer âlimleri ihtilaf etmişlerdir.¹⁰⁴⁴ Birbirinden çok farklı ve hatta zıt manaları içeren birçok rivayet bulunmaktadır. Fakat Cemel Savaşı’nın önemli düğüm noktalarından bir tanesi Hz. Ali’ye biatin nasıl gerçekleştiği hususu olduğundan bu konu üzerinde durmamız gerekmektedir.

Bazı rivayetlerde sahâbîlerin Hz. Ali’ye gelerek: “Kuşkusuz bu adam öldürüldü. İnsanlara bir imam gerekir. Bugün liyakat ve Hz. Peygamber’e yakınlık bakımından bu işe senden daha layığını bulamıyoruz.” dedikleri Hz. Ali’nin ise: “Bunu yapmayın. Benim vezir olmam emir olmamdan daha hayırlıdır.” dediği kaydedilir. Ancak Hz. Ali sahâbenin yoğun ısrarı üzerine: “Öyleyse bunu mescidde yapın.” diyerek bu teklifi kabul etmiştir.¹⁰⁴⁵

Hz. Ali’ye biatin sahâbenin isteği doğrultusunda gerçekleştiğini ifade eden başka rivayetler de vardır. Yine bu rivayetlerde Talha ve Zübeyr’in de Hz. Ali’ye biat etmek için gelenlerin içinde olduğu özellikle vurgulanmaktadır.¹⁰⁴⁶

Bazı rivayetlerde ise biat işinin sahâbenin inisiyatifî dâhilinde olmadığı ve Hz. Osman’ı öldüren isyancıların Hz. Ali’ye biat ederek, kendileri için tehdit olarak gördükleri bazı sahâbîleri de ona zorla biat ettirdikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴² İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 426.

¹⁰⁴³ İbn Sa’d, III, 60, 61; Halîfe b. Hayyât, s. 104.

¹⁰⁴⁴ Taberî, *Târîh*, II, 696; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 81.

¹⁰⁴⁵ Taberî, *Târîh*, II, 696-697; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 420. Biatın mescidde yapılmasıyla ilgili olarak İbn Abbâs’ın şöyle dediği rivayet edilir: “Ali’ye biat konusunda kargaşa çıkacağından korktuğum için biatin mescidde yapılmasını hoş görmedim. Fakat o bunu reddetti ve biatin mescidde yapılması hususunda ısrar etti. Ali geldikten sonra sırasıyla muhâcirler, ensâr ve diğer insanlar ona biat etti.” Bkz. Taberî, *Târîh*, II, 696.

¹⁰⁴⁶ Taberî, *Târîh*, II, 696-697; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 420.

Benzer rivayetlerde isyancıların Medine halkının tamamını tehdit ettikleri ve iki gün içerisinde bir halife seçilememesi durumunda Hz. Ali'yi, Talha'yı, Zübeyr'i ve pek çok insanı öldürecekleri tehdidinde bulundukları ifade edilmiştir. Bunun üzerine Medine halkı Hz. Ali'ye gelerek halife olması için ısrar etmişler, Hz. Ali ise ilk başta bu teklifi kabul etmemesine rağmen insanların ısrarlarını geri çevirememiş ve hilafeti kabul etmiştir. Hz. Ali'ye biatten kaçınan Zübeyr, Hukeym b. Cebele'nin kılıç tehdidiyle, Talha da Eşter'in tehdidiyle getirilmiş ve Hz. Ali'ye biat ettirilmiştir. Sonuç olarak Mısır ehlinin dediği olmuş ve onların desteklediği Hz. Ali halife seçilmiştir.¹⁰⁴⁸

Bu konu ile ilgili birbirine tamamen zıt birçok rivayet bulunmaktadır. Fakat Talha ve Zübeyr'in zorla biat ettirildiğini ifade eden rivayetler¹⁰⁴⁹ ağırlıklı olup, bunların daha doğru olduğunu düşünüyoruz.¹⁰⁵⁰ Özellikle Şîî meyilli rivayetlerde Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye isteyerek biat ettikleri, ancak kendilerine Basra ve Kûfe valilikleri verilmediği için buna sinirlenip Hz. Ali'ye karşı bir isyan başlattıkları tezi öne sürülmektedir.¹⁰⁵¹ Fakat ne Talha ne Zübeyr sadece dünyalık menfaatler için müslümanların kanını dökecek şahsiyette insanlar değillerdi.¹⁰⁵²

Hz. Ali'nin, Basra valisi olan Osman b. Huneyf'e yazdığı şu mektupta da Talha ve Zübeyr'in biate zorlandıkları açıkça görülmektedir: “Vallahi! Onlar ayrılığa zorlanmadılar. Hayra ve cemaat üzere olmaya zorlandılar. Eğer onlar biatlerini bozmak istiyorlarsa, geçerli bir mazeretleri yok. Eğer bundan başka bir şey istiyorlarsa, biz düşünüyoruz. Onlar da düşünürler.”¹⁰⁵³

Nitekim Sa'd b. Ebû Vakkâs ve İbn Ömer de Hz. Ali'nin huzuruna getirilmiş, Hz. Ali onlardan biat etmelerini istediğinde herkes biat edene kadar biat etmeyeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Eşter, Hz. Ali'ye: “Bırak boyunlarını vurayım.” dediğinde Hz. Ali: “Onları bırak. Ben onların kefilim.” demişti.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁷ Taberî, *Târîh*, II, 699-700.

¹⁰⁴⁸ Taberî, *Târîh*, II, 700-701; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 84.

¹⁰⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 373-374; Taberî, *Târîh*, II, 698-701; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 83.

¹⁰⁵⁰ Krş. Kazancı, Ahmet Lütfî, *Talihsiz Halife Emirü'l-Müminin Hz. Ali*, Ensar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s. 92-93.

¹⁰⁵¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 47-48. Maalesef bu Şîî rivayetleri çok önemli akademisyenlerimizi bile etkisi altında bırakmıştır. Bkz. Fırlalı, *İmam Ali*, s. 61-64.

¹⁰⁵² Krş. Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 89.

¹⁰⁵³ Taberî, *Târîh*, III, 17; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 437; Afgânî, s. 155.

¹⁰⁵⁴ Taberî, *Târîh*, II, 697; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 82.

Bazı rivayetlerde: “Bazı küçük tartışmalar müstesna herkes Hz. Ali’nin hilafeti üzerine ittifak etti.” şeklinde bir bilgi bulunmakla birlikte biz bunun doğru olduğunu düşünmüyoruz. Bize göre Medine ehli Hz. Ali’nin hilafetini meşru saymamakla birlikte Hz. Osman’ı öldüren gruptan çekindiği için¹⁰⁵⁵ buna itiraz edememişti.

Başlarını Ahmed b. Hanbel’in çektiği bir grup muhaddis de Hz. Ali’nin hilafetinin sübut bulmadığını ileri sürmüşlerdir. Hatta bazıları “onun hilafetinin bir fitne olduğunu” iddia etmişlerdir.¹⁰⁵⁶ Hz. Ali’nin hilafetinin diğer üç halife dönemindeki şekliyle sübut bulmadığı iddiası bize göre de doğrudur. Fakat Hz. Ali’nin hilafeti kesinlikle bir fitne olarak değerlendirilemez. Hz. Ali, Hz. Osman’ın öldürülmesiyle zaten başlamış olan bir fitnenin içerisinde kendisini bulmuştu.

Hz. Ali’nin okuduğu ilk hutbede de kendisine yapılan biate karşı bir huzursuzluk hissedilmektedir. Hz. Ali: “Ey insanlar! Benden öncekilere biat ettiğiniz şeyler üzere bana da biat ettiniz. Seçim hakkı, biat gerçekleşmeden önceydi. Artık biat gerçekleşti ve seçim hakkı kalmadı. Artık halifeye doğru yolda olmak, halka da ona itaat etmek düşer. Bu umumî bir biattir ve bunu reddeden İslâm dininden yüz çevirmiş olur. Çünkü bu aniden olan bir durum değildir.”¹⁰⁵⁷ demişti.

Şîi meyilli eserlerde sahâbenin Emevîler hariç neredeyse tamamının Hz. Ali’ye biat ettiği rivayet edilmektedir. Emevîler’den biat etmeyenler ise Mervân b. Hakem, Sa’îd b. Âs ve Velîd b. Ukbe’ydi.¹⁰⁵⁸

Ancak Hz. Ali’ye biat etmeyen başkaları da bulunmaktaydı. Ensârdan Hassân b. Sâbit, Ka’b b. Mâlik, Mesleme b. Muhalled, Ebû Sa’îd el-Hudrî, Muhammed b. Mesleme, Nu’mân b. Beşîr, Zeyd b. Sâbit, Râfi‘ b. Hadîc, Fezâle b. Ubeyd ve Ka’b b. Ucre de Hz. Ali’ye biat etmeyenler arasındaydı.¹⁰⁵⁹ Ayrıca sahâbenin ileri gelenlerinden Sa’d b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer, Suheyb b. Sinân, Seleme b.

¹⁰⁵⁵ Taberî, *Târîh*, II, 701.

¹⁰⁵⁶ Akbulut, s. 129-130.

¹⁰⁵⁷ Dîneverî, *Ahbârü’t-Tivâl*, s. 140.

¹⁰⁵⁸ Ya’kûbî, II, 75; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 49.

¹⁰⁵⁹ Taberî, *Târîh*, II, 697; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 421. Hz. Ali’ye biatten kaçınan bu kişilerin Hz. Osman döneminde çeşitli üst düzey görevlerde bulundukları da rivayette zikredilmektedir.

Vakş ve Üsâme b. Zeyd de Hz. Ali'ye biat etmeyen grubun içerisinde bulunuyordu.¹⁰⁶⁰

Konuyla ilgili farklı birçok rivayet bulunmakla birlikte 25 Zilhicce 35/24 Haziran 656 tarihinde Cuma günü Hz. Ali'ye biat edildiğini söyleyebiliriz.¹⁰⁶¹

Hz. Ali bu zor şartlar altında halife olmuştu. Halifeliği bazı sahâbîler tarafından benimsenmediği gibi aynı zamanda bir grup zorbanın tahakkümü altındaydı. Hz. Ali müslümanları hayra davet ettiği bir hutbesinden sonra Mısırlılar kendisine gelerek: “Bu söylediklerini kendine sakla ve tedbirli ol. Bu işin yuları bizim elimizdedir. Beğenmezsek seni de öldürürüz.” manasına gelen bir şiirle kendisine mukabele etmişlerdi.¹⁰⁶²

Hz. Ali'yi bekleyen ilk iş Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasıydı. İçlerinde Talha ve Zübeyr'in de bulunduğu bir grup sahâbe Hz. Ali'ye gelerek bu işi bir an önce halletmesini istiyorlardı.¹⁰⁶³ Hz. Ali bu gruba, katillerin çok sayıda destekçileri olduğunu ve şu anda bu işin gerçekleştirilemeyeceğini, biraz daha sabretmeleri durumunda her şey sükûnete erdiği zaman isteklerinin rahatlıkla gerçekleştirilebileceğini söyledi.¹⁰⁶⁴

Hz. Ali ortamın biraz yatışmasını ve her şeyin yoluna girmesini bekliyordu. Fakat kendisinin beklediği düzen ortamı asla gelmeyecekti. Muâviye Şam'da Hz. Osman'ın kanlı gömleğini ve eşi Naile'nin Hz. Osman'ın şehit edilmesi sırasında ortaya çıkan kaosta kesilen parmaklarını minberin üzerine koyarak sergiliyordu. Muâviye ve bir grup sahâbe Şam'da Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması için halkı galeyana getiriyorlardı.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶⁰ Taberî, *Târîh*, II, 699; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 421; Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 53. İbn Sa'd: “Hz. Osman'ın öldürüldüğü günün ertesi Medine'de Hz. Ali'ye biat edildi. Ona Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Sa'îd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ammâr b. Yâsir, Üsâme b. Zeyd, Sehl b. Huneyf, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sâbit, Huzeyme b. Sabit, Medine de bulunan Allah Rasûlü'nün ashâbının hepsi ve diğerleri biat etti.” şeklinde bir rivayet aktarmaktadır. Fakat rivayette zikredilen isimlerden bazılarının Hz. Ali'ye biat etmediklerini başka rivayetler de kendisi de belirtmektedir. Bkz. İbn Sa'd, III, 22-23.

¹⁰⁶¹ Taberî, *Târîh*, II, 701, 706; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 84. Hz. Ali'ye yapılan biatin 18 veya 23 Zilhicce tarihinde gerçekleştiğine dair rivayetler de mevcuttur. Bkz. Ya'kûbî, II, 75; Taberî, *Târîh*, II, 697.

¹⁰⁶² Taberî, *Târîh*, II, 701-702; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 85; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 422-424.

¹⁰⁶³ Taberî, *Târîh*, II, 702; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 426.

¹⁰⁶⁴ Taberî, *Târîh*, II, 702; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 86; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 426.

¹⁰⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 425.

Hiz. Osman'ın kanını talep etme iddiası Muâviye'ye iktidar için aradığı fırsatın kapılarını aralamıştı. Normal şartlarda Muâviye'nin hilafet için bir iddiası olamazdı. Kendisi İslâm'a girenlerin en sonuncularından olan "Tulekâ"¹⁰⁶⁶ zümresindendi. Ömrünün büyük bir kısmı Hiz. Peygamber ile mücadele ederek geçmişti. Bu sebeple Hiz. Osman'ın kanının arkasına sığınarak kendisi için böyle bir fırsatı oluşturabilirdi. Yıllardır Şam'da yönetici olarak bulunuyordu¹⁰⁶⁷ ve kendisine itaat eden büyük bir askeri güce sahipti. Muâviye arkasındaki bu güce güveniyordu. Muâviye'nin gerçekten Hiz. Osman'ın kanını talep etmek gibi bir niyeti olsaydı, Hiz. Âişe, Talha ve Zübeyr Hiz. Osman'ın kanını talep etmek için çıktıklarında kendilerine yardım ederdi. Fakat kendisi de biliyordu ki Talha ve Zübeyr gibi sahâbenin önde gelenlerinden iki kişinin olduğu bir ortamda hilafet için kendisinin söz hakkı olamazdı.¹⁰⁶⁸

Hiz. Ali'nin halife olarak ilk icraatı Hiz. Osman döneminde valilik yapan yöneticilerin görevlerine son vermek oldu. Hiz. Ali'ye göre yaşanan problemlerin sebepleri bu valilerdi ve bu yüzden görevlerinde durmaları uygun değildi.¹⁰⁶⁹

Hiz. Ali valileri aracılığıyla diğer şehirlerin biatlerini aldı. Hiz. Ali üç ay boyunca Muâviye'ye de mektuplar göndererek ona itaat etmesini bildirdi. Fakat Muâviye bu mektuplara cevap vermedi. Üç ay sonra Muâviye'nin elçisi Medine'ye gelerek boş bir mektubu Hiz. Ali'ye teslim etti ve Şamlılar'ın Hiz. Osman'ın katillerinin intikamının peşinde olduğunu söyleyerek onları tehdit etti.¹⁰⁷⁰

Bu gelişmeler üzerine Hiz. Ali Şamlılar'la savaşmak için asker toplamaya başladı. Bu doğrultuda valilerine de mektuplar gönderdi. Hiz. Ali'nin bu savaş çağrısına Medine'deki ensâr ve muhâcirlerin büyük bir çoğunluğu iştirak etmemişlerdi.¹⁰⁷¹ Bazı rivayetlerde Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ömer b. Hattâb

¹⁰⁶⁶ Mekke'nin Fethi sırasında müslüman olan Kureyşliler'i ifade eden bir terimdir. Bkz. Sandıkçı, S. Kemal, "Tulekâ", *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 361.

¹⁰⁶⁷ Muâviye, Hiz. Ömer döneminde yedi sene ve ardından Hiz. Osman döneminin tamamında on iki sene orada valilik yapmıştı. Bkz. Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 140-141.

¹⁰⁶⁸ Krş. Abbott, s. 135; Lau, Linda D., "Sayf b. 'Umar and the Battle of the Camel", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture: Medieval Muslim Historiography*, New Delhi, 2003, V, 132; Kelpetin, Mahmut, "Cemel Vak'ası'na Farklı Bir Yaklaşım: Linda D. Lau Örneği", *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2012, 54/2, 28-29.

¹⁰⁶⁹ Taberî, *Târîh*, II, 703; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 86-87; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 426-427. Krş. Ya'kûbî, II, 77; Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007, II, 277-278.

¹⁰⁷⁰ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 141-142; Taberî, *Târîh*, III, 4; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 93-95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 429-430. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 45.

¹⁰⁷¹ Taberî, *Târîh*, III, 5; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 113; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 432.

ve Muhammed b. Mesleme hariç herkesin gitmeyi kabul ettiği yönünde bilgiler bulunmakla beraber¹⁰⁷² bu bilgi diğer birçok rivayetle çelişmektedir.

Hız. Ali de bu karmaşık ve kendi aleyhine olan durumun farkındaydı. Bu sebeple sahâbenin önde gelenlerinden bazılarına birlikte Şam'a gitmeyi teklif etti. Kendisini davet ettiği kişiler arasında Abdullah b. Ömer,¹⁰⁷³ Ühbân el-Gıfârî,¹⁰⁷⁴ Muhammed b. Mesleme¹⁰⁷⁵ ve Üsâme b. Zeyd¹⁰⁷⁶ bulunmaktaydı. Hız. Ali'nin yanında Medine'den ayrılanların çoğunluğu Hız. Osman'ın katilleri olan asilerdi.

Hız. Ali savaş hazırlıklarını yaptığı sırada hiç beklemediği bir haber kendisine geldi. Talha ve Zübeyr yanlarına Hız. Âişe'yi de alarak Hız. Osman'ın kanını talep etmek için çıkmışlardı. Hız. Ali bu olayı daha tehlikeli bulduğu için Şam'dan vazgeçerek Talha ve Zübeyr'in üzerine yürümeye karar verdi.¹⁰⁷⁷

1. Talha ve Zübeyr'in Mekke'de Hız. Âişe ile Buluşması

Hız. Osman'ın şehit edilmesi sırasında hac yapmak için Mekke'de olan Hız. Âişe umresini de eda ettikten sonra Medine'ye doğru yola çıkmıştı. Hız. Âişe Serif'e ulaştığında Benî Leys kabilesinden olan anne tarafından bir akrabası olan Ubeyd b. Ebî Seleme ile karşılaşmıştı. Ubeyd Medine'den geliyordu. Hız. Âişe ona: "Mehyem! Ardında ne var?" diye sorduğunda o susmuş ve mırıldanmıştı. Hız. Âişe: "Başımıza gelenler ne?" diye tekrar sorunca Ubeyd: "Bilmiyorum. Osman öldürüldü ve sekiz kişi kaldı." Hız. Âişe aceleyle tekrar sordu: "Sonra ne yaptılar?" Ubeyd: "Medine ehli

¹⁰⁷² Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 141. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 49.

¹⁰⁷³ Hız. Ali Abdullah'tan kendisiyle birlikte Şam'a gelmesini istediğinde o: "Bende Medineliler'den biriyim. Eğer onlar seninle birlikte Şam'a gelirse bende senin bu emrine itaat ederim. Evlerinde oturlarsa bende otururum." diyerek Hız. Ali'nin teklifini uygun bir lisanla geri çevirmişti. Daha sonra o da Mekke'ye gitmek üzere Medine'den ayrılmıştı. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 5; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 432. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 48-49.

¹⁰⁷⁴ Ühbân b. Sayfî el Gıfârî'nin kızı Udeyse'den rivayet edilmiştir: "Ali b. Ebû Tâlib babama gelerek kendisiyle beraber çıkmasını istedi. Babam ona dedi ki: 'Benim dostum ve senin amcaoglun Rasûlullah insanlar ayrılığa düştükleri zaman odundan bir kılıç edinmemi bana tavsiye etmişti. Ben de bunu edinmiş durumdayım. Eğer istersen o kılıcı alarak seninle birlikte çıkarım.' dedi. Ali bu söz üzerine, babamı bıraktı." Bkz. İbn Mâce, *Fiten* 10; Tirmizî, *Fiten* 33; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 184.

¹⁰⁷⁵ Muhammed b. Mesleme: "Rasûlullah bana müşriklerle savaşıldıkça kılıcımla savaşmamı, namaz ehli müminlerle savaşıldıkça kılıcımı kırılana kadar Uhud kayasına vurmamı emretti. Kılıcımı dün kırdım." dedi. Bkz. Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 143. Krş. Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Cil, I. Baskı, Beyrût, 1991, s. 174; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 49.

¹⁰⁷⁶ Üsâme b. Zeyd: "Seninle birlikte bu savaşa çıkma konusunda beni affet. Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet edenlerle savaşmayacağıma dair Allah'a yemin etmiştim." dedi. Bkz. Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 143.

¹⁰⁷⁷ Taberî, *Târîh*, III, 5; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 114; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 431.

de Ali'ye biat etti." Hz. Âişe: "Halifeliğin senin arkadaşına verilmesi dışında her şey normaldi." dedi. Sonra: "Beni geri çevirin. Beni geri çevirin. Vallahi! Osman mazlum olarak öldürülmüştür. Ben onun kanını talep edeceğim." demişti.

Ubeyd: "Niçin, böyle yapıyorsun? Onun bıçağının keskin yüzünü görenlerin ilki değil misin? Onun hakkında Na'sel'i öldürün. O kâfir oldu demiştin." dediğinde Hz. Âişe: "Onlar onu tövbeye davet ettiler ve sonra öldürdüler. Ben de söyledim. Onlar da söyledi. Fakat benim son sözüm, ilk sözümde daha hayırlıdır." deyince Ubeyd ona şu şiiri okumuştı:

Başlamak senden, değiştirmek sendendir,
Rüzgârlar senden, yağmur sendendir.
İmamın katlini emreden sendin,
Onun kâfir olduğunu bize söyleyen sendin.
Farzedelim ki onun katlinde sana uyduk,
Bize göre onun katili, emri verendir.
Hâlbuki üzerimize ne gök düşmüştü,
Ne de güneşimiz ve ayımız tutulmuştu.
Muhakkak insanlar izzet ve güç sahibine biat etti.
Ki o engelleri kaldıran ve kibirlileri mağlup edendir.
Savaş için elbiseler kuşanılmışken,
Bu savaştan geri durandan daha vefalı yoktur.¹⁰⁷⁸

Hz. Âişe'nin Hz. Ali'nin halife olduğunu duyduğunda verdiği tepki bu rivayette ve benzeri Şîî rivayetlerinde bu şekilde aktarılmıştır. Ancak rivayeti uyduranlar çok fazla abartılı bir dil kullandıkları için yanlışlığı ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Daha doğru olduğunu düşündüğümüz benzer bir rivayet şu şekildedir: "Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Âişe Mekke'den Medine'ye doğru yola çıktı. Yolda dayılarından bir adamla karşılaştı. Hz. Âişe ona: "Arkanda ne var?" diye sorduğunda adam: "Osman öldürüldü ve insanlar Ali'nin halifeliği üzerinde birleşti. Bunu yapanlar Osman'ı öldüren asi gruptur." dedi. Hz. Âişe: "Bu işin tamamlandığını zannetmiyorum." diyerek tekrar Mekke'ye döndü. Mekke'de Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın valilerinden olan Abdullah b. Âmir karşıladı. Abdullah Hz.

¹⁰⁷⁸ Taberî, *Târîh*, III, 12; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 100; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 23-24. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 48.

Âişe'ye: "Seni geri çeviren nedir?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Beni geri çeviren Osman'ın mazlum olarak öldürülmesidir. Halifelik bir grup asiye bırakılacak bir iş değildir. İslâm'ın izzeti için Osman'ın kanını talep edeceğim." dedi.¹⁰⁷⁹

İleride göreceğimiz üzere Hz. Âişe hac sırasında yalnız değildi. Diğer ümmühâtü'l-müminînden bazıları da Hz. Âişe'nin yanındaydı. Bu durumda ümmühâtü'l-müminînin tamamı bu konuları istişare ederek ortak bir Mekke'ye dönüş kararı almış olmalıdır. Hz. Osman'ın şehit edildiği ve bir grup zorbanın yönetimi altındaki bir şehre gitmek makul bir davranış olmazdı.

Hz. Âişe Mekke'de Hicr'de kapalı bir hevdecin içinde durmuş ve etrafında müslümanlar toplanmıştı. Onlara şöyle hitapta bulunmuştu: "Ey insanlar! Biliniz ki muhtelif şehirlerden gelen bir sürü ayak takımı ile Medine'den bir sürü köle, bu mazlum olarak öldürülen adamın etrafını çevirmiş, yaşının gereği yapmış olduğu bazı uygulamaları reddetmişlerdi. Hâlbuki o kendinden önceki arkadaşlarının yaptıklarını tekrarlamıştı. O koruması gereken şeyleri korumuş ve uzaklaşması gereken şeylerden de uzak durmuştu. Bu adamlar herhangi bir delil ve özür bulamayınca ona düşmanlık etmeye başlamış ve nihayet haram bir kanı haksız yere dökmüş, haram bir beldede, haram bir ayda, kendilerine haram olan mallara el koymuşlardır. Vallahi Osman'ın bir tek parmağı bu tip insanların yeryüzünü dolduran sayısız benzerlerinden çok daha hayırlıdır. Vallahi onların ileri sürdükleri hususlarda ve ona düşmanlık ettikleri konularda o günah işlemekten tamamen arınmış ve altının, içinde bulunan yabancı maddelerden temizlenmesi veya bir elbisenin yıkanıp temizlenmesi gibi kötülüklerden tamamen uzaklaşmıştı."¹⁰⁸⁰ Hz. Âişe benzer bir konuşmasında: "Kuşkusuz Osman mazlum olarak öldürüldü. Onun kanını talep edeceğim. Halifeliği de şûraya iade edeceğim." demişti.¹⁰⁸¹

Hz. Osman'ın Basra valisi olan Abdullah b. Âmir el-Hadremî Hz. Âişe'nin bu sözleri üzerine şöyle demişti: "Ben senin bu davetine ilk icabet eden kimse olayım." Arkasından Ümeyye oğullarından bazı kimseler de onun bu davetine katılmışlardı. Bu Ümeyye oğulları Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Medine'den kaçıp Mekke'ye gelmiş ve burada başkaldırmışlardı. Mekke'de ilk toplanan bu muhalifler arasında Sa'îd b. Âs, Velîd b. Ukbe ve bazı Emevî ailesi mensupları olup ayrıca Abdullah b.

¹⁰⁷⁹ Taberî, *Târîh*, III, 7.

¹⁰⁸⁰ Taberî, *Târîh*, III, 6-7; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 100-101.

¹⁰⁸¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 61; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 178.

Âmir de Basra'dan getirdiği büyük miktarda mallarla bunlara katılmıştı. Diğer taraftan Hz. Osman'ın Yemen valisi Ya'lâ b. Ümeyye Yemen'den altı yüz deve ile altı yüz bin dirhem¹⁰⁸² getirip onları bu iş için teslim etmişti. Bu arada Talha ile Zübeyr de Medine'den gelmiş, Hz. Âişe ile karşılaşmışlardı.¹⁰⁸³ Hz. Âişe onlara: "Geldiğiniz yerde neler vardı?" diye sorunca Talha ile Zübeyr şöyle demişlerdi: "Biz Medine'deki karışıklıklardan ve oradaki bedevilerin şerrinden kaçıp geldik, orada ise ne yapacaklarını bilmeyen, hakkı bilmedikleri gibi bâtıla karşı da koyamayan ve kendilerine isabet eden zulmü önleyemeyen kimseleri bıraktık." dediler. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Haydi bu karışıklığı önlemeye gidelim." demiş, onlar buna karşılık: "Şam'a gidelim." deyince İbn Âmir şöyle konuşmuştu: "Muâviye Şam'a yeter,¹⁰⁸⁴ gelin Basra'ya gidelim. Benim orada yapacağım bir sürü şeyler var ve Basralılar Talha'ya bir hayli meyillidirler." Onun bu sözleri üzerine diğerleri: "Hay Allah seni kahretsin! Vallahi sen ne sulh zamanında, ne de savaş zamanında bir işe yaradın. Sen de Muâviye'nin yaptığı gibi, Basra valiliğini terk etmeseydin. Biz de Kûfe'ye gider, orada da müslümanların bu ayrılıkçı gruplarının arasına set çekerdik." diye karşılık vermişlerdi. Nihayet Basra'ya gitmek üzere anlaşmışlar ve Hz. Âişe'ye şöyle demişlerdi: "Medine'yi terk ettik. Çünkü yanımızdakiler Medine'de bulunanlara ve bu kargaşaya güç yetiremeyecek kimselerdir. Biz öyle bir yere gidelim ki Ali'ye yapılan biati ileri sürecek olsalar bile Mekke ehlini topladığın ve ikna ettiğin gibi orayı da toplayabilirsin. Eğer Yüce Allah bu durumu ıslah eder, düzeltmeyi dilerse bizim de istediğimiz olmuş olur, yoksa biz de Allah'ın istediği oluncaya kadar mücadelemizi sürdürürüz."¹⁰⁸⁵ Bu grup Talha ve Zübeyr gibi Mekke'ye kaçmış olan Abdullah b. Ömer'i de kendilerine katılmaya davet etti. Fakat

¹⁰⁸² Ya'lâ b. Ümeyye'nin Yemen'den getirdiği malın toplam değerinin dört yüz bin dinar veya dört yüz bin dirhem olduğu da zikredilir. Bkz. Ya'kûbî, II, 79; Mes'ûdî, II, 279.

¹⁰⁸³ Talha ve Zübeyr Hz. Osman'ın öldürülmesinden dört ay sonra umre yapmak istediklerini belirterek Hz. Ali'den izin alarak Mekke'ye gitmişlerdi. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 4; Mes'ûdî, II, 279; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 427.

¹⁰⁸⁴ Çünkü Emevîler Şâm'ı kendi bölgeleri olarak görüyorlardı. Başlarına bir tehlike gelirse son sığınacakları yer orasıydı. Orada Muâviye sebebiyle işler istedikleri gibi gidiyordu. Orayı karıştırmak istemiyorlardı. Benî Ümeyye o andan itibaren bu hareketleriyle Emevî hilafetinin temel taşı koymuş oluyorlardı. Çünkü onlar Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Medineliler ve Iraklılarla buradan mücadele vermişlerdir. Ordunun Basra'ya yönlendirilmesiyle Şâm ve Muâviye her türlü fesattan uzak tutulmuş oldu. Bkz. Afgânî, s. 110.

¹⁰⁸⁵ Taberî, *Târîh*, III, 7-8; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 101. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 432-433.

o ihtilaflardan uzak kalmak istediği için Hz. Ali'nin teklifini reddettiği gibi bu grubun teklifini de reddetti.¹⁰⁸⁶

Zikrettiğimiz rivayetlerde, Hz. Osman'ın kanını talep etmek iddiasıyla Hz. Ali'ye karşı yapılan bu muhalefetin lideri olarak Hz. Âişe öne çıkmaktadır.¹⁰⁸⁷ Fakat bazı rivayetlerde bu işi asıl tertipleyenlerin Talha ve Zübeyr olduğu bilgisi aktarılmaktadır.¹⁰⁸⁸ Bize göre bu muhalefetin sorumluluğunu sadece Talha, Zübeyr veya Hz. Âişe'ye yüklemek doğru değildir. Halifenin öldürülmesi gibi çok vahim bir sorun karşısında o an için Mekke'de bulunan bütün müslümanlar istişare edip böyle zor bir kararı almış olmalıdırlar. Hz. Âişe'nin bu olaydaki asıl rolü ise Talha, Zübeyr ve özellikle Abdullah b. Zübeyr'in kendisine ısrarları sonucu belirginleşmiştir. Bu durum şu rivayette açıkça görülmektedir.

Cemel Savaşı'ndan sonra İbn Ömer Hz. Âişe'yi ziyaret için gelmişti. İbn Ömer'in kendisini ziyaret için geldiği kendisine haber verilince Hz. Âişe: "Ey Ebû Abdurrahman! Niçin beni o yürüyüşümde (Cemel) menetmedin?" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer: "Bir adamın sana galip geldiğini gördüğüm için (Abdullah b. Zübeyr)." demişti.¹⁰⁸⁹

Hz. Ali'ye göre ise bu işin asıl failleri Talha ve Zübeyr olup Hz. Âişe bu iki zat tarafından kandırılmıştı.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁶ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 54; Taberî, *Târîh*, III, 13; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 101.

¹⁰⁸⁷ Benzer görüşler için bkz. Lau, V, 127; Kelpetin, a.g.m., 54/2, 24. Ebû Bekre'den gelen şu rivayette Hz. Âişe'nin lider konumunda olduğunu akla getirmektedir: "Rasûlullah'tan duyduğum bir hadisla Allah beni, Cemel Savaşı'na katılmaktan korudu. Kisra ölünce Rasûlullah: 'Yerine kim geçirildi?' diye sordu. Kızını yerine geçirdiklerin söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: 'Başlarına bir kadını idareci olarak geçiren bir toplum asla kurtuluşu elde edemeyecektir.' Âişe Basra'ya gelince Rasûlullah'ın bu sözünü hatırladım ve bu hadisla Allah beni bu hâdiselere karışmaktan korumuş oldu." Bkz. Buhârî, *Megâzî* 82; Tirmizî, *Fiten* 75. Krş. İbn Ebî Şeybe, XXI, 379-380, 380-381; Nesâî, *Adâbü'l-Kuzât* 8; Hâkim, III, 128; Heysemî, VII, 473. Krş. Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* II, 314-323.

¹⁰⁸⁸ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 144.

¹⁰⁸⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 193. Hz. Âişe'nin: "İbnü'z-Zübeyr ile o yolculuğa çıkmamayı çok arzu ederdim." şeklindeki sözleri de kendisini asıl ikna edenin Abdullah b. Zübeyr olduğunu göstermektedir. Bkz. Hâkim, III, 128-129. Hz. Âişe'yi asıl ikna edenin Abdullah b. Zübeyr olduğu bazı araştırmacıların da ifade ettiği bir husustur. Bkz. Dalkıran, s. 187; Demirel, a.g.m., III, 146; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 155; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 159-160; Sallâbî, *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 520.

¹⁰⁹⁰ Minkarî, Ebû'l-Fazl el-Minkarî et-Temîmî Nasr b. Müzâhim (ö. 212/827), *Vak'atü Sıffin*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Cil, Beyrût, 1990, s. 21; Şerîf er-Radî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed (ö. 406/1015), *Nehcü'l-Belâga*, çev. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 16; Demircan, Adnan, *Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 59. Demircan bu hususla ilgili: "Hz. Âişe'nin kendisinin lider olmayı düşündüğünü zannetmiyoruz. Hem rivayetlerde buna ilişkin bilgi yok hem de böyle bir hedef, Arap kültüründe yer alamayacak bir beklenti olurdu." demektedir. Bkz. Demircan, Adnan, *Fitne: Kardeşlerin Savaşı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 94.

Ya‘lâ b. Ümeyye ve İbn Âmir yanlarında getirdikleri mallarla yolculuk için imkân bulamayan insanların ihtiyaçlarını karşıladı.¹⁰⁹¹ Hz. Âişe ve beraberindekiler altı yüz veya bin süvariyle birlikte Mekke’den ayrıldı.¹⁰⁹² Yolda başkalarının da kendilerine katılmasıyla bu sayı üç bini buldu.¹⁰⁹³

Hac yapmak için Mekke’ye gelmiş olan ve hâlâ Medine’ye dönmemiş olan Hz. Peygamber’in eşleri Basra’ya gidileceğini duyunca Zâtü Irk denilen yerde onlardan ayrılarak Medine’ye doğru devam ettiler.¹⁰⁹⁴ Buradaki vedalaşma esnasında insanlar o kadar çok ağladılar ki bu güne “yevmü’n-nahîb/ağlama günü” denilmiştir.¹⁰⁹⁵

Hz. Hafsa da Hz. Âişe ile birlikte gitmeyi düşünmüştü. Fakat kardeşi Abdullah b. Ömer onu bu işten vazgeçirmiştir.¹⁰⁹⁶

Ümmühâtü’l-müminîn Zâtü Irk’dan döndükten sonra Emevîler’in önde gelenlerinden birisi olan Sa‘îd b. As, Mervân b. Hakem ve arkadaşlarıyla karşılaşınca onlara: “Nereye gidiyorsunuz? Sizin intikamınız develerinizin arkasındadır. (Bu sözyle Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr’i kastediyordu.) Onları öldürün. Sonra evlerinize dönün. Kendinizi öldürmeyin.” dedi. Mervân da: “Bilakis biz gidiyoruz. Umulur ki Osman’ın katillerinin tamamını öldüreceğiz.” şeklinde karşılık verdi.¹⁰⁹⁷

Sa‘îd, Talha ve Zübeyr ile baş başa kalınca da: “Siz zafer kazandığınız zaman kimi halife yapacaksınız? Bana doğruyu söyler misiniz?” dedi. Onlar: “İkimizden birisini, insanlar hangimizi seçerse.” dediler. Sa‘îd: “Siz Osman’ın kanını talep için çıktınız. Onun oğlunu halife seçmelisiniz.” deyince onlar: “Muhâcirlerin büyükleri varken onların çocuklarını mı emir kılacağız?” dediler. Bunun üzerine Sa‘îd: “Halifeliği Abdümenâf’tan çıkartmak için gayret sarf etmeyeceğim.” dedi. O ve onunla birlikte bazıları geri döndüler. Araplar’ın dâhilerinden Mugîre b. Şu‘be de oradaydı. O: “Benim görüşüm de Sa‘îd’in görüşü gibidir.” diyerek Sakîf kabilesi mensuplarıyla birlikte ordudan ayrıldı. Bu ordu arasındaki ilk ayrılıktı.¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹¹ Taberî, *Târîh*, III, 8; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹² Taberî, *Târîh*, III, 8, 9; Mes‘ûdî, II, 279; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹³ Taberî, *Târîh*, III, 9; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹⁴ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹⁵ Taberî, *Târîh*, III, 13; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹⁶ Taberî, *Târîh*, III, 8; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 101-102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433.

¹⁰⁹⁷ Taberî, *Târîh*, III, 9; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102.

¹⁰⁹⁸ Taberî, *Târîh*, III, 9; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102-103; Afgânî, s. 118-119; Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 98-99. Bazı kaynaklarda bu sebeple yaklaşık iki bin kişinin orduyu terk ettiği

Grup Mekke'den ayrıldıktan kısa bir süre sonra namaz vakti geldi. Mervân ezan okuduktan sonra Talha ve Zübeyr'in yanına gelerek: "Namazları hanginiz kıldırarak?" diye sordu. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr: "Abdullah'ın babası Zübeyr." dedi. Muhammed b. Talha ise: "Muhammed'in babası Talha." dedi. Neredeyse Mervân'ın bu hareketi sebebiyle fitne ortaya çıkacaktı. Fakat Hz. Âişe: "Sana ne oluyor! Sen bizim işimizi bozmak mı istiyorsun! Kardeşimin oğlu namazı kıldırın!" diyerek Mervân'a haber gönderdi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr onlara namazları kıldırdı. Bu hususla ilgili Mu'âz b. Ubeydullah: "Vallahi! Biz zafere ulaşırsak bile fitneye düşeceğiz. Ne Zübeyr Talha'yı hilafet ile baş başa bırakacak, ne de Talha Zübeyr'i hilafet ile baş başa bırakacak." dedi.¹⁰⁹⁹ Başka bir rivayette namazları, öldürülene kadar Abdurrahman b. Attâb b. Esîd'in kıldırıldığı rivayet edilmektedir.¹¹⁰⁰

Birçok kaynakta bu grubun yolculuk esnasında Hav'eb mıntıkasına geldiklerinde karşılaştıkları özel bir durumdan bahsedilmektedir. Hz. Âişe ve taraftarları Benû Amr suyuna ulaştıkları zaman bölgenin köpekleri kendilerine havlamaya başladı. Hz. Âişe: "Bu hangi sudur?" diye sorunca: "Hav'eb suyudur." şeklinde cevapladılar. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Ben kesinlikle döneceğim." dedi. Fakat Hz. Âişe'nin yanında bulunanlar: "Bilakis sen bizimle geleceksin. Müslümanlar seni görecekler ve Allah senin vesilenle aramızı düzelterek." dediler. Bunun üzerine Hz. Âişe bir gün Rasûlullah'ın kendilerine şöyle söylediğini haber verdi: "Sizden birine Hav'eb köpekleri ulursa, onun hali nice olacaktır."¹¹⁰¹

belirtilmektedir. Bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "Cemel Vak'ası", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 320; Sarıçık, s. 319.

¹⁰⁹⁹ Taberî, *Târîh*, III, 10; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 102; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433; Afgânî, s. 119.

¹¹⁰⁰ Taberî, *Târîh*, III, 9. Benzer bir rivayette Basra ele geçirildikten sonra Talha ve Zübeyr'in namazı kıldırarak hususunda tartıştıkları ve neredeyse vaktin çıkacağı zikredilmektedir. Bunun üzerine Hz. Âişe araya girerek namazları bir gün Muhammed b. Talha'nın bir günde Abdullah b. Zübeyr'in kıldırmasını isteyerek konuyu çözmüştü. Bkz. Ya'kûbî, II, 79; Mes'ûdî, II, 280. Namazları kimin kıldıracağı hususunda tartışma çıktığı şeklindeki rivayetler genellikle Şîlik'le itham edilmiş yazarların eserlerinde mevcut olduğu için bunlara biraz şüpheyle yaklaşmamız gerekmektedir.

¹¹⁰¹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 371-372; Ahmed b. Hanbel, XIX, 213; Ebû Ya'lâ, VIII, 282; Hâkim, III, 129-130; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 103; İbn Balabân, Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn Ali b. Balabân b. Abdullah el-Mısırî (ö. 739/1339), *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân*, tah. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrût, 1993, XV, 126; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 177; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 186-187; Heysemî, VII, 474. Heysemî ve bu hadisin tahririni yapan Şu'ayb el-Arnaût ile Hüseyin Selîm Esed hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğunu ve sahih olduğunu belirtmişlerdir.

Yine benzer bir rivayette Rasûlullah'ın eşlerine hitaben: “Acaba Edbeb¹¹⁰² devenin sahibesi aranızdan hangisi olacak. Onun etrafında birçok insan ölecek. Kendisi de neredeyse öldürülecekken kurtulacak.”¹¹⁰³ buyurduğu rivayet edilmektedir.

Rivayet özü itibariyle bu şekildedir. Fakat bu olayla ilgili onlarca birbirinden farklı rivayet kaynaklarda bulunmaktadır. Bu rivayet Hz. Âişe'yi Hz. Ali karşısında haksız göstermek isteyen Şiîler tarafından bir istismar alanı olarak görülmüş¹¹⁰⁴ ve rivayet üzerine çok sayıda ekleme yapılmıştır.

Şiî rivayetlerine göre, topluluk bir gece vakti Hav'eb diye isimlendirilen yere ulaştığında bölgenin köpekleri onlara havlamaya başladı. Hz. Âişe: “Bu yer neresidir?” diye sorduğunda gruptakiler: “Hav'eb suyudur.” dediler. Hz. Âişe: “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn. Beni geri çevirin. Beni geri çevirin. Bu suyla ilgili Hz. Peygamber bana şöyle söylemişti: “Hav'eb'in köpeklerinin kendisine havladığı kişi olma.” Bunun üzerine Hz. Âişe'ye kırk kişi getirilerek oranın Hav'eb suyu olmadığına dair yemin ettiler.¹¹⁰⁵ Ya'kûbî'nin rivayetinde yalancı şahitlik yapanların sayısı elli kişi olarak zikredilir. Talha ve Zübeyr de yalan yere şahitlik yapanlar arasındadır. Ayrıca bunun İslâm'da yapılan ilk yalancı şahitlik olduğu belirtilir.¹¹⁰⁶

Bu Hav'eb rivayetlerine birçok kaynakta değinilerek uydurma oldukları ifade edilmiştir.¹¹⁰⁷ Hatta içinde Hz. Âişe'nin lakabı olan “Hümeyrâ” kelimesi bulunan

¹¹⁰² Çok tüylü manasına gelmektedir. Bkz. İbn Manzûr, XV, 1316.

¹¹⁰³ İbn Ebî Şeybe, XXI, 378-379; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1885; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 198; Zehebî, *Târîh*, III, 490; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 187-188; Heysemî, VII, 474. Krş. Hâkim, III, 129.

¹¹⁰⁴ Hatiboğlu, M. Said, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ts. s. 46; Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Otto, 2. Baskı, Ankara, 2012, s. 120. Sallâbî'de bu rivayetin sahih olduğunu birçok alimin zikrettiğini ifade ederek, rivayete sonradan eklendiği açık olan yalancı şahitlik ve aldatma kısımlarının mevzu olduğu görüşündedir. Bkz. Sallâbî, *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 523; Ekinci, s. 235. Biz de bu fikir de olduğumuzu belirtmek isteriz.

¹¹⁰⁵ Ya'kûbî, II, 79. Krş. Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹¹⁰⁶ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 57; Mes'ûdî, II, 279.

¹¹⁰⁷ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkiki Mevâkıf Sahâbe: ba'de Vefâti'n-Nebiyi*, tah. Mahmûd Mehdî el-İstânbûlî-Muhibbuddîn el-Hatîb, Mektebetü's-Sünne, 6. Baskı, Kahire, 1991, s.162-164; Afgânî, s. 119-125; Cihan, s. 31-32; Azimli, *Dört Halîfeyi Farklı Okumak I: Hz. Ebû Bekir*, s. 100-101. Hav'eb hadisinin isnadında yer alan Kays b. Ebî Hâzîm'i ikinci asır münekkidi olan Yahyâ el-Kattân (ö. 198/813) münkerü'l-hadis olarak değerlendirmiştir. Hatta ilgili hadis Yahyâ el-Kattân tarafından Kays'ın rivayet ettiği münker hadisler arasında zikredilmiştir. Bkz. Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrût, 1992, XXIV, 15; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176), *Târîhu Medineti Dımaşk*, tah. Muhibbuddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî, Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrût, 1997,

veya “Yâ Hümeyrâ” ifadesiyle başlayan hadislerin genelde mevzu olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁰⁸

Yine Rasûlullah’ın gelecekte haber verdiğini belirten başka bir rivayette Ebû Râfi‘’den aktarılmıştır: “Rasûlullah, Ali b. Ebî Tâlib’e: “Seninle Âişe arasında bir sorun çıkacak.” buyurdu. Ali: “Ey Allah’ın Rasûlü! Benimle mi?” diye sorunca, Rasûlullah: “Evet!” karşılığını verdi. Ali bir daha: “Benimle mi?” diye sorunca, Rasûlullah: “Evet!” karşılığını verdi. Ali: “Peki iki taraf arasında günahkâr olan ben mi olacağım?” diye sorunca, Rasûlullah: “Hayır! Ama bu olduğunda Âişe’yi evine geri gönder.” buyurdu.¹¹⁰⁹

Kanaatimizce bu iki rivayetin sahih olma ihtimali daha kuvvetlidir. Rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber sadece böyle bir olayın meydana geleceğini belirtmiş, haklı veya haksızın kim olacağından söz etmemiştir. Ancak Şiîler birçok uydurma rivayetle ve rivayetlere yaptıkları eklemelerle Hz. Âişe’yi kesin haksız konumuna düşürmek istemişlerdir.¹¹¹⁰ Hatta Hz. Âişe’nin haksız olduğu sadece Hz. Peygamber’e tasdik ettirilmemiş, çeşitli rüya içerikli rivayetlerle de Hz. Âişe’nin haksızlığı teyit edilmiştir.¹¹¹¹

2. Hz. Âişe, Hz. Fâtıma ve Hz. Ali’nin İlişkileri

Cemel Savaşı’na geçmeden önce Hz. Âişe ile Hz. Ali ve Hz. Fâtıma’nın ilişkilerinin önceki dönemlerde nasıl olduğunu ortaya koymamız daha sonraki olayların açıklanması noktasında oldukça önemlidir. Hz. Âişe’yi Cemel Savaşı’na sürükleyen yolculuğuna çıkartan sebep, sadece Hz. Osman’ın kanını talep mi etmekti? Yoksa bu yolculuğa çıkışın psikolojik arka planında başka etkenler de söz konusu muydu?

XLIX, 464. Münkerü’l-hadis kavramı Yahyâ el-Kattân tarafından ferd hadis manasında kullanılmıştır. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Darü’l-Fikr, Beyrût, 1984, VIII, 347; Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İFAV, İstanbul, 1998, s. 85; Turhan, s. 466. Ferd hadis: İsnadın herhangi bir yerinde râvisi tek kalmış olan hadis çeşidine denir. Bkz. Uğur, s. 92-93.

¹¹⁰⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 175; Cihan, s. 31-32.

¹¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, XIX, 214; Taberânî, I, 332-333; Heysemî, VII, 474; Sarıcık, s. 335; Ekinci, s. 241. Râvilerinin sika olduğu belirtilmiştir.

¹¹¹⁰ Hz. Peygamber Hz. Ali’ye: “Ey Ali! Sen anlaşma bozucular, zalimler ve dinden çıkanlar ile savaşacaksın.” buyurdu. Bkz. Sübhânî, Cafer, *Hz. Ali’ye Neler Yaptılar*, çev. Zeyneb Çatar, Evrensel Yayınları, İstanbul, 1995, s. 329.

¹¹¹¹ İbn Ebî Şeybe, XVI, 55, 61; XXI, 360-367; Taberî, *Târîh*, III, 30-31.

2. 1. Hz. Peygamber Dönemindeki İlişkileri

Hz. Âişe ile Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin Hz. Peygamber dönemindeki ilişkilerine baktığımızda genel anlamda olumlu bir tabloyla karşılaşmamaktayız. Tabi bu ilişkilerinin sadece olumsuz bir temel üzerine kurulduğu manasına da gelmemektedir. Özellikle Hz. Fâtıma ve Hz. Âişe'nin birbirleriyle konuştuklarını, dertlerini paylaştıklarını ifade eden rivayetler bulunmaktadır. Örneğin Hz. Âişe Hz. Fâtıma'nın düğün hazırlıklarını yapan grubun bizzat içerisinde bulunuyordu. Hz. Âişe Hz. Fâtıma'yı düğün için hazırlamış, evinin eşyalarının hazırlanmasında da çalışmıştı. Hz. Âişe Hz. Fâtıma'nın düğününü tasvir ederken: “Biz Fâtıma'nın düğününden daha güzel bir düğün görmedik.”¹¹¹² demiştir.

Düğünden sonrasını ifade eden başka bir rivayette Hz. Ali'den nakledilmiştir: “Fâtıma el değirmeni ile un öğütmekten bıkip usandığını söyleyerek halinden şikâyet ediyordu. Bu sırada Rasûlullah'a bazı esirlerin getirildiğini haber aldı ve ondan bir hizmetçi istemek üzere dışarı çıktı. Fakat Hz. Peygamber'i bulamadı. Bu yüzden talebini Âişe'ye arz etti. Âişe de Rasûlullah eve dönünce kızının talebini söyledi. Hz. Peygamber de bize geldi. Biz o sırada yatağımıza girmiştik. O gelince kalkmaya yeltendik. Fakat Rasûlullah: ‘Hiç rahatsız olmayın, olduğunuz yerde durun!’ buyurdu ve aramıza girip oturdu. Hatta ben ayağının soğukluğunu göğsümde hissettim. O gece bize şöyle buyurdu: ‘Ben size bana arz ettiğiniz talebinizden daha hayırlı bir yol göstereyim mi? Yataklarınıza uzandığınızda otuz dört defa Allah'ın en yüce olduğunu söyleyin, otuz üç defa Allah'a hamd edin ve otuz üç defa de Allah'ın tüm noksan sıfatlardan uzak olduğunu söyleyin. İşte bunlar benden istemiş olduğunuz şeyden daha hayırlıdır.’¹¹¹³ buyurdu.”

Burada görüldüğü üzere Hz. Fâtıma Hz. Peygamber'i evde bulamayınca arkasını dönüp gitmemiş halini Hz. Âişe'ye açıklamıştı. Bu rivayette göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta Hz. Peygamber maddî durumunun iyi olmaması sebebiyle Hz. Fâtıma'nın isteğini yerine getirememiş ve onları kırmamak adına kendilerine başka bir müjde vermiştir. Bu durum bize bu olayın Medine

¹¹¹² İbn Mâce, Nikâh 24; Öztürk, Yaşar Nuri, *Son Peygamberin Kızı Hz. Fatıma*, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2. Baskı, İstanbul, 1985, s. 87-88.

¹¹¹³ Ahmed b. Hanbel, X, 134-135; Buhârî, Humus 6; Müslim, Zikr 80; Ebû Dâvud, Edeb 109.

yıllarının başında gerçekleştiği izlenimini vermektedir. Çünkü daha sonraki yıllarda müslümanların maddî durumu eskiye nispetle alınan ganimetler vs. sebebiyle daha iyiydi.

Bize göre Hz. Âişe ile Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin arasındaki ilişkiler gitgide kötüleşmişti. Ancak Hz. Âişe'nin, Hz. Fâtıma'dan ziyade Hz. Ali'ye kızıyor olması daha muhtemel görünmektedir.

Daha önce de zikredildiği üzere Rasûlullah'ın hanımları iki gruptu. Hz. Âişe'ye muhalif olan grup Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye olan yoğun ilgisi sebebiyle bu durumdan şikâyetçiydi. Aralarında zaman zaman tartışmalar yaşanmaktaydı. İşte bu tartışmaların birinde Hz. Fâtıma ve Hz. Ali de taraf olmuş, tercihlerini Hz. Âişe muhalifleri yanında yapmışlardı.

Hz. Zeyneb bint Caş ve Hz. Âişe arasında meydana gelen bir tartışmada Hz. Zeyneb Hz. Âişe'ye hoşuna gitmeyen bazı şeyleri söylemişti. Hz. Âişe onu bundan menetmiş ise de o bundan vazgeçmemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Âişe'ye: “Sen de ona bir şeyler söyleyiver.” deyince Hz. Âişe de Hz. Zeyneb'e cevap vermiş ve ona üstün gelmişti. Bunun üzerine Hz. Zeyneb, Hz. Ali'ye şikâyetine gitmiş ve: “Âişe bana hakaret etmekle Hâşim oğullarından olan sizlere de hakaret etmiş oldu.” demişti. Bunun üzerine Hz. Fâtıma Hz. Zeyneb'in hakkını aramak üzere Hz. Peygamber'in huzuruna gelmişti. Hz. Peygamber de ona: “Kâbe'nin Rabbi'ne andolsun ki Âişe, senin babanın sevgili eşidir.” buyurmuştu. Hz. Fâtıma da Hâşim oğullarının yanına gelerek, Peygamber ile aralarında geçen konuşmaları aktarmıştı. Bunun üzerine Hz. Ali de gidip Hz. Peygamber ile bu konuda konuşmuştu.¹¹¹⁴

Bu rivayetin çeşitli varyantlarında Hz. Fâtıma'nın Hz. Peygamber'in eşlerinin ricası üzerine, Rasûlullah'a gelerek Hz. Âişe konusunda daha âdil olmasını rica ettiği zikredilmektedir.¹¹¹⁵ Bu rivayete konu olan olay acaba birkaç defa mı tekrarlanmıştır yoksa bu aynı olayın değişik anlatımları mıdır? Buna kesin bir cevap vermemiz mümkün gözükmemektedir.

Afgânî bu konuyla ilgili: “Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Hz. Peygamber'in eşi Hz. Âişe'ye olan sevgisini hafifletmeye çalışarak, diğer eşleri için bir nevi ara buluculuk

¹¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 268-269; Ebû Dâvud, Edeb 49. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin tartıştığı ümmü'l-müminîn Hz. Ümmü Seleme olduğu zikredilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, XVIII, 268; Heysemî, IV, 590; Afgânî, s. 89.

¹¹¹⁵ Buhârî, Hibe 8. Krş. Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 83; Nesâî, İşretü'n-Nisâ 3; Hâkim, IV, 10; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 17-18; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 143-144.

yapıyorlardı. Bu hareket Hz. Âişe’yi kızdırmıştı. Ben zannediyorum ki böyle bir ara buluculuk bir kadının asla affetmeyeceği bir harekettir.” yorumunu yapar.¹¹¹⁶

Hiz. Fâtıma ve Hiz. Âişe’nin tartıştığını gösteren bir başka rivayet de yine Hiz. Âişe’den gelmektedir. Bir gün Hiz. Peygamber Hiz. Âişe’nin yanına girdiğinde kendisini ağlarken buldu. Hiz. Peygamber, niçin ağladığını sorduğunda Hiz. Âişe: “Fâtıma bana kötü söz söyledi.” dedi. Hiz. Peygamber Hiz. Fâtıma’yı çağırarak: “Ey Fâtıma! Âişe’ye kötü söz mü söyledin?” dedi. Hiz. Fâtıma da: “Ya Rasûlallah! Evet.” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: “Sen benim sevdiğimi sevmez misin?” diye sorduğunda Hiz. Fâtıma: “Evet.” dedi. Hiz. Peygamber: “Sen benim buğz ettiğime buğz etmez misin?” diye sorduğunda Hiz. Fâtıma yine: “Evet.” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: “Kuşkusuz ben Âişe’yi seviyorum. Sen de onu sev.” buyurdu. Hiz. Fâtıma da: “Bundan sonra asla Âişe’ye onu üzecek bir şey söylemeyeceğim.” dedi.¹¹¹⁷

Afgâni Hiz. Âişe ve Hiz. Fâtıma’nın ilişkileri bağlamında şöyle bir iddiada da bulunmaktadır: “İşaret etmemiz gereken diğer mühim bir nokta ise bizzat Hiz. Âişe’nin kıskanç olmasıdır. Bunun sebebi ise Rasûlullah’ın yanındaki pek kıymetli olan itibarı ve Rasûlullah’ın ona olan aşırı sevgisinden dolayıdır. Hiz. Âişe’nin Rasûlullah’tan bir çocuğu olmamıştı ve o Rasûlullah’ın, kızı Hiz. Fâtıma’nın çocuklarına olan büyük şefkat ve ilgisini taaccüple müşahede ediyordu. Bunun sonucunda onun gönlünde Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin’e karşı bir kıskançlık ortaya çıkmış ve bu kıskançlık zamanla onların anne ve babası olan Hiz. Ali ve Hiz. Fâtıma’ya kadar ulaşmıştı.”¹¹¹⁸

Afgânî’nin bu tespiti bize göre doğru değildir. Hiz. Âişe ve Hiz. Fâtıma arasında belli bir seviyede kıskançlık olabilir, ancak bu hisler mutedil seviyede kalmıştır. Hiz. Hasan’ın vefat edeceği zaman Hiz. Âişe’nin odasına gömülme isteğinin Hiz. Âişe tarafından kabul edilmesi gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır. Hiz. Âişe’nin yaptığı bu fedakârlık, düşmanca hisler duyulan birine karşı yapılamayacak türdendir.

¹¹¹⁶ Afgânî, s. 88-89. Krş. Bodley, s. 221; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 222. Afgânî’nin yorumlarını desteklemesi açısından şu tespit çok önemlidir: “Kadın beyni ilişkileri tehdit eden çıkar çatışmaları ve dışlanma konusunda erkek beyninden çok daha ciddi olumsuz alarm sinyalleri verir.” Bkz. Brizendine, Louann, *Kadın Beyni*, çev. Zeynep Heyzen Ateş, 11. Baskı, İstanbul, 2012, s. 66.

¹¹¹⁷ Heysemî, IX, 387; Şâmî, *Ezvacü’-n-Nebî*, s. 94; Şevkânî, s. 320-321; Said Havva, II, 389.

¹¹¹⁸ Afgânî, s. 89-90. Krş. Kazancı, *Talihsiz Halife Emirü’l-Müminin Hiz. Ali*, s. 100; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 73-73; Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 108.

Hız. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde Hız. Âişe ve Hız. Ali arasındaki tüm ilişkileri koparan en büyük hadise İfk Olayı'nda Hız. Ali'nin takındığı tutumdur.

İfk Olayı'nda ayrıntılı bir şekilde anlattığımız bu olayı burada da özet bir şekilde sunmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Hız. Âişe'ye atılan iftira dedikodularının bir hayli çoğalması üzerine Hız. Peygamber kararsızlığa düşerek Hız. Ali ve Üsâme b. Zeyd'i çağırarak onlarla istişare etmişti. Üsâme b. Zeyd söylenenlerin yalan olduğunu ve Hız. Âişe'de iyilikten başka bir şeyi bilmediğini söyledi. Hız. Ali ise: “Ya Rasûlallah! Allah sana bu hususta bir sınırlama koymamıştır. Onu boş ve başka bir kadınla nikâhlan. Fakat Âişe'nin cariyesine sor, o sana doğruyu söyler.” demişti.¹¹¹⁹

Bazı yazarlar Hız. Ali'nin, Hız. Peygamber'e Hız. Âişe'yi boşamasını tavsiye etmesinin ileride meydana gelecek olan Cemel Savaşı'nın sebeplerinden biri olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹²⁰ Bazıları ise bunun doğru olmadığını savunmuşlardır.¹¹²¹

Bize göre Hız. Âişe en zayıf ve savunmasız anında, yardıma en fazla muhtaç olduğu bir zamanda Hız. Ali'nin kendisine karşı takındığı bu tavrı ömrünün sonuna kadar asla unutmayacaktı. Geçmişini unutmamak ve geçmişe bir sünger çekememek kadın fitratının bir özelliğidir.¹¹²²

Afgânî de bu hususla ilgili: “Ben zannediyorum ki Hız. Ali'nin Hız. Âişe'ye karşı olan bu tutumu neticesinde, o ikisinin hayatları boyunca hoşnutsuzluk egemen olmuştur. Çünkü böyle bir tutum unutulamaz. İnsan her ne kadar uğraşsa da böyle bir tutumun eserini kalbinden söküp atamaz. Hız. Âişe bu duygularını kontrol altına almak hususunda bütün gayretini sarf ettiyse de ölünceye kadar Hız. Ali'nin bu davranışını unutamamıştır. Yılların geçmesiyle birlikte bu olayın etkisi Hız. Âişe'nin kalbinde giderek artmış ve Hız. Âişe fark etmese de bu olayın etkisi Hız. Âişe için bütün müslümanlara ciddi sıkıntılara sebebiyet verecek bir bakış açısı kazandırmıştır.

¹¹¹⁹ Vâkidî, II, 430; İbn Hişâm, III, 29; Buhârî, Tefsîr 24/6; Makrîzî, I, 214.

¹¹²⁰ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed, s. 348; Caetani, IV, 157; Bodley, s. 246; Abbott, s. 37-38; Rodinson, s. 143-144; Seligsohn, a.g.m., I, 229; Gölpinarlı, s. 129-130.

¹¹²¹ Ebû Zehra, III, 306.

¹¹²² Kadınlar duygusal travmalara meyilli oldukları için, geçmişte yaşadıkları haksızlıkları kolay kolay unutamazlar. Bu sebeple takıntı yapma eğilimleri fazladır. Bir erkek herhangi bir adaletsizlikle karşılaştığında, onun kâr zarar hesabını yapar. Olayı dünyasından çıkarıp, incinmeyi ikinci plâna atarak kolaylıkla işine devam edebilir. Oysa kadın, maruz kaldığı kötü muamelelerin tesirinden hemen sıyrılmaz. Bu yüzden de geçmişte yaşamaya çok yatkındır. Bkz. Tarhan, s. 147, 54; Ayrıca bkz. Brizendine, s. 26/169-170.

O, bu fikrin tamamen müslümanların hayrına olduğunu düşünüyordu. Ne yazık ki bu olay yılların geçmesiyle ancak etkisini artırmıştır. Hatta biz bu olayın üzerinden otuz yıl geçmesine rağmen Cemel Savaşı'nda Hz. Âişe'nin bu duygularına yenik düştüğünü görmekteyiz.”¹¹²³ yorumunu yapmaktadır.

İleride ayrıntılı bir şekilde açıklayacağız. Fakat kısaca şunu belirtmek de fayda var. Hz. Âişe'yi Cemel Savaşı'na sürükleyen sebep sadece Hz. Ali'ye olan buğzu ve öfkesi değildi. Aralarındaki ilişkiler ne kadar kötü olursa olsun asla düşmanlık seviyesine ulaşmamıştır. En azından Cemel Savaşı'na kadar varılan süreçte durum bu şekildedir. Hz. Âişe'den Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın faziletleri hakkında bazı rivayetler bize ulaşmıştır. Örneğin Hz. Âişe'ye Hz. Ali hakkında soru sorulduğunda: “Rasûlullah'ın dostudur.” demişti.¹¹²⁴ Benzer şekilde Hz. Âişe sonraki yıllarda Hz. Ali hakkında: “Geride kalanlar içinde sünnet konusunda en bilgili olan Ali'dir.” demişti.¹¹²⁵ Ayrıca Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Ehl-i beytten olduğunu belirten rivayet de Hz. Âişe'den nakledilmiştir.¹¹²⁶

Hz. Âişe Hz. Fâtıma için de: “Rasûlullah'a şekil ve karakter bakımından Fâtıma'dan daha çok benzeyen birini görmedim. Fâtıma Peygamber'in yanına girdiği zaman, Peygamber onun için ayağa kalkar, elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu.” demiştir.¹¹²⁷ Benzer bir rivayette de Hz. Âişe'ye: “Yakını olarak insanlardan kim Rasûlullah'a daha sevgiliydi.” diye sorulduğunda o: “Fâtıma.” diye cevap vermişti. “Erkeklerden kim?” diye sorulunca da: “Fâtıma'nın kocasıdır. Çünkü o geceleri çok namaz kılan gündüzleri de çoğunlukla oruçlu idi.” demişti.¹¹²⁸ Yine Hz. Âişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber Hz. Fâtıma hakkında: “Babası dışında ondan daha doğru sözlü hiç kimseyi görmedim.” demiştir.¹¹²⁹

¹¹²³ Afgânî, s. 91.

¹¹²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 177.

¹¹²⁵ Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, s. 137; Bakır, Abdulhalik, *Ali b. Ebî Talib: Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ, 1998, s. 53.

¹¹²⁶ Hz. Âişe'den gelen rivayete göre: “Peygamber üzerinde siyah yünden mamul nakışlı bir örtü olduğu hâlde sabahleyin evden çıktı. Derken Hasan b. Ali geldi. Onu bir örtünün içerisine aldı. Sonra sırasıyla Hüseyin, Fâtıma ve Ali geldi. Onları da bu örtünün içerisine aldı. Sonra: ‘Ey Ehl-i beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.’ (Ahzâb 33/33) âyetini okudu.” İbn Ebî Şeybe, XVII, 116-117; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe* 61; Hâkim, III, 159.

¹¹²⁷ Ebû Dâvud, Edeb 155; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 291-292; Hâkim, III, 167; Ziyâde, Esmâ Muhammed Ahmed, *Devrü'l-Mer'eti's-Siyâsi fî Ahdi'n-Nebî ve'l-Hulefâi'r-Râşidin*, Dârü's-Selâm, 1. Baskı, Kahire, 2001, s. 467.

¹¹²⁸ Tirmizî, Menâkıb 61; Hâkim, III, 171. Krş. Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 447-448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 84.

¹¹²⁹ Hâkim, III, 175.

Hız. ÂiŖe Hız. Fâtıma'ya Rasûlullah'ın Ŗöyle Ŗöylediđini de müjdelemiŖti: “Cennet ehli kadınlarının hanımefendileri Ŗu dört kadındır: Meryem bint İmrân, Fâtıma bint Rasûlillah, Hatice bint Huveylid ve Âsiye'dir.”¹¹³⁰

2. 2. Hız. Peygamber Sonrası Dönemdeki İliŖkileri

Hız. ÂiŖe'den aktarılan Ŗu rivayette Hız. ÂiŖe ile Hız. Fâtıma'nın iliŖkilerinin, Hız. Peygamber'in vefatından sonra da iyi bir çerçevede devam ettiğini göstermektedir: “Peygamber'in bütün zevceleri yanındaydılar. Derken yürüyerek Fâtıma geldi. YürüyüŖü Rasûlullah'ın yürüyüŖünden hiç ayrılmıyordu. Onu görüncce kendisine hoŖbeŖte bulundu ve: ‘Merhaba kızım.’ dedi sonra onu sağına yahut soluna oturttu sonra kendisine bir Ŗeyler fısıldadı. Bunun üzerine Fâtıma Ŗiddetle ağladı. Onun feryadını görüncce, ikinci defa kendisine bir Ŗeyler fısıldadı. Bu sefer Fâtıma güldü. Ben kendisine: ‘Rasûlullah kadınlarının arasından sır Ŗöylemek için seni Ŗeçti sonra da sen ağlıyorsun.’ dedim. Rasûlullah yanımızdan kalktığı vakit Fâtıma'ya: ‘Rasûlullah ne Ŗöyledi.’ diye sordum. O: ‘Ben Rasûlullah'ın sırrını ifŖa edemem.’ dedi. Rasûlullah vefat edince Fâtıma'ya: ‘Senin üzerinde olan hakkım namına yemin ediyorum. Bana Rasûlullah'ın sana ne dediğini Ŗöyle.’ dedim. Fâtıma: ‘Ŗimdi olur. Evet! Birinci defa bana fısıldadığında Cibril'in her sene kendisine bir veya iki defa Kur'ân'ı arz ettiğini; bu sefer iki defa arz ettiğini haber verdi ve: ‘Ben ecelimin yaklaŖtıđını görüyorum. Allah'tan kork ve sabret! Zira ben senin için ne iyi selefim.’ buyurdu. Ben de gördüğün Ŗekilde ağladım. Benim feryadımı görüncce bana tekrar fısıldayarak: ‘Ya Fâtıma! Mümin kadınların hanımefendisi olmak istemez misin? Yahut bu ümmetin kadınlarının hanımefendisi olmak istemez misin?’ buyurdu. Ben de gördüğün Ŗekilde güldüm.’ dedi.”¹¹³¹

Hız. ÂiŖe ile Hız. Fâtıma ve Hız. Ali'nin arasını açan diğer bir olay da Hız. Peygamber'in vefatından sonra Ŗöz konusu olan hilafet ve Hız. Peygamber'in mirası konularıdır. Babasının halifeliğine razı olmaması Hız. ÂiŖe ve Hız. Ali arasındaki olumsuz olan iliŖkileri iyice kötüleŖtirmiŖtir.¹¹³²

¹¹³⁰ Hâkim, III, 205.

¹¹³¹ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 34; Buhârî, İsti'zân 43; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 98; İbn Mâce, Cenâiz 64; Tirmizî, Menâkıb 61; Hâkim, IV, 303-304. Bazı rivayetlerde Hız. Peygamber'in Hız. Fâtıma'ya müjdelediği Ŗey, ailesi arasında Rasûlullah'a en çabuk kavuŖanın Hız. Fâtıma olacağıdır.

¹¹³² Afgânî, s. 92-93.

Hız. ÂiŖe'nin babasının halifeliğini kabul etmeyen ve kendisini hilafete ondan daha layık gören bir insana karŖı tavrının müspet olması da mümkün gözükmemektedir. Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'in vasisi olduğunu ileri sürenlere verdiği cevaptaki üslupta bu memnuniyetsizliği göstermektedir.

Hız. ÂiŖe'nin yanında Hız. Ali'nin vasi olduğunu söylediklerinde Hız. ÂiŖe: "Peygamber ona ne zaman vasiyette bulunmuŖ? Ben Rasûlullah'ı göğsüme dayamıŖtım. Küçük abdestini yapmak için bir kap istedi. Derken kucağıma dŖverdi. Vefat ettiğini bile anlamadım. Ŗu halde ona ne zaman vasiyet etmiŖ?" demiŖti.¹¹³³

Cemel SavaŖı'na yakın bir tarihte veya Cemel SavaŖı sonrasında meydana geldiği anlaŖılan Ŗu rivayette Hız. ÂiŖe'nin Hız. Ali ile ilgili duygularını açıkça göstermektedir: Bir adam gelip Hız. ÂiŖe'nin yanında Hız. Ali ve Ammâr b. Yâsir hakkında ileri geri konuŖtu. Hız. ÂiŖe'de: "Ben sana onun (Hız. Ali) hakkında bir Ŗey söyleyecek değilim. Ammâr'a gelince ben Rasûlullah'tan Ŗyle iŖittim: 'O iki iŖ arasından ancak daha doğru olanı seçer.' buyurmuŖtur." dedi.¹¹³⁴

Hız. ÂiŖe'nin ne zaman rivayet ettiğini tespit etmemiz mümkün olmayan bir rivayette ise Hız. ÂiŖe Hız. Ali'nin adını bile anmak istememektedir. Hız. ÂiŖe: "Rasûlullah'ın hastalığı Ŗiddetlendiđi zaman hanımlarını toplayarak onlardan hastalığını benim evimde geçirmek için izin istedi. Onlar da izin verdiler. Bunun zerine Rasûlullah ailesinden Fazl b. Abbâs ve diğer bir adamın kolları arasında ayakları yerde sürünerek ve baŖı sarılı olarak çıkıp benim evime girdi." Râvi, bu hadisi Abdullah b. Abbâs'a anlattığında o kendisine diğer adamın kim olduğunu biliyor musun? diye sormuŖtu. Râvi bilmiyorum dediğinde Abdullah b. Abbâs: "O Ali b. Ebî Tâlib'dir."¹¹³⁵ Ancak ÂiŖe onu hiç sevmezdi."¹¹³⁶ dedi.

Hız. ÂiŖe'ye Hız. Ali'nin katli haberi ulaŖtıđında da bir benzetme yaparak Ŗyle söyledi: "O asasını attı ve yolcunun dnŖyle gönlünün ferahladığı gibi o da ferahlamaya alıŖtı."¹¹³⁷ Hız. ÂiŖe: "Onu kim öldürdü." diye sorunca Murâd kabilesinden bir adamın öldürdüğü kendisine söylendi. Bunun zerine Hız. ÂiŖe:

¹¹³³ İbn Sa'd, II, 200; Buhârî, Megâzî 83; Müslim, Vasiyye 19; İbn Mâce, Cenâiz 64; Nesâî, Tahâret 29; Afgânî, s. 94.

¹¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, XVIII, 524; Afgânî, s. 93. KrŖ. İbn Mâce, Mukaddime 23; Tirmizî, Menâkıb 35; Hâkim, III, 438.

¹¹³⁵ Buhârî, Ezân 39; İbn Mâce, Cenâiz 64; Hâkim, III, 58.

¹¹³⁶ Abdürrezzâk, V, 429-430; Ahmed b. Hanbel, III, 199-200; Afgânî, s. 94.

¹¹³⁷ İbn Sa'd, III, 29.

“Eğer o uzak olursa onun ölümünü ağzında toprak olmayan (güzeli söyleyen) bir genç haber vermiştir.” dedi. Bunun üzerine Zeyneb bint Ebî Seleme: “Bunu Ali için mi söylüyorsun?” diye sorunca Hz. Âişe: “Ben unutuyorum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın.” dedi.¹¹³⁸

Afgânî bu rivayetin yorumunda: “Ben bu rivayetin Hz. Âişe’nin niyetini gayet açık ortaya koyduğunu ve aynı zamanda istemeden de olsa Hz. Âişe’nin duygularının esiri olduğuna yönelik zikrettiğimiz şeyleri de açıklayıcı olduğunu düşünüyorum. Ben bunun bir istisna olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Hz. Âişe’nin Hz. Ali’ye karşı beslediği bu duygular her türlü güzellikten uzak olan bu hadisede bile üzerinde düşünmeden bu iki beyti ona söyletmiştir.”¹¹³⁹ demiştir.

3. Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr’in Hz. Ali’ye Karşı Ayaklanma Sebepleri

Hiz. Âişe, Talha ve Zübeyr’in Hiz. Osman’ın kanını talep ederek başlattıkları muhalefetin arkasındaki sebepler nelerdi? Konunun tüm yönleriyle ele alınması sahâbeyi böylesi korkunç bir olaya sürükleyen sebeplerin ortaya konulması açısından çok önemlidir. Bir önceki başlıkta konunun psikolojik arka planını ele aldık. Ama Hiz. Âişe sırf Hiz. Ali’yi sevmediği için böyle bir yolculuğa çıkmamıştır. Bize göre Hiz. Âişe, Talha ve Zübeyr’in böyle bir olaya kalkışmasının temelinde iki sebebi vardır.

İlk sebep; Hiz. Ali’nin Hiz. Osman’ın katili olmakla suçlanmasıdır. Özellikle Emevîler’in karalama kampanyası sayesinde birçok kişi Hiz. Osman’ın katilinin Hiz. Ali olduğu yalanına inanmıştı. Örneğin Hiz. Ali’nin saflarında savaşa katılan Haricîler bile aynı ithamla Hiz. Ali’yi suçlamışlardı. Hiz. Ali ise onlara şöyle karşılık vermişti: “أَيُّهَا النَّاسُ تَزْعُمُونَ أَنِّي قَتَلْتُ عُثْمَانَ أَلَا وَإِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُ وَأَنَا مَعَهُ” “Ey insanlar, benim Osman’ı öldürdüğümü iddia ediyorsunuz. Biliniz ki ben onunla birlikteyken/ben de onunla ölmüşken, onu Allah öldürdü.” Haricîler Hiz. Ali’nin bu sözlerini de yanlış anlayarak onu suçlamaya devam etmişlerdi.¹¹⁴⁰

¹¹³⁸ Taberî, *Târîh*, III, 159; Afgânî, s. 94-95. Öztürk bu rivayeti aynı şekilde aktardıktan sonra Hiz. Âişe’nin Hiz. Ali’nin ölümüne çok sevinerek şükür secdesi yaptığını kaynak belirtmeden ifade etmiştir. Bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, *Asrısaaadetin Büyük Kadınları*, s. 108.

¹¹³⁹ Afgânî, s. 95.

¹¹⁴⁰ Batelyevsî, İbn Sîde (ö. 521/1127), *el-İnsâf fî Tenbîhi ale’l-Me’ânî ve’l-Esbâbi elletî Evcebet el-İhtilâfe beyne’l-Müslimîne fî Ârâihim*, tah. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Şam, 1987, s. 56-57.

Bu yalanı ortaya koyanların iddialarını destekledikleri çeşitli argümanları da bulunmaktaydı. Örneğin Hz. Osman’a karşı başlatılan isyanın liderlerinden biri olan ve hatta Hz. Osman’ı öldüren küçük grubun içerisinde bulunan Muhammed b. Ebû Bekir Hz. Ali’nin terbiyesi altında büyümüştü.¹¹⁴¹ Hz. Ali’yi Hz. Osman’ın katili olarak gösterenler için bu büyük bir kozdu. Hz. Ali’den Muhammed’in kisasını talep ediyorlardı. Hz. Ali Hz. Osman’ın katillerine kisas hususunda acele edilmemesi gerektiğini söylediğinde de bunu Hz. Ali aleyhine kullanıyorlardı. Hz. Ali Medine’den ayrılırken Zeyneb bint Ebû Süfyân’ın kendisine yönelttiği şu suçlamada da bu durum açıkça görülmektedir. Zeynep bint Ebû Süfyân: “Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ca’fer hakkında bize zulmettin (Osman’ın intikamını onlardan almadın).” dediğinde Hz. Ali: “Kendisi de biliyor ki onların asıl derdi onlardan intikam almak değildir.” demiştir.¹¹⁴²

Hz. Ali’nin hilafetine karşı çıkılmasının ikinci ve en önemli sebebi hilafetin Hz. Ali’ye verilmiş şeklidir. Önceki bölümlerde de ayrıntılı bir şekilde üzerinde durduğumuz gibi Hz. Ali’yi hilafete getiren grup Hz. Osman’ı öldürenlerin ta kendileriydi.

Halifeyi seçme hakkına sahip olan sahâbenin ise çok büyük bir kısmı bu olayın dışında tutulmuş, kendilerinin fikirlerine başvurulmamıştır. Hz. Ali’ye biat bahsinde ayrıntılı bir şekilde belirttiğimiz gibi, biat hususunda Hz. Osman’ı öldüren grubun dediği olmuş, herkes ister istemez onlara itaat etmek zorunda kalmıştır. Talha ve Zübeyr gibi biat etmek istemeyen bazıları da kılıç zoruyla getirilip zorla biat ettirilmiştir.

Peki Hz. Ali böylesi bir biati niçin kabul etmiştir? Hz. Ali’nin biati kabul etmesinde iki faktör etkili olmuştur. Birincisi kaos ortamını sonlandırıp her şeyi eski haline döndürebileceği inancı, ikincisi ise hilafete karşı olan aşırı hırslıdır. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir’in halife olduğu andan beri hilafeti son derece arzuluyordu. Fakat

¹¹⁴¹ Vedâ haccı yolculuğu sırasında Zülhuleyfe veya Beydâ mevkiinde doğdu. Annesi Has’am kabilesine mensup Esmâ bint Umeys’tir. Hz. Peygamber’den gelen adını ve Ebû’l-Kâsım künyesini baba bir ablası olan Hz. Âişe vermiştir. Esmâ önce Ca’fer b. Ebû Tâlib’le, onun şehit düşmesinin ardından Hz. Ebû Bekir’le, onun vefatından sonra da Ca’fer’in kardeşi Hz. Ali ile evlendi. Annesinin Hâşimîler’e iki defa gelin gitmesi ve üç yaşında iken yetim kalarak Hz. Ali’nin terbiyesiyle büyümesi onun Hâşimîler’e ve özellikle Hz. Ali’ye bağlılığında önemli rol oynamıştır. Bkz. Apak, Adem, “Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 518; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, I, 140. Hz. Âişe’nin daha önce babasıyla evli olan Esmâ bint Umeys’in Hz. Ali ile evliliğine de karşı çıktığı rivayet edilmektedir. Bkz. Demircan, *Ali-Muâviye Kavgaası*, s. 61.

¹¹⁴² Taberî, *Târîh*, III, 6.

sırasıyla Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halife olması onun ümidini iyice azaltmıştı. Böylesi bir ortamda hilafet şayet başkasına verilseydi, artık hilafet için hiçbir ümidi kalmayacaktı. Bu sebeple isyancılar kendisine bu teklifi sunduğunda bunu kabul etmişti. Bu iddiamızın tam tersini ifade eden rivayetler de bulunmaktadır. Fakat olayın bir oldu-bittiye getirildiği çok açıktır. Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra hilafet hususunda öne çıkan kişiler Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd b. Ebû Vakkâs gibi Hz. Ömer'in seçtiği şûra üyeleri idi. Normal şartlar altında en azından bu şûra üyelerinin bir araya gelerek konuşması ve halife için ortak bir karar vermesi beklenirdi. Ortak bir karar alması bile Hz. Osman'ın halife olduğunda uygulanan metoda benzer bir durum burada da uygulanabilirdi. Fakat bunların hiçbiri olmamış elinde kılıç olan bir grup zorba Hz. Ali'yi halkın rızası dışında hilafete getirmiştir.¹¹⁴³

Yukarıda zikrettiğimiz Hz. Ali'nin halifelige karşı hırslı olduğunu belirttiğimiz cümlemiz ispata muhtaç bir yargıdır. Bu sebeple görüşümüzü desteklediğini düşündüğümüz sahih kaynaklarda aktarılan bazı rivayetleri buraya almanın uygun olacağını düşünüyoruz.

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde meydana gelen bir olay üzerine verdiği şu hutbede: "...içinizden birisi çıkıp: 'Vallahi Ömer ölürse ben muhakkak filan kimseye biat ederim' demiştir. Sakın hiçbir kimse onun: 'Ebû Bekir'e yapılan biat ancak istişaresiz birden bire yapılp tamam oldu.' demesine aldanmasın. Dikkat ediniz! Gerçekten o iş böyle çabuk olmuştur. Fakat Allah o işin kötülüğünden ümmeti korumuştur. İçinizden hiçbir kimse, kendisine hızla gidilmek amacıyla develerin telef edilmesine Ebû Bekir'den daha layık değildir. Bundan sonra kim millete danışmadan müslümanlardan bir adama biat ederse onun biati kabul edilmez. O biat eden de, biat edilen de kendilerini öldürülme tehlikesine atmış olurlar."¹¹⁴⁴

Şu da bir gerçektir ki Allah, peygamberini vefat ettirdiği zaman bizler ensârın bize muhalefet ettiği ve tümünün Benû Sâ'ide gölgesi altında toplandıklarını haber

¹¹⁴³ Krş. Kapar, Mehmet Ali, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 57; Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 89, 118-119; Demircan, *Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, s. 59. Sallâbî Hz. Ali'nin hilafetinin hiçbir zaman tartışma konusu olmadığını iddia etmektedir. Ona göre tek sorun Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmamasıydı. Bkz. Sallâbî, *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 515. Fakat bu açıklamalar maalesef duygusallığın ötesine geçememektedir. Şayet durum bundan ibaret olsaydı Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in başkaldırıların hiçbir haklı tarafı olamazdı. Meşru bir halife görevdeyken her isteyen birilerini cezalandırmak için asker toplayamazdı.

¹¹⁴⁴ Hz. Ömer'in yıllar önce söylediği bu sözlerin aynıyla gerçekleşmiş olması, onun ne kadar büyük bir devlet adamı olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

almıştık. Ali ile Zübeyr ve onların beraberinde bulunanlar da bize muhalefet ettiler...¹¹⁴⁵

Hız. Ömer'in de rivayette bildirdiğı gibi Hız. Ali, Hız. Ebû Bekir'e yapılan biate itiraz etmiştir. Hız. Ali'nin bu itirazını ve o süreçte yaşanan olayları Hız. Âişe şöyle aktarmıştır: "Fâtıma bint Rasûlullah Ebû Bekir'e haber göndererek Rasûlullah'ın kendisine Allah'ın Medine ile Fedek'te fey olarak tahsis buyurduğu mallardan ve Hayber'in beşte birinden kalanlardan mirasını ondan istedi. Ebû Bekir de şunu söyledi: 'Şüphesiz ki Rasûlullah: 'Bize mirasçı olunmaz! Bıraktığımız sadakadır ancak Muhammed'in ailesi bu maldan yer.' buyurmuştur. Vallahi ben, Rasûlullah'ın sadakasından hiçbir şeyi, Rasûlullah zamanındaki halinden değiştiremem! Onun hakkında mutlaka Rasûlullah ne yaptı ise onunla amel ederim!' Hâsılı Ebû Bekir, Fâtıma'ya bir şey vermekten çekindi. Fâtıma da bu hususta Ebû Bekir'e gücendi ve kendisini terk etti. Ölünceye kadar da onunla konuşmadı. Fâtıma, Rasûlullah'tan sonra altı ay yaşadı. Vefat ettiği vakit onu kocası Ali b. Ebû Tâlib geceleyin defnetti. Onun vefatını Ebû Bekir'e haber vermedi. Namazını Ali kıldırdı. Fâtıma'nın hayatı müddetince Ali insanlardan itibar görmüştü. O vefat edince Ali halkın itibarını kaybetti ve Ebû Bekir'le barışarak ona biat etmek istedi. O aylarda henüz biat etmemiştı ve Ebû Bekir'e: 'Bize gel ama seninle beraber başka bir kimse gelmesin.' diye haber gönderdi. Bunu Ömer b. Hattâb gelmesin diye yapıyordu. Bunun üzerine Ömer, Ebû Bekir'e: 'Vallahi onların yanına yalnız başına gitme.' dedi. Ebû Bekir ise: 'Bana ne yapabilirler ki! Vallahi, ben onlara giderim.' cevabını verdi. Müteakiben Ebû Bekir yanlarına girdi. Ali b. Ebû Tâlib bir şehadet getirdi sonra şunları söyledi: 'Ey Ebû Bekir! Biz senin faziletini ve Allah'ın sana olan ihsanını biliriz. Allah'ın sana verdiği bir hayrı sana çok görmeyiz lâkin sen bu hilâfet işinde bize karşı istibdat gösterdin. Biz Rasûlullah'a olan yakınlığımızdan dolayı kendimiz için bir hak görüyorduk...'

Ali, Ebû Bekir'le konuşmasına devam etti. Nihayet Ebû Bekir'in gözleri boşandı. Sözü Ebû Bekir alınca şunları söyledi: 'Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki Rasûlullah'ın yakınları benim için kendi yakınlarıma yardım etmemden daha iyidir! Benimle sizin aranızda şu mallar hususunda geçen ihtilafa gelince, hiç şüphe yoktur ki ben bunlar hakkında hakta kusur etmiş değilim.

¹¹⁴⁵ Buhârî, Hudûd 31; Süyûtî, *Târîhu 'l-Hulefâ'*, s. 55-56. Krş. İbnü'l-Cevzî, *Safve*, I, 254-256.

Rasûlullah'ın yaptığını gördüğüm bir şeyi yapmadan bırakmadım. Bunun üzerine Ali, Ebû Bekir'e: 'Biat için miadin öğleden sonradır.' dedi. Ebû Bekir öğle namazını kılınca Ali minbere çıkarak şehadet getirdi ve Ali'nin halini, biatten niçin geciktiğini, Ebû Bekir'e mazerette bulunduğu özrünü anlattı sonra istiğfar etti ve Ali b. Ebû Tâlib şehadet getirerek Ebû Bekir'in hakkını tazim etti. Bu yaptığına kendisini sevk eden şey ne Ebû Bekir'i çekememezlik ne de Allah'ın ona verdiği fazileti inkâr olduğunu söyledi. (Sözüne devamla): 'Lâkin biz kendimiz için bu işte bir nasip görüyorduk ama bize karşı istibdat gösterildi. Biz de gücendik.' dedi. Müslümanlar buna sevindi ve: 'İsabet ettin!' dediler. Emr-i ma'rûfa döndüğü zaman artık müslümanlar Ali'ye yakın oldular."¹¹⁴⁶

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'e: "Vallahi onların yanına yalnız başına gitme." sözüdür. Olayın ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermesi açısından bu cümle çok dikkat çekicidir.

Hz. Ali ile Hz. Abbâs'ın aralarında meydana gelen şu konuşmada, bu aşırı isteği gözler önüne sermektedir.

Ali b. Ebû Tâlib, Rasûlullah'ın vefatına sebep olan hastalığı sırasında yanından çıktı. İnsanlar: "Ey Ebû Hasan! Rasûlullah nasıl oldu?" dediler. O: "Allah'a hamdolsun iyidir." dedi. Abbâs b. Abdülmuttalib, Hz. Ali'nin elinden tutarak ona: "Ne düşünüyorsun? Vallahi üç gün sonra sen değneğin kölesi olacaksın! Vallahi! Rasûlullah'ın bu hastalığında vefat edeceğini düşünüyorum. Abdülmuttalib oğullarının ölüm anındaki yüzlerini biliyorum. Haydi, Rasûlullah'ın yanına gidelim ve kendisinden sonra hilafeti kime bırakacağını soralım. Eğer bize bırakıldıysa bilelim. Başkasına bırakmışsa ona bizim hakkımızda tavsiyede bulunmasını isteyelim!" dedi. Hz. Ali: "Eğer gider, Peygamber'den sorar ve o bize bunu vermezse, insanlar asla bunu bize vermez. Vallahi, asla sormayalım." dedi.¹¹⁴⁷

Hz. Ali'nin bu sözleri, çok istediği bir şeyin elinden kaçmasını istemeyen bir kişinin ruh halini anımsatmaktadır.

Yine Hz. Osman'ın halife seçilmesinde Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Ali'yi özel olarak uyarması sahâbenin de bu hırsın bilincinde olduğunu göstermektedir. Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman'ın hilafetini halka duyurmadan önce Hz. Ali'ye: "Ya Ali! Ben insanların bu işteki tercihlerine iyice bakıp araştırdım. İnsanların

¹¹⁴⁶ Buhârî, Megâzî 38; Müslim, Cihâd 52.

¹¹⁴⁷ İbn Sa'd, II, 189; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 27-28; Buhârî, İsti'zân 29.

Osman’a meylettiklerini gördüm. Onun için sen benim Osman’ı tercih etmemden dolayı sakın kendi aleyhine bir davranışa sebep olma!” ihtarını yapmak gerekliliğini görmüştür.¹¹⁴⁸

Benzer şekilde Hz. Ömer de suikaste uğradığı zaman Hz. Ali’ye: “Ey Ali! Halifelğe karşı olan hırısından ötürü seni halifelğe tayin etmiyorum.” demişti.¹¹⁴⁹ Bu iddiamızı destekleyebilecek başka birçok rivayet de bulunmaktadır. Ancak kaynaklık değeri açısından zayıf olan bu kaynakları kullanmak istemedik. Sadece bu son rivayeti, iddiamızla birebir örtüştüğü için aldık.

Hz. Ali’nin hilafet hususunda bu kadar hırslı olması ve isyancıların elebaşları arasında Hz. Ali’nin terbiyesi altında büyümüş olan Muhammed b. Ebû Bekir’in bulunması Hz. Ali’ye suçu yıkmak isteyenlere büyük bir koz veriyordu. Ayrıca hilafet Hz. Osman’ı öldüren bir grup asinin karar verebileceği kadar basit bir iş değildi. Bu sebeple Hz. Ali’nin de halifelği meşru değildi.

Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr’in normal şartlarda Hz. Ali’nin hilafetine karşı olmadığını göstermesi açısından râvileri sika olan Ahnef b. Kays¹¹⁵⁰ rivayeti de çok önemlidir.

Ahnef b. Kays’dan: “Hacca gitmek üzere Medine’ye geldik. Talha ve Zübeyr’in yanına gittim ve: ‘Kime tabi olmamı ister ve tavsiye edersiniz? Zira gördüğüm kadarıyla bu (Osman) öldürülecek.’ dedim. Bana: ‘Sana Ali’ye tabi olmanı tavsiye ederiz.’ karşılığını verdiler. Onlara: ‘Ona tabi olup, onunla beraber olmamı mı tavsiye ediyorsunuz?’ diye sorduğumda: ‘Evet.’ dediler. Sonra hac için yola düşüp Mekke’ye geldim. Mekke’deyken de Osman’ın öldürüldüğü haberi geldi. Müminlerin annesi Âişe de Mekke’deydi. Onu bulup: ‘Kime biat etmemi istersin?’ diye sordum. Bana: ‘Ali’ye biat et.’ dedi. Ben: ‘Ona biat etmemi mi tavsiye ediyorsun?’ diye sorduğumda bana: ‘Evet.’ dedi. Bunun üzerine Medine’de bulunan Ali’ye uğrayıp ona biat ettim ve Basra’ya döndüm. Siyasi olarak durumların da rayına oturduğunu düşündüm.

O haldeyken bir gün yanıma biri geldi ve: ‘Müminlerin annesi Âişe, Talha ve Zübeyr, Hureybe yakınlarında konakladılar.’ dedi. Ona: ‘Ne diye gelmişler?’ diye sorduğumda, bana: ‘Mazlum olarak öldürülen Osman’ın kanını aramak üzere, yardım

¹¹⁴⁸ Abdürrezzâk, V, 477; Buhârî, Ahkâm 43.

¹¹⁴⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 26; Arı, s. 425.

¹¹⁵⁰ Hizmetli, a.g.m., XXVII, 158.

için sana da haber yolladılar.’ dedi. Bu durum karşılaştığım en kötü durumlardan biriydi. Müminlerin annesi ile Rasûlullah’ın iki dostunun bu talebini boş çevirmek ciddi bir şeydir. Ancak Rasûlullah’ın amcaoğluna karşı savaşmam da ağır bir şeydir, dedim.

Yanlarına gittiğimde bana: ‘Mazlum olarak öldürülen Osman’ın kanını aramak için senden yardım istemeye geldik.’ dediler. Ben: ‘Ey müminlerin annesi! Allah aşkına söyle! Ben sana: ‘Bana kimi tavsiye edersin?’ diye sorduğumda, sen bana: ‘Ali’yi tavsiye ederim.’ demedin mi? Ben sana: ‘Ona tabi olmamı emredip, bundan razı mısın?’ diye sorduğumda, sen bana: ‘Evet.’ demedin mi?’ dedim. Hz. Âişe: ‘Evet. Ancak o değişti.’ karşılığını verdi.

Sonra: “Ey Zübeyr! Ey Rasûlullah’ın havarisi! Ey Talha! Allah aşkına söyleyin. Ben size: ‘Bana kimi tavsiye edersiniz?’ diye sorduğumda, siz bana: ‘Ali’yi tavsiye ederiz.’ demediniz mi? Ben size: ‘Ona tabi olmamı emredip, bundan razı mısınız?’ diye sorduğumda, siz bana: ‘Evet.’ demediniz mi?’ dediğimde, bana: ‘Evet! Ancak o değişti.’ karşılığını verdiler.

Sonra onlara şöyle dedim: ‘İçinizde müminlerin annesi ile Rasûlullah’ın havarisi varken size karşı savaşmam. Ancak kendisine biat etmemi emrettiğiniz, Rasûlullah’ın amcaoğluna karşı da savaşmam. Benim için şu üç şeyden birini seçin: Yüce Allah’ın bu konudaki takdiri gerçekleşinceye kadar Cisir yolunu bana açın da Acemler’in bölgesine gideyim. Ya da Yüce Allah bu konudaki takdirini gerçekleştirinceye kadar Mekke’ye gidip orada durayım veya savaşa katılmayıp yakın bir bölgede kalayım.’

Bana: ‘Bunu aramızda görüşelim sonra da sana haber verimiz.’ karşılığını verdiler. Sonra aralarında şöyle görüştiler: ‘Şayet ona Cisir yolunu açarsak, savaşa katılmak istemeyen ve sözünden cayan herkes peşinden gidecektir. Mekke’de kalmasına izin verirse, Kureyşliler’e sizlerin haberlerini verecektir, bu da olmaz. O zaman onu buralarda yakınlarda tutun ki hem dışarıyla bağlantısını keser, hem de kontrol altında tutarsınız.’

Sonunda Ahnef, Basra yakınlarındaki Celhâ’ya çekildi. Onunla beraber altı bin kişi de savaşa katılmadı.”¹¹⁵¹

¹¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, XVI, 104-107; Taberî, *Târîh*, III, 34-35; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 127-128.

Rivayette görüldüğü üzere Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr ilk başta Hz. Ali'nin halife olmasını destekliyorlardı. Fakat Hz. Ali'nin bir grup katil tarafından halife seçilmesi hiç kimsenin kabul edebileceği bir durum değildi. Bu sebeple Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr hem Osman'ın katillerini cezalandırmak hem de halife seçiminin meşru bir şekilde gerçekleştirilmesi için böyle bir yolculuğa çıkmışlardı. Hz. Âişe'nin yaptığı konuşmalarda bu iki hedef açıkça görülmektedir: “Kuşkusuz Osman mazlum olarak öldürüldü. Onun kanını talep edeceğim. Halifeliği de şûraya iade edeceğim.”¹¹⁵²

Bir ihtimal olarak, Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın akrabalarını kayırması sebebiyle ortaya çıkan huzursuzlukların Hz. Ali'nin hilafetinde de ortaya çıkmasından korkmuş olabileceğini düşünüyoruz. Belki Hz. Âişe'nin Hz. Ali'nin halife olmasını istememesinin bir sebebi de bu durumdu.

Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in bu yolculuğa çıkarken amaçları böyle kanlı bir savaşa sebep olmak değildi. Onların niyeti muhtemelen asilerin karşı koyamayacağı kadar büyük bir ordu kurarak Medine'ye gelmek ve asileri cezalandırarak hilafeti şûraya teslim etmektir. Fakat olaylar düşündükleri gibi gerçekleşmemiş ilk olarak Basra'da bir savaşa girmek zorunda kalmışlardı. Bu savaş esnasında Hz. Osman'ın katline ortak olanlardan bazılarını öldürmüşlerdi. Fakat öldürdükleri insanların hepsinin Hz. Osman'ın katili olması da mümkün gözükmemektedir.

Hz. Âişe'nin bu olaydaki rolü ise beklentisinin tamamıyla aksi yönde gerçekleşmiş. Hz. Âişe insanların arasında sulh yapmak için çıktığı bu yolculukta kendisinin de asla tahmin edemeyeceği bir şekilde savaşın uzamasına ve daha fazla insanın ölmesine sebep olmuştu. Talha'nın hemen savaşın başında yaralanması ve Zübeyr'in savaş alanını terk etmesinden sonra Talha ve Zübeyr'in taraftarlarının kaçmamalarının tek nedeni Hz. Âişe'nin varlığıydı. Herkes Hz. Âişe'yi koruyabilmek adına sebat ediyordu. Bu sebeple Hz. Âişe'nin devesinin etrafında yoğunlaşan savaşta her iki taraftan da birçok insan ölmüştü.

Talha ve Zübeyr'in hilafete hırsları var mıydı? Kaynakların genelinden çıkarttığımız sonuca göre Talha hilafet hususunda daha istekli gözükmemektedir. Zübeyr'e gelince, onun halifelige karşı meyli olduğuna dair bir rivayet kaynaklarda

¹¹⁵² İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 61; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 178. Bu şûrada Hz. Ali'nin tekrar halife olmasıya pek mümkün gözükmemekteydi. Zira kendisiyle savaşıp yendiklerini birisini yönetimde bırakmaları mümkün olmazdı. Bkz. Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 91-92.

göremedik. Fakat oğlu Abdullah'ın babası adına böyle bir isteği olduğunu düşünmekteyiz. Hz. Âişe'yi de bu yola sevk edenin Abdullah b. Zübeyr olduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Talha ve Zübeyr'in hilafet hırsı Hz. Ali'ninkinden fazla değildi. Talha birçok rivayette hilafet hırslısı olarak gösterilmek istenmektedir. Fakat çıktıkları yolculuktan hiç de memnun olmadığı yönünde rivayetler de bulunmaktadır. Alkame b. Vakkâs el-Leysi'den rivayete göre: "Talha, Zübeyr ve Osman'ın kanını istemek amacıyla Âişe çıktığında, Âişe etrafındaki topluluğun hatibi idi. Onlar da ona tabi idiler. Zatü Irk denilen yerde beraberlerinde bulunanları teftiş ettiklerinde Urve b. Zübeyr ile Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın yaşlarını küçük bulduklarından geri çevirdiler. Talha'yı gördüm ki en çok تنها yerlerde yalnız başına oturmayı severdi, başını önüne eğmişti. Ben ona: 'Ey Muhammed'in babası ben senin en çok تنها yerlerde oturmayı sevdiğini ve başını önüne eğdiğini görüyorum. Şayet bu işten hoşlanmıyorsan bırak onu, bu işe seni kimse zorlamıyor.' dedim. Bunun üzerine Talha: 'Ey Alkame b. Vakkâs beni kınama. Dün biz, bizim dışımızdakilere karşı tek bir el idik. İşte bugün biri diğerinin üzerine yürüyen demirden iki dağ haline geldik.' dedi."¹¹⁵³

Şuda bir gerçektir ki Cemel ve Sıffîn'de dökülen kanların arkasında Benû Sâide hadisesiyle birlikte başlayan siyasi belirsizliğin büyük etkisi bulunmaktaydı. Müslümanların halife seçiminde veya azlinde genel kaideler ortaya koyamamış olmaları, olayları bu noktaya kadar getirmişti.¹¹⁵⁴

4. Hz. Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye Nasihati

Hz. Ali Rasûlullah'ın hanımları Hz. Âişe ile Hz. Ümmü Seleme'nin arasında olan doğal rekabette Hz. Ümmü Seleme'nin tarafını desteklemişti. Bu sebeple Hz. Ümmü Seleme'nin Hz. Ali'ye karşı bir meyli vardı. Bu meyil Hz. Peygamber döneminden itibaren artarak devam etmişti. Hz. Ümmü Seleme Hz. Ali'ye olan sevgisini ömrü boyunca devam ettirmiş ve daima onun tarafında yer almıştı.¹¹⁵⁵

¹¹⁵³ Hâkim, III, 128.

¹¹⁵⁴ Akbulut, s. 86. Krş. Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 37-49.

¹¹⁵⁵ Afgânî, s. 111.

Cemel Savaşı'yla sonuçlanan olayların başlangıcında da Hz. Ümmü Seleme Hz. Ali'nin tarafında olmuştu. Hz. Ümmü Seleme oğlunu Hz. Ali'ye getirerek: “Ey müminlerin emiri! Eğer Allah’a isyan etmeyecek olsaydım ve sen de bunu kabul edecek olsaydın şüphesiz seninle birlikte gelirdim. İşte oğlum Ömer! Vallahi! O bana kendi nefsimden daha kıymetlidir. O seninle birlikte çıkacak ve senin gördüğünü görecektir.” demişti. Hz. Ümmü Seleme’nin oğlu Hz. Ali ile birlikte çıkmış ve ondan ayrılmamıştı.¹¹⁵⁶

Hz. Ümmü Seleme Hz. Ali'ye verdiği açık desteğin yanı sıra Hz. Âişe'yi de bu çıktığı yoldan geri çevirmeye çalışmıştı. Hz. Ümmü Seleme Hz. Âişe'ye: “Sen daha dün Osman’ın aleyhinde insanları kışkırtıyordun. Onun hakkında söylenebilecek en kötü sözü söylüyordun. Senin yanında onun ismi Na’sel’di. Şüphesiz sen onun Rasûlullah’ın yanındaki konumunu biliyorsun. Sana tekrar hatırlatayım mı?” deyince Hz. Âişe: “Evet.” dedi. Bunun üzerine Hz. Ümmü Seleme: “O halde sana tekrar hatırlatıyorum. Seninle birlikte Rasûlullah’ın yanındaydık. Sen Rasûlullah’ın başını yıkıyordun. Ben de ona hays yemeği pişiriyordum. Hays Rasûlullah’ın hoşuna gitmişti. Başını kaldırdı ve: ‘Hav’eb’in köpeklerinin kendisine havladığı deve sahibinin hanginiz olduğunu keşke bilseydim. O yoldan sapmış olur.’ Bunun üzerine ben elimi haysdan çekerek: ‘Bundan Allah ve Rasûlüne sığınırım.’ dedim. Rasûlullah benim sırtıma vurarak: ‘Ey Ebû Ümeyye’nin kızı o olmaktan sakın. Ey Hümeyrâ! Sen de o olmaktan sakın.’ demişti. Muhakkak ben seni uyarılmışım.” Hz. Âişe de: “Evet. Bunu hatırlıyorum.” dedi. Hz. Ümmü Seleme, sana yine hatırlatıyorum diyerek, Hz. Ali’nin Rasûlullah tarafından halife tayin edilmesi meselesini zikretti. Hz. Âişe de: “Bunu hatırlıyorum.” dedi. Hz. Ümmü Seleme: “Peki bu kadar şeyden sonra hâlâ bu gidiş niye?” diye sorduğunda Hz. Âişe: “Ben insanların arasını düzeltmek için çıkıyorum. İnşallah bundan da bir ecir umuyorum.” deyince Hz. Ümmü Seleme: “O halde sen kararınla baş başasın.” dedi.¹¹⁵⁷ Bu rivayetin uydurma olduğu açıktır. Hav’eb hadisinin üzerinde oynama yapılmış bir versiyonudur.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁶ Taberî, *Târîh*, III, 8; Afgânî, s. 112. Benzer bir rivayette Hz. Ümmü Seleme Hz. Ali'ye oğlunu değil amcasının oğlunu takdim etmiştir. Bunun yazım hatasından kaynaklanan bir yanlış olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 114.

¹¹⁵⁷ Afgânî, s. 112-113; Gölpınarlı, s. 85-87.

¹¹⁵⁸ İçinde Hz. Âişe'nin lakabı olan “Hümeyrâ” kelimesi bulunan veya “Yâ Hümeyrâ!” ifadesiyle başlayan hadislerin genelde mevzu olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 175; Cihan, s. 31-32.

Doğru olma ihtimalinin daha fazla olduğunu düşündüğümüz bir rivayete göre Hz. Âişe Basra'ya gitmeyi murat edince Hz. Ümmü Seleme ona gelip şöyle söyledi: “Muhakkak ki senin Rasûlullah ile onun ümmeti arasında özel bir yerin var. Bunun hürmetine sana hicâb giydirilmiştir. Kur'ân senin eteğini toplamıştır. Onu açma. Oturmakla emrolunduğun evini bırakıp da çöle çıkma. Bu ümmetin arkasında Allah var. Eğer Rasûlullah senden bir şey isteseydi yapardın. Rasûlullah seni beldelerde aşırılık yapmaktan nehyetti. İslâm'ın direği yıkılmaya yüz tuttuğu zaman bu kadınlarla takviye edilmez. Bu direk çatladığı zaman kadınlarla tamir edilmez. Kadınların yapabileceğinin en fazlası başlarını eğerek gözlerini kapatmak, niyetlerini gizlemek ve adımlarını küçültmektir. Sen çölde deveyi bir yerden diğer bir yere sürerken Rasûlullah ile karşılaşmış olsaydın ona ne derdin? Şüphesiz yarın Rasûlullah ile karşılaşacaksın. Ona ne cevap vereceksin? Sen onun örtüsünü yırttın. Ona verdiğin sözü terk ettin. Eğer ben senin yaptıklarını yapsaydım. Sonra bana: ‘Firdevs cennetine gir.’ denilmiş olsaydı. Rasûlullah'ın benim üzerime giydirmiş olduğu örtüyü yırtmış olarak onunla karşılaşmaktan hayâ ederdim. Evini kendine perde kıl. Bu perdeyi kabre kadar muhafaza et ki Rasûlullah'a bu şekilde kavuşasın. Eğer bu hal üzerinde olursan Allah'a daha çok itaat etmiş olursun. Evinde oturduğun müddetçe bu dine daha çok yardım etmiş olursun. Eğer senin dışarı çıkmanı gerektirecek bir durum olursa, o zaman engerek yılanı gibi atıl.”

Hz. Âişe ise: “Bana yaptığın nasihate gelince iş senin zannettiğin gibi değil. Bu gidiş ne güzel bir gidiştir ki birbirini boğazlamak üzere olan iki müslüman topluluk korkup bana sığınmıştır. Eğer ben evimde oturursam bunda bir zorluk yoktur. Eğer çıkarsam benim için evimde oturmamdan daha fazlası vardır.” şeklinde mukabelede bulundu.¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 51-52; *Safvet*, Ahmed Zekî, *Cemheretü Resâili'l-Arab fî Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts., I, 312-315; Afgânî, s. 113-115; Hasan, Hasan İbrahim, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1991, II, 38-39. Krş. Ya'kûbî, II, 78. Bu kelam, bütün yapmacılığına rağmen, Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme arasında geçmesi muhtemel olan bir kelimedir. Böyle bir konuşmanın gerçekleşmiş olma ihtimali daha fazladır. Lügat kitaplarında bu diyalogtaki kelimelerin çoğunun mevcut olması ve Hz. Âişe ile Hz. Ümmü Seleme'nin diyaloguna atıfta bulunulması bu rivayetin doğruluğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bununla birlikte bu rivayette bazı ziyadeliklerin olma ihtimalini reddetmiyorum. Özellikle Hz. Ümmü Seleme'nin son cümlesinde bu bahsettiğim ziyadelik ihtimali göze çarpmaktadır. Bkz. Afgânî, s. 115.

5. Cemel Ashâbının Basra'ya Ulaşması

Hız. Âişe ve taraftarları Basra'ya girmeden önce kendi hareketlerine katılmaları için çeşitli şehirlerin önde gelenlerine bazı mektuplar gönderip, Hufeyr denilen bölgede mola vererek bu mektupların cevaplarını beklemeye başladılar.¹¹⁶⁰

Kendilerine mektup gönderilenler arasında Basra kadısı Ka'b b. Sûr,¹¹⁶¹ Münzir b. Cârûd,¹¹⁶² Ahnef b. Kays,¹¹⁶³ Zeyd b. Sûhan¹¹⁶⁴ ve Sabre b. Şeymân¹¹⁶⁵ bulunmaktaydı. Ayrıca Hız. Âişe'nin Kûfe ve Yemâme ehline de benzer mektuplar gönderdiği rivayet edilir.¹¹⁶⁶

Hız. Âişe'nin gelişi ve topladığı kalabalık ile birlikte Basra'nın girişinde olduğu haberi Basra ehline ulaşınca Hız. Ali'nin Basra valisi olan Osman b. Huneyf İmrân b. Husayn ile Ebü'l-Esved ed-Düeli'yi çağırdı. Osman b. Huneyf onları, ne maksatla geldiklerini öğrenmek için Hız. Âişe'ye elçi olarak gönderdi. O ikisi Hız. Âişe ve yanındakiler Hufeyr'deyken onlara ulaştılar. Onlar Hız. Âişe'nin yanına girmek için izin istediler. Onlara izin verilince selâm verip şöyle dediler: “Bizim emirimiz sana yolculuğundan sormak üzere bizi gönderdi. Bize bunu haber verir misin?” Hız. Âişe dedi ki: “Vallahi! Ben gizli bir gayeyle hareket edip bunu da evlatlarımdan gizleyen birisi değilim. Birtakım şehirlerden fitne ehli ve bazı kabilelerin şerhileri Rasûlullah'ın haremine saldırdılar ve orada olaylar çıkardılar. Bu olayları çıkartanları da orada muhafaza ettiler. Özürsüz bir şekilde müslümanların imamını katletmekten ötürü Allah'ın ve Rasûlü'nün lanetine müstehak oldular. Onlar Allah'ın haram kılmış olduğu kanı akıttılar. Haram olan malları da gasp ettiler. Haram ayı ve haram beldeyi ihlal ettiler. Onlar insanların haysiyetini ayaklar altına aldılar. Onlar bulundukları yeri kerih gören bir kavmin yurdunda ikamet ettiler. İnsanlara herhangi bir menfaatleri dokunmayıp sadece zarar veriyorlardı. Medine ehli ise bu insanların şerrinden kaçmaya muktedir olamıyordu. Müslümanlar içerisinde çıkıp bu kavmin başına gelen şeyleri ve bu durumu ıslah etmeleri

¹¹⁶⁰ Taberî, *Târîh*, III, 13; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 103.

¹¹⁶¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 54-55; Dineverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 144; Zehebî, *Târîh*, III, 485-486; Afgânî, s. 137.

¹¹⁶² İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 54-55; Afgânî, s. 137.

¹¹⁶³ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 54-55; Afgânî, s. 137-138.

¹¹⁶⁴ Taberî, *Târîh*, III, 22; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108-109; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 439; Afgânî, s. 138.

¹¹⁶⁵ Taberî, *Târîh*, III, 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 434; Afgânî, s. 138.

¹¹⁶⁶ Taberî, *Târîh*, III, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 439.

gerektiğini haber verdim. Hz. Âişe burada: “Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen (in fısıldaşması) müstesna...”¹¹⁶⁷ âyetini okudu. Biz Allah ve Rasûlünün emrettiği büyük-küçük, kadın-erkek herkesi ıslah etmek üzere harekete geçtik. Bizim durumumuz budur. Size iyiliği emreder ve ona teşvik ederiz. Sizi kötülükten nehyeder ve onu değiştirmek üzere sizi teşvik ederiz.”

Bunun üzerine o ikisi Hz. Âişe’nin yanından çıkıp Talha’ya giderek ona: “Seni buraya getiren ne?” diye sordular. Talha: “Osman’ın kanını talep için geldim.” dedi. O ikisi: “Sen Ali’ye biat etmedin mi?” diye sorduklarında Talha: “Evet biat ettim. Ancak kılıç boynumdaydı. Eğer bizimle Osman’ın katillerinin arasından çıkmaz ve bizi baş başa bırakmazsa, onun halifeliğini kabul etmeyeceğim.” dedi.

Daha sonra Talha’nın yanından çıkıp Zübeyr’e geldiler. Aralarında Talha ile yaptıkları konuşmanın bir benzeri geçti. Daha sonra o ikisi Hz. Âişe’ye döndüler ve onunla vedalaştılar. Hz. Âişe İmrân’ı gönderdi ve Ebü’l-Esved ed-Düeli’ye şöyle dedi: “Ey Ebü’l-Esved! Hevanın seni cehenneme sürüklemesinden kaçın: ‘Allah, iman eden ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir; onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır.’¹¹⁶⁸ âyetini okuyarak onları gönderdi.

İmrân ve Ebü’l-Esved ed-Düeli Osman b. Huneyf’e dönerek durumu kendisine aktardılar.¹¹⁶⁹ Bunun üzerine Osman Hz. Ali gelene kadar onların Basra’ya girişini engelleme kararı aldı.¹¹⁷⁰

Osman b. Huneyf insanların arasına çıkıp onlara hitap etti ve hazırlık yapmalarını istedi. Herkes silahını kuşanıp mescidde toplandı. Osman b. Huneyf minber üzerindeyken bir adam ayağa kalkarak: “Ey insanlar! Şüphesiz size gelen bu insanlar korkarak gelmediler. Çünkü onlar kuşların bile emin olduğu bir beldeden gelmişlerdir. Bunlar Osman’ın kanını da talep etmeye gelmiş olamazlar. Çünkü biz Osman’ın katilleri değiliz. O halde şu kavim hakkında bana itaat ediniz. Onları geldikleri yere gönderin.”

¹¹⁶⁷ Nisâ 4/114.

¹¹⁶⁸ Mâide 5/9.

¹¹⁶⁹ Taberî, *Târîh*, III, 13-14; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 104; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 434-435; Afgânî, s. 140-141. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 58.

¹¹⁷⁰ Taberî, *Târîh*, III, 114; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 105; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 435; Afgânî, s. 141-142.

Bunun üzerine Esved b. Serî‘ es-Sa‘dî ayağa kalkarak şöyle dedi: “Onlar bizim Osman’ın katilleri olduğumuzu zannettiler. Hayır, onlar Osman’ın katillerini bulmak ve onlara karşı çarpışmak üzere bizden ve başkalarından yardım istemek için buraya gelmişlerdir.” Onun bu sözleri üzerine birçok insan onu doğrulamıştı. Osman b. Huneyf Basra’da Hz. Âişe’nin taraftarlarının olduğunu anladı. Bu da onun ümidini kırmıştı.¹¹⁷¹

Basra’da bu gelişmelerin yaşandığı esnada Hz. Âişe ve beraberindekiler Hufeyr’den hareket ederek Mirbed¹¹⁷² denilen yere kadar geldiler. Oranın üst tarafından girip Osman b. Huneyf ve beraberindekiler gelene kadar orada kaldılar. Hz. Âişe’ye katılmak isteyenler de onun yanına geldiler.

Talha Mirbed’in sağ tarafında yanında Zübeyr olduğu halde konuşmaya başladı. Mirbed’in sol tarafında ise, Basra emiri Osman b. Huneyf vardı. Talha hamdele ve salveleden sonra Hz. Osman’dan, onun faziletinden, Medine’den ve orada helal olan şeylerden bahsetti. Hz. Osman’a verilen şeyi yüceltti. Onun kanını talep etmeye davet etti ve dedi ki: “Muhakkak bunda Allah’ın dinini ve hükmünü yüceltmek vardır. Masum halifenin kanını talep etmek Allah’ın hadlerinden bir haddir. Eğer bunu yaparsanız isabet etmiş olursunuz. Bu yaptığınızın karşılığını da alırsınız. Eğer bunu terk ederseniz sizin için başka bir yol kalmaz. Sizin için bundan sonra bir birliktelik de olmaz.” Sonra Zübeyr de buna benzer bir konuşma yaptı.

Burada toplanan insanlara son olarak Hz. Âişe bir konuşma yaptı. Hz. Âişe hamdele ve salveleden sonra şöyle dedi: “İnsanlar Osman’ı suçluyor ve onun valilerini itham ediyorlardı. Medine’ye gelip onların durumu hakkında bizimle istişare ediyorlardı. Onların arasını bulmamız hususunda söylediğimiz şeyleri hoş karşılıyorlardı. Bu olaya baktığımızda Osman’ı doğru ve temiz olarak görüyorduk. Onları ise gerçek maksatlarını gizleyen fâcir ve yalancı insanlar olarak görüyorduk. Onlar sayıca çoğalıp güçlendiklerinde Osman’ın karşısına geçip onun evine zorla girdiler. Haram olan kanı, haram beldeyi ve haram malı haksızca helal saydılar. Size gerekli olan Osman’ın katillerini cezalandırmak ve Allah’ın kitabındaki hükmü uygulamaktır.” dedi ve şu âyeti okudu: “Kendilerine Kitâb’tan bir pay verilenleri

¹¹⁷¹ Taberî, *Târîh*, III, 14-15; Afgânî, s. 143-144.

¹¹⁷² Basra’nın meşhur mahallelerinden biridir. Orada eski bir deve pazarı vardı. Sonra insanların ikamet ettiği büyük bir mahalle haline geldi. Burada şairlerin mefâhirleri ve hatib meclisleri bulunurdu. Sonra buranın önemi azaldı. Çevresindeki yerleşim küçüldü. H. VII. asırda Basra’dan ayrıldı ve çölün ortasında kaldı. Basra ile aralarında üç mil vardır. Bkz. Yâkût el-Hamevî, V, 98.

görmez misin ki aralarında hükmetmesi için Allah'ın Kitâb'ına çağırılıyorlar da, sonra içlerinden bir grup cayararak geri dönüyor.”¹¹⁷³

Bu konuşmalardan sonra insanlarda bir hareketlenme meydana geldi. Osman b. Huneyf'in arkadaşları iki gruba bölündü. Bir grup: “Vallahi! Âişe doğruyu ve hakkı söyledi. Vallahi! O hak ile geldi.” diyordu. Diğer grup ise: “Vallahi! Siz yalan söylediniz. Sizin söylediklerinizi biz bilmiyoruz.” dediler. İnsanlar birbirine taş toprak atmaya başlayıp, saldırıya geçtiler.¹¹⁷⁴

Hz. Âişe ve beraberindekiler Mirbed denilen bölgedeyken Cârîye b. Kudâme es-Sa'dî Hz. Âişe'ye yönelerek: “Ey müminlerin annesi! Vallahi! Osman b. Affân'ın öldürülmesi senin evinden çıkıp şu melun devenin üzerine binmenden daha önemsizdir. Muhakkak ki Allah senin için bir mahremiyet ve örtü kılmıştı. Sen bu örtüyü parçaladın ve mahremini açtın. Kim ki senin savaşmanı istiyorsa o senin öldürülmeni istiyordur. İsteyerek geldiysen evine dön. Zorla getirildiysen bunlara karşı bizden yardım iste.” demişti.¹¹⁷⁵

6. İki Grubun Savaşı (Cemel-i Asgar Günü)

Çıkan bu arbededen sonra Hz. Âişe'nin taraftarları daha itidalli davranıyorlardı. Ancak Osman b. Huneyf'in taraftarlarından özellikle Hz. Osman'ın öldürülmesine iştirak eden bir grup olayları büyüterek savaşın çıkmasını arzu ediyorlardı. Hz. Osman'ın katillerinden biri olan Hukeym b. Cebele, atının üzerinde savaş başlatmak için uğraşıyordu. Ancak Hz. Âişe'nin taraftarları savaştan kaçındılar ve mukabele etmemeye çalıştılar. Onlar mızraklarını karşı tarafa doğru çevirip harekete geçmeyerek Hukeym'in taraftarlarının vazgeçmesini beklediler. Ancak Hukeym bundan vazgeçmedi. Hukeym'in taraftarları savaşı başlattılar. Hz. Âişe'nin taraftarları ise kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Hukeym atını ileri sürüyor ve şöyle söylüyordu: “Kuşkusuz bunlar Kureyş'tendir. Onların korkaklığı onları geri çevirecektir. Bu susanlara karşı savaşın.” İki gruptan birbirlerine karşı kalplerinde muhabbeti olanlar itidalli davranıp olan biteni izliyorlardı. Geri kalanları ise

¹¹⁷³ Âl-i İmrân 3/23.

¹¹⁷⁴ Taberî, *Târîh*, III, 15; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 105-106; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 435-436; Afgânî, s. 143-145. Krş. Halife b. Hayyât, s. 109.

¹¹⁷⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 61-62; Taberî, *Târîh*, III, 15-16; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 106; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 436; Afgânî, s. 147.

birbirlerine taş atıyordu. Hz. Âişe taraftarlarına emredince onlar da sağ tarafa geçtiler. Benî Mâzin kabristanına kadar çekildiler. Sonra gece onları birbirinden ayırdı. Osman karargâhına döndü. İnsanlar da kabilelerine döndüler.¹¹⁷⁶

Ebû Cerbâ' ismindeki biri Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in yanına gelerek bulundukları yerden daha güzel bir yeri onlara tavsiye etti. Onlar onun tavsiyesine uydular ve Benî Mâzin kabilesinin kabristanına doğru yürüdüler. Mezarlık tarafından Basra'nın yamacından aşağıya yol alıp Zâbüka mevkiine geldiler. Sonra Benî Hısn kabristanına geldiler. Burası Dâurrızkın bittiği yerd. Geceyi hazırlanarak geçirdiler. İnsanlar da onlara doğru geliyorlardı. Bu bölgede âdeti ayakta sabahladılar.¹¹⁷⁷

Osman b. Huneyf sabah olunca onların Basra'ya girmesini engellemek için erkenden yola çıktı. İki taraf Dâurrızk bölgesinde karşı karşıya geldiler. Orada güneşin doğuşundan batışına kadar şiddetli bir savaşa tutuştular. Osman b. Huneyf'in tarafında birçok ölü vardı. İki tarafta da yaralıları vardı. Hz. Âişe'nin münadisi tarafları ateşkese davet etti. Osman b. Huneyf'in taraftarları bunu reddettiler. Onları kötülük tamamen kuşatmıştı. Sonra onlar Hz. Âişe'nin taraftarlarını sulha çağırınca Hz. Âişe'nin taraftarları bu çağrıyı kabul ettiler. Aralarında anlaştılar ve Medine'ye bir elçi göndermek üzere mektup yazdılar. Bu elçi Talha ve Zübeyr'in biatini Medinelilere soracaktı. Eğer bunlar zorla biat etmişlerse Osman b. Huneyf Basra'yı onlara terk edecekti. Aksi halde Talha ve Zübeyr Basra'dan çıkacaktı. Elçi dönünceye kadar da ateşkes devam edecekti. İki fırka da anlaştıkları şekilde anlaşmayı yürürlüğe koydular. Bu sulh antlaşmasının maddeleri şunlardır:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1-) Sulh yapıldığı andan itibaren iki tarafın da temsilcisi Kâ'b b. Sûr Medine'den dönünceye kadar Osman b. Huneyf kendi sorumluluğu altındakilerden mesuldü. Talha ve Zübeyr de aynı şekilde kendi sorumlulukları altındakilerden mesuldüler.

2-) İki taraftan hiçbir kimse mescidde, çarşıda, yolda ve su kenarında diğerine zarar vermeyecekti. Ka'b dönünceye kadar onların arasında umumi bir barış olacaktı.

3-) Medineliler Talha ve Zübeyr'in biate zorlandığını söylerlerse iş Talha ve Zübeyr'e kalacaktı. Osman da dilerse Basra'dan çıkıp kendi yoluna gidecek, dilerse onların yanında yer alacaktı.

¹¹⁷⁶ Taberî, *Târîh*, III, 16; Afgânî, s. 148-149.

¹¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 436-437; Afgânî, s. 148-149.

4-) Eğer elçi Talha ve Zübeyr'in biate zorlanmadığı haberiyle dönerse iş Osman b. Huneyf'e kalacaktı. Talha ve Zübeyr dilerse Ali'ye itaate devam edecekler, dilerlerse çıkıp kendi yollarına gideceklerdi.

5-) Müminler kazananın yanında yer alacaklardı.¹¹⁷⁸

Ka'b b. Sûr iki grubun da üzerinde ittifak ettikleri görevi yerine getirmek için Basra'dan çıkıp Medine'ye geldi. İnsanlar onun geldiğini duyunca etrafında toplandılar. O gün günlerden cuma idi. Ka'b b. Sûr insanların içerisine çıkıp şöyle söyledi: "Ey Medine ehli! Ben Basra ehlinin size gönderdiği elçisiyim. Medine halkı bu iki adamı Ali'ye biat etmeye zorladı mı? Yoksa onlar kendi istekleriyle mi biat ettiler. Saldırıya uğrama korkusuyla Medine ehlinin hiç kimse ona cevap vermedi. Gerçeğin bu derece gizli ve zayıf kalması Üsâme b. Zeyd'in ağırına gitti. O şöyle dedi: "Allah'ım o ikisi istemeyerek biat ettiler." Hz. Ali'nin Medine valisi olan Temmâm b. Abbâs emir verince Sehl b. Huneyf ve insanlar ona saldırdılar. Üsâme neredeyse öldürülecekti. Rasûlullah'ın ashâbından birçok kişi Üsâme'nin öldürülmesinden korkmuşlardı. Ancak Süheyb b. Sinân ve Ebû Eyyüb el-Ensârî aralarına girerek: "Şu adamın etrafından dağılın." dediler. İnsanlar da onu bıraktılar. Süheyb onun elinden tutup oradan çıkardı, evine kadar götürdü ve şöyle dedi: "Sen biliyorsun ki Ümmü Âmir¹¹⁷⁹ aptaldır. Bizim sustuğumuz gibi sen de susamadın mı?" Üsâme: "Vallahi! Hayır. Ben işin bu noktaya geleceğini ve bizi böyle bir felakete sürükleyeceğini düşünmemiştim." dedi.¹¹⁸⁰

Medine'de yaşananların bilgisi Hz. Ali'ye ulaşınca o bu durumdan hoşnut olmadı. Basra valisi Osman'ın yaptığı şeyi tasvip etmedi. Osman'ın yapması gereken Basra'yı onlardan korumaktı. O ise kendisinin ve Hz. Ali'nin işini zorlaştıracak bir iş yapmış oldu. Böyle olunca Hz. Ali onu azarlayan bir mektup yazdı ve: "Vallahi! Onlar ayrılığa zorlanmadılar. Hayra ve cemaat üzere olmaya zorlandılar. Eğer onlar biatlerini bozmak istiyorlarsa, geçerli bir mazeretleri yok. Eğer bundan başka bir şey istiyorlarsa, biz düşünüyoruz. Onlar da düşünürler." dedi.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁸ Taberî, *Târîh*, III, 16-17; Afgânî, s. 149-151. Krş. Halife b. Hayyât, s. 109; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 107.

¹¹⁷⁹ Ümmü Âmir sırtlanın künyesidir. Âmir'de onun yavrusudur. O bununla tanınır. Bkz. Afgânî, s. 154.

¹¹⁸⁰ Taberî, *Târîh*, III, 17; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 107-108; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 437; Afgânî, s. 154. Krş. İbn Ebî Şeybe, XXI, 373.

¹¹⁸¹ Taberî, *Târîh*, III, 17; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 437; Afgânî, s. 155.

Ka'b Medine'ye gittikten sonra iki fırka arasında bazı sürtüşmeler vuku buldu. Bunları Talha ve Zübeyr sulhun şartlarına aykırı kabul ettiler. Muhammed b. Talha zahit, ibadete ve namaza düşkün birisiydi. Mescidde Basra emiri olan Osman b. Huneyf'e yakın olan bir yerde durdu. Zut ve Seyâbiceler¹¹⁸² ondan şüphelendiler onun namazın dışında başka bir maksatla geldiğinden korktukları için onu uzaklaştırdılar. Talha ve Zübeyr de Osman'a haber gönderip: "Bu bir!" dediler.¹¹⁸³

Ka'b b. Sûr Basra'ya dönünce Medine ehlinin cevabını onlara haber verdi. Talha, Zübeyr ve onların beraberindekiler Osman b. Huneyf'e haber gönderip, şehri terk etmesini istediler. Bu haklı bir talepti. Çünkü bunun üzerine sulh yapmışlar ve bu şartı ileri sürmüşlerdi. Ancak Osman b. Huneyf Hz. Ali'den gelen yeni emir sebebiyle bahane ileri sürdü. Muhakkak Hz. Ali'nin ona göndermiş olduğu bu mektup onun elini kolunu bağlıyordu. Bu konudaki kesin hükmün kendisine değil Hz. Ali'ye ait olduğunu beyan ediyordu. Osman b. Huneyf, Talha ve Zübeyr'e Hz. Ali'nin göndermiş olduğu mektubu delil göstererek şöyle haber gönderdi: "Bu durum sizinle konuştuğumuzdan farklı bir husustur."¹¹⁸⁴

Talha ve Zübeyr taraftarları bu cevaptan sonra iki veya üç gün bekledikten sonra harekete geçti.¹¹⁸⁵ Talha ve Zübeyr yağışlı, rüzgârlı, soğuk ve zifiri karanlık bir gecede insanları topladı. Sonra mescide yöneldiler, yatsı namazına denk gelmişlerdi. Onlar namaz hususunda ağır davranıyorlardı. Osman b. Huneyf ise onlardan daha yavaş davranıyordu. Talha ve Zübeyr insanlara namaz kıldırması için Abdurrahman b. Attâb'ı öne sürdüler. Bu durum karşısında Zut ve Seyâbiceler kılıçlarını çekip onlara saldırdılar. Cemel ashâbı da o tarafa yöneldi ve mescidde savaş başladı. Zut ve Seyâbicelerden kırk kişi öldürülene kadar savaş devam etti. Sonra Talha ve Zübeyr'in huzuruna çıkartmak için Osman b. Huneyf'in yanına girdiler. Osman b. Huneyf, Talha ve Zübeyr'in yanına getirilince insanlar ona saldırıp yüzündeki bütün kılırları yoldular. Talha ve Zübeyr bu muameleyi ciddi görüp, olan biteni Hz. Âişe'ye bildirdiler. Hz. Âişe de onun serbest bırakılmasını istedi.¹¹⁸⁶

¹¹⁸² Basra beytûlmâlini korumakla görevlendirilmiş olan iki kavimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferrand, Gabriel, "Seyâbice", *İA*, Eskişehir, 1997, X, 526-528.

¹¹⁸³ Taberî, *Târîh*, III, 17; Afgânî, s. 155.

¹¹⁸⁴ Taberî, *Târîh*, III, 17; Afgânî, s. 155.

¹¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 109.

¹¹⁸⁶ Taberî, *Târîh*, III, 17; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 437-438. Bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin ilk olarak: "Onu öldürün." şeklinde bir haber gönderdiği, fakat bir kadının Hz. Âişe'ye: "Rasûlullah'ın sohbeti hatırına Osman'a hayırla muamele etmeni istiyorum." demesi

Bazı kaynaklarda iki grubun Hz. Ali oraya gelene kadar birbirlerine saldırmamak için anlaştıkları zikredilmektedir. Fakat Talha ve Zübeyr'in adamları bu anlaşmayı bozarak Osman b. Huneyf'e saldırmış ve onun yüzündeki tüm kılları yolmuşlardı.¹¹⁸⁷ Şîî meyilli kaynaklarda zikredilen bu rivayet muhtemelen Talha ve Zübeyr'i anlaşma tanımayan bozguncu kimseler göstermek için uydurulmuştur.

Daha sonra Talha ve Zübeyr insanlara hitap etmek için ayağa kalktı: "Ey Basra ehli! Hatalarınızdan dolayı tövbe edin. Biz Osman'ın azarlanmasını istedik, onun öldürülmesini istemedik. Fakat insanların sefihleri, ağırbaşlılara galip gelip, onu öldürdüler. İnsanlar Talha'ya dedi ki: "Ey Ebû Muhammed! Senin bize yazdıkların bu söylediklerinden farklıydı." Bunun üzerine Zübeyr dedi ki: "Bu durumla ilgili benden size mektup geldi mi?" Sonra Zübeyr, Hz. Osman'ın katlini ve kendisine gelenleri zikretti. Hz. Ali'nin ayıbını ortaya çıkardı. Abdülkays kabilesinden bir adam: "Ey adam! Sus da biz konuşalım." dediğinde Abdullah b. Zübeyr: "Sana ne oluyor? Ne söyleyeceksin?" diye mukabelede bulundu. Abdülkays kabilesinden olan bu adam: "Ey muhâcir topluluğu! Siz Rasûlullah'ın davetine ilk icabet edenlersiniz. Bu sebeple sizin için bir fazilet vardır. Sonra diğer insanlar da sizin girdiğiniz gibi İslâm'a girdiler. Ne zaman ki Rasûlullah vefat etti. Sizler de içinizden bir adama biat ettiniz. Vallahi! Bu hususta bizimle istişare etmediniz. Biz buna razı olup size tabi olduk. Allah onun emirliği sırasında bir bereket ihsan etti. Sonra o vefat etti. Allah ondan razı olsun. Sonra o sizin içinizden bir adamı sizin üzerinize halef olarak bıraktı. Bu konuda da bizimle istişare etmediniz. Ancak biz buna razı olup teslim olduk. Bu emir vefat ettiği zaman halifeliği altı kişiye bıraktı. Sonra siz Osman'ı seçip bize danışmadan ona biat ettiniz. Sonra o adamın bazı kararlarını eleştirdiniz. Yine bize danışmadan onu öldürdünüz. Sonra bize danışmadan Ali'ye biat ettiniz. Hangi sebepten dolayı ona kin besliyorsunuz da biz onunla savaşacağız? Ganimeti kendi zimmetine mi geçirdi veya haksızca bir muamele mi yaptı? Sizin eleştirebileceğiniz bir iş mi yaptı? Eğer böyleyse biz ona karşı sizinle beraberiz. Eğer böyle değilse bu savaş niye? Bu adamı öldürmek istediler. Fakat kavmi buna engel oldu. Ertesi gün ona ve onunla birlikte olanların

üzerine Hz. Âişe'nin onun öldürülmesinden vazgeçerek hapsedilmesini istediği rivayet edilir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 18; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108; Afgânî, s. 156.

¹¹⁸⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 62; Ya'kûbî, II, 79; Mes'ûdî, II, 279.

üzerine çullanıp yetmiş kişiyi öldürdüler.¹¹⁸⁸ Bu rivayette de Şîî etkisi açıkça görülmektedir.

Hiz. Âişe'nin taraftarları Osman'ı yakaladıkları gece Darurrızk'ı ele geçirdi. Bu bölgede insanların istifade edebileceği birçok nimet vardı. Zübeyr ve oğlu özellikle kendi taraftarlarını bu nimetlerden istifade ettirmek istiyorlardı. Kendi aralarındaki ufak bir tartışmadan sonra Abdurrahman b. Ebû Bekir'i beytûlmâlin başına geçirdiler.¹¹⁸⁹

Talha ile Zübeyr, beytûlmâldeki eşyaları halka taksim etti. İtaat edenleri biraz tercih ettiler. Bunun üzerine halk, akın akın gelip erzaklarını almaya başladılar. Bu durum halkın Talha ve Zübeyr'e meyletmesine neden oldu. Sonunda beytûlmâl bekçiler yerleştirip tedbir aldılar. Basra yönetimini istibdat ile ele geçirdiler.¹¹⁹⁰

Beytûlmâldeki malların paylaşılması meselesinin de çok muallak olduğunu belirtmek isteriz. Basra beytûlmâli hakkında daha önce Hiz. Osman'ın Basra valisi olan Abdullah b. Âmir'in şehirden ayrılırken getirdiği büyük miktarda mallardan bahsetmiştik.¹¹⁹¹ Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu mallar beytûlmâlden alınmıştı. Yine bu rivayette görüldüğü üzere Talha ve Zübeyr de beytûlmâlden kendi askerlerine bazı bağışlarda bulunmuştu. Son olarak savaşın sonunda Hiz. Ali'nin yine beytûlmâlden askerlerine beş yüzer dirhem dağıttığı kaydedilmektedir.¹¹⁹² Bu tabloya baktığımızda bazı rivayetlere şüpheyile yaklaşmamız gerektiği aşikârdır. Hiz. Ali devlet başkanı sıfatıyla beytûlmâl üzerinde bir hakka sahipti ve onun dağıttığı paralar bu sebeple meşruiydi. Fakat Hiz. Osman'ın valisi Abdullah b. Âmir'in, Talha ve Zübeyr'in bu rivayetlerle gaspçı pozisyonuna sokulmak istendiği ihtimali akla gelmektedir.

¹¹⁸⁸ Taberî, *Târîh*, III, 18; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 109-110; Afgânî, s. 156-157. Mes'ûdî öldürülen bu yetmiş kişinin beytûlmâli korumakla görevli olan kimseler olduğunu zikreder. Ayrıca Talha ve Zübeyr'i tüm kötülüklerin kaynağı gören Şîî rivayetlerinde öldürülen bu yetmiş kişiden ellisinin esir edildikten sonra öldürülmüş olduğu ve bunun İslâm'daki ilk esir öldürülen vaka olduğu zikredilir. Bkz. Mes'ûdî, II, 280. Bazı kaynaklarda öldürülenlerin sayısı dört yüz olarak verilmektedir. Ayrıca bunun İslâm'daki ilk dalavere olduğu iddia edilir. Bkz. Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 80.

¹¹⁸⁹ Taberî, *Târîh*, III, 21; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 108; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 438; Afgânî, s. 157.

¹¹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 112.

¹¹⁹¹ Taberî, *Târîh*, III, 7-8; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 101. Krş. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 432-433.

¹¹⁹² İbn Ebî Şeybe, XXI, 367; Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 145; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 470. Bazı rivayetlerde kendisine beş yüz dirhem verilen asker sayısının on iki bin olduğu rivayet edilir. Bkz. Mes'ûdî, II, 289.

Hiz. Osman'ın katillerinden bir grup ve bunların yardımcıları, Osman b. Huneyf'e karşı yapılanlara kızıp, üç yüz¹¹⁹³ civarında asker topladılar. Bu askerlerin başında Hiz. Osman'ın katillerinden biri olan Hukeym b. Cebele vardı. Bu kimseler Hiz. Âişe'yi öldürmek üzere harekete geçtiler. Meydana gelen savaşta Hukeym ve taraftarlarından olan yetmiş kadar Basralı öldürüldüler. Böylece Talha ve Zübeyr'e muhalefet eden Basralılar'ın moralleri çöktü. O sırada Basralılar, Talha ile Zübeyr'e biat etmişlerdi.¹¹⁹⁴ Bu olay 25 Rebiyülevvel 36/21 Eylül 656 tarihinde gerçekleşmişti.¹¹⁹⁵ Hiz. Âişe'nin Kûfeliler'e gönderdiği mektupta bildirdiğine göre bu olay onların Basra'ya gelişlerinden yirmi altı gün sonra gerçekleşmişti.¹¹⁹⁶

Bu olayda Hukeym, oğlu Eşref ve kardeşi Ra'l öldürülmüştü. Yine Zureyh ve beraberindekiler de öldürülmüştü. Hurkus b. Zühayr ise kendi ashâbından bir grup ile birlikte kaçıp kavmine sığınmıştı.¹¹⁹⁷

Bu hadisenin akabinde Talha ve Zübeyr'in taraftarları Basra'da insanlara şöyle seslendi: "Kabilelerinizden Hiz. Osman için Medine'ye sefere giden her kim varsa onu bize getirin." Bunun üzerine birtakım insanlar köpeklerle reva görülecek bir tarzda getirilip öldürüldüler. Basra'da Hurkus b. Zühayr dışında hiç kimse kurtulamadı. Hurkus'un kavmi olan Benî Sa'd onu teslim etmediler.¹¹⁹⁸

Hiz. Âişe'nin ashâbı bu yaptıklarıyla iktifa etmediler. Hâlbuki onlar intikamlarını fazlasıyla almışlardı. Bilakis Hiz. Âişe'nin taraftarları Hiz. Osman için Medine'ye yönelen binlerce kişiden kısas talep ediyorlardı.¹¹⁹⁹ Hiz. Âişe taraftarlarının bu sert tutumu bazı insanların Hiz. Ali'ye meyletmesine neden olmuştu.¹²⁰⁰

Talha, Zübeyr ve beraberindekiler beklediler. Onların Basra'da Hurkus b. Zühayr dışında intikam alacakları kimse kalmamıştı. Elde ettikleri zaferi Şam ehline,

¹¹⁹³ Hukeym b. Cebele'nin önderliğindeki askerlerin yedi yüz kişi olduğu da rivayet edilir. Bkz. Halife b. Hayyât, s. 110; Zehebî, *Târîh*, III, 483.

¹¹⁹⁴ Taberî, *Târîh*, III, 18-19, 21; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 110-112; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 438-439; Afgânî, s. 158-160. Hukeym b. Cebele ve adamlarının rivayetlerde ifade edildiği gibi doğrudan saldırmayıp direk Hiz. Âişe'yi öldürme planı yaparak baskın yaptıkları da gelen rivayetler arasındadır. Hiz. Âişe'nin Kûfeliler'e gönderdiği mektupta da bu durumdan bahsedilmektedir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 20; *Safvet*, I, 324-325; Afgânî, s. 167; Sallâbî, *IV. Halife Hiz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 527.

¹¹⁹⁵ Taberî, *Târîh*, III, 21; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 112; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 439.

¹¹⁹⁶ Taberî, *Târîh*, III, 20; *Safvet*, I, 324-325; Afgânî, s. 164-166.

¹¹⁹⁷ Halife b. Hayyât, s. 110; Taberî, *Târîh*, III, 21; Afgânî, s. 161.

¹¹⁹⁸ Taberî, *Târîh*, III, 19; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 112; Afgânî, s. 161.

¹¹⁹⁹ Afgânî, s. 161.

¹²⁰⁰ Taberî, *Târîh*, III, 19; Afgânî, s. 161-162.

Medine ehline, Yemame ehline ve Kûfe ehline birer mektupla bildirdiler.¹²⁰¹ Özellikle Kûfe ehline Hz. Âişe'nin gönderdiği mektup şu ana kadar Basra ile ilgili anlattıklarımızın bir özetini içermektedir.¹²⁰²

Hiz. Âişe'nin bu şekilde savaş meydanlarında gezmesi insanların birçoğunu rahatsız ediyordu. Rahatsızlık duyanlardan birisi de Ahnef b. Kays'tı. O, Hiz. Âişe'ye gelerek: "Ben sana bu meseleyle ilgili bir soru soracağım. Bu ağır bir soru olacağı için bana kızma. Senin bu sefere çıkman için Rasûlullah'tan bir iznin var mı?" Hiz. Âişe: "Hayır." dedi. Ahnef: "Senin hata yapmaktan masum olduğuna dair Rasûlullah'tan bir söz var mı?" Hiz. Âişe yine: "Hayır." dedi. Ahnef: "Doğru söyledin. Allah senin Medine'de kalmandan razı oldu. Sen bundan yüz çevirip Basra'ya gittin. Yine Allah sana Nebî'nin evinde oturmanı emretti. Sen ise kertenkele çalılığına inmeyi tercih ettin. Ey ümmü'l-müminîn! Bize söyler misin? Harp için mi, sulh için mi geldin?" Hiz. Âişe: "Bilakis sulh için geldim." dedi. Ahnef: "Sizin aranızda askerlerin ayaklarının altındaki çakıl taşlarının ezilme sesleri varken, sen nasıl barış için gelmiş olabilirsin? Onların omuzlarında kılıçlar varken senin elinle barış nasıl mümkün olabilir?" Bunun üzerine Hiz. Âişe: "Ahnef'in bana olan hicvi, onun hilmini geçmiştir. Evlatlarımın asiliğini Allah'a şikâyet ediyorum." dedi.¹²⁰³

Kaynaklarda Basra ehlinin Talha ve Zübeyr'e biat etmesinden sonra Zübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Keşke bin atlım olsaydı da onlarla Ali'nin üzerine yürüseydim. Ona ansızın ya akşam ya da sabah saldırsaydım. Bize ulaşmadan onu öldürseydim." Onun bu sözlerine kimsenin cevap vermemesi üzerine Zübeyr: "Bizim hakkında konuştuğumuz asıl fitne budur." demişti.¹²⁰⁴

Ancak bunun tam zıddı manayı içeren rivayetler daha muteber kaynaklarda mevcuttur. Bu rivayetlere göre, taraftarlarından birisi Hiz. Ali'nin adamları toplanmadan onların üzerine bin atlıyla saldırmasını Zübeyr'e tavsiye ettiğinde o, son ana kadar barış için uğraşacaklarını, ifade etmiştir.¹²⁰⁵

¹²⁰¹ Taberî, *Târîh*, III, 20; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 112; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 439; Afgânî, s. 164.

¹²⁰² Afgânî, s. 167.

¹²⁰³ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî (ö. 597/1201), *Ahbâru'n-Nisâ*, tah. İhâb Kerîm, Daru'n-Nedîm, I. Baskı, Beyrût, 1991, s. 34-35; Afgânî, s. 163-164.

¹²⁰⁴ Taberî, *Târîh*, III, 22; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 112; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 439; Afgânî, s. 164.

¹²⁰⁵ Taberî, *Târîh*, III, 33; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 126.

Yine tam zıt manayı içeren başka bir rivayette Cemel Vak‘ası sırasında bir adamın Zübeyr’e gelerek: “Senin için Ali’yi öldüreyim mi?” dediği onun bunu nasıl yapacağını sorması üzerine adamın: “Yanına gider, ona kendisinden yana olduğumu söyler, hileyle onu öldürürüm.” dediği aktarılmıştır. Bunun üzerine Zübeyr: “Ben Allah Rasûlü’nün: ‘İman, hileli öldürmeye engeldir. Mümin, kimseyi hileli yolla öldürmez.’ dediğini işittim.” şeklinde karşılık vermiştir.¹²⁰⁶

Tam zıt manaları içeren bu rivayetler bizde, Şiîlerin Hz. Âişe ve taraftarlarının iyi niyetli olduğunu belirten tüm rivayetlere karşı bir rivayet uydurdukları, izlenimini oluşturmaktadır.

7. Hz. Ali’nin Medine’den Ayrılması

Hz. Âişe ve yanındakilerin Mekke’den ayrıldığını gören Abdullah b. Abbâs’ın annesi Ümmü Fazl bint Hâris, Cüheyne kabilesinden Zafer (Zafran) isimli birini Hz. Ali’ye bu haberi iletmek için yollamıştı.¹²⁰⁷

Bu haber Medine’deki muhâcirleri ve ensârı çok üzmüştü. Durum ayrılığa doğru gidiyordu. Bu durumdan en çok rahatsız olanlar ise, Hz. Osman’a karşı tertip edilen fitnenin kahramanlarıydı. Çünkü Hz. Osman’ın kanını talep edenler onların boyunlarını istiyorlardı. Muhtelif vesilelerle bu işin başarısızlıkla sonuçlanması için çabaladılar. Bu bazen nasihat yoluyla bazen de tehdit yoluyla oluyordu. Bunların reislerinden biri olan Eşter Hz. Âişe’ye şöyle bir mektup yazdı: “Kuşkusuz sen Rasûlullah’ın mahremisin. O sana evinde oturmanı emretmiştir. Eğer böyle yaparsan bu senin için daha hayırlıdır. Eğer sen yüz çevirip değneğini alır, cilbabını atar ve insanlara saçlarını gösterirsen; seninle savaşır, seni evine geri yollarım. Allah’ın senin için razı olduğu yer orasıdır.”

Hz. Âişe de ona şöyle bir cevap yazdı: “Muhakkak sen Araplar’ın içerisinde fitne ateşini tutuşturan, ayrılığa çağıran imamlara muhalefet eden ve halifenin öldürülmesi hususunda çabalayan ilk kişisin. Ben kesin olarak biliyorum ki sen asla Allah’ı aciz bırakamazsın. Ancak ondan sana bir ceza gelecektir. Onunla Allah senden mazlum halifenin intikamını alacaktır. Senin mektubun bana ulaştı.

¹²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, XVI, 114-115; İbn Ebî Şeybe, XXI, 395.

¹²⁰⁷ Taberî, *Târîh*, III, 8; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 102. Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr’in kendisine karşı ayaklandığı haberini bir mektupla bildiren Hz. Ali’nin abisi Akîl b. Ebû Tâlib veya Hz. Ali’nin Mekke valisi olan Kusem b. Abbâs olduğu da rivayet edilir. Bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 50, 56.

Yazdıklarını anladım. Allah sana karşı bana kâfidir. İnşallah sana benzeyen herkes de senin gibi dalalet ve günah içerisinde olacaktır.”¹²⁰⁸

Hız. Ali Muâviye ile savaşmak için bir ordu oluşturmaya başlamıştı. Fakat Talha ve Zübeyr’in bu hareketi çok daha ciddi bir problem oluştuyordu. Hız. Ali derhal bu yeni durumu Medinelilere bildirerek kendisine yardımcı olmalarını istedi.¹²⁰⁹ Ancak Medine halkının büyük bir kısmı bu çağrıya icabet etmedi.¹²¹⁰

Hız. Ali Rebiyülahir 36/Ekim 656 tarihinde Basra’ya gitmek için Medine’den hareket etti.¹²¹¹ Bu olay Hız. Ali’nin halife olmasından yaklaşık dört ay sonra gerçekleşmişti.¹²¹² Hız. Ali yedi yüz ila dokuz yüz kişiden oluşan bir birlikle Medine’den ayrılmıştı.¹²¹³ Eşter Hız. Ali’ye gelerek: “Seninle birlikte gelmek istemeyen bu kimseleri dilinle teşvik et. Buna yanaşmazlarsa onları hapisle edeplendir.” dedi. Bunun üzerine Hız. Ali: “Onları, taşıdıkları fikir üzere bırakacağım.” dedi.¹²¹⁴

¹²⁰⁸ *Safvet*, I, 316-317; *Afgânî*, s. 127-128.

¹²⁰⁹ Bazı rivayetlerde Hız. Ali’nin Muâviye ile savaşmak için Medine’den ayrıldığı ve Hız. Âişe, Talha ve Zübeyr’in haberini yolda aldığı bildirilmektedir. Bkz. Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 144.

¹²¹⁰ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 440; *Afgânî*, s. 128. Hız. Ali’nin çağrısına uyarak Medine’den ayrılan grubun sayısı hakkında muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bir kısmı Şiî meyilli olup Hız. Ali’nin davasında haklı olduğunu bu sebeple sahâbenin kendisine destek olduğunu ifade etmek için uydurulduklarını düşünmekteyiz. Bu rivayetlerin zikredildikleri kaynaklardan bazılarının Şiîlik’le itham edilmiş olması da iddiamızı desteklemektedir.

Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: Medinelilerden dört bin kişi Hız. Ali ile beraber hareket etmişti. Bunlardan sekiz yüzü ensârdandı. Biatürrıdvân’a katılmış olanlardan da dört yüz kişi Hız. Ali’nin yanında yer almıştı. Bkz. Halife b. Hayyât, s. 110; Zehebî, *Târîh*, III, 484; Sarıcık, s. 322. Hız. Ali Medine’den ayrıldığında yanında Hız. Peygamber’in ashâbından dört yüz süvari vardı. Bkz. Ya’kûbî, II, 79. Cemel gününde Hız. Ali’nin yanında Bedir Gazvesi’ne katılan yüz otuz kişi, sahâbeden de toplam yedi yüz kişi bulunuyordu. Bkz. Zehebî, *Târîh*, III, 484. Hız. Ali Medine’den yedi yüz süvari ile birlikte ayrıldı. Bunlardan dört yüzü muhâcirlerden ve ensârdandı. Bu kişilerin yetmişi Bedir Gazvesi’ne katılmıştı. Geri kalanın tamamı da sahâbeydi. Bkz. Mes’ûdî, II, 280; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, II, 58.

Bunun tam zıddını ifade eden rivayetlere göre ise; Hız. Ali’nin yanında Bedir ashâbından en fazla dört veya altı kişinin bulunduğu zikredilmektedir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 6; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 113; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 440. Bedir ashâbından Hız. Ali’ye icabet edenler arasında Ebü’l-Heysem b. Teyyihân ve Huzeyme b. Sâbit’in isimleri zikredilmektedir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 6, 8; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 113; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 440.

Ayrıca Şa’bî’den aktarılan bir rivayete göre: “Dört kişi dışında Bedir Gazvesi’ne katılıp da Cemel Savaşı’na katılan olmamıştır. Bunlardan Ali ve Ammâr bir tarafta, Talha ve Zübeyr de bir tarafta yer almışlardı.” Bkz. İbn Ebî Şeybe, XXI, 377; Halife b. Hayyât, s. 112; Câhiz, s. 176; Zehebî, *Târîh*, III, 484; Sallâbî, IV. *Halife Hız. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 530-531.

¹²¹¹ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 114; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 441.

¹²¹² İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 49; Mes’ûdî, II, 280.

¹²¹³ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 50; Taberî, *Târîh*, III, 10; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 114; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 441.

¹²¹⁴ Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 143.

Hız. Ali Medine'den ayrıldıktan sonra Medine'ye sekiz günlük mesafede olan Zikâr'a ulaştı.¹²¹⁵ Hız. Ali'nin asıl amacı Hız. Âişe ve taraftarlarına yolda ulaşır onları bu işten vazgeçirmektir. Fakat Hız. Ali Rebeze'deyken onları kaçırdığı haberini aldı.¹²¹⁶ Hız. Ali Cemel ashâbının Kûfe'ye uğramaksızın Basra'ya gittiği haberini aldıktan sonra Rebeze'de bekledi. O Cemel ashâbının Kûfe'ye inmesinden korkmuştu. Hız. Ali onların niyetlerini anlayınca endişeden kurtulmuş ve şöyle demişti: "Muhakkak ki Kûfe ehli beni çok sever. Onların içerisinde Araplar'ın reisleri ve yüce şahsiyetleri vardır."¹²¹⁷

Hız. Ali Medine'den ayrılırken Abdullah b. Selâm ve Ukbe b. Âmir gelerek Medine'den ayrılmaması yönünde tavsiyelerde bulunmuştu.¹²¹⁸

Hız. Hasan da Hız. Ali'ye gelerek: "Ben sana tavsiyelerde bulundum. Ancak sen beni dinlemedin. Bu vakit kaybı sebebiyle yarın öldürüleceksin ve sana kimse yardım etmeyecek." Hız. Ali de: "Cariye gibi niye sızlanıp duruyorsun? Sen bana neyi tavsiye ettin de ben sana karşı geldim." dedi. Hız. Hasan: "Osman muhasara edildiği gün ben sana Medine'den çıkmanı tavsiye ettim. O öldürüldüğünde sen orada olmamalıydın. O öldürüldüğü gün bütün şehirlerin biati sana gelmeden biat almamanı tavsiye ettim. Sonra bu iki adam yapacağını yaptığında sulh sağlanıncaya kadar evinde oturmanı tavsiye ettim. Bu tavsiyelerime uymuş olsaydın, fesat senin elinden vaki olmayacaktı. Ancak sen bunların tamamında beni dinlemedin." dedi. Bunun üzerine Hız. Ali: "Ey oğulcuğum! Osman muhasara edildiğinde keşke Medine'den çıksaydın sözüne gelince, Vallahi! Osman muhasara edildiğinde biz de muhasara edilmiştik. Bütün şehirlerin biatini bekleme sözüne gelince, muhakkak bu husustaki karar Medine ehline aittir. Biz onların kararını yok saymayı kerih gördük. Talha ve Zübeyr'in çıkışı ile ilgili söylediklerine gelince, muhakkak bu İslâm'ın üzerine bir noksanlık olurdu. Vallahi! Bu işi üstlendiğim zamandan beri üzüntülü ve yetersizim. Bana gerekli olan kudrete bir türlü ulaşamıyorum. Senin evinde otur sözüne gelince, bana düşen sorumluluk ve insanların benden bazı beklentileri varken bu nasıl olabilir? Köşeye sıkıştırılmış bir sırtlan gibi olmamı ister misin? Bu köşeye sıkıştırılmış hayvana dizlerinin bağı çözülünceye kadar eziyet edilir, sonra deliğinden

¹²¹⁵ Taberî, *Târîh*, III, 9.

¹²¹⁶ Taberî, *Târîh*, III, 22.

¹²¹⁷ Taberî, *Târîh*, III, 22; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 99; Afgânî, s. 171.

¹²¹⁸ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 143.

çıkartılır. Bu iş de üzerime düşen sorumluluğu yapmadığım zaman bunu kim yapacaktır. Ey oğlum yolumdan çekil.”¹²¹⁹ demişti.¹²²⁰

İbn Abbâs da Hz. Ali’ye: “Sen bu halifelik işinden vazgeç. Zira sen yılanın deliğine bile girsen insanlar biat etmek için seni bulup oradan çıkarırlar.” demişti.¹²²¹ Fakat Hz. Ali bu nasihatlerin hiçbirini dinlememişti.

Hz. Ali Rebeze’deyken Tay, Bekr b. Vâil ve Esed kabilelerinden elçiler gelip ona itaatlerini bildirdiler. Onunla beraber çıkmayı teklif ettiler. Hz. Ali onlara teşekkür etti ve hayır duada bulundu.¹²²²

Kendisine gösterilen bu teveccüh Hz. Ali’ye büyük bir mutluluk verdi. Orada Muâviye ve Cemel ashâbına karşı bir muhalefetin varlığını hissettikten sonra kendine olan güveni arttı. Buradaki bekleyişi esnasında Hz. Ali Medine’ye de bir elçi göndererek binek, silah ve diğer ihtiyaçlarını temin etti.¹²²³ Hz. Ali burada taraftarlarına nasihatlerde bulunmak için bazı konuşmalar yaptı.¹²²⁴

Hz. Ali, Rebeze’den ayrılmaya karar verip harekete geçeceği esnada Rifâ’a b. Râfî’ kalkıp yanına gitti ve şöyle dedi: “Ey müminlerin emiri, ne yapmak istiyorsun? Bizi nereye götüreceksin?” Hz. Ali: “Yapmak istediğimiz ve gerçekleştirmeye niyetlendiğimiz şey, ıslahıdır. Eğer bunu kabul eder ve çağrımıza icabet ederlerse, ıslah yapmak istiyoruz. Durumu düzeltmeye niyetliyiz.” Rifâ’a b. Râfî’: “Ya sizin bu isteğinize uymazlar ve çağrımıza icabet etmezlerse ne yaparsın?” Hz. Ali: “Onları hainlikleriyle baş başa bırakır ve onlara hakkı söyleyip sabrederiz.” Rifâ’a b. Râfî’:

¹²¹⁹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 388-389; Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 145-146; Taberî, *Târîh*, III, 10-11; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 114-115; Zehebî, *Târîh*, III, 487; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 441-442; Afgânî, s. 130-131. Krş. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 45-46.

¹²²⁰ Abdülvehhâb en-Neccâr Hz. Ali’nin bu sözleri üzerine şöyle bir yorum yapmıştır: “Ben Hz. Ali’nin bu son kısımda Hz. Osman’ın sözlerini tekrarladığını düşünüyorum. Çünkü Hz. Osman’da: ‘Bana Allah’ın giydirdiği elbiseyi çıkartmayacağım.’ demiştir. Bu kendisinin ve müslümanların selâmetini düşünen bir kimsenin kabul edebileceği bir mazeret değildir. Bu aynı zamanda sömürgeci devletlerin ortaya koyduğu şu mazerete benzemektedir: ülkelerini işgal ettikleri milletlerin kendilerine tabi olmaktan başka bir kurtuluş şansları yoktur. Onlar bu milletleri ve onların hayat standartlarını koruyup gözettiklerini yoksa bizzat insanlar üzerinde bir egemenlik iddialarının olmadığını söylemektedirler. Bu ise birçok açıdan doğru bir hüküm değildir.” Bkz. Neccâr, Abdülvehhâb, *el-Hulefâü’r-Raşidûn*, Dârü’t-Türâs, Kahire, ts., s. 405.

Neccâr’ın bu sözleri bazı yönlerden eleştiriye açıktır. Özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali’nin sömürgeci devletlere benzetilmesi kabul edilebilir bir izah tarzı değildir. Ancak hilafetin sanki çıkarılması mümkün olmayan bir gömleğe benzetilmesi maalesef İslâm ülkelerinde çok uzun bir süre siyasî belirsizliklerin sebebi olmuştur.

¹²²¹ Heysemî, VII, 477.

¹²²² Afgânî, s. 171. Tay kabilesinden altı yüz kişinin Hz. Ali’ye katıldığı rivayet edilir. Bkz. Mes’ûdî, II, 280.

¹²²³ Taberî, *Târîh*, III, 23; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 442; Afgânî, s. 172.

¹²²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 442-443.

“Ya buna da razı olmazlarsa ne yaparsın?” Hz. Ali: “Bize ilişmedikleri sürece biz de onlara ilişmeyiz.” Rifâ’a b. Râfi’: “Ya bizi rahat bırakmazlarsa ne yaparsın?” Hz. Ali: “Kendimizi onlara karşı koruruz.” Rifâ’a b. Râfi’: “Öyleyse yapmak istediğin şey güzel bir şeydir.” dedi.¹²²⁵

Hiz. Ali Se‘labiyye bölgesindeyken Basra’da meydana gelen ölümler, Osman b. Huneyf’in Basra’dan çıkarılıp kovulması ve beytûlmâlin yağmalanması gibi olaylar Hiz. Ali’ye ulaştı. O da: “Allah’ım! Talha ve Zübeyr’i müptela kıldığın şeyden beni uzak tut.” diye dua etti.¹²²⁶

Hiz. Ali Rebeze veya Zikâr bölgesindeyken Basra emiri olan Osman b. Huneyf saçlı-sakallı yolunmuş bir vaziyette Hiz. Ali’ye ulaştı ve: “Ey müminlerin emiri! Sen beni sakallı olarak gönderdin. Bense sana tüysüz olarak geri döndüm.” dedi. Bunun üzerine Hiz. Ali: “Sen ecir ve hayır kazandın. İnsanlara benden önce iki adam emir oldu. İkisi de Kitâb ile amel ettiler. Sonra üçüncüsü emir oldu. Onlar söylediler. İnsanlar da yerine getirdiler. Sonra bana biat ettiler. Talha ve Zübeyr de biat etti. Sonra biatlerini bozdular ve insanları benim aleyhime kışkırttılar. Onların Ebû Bekir ve Ömer’e bağlı kalıp bana muhalefet etmeleri çok tuhaftır. Vallahi! Onlar da bilirlerdi ki ben benden öncekilerden daha düşük bir insan değilim. Allah’ım onların kurmuş olduğu bu birliği boz. Onlara hükmedecek gücü verme. Onlara yaptıkları işin kötülüğü göster.” dedi.¹²²⁷

Basra’da yaşananları haber aldıktan sonra Hiz. Ali, Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ca‘fer’le birlikte Kûfeliler’e şu mealde bir mektup gönderdi: “Ben sizi diğer şehirlerin halkına tercih ettim. Size rağbet ettim. Olan hadiselerin dışında kalıp feragat gösterdim. Siz, Allah’ın dinine yardımcı ve destekçi kimseler olun. Bize katılın, bize yardım edin. Biz, barış ve ıslahı istiyoruz ki bu ümmet yine eskisi gibi kardeşler haline gelsin.”¹²²⁸

Hiz. Ali, Zikâr beldesinde ikamet ederek, Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ca‘fer’le gönderdiği mektubun cevabını beklemeye başladı. Onlar da Hiz. Ali’nin mektubunu Ebû Mûsâ’ya götürüp, halkın kendilerine yardımcı olmalarını

¹²²⁵ Taberî, *Târîh*, III, 24; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 443.

¹²²⁶ Taberî, *Târîh*, III, 24; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 117; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 444.

¹²²⁷ Taberî, *Târîh*, III, 24-25; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 117; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 444; Afgânî, s. 173-174.

¹²²⁸ Taberî, *Târîh*, III, 23; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 115-116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 442.

istediler. Ancak isteklerine uyan ve çağrılarına icabet eden olmadı.¹²²⁹ Hz. Ali'nin iki elçisi Kûfe valisi olan Ebû Mûsâ'ya gelerek ondan yardım istediler. Fakat Ebû Mûsâ onlara yardım etmeyi reddederek Hz. Osman'ın katilleri cezalandırılana kadar kimseyle savaşmayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ca'fer ona hakaretler ederek Hz. Ali'nin yanına geri dönüp durumu anlattılar.¹²³⁰

Bu gelişme üzerine Hz. Ali, Eşter ve İbn Abbâs'ı Kûfe'ye gönderdi. O ikisi yanlarına bazı Kûfeli'leri de alarak Ebû Mûsâ ile konuştular. Bunun üzerine Ebû Mûsâ da kalkıp cemaate hitaben şöyle dedi: “Ey insanlar! Muhammed'e arkadaşlık eden sahâbe, Allah ve Rasûlünü sahâbe olmayanlara nispetle daha iyi bilirler. Sizin bizim üzerimizde haklarınız vardır. Ben size bir öğüt vereceğim. Uygun görüş odur ki Allah'ın otoritesini hafîfe almayasınız ve Allah'ın emirlerine karşı cüretkârlık yapmayasınız. İşte fitne kopmuştur. Bu fitne esnasında uyuyan kimse, uyanık olandan daha hayırlıdır. Uyanık olan da oturandan daha hayırlıdır. Oturan da ayakta durandan daha hayırlıdır. Ayakta duran da süvariden daha hayırlıdır. Süvari olan ise bineğini koşturandan daha hayırlıdır. Kılıçlarınızı kınlarına sokun. Mızraklarınızın başını ve yaylarınızın kirişini koparın. Bu iş yatışınca kadar haksızlığa uğrayanları ve mazlumları barındırın ki bu fitne ortadan yok olup gitsin.” Ebû Mûsâ'nın bu konuşmayı yapmasından sonra İbn Abbâs ve Eşter, dönüp Hz. Ali'nin yanına gittiler. Durumu ona anlattılar.¹²³¹

Hz. Ali Kûfe'ye son olarak Ammâr b. Yâsir ve Hz. Hasan'ı gönderdi. Hz. Hasan ve Ammâr, Ebû Mûsâ ile bir hayli mücadele ettiler. Ebû Mûsâ, Hz. Hasan ve Ammâr'ın ikna ettiği kişilerle konuşarak onları bu işten vazgeçiriyordu. Sonunda Hz. Ali Eşter'i Kûfe'ye göndererek Ebû Mûsâ'yı valilikten azletti. Ebû Mûsâ'nın azlinden sonra insanlar Hz. Ali'ye meyletti.¹²³²

Ammâr b. Yâsir insanları Hz. Ali'ye destek vermeye çağırdığı esnada bir adam Hz. Âişe'ye dil uzatmıştı. Adamın bu konuşmasına çok sinirlenen Ammâr:

¹²²⁹ Taberî, *Târîh*, III, 23; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 117-118; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 444.

¹²³⁰ Taberî, *Târîh*, III, 25; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 118; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 444-445.

¹²³¹ Taberî, *Târîh*, III, 25; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 118-119; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 445. Krş. Buhârî, Fiten 9; Tirmizî, Fiten 33. Bazı rivayetlerde Hz. Ali'nin Hâşim b. Utbe b. Ebî Vakkâs'ı da asker toplamak için Kûfe'ye gönderdiği rivayet edilir. Bkz. Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 144-145; Taberî, *Târîh*, III, 35-36; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 146.

¹²³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 445-447. Krş. Halife b. Hayyât, s. 108; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 58-61; Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 144-145; Taberî, *Târîh*, III, 26-28; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 119-121.

“Alçak ve bayağı olarak kaybol gözümün önünden! Rasûlullah’ın sevgili hanımına nasıl laf söylersin? Kuşkusuz Âişe Rasûlullah’ın cennetteki eşlerindendir.” demişti.¹²³³

Hiz. Hasan ve Ammâr’ın bu çağrısına icabet eden kişi sayısı ihtilâflıdır. Kaynaklarda altın bin-yedi bin,¹²³⁴ dokuz bin,¹²³⁵ dokuz bin altı yüz elli,¹²³⁶ ve on iki bin¹²³⁷ kişinin Zikâr bölgesinde bulunan Hiz. Ali’ye katıldığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca Hiz. Ali’nin yanında on bin kişiden oluşan bir ordu da bulunmaktaydı. Hep birlikte Basra’ya hareket ettiler.¹²³⁸

Abdülkays kabilesi ise bütünüyle Hiz. Ali’nin bulunduğu Zikâr ile Basra arasında durup onun gelmesini bekliyorlardı. Binlerce kişiydiler.¹²³⁹

Hiz. Ali, Basra’da bulunan Talha ve Zübeyr’e elçi olarak Ka’kâ’a’yı gönderdi ki onları kendi safları arasına katılmaya ve dostluk bağlarını tesis etmeye davet etsin. Ayrılık ve ihtilâfın büyük bir günah olduğunu hatırlatsın. Ka’kâ’a Basra’ya gidip önce müminlerin annesi Hiz. Âişe ile görüşüp ona şöyle dedi: “Anacığım, bu beldeye seni getiren sebep nedir?” Hiz. Âişe: “Ey oğulcağızım! İnsanların arasını düzeltmek için geldim.” Ka’kâ’a: “Talha ve Zübeyr’e haber gönder de senin yanına gelsinler. Onlarla da senin huzurunda konuşalım.”

Talha ve Zübeyr’e haber gönderilip Hiz. Âişe’nin bulunduğu yere geldiklerinde Ka’kâ’a onlara şöyle dedi: “Ben, müminlerin annesi Âişe’ye buraya niçin geldiğini sordum. İnsanların arasını bulmak ve fesadı yok etmek için geldiğini söyledi. Talha ve Zübeyr: “Biz de bunun için geldik.” dediler. Ka’kâ’a: “Bu düzeltmenin ve ara bulmanın yolu nedir? Bunu bana söyleyin. Bu düzeltme ne şekilde yapılacaktır? Allah’a yemin ederim ki eğer yolunu bilirsek düzeltmeyi yapar, fesadı ortadan kaldırırdık. Eğer bilemezsek bunu yapamayız.” Talha ve Zübeyr: “Osman’ın katillerini istiyoruz. Eğer o katiller kendi hallerine bırakılırlar ve cezalandırılmazlarsa bu Kur’ân-ı terk etmek demektir.” Ka’kâ’a: “Siz, Basra halkından Osman’ın katilleri olan birçok kimseyi öldürdünüz. Bugün doğruluğa

¹²³³ İbn Sa’d, VIII, 52; Halife b. Hayyât, s. 110; Buhârî, Fezâilü’s-Sahâbe 30; Tirmizî, Menâkıb 63; Ebû Nu’aym el-İsfahânî, II, 44; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, VII, 188; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 179; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 189; Şâmî, *Ezvacü’n-Nebî*, s. 90.

¹²³⁴ Halife b. Hayyât, s. 110; Ya’kûbî, II, 80; Mes’ûdî, II, 280; Zehebî, *Târîh*, III, 484-485.

¹²³⁵ Taberî, *Târîh*, III, 27-29; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 121; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 447.

¹²³⁶ Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 145.

¹²³⁷ Taberî, *Târîh*, III, 36; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 122; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 447.

¹²³⁸ Halife b. Hayyât, s. 110.

¹²³⁹ Taberî, *Târîh*, III, 28-29; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 122; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 448.

herkesten önce sizin yönelmeniz gerekir. Altı yüz adam öldürdünüz. Altı bin kişi size karşı çıktı. Sizi terk edip gittiler, yanınızdan ayrıldılar. Hurkus b. Züheyr'i öldürmek istediniz. Onu altı bin kişi size karşı korudu. Eğer onları kendi hallerine terk ederseniz bu söylediklerinizi de terk etmiş olursunuz. Eğer onlarla çarpışacak ve sizden ayrılan adamlara karşı koyacak olursanız, hoş karşılamadığımız bu olaylardan daha büyüğü ile karşılaşsınız ve sizden nefret edilir. Amacınız Osman'ın katillerini öldürmekse ve bunda bir maslahat görmekteyseniz bilirsiniz ki onları öldürdüğünüz takdirde daha büyük bir fesat çıkacaktır. Altı bin kişi kendisini koruduğu için Hurkus b. Züheyr'den, Osman'ın öcünü almaktan aciz kaldığımız gibi ben de Osman'ın katillerini şimdilik öldürmemekte mazurum. O katilleri öldürme işini, onları yakalama fırsatını elde edinceye kadar erteliyorum. Çünkü her şehirdeki ahalinin görüşü farklıdır. Halk, ihtilaf halindedir. Sonra şunu da biliyorum ki Rebia ve Mudar kabilesinden bir topluluk, meydana gelen bu hadise yüzünden Osman'ın katilleriyle savaşmak için bir araya gelmişlerdir.” Bunun üzerine Hz. Âişe Ka'kâ'a'ya: “Peki sen ne dersin?” diye sorduğunda o şöyle cevap verdi: “Meydana gelen bu olayların ilacı, hadiseleri ve insanları sakinleştirmektir. Eğer bu durum teskin edilirse, insanların heyecanları söner ve iş sona erer. Bize biat ederseniz bu, hayra bir alamettir. Rahmet ve iyiliğe doğru giden bir yolun müjdesidir. Fakat buna yanaşmaz ve işi daha da büyütürseniz, durum şerre ve kötülüğe doğru kayıp gider ki bu, hâkimiyetin ve mülkün yok olması demektir. Afiyeti, sağlık ve selâmeti isteyin ki yüce Allah, onu size ihsan etsin. Siz daha önce İslâm'ın başlangıcında olduğu gibi hayra ve iyiliğe anahtar olunuz. Ne olur, belaya ve musibete başvurup da onu başımıza ve kendi başınıza sardırmayın. Vallahi benim söyleyeceklerim bundan ibarettir. Sizi bu sözlere uymaya ve hayra davet ediyorum. Bu musibetlerin sonunda yüce Allah'ın, bizi daha büyük bir musibete uğratacağından korkuyorum. Başınıza gelen bu felaketler, gerçekten daha önce düşünülen ve tasarlanan şeyler değildir. Bu işler, bir adamın bir başkasını öldürmesi veya ondan nefret etmesi, ya da bir kabilenin başka bir kabileyi öldürüp de ondan nefret etmesine benzemez.”

Bu sözler üzerine onlar da Ka'kâ'a'ya şöyle dediler: “Doğru ve isabetli söyledin. Kalk, şimdi Ali'ye git. Eğer Ali de bu görüşlerine aynen uyar ve bu görüşlerle bize yaklaşırsa, o zaman bu iş barışla sonuçlandı, demektir.” Ka'kâ'a', Hz.

Ali'ye dönüp durumu anlattı. O da bu gelişmeye son derece sevindi. Her iki taraf barışa yöneldi.¹²⁴⁰

Bundan sonra Hz. Ali, Talha ile Zübeyr'e şu mealde bir mektup gönderdi: "Ka'kâ'a b. Amr'a verdiğiniz söze bağlıysanız bize ilişmeyin. Oturalım bu işi görüşelim." Onlar da Hz. Ali'nin, bu mektubuna karşı şu cevabî mektubu gönderdiler: "Biz, insanlar arasında barış tesis etmek maksadıyla Ka'kâ'a b. Amr'a verdiğimiz söze bağlıyız."¹²⁴¹

Ancak bu barışı hoş karşılamayanlar da vardı. Hz. Ali kendisine gelen bu olumlu haberden sonra kalkıp bir hutbe okumuş, taraftarlarına çeşitli nasihatlerde bulunmuştu. Hz. Ali sözlerini şöyle bitirmişti: "Allah, mutlaka arzu ettiğini ortaya koyar ve dilediğini yapar. Haberinizi olsun ki ben yarın çıkıp gidiyorum. Siz de bana uyup buradan çıkın. Osman'ın öldürülmesine yardımcı olanlar yola çıkmasınlar."¹²⁴²

İslâm tarihi kaynaklarında Cemel Savaşı'nın anlatımında buradan sonra Abdullah b. Sebe devreye girmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi Abdullah b. Sebe gibi kişi veya kişilerin varlığı akla aykırı değildir. Fakat böyle bir şahsın varlığını kabul etmeyenler içinde anlatımda herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Tek fark şer elebaşlarından bir kişinin eksik olmasıdır. Çünkü Hz. Ali'nin ordusu içinde yaptıkları yanlışın büyüklüğünü fark edip bu yanlışın kendileri için nelere mal olacağını bilen bir hayli kalabalık bir grup zaten bulunmaktaydı.

Hz. Ali, bu konuşmasını yaptıktan sonra, Hz. Osman'ın öldürülmesinde elebaşılık yapan Eşter en-Nehaî, Şüreyh b. Evfa, Abdullah b. Sebe, Sâlim b. Sa'lebe ve İlbâ' b. Heysem gibi tanınmış liderler başkanlığında iki bin beş yüz kişi bir araya gelip toplandı. Bunların aralarında bir tek sahâbî bile yoktu. Bunlar dediler ki: "Ali, Allah'ın kitabını en iyi kavrayan ve en iyi bilen kimse olduğu için Osman'ın katillerini er-geç yakalayıp Allah'ın emrini yerine getirecek ve bu konuda titiz davranacak ilk insandır. Onun söylediklerini işittiniz, yarın insanları size karşı toplayacaktır. Aslında bütün kavim sizi ele geçirmek istiyor. Sayınız az, onlarınki ise çoktur, ne yapacaksınız?"

Eşter dedi ki: "Talha ile Zübeyr'in bizim hakkımızda neler düşündüklerini biliyoruz. Ali'nin ise bizim hakkımızdaki düşündüklerini bugüne kadar bilmiyorduk.

¹²⁴⁰ Taberî, *Târîh*, III, 29; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 122-124; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 448-450.

¹²⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 454.

¹²⁴² Taberî, *Târîh*, III, 32; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 124; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 450-451.

Eğer onlarla anlaşmışsa, bizi öldürmek için anlaşmıştır. Eğer durum bu merkezde ise, Ali'yi de Osman'ın peşine takar, onu öldürürüz. O zaman millet de susarak bizim yaptıklarımıza razı olur.” Abdullah b. Sebe: “Senin görüşün ne kadar kötü! Eğer Ali'yi öldürürsek bizi de öldürürler. Ey Osman'ın katilleri olan bizler! Bizim sayımız az, Talha ile Zübeyr'in taraftarlarına gelince onlar daha kalabalık, onlara güç yetiremeyiz, onlar bizi ele geçirmek istiyorlar.”

İlbâ' b. Heysem ise, şöyle dedi: “Gelin, onları kendi hallerine bırakıp gidelim, başka şehirlere yerleşelim, orada kendimizi koruyalım. Abdullah b. Sebe şöyle dedi: “Ne kadar kötü bir görüş! Vallahi herkes sizin ayrı bir grup olup gitmenizden dolayı sevinir. Eğer siz, bu iyi ve her türlü kötülükten uzak olan insanlarla bir arada olursanız, mesele yok. Eğer ayrılıp da kendi başınıza bir grup olursanız nerede bulunursanız bulunun, insanlar sizi öldürürler. Sizin üstün olmanız ve bu işten sıyrılmanız, her iki grubun çarpışmasıyla mümkündür. Eğer onlar yarın birbirlerine düşerlerse, siz aralarından yavaşça çıkınız ve onlara herhangi bir şekilde yardım konusunda da söz vermeyiniz. Burada yapılacak tek şey, Ali'yi Talha ve Zübeyr ile çarpıştırıp onları birbirine düşürmektir. Bu görüşümü dikkate alın.” Hz. Osman'ın katilleri bu konuşmalardan sonra ayrıldılar.¹²⁴³

Sabahleyin Hz. Ali yola çıktı. Abdülkays kabilesinin adamlarının bulunduğu yere geldi. Onlar da kendisine katılıp yola çıktılar. Nihayet Zâviye'ye vardılar. Hz. Ali, oradan Basra'ya doğru hareket etti. Talha ve Zübeyr ile beraberindekiler de Hz. Ali'yi karşılamak için Furda'dan yola çıktılar. Ubeydullah b. Ziyâd'ın köşkünün yanında toplandılar. Her iki taraf ayrı ayrı yerlerde konakladılar. Hz. Ali, askerlerini biraz öne aldı, diğerleri gelip ona katıldılar. Üç gün orada durdular. İki taraf arasında haberleşme ve yazışma devam etti.¹²⁴⁴

B. CEMEL SAVAŞI

Hz. Ali Cemaziyelahir 36/Aralık 656 ayının ortalarında Perşembe günü Basra'nın Zâviye bölgesinde Ubeydullah b. Ziyâd köşkünün yanına Hz. Âişe

¹²⁴³ Taberî, *Târîh*, III, 32-33; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 124-125; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 451-452.

¹²⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 126; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 452. Krş. Halife b. Hayyât, s. 111.

tarafatlarının karşısına ordusunu getirdi.¹²⁴⁵ Savaş ise Cuma günü meydana geldi.¹²⁴⁶

Bu yolculuk esnasında Ureyneli bir bedeviden Ya‘lâ b. Ümeyye, seksen veya iki yüz dinara bir deve satın almıştı. Hz. Âişe‘ye tahsis edilen, Asker isimli bu deveye nispetle bu savaşın ismi Cemel Savaşı olmuştur.¹²⁴⁷ Cemel Savaşı‘nda Hz. Ali‘nin kullandığı bayrak siyahtı. Hz. Âişe taraftarlarının sembolü ise deveydi.¹²⁴⁸

Kaynaklarda savaşın kim tarafından başlatıldığı meselesi de ihtilaflıdır. Bu konuyla ilgili kaynaklarda üç farklı ihtimal zikredilmektedir. İlki şi‘ eğilimli kaynaklarda geçmektedir. Bu rivayetlere göre Hz. Ali  gün boyunca Basralılara elçiler gönderip, onları itaate ve halifenin yanındaki topluluğa katılmaya davet etmiş, ancak hiçbir cevap alamamıştı. Hz. Ali taraftarları ısrarla savaşmaktan kaçınmış, fakat Hz. Âişe taraftarlarının tacizleri neticesinde savaşmaktan başka bir yol bulamamışlardır. Yine aynı rivayetlere göre Hz. Âişe ordunun önünde hevdecin içinde duruyordu.¹²⁴⁹ Bu ihtimalin zayıf olduğunu düşünüyoruz. Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr‘in Hz. Ali ile barış için müzakere etmeden böyle kanlı bir savaşı başlatmaları mümkün gözükmemektedir.

Taberî‘de geçen ve çok önemli olduğunu düşündüğümüz bir diğer rivayette herkesin barış yapılacak ümidini taşıdığı bir sırada askerlerin yanındaki çocukların birbirlerine sövüp bir şeyler atmaya başladıkları rivayet edilmektedir. Çocukların ardından bu gerginliğe askerlerin köleleri ve serseri mizaçlı sefih insanlar da dâhil olmuşlardı. Savaşın başlamasına sebep olan olay buydu.¹²⁵⁰ Bize göre bu ihtimal ilkinden daha güçlüdür. Fakat görebildiğimiz kadarıyla bu rivayet sadece tek kaynakta zikredilmiştir.

Son olarak Seyf rivayetinde, savaşın Hz. Osman‘ın katilleri tarafından başlatıldığı açıkça belirtilmiştir. Bu grup, savaştan çıkar sağlayacak tek topluluktur. Hz. Ali ve taraftarları için, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr gibi saygın kişilerin içerisinde

¹²⁴⁵ Halife b. Hayyât, s. 111; Taberî, *Târîh*, III, 37; İbnü‘l-Esîr, *Târîh*, III, 126; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 452.

¹²⁴⁶ Halife b. Hayyât, s. 108, 111; Zehebî, *Târîh*, III, 485. Bazı kaynaklarda savaşın Hureybe bölgesinde gerçekleştiği zikredilmektedir. Bkz. Ya‘kûbî, II, 80; Mes‘dî, II, 287.

¹²⁴⁷ Taberî, *Târîh*, III, 8, 40; Mes‘dî, II, 279; İbnü‘l-Esîr, *Târîh*, III, 103; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 433; Ronart, Stephan, *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization*, Amsterdam, 1959, s. 87.

¹²⁴⁸ İbn Ebî şeybe, XXI, 367-368.

¹²⁴⁹ Halife b. Hayyât, s. 110-111; Dîneverî, *Ahbârü‘t-Tivâl*, s. 147; Ya‘kûbî, II, 80; Mes‘dî, II, 282. Krş. İbn Ebî şeybe, XXI, 403; Zehebî, *Târîh*, III, 487-488.

¹²⁵⁰ Taberî, *Târîh*, III, 31.

bulunduğu müslümanlarla savaşmak gurur verici bir durum değildi. Bunun tersi bir durum Hz. Âişe ve taraftarları için de geçerliydi. Hz. Ali, Muâviye'ye karşı Suriye'ye doğru harekete geçtiğinde bu kimselerin de desteğini almış olsaydı çok daha iyi olurdu. Diğer yandan Hz. Osman'ın katilleri barışın sağlanması durumunda kendilerinin tespit edilip cezalandırılması için uygun ortamın oluşacağını görmüşlerdi.¹²⁵¹ Bize göre eldeki veriler ışığında en makul sebep Hz. Osman'ın katillerinin kendi geleceklerini garanti altına almak için böyle bir savaşı başlatmış olmalarıdır.

İki ordu arasında alınan sulh kararından sonra herkesin kalbi rahatlamış sükûna ermişti. İki ordudaki askerler, arkadaşlarıyla görüşüp konuştular. Akşam olunca Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs'ı karşı tarafa gönderdi. Onlar da Muhammed b. Talha'yı Hz. Ali tarafına gönderdiler. Böylece iki taraf da rahat bir gece geçirdiler. Ancak Hz. Osman'ın katilleri sinsi planlarını gerçekleştirebilmek için uyumuyorlardı. Onlar geceleyin bir araya gelip istişare yaptılar. Fecir doğar doğmaz savaşı başlatma kararını aldılar.¹²⁵²

Fecrin doğuşundan önce iki bine yakın¹²⁵³ kişi hep birlikte ayaklandılar. Her grup kendi yakınındaki tarafa hücum etti. İki taraf da kendilerini korumak için silahlarını ele alıp savaşmaya başladılar. İnsanlar, uykudan uyandılar. Her iki taraf da karşı tarafın kendisine saldırdığını zannediyordu. Herkes kendi silahını koşup aldı, zırhını giydi, atlarına bindi. Aslında ne yapıldığını hiç kimse bilmiyordu. Savaş iyiden iyiye kızışmıştı.¹²⁵⁴ Hz. Âişe taraftarları otuz bin, Hz. Ali taraftarları ise yirmi bin kişiye yakındı.¹²⁵⁵

Ordular karşı karşıya geldiğinde Hz. Âişe Huddân mescidinde Ezd kabilesi arasında konaklamıştı.¹²⁵⁶ Hz. Osman'ın katlinde rolü olanlar çarpışmaya ara vermiyorlar, fütursuzca savaşıyorlardı. Hz. Ali'nin münadisi de: "Savaşmaya son verin, savaşmaya son verin!" diye sesleniyor, ama bu çağrıya kulak veren kimse olmuyordu. Basra kadısı Ka'b b. Sûr Hz. Âişe'ye gidip şöyle dedi: "Ey müminlerin

¹²⁵¹ Lau, V, 135; Kelpeten, a.g.m., 54/2, 32. Krş. Sallâbî, IV. *Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 542-545.

¹²⁵² Taberî, *Târîh*, III, 39; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 129-130; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 454-455.

¹²⁵³ Bazı kaynaklarda bu rakam iki bin beş yüz olarak verilmektedir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 32-33; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 124-125; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 451-452.

¹²⁵⁴ Taberî, *Târîh*, III, 39-40; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 455.

¹²⁵⁵ Taberî, *Târîh*, III, 39; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 129; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 455; Bûtî, s. 516.

¹²⁵⁶ Taberî, *Târîh*, III, 38; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 129.

annesi! İnsanlara yetiş. Belki Allah, senin vasıtanla insanları barıştırır. Hz. Âişe, devesinin üzerindeki hevdece oturdu. Onun hevdecini zırhlarla kapattılar. Gelip insanların savaştıkları yerde durdu. Ama onlar birbirlerine saldırıyor, savaş meydanında tur atıyorlardı.¹²⁵⁷

Gerçekten çok acı bir tablo ortaya çıkmıştı. Neredeyse bir adamın üzerinde yürüyebileceği şekilde iki tarafın mızrakları da birbirine girmişti. Bir yandakiler: “Allahu ekber!” diyorlar. Diğerleri ise: “Sübhânallah! Allahu ekber!” diye karşılık veriyorlardı. Kimse yaptığı işin yanlış olduğunu düşünemiyordu.¹²⁵⁸

Savaş alanında karşı karşıya gelenler arasında Zübeyr ve Ammâr da vardı. Ammâr, mızrağını Zübeyr’e fırlatmak için fırsat kolluyordu. Ama Zübeyr, kendini bir tarafa çekiyor ve ona şöyle diyordu: “Ey Ebû Yekzân, beni öldürecek misin?” Ammâr: “Hayır, ey Abdullah’ın babası.” demişti. Zübeyr, Rasûlullah’ın: “Ey Ammâr! Seni asi bir grup öldürecektir.” hadisini hatırladığı için Ammâr’ı öldürmekten vazgeçmişti. Yoksa Zübeyr, ondan daha güçlüydü. Bu sebeple onu öldürmedi.¹²⁵⁹

Ammâr hakkında Hz. Âişe’den gelen bir rivayet de çok ilginçtir. Rasûlullah onun hakkında: “Ammâr iki iş arasında serbest bırakıldığında daima en doğrusunu seçmiştir.” buyurmuştur.¹²⁶⁰

Hz. Ali savaş şiddetlenip, kellelerin koptuğunu ve yere düştüğünü gördüğü zaman oğlu Hasan’ı tutup bağrına basmış ve: “Ey Hasan! Doğrusu biz Allah’a aidiz ama bu durumdan sonra artık ne hayır umulur?” demişti.¹²⁶¹ Hz. Ali: “Allahım! Ben böyle olmasını arzu etmedim. Allahım! Ben böyle olmasını arzu etmedim.” diyerek ortaya çıkan tablonun vehametinden pişmanlığını dile getiriyordu.¹²⁶²

Kaynakların ihtilafsız bir şekilde ifade ettiğine göre Zübeyr savaşın başlamasından sonra savaş alanını terk etmişti. Fakat Zübeyr’in savaş alanını niçin terkettiği meselesi ihtilaflıdır. Katâde’den gelen bir rivayete göre, Hz. Ali Cemel

¹²⁵⁷ Taberî, *Târîh*, III, 40; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 130-131; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 455.

¹²⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, XXI, 370. Krş. Halife b. Hayyât, s. 115; Taberî, *Târîh*, III, 54; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 146.

¹²⁵⁹ Taberî, *Târîh*, III, 42-43; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 131; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 455-456.

¹²⁶⁰ İbn Mâce, *Mukaddime* 23; Tirmizî, *Menâkıb* 35; Hâkim, III, 438.

¹²⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 456; Heysemî, VII, 480. Krş. Zehebî, *Târîh*, III, 488. Ayrıca Hz. Ali’nin: “Hasan! Hay ölesin sen! Bu iki orduyu birleştiren kişi hakkındaki düşüncen nedir? Vallahi ben bundan sonrasını iyi görmüyorum.” dediği Hz. Hasan’ın ise: “Sus, taraftarların duymasın! Sonra tereddüt ediyor, deyip seni de öldürürler.” dediği de zikredilir. Bkz. İbn Ebî Şeybe, XXI, 394.

¹²⁶² İbn Ebî Şeybe, XXI, 391.

günü Zübeyr'in kaçtığını öğrenince: "Safiyye'nin oğlu hak üzere olduğuna inansaydı kaçmazdı." demiştir. Hz. Ali bu sözü şunun için söylemişti: "Rasûlullah ikisiyle vaktiyle Benî Sâide gölgeliğinde karşılaşıncı, Zübeyr'e: 'Onu seviyor musun ey Zübeyr?' diye sordu. Zübeyr: 'Neden sevmeyeyim?' karşılığını verince, Rasûlullah: 'Ona zulmederek kendisiyle savaştığın zaman halin ne olur?' buyurdu.¹²⁶³ Zübeyr'in bu sebeple kaçtığı söylenir."¹²⁶⁴

Zübeyr'in savaş alanını terk etmesine sebep olan diğer bir ihtimal ise Hz. Ali'nin yanında Ammâr'ı görmesidir. Zübeyr Hz. Peygamber'in Ammâr hakkında: "Seni asi bir topluluk öldürecektir." sözünü işittiği için onun öldürülmesini istememişti.¹²⁶⁵

Savaştan önce Hz. Ali İbn Abbâs'ı Zübeyr ile konuşması için göndermişti.¹²⁶⁶ İbn Abbâs, Zübeyr'e: "Kuşkusuz Âişe hilafeti akrabası olan Talha'ya vermek istiyor. Sen ise akraban olan Ali'ye karşı savaşıyorsun." demişti. Bunun üzerine Zübeyr'in savaş alanından ayrıldığı da zikredilmiştir.¹²⁶⁷

Zübeyr'in savaş alanını terk etmesi belki de tüm bu ihtimallerin dışında olup ortaya çıkan korkunç tablo sebebiyle, olayların bu noktaya gelmesi onu çok etkilemiş ve böyle bir karar almış da olabilir.

¹²⁶³ Abdürrezzâk, XI, 241. Krş. İbn Ebî Şeybe, XXI, 399-400; Ya'kûbî, II, 81; Mes'ûdî, II, 283; Zehebî, *Târîh*, III, 488.

¹²⁶⁴ Zübeyr'in savaş alanını terk etmesiyle ilgili olarak birbirinden farklı birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre iki ordu karşı karşıya gelip saf halinde dizildikten sonra Hz. Ali, Zübeyr'i yanına çağırarak: "Hatırlıyor musun, bir gün Rasûlullah'la birlikte bir yerde yürüyordum da Benû Ganem'den geçtiğimiz sırada Rasûlullah bana bakıp tebessüm etti ve ben de ona bakıp tebessüm ettim. Sen o anda Rasûlullah'a: 'Ebû Tâlib'in oğlu niye bu kibrini bırakmıyor?' dediğin zaman Rasûlullah sana şöyle demedi mi: 'Ebû Talib'in oğlunda kibir yoktur ve bir gün sen onunla haksız yere çarpışacaksın.' Bunun üzerine Zübeyr: "Vallahi dediğin doğrudur. Şu anda Rasûlullah'ın dediklerini hatırladım, eğer bunları daha önce hatırlamış olsaydım kesinlikle buraya gelmezdim. Bundan sonra da ebediyen sana karşı savaşacak değilim." deyip savaş alanından ayrıldı. Bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 64; Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 147; Taberî, *Târîh*, III, 37; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 128; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 457-458; Heysemî, VII, 475. Bu konuyla ilgili benzer bir rivayet de Zübeyr, Hz. Ali'den Rasûlullah'ın söylediği sözleri işitince onunla savaşmayacağına dair yemin ederek geri dönmüş, fakat oğlu Abdullah yeminini bozmasını isteyerek ona yeminini bozdurmuştur. Zübeyr bu yemine keffâret olarak kölesi Mekhûl veya Circis'i azat etmiştir. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 37; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 128; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 460. Fakat bu rivayetlerin hepsi zayıf olup, râvilerinde de sıkıntılar mevcuttur. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 458; Cihan, s. 111; Sallâbî, *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 546; Ekinci, s. 241-242.

¹²⁶⁵ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 147; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 129; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 461; Sallâbî, *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 546-547.

¹²⁶⁶ Şerîf er-Radî, s. 55.

¹²⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 178; Zehebî, *Târîh*, III, 489.

Zübeyr geri dönüş yolunda Vâdissibâ'da namaz kılarken¹²⁶⁸ veya uyurken¹²⁶⁹ Amr b. Cürmûz tarafından öldürülmüştür.¹²⁷⁰ Amr b. Cürmûz Zübeyr'i öldürdükten sonra bir ihsan alabilmek ümidiyle Hz. Ali'nin yanına gelmişti. Fakat Hz. Ali kendisine Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu bildirmişti: "Safîyye'nin oğlunu öldüren kimseyi ateş ile müjdele."¹²⁷¹ Bunun üzerine Amr: "Düşmanlarınızı öldürüyoruz, bizi ateşle müjdeliyorsunuz!" diyerek oradan uzaklaşmıştı.¹²⁷²

Hz. Ali Zübeyr'in kılıcını gördüğü zaman: "Rasûlullah'tan birçok sıkıntıları gideren kılıç." demiş ve hüzünlenmişti. Hz. Ali bu kılıcı Hz. Âişe'ye göndermişti.¹²⁷³

Talha'ya gelince, savaş alanında nereden geldiği belli olmayan bir ok ayağına isabet etmişti. Onu savaş alanına yakın bir eve götürerek tedavi etmeye çalışmışlardı. Ancak çok fazla kan kaybettiği için orada vefat etmişti.¹²⁷⁴ Bu oku Mervân b. Hakem'in ona fırlattığı da rivayet edilmiştir.¹²⁷⁵

Bu gelişmelerden sonra Hz. Âişe, hevdecinin üzerinde savaş alanında ilerledi. O esnada Basra kadısı Ka'b b. Sûr, bir mushafı eline almış, Hz. Âişe de ona: "Çarpışanları bu mushafa davet et." diye emretmişti. Ka'b b. Sûr, mushafı eline alıp savaş alanında ilerlemişti. Fakat savaş ortamında hiç kimse onun bu çağrısına uymadı. Ka'b atılan oklar neticesinde kısa süre içerisinde öldürülmüştü.¹²⁷⁶

¹²⁶⁸ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 148; Mes'ûdî, II, 283; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 481.

¹²⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 481-482.

¹²⁷⁰ Halife b. Hayyât, s. 108; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 65; Ya'kûbî, II, 81; Taberî, *Târîh*, III, 42; Hâkim, III, 412.

¹²⁷¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 65; Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 148-149; Taberî, *Târîh*, III, 41; Mes'ûdî, II, 284; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 482-483.

¹²⁷² İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 65-66; Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 149; Mes'ûdî, II, 284.

¹²⁷³ Taberî, *Târîh*, III, 55-56; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132.

¹²⁷⁴ Taberî, *Târîh*, III, 51-52; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 462, 476. Krş. Halife b. Hayyât, s. 108; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 131. Bazı rivayetlerde savaş alanında vefat etmiş olduğu belirtilir. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 476.

¹²⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, XXI, 371; Halife b. Hayyât, s. 108; Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 148; Ya'kûbî, II, 80-81; Taberî, *Târîh*, III, 41; Mes'ûdî, II, 284; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; Zehebî, *Târîh*, III, 486-487; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 462, 476. Demircan: "Bu rivayetlerin Mervân'ı karalamaya yönelik olduğunu düşünüyoruz." demektir. Bkz. Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, s. 103. Biz de bu yargıya katıldığımızı belirtmek isteriz. Genel olarak rivayetlerde Mervân tüm bu yaşananların tek müsebbibi gibi gösterilmek istenmektedir.

¹²⁷⁶ Halife b. Hayyât, s. 111; Taberî, *Târîh*, III, 43; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; Zehebî, *Târîh*, III, 485; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 462-463. Şîî uydurması olduğunu düşündüğümüz bir rivayette insanları asıl Kur'an'a davet edenlerin Hz. Ali taraftarları olduğu zikredilir. İki ordu karşı karşıya gelince Hz. Ali Talha ve Zübeyr'i çağırarak ve bir araya gelmişlerdi. Hz. Ali Zübeyr'in içinde bulunduğu durumu kendisine hatırlatmış ve nasıl bir yanlış içinde olduğunu anlatmıştı. Ancak bunların savaştan vazgeçemediklerini gören Hz. Ali: "İçinizde bu mushafı eline alacak ve içindekilere davet edecek, mushafı tutan eli koparıldığında onu diğer eline alacak, bu eli de kesildiğinde dişleri arasına sıkıştırıp Allah'ın hükmüne davet ederek öldürülüp gidecek adam var mı?" diye sormuştu. Bir genç kalkıp:

Atılan oklar müminlerin annesi Hz. Âişe'nin hevdecine de ulaşıyordu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Allah Allah! Ey oğullarım, hesap gününü hatırlayın!" diye bağırdı. Ellerini kaldırıp Hz. Osman'ın katilleri olan o saldırganlara beddua etmeye başladı. Orada bulunan kimseler de onunla birlikte yüksek sesle beddua etmeye başladılar. Bu gürültüler, Hz. Ali'nin kulağına ulaşınca: "Bu gürültü de ne?" diye sordu. Orada bulunanlar: "Müminlerin annesi, Hz. Osman'ın katillerine ve bu katillerin taraftarlarına beddua ediyor." dediler. Hz. Ali de: "Allah'ım, Osman'ın katillerine lanet et." dedi.¹²⁷⁷

Hz. Osman'ın katilleri Hz. Âişe'nin hevdecine ok atmaya devam ettiler. Öyle ki atılan okların saplanması neticesinde hevdeci bir kirpiyi andırıyordu.¹²⁷⁸ Hz. Âişe de yanında bulunanları, bu saldırganları durdurmaya teşvik etti. Yanındakileri onlara karşı saldırıya geçirdi. Onlar da saldırganlara hücum ettiler ve bu hücum, Hz. Ali'nin bulunduğu yere kadar uzandı. Hz. Ali, oğlu Muhammed b. Hanefiyye'ye: "Yazıklar olsun sana! Bayrağı al ve ilerle!" diye emir verdi. Ancak Muhammed b. Hanefiyye, bu emri yerine getiremeyince Hz. Ali, onun elinden bayrağı alıp ilerledi.¹²⁷⁹ Savaş bazen Basralılar'ın lehine, bazen de Kûfeliler'in lehine dönüyordu. Yaşanan çarpışmalar da çok sayıda kişi öldürüldü. Bu savaştaki kadar el ve ayağın kesildiği başka bir savaş görülmemiştir.¹²⁸⁰

"Ben Kur'ân'ı elime alacağım." demişti. Hz. Ali bütün taraftarlarına bu sözlerini üç kez tekrarladığı halde bu gençten başkası bu göreve talip olmamıştı. Nihayet Hz. Ali mushafı bu gence teslim etmiş, o da mushafı eline alarak onları Kur'ân'a uymaya davet etmişti. Sağ eli kesilince sol eline almış, sol eli de kesilince göğsüyle onu tutmaya çalışmış, ancak her tarafından kanlar akıp gitmişti. Nihayet abası iyice kanlara bulandıktan sonra da öldürülmüştü. Bu manzarayı gören Hz. Ali: "İşte bundan sonra onlarla çarpışmak helâl oldu." diye söylemişti.

Öldürülen bu gencin annesi ise şu beyitleri okumuştur:

Onları müslüman bir kişi Allah'ın kitabını okuyarak,

Korkmadan bu hükme davet etti.

Anneleri de onları görüyordu.

Ancak savaşı emrediyor ve savaştan alıkoymuyordu. Bkz. Taberî, *Târîh*, III, 42; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 147. Krş. Mes'ûdî, II, 282; Zehebî, *Târîh*, III, 490. Bu rivayete de şüpheyile yaklaşılması gerektiğini düşünmekteyiz.

¹²⁷⁷ Taberî, *Târîh*, III, 43; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463.

¹²⁷⁸ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 149; Taberî, *Târîh*, III, 54; Mes'ûdî, II, 286; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 132; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463.

¹²⁷⁹ Sancağın niçin Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'e verilmediği sorusu akla gelebilir? Hz. Ali Hz. Peygamber'in soyunun kesilme ihtimaline binaen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i tehlikelerden koruyordu. İbnü'l-Hanefiyye'ye, Hasan ve Hüseyin'i korurken, babasının kendisini savaşa sürüklemeye sebebi sorulunca şöyle demişti: "Çünkü onlar gözbebeğiydi. Ben, elleriydim. Gözlerini elleriyle koruyordu." Bkz. Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, s. 349.

¹²⁸⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463. Krş. Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 149; Taberî, *Târîh*, III, 44; Mes'ûdî, II, 285; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 133-134.

Talha'nın yaralanması ve Zübeyr'in savaş alanını terk etmesinden sonra komutanlık görevi Hz. Âişe'ye kalmış gibiydi. Hz. Âişe'nin devesi artık bir sancak görevi görüyordu ve ayakta kaldığı müddetçe zafer için bir ümit vardı. Ayrıca bir grup Hz. Âişe'yi öldürmek istiyorlardı. Hz. Âişe de bu durumun farkındaydı.¹²⁸¹

Hız. Âişe kendisine kalan komutanlığı gayet iyi yapıyor ve insanları, savaşmaları için teşvik ediyordu. Bir ara Hz. Âişe sol tarafına bakarak: "Sol yanımda kimler vardır?" diye sorunca, Sabra b. Şeymân: "Evlatların Ezd kabilesi var." diye cevap vermiş, Hz. Âişe de: "Ey Gassân oğulları! Daha önce işitmiş olduğumuz kahramanlıklarınızı bugün de koruyunuz." diye seslenmişti.¹²⁸² Sağına bakıp: "Bunlar kimlerdir? diye sorunca onlar: "Bekir b. Vâil kabilesindeniz." dediler. Hz. Âişe de: "Adamın birisi, sizin hakkınızda şöyle demişti;

Demirle bize geldiler.

Onlar himmet sahibi eşraftırlar.

Bekir b. Vâil kabilesidirler."¹²⁸³

Sonra Beni Nâciye kabilesi, ardından da Benî Dabbe kabilesi Hz. Âişe'nin etrafına geldiler. Bu savaşta onlardan da çok sayıda adam öldürüldü.¹²⁸⁴

Savaş şiddetlenip Hz. Âişe taraftarlarının gücü azaldığı zaman Beni Adiy b. Abdümenâf kabilesi ilerledi ve şiddetli bir şekilde çarpıştı. Hz. Âişe'nin devesini koruyorlardı.¹²⁸⁵ Hz. Âişe savaşta sonra şöyle demişti: "Adiyy oğullarının sesleri kesilmeden devemin başı başkasına teslim olmadı."¹²⁸⁶

Karşı taraftakiler ise bu deveyi öldürmeyi amaçlayarak şöyle demişlerdi: "Bu deve durdukça savaş da sürecektir."¹²⁸⁷ Bu sebeple Hz. Âişe'nin devesinin yanı başında çok şiddetli çarpışmalar yaşandı. Aralarında Muhammed b. Talha ve Zeyd b. Sûhan'ın da olduğu çok sayıda kişi devenin yanında yapılan çarpışmalarda vefat etti.¹²⁸⁸ Devenin yularını son olarak Dabbe oğulları aldı ve onlardan kırk¹²⁸⁹ kişi

¹²⁸¹ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 133.

¹²⁸² Taberî, *Târîh*, III, 48-49; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 134.

¹²⁸³ Taberî, *Târîh*, III, 45; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463.

¹²⁸⁴ Dîneverî, *Ahbârü't-Tivâl*, s. 149; Taberî, *Târîh*, III, 45; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 134-135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 463.

¹²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 464.

¹²⁸⁶ Halife b. Hayyât, s. 114. Krş. Taberî, *Târîh*, III, 58.

¹²⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 464.

¹²⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 135-136; Zehebî, *Târîh*, III, 488-489; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 464-465.

¹²⁸⁹ Dabbe oğullarından yetmiş kişinin elinin kesildiği de rivayet edilmektedir. Bkz. Mes'ûdî, II, 286; Zehebî, *Târîh*, III, 490.

deveyi savunurken öldürüldü.¹²⁹⁰ Hz. Âişe onlar hakkında: “Dabbe kabilesi evlatlarının sesleri kesilinceye kadar bu öldürmeler devam etmişti. Devem dimdik yerinde durmuştu.” demiştir.¹²⁹¹

Sonra devenin yularını Kureyş’ten yetmiş kişi sırasıyla tuttular. Ve bunlar da peş peşe öldürüldüler.¹²⁹² Muhammed b. Talha öldürüldükten sonra sancağı Amr b. Eşref aldı. Deveye yaklaşanların hepsine kılıcıyla vuruyordu. Bir yandan da şu mısraları okuyordu;

Ey annemiz! Ey bildiğimiz en hayırlı kadın!

Görmez misin ki nice yiğitler yaralanıyor.

Başları ve bilekleri gövdelerinden koparılıyor.

Onun karşısına Hâris b. Zühayr el-Ezdî çıktı. Bu ikisi birbirini öldürdü.¹²⁹³

Bayrağı ve devenin yularını, tanınmış yiğitlerden başkası eline almıyordu. Bunlar da kendilerine saldıranları öldürüyorlar, sonra kendileri de ölüyorlardı.¹²⁹⁴ Sonra Abdullah b. Zübeyr ilerleyip devenin yularını tuttu, ama konuşmuyordu. Hz. Âişe’ye: “Devenin yularını kız kardeşinin oğlu eline aldı.” dediklerinde Hz. Âişe, Abdullah b. Zübeyr’in annesi Esmâ’yı kastederek: “Vah Esmâ da ağlayacak.” demişti. Mâlik b. Hâris Eşter, devenin yularını tutmuş vaziyette iken gelip ona saldırdı. İkisi savaşımaya başladılar. Eşter, Abdullah’ı başından ağır bir şekilde yaraladı. Abdullah b. Zübeyr de Eşter’i hafif yaraladı. Sonra Eşter’le Abdullah çarpışırken yere düştüler. O esnada Abdullah b. Zübeyr, şöyle diyordu: “Beni ve Mâlik’i öldürün. Mâlik’i benimle beraber öldürün.” Orada bulunanlar, Mâlik’in kim olduğunu bilmiyorlardı. O, Eşter lakabıyla tanınmıştı. Çarpışmanın bu şekilde devam ettiğini gören Hz. Ali taraftarlarıyla Hz. Âişe’nin taraftarları koşup her iki hasmı birbirinden çekip ayırmışlardı. Abdullah b. Zübeyr’in aldığı bu son yarasıyla birlikte Cemel Savaşı’nda vücudunda meydana gelen yaraların sayısı otuz yediyi bulmuştu.¹²⁹⁵ Yaralılar arasında Mervân b. Hakem de vardı.¹²⁹⁶

¹²⁹⁰ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 136; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 465.

¹²⁹¹ Taberî, *Târîh*, III, 45; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 136; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 465.

¹²⁹² Abdürrezzâk, V, 457; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 136; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 466.

¹²⁹³ Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 149-150; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 136; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 466. Krş. Taberî, *Târîh*, III, 45.

¹²⁹⁴ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 137; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 467.

¹²⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 467. Krş. Ahmed b. Hanbel, XI, 277; Dîneverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, s. 150; Taberî, *Târîh*, III, 46-47, 50; Mes‘ûdî, II, 286; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 137-138.

¹²⁹⁶ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 138; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 467.

Hız. Ali veya Ka'kâ'a b. Amr'ın tavsiyesi üzerine devenin ayaklarına kılıçla vurularak deve yere düşürüldü. Hız. Âişe taraftarları, simge durumunda olan devenin düşmesiyle dağılıp kaçtılar.¹²⁹⁷

Hız. Ali, Cemel ashâbının savaş alanından kaçmasından sonra adamlarından bazılarına bu hevdecı ölülerin bulunduğu yerden alıp getirmelerini emretti. Muhammed b. Ebû Bekir ve Ammâr b. Yasir de bu kişiler arasındaydı. Hevdecı kenara çekildikten sonra Muhammed ve Ammâr Hız. Âişe'ye durumunu sorduklarında Hız. Âişe o ikisini tersleyerek cevap vermişti. Hız. Ali de gelip Hız. Âişe'ye selâm vermiş ve halini sormuştu. Hız. Âişe, iyi olduğunu belirtince Hız. Ali: "Allah seni affetsin." dedi.¹²⁹⁸ Benzer bir rivayette Hız. Ali'nin Hız. Âişe'nin çadırının önünde durarak kendisini çıktığı bu yolculuktan ötürü ayıpladığı, Hız. Âişe'nin ise: "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Zafer kazandın. Buna karşılık bize iyilikle muamele et." dediğı kaydedilir.¹²⁹⁹

Bazı rivayetlerde Hız. Âişe'nin yakalandığı zaman Hız. Ali'ye: "قد بلغت منا البلغین" – Bize çok şeye maloldun/Bizi musibete uğrattın." anlamına gelen bu sözü söylediğı rivayet edilir. Hız. Âişe'nin Hız. Ali'ye olan bu sitemi emsal kitaplarına ve sözlüklere giren bir deyim olmuştur.¹³⁰⁰ İbn Abbâs ile Hız. Âişe arasında birtakım olumsuz konuşmaların geçtiğı şeklinde rivayetler de bulunmaktadır.¹³⁰¹ Yine Ahnef b. Kays'dan gelen bir rivayette Hız. Ali'nin, Hız. Âişe'ye: "Medine'ye, evine geri dön!" diye haber gönderdiği, Hız. Âişe'nin ise bunu reddettiğı zikredilmektedir. Bunun üzerine Hız. Ali elçisi aracılığıyla tekrar şu haberi göndermişti: "Vallahi ya geri dönersin ya da sana Bekir b. Vâil oğullarından, ellerinde keskin bıçaklar olan kadınlar gönderirim. Seni doğrarlar!" Hız. Âişe de durumun ciddiyetini anlayarak dönme kararı aldı.¹³⁰²

Bize göre Hız. Ali ile Hız. Âişe arasında, birçok kimsenin ölmesiyle sonuçlanan bu savaşın hemen akabinde böyle sert tartışmalar ve sözler sarfedilmiş

¹²⁹⁷ Dîneverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 150; Taberî, *Târîh*, III, 47; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 138-140; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 467-468.

¹²⁹⁸ Taberî, *Târîh*, III, 55; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 140-141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 468. Krş. Ahmed b. Hanbel, XI, 277; Halife b. Hayyât, s. 114; Hâkim, IV, 393.

¹²⁹⁹ Taberî, *Târîh*, III, 41; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 178; Demirel, a.g.m., III, 145.

¹³⁰⁰ İbn Mânzûr, III, 346.

¹³⁰¹ Ya'kûbî, II, 82; Demirel, a.g.m., III, 145.

¹³⁰² İbn Ebî Şeybe, XXI, 401.

olması muhtemeldir. Fakat biraz süre geçtikten sonra her iki taraf da daha mutedil davranmış olmalıdır.

Hız. Âişe'nin hevdecinin kenara çekilmesinden sonra Hız. Ali, Muhammed b. Ebû Bekir'e: "Bak, kardeşine hiçbir şey isabet etmiş mi?" dedi. Bunun üzerine Muhammed: "Kolunda bir ok sıyrığı var, demir perdelerin arasından girmiş." diye karşılık verdi.¹³⁰³ Savaşın hengâmesi sırasında Hız. Âişe çeşitli yaralar almıştı. Bu yaraların sebebi ya devesinin düşmesi sırasında vücudunu sağa sola çarpması şeklindeydi veya atılan oklardan bazıları onun hevdecinin içine girip kendisini yaralamıştı. Başındaki bir yara hakkında da rivayet bulunmaktadır.¹³⁰⁴

Bazı rivayetlerde E'yen b. Zubey'ate el-Mücâşi' adında birisinin Hız. Âişe'nin hevdecine başını sokarak kendisine baktığı ve bunun üzerine Hız. Âişe'nin kendisine beddua ettiği rivayet edilmektedir. Hız. Âişe'nin bu bedduası sebebiyle bu adamın ölümü çok kötü bir şekilde olmuştu.¹³⁰⁵

Savaş sona erdikten sonra Hız. Ali'nin münadisi insanlara şu duyuruyu tekrarlıyordu: "Kaçan kimseleri kovalamayın. Yaralıları öldürmeyin, evlere sakın girmeyin."¹³⁰⁶ Hız. Ali Cemel Savaşı'nda ne esir almış ne de yaralı birini öldürmüştü.¹³⁰⁷

Yaşanan olaylardan Hız. Âişe de Hız. Ali de hiç memnun değildi. Her ikisinin de: "Vallahi bugünden yirmi yıl önce ölmeyi arzu ederdim." diye söyledikleri rivayet edilmektedir.¹³⁰⁸

O gün akşam olunca Muhammed b. Ebû Bekir, Hız. Âişe'yi alarak Basra'ya götürmüş ve Abdullah b. Halef el-Huzâ'î'nin evinde misafir etmişti. Burası Basra'daki en büyük evdi.¹³⁰⁹

Abdullah b. Zübeyr'e gelince, o da Ezd oğulları kabilesine mensup Vezîr adında birisinin evinde misafir olmuştu. Abdullah b. Zübeyr ev sahibine: "Kalk, müminlerin annesinin yanına git. Muhammed b. Ebû Bekir'e duyurmadan benim

¹³⁰³ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 151; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, II, 126.

¹³⁰⁴ İbn Ebî Şeybe, XXI, 401-402.

¹³⁰⁵ Taberî, *Târîh*, III, 55; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 468-469.

¹³⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, XXI, 382; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 68; Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 151; Ya'kûbî, II, 82; Taberî, *Târîh*, III, 31; Mes'ûdî, II, 288; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 140; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 468.

¹³⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, XXI, 369.

¹³⁰⁸ Taberî, *Târîh*, III, 57; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 141. Krş. İbn Ebî Şeybe, XXI, 398.

¹³⁰⁹ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 151; Taberî, *Târîh*, III, 55; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 469.

nerede olduğumu söyle.” demiş, Vezîr de Hz. Âişe’ye gelip ona Abdullah b. Zübeyr’in nerede olduğunu haber vermişti. Hz. Âişe bu haberi alınca gelen adama: “Muhammed’den korkmasın, onun kefilî benim.” şeklinde konuşmuş, o da Hz. Âişe’ye: “Hayır, ona haber vermemem konusunda bana tembihte bulunmuştur.” demişti. Ancak Hz. Âişe buna aldırış etmeden Muhammed b. Ebû Bekir’e, haber göndererek: “Bu adamla birlikte gidin ve bana yeğenim Abdullah’ı getirin.” diye emretmiş, o da onunla birlikte giderek Abdullah b. Zübeyr’in yanına varmıştı. Abdullah b. Zübeyr ile dayısı Muhammed Hz. Âişe’nin bulunduğu Abdullah b. Halef’in evine birlikte gelmişlerdi.¹³¹⁰ Hz. Âişe Cemel Savaşı’nda Abdullah’ın öldürülmediği müjdesini getiren kişiye on bin dirhem vermişti. Ayrıca bu müjdeli haber dolayısıyla hemen Allah’a şükür secdesi yapmıştı.¹³¹¹

Diğer taraftan yaralanan kimseler, ölümler arasından çıkarılarak Basra’ya götürülmüştü.¹³¹² Bu arada Hz. Ali, ölümlerin bulunduğu yerde dolaşmış ve tanıdığı her bir maktulün yanına gelince ona rahmet okuyarak: “Kureyşliler’in öldürülmüş olarak yerde yattıklarını görmek çok ağırıma gidiyor.” demişti.¹³¹³ Hz. Ali ve askerlerinden bazılarının Talha ve Zübeyr’in ölümleri üzerine ağladığı da rivayet edilmektedir.¹³¹⁴

Hz. Ali: “Ben, Talha, Zübeyr ve Osman’ın Allah’ın haklarında: ‘Biz onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.’¹³¹⁵ buyurduğu kimselerden olacağımızı ümit ediyorum.” demişti.¹³¹⁶

Cemel Savaşı dört saat sürmüştü.¹³¹⁷ Cemel Savaşı’nda öldürülen müslümanların sayısı konusunda da çok muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Yedi bin,¹³¹⁸ on bin,¹³¹⁹ on üç bin,¹³²⁰ on sekiz bin,¹³²¹ yirmi bin,¹³²² otuz bin¹³²³ ve otuz binden fazla kişinin öldürüldüğü şeklinde rivayetler bulunmaktadır.¹³²⁴

¹³¹⁰ Taberî, *Târîh*, III, 56; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 145.

¹³¹¹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 369; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 196-197.

¹³¹² İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 141; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 469.

¹³¹³ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 141-142; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 469. Krş. Mes’ûdî, II, 288; Şerîf er-Radî, s. 240.

¹³¹⁴ İbn Ebî Şeybe, XXI, 373.

¹³¹⁵ Hicr 15/47.

¹³¹⁶ İbn Ebî Şeybe, XXI, 397-398; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 69; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 478-479.

¹³¹⁷ Ya’kûbî, II, 81; Hamîs, s. 123.

¹³¹⁸ Halife b. Hayyât, s. 112.

¹³¹⁹ Taberî, *Târîh*, III, 58; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 142; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 469-470.

¹³²⁰ İbn Sa’d, III, 23; Halife b. Hayyât, s. 112; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 140.

Sallâbî Cemel Vak'ası'nda öldürülenler hakkındaki bu rakamların çok abartılı olduğunu zikrederek toplam ölü sayısının en fazla iki yüz civarında olduğunu zikretmektedir.¹³²⁵ Bazı rivayetlerdeki rakamların çok abartılı olduğu açıktır. Fakat azımsanmayacak kadar çok rivayette savaşın çok çetin geçtiği zikredilmektedir.¹³²⁶ Bu sebeple ölü sayısının iki yüz rakamından çok daha fazla olduğunu düşünüyoruz.

Hız. Ali, Basra dışında üç gün kaldı. Sonra iki taraftan da öldürülenlerin cenaze namazını kıldı. Bu ölüler arasında özellikle Kureyşliler'in namazlarını önce kıldı. Sonra savaş alanında bulunan Hız. Âişe taraftarlarından olan maktullerin üzerlerindeki eşyaları toplatıp Basra mescidine gönderdi. Adamlarının bu eşyalar arasında kendilerine ait olan eşyaları varsa almalarına müsaade etti. Yalnız hazineye ait olup üzerinde sultan damgası bulunan silahlara el sürmemelerini şart koştu.¹³²⁷

Hız. Ali'nin taraftarları altın, gümüş ve eşya ile karargâhlarına doğru gitmeye başladılar. Hiç kimseden kendisiyle savaştığı silahı ve bindiği bineğinden başka bir şey alınmıyordu. Taraftarlarından biri Hız. Ali'ye: "Ey müminlerin emiri! Onlarla savaşmamız helal oluyor da, onları esir almamız ve mallarını almamız neden helal olmuyor?" diye sordu. Bunun üzerine Hız. Ali: "Hanginiz payına müminlerin annesi Âişe'nin düşmesini ister? Allah'ın birliğini kabul eden kimseler esir edilemezler. Mallarından da kendisiyle savaştıkları silah ve bineklerinden başka ganimet alınmaz. Bilginiz olmayan konularla uğraşmayı bırakın da size emredileni yapın." dedi.¹³²⁸ Hız. Ali savaştan sonra karargâhta elde edilen silah ve atları paylaştırmıştı.¹³²⁹

Haricîler'in Hız. Ali ile tartıştıkları ilk konu da bu ganimet meselesi olmuştu. Haricîler: "Ali, hasımlarımızın kanlarını akıtmamıza müsaade etti de onların mallarını, kadınlarını ve çocuklarını esir almamızı neden yasakladı?" dediler. Hız. Ali buna şöyle cevap verdi: "Çoluk çocuklar benim için boğaz ve göğüs mesabesindedirler. Sizin için beş yüzer dirhem ganimet malı var. Onu size

¹³²¹ Mes'ûdî, II, 275.

¹³²² Halife b. Hayyât, s. 112.

¹³²³ Zehebî, *Târîh*, III, 484.

¹³²⁴ Ya'kûbî, II, 81.

¹³²⁵ Sallâbî, *IV. Halife Hız. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, s. 551-553. Krş. Demircan, Adnan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 124.

¹³²⁶ İbn Ebî Şeybe, XXI, 392; Halife b. Hayyât, s. 112; Ya'kûbî, II, 80; Taberî, *Târîh*, III, 58, 61; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 146; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 473.

¹³²⁷ Taberî, *Târîh*, III, 57; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 141-142; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 469.

¹³²⁸ Dîneverî, *Ahbâru't-Tivâl*, s. 151. Krş. Abdürrezzâk, X, 157-160; İbn Ebî Şeybe, XXI, 369; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 68; Taberî, *Târîh*, III, 59; Abdülkâhir el-Bagdâdî, s. 57; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 470.

¹³²⁹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 397.

ayırıyorum. Böylece, çoluk çocuğu esir almanıza gerek kalmaz.”¹³³⁰ Hz. Ali’nin bu sözleri üzerine orada bulunanlar sustular. Hz. Ali Basra’ya girildiğinde beytûlmâlden adamlarından her birine beş yüz dirhem verdi. Onlara: “Şam’a ulaştığımızda da sizlere bu kadar vereceğim.” dedi.¹³³¹

Hz. Ali, daha sonra bir pazartesi günü Basra’ya girmiş, Basralılar, ona biat ettikleri gibi savaşta yaralananlar ve kendilerine eman verilenler de gelip biat etmişlerdi.¹³³²

Hz. Ali Basra valiliğine İbn Abbâs’ı, Basra’nın haracına ve beytûlmâlin başkanlığına da Ziyad b. Ebîh’i tayin etmişti. İbn Abbâs’a da Ziyad’a itaat etmesini ve sözünü dinlemesini emretmişti.¹³³³

Hz. Ali, daha sonra müminlerin annesi Hz. Âişe’nin bulunduğu eve gelmiş, kapıda durup içeri girmek üzere izin istemiş, izin verilince de içeri girip Hz. Âişe’ye selâm vermiş, o da selâmını alıp ona: “Hoş geldin.” demişti. Hz. Ali, Benû Halef’in evinde kadınların savaşta öldürülenler için ağlamakta olduklarını gördü. Halef’in oğulları Abdullah ile Osman, Cemel Savaşı’nda öldürülenlerdendi. Abdullah, Hz. Âişe’nin tarafında çarpışırken öldürülmüş, Osman da Hz. Ali’nin tarafında çarpışırken öldürülmüştü. Hz. Ali, içeri girdiğinde buradaki kadınlardan biri ona şöyle dedi: “Sen nasıl benim çocuklarımı öksüz bıraktınsa, Allah da senin çocuklarını öksüz bıraksın!” Hz. Ali, ona karşılık vermedi. Odadan dışarı çıkarken kadınlar, ona aynı şeyi tekrar söyleyince adamın birisi, Hz. Ali’ye: “Ey müminlerin emiri! Söylediklerini işittiğin halde bu kadına niçin cevap vermiyorsun?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Ali: “Yazıklar olsun sana, müşrik oldukları halde kadınlara ilişmememiz bize emredilmişti. Şimdi onlar müslümanken onlara nasıl ilişeceğiz?” cevabını vermişti.¹³³⁴

Hz. Ali evden ayrılmak üzereyken, dışarıda iki kişinin Hz. Âişe’ye hakaret ettikleri kendisine bildirildi. Bunun üzerine Hz. Ali, Ka’kâ’a b. Amr’a emir verip o

¹³³⁰ İbn Ebî Şeybe, XXI, 367.

¹³³¹ Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 145; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 470. Bazı rivayetlerde kendisine beş yüz dirhem verilen asker sayısının on iki bin olduğu rivayet edilir. Bkz. Mes’ûdî, II, 289.

¹³³² Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 143; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 470-471.

¹³³³ Taberî, *Târîh*, III, 60; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 143; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 471; Sarıcık, s. 334.

¹³³⁴ Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 143; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 471.

hakaret eden iki kişinin elbiselerinin soyularak yüzer kırbaçla cezalandırılmalarını istedi.¹³³⁵

Hiz. ÂiŖe, bu savaŖ esnasında her iki gruptan da öldürölen askerlerin adlarını soruyor, bunlardan her birisinin adı anıldığında da Hiz. ÂiŖe, ona rahmet okuyup dua ediyordu.¹³³⁶

Hiz. Ali de: “Ben bu öldürölenler arasında kalbi tertemiz olan bütün kişilerin Allah tarafından cennete sokulacağını ümit ediyorum.” demiŖti.¹³³⁷

EŖter yedi yüz dirheme bir deve satın alarak bunu Hiz. ÂiŖe’ye göndermiŖti. Fakat Hiz. ÂiŖe Muhammed b. Talha ve Abdullah b. Zübeyr’e yaptıklarından dolayı onun bu hediyesini kabul etmemiŖ ve kendisine beddua etmiŖtir.¹³³⁸

Müminlerin annesi Hiz. ÂiŖe, Basra’dan çıkmak istediğı zaman Hiz. Ali, ona yol boyunca gerekli binek, azık ve eşyalarla diğeri ihtiyaç maddelerini temin edip gönderdi. Onunla birlikte gelen askerlerin, Basra’da kalmak isteyenler dışında, tamamının dönmesine izin verdi. Basra’nın tanınmış kadınlarından kırkını¹³³⁹ seçerek Hiz. ÂiŖe’nin refakatine verdi. Yine onunla birlikte kardeŖi Muhammed b. Ebû Bekir’i de yola çıkardı.¹³⁴⁰

Basra’dan ayrılacakları gün Hiz. Ali gelip Hiz. ÂiŖe’nin kapısında durdu. İnsanlar toplanmışlardı. Hiz. ÂiŖe, devesinin üzerindeki hevdecin içerisinde evden çıktı. İnsanlarla vedalaŖtı. Onlara dua edip şöyle dedi: “Ey oğullarım! Hiçbiriniz diğeri bir kardeŖine bizden ötürü asla serzenişte bulunmasın. Vallahi daha önce benimle Ali arasında meydana gelen olay, her ailede bir kadın ile hısımları arasında meydana gelen dedikodulardan başka bir Ŗey değıldi.” Hiz. Ali de şöyle dedi: “Evet, doğru söyledi. Benimle onun arasında bundan başka hiçbir çekiŖme söz konusu değıldi. Ŗunu da çok iyi biliniz ki o sizin Peygamberiniz’in dünyada ve ahirette zevcesidir.”¹³⁴¹

Hiz. Ali, böyle dedikten sonra birkaç mil ötesine kadar Hiz. ÂiŖe’nin refakatinde yürümüŖ, onu uğurlamıştı. Hiz. ÂiŖe, Basra’dan 1 Receb 36/24 Aralık 656

¹³³⁵ Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 471.

¹³³⁶ Taberî, *Târîh*, III, 57; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 471.

¹³³⁷ Taberî, *Târîh*, III, 57; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 144.

¹³³⁸ Taberî, *Târîh*, III, 59.

¹³³⁹ Bazı rivayetlerde bu rakam yetmiş olarak zikredilir. Bkz. Ya’kûbî, II, 82; Demirel, a.g.m., III, 145.

¹³⁴⁰ Dîneverî, *Ahbâru’t-Tıvâl*, s. 152; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 472. Bazı rivayetlerde seçilen bu kırk kadına erkek kıyafetleri giydirildiğı zikredilmektedir. Bkz. İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 68.

¹³⁴¹ Taberî, *Târîh*, III, 60-61; İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 472.

tarihinde ayrılmıştı.¹³⁴² Mekke'ye doğru yola çıkıp o sene hac edinceye kadar Mekke'de ikamet etti. Haccını ifa ettikten sonra Medine'ye döndü.¹³⁴³

Hiz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayıp Cemel ve Sıffîn savaşlarıyla devam eden süreç İslâm âlemindeki en büyük kırılma noktalarının başlangıcı olmuştur.

Hiz. Peygamber'den gelen: “İki müslüman kılıçlarıyla birbirlerine yönelip, vuruştukları zaman, ikisi de ateştedir”¹³⁴⁴ “Bize karşı kılıç çeken bizden değildir.”¹³⁴⁵ “Müslümanın kardeşiyle savaşması küfür, müslümanın müslümana sövmesi Allah'a itaatsizliktir.”¹³⁴⁶ benzeri uyarılara rağmen iki müslüman topluluğun birbirleriyle savaşması daha sonra İslâm âleminde ortaya çıkacak birçok tartışmanın sebebi olmuştur. Farklı mezhep ve gruplar birbirleriyle savaşan bu sahâbîler hakkında çeşitli yorumlar yapmışlardır.

Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğunun Cemel vb. olaylardaki tavrı, bu olayların konuşulmamasının daha iyi olduğu yönündedir. Ehli Sünnet âlimlerinin bu konulardaki tavrını Ömer b. Abdilaziz veya İmam Şâfiî'ye nispet edilen şu sözler gayet güzel özetlemektedir: “Allah onların kanının ellerimize bulaşmasından bizi korudu. Öyleyse biz de dilimizle o kanlara dalmayalım.”¹³⁴⁷ Ancak bazı âlimler, Cemel Savaşı'nda bulunan her iki grubun da mümin ve müslüman olduğunu belirttikten sonra Hiz. Ali tarafının haklı diğerlerinin haksız olduğu sonucuna varmışlardır. Bu ise onların küfrünü gerektirmez.¹³⁴⁸ Bazı âlimler de kimin haklı kimin haksız olduğunu belirtmekten kaçınarak Hiz. Ali, Hiz. Âişe, Talha ve Zübeyr arasında yaşanan olaylarla ilgili bu sahâbîlerin hepsinin müctehid olduğunu zikrederek, aralarında geçen olayların sadece ictihad farklılığı olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁴⁹ Hiz. Ali'den de benzer bir yorum gelmiştir. Hiz. Ali'ye Cemel Vak'ası'nda karşı tarafın durumu; yani, müşrik olup olmadıkları sorulduğunda o:

¹³⁴² Taberî, *Târîh*, III, 61; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 472.

¹³⁴³ Taberî, *Târîh*, III, 59; İbnü'l-Esîr, *Târîh*, III, 144; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 472.

¹³⁴⁴ Buhârî, Fiten 10.

¹³⁴⁵ Tirmizî, Hudûd 26.

¹³⁴⁶ İbn Mâce, Tahrîmüddem 26; Tirmizî, İmân 15.

¹³⁴⁷ İkinci, s. 224; Bilmen, s. 161.

¹³⁴⁸ Eş'arî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim (ö. 324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 329; İbn Haldûn, I, 300; Akbulut, s. 225-227.

¹³⁴⁹ Eş'arî, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim (ö. 324/936), *el-İbâne an Usulî'd-Diyâne*, çev. Mehmet Kubat, İsrak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s.193; Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî'l-Musallîn*, s. 329; Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdullah el-Herevî el-Horâsânî (ö. 792/1390), *Şerhü'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999, s. 325; İbn Haldûn, I, 299; Dalkıran, s. 187.

“Zaten şirkten kaçtılar.” dedi. “Peki, münafıklar mı?” diye sorulduğunda o: “Münafıklar Allah’ı pek az anarlar.” dedi. “Öyleyse onlar kimdir?” diye sorulduğunda Hz. Ali: “Bize başkaldıran kardeşlerimizdir.” diye cevap vermişti.¹³⁵⁰

Büyük günah işlemenin kulu kâfir yapacağını iddia eden ilk Haricîler ise Hz. Osman, Hz. Ali, Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe’yi tekfir etmişlerdir.¹³⁵¹

Mu‘tezile mezhebinin kurucusu sayılan Vâsıl b. Atâ, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, İbn Abbâs, Talha, Zübeyr, Hz. Âişe ve Cemel Savaşı’na iştirak etmiş bulunan her iki taraftakilerin tamamının adâletinden şüphe etmiş, onları fâsıklıkla ithamda bulunmuştur. Bunun için de şöyle demiştir: “Eğer Ali ve Talha yanımda şehadet etseler ben onların ikisinden birisinin fâsık olduğunu bildiğim için şehadetlerini kabul etmem. Gerek Ali ve tabilerinin, gerekse Cemel Olayı’na iştirak eden diğer grubun cehennemde ebedî kalacak fâsıklardan olması caizdir.”¹³⁵²

Şiîler Hz. Ali ile savaşanlar hususunda iki gruba ayrılır. Bir gruba göre Hz. Ali ile savaşanlar sahâbe bile olsa kâfir ve dalalettedir. Diğer gruba göre ise kâfir değil fâsıktırlar.¹³⁵³

Bize göre Cemel Savaşı’na katılanlar hakkında en mutedil ve doğru yaklaşımı Ehl-i sünnet âlimleri ortaya koymuştur. İslâm tarihi ve hadis kaynaklarındaki bilgiler bu kadar muallak ve yetersizken herhangi bir grubun haklı veya haksız olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bu iki grubun ahiretteki akıbeti hakkında yorum yapmak ise boş bir tartışmadır. Zira bu hususta hüküm yalnız Allah’a aittir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bizim vardığımız hükümde Ehl-i sünnet çizgisindeki âlimlerin yorumlarının daha makul olduğu yönündedir. Bize göre ne Hz. Ali ne de Talha ve Zübeyr bu yolculuğa çıkarken olayın böyle kanlı bir savaşla sonuçlanacağını tahmin etmemişlerdi. Hz. Ali bu yolculuğa çıkarken kendince haklı mazeretleri vardı. Aynı durum Talha ve Zübeyr grubu içinde geçerlidir. Fakat gelişen olaylar onları böyle bir savaşın içerisine çekmişti. Hz. Âişe’nin bu yolculuğu ise Şiî kaynaklarında belirtildiği gibi siyasî bir yolculuk olmayıp sadece müslümanların arasını ıslaha çalışmaktı. Fakat olaylar Hz. Âişe’nin beklentisinin tamamen zıddı yönünde gerçekleşmişti. Hz. Âişe sulh için çıktığı bu savaşta savaşın uzamasına ve daha fazla insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştu.

¹³⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, XXI, 368-369.

¹³⁵¹ Abdülkâhîr el-Bagdâdî, s. 251; Akbulut, s. 270; Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 273.

¹³⁵² Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, s. 275.

¹³⁵³ Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafü’l-Musallîn*, s. 78.

1. Cemel Savaşı Sonrasında Hz. Âişe'nin Siyasi Olaylar Karşısındaki Tutumu

Ortaya çıkan korkunç tablo sebebi ile Hz. Âişe Cemel Savaşı'yla sonuçlanan bu hareketinden dolayı ömrünün geri kalanında büyük pişmanlık duymuştu. Hz. Âişe'nin bu pişmanlığını izhar ettiği birçok rivayet bize ulaşmıştır. Özellikle, “(Ey Peygamber hanımları!) Evlerinizde oturun, eski Câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Rasûlü’ne itaat edin. Ey Ehl-i beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”¹³⁵⁴ âyeti okunduğunda Hz. Âişe başörtüsü ıslanıncaya kadar ağladı.¹³⁵⁵

Hz. Âişe'nin bu pişmanlığı vefat edene kadar aynen devam etmişti. Bu olaydan önce Hz. Âişe kendi evine Rasûlullah'ın ve babasının yanına defnedilmek istediğini söylerdi. Fakat daha sonra: “Ben Rasûlullah'tan sonra bazı olumsuz işlere¹³⁵⁶ sebep oldum. Beni Rasûlullah'ın zevcelerinin yanına defnedin.” demişti. Bu sebeple Hz. Âişe Bakî' kabristanına defnedildi.¹³⁵⁷

Hz. Âişe'nin pişmanlığını göstermesi açısından şu rivayet de çok ilginçtir. Önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi Hz. Âişe Rasûlullah'tan bir çocuğu olmasını çok istiyordu. Fakat Cemel Savaşı'na girmemiş olma isteği, bu duygusunun bile çok önüne geçmişti. Hz. Âişe: “Keşke Basra'ya gitmeyip evimde otursaydım. Bu bana Rasûlullah'tan Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm gibi on çocuğum olmasından bile daha sevimli gelirdi.” demişti.¹³⁵⁸ Benzer şekilde Hz. Âişe: “Keşke yaş bir dal olsaydım da bu sefere çıkmasaydım.” demişti.¹³⁵⁹

Hz. Âişe yaptığı bu işten çok pişman olmuştu. Fakat bu Hz. Âişe'nin kendilerini haksız Hz. Ali'yi haklı gördüğü manasına gelmemektedir. Hz. Âişe

¹³⁵⁴ Ahzâb 33/33.

¹³⁵⁵ İbn Sa'd, VIII, 64; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 48-49; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 177.

¹³⁵⁶ Zehebî burada kastedilen olumsuz işin Cemel Vak'ası olduğunu bildirmektedir. Bkz. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 193.

¹³⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 193.

¹³⁵⁸ İbn Sa'd, V, 3; İbn Ebî Şeybe, XXI, 393; Dîneverî, *Ahbâru't-Tıvâl*, s. 147; Hâkim, III, 128-129; Heysemî, VII, 480.

¹³⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, XXI, 397.

Cemel Savaşı'nda ortaya çıkan acı tablo sebebiyle böyle bir pişmanlık duyuyordu. Hz. Âişe'ye Cemel Olayı sorulduğunda: “Bu bir kaderdi.” demiştir.¹³⁶⁰

Hz. Âişe'nin bu hareketini sadece kendisi değil etrafındaki diğer insanlarda yanlış olarak değerlendirmişlerdi.

Hz. Âişe bir ihtiyacını gidermek için İbn Ebî Atîk'e birini göndererek ondan katırını istedi. İbn Ebî Atîk çok şakacı, haylaz bir kimseydi. Gelen elçiye şöyle dedi: “Ümmü'l-müminîne söyle. Vallahi, daha Cemel (deve) Günü'nün ayıbını temizleyemedik. Bir de başımıza Bağl (katır) Günü'nü getirmesini istemeyiz.”¹³⁶¹ Komik içeriğine rağmen bu anekdot Hz. Âişe'nin yanlış yapmakla suçlandığını göstermektedir.¹³⁶²

Benzer şekilde Mesrûk da: “Eğer bazı işleri (Cemel) olmasaydı. Ümmü'l-müminînin mezarı üstüne ağlama yeri (türbe) yapardım.” demişti.¹³⁶³

Hz. Âişe'nin Basra'ya yürüyüşünü hakkında insanların geneli şöyle düşünmekteydi: “Bu akıllı bir insanın tercih edeceği bir yol değildi. Aynı şekilde bu durum onun iyilik adına yapmış olduğu ve yapacağı işleri de boşa çıkartmaz. Bununla birlikte o peygamberin hanımları içerisinde sevdiğiidir. Kendisi de peygamberi en çok sevendir. Herkes sevdiğiyle beraberdir.”¹³⁶⁴

Cemel Savaşı sebebiyle Hz. Âişe'nin arası bazı sahâbe ile de bozulmuştu. Hz. Peygamber'in gece namazı ile ilgili bir rivayette bu sahâbeden ikisi Hakîm b. Eflâh ve İbn Abbâs'tan bahsedilmektedir.¹³⁶⁵

Hz. Âişe Cemel Savaşı'ndan sonraki süreçte aktif olarak siyasetin içine girmekten mümkün olduğunca kaçınmıştır. Halifelerden ve valilerden bazı küçük ricaları olmuştur. Fakat yaşanan olaylarda tarafsız kalmaya çalışmıştır. Ancak Hz. Âişe siyasi olayları takip etmeyi bırakmamıştır. Bize ulaşan bazı rivayetlerde Hz. Âişe'nin yaşanan siyasi olayları çok ciddi manada takip ettiği anlaşılmaktadır.

Hz. Âişe'nin yanında Hz. Ali'nin Züssüdeyye'yi¹³⁶⁶ öldürdüğü zikredilmişti. Bunun üzerine Hz. Âişe Urve'ye: “Kûfe'ye git. Bana bu olaya şahit olan kimseleri

¹³⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, XXI, 397.

¹³⁶¹ Belâzürî, *Ensâb*, II, 555; Spellberg, s. 53.

¹³⁶² Spellberg, s. 53.

¹³⁶³ İbn Sa'd, VIII, 62; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 185.

¹³⁶⁴ Belâzürî, *Ensâb*, II, 550.

¹³⁶⁵ Abdürrezzâk, III, 39-41; Dârimî, Salât 165; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 139; Ebû Dâvud, Salât 316; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl 2.

yaz.” dedi. Urve’de Kûfe’ye giderek insanların çeşitli gruplara ayrıldığını görmüştü. Her gruptan on kişinin ismini ve onların şahitliklerini Hz. Âişe’ye yazdı. Hz. Âişe de: “Allah Amr b. Âs’a lanet etsin. Çünkü o, onu Mısır’da öldürdüğünü iddia etmişti.” dedi.¹³⁶⁷

Benzer şekilde 38/658 tarihinde Hz. Ali ile Haricîler arasında yaşanan Nehrevan Savaşı hakkında malumat sahibi olmaya çalıştığı da zikredilmektedir.¹³⁶⁸

Hz. Âişe’nin Sıffîn Savaşı hakkında ne düşündüğü kaynaklarda zikredilmemektedir. Bu konu hakkında verilebilecek yanıtlar tahminden öteye geçmeyecektir. Fakat Hakem Olayı hakkında Abdurrahman b. Ebû Bekir’in söyledikleri bize Hz. Âişe’nin görüşü hakkında bir fikir verebilir. Çünkü Abdurrahman ve Hz. Âişe siyasi olaylarda ve Cemel Olayı’nda hep birlikte hareket etmişlerdi. Abdurrahman, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin Hakem Olayı’nda sergilediği tavırdan ötürü: “Ebû Mûsâ el-Eş’arî bundan önce ölmüş olsaydı, kendisi için çok daha iyi olurdu.” demişti.¹³⁶⁹

Sıffîn Savaşı’ndan sonra Muâviye, Züfer b. Hâris’i Hz. Âişe’ye elçi olarak göndermişti. Kaynaklarda bu elçinin Hz. Âişe’ye niçin gönderildiği veya Hz. Âişe’nin savaş hakkında nasıl bir tutum sergilediği hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Ancak Hz. Âişe bu gelen elçiye kimlerin öldürüldüğünü sormuş, karşılığında Ammâr b. Yâsir ile Hâşim b. Utbe b. Ebû Vakkâs’ın öldürüldüğünü haber almıştı.¹³⁷⁰

2. Hz. Hasan’ın Vefatı ve Hz. Âişe’nin Odasına Gömülme İsteği

Hz. Ali şehit edildikten sonra Kûfeliler Hz. Hasan’a halife olarak biat etti.¹³⁷¹ Hz. Hasan Iraklılar’dan oluşan bir orduyla Muâviye’nin üzerine yürüdü. Muâviye de

¹³⁶⁶ Hurkûs b. Züheyr’in lakabıdır. Bkz. Öz, Mustafa, “Hurkûs b. Züheyr”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII, 391.

¹³⁶⁷ Hâkim, IV, 14; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 200; Askari, *The Role of ‘A’ishah in the History of Islam*, III, 162-163.

¹³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, XIX, 249-252; Hâkim, II, 165-166; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 565-568. Krş. Heysemî, VI, 359.

¹³⁶⁹ Abbott, s. 178.

¹³⁷⁰ Hâkim, III, 447.

¹³⁷¹ İbn Sa’d, III, 27; Fığlalı, Ethem Ruhi, “Hasan”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 282; Kapar, Mehmet Ali, *Halifeliğin Emevîlere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 24-25; Demircan, Adnan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 41.

Şamlılar'dan oluşan ordusuyla ona karşı çıktı. Ordular karşı karşıya geldiklerinde Hz. Hasan ordusunun disiplinsizliğini de bildiği için savaşmak istemedi. Çeşitli şartlar ileri sürerek Muâviye'ye biat etti.¹³⁷² Böylelikle Hz. Peygamber'in önceden haber verdiği: “Benim bu oğlum efendidir. Allah onun sayesinde iki büyük grubun arasını bulacaktır.” müjdesi de meydana gelmiş oldu.¹³⁷³

Hz. Hasan'ın Muâviye'ye biat ettiği bu seneye “âmü'l-cemâ'a/birlik yılı” denmiştir.¹³⁷⁴ Hz. Hasan altı ay hilafet makamında kalmıştır.¹³⁷⁵ Hilafet müddeti boyunca müslümanlar arasında hiç kan akmamıştır.¹³⁷⁶

Genel kabule göre 49/669 tarihinde vefat etmiştir.¹³⁷⁷ Zehirlenerek öldürüldüğü yönünde rivayetler de mevcuttur.¹³⁷⁸

Hz. Hasan, öldüğü takdirde Rasûlullah'ın yanına defnedilmesi için izin istemek maksadıyla Hz. Âişe'ye haber göndermiş, Hz. Âişe de ona bu hususta izin vermişti. Ancak Hz. Hasan vefat ettiği zaman Hz. Hüseyin silahını kuşanmış, ona karşı Ümeyye oğulları da silahlanmışlar ve: “Hasan'ın, Rasûlullah'ın yanına defnedilmesine müsaade etmeyiz. Osman, Huşşü Kevkeb'e defnedilsin de Hasan, Rasûlullah'ın yanına defnedilsin, olur mu böyle şey?” demişlerdi. Fitne çıkmasından korktukları için Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Câbir ve İbn Ömer, Hz. Hüseyin'e savaşmamasını tavsiye ettiler. Oda bu tavsiyeye uyarak kardeşi Hasan'ı, annesi Hz. Fâtıma'nın mezarının yanına Bakî' mezarlığına defnetti.¹³⁷⁹

V. MUÂVİYE B. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİNDE HZ. ÂİŞE

¹³⁷² Buhârî, Sulh 9; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 495; Fığlalı, “Hasan”, *DİA*, XVI, 282-283; Kapar, *Halifeliğin Emevilere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, s. 26-40; Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, s. 44-86.

¹³⁷³ Buhârî, Sulh 9; Ebû Dâvud, Sünnet 13; Tirmizî, Menâkıb 31; Nesâî, Cum'a 27; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 494.

¹³⁷⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 496; İbn Sa'd, VII, 285.

¹³⁷⁵ Fığlalı, “Hasan”, *DİA*, XVI, 283; Kapar, *Halifeliğin Emevilere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, s. 44-46; Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, s. 86-90; Sallâbî, Ali Muhammed, *V. Halife Hz. Hasan Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Harun Ünal vd., Ravza Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 266-268.

¹³⁷⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 494.

¹³⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 495; Fığlalı, “Hasan”, *DİA*, XVI, 283; Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, s. 95-102.

¹³⁷⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 494-495; Fığlalı, “Hasan”, *DİA*, XVI, 283; Kapar, *Halifeliğin Emevilere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, s. 40-44.

¹³⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 211; Süyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ'*, s. 155; Fığlalı, “Hasan”, *DİA*, XVI, 283; Varol, s. 171-176; Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, s. 105-107.

Hiz. ÂiŖe Cemel SavaŖı'ndan sonra siyasi olaylardan uzak durmuŖtu. Muâviye halife olduktan sonra Esved, Hiz. ÂiŖe'ye gelerek: "Tulekâ olanlardan birine (Muâviye) biat ediliyor!" dediğinde, Hiz. ÂiŖe: "Evladım, buna ŖaŖırma! Zira mülk Allah'ındır ve onu dilediğine verir." karŖılığını vermiŖti.¹³⁸⁰ Hiz. ÂiŖe'nin bu cevabından anlaŖıldığı kadarıyla Muâviye'nin hilafeti hakkında olumsuz bir kanaat taŖımamaktaydı. Muâviye'de yönetimi boyunca Hiz. ÂiŖe'yi memnun etmek için elinden gelen gayreti göstermiŖti. Kaynaklarda Hiz. ÂiŖe'ye gönderdiği birçok hediye hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu rivayetlerin bazılarını burada zikretmemiz uygun olacaktır.

Muâviye Hiz. ÂiŖe'ye içerisinde para, giysi ve eŖyaların bulunduğu bir dolap hediye etmiŖti. Hiz. ÂiŖe bunu gördüğu zaman ağlayarak: "Fakat Rasûlullah bunları bulamıyordu." dedi. Daha sonra bu eŖyaların tamamını dağıttı. Bu esnada Hiz. ÂiŖe'nin yanında bir misafiri vardı. Hiz. ÂiŖe Rasûlullah'ın vefatından sonra sürekli oruç tutardı. O gün de oruçluydu. İftarını zeytin ve ekmekle yaptı. Yanındaki misafir: "Ey ümmü'l-müminîn! KeŖke emretseydin de bizim için bir dirhemlik et satın alınsaydı da onu yeseydik." deyince Hiz. ÂiŖe: "Bunu ye. Vallahi! Yanımızda hiçbir Ŗey kalmadı." dedi.¹³⁸¹

Ayrıca Muâviye'nin Hiz. ÂiŖe'ye yüz bin dirhem değerinde bir gerdanlık hediye ettiği ve Hiz. ÂiŖe'nin bu gerdanlığı ümmühâtü'l-müminîn arasında paylaŖtırdığı,¹³⁸² yüz bin dirhem değerinde bir mal hediye ettiđi¹³⁸³ ve on sekiz bin dinar değerinde bir mal hediye ettiği de gelen rivayetler arasındadır.¹³⁸⁴

Muâviye bir defasında da Hiz. ÂiŖe'nin seksen bin dinarlık borcunu ödemiŖti.¹³⁸⁵ Hiz. ÂiŖe Muâviye'nin hediyelerini kabul eder.¹³⁸⁶ Kendi gücü ölçüsünde o da bu hediyelere karŖılılık verirdi. Bir defasında Hiz. ÂiŖe, Muâviye'ye Hiz. Peygamber'in uzun gömleğini göndermiŖti.¹³⁸⁷

¹³⁸⁰ İbn Ebî Ŗeybe, XVI, 75; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 430-431; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 174.

¹³⁸¹ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 443.

¹³⁸² İbn Ebî Ŗeybe, X, 565; Belâzürî, *Ensâb*, II, 551; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 29; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187; Ŗâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 127. KrŖ. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 443.

¹³⁸³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 187.

¹³⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 443.

¹³⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 443.

¹³⁸⁶ İbn Ebî Ŗeybe, X, 565; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 131-132.

¹³⁸⁷ Abbott, s. 185.

Muâviye'nin Hz. Âişe'ye yapmış olduğu bağışlar hakkında verdiğimiz bazı rivayetler Hz. Ömer'in Hz. Âişe'ye olan bağışlarının anlatıldığı rivayetlere çok fazla benzemektedir. Ayrıca rivayetler de zikredilen rakamlar bir hayli yüksektir. Bu sebeple bu rivayetlere biraz ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bununla birlikte eşrafa verilen bu yüksek meblağdaki bağışlar Emevîler'in genel politikasıydı. Muâviye ve Emevîler, eşrafa, başkanlara ve halkın ileri gelenlerine verilen bu yüksek meblağların insanlara dağıtıldığını biliyorlardı. Bunun ülkede istikrarı sağlamanın araçlarından biri olduğunu kavıyorlardı.¹³⁸⁸ Böylelikle Emevîler bir taşla iki kuş vurmuş oluyorlardı. Hem parayı gönderdiği kişinin muhabbetini kazanıyorlar hem de fakir halka ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mal göndermiş oluyorlardı.

A. Hz. Âişe'nin Kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi

Muhammed b. Ebû Bekir 38/658 tarihinde Hz. Ali tarafından Mısır'a vali olarak tayin edildi. Muhammed b. Ebû Bekir'in henüz yirmi altı yaşında tecrübesiz bir yönetici olması ve Mısır halkının bir bölümünün kendisine itaat etmemesi Muâviye'nin Mısır'ı elde etme arzusunu kamçıladı. Amr b. Âs'ı bir orduyla birlikte Mısır'ı ele geçirip oranın valiliğini yapması için gönderdi. Mısır'da bulunan Hz. Osman taraftarlarının da bu orduya dâhil olmasıyla on bin kişilik bir kuvvet oluşturdular. Muhammed b. Ebû Bekir ise halkı Şam birliklerine karşı savaşımaya teşvik etti. Fakat bu orduya iştirak eden asker sayısı diğer orduya nispetle bir hayli azdı. Muhammed b. Ebû Bekir iki bin kişilik bir orduyla karşılarına çıktı. Yapılan savaş Muhammed'in taraftarları kaybetti. Muhammed, Amr b. Âs'ın komutanı olan Muâviye b. Hudeyc tarafından yakalanarak öldürüldü. Ölüsü eşek leşlerinin içine atılarak yakıldı.¹³⁸⁹

Muhammed öldürüldüğü sırada Mısır'da olan kardeşi Abdurrahman b. Ebû Bekir, onun çocukları Kâsım ve Kureybe'yi Mısır'dan Medine'ye götürdü. Çocuklara hem Abdurrahman, hem de Hz. Âişe bakmak istedi. Hz. Âişe çocukları, Abdurrahman'ın eşlerinin herhangi birisinin olası kötü muamelesinden korumak için

¹³⁸⁸ Câbirî, *Arap-İslam Siyasal Akl*, s. 327.

¹³⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 654-660. Krş. İbn Sa'd, III, 61; Özkan, a.g.m., XLV/I, 63; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, I, 140.

yanına aldı. Çocuklar büyüüp kendi başlarının çaresine bakacak hale gelince, Hz. Âişe onları Abdurrahman'a teslim etti.¹³⁹⁰

Muhammed'in öldürülmesi Hz. Âişe'yi çok üzmüştü. Her namazdan sonra Muâviye ve Amr b. Âs'a beddua etmeye başladığı yönünde rivayetler bulunmaktadır.¹³⁹¹ Fakat Hz. Âişe'nin onlara karşı olan öfkesi çok uzun sürmemiştir. Daha sonraki yıllarda meydana gelen olaylarda hem Muâviye hem de Amr b. Âs hakkında daha mutedil bir dil kullandığı görülmektedir. Örneğin bu olaydan sonra Muâviye hac zamanında Hz. Âişe'nin huzuruna girdi. Hz. Âişe ve Muâviye'nin konuşmalarına Hz. Âişe'nin kölesi Zekvân dışında kimse şahitlik etmedi. Hz. Âişe Muâviye'ye: "Kardeşim Muhammed'i öldürdükten sonra seni öldürmesi için buraya bir adam gizlemediğimden nasıl emin oldun?" diye sordu. Muâviye'de: "Doğru söyledin." şeklinde mukabelede bulundu. Bazı rivayetlerde Muâviye'nin: "Sen bunu yapmazsın." dediği ve akabinde Hz. Âişe'nin Muâviye'ye Hz. Peygamber'in izinden gitmesi yönünde nasihat ettiği bildirilmektedir.¹³⁹²

Bu rivayetten Muâviye'nin Hz. Âişe'yi takip ettirdiği ve onun ruh halinin nasıl olduğuna vakıf olduğu sonucu da çıkabilir. Muâviye muhtemelen kendi iktidarı için potansiyel bir muhalefet ihtimali bulunan Hz. Âişe'yi de gözetim altında tutuyordu.

Yine benzer bir örnekte Hz. Âişe kendisini Mısır'dan ziyarete gelen birisine Amr b. Âs'ın halka nasıl davrandığını sormuştu. O da: "Kendisinden bir fenalık görmedik. Bizden birimizin devesi ölse hemen ona deve verir; kölesi ölse köle verir; yiyeceğe muhtaç olsa yiyecek verirdi." demişti. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Bana bak! Rasûlullah'tan işittiğim bir şeyi sana haber vermekten, onun kardeşim Muhammed b. Ebû Bekir'e yaptıkları beni menedemez. Rasûlullah: 'Allah'ım! Bir kimse ümmetimin işlerinden bir vazife alır da onlara zorluk gösterirse sen de ona zorluk göster! Bir kimse ümmetimin işlerinden bir vazife alır da onlara hoş muamele ederse, sen de ona hoş muamele eyle.' buyurdu." demişti.¹³⁹³

¹³⁹⁰ Abbott, s. 209.

¹³⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 660; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 718; Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. Âs*, s. 191.

¹³⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 186. Krş. Ahmed b. Hanbel, XVI, 114; Hâkim, IV, 393; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 226.

¹³⁹³ Ahmed b. Hanbel, XV, 195; Müslim, İmârat 19.

Hız. ÂiŖe yaŖanan tüm olumsuzluklara rağmen kendisine verilen irŖad görevinin bilincindeydi ve bu irŖad faaliyetlerini devam ettiriyordu.

Muâviye Hz. ÂiŖe'ye: "Bana tavsiyelerde bulunacağın bir mektup yaz fakat bana fazla zorluk ıkarma." Ŗeklinde bir mektup yazmıŖtı. Hz. ÂiŖe, bu mektuba Ŗyle mukabele etti: "Selâm sana olsun, bundan sonra Ŗunu söyleyeceğim Rasûlullah'tan iŖittim Ŗyle buyuruyordu: 'Her kim insanlar gcense bile Allah'ın rızasını isterse, Allah o kimseyi insanların sıkıntısından kurtarır. Her kim de Allah'ın gcenmesine karŖılık insanları hoŖnut etmeye alıŖırsa, Allah da o kimseyi insanlara havale eder.' Selâm sana olsun..."¹³⁹⁴

Benzer bir mektupta Hz. ÂiŖe Muâviye'ye Ŗyle bir nasihatte bulunmuŖtu: "Kul Allah'a isyan ederse kendisini venler onu kınamaya baŖlarlar."¹³⁹⁵

Ziyâd b. Ebh Hz. Ali'nin Basra valisiydi. Hz. Ali vefat edene kadar ona olan bağlılığını devam ettirmiŖti. Aynı Ŗekilde Hz. Ali'nin ölümünden sonra da oğlu Hz. Hasan'a itaatini srdrmŖt. Hz. Hasan'ın hilafeti anlaŖarak Muâviye'ye devretmesinden sonra Ziyâd'ın Muâviye hakkındaki fikirleri deđiŖmeye baŖlamıŖtı. Zamanının en iyi hatiplerinden, Araplar'ın dâhilerinden¹³⁹⁶ ve baŖarılı bir yönetici olan Ziyâd'ı kendi safına çekmek isteyen Muâviye onun en hassas olduğu noktadan hareketle, babası belli olmayan Ziyâd'ı kendi nesebine dâhil etmek için harekete geçti. Ziyâd'ı Ŗam'a davet eden Muâviye onun geliŖinden sonra bu amaçla bir toplantı düzenledi. Burada Ŗahitler Eb Süfyân'ın Ziyâd'ın annesi olan Sümeyye ile Ubeyd'in evli olduğu yıllarda iliŖkiye girdiğini ve Ziyâd'ın kendisinin oğlu olduğunu belirttiğini söylediler. Bu olayın ardından Ziyâd, Ziyâd b. Eb Süfyân Ŗeklinde anılmaya baŖladı. Fakat bu durum halk tarafından çok da kabul grmemiŖti.¹³⁹⁷ Ziyâd bu durumun kabul görmesi adına Hz. ÂiŖe'ye baŖvurdu. Hz. ÂiŖe'nin bunu kabul etmesi durumunda halkın da kabul edeceğini dŖnerek Hz. ÂiŖe'ye bir mektup gönderdi. Ziyâd b. Ebh, Hz. ÂiŖe'ye: "Ziyâd b. Eb Süfyân'dan... Bana, mektup yazarken: İbn Eb Süfyân'a... diye yazmanı rica ediyorum." Ŗeklinde bir mektup yazdı. Fakat Hz. ÂiŖe de bu durumu kabullenmemiŖ olacak ki ona: "Müminlerin

¹³⁹⁴ Tirmizî, Zühd 64; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd*, III, 33. KrŖ. İbn Eb Ŗeybe, XIX, 504-505; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 405.

¹³⁹⁵ Abdürrezzâk, XI, 451; İbn Eb Ŗeybe, XVI, 109-110; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 32.

¹³⁹⁶ Önkâl, Ahmet, "Dhât-ı Arab", *DİA*, İstanbul, 1994, X, 18.

¹³⁹⁷ Aycan, İrfan, "Ziyâd b. Ebh", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 480-481; zkan, a.g.m., XLV/I, 65.

annesi Âişe'den oğlu Ziyâd'a..." şeklinde başlayan bir mektupla mukabelede bulundu.¹³⁹⁸

Ziyâd'ın Ebû Süfyân'ın nesebine ilhakı o dönemde yaşayan birçok kimse tarafından İslâm'a aykırı olarak görülmüştü. Zira nikâhsız birleşme ve bu ilişkiden doğan çocuğu herhangi bir şahsa nisbet etme, Câhiliye dönemi uygulamalarındandı.¹³⁹⁹ Bu uygulama Hz. Peygamber'den gelen: "Çocuk kimin yatağında doğduysa ona aittir."¹⁴⁰⁰ buyruğuna aykırı bulunduğu için birçok alim ve sahâbe tarafından eleştirilmiştir. Muhtemelen Hz. Âişe de bu gerekçelerle Muâviye'nin bu icraatını kabul etmeyip ona meşruiyet kazandırmamıştır.¹⁴⁰¹

B. Hz. Âişe'nin Hucr b. Adî'nin Öldürülmesini Engelleme Çabası

Hucr b. Adî, Hz. Ali taraftarlarındandı. Cemel ve Sıffin'e onunla beraber katılmıştı.¹⁴⁰² Ziyâd b. Ebîh Kûfe'ye Muâviye'nin valisi olarak geldiği zaman Hucr'u siyasi olaylara karışmaması hususunda uyarmıştı. Fakat Hucr, ısrarla Hz. Ali taraftarlarına yakın davranınca kendisine kızmıştı. Bazı şahitler ve bir mektupla birlikte Hucr ve arkadaşlarını Muâviye'ye göndermişti. Muâviye de onun idam edilmesine karar vermişti. Hz. Âişe bunu haber alınca Muâviye'ye Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'la birlikte bir mektup göndererek bu kararından vazgeçmesini istedi. Mektup Muâviye'nin eline geç ulaştığı için Hucr ve arkadaşlarından bazıları öldürülmüştü.¹⁴⁰³

Muâviye, Hucr ve arkadaşlarını öldürdükten sonra müminlerin annesi Hz. Âişe'nin yanına gidip perde arkasından ona selâm verdiğinde Hz. Âişe, ona: "Ey Muâviye! Hucr ve arkadaşlarını öldürdüğün zaman senin yumuşak huyluluğun neredeydi?" diye sormuştu. Bunun üzerine Muâviye: "Anacığım, milletimden senin gibileri, benden uzak kaldığı zaman ben yumuşak huyluluğumu yitirdim. Anacığım, sana nasıl bir iyilikte bulunabilirim?" şeklinde mukabele etti. Hz. Âişe ise: "Sen bana

¹³⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, XVI, 74. Bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin başka bir mektubuna Ziyâd b. Ebî Süfyân'a şeklinde başladığı zikredilmektedir. Bkz. Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 520; Moin, s. 156-157; Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, III, 133; Savaş, *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 23.

¹³⁹⁹ Buhârî, Nikâh 36; Ebû Dâvud, Talâk 33.

¹⁴⁰⁰ Buhârî, Ferâiz 18; Müslim, Razâ' 36; Ebû Dâvud, Talâk 34; İbn Mâce, Nikâh 59; Nesâî, Talâk 48.

¹⁴⁰¹ Özkan, a.g.m., XLV/I, 66.

¹⁴⁰² İbn Sa'd, VI, 242; Özkan, a.g.m., XLV/I, 67-68.

¹⁴⁰³ İbn Sa'd, VI, 242-243; Özkan, a.g.m., XLV/I, 68.

karşı zaten iyi davranıyorsun.” dedi. Muâviye: “Allah katında bu benim için yeter. Yarın Aziz ve Celil olan Allah’ın huzurunda benimle Hucr arasında bir mahkeme yapılacaktır.” dedi.¹⁴⁰⁴

C. Yezid’in Veliahtlığına Karşı Hz. Âişe’nin Tavrı

Muâviye henüz hayattayken kendisinin ölümünden sonra hilafet meselesi yüzünden tekrar bir iç savaş çıkabileceği gerekçesiyle oğlu Yezid’i veliahtı olarak göstermişti.¹⁴⁰⁵ Muâviye’nin bu kararını Medineliler’e Hicâz valisi olan Mervân Mescid-i Nebevî’de bir hutbe okuyarak duyurmuştu. Bunun üzerine Abdurrahman b. Ebû Bekir Mervân’a: “Vallahi siz bu işi Heraklius’un ve Kısra’nın biatına döndürdünüz. Yani hükümdarlığı babadan oğula aktarıyorsunuz.” demişti. Bunun üzerine Mervân askerlerine onun yakalanmasını emretti. Abdurrahman hemen Hz. Âişe’nin evine sığındığı için Mervân’ın adamları onu yakalayamadı. Bunun üzerine Mervân: “Bu adam, Allah’ın hakkında: ‘Anne ve babasına: Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken, beni mi tekrar dirilmekle tehdit ediyorsunuz?’¹⁴⁰⁶ buyurduğu adamdır.” dedi. Hz. Âişe hicâbının arkasından ona şu şekilde cevap verdi: “Allah benim masum olduğumu bildirdiği âyetlerin dışında hakkımızda hiçbir âyet indirmemiştir.”¹⁴⁰⁷

Muâviye, Yezid b. Muâviye’ye biat etmeye yanaşmamasından ve itiraz etmesinden sonra Abdurrahman’a yüz bin dirhem para göndermişti. Ancak Abdurrahman bu parayı reddetmiş ve: “Dünya için dinimi mi satacağım?” diyerek, çıkıp Mekke’ye gitmiş ve orada vefat etmiştir.”¹⁴⁰⁸ Abdurrahman Mekke’ye altı mil uzaklıktaki Hubşî’de vefat etmiştir. Cenazesi Mekke’ye getirilip orada

¹⁴⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 236. Krş. Hâkim, III, 534; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, s. 182.

¹⁴⁰⁵ İbnü’l-Esîr, *Târîh*, III, 355; Kılıç, Ünal, “Yezîd I”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 513.

¹⁴⁰⁶ *Ahkâf* 46/17.

¹⁴⁰⁷ Buhârî, *Tefsîr* 46/1; Nesâî, *Sünenü’l-Kübrâ*, X, 257; Hâkim, IV, 528; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 330; Süyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, s. 162. Rivayetlerin bazılarında Hz. Âişe’nin bunlara ek olarak: “Fakat Rasûlullah, Mervân babasının sülbündeyken babasına lanet etmiştir. Bu bakımdan Mervân Allah’ın lanetinden bir parçadır.” dediği zikredilmektedir.

¹⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 330; Fayda, Mustafa, “Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, İstanbul, 1988, I, 159; Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, s. 165.

defnedilmiştir.¹⁴⁰⁹ Hz. Âişe Mekke'ye gelince Abdurrahman b. Ebû Bekir'in kabrinin yanına ziyarete geldi ve şu iki beyti okudu:

Bir zamanlar Cezime denilen bir kralın iki sohbet arkadaşı gibiydik,
Yıllarca süren bu arkadaşlığımız karşısında hiç ayrılmayacaklar denilmişti.
Fakat birbirimizden ayrılınca sanki ben ve kardeşim Mâlik,

Çok uzun süren arkadaşlığımıza rağmen bir gece bile bir arada kalmış gibi değiliz.

Hz. Âişe bu beyitleri okuduktan sonra: “Cenazende bulunsaydım ancak öldüğün yere defnedilirdin. Ölürken senin yanında bulunsaydım kabrinde seni ziyaret etmezdim.” demişti.¹⁴¹⁰

Abdurrahman 53/673 tarihinde vefat etmişti.¹⁴¹¹ Abdurrahman uykudayken vefat ettiği için Hz. Âişe'nin içinde bir kuşku kalmıştı. Belki de henüz hayattayken erken davranılıp, defnedildiği şeklinde bir suizana sahipti. Fakat daha sonra bir kadının Hz. Âişe'nin evinde namaz kılarken secde halinde ölmüş olması kendisindeki bu kuşkuyu ortadan kaldırmıştı.¹⁴¹² Hz. Âişe Abdurrahman için birçok köle azat etmişti.¹⁴¹³

Yezid'in halifeliği hususunda Hz. Âişe de Abdurrahman'dan farklı düşünmüyordu. Zaten iki kardeş siyasi olarak aynı bakış açısına sahip olup Cemel Vak'ası'nda da birlikte hareket etmişlerdi. Hz. Âişe Muâviye kendisini ziyarete geldiğinde: “Senden öncekilerin senin oğlun ile kıyaslanmayacak oğulları vardı. Fakat kendi oğulları için senin düşündüğünü düşünmediler.”¹⁴¹⁴ diyerek Yezid'in veliahtlığına karşı çıkmıştı.

VI. HZ. ÂİŞE'NİN VEFATI

¹⁴⁰⁹ Abdürrezzâk, III, 517; İbn Ebî Şeybe, VII, 368-369; Tirmizî, Cenâiz 60; Fayda, “Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, I, 159.

¹⁴¹⁰ Abdürrezzâk, III, 517; İbn Ebî Şeybe, VII, 368-369; Tirmizî, Cenâiz 60; Hâkim, III, 541.

¹⁴¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, III, 347; Fayda, “Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, I, 159.

¹⁴¹² Hâkim, III, 541.

¹⁴¹³ İmam Mâlik, Itk 14; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 330-331. Krş. Abdürrezzâk, IX, 61.

¹⁴¹⁴ Kâdî Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, tah. Abdülkerim Osman, Dârü'l-Arabiyye, Beyrût, 1966, II, 576; Katip, Ahmet, *Demokratik Hilafete Doğru*, çev. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2010, s. 116.

Hız. ÂiŖe Cemel SavaŖı'yla sonuçlanan ıkıŖı sebebiyle ömrünün son demlerinde büyük bir piŖmanlık içerisine girmiŖti. Hız. ÂiŖe bu piŖmanlıđını: “İsterdim ki ldğmde unutulup gitseydim.”¹⁴¹⁵ “KeŖŖe yaratılmamıŖ olsaydım. KeŖŖe Allah'ı zikreden bir ağaç parçası olsaydım da üzerime dŖen görevi yapsaydım.” “Vallahi! Bir ağaç olmayı isterdim. Vallahi! Çamur olmayı isterdim. Vallahi! Allah'ın beni asla yaratmamıŖ olmasını isterdim.” sözleriyle dile getirmiŖtir. Eb Ca'fer'e Hız. ÂiŖe'nin niçin bunları söylediği sorulduğunda o: “Tövbe olarak!” karŖılıđını vermiŖtir.¹⁴¹⁶

nceki bölümlerde belirttiğimiz gibi Cemel SavaŖı sebebiyle Hız. ÂiŖe ile İbn Abbâs arasında bir dargınlık mevcuttu.¹⁴¹⁷ İbn Abbâs kendisini teselli etmek için vefatı yaklaŖan Hız. ÂiŖe'yi ziyaret etmek istemiŖti. İbn Abbâs Hız. ÂiŖe'nin yanına girmek için izin istediğinde Hız. ÂiŖe: “İbn Abbâs'ın gelmesine ve bana tezkiyede bulunmasına ihtiyaım yok!” dedi. Hız. ÂiŖe'nin yeğeni Abdullah b. Abdurrahman: “Ey anneciğim! İbn Abbâs senin sâlih oğulların arasında yer alan kimselerdendir. Sana selm söylüyor ve seninle vedalaŖmak istiyor.” deyince Hız. ÂiŖe: “Ŗayet istersen izin ver.” dedi. İbn Abbâs içeri girip, selm verip oturdu ve: “Müjdeler olsun sana!” dedi. Hız. ÂiŖe: “Ne müjdesi?” diye sorunca İbn Abbâs: “Senin Muhammed'e ve sevdiğin arkadaŖlarına ulaŖmanla aranızdaki engel sadece ruhun cesetten çıkmasıdır. Sen eŖleri arasında Rasûlullah'ın en sevdiği kadındın. Rasûlullah da ancak iyi olanı severdi. Hani Ebv'da geceleyin senin kolyen kaybolmuŖtu da onu aramak için Rasûlullah mola verdiğinde sabah olmuŖ ve insanların da yanında su olmadığından temiz toprakla teyemmüm almayı bildiren hüküm nâzil olmuŖtu. Bu da senin vesilenle olmuŖtu. Allah bu ümmete bununla ruhsat tanıdı. Allah senin suçsuz olduğunu Cibril'i göndererek yedi kat gökten bildirdi. Bu yetler Allah'ın mescidlerinde gece gündüz okunacaktır.” dedi. Bu sözler zerine Hız. ÂiŖe: “Bırak beni ey İbn Abbâs! KeŖŖe unutulup gitseydim!” dedi.¹⁴¹⁸

¹⁴¹⁵ Abdürrezzâk, XI, 307; İbn Sa'd, VIII, 58.

¹⁴¹⁶ İbn Sa'd, VIII, 59.

¹⁴¹⁷ Abdürrezzâk, III, 39-41; Dârimî, Salât 165; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 139; Eb Dâvud, Salât 316; Nesf, Kıym'l-Leyl 2.

¹⁴¹⁸ İbn Sa'd, VIII, 60; Ahmed b. Hanbel, XVIII, 278-279; Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb 30; Hâkim, IV, 9-10; Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 45; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 37-38; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 179-181; Ŗm, *Ezvc'n-Nebî*, s. 91/128-129.

Hiz. ÂiŖe vefatıyla sonuçlanan hastalığında: “Ŗayet bana bir Ŗey olursa bu hastalığımda olur.” deyip vasiyette bulunmuŖtu.¹⁴¹⁹ Hiz. ÂiŖe gece vefat ettiğı takdirde gece gömülmesini vasiyet etmiŖti.¹⁴²⁰ Ayrıca o: “Tabutumu ateŖle takip etmeyin. Altıma da kırmızı kadife sermeyin.” diye vasiyette bulunmuŖtu.¹⁴²¹ Fakat kendisinin bu vasiyetine uyulmadığı g r lmektedir. Hiz. ÂiŖe’nin cenazesi meŖalelerle takip edilmiŖtir. Ayrıca Hiz. ÂiŖe: “Ŗ phesiz ki ben Rasûlullah’tan sonra bazı Ŗeylere sebep oldum. Beni Rasûlullah’ın zevceleriyle defnedin!”¹⁴²² diyerek Bak  kabristanına defnedilmeyi istemiŖtir.

Hiz. ÂiŖe insanlar vitir namazını kıldıktan sonra vefat etmiŖti. Öldüğü gece defnedilmesini vasiyet ettiğı için hemen o gece Bak  mezarlığına defnedildi. İnsanlar yığınlar halinde gelip toplandılar. O geceden daha kalabalık bir geceye Ŗahit olunmamıŖtı. Medine’nin Av l  bölgesindekiler de cenazeye katılmıŖtı.¹⁴²³ Bak  mezarlığına gelen kadınlarla birlikte ortam bayram havasını andırıyordu.¹⁴²⁴

Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr’in babası Medineli birisine: “ÂiŖe’nin vefat ettiğı gecede insanlar ne durumdaydı?” diye sormuŖ bunun üzerine o kiŖi: “Herkes oradaydı ama ÂiŖe kimin annesiye onun için onlar hüzünlendi.” demiŖti.¹⁴²⁵

Mezarlık hurma dallarıyla yapılan ve zeytinyağıyla tutuŖturulan meŖalelerle aydınlatılmıŖtı.¹⁴²⁶ O yıl Medine valisi Mervân umre yaptığı için kendisinin vekili olan Eb  Hüreyre cenaze namazını kıldırmıŖtı. Cemaat içerisinde İbn  mer de bulunmaktaydı.¹⁴²⁷

Hiz. ÂiŖe’yi mezara yerleŖtirmek için kabrine beŖ kiŖi inmiŖti. Bunlar Urve b. Zübeyr, Abdullah b. Zübeyr, Kâsım b. Muhammed, Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman ve Abdullah b. Abdurrahman’dı.¹⁴²⁸ Bazı rivayetlerde Hiz. ÂiŖe’nin

¹⁴¹⁹ İbn Sa’d, VIII, 60.

¹⁴²⁰ Bel z r , *Ens b*, II, 553; İbn Kes r, *el-Bid ye*, XI, 343.

¹⁴²¹ İbn Sa’d, VIII, 59, 60; İbn Eb  Ŗeybe, VII, 195.

¹⁴²² İbn Sa’d, VIII, 59; İbn Eb  Ŗeybe, VII, 382-383; H kim, IV, 7. KrŖ. İbn Eb  Ŗeybe, XXI, 373; Buh r , İ’tis m 16; Ŗ m , *Ezv c ’n-Neb *, s. 136.

¹⁴²³ İbn Sa’d, VIII, 61; Bel z r , *Ens b*, II, 554; H kim, IV, 7; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 192-193.

¹⁴²⁴ İbn Sa’d, VIII, 61-62; Belâzürî, *Ens b*, II, 554; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 192.

¹⁴²⁵ İbn Sa’d, VIII, 62; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 185.

¹⁴²⁶ İbn Sa’d, VIII, 62.

¹⁴²⁷ İbn Sa’d, VIII, 61; Belâzürî, *Ens b*, II, 554; H kim, IV, 7; İbn ’l-Cevz , *Saf e*, II, 38; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, II, 192; Ŗ m , *Ezv c ’n-Nebî*, s. 135.

¹⁴²⁸ İbn Sa’d, VIII, 61-62; Belâzürî, *Ensâb*, II, 554; İbn Abdilber, *el-İstî’ b*, IV, 1885; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 343.

kölesi Zekvân'a: "Zekvân kabrimi düzlerse hürdür." dediği ve Zekvân'ın Hz. Âişe'yi kabre koyduğu rivayet edilmektedir.¹⁴²⁹

Hz. Ümmü Seleme Hz. Âişe'nin ölümü üzerine bir çığlık atmıştı ve: "Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki o, Hz. Peygamber'e insanların en sevimli olanıydı. Babası bundan müstesnadır." demişti.¹⁴³⁰

Bakî' kabristanında düzen ve intizam yönünden diğerlerinden daha farklı olan ve taşlarla çevrili sadece iki mezar vardı. Bunlardan bir tanesi Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Âişe'ye diğeri de Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'a aitti.¹⁴³¹

Hz. Âişe 17 Ramazan 58/14 Temmuz 678 tarihinde¹⁴³² Salı gününün gecesinde¹⁴³³ vefat etmişti. Hz. Âişe vefat ettiğinde altmış altı¹⁴³⁴ yaşındaydı.

¹⁴²⁹ Abdürrezzâk, II, 393-394; İbn Sa'd, VIII, 61; İbn Ebî Şeybe, VII, 320; Buhârî, *Kitâbü't-Târihi'l-Kebîr*, III, 229.

¹⁴³⁰ Ebû Nu'aym el-İsfehânî, II, 44. Krş. Zübeyr b. Bekkâr, s. 38; Şevkânî, s. 321.

¹⁴³¹ Zübeyr b. Bekkâr, s. 38.

¹⁴³² Zübeyr b. Bekkâr, s. 35; İbn Sa'd, VIII, 62; Belâzürî, *Ensâb*, II, 543, 553; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 343. Hz. Âişe'nin 57/677 tarihinde vefat ettiğine dair rivayetlerde bulunmaktadır. Bkz. Belâzürî, *Ensâb*, II, 543; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1885; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 38; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, II, 192; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 135.

¹⁴³³ İbn Sa'd, VIII, 62; Zübeyr b. Bekkâr, s. 35; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, IV, 1885; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 189; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 190; Şâmî, *Ezvâcü'n-Nebî*, s. 135.

¹⁴³⁴ İbn Sa'd, VIII, 62; Belâzürî, *Ensâb*, II, 543, 553; İbnü'l-Cevzî, *Safve*, II, 38.

SONUÇ

H. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti ve H. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü isimli doktora tezimizde Ŗu sonuçlara ulaştığımızı ifade edebiliriz.

Yaklaşık bir asırdır tartışma konusu olan H. ÂiŖe'nin evlilik yaşı tartışmaları günümüz bakış açısıyla geçmişi değerlendirmeye kalkışmak gibi bir hatanın en büyük tezahürlerinden birisidir. Oryantalizm hareketinin ilk başladığı yıllarda bile tartışma konusu olmayan H. Peygamber'in H. ÂiŖe ile evliliği "aydınlanma sonrası Avrupa değerleri" erevesinde yeniden gündeme gelmiş ve oryantalistler tarafından H. Peygamber'e ve dolayısıyla İslâm'a yeni bir saldırı alanı olarak değerlendirilmiştir.

Bu bakış açısından hareketle H. Peygamber'e yapılan "şehvet düşkünü ve sbyancı" ithamları İslâm âleminde konunun tekrar ele alınması gerekliliği fikrini oluşturmuştur. Bu saldırılara bir akslamel olarak müslüman yazarlar H. ÂiŖe'nin evlendiğinde yaşının daha büyük olduğunu gösterme gayretine düşmüşlerdir. Fakat kaç yapayım derken göz çıkartmak kabilinden olan bu gayretler, maalesef sonucu iyice düşünülmeden girişilmiş fevri çıkışlardır. H. ÂiŖe'nin evlilik yaşını büyük göstermek adına Buhârî, Müslim gibi en temel kaynaklardaki rivayetler hiçbir değer yokmuşçasına görmezden gelinmiş, binlerce hadisın râvisi olan H. ÂiŖe daha altı yaşında mı, on altı yaşında mı olduğunu bilmeyen bir cahil konumuna dşrlmştir.

H. ÂiŖe'nin yaşını daha büyük göstermeye çalışan yazarların elle tutulur hiçbir kanıtları olmamasına rağmen rivayetleri son derece zorlayarak girdikleri ispat çabalarının da ilmî bir dayanağı yoktur. Bu yazarlar lehlerinde olabilecek en zayıf rivayetleri bile kullanmaktan kaınmazken çok daha güvenilir kaynaklarda yer alan aleyhteki rivayetleri görmemezlikten gelmeyi tercih etmişlerdir. H. ÂiŖe'nin yaşının daha büyük olduğunu savunan yazarların bazılarını istisna tutmak kaydıyla H. ÂiŖe hakkında hiçbir ciddi araştırma yapma gereği duymadıkları da tarafımızca gözlemlenmiştir. Bu konuda ibret olarak Yaşar Nuri ztrk gösterilebilir. Bir akademisyen olmasına rağmen Doğrul'un yaptığı çok büyük hataları bile aynıyla eserine almıştır.

Bize göre Hz. Âişe'nin evlilik yaşını büyük göstermeye çalışmak anlamsız bir savunma psikolojisinden ibarettir. Günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde, zamanımıza uygun olmayan bu evlilik o dönem şartları içerisinde gayet sıradan bir vakiadır. Benzer birçok evlilik o dönemde yapılmış ve bu evlilikler toplum tarafından eleştirilmemiştir.

Hz. Âişe'nin evlilik yaşı bize göre kaynaklarda zikredilen rivayetlerin aynısı olup Hz. Âişe Hz. Peygamber ile altı veya yedi yaşlarında nişanlanmış, dokuz veya on yaşında evlilik gerçekleşmiştir. O dönemde tarih düşme geleneğinin olmaması sebebiyle belki bir iki yaş farklı olabilir. Bu makul bir yanılma payıdır. Fakat Hz. Âişe gibi entelektüel bir insanın yaşı hakkında on yıl yanılması kabul edilebilir bir yanılma payı değildir.

Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçlardan bir diğeri de Hz. Peygamber ve Hz. Âişe'nin birbirlerine çok derin bir sevgiyle bağlı olduklarıdır. Hz. Âişe Hz. Hatice'nin vefatından sonra Hz. Peygamber için büyük bir teselli kaynağı olmuştur. Fakat Hz. Hatice'nin yeri Hz. Peygamber için hiçbir zaman ulaşılamaz bir seviyededir. Hz. Peygamber Hz. Âişe'nin dinî olmayan konularda yaptığı hatalara karşı çok büyük müsamaha göstermiş, ancak söz konusu Hz. Hatice olduğunda onun aziz hatırasına laf etmesine izin vermemiştir. Hz. Âişe de bu durumun farkına vararak Hz. Peygamber'i üzecek bu davranışlarını tekrar etmemiştir.

Hz. Âişe ömrü boyunca bu sevgili eşini başka birçok kumasıyla paylaşmak zorunda kalmıştır. Fakat Hz. Peygamber'in diğer eşlerinden hiçbirisi Hz. Âişe'nin sahip olduğu ayrıcalığa erişememiştir. Hz. Âişe Hz. Peygamber'in yanında sahip olduğu bu eşsiz konumu bilmesine rağmen yine de kıskançlıktan kurtulamamıştır. Çok basit durumlarda bile kıskançlıktan titreyecek kadar ileri gittiği anlar olmuştur. Bazen bu kıskançlıklar sebebiyle Hz. Peygamber'e de çok kızdığı anlar olmuş ve söylememesi gereken bazı sözleri de Hz. Peygamber'e karşı sarf etmiştir. Hz. Peygamber onun bu durumunu iyi bildiği için kendisine gayet yumuşak bir üslupla karşılık vermiştir. Ancak bazı durumlarda Hz. Âişe o kadar şanslı olamamış Hz. Peygamber'e karşı sarf ettiği sözleri babası Hz. Ebû Bekir işittiğinde çok daha sert bir tepkiyle karşılaşmış hatta bezen bu sebeple Hz. Ebû Bekir'in kaba kuvvete başvurduğu da olmuştur. Her ne kadar bazen ileri gitmiş olsa da Hz. Âişe gibi Hz.

Peygamber’e aşırı bir sevgiyle bağlı olan bir eşin bu kıskançlıkları makul görülmelidir.

Hız. Âişe’nin kişiliğinde bazı olumsuz yönlerin olduğu bir gerçektir. Çabuk sinirlenmesi ve kendisine karşı yapılan bir hatayı kolaylıkla affedememesi bu olumsuz özelliklerinden bazılarıdır. Fakat tüm olumsuzluklarına rağmen güçlü şahsiyetiyle, özgüveniyle, hayâsıyla, ibadete düşkünlüğüyle, cömertliğiyle ve tevazuuyla Hız. Âişe örnek bir müslüman hanımdır.

Hız. Âişe’nin örnek vasıfları içerisinde öne çıkan ise onun ilim aşkı ve kuvvetli hitabetidir. Hız. Âişe güçlü hafızası ve öğrenme arzusu sebebiyle İslâm’ın her karesinin fotoğrafını çekmeyi başarmış, özellikle Hız. Peygamber’in vefatından sonra üstün hitabet yeteneğiyle birlikte İslâm’ı en doğru bir şekilde insanlara aktarmaya gayret etmiştir. O sadece bir emanetçi gibi gördüklerini ve duyduklarını aynıyla kabul etmemiş, en doğru şekilde bilgileri anlamaya çalışmış, eleştirel bir bakış açısıyla olayları analiz etmiştir. Hız. Peygamber döneminde elde ettiğı birikimi de iletmekle kalmamış yapılan birçok hataya anında tepki vererek yanlış anlaşılmanın ve yanlış aktarımların önüne geçmeyi başarmıştır. Bu sebeple Hız. Âişe kendisi için kullanılan ilk hadis münekkidi payesini hak etmiştir. Hız. Âişe sadece İslâmî ilimlerde değil döneminde bulunan birçok ilim dalında bir otorite olmayı başarmıştır. Her ne kadar bu durum Hız. Âişe’yi çok üzmüş olsa da onun ilmî alanda elde ettiğı bu başarı da çocuk sahibi olmamasının da büyük bir katkısı vardır. O, Hız. Peygamber’in diğer eşlerinin aksine bütün enerjisini Hız. Peygamber’den ilim öğrenme yolunda harcamıştır. Hız. Âişe rivayet ettiğı binlerce hadisle İslâm âlemine erişilmez bir katkı sunmuştur. Şayet Hız. Âişe olmasaydı özellikle Hız. Peygamber’in özel hayatına dair birçok nokta kapalı kalacaktı.

Hız. Âişe’nin halifeler dönemindeki hizmetlerine gelince o Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinde siyasi olaylara müdahale etmemiştir. Bazı yazarların ve grupların iddia ettiğı gibi babasının halife olmasında herhangi bir dahli olmamıştır. Hatta bu iddiaların aksine babasının Hız. Peygamber’in makamına geçip namaz kıldırmasını dahi arzu etmemiştir. Çünkü Hız. Peygamber’den sonra onun makamına geçecek kişinin uğursuz sayılacağını düşünmüştür.

Hız. Âişe’nin, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer dönemlerindeki hizmetleri toplumun irşadıyla sınırlı kalmıştır.

Bazı yazarlar aksini iddia etse de Hz. Osman döneminde de Hz. Âişe'nin yönetim üzerinde bir etkisi olmamıştır. Hz. Osman'ın yönetiminden memnun olmayan bazı gruplar o dönemde toplumun önde gelen şahsiyetlerinin yanına gelerek bazı konularda onlardan yardım istemişlerdir. Hz. Âişe de sahip olduğu konum itibariyle kendisinden yardım istenilen kişilerden birisidir. Hz. Âişe kendisine gelenleri dikkatle dinlemiş ve haklı olduklarını düşündüğü bazı konularda Hz. Osman'dan küçük ricalarda bulunmuştur.

Fakat bazı kaynaklarda Hz. Âişe'nin yaptıkları çok abartılı bir şekilde sunularak Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın en büyük muhalifleri arasında olduğu iddia edilmiştir. Hz. Osman'a ilk defa Na'sel lakabını takanın o olduğu, yanına gelenlerin tamamına Hz. Peygamber'in eski elbiselerini göstererek: "Rasûlullah'ın elbiseleri eskimeden Osman onun sünnetini eskitti." dediği şeklinde rivayetler aktarılmıştır. Aynı kaynaklar Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a olan muhalefedinin sebebini de kendi kabilesinden ve akrabası olan Talha'yı halife yapmak için bunları yaptıklarını kaydetmişlerdir. Bize göre bunların hiçbirisi doğru değildir. Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a muhalefeti o dönemde yaşamış olan herhangi bir sahâbîninkinden daha fazla değildir.

Hz. Âişe'nin Cemel Savaşı'yla sonuçlanan çıkışı da Hz. Osman'ın öldürülmesi olayının bir devamıdır. Hz. Âişe bazılarının iddia ettiği gibi sadece Hz. Ali ile geçmişte yaşadıkları bazı olumsuzluklar sebebiyle böyle bir muhalefet hareketine katılmamıştı. Tabi bu Hz. Âişe'nin özellikle İfk Olayı'ndaki tavrı sebebiyle Hz. Ali'ye kızgın ve kırgın olmadığı manasına gelmemektedir. Hz. Ali'nin İfk Olayı'ndaki tavrı Hz. Âişe'nin ruhunda ona karşı büyük bir kırgınlığa sebep olmuştur. Hz. Âişe'nin bu çıkışında da bu olayın etkisi mevcuttur. Fakat Hz. Âişe ne kişisel husumeti sebebiyle ne de hilafet hırsı sebebiyle bu harekete katılmıştı. Onun kalkıştığı bu muhalefetin temel sebebi Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmaması ve bir grup zorba tarafından hilafetin hiç kimsenin fikri alınmadan Hz. Ali'ye verilmesiydi. Birbiriyle çok çelişen birçok rivayet olmasına rağmen Hz. Ali'nin halifelige geliş şekli böyledir. Hz. Osman'ı öldüren grup toplumun tamamını baskı altına alarak Hz. Ali'yi halife seçmişlerdi. Normal şartlarda Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr de hilafetin en güçlü adayının Hz. Ali olduğunu takdir ediyorlardı. Fakat Hz. Ali'nin himayesinde büyüyen Hz. Âişe'nin kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz.

Osman'a karşı başlatılan isyanın liderlerinden biri olması ve Hz. Osman'ı öldüren küçük grubun içerisinde de yer alması Hz. Ali'nin hilafetine karşı halkın bakış açısını olumsuz etkilemiştir. Emevîler'in de aleyhte propagandası sayesinde Hz. Ali Hz. Osman'ın katiliymiş gibi bir hava meydana gelmiştir.

Bazı yazarlar Hz. Ali'nin hilafetinin hiçbir zaman tartışma konusu olmadığını, tek problemin Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmaması olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu açıklamalar maalesef duygusallığın ötesine geçememektedir. Şayet durum bundan ibaret olsaydı, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr'in başkaldırılarının hiçbir haklı tarafı olamazdı. Meşru bir halife görevdeyken her isteyen birilerini cezalandırmak için asker toplayamazdı.

Hız. Âişe, Talha ve Zübeyr bu yolculuğa çıkarken amaçları böyle kanlı bir savaşa sebep olmak değildi. Onların niyeti muhtemelen asilerin karşı koyamayacağı kadar büyük bir ordu kurarak Medine'ye gelmek ve asileri cezalandırarak hilafeti şûraya teslim etmektir. Fakat olaylar düşündükleri gibi gerçekleşmemiş, ilk olarak Basra'da bir savaşa girmek zorunda kalmışlardı. Bu savaş esnasında Hz. Osman'ın katline ortak olanlardan bazılarını öldürmüşlerdi. Fakat öldürdükleri insanların hepsinin Hz. Osman'ın katili olması da mümkün gözükmemektedir.

Hız. Âişe'nin bu olaydaki rolü ise beklentisinin tamamıyla aksi yönde gerçekleşmiş. Hız. Âişe insanların arasında sulh yapmak için çıktığı bu yolculukta kendisinin de asla tahmin edemeyeceği bir şekilde savaşın uzamasına ve daha fazla insanın ölmesine sebep olmuştu. Talha'nın hemen savaşın başında yaralanması ve Zübeyr'in savaş alanını terk etmesinden sonra Talha ve Zübeyr'in taraftarlarının kaçmamalarının tek nedeni Hız. Âişe'nin varlığıydı. Herkes Hız. Âişe'yi koruyabilmek adına sebat ediyordu. Bu sebeple Hız. Âişe'nin devesinin etrafında yoğunlaşan savaşta her iki taraftan da birçok insan ölmüştü.

Talha ve Zübeyr'in hilafete hırsları var mıydı? Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki Talha ve Zübeyr'in hilafet hırsı varsa bile Hız. Ali'ninkinden fazla değildi. Kaynakların genelinden çıkarttığımız sonuca göre Talha hilafet hususunda daha istekli gözükmemektedir. Zübeyr'e gelince, onun halifelige karşı meyli olduğuna dair bir rivayet kaynaklarda göremedik. Fakat oğlu Abdullah'ın babası adına böyle bir isteği olduğunu düşünmekteyiz. Hız. Âişe'yi de bu yola sevk eden Abdullah b. Zübeyr olmuştur.

Bu olaydan sonra Hz. Âişe ömrünün geri kalanında siyasî olayları takip etmeyi bırakmamıştı. Fakat yaşanan olaylara fiilî olarak müdahale etmekten de kaçınmıştı. Ömrünün son anına kadar da Cemel Savaşı'yla sonuçlanan bu çıkışından pişmanlık duymuştu. Ancak Hz. Âişe'nin pişmanlığının sebebi kendilerini haksız, Hz. Ali'yi haklı gördüğü için değildi. Hz. Âişe sadece böyle kanlı bir savaşın tarafı olduğu için pişmanlık duyuyordu.

Hz. Âişe en çok hadis rivayet eden raviler arasındadır. Hz. Âişe hakkında yaptığımız bu çalışma esnasında Hz. Âişe'nin hadisçiliği konusunda bazı çalışmaların yapıldığını ancak bu konunun yeterli bir şekilde ele alınmadığını müşahade ettik. Hz. Âişe'nin hadisçiliği konusunda lisansüstü çalışmaların yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Böyle çalışmalar yapıldığı taktirde Hz. Âişe'nin hadis ilmine sunduğu katkılar daha detaylı ve toplu bir şekilde görülebilecektir.

Benzer şekilde dilimizde Hz. Âişe'nin fıkıhçılığı konusunda da kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konu hakkında da lisansüstü çalışmalar yapıldığında önemli bir eksikliğin doldurulacağını düşünmekteyiz.

Tezimizin Cemel Savaşı'nı incelediğimiz bölümünde bu dönem olaylarının anlatıldığı eserlerin Şiî rivayetleri tarafından istila edildiğini müşahade etmiş bulunmaktayız. Bu dönem olayları hakkında çok fazla uydurma rivayet bulunması ve birçok eserde olayların çok kopuk ve müphem şekilde aktarılmış olması sebebiyle bu olayın ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Cemel Savaşı hakkında dilimizde makale ve tez çalışmalarının bulunmaması da araştırmacıların işini bir hayli zorlaştırmaktadır. Böylesine önemli bir konunun hiç kimse tarafından özel olarak çalışılmamış olmasının da çok büyük bir eksiklik olduğunu düşünmekteyiz. Bu konu çok karışık ve uzmanlık gerektiren bir konu olduğu için bir doktora tezi ciddiyetiyle özel olarak ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Nabia (ö. 1428/1981), *Aishah the Beloved of Mohammed*, Al Saqi Books, 1. Baskı, Londra, 1985 (Tezimizin içinde bulunan atıflarda bu nüshadan faydalanılmıştır).
- , *H. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, Yurt Kitap-Yayın, 1. Baskı, Ankara, 1999.
- Abdülkâhir el-Bagdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bagdâdî (ö. 429-1038), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 2014.
- Abdürrezzâk, es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri (ö. 211/826), *el-Musannef*, tah. Habîbürrahmân el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Karaçi, 1983.
- Acar, H. İbrahim, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dinî Araştırmalar*, yy., 2003, VI/XVI.
- Afgânî, Sa'îd (ö. 1417/1998), *Âişetü ve's-Siyâsiyyetü*, Dârü'l-Beşâir, 1. Baskı, Dimaşk, 2010.
- Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı vd., İnkılâb Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- Ağırman, Mustafa, *H. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- Ahmad, Fazl, *Aisha the Truthful*, Taj Company, New Delhi, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/855), *el-Muhassalu li-Müsnedi'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, der. Abdullah b. İbrahim b. Osman el-Kara'âvî, Dârü'l-Âsime, 2. Baskı, Riyâd, 2006.
- Aişe Abdurrahman bint Şâtî', *Rasûlullahın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya, 1992.
- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- Akdoğan, Mehmet Nur, *Mekke'nin Fethi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2008.
- Akıncı, Ahmet Cemil, *H. Aişe*, Bahar Yayınları, İstanbul, 2005.

- Aksu, Ali, “İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme”, *CÜİFD*, Sivas, 2004, VIII/I.
- Aktan, Hamza, “Kazf”, *DİA*, Ankara, 2002, XXV.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1997.
- , “Mistah b. Üsâse”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), *İmam Azâm Fıkh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1992.
- Apak, Adem, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. Âs*, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001.
- , *H. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- , “Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, İstanbul, 2005, XXX.
- Apaydın, Mehmet, *Resûlullah'ın Günlüğü: Medine Dönemi Yeni Kronolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- Arı, M. Salih, *İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, Düşün Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- Arsel, İlhan (ö. 1431/2010), *Şeriat ve Kadın*, Kurtiş Matbaası, 9. Baskı, İstanbul, 1991.
- Arslan, İhsan, *Beşerî ve Siyasî Yönleriyle Hz. Peygamber'in Hoşgörüsü*, STS Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014.
- Asımgil, Sevim, *İnsanlık Tarihinin En Seçkin Hanımefendisi: Resul'ün Hümeyrâ'sı Hz. Aişe*, İpek Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1997.
- Askari, Seyyid Murtazâ, *Abdullah b. Sebe ve Esâtîru Uhrâ*, 6. Baskı, Beyrût, 1991.
- , *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, çev. Alaaddin Pazargadi, Tahran, 2000.
- Aşık, Nevzat, *Hazreti Âişenin Hadisciliği*, Öğrenci Basımevi, İzmir, ts.
- , *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, İzmir, 1981.
- Aşıkkutlu, Emin, *Hadiste Rical Tenkidi: Cerh ve Ta'dil İlmi*, İFAV, İstanbul, 1997.
- , “Berîre”, *DİA*, İstanbul, 1992, V.
- Atar, Fahrettin, “Mükatebe”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm'in Öz Tefsîri*, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 1995.

- Avcı, Seyit, “Peygamber Eşlerinin Faziletleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/II.
- Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001.
- , “Ziyâd b. Ebîh”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV.
- Aydın, Abdullah, *Hadis Tesbit Yöntemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2009.
- Aynacı, Mediha, *Hiz. Âişe’nin İctihadında Takip Ettiği Usûl*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Azimli, Mehmet, *Hiz. Safvan b. Muattal*, Step Matbaacılık, Diyarbakır, 2008.
- , *Dört Halifeyi Farklı Okumak I: Hiz. Ebû Bekir*, Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.
- , “Hiz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkması”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2003, XVI/1.
- , “Hiz. Peygamber’in Evlendiği Kadınlar”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslami Araştırmaları*, yy., 2010, III/1.
- Bakır, Abdulhalik, *Ali b. Ebî Talib: Hayatı, Kişiliği ve Faâliyetleri*, Çağ Ofset Matbaacılık, Elazığ, 1998.
- Balcı, Ramazan, *En Sevgilinin Sevgilisi Hiz. Âişe: Hayatı ve Şahsiyeti*, Nesil Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- Bardakoğlu, Ali, “Ferâiz”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII.
- Batelyevsî, İbn Sîde (ö. 521/1127), *el-İnsaf fî Tenbihi ale’l-Me’ânî ve’l-Esbâbi elletî Evcebet el-İhtilâfe beyne’l-Müslimîne fî Ârâihim*, tah. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Şam, 1987.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*, İFAV, 8. Baskı, İstanbul, 2010.
- Belâzürî, Ebü’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892), *Ensâbü’l-Eşrâf*, tah. Muhammed Hamîdullah-Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî, Dârü’l-Fıkr, 1. Baskı, Beyrût, 1996.
- , *Fütûhu’l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.
- Berki, Ali Hikmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemü’l-Enbiyâ Hiz. Muhammed ve Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 23. Baskı, Ankara, 2005.

- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ehvâli Sâhibü's-Şerî'a*, tah. Abdülmü'tî Kal'acî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1988.
- Beyzâvî, Nasîrüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tah. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlı, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrût, ts.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsibi'l-Ây ve's-Süver*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1978.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971), *Ashâb-ı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezih İtikadları*, Hisar Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Bodley, Ronald Victor Courtenay (ö. 1428/1970), *Allah'ın Resûlü Hazreti Muhammed*, çev. Hacı Mahmut Hatun, Arya Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2006.
- Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri: H. II.-V. Asır*, İFAV, İstanbul, 1998.
- Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Nebî", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX.
- Brizendine, Louann, *Kadın Beyni*, çev. Zeynep Heyzen Ateş, 11. Baskı, İstanbul, 2012.
- Brockelmann, Carl (ö. 1375/1956), *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî (ö. 256/870), *Edebü'l-Müfred*, tah. Ebû Abdurrahman Muhammed Nasîruddîn el-Elbânî, Dârü's-Sıddîk, 2. Baskı, Beyrût, 2000.
- , *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr*, tah. Mustafa Abdülkadir Muhammed Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2008.
- , *Sahîh*, tah. ve tahr. Ahmed Zehve-Ahmed İnâye, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 2011.
- Bursalı, Mustafa Necati (ö. 1430/2009), *İffet ve İsmet Timsali Hz. Âişe Radiyallahu Anha*, Çelik Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Bûtî, Muhammed Sa'îd Ramazan (ö. 1434/2013), *Fıkhu's-Sîre*, çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1992.

- Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2001.
- , *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul, 2001.
- Caetani, Leone (ö. 1354/1935), *İslâm Târîhî*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanîn Matbaası, İstanbul, 1925.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb (ö. 255/869), *el-Osmâniyye*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Cîl, 1. Baskı, Beyrût, 1991.
- Cemmâîlî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdülvâhid b. Ali el-Makdisî, *Hadîsü'l-İfk*, tah. Ebû İsmâîl Hişâm b. İsmâîl Sekkâ, Alemü'l-Kütüb, Riyad, 1985.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 1997.
- , *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2010.
- Ceylan, Meryem Canan, *Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- Cihan, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Etüt Yayınları, 2. Baskı, Samsun, 1997.
- Coşkun, Selçuk, “Hadislerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri: Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum, 2004, VIII/XX.
- Carlyle, Thomas (ö. 1298/1881), *Kahramanlar*, çev. Behzat Tanç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa, “Zem”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV.
- Çanga, Mahmut, *Kur'ân-ı Kerim Lügati*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çelebi, İlyas, “Rukye”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- Çelik, Ersin, *Şeyhu'l-İslâm Sa'dî Çelebi ve “el-Fevâidü'l-Behiyye: Hâşiye ‘alâ Tefsîri'l-Beyzâvî” Adlı Eserinin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2015.
- Dalkıran, Sayın, *Ahmet Feyzi Çorûmî'nin el-Feyzü'r-Rabbânî'si Işığında; Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şi'î Akâidesine Tenkidleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl (ö. 255/869), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Davenport, John (ö. 1293/1877), *Hazreti Muhammed'den Özür Diliyorum*, çev. Muharrem Tan, Moralite Yayınları, İstanbul, 2007.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Işık Yayınları, İzmir, 2013.
- Demircan, Adnan, *Hiz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Esra Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996.
- , *Hâricîler'in Siyâsî Faaliyetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- , *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- , *Nebevî Direniş Hicret*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- , *Ali-Muâviye Kavgası*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002.
- , *Hiz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2008.
- , *Hiz. Peygamber'in Ailesi ve Aile Hayatı*, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014.
- , *Fitne: Kardeşlerin Savaşı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- , *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Demirel, Harun Reşit, "Hiz. Âişe ve Siyaset: Hadis-Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında", *YYÜİFD*, Van, 2000, III.
- Dermenghem, Emile (ö. 1390/1971), *Hiz. Muhammed ve Risaleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Dimeşkî, Ârif b. Ahmed b. Sa'îd el-Müneyyirü'l-Hüseynî (ö. 1342/1923), *el-Husûnü'l-Menî'a fî Berâati Aişetü's-Siddîka bi İttifâki Ehlü Sünnet ve's-Şîa*, tah. Seyyid Yûsuf Ahmed, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 2004.
- Dîneverî, Ahmed b. Dâvûd b. Venend (ö. 282/895), *Ahbâru't-Tıvâl*, tah. Abdülmünîm Âmir, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat, ts.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasen (ö. 990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, Müessesetü Şa'bân, Beyrût, ts.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne (ö. 1300/1883), *Târîhu İslâmiyet*, çev. Abdullah Cevdet, Matbâ'a-i İctihâd, Kahire, 1908.
- Döndüren, Hamdi, "Îlâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünen*, Haz. İzzet Ubeyd ed-De'âs-Âdil es-Seyyâd, Dâru İbni Hazm, 1. Baskı, Beyrût, 1997.
- Ebû Nu'aym el-İsfehânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk el-İsfehânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Esfiyâ'*, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 1996.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî el-Mevsılî (ö. 307/919), *Müsned*, tah. Hüseyin Selîm Esed, Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Baskı, Şam, 1986.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, çev. Muhammed Atâ'ullah Efendi, sad. İsmail Karakaya, Akçağ Yayınları, Ankara, 1982.
- Ebû Zehra, Muhammed (ö. 1394/1974), *Son Peygamber Hz. Muhammed*, Birleşik Yayıncılık, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 1993.
- Efendioğlu, Mehmet, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler: Tartışmalar-Gerçekler*, İFAV, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- Ekinci, Muhammed Salih, *Tarihte Metod ve Tarihi Tetkikler Işığında Sahabe Dönemi*, çev. Mehmet Ecir Eşiyok, Konya, ts.
- Elmalî, Hüseyin, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI.
- Eraslan, Sibel, *Aişe: Meleklerin Selam Verdiği Kadın*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- Erkal, Mehmet, "Arşın", *DİA*, İstanbul, 1991, III.
- Erkocaaslan, Recep, *Hiz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2008.
- , "Benî Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülâhazalar" *İSTEM*, Konya, 2012, X/XIX.
- , "Benî Mustalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2015, LI.
- Ersöz, İsmet, "Kur'ân'da İfk Olayı", *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1988, XXIV/I.
- Erul, Bünyamin, "Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti: Rivayetlerdeki Tekzib İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir İnceleme", *AÜİFD*, Ankara, 1999, XXXIX.

- , “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, *İslâmiyât*, Ankara, 2000, III/II.
- , “Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 2006, XIX/IV.
- Esed, Muhammed, *Mekke’ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İnsan Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2012.
- Eş‘arî, Ebü’l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim (ö. 324/936), *el-İbâne an Usuli’d-Diyâne*, çev. Mehmet Kubat, İşrak Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- , *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü’l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2005.
- Evezî, Ebû Amr Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid (ö. 157/774), *Sünen-i Evzâî*, çev. Ali Pekcan-Davut Küskü-Mehmet Ali Mişe, Armağan Kitaplar, 1. Baskı, Konya, 2012.
- Fayda, Mustafa, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İFAV, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- , “Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh”, *DİA*, İstanbul, 1988, I.
- , “Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, İstanbul, 1988, I.
- , “Âişe”, *DİA*, İstanbul, 1989, II.
- , “Ebû Bekir”, *DİA*, İstanbul, 1994, X.
- , “İbn Hişâm”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX.
- , “İbn İshak”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX.
- , “İbn Sa’d”, *DİA*, İstanbul, 1999, XX.
- , “İfk Hadisesi”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI.
- , “Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV.
- , “Seyf b. Ömer”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII.
- Ferrand, Gabriel, “Seyâbice”, *İA*, Eskişehir, 1997, X.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu Sadri’l-İslâm ve’d-Devleti’l-Emevîyye*, Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 7. Baskı, Beyrût, 1986.
- Ferşadoğlu, Saliha, *Hz. Aişe’nin İzinde*, Yeni Asya Neşriyat, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- Fevzî, Cihan Rıf‘at, *es-Seyyidetü Âişe ve Tevsikuhâ li’s-Sünneti*, Mektebetü’l-Hancî, 1. Baskı, Kahire, 2000.

- Fıġlalı, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2012.
- , “Abdullah İbn Sebe’ Meselesi”, *Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri*, Şa-to, 11. Baskı, İstanbul, ts.
- , “Cemel Vak‘ası”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII.
- , “Hasan”, *DİA*, İstanbul, 1997, XVI.
- Gavsi, Mehmed, *Ümmül Müminin: Peygamberin En Sevgili Zevcesi Ayşe Radiyallahüanha*, Ergin Kitabevi, İstanbul, 1956.
- Geissinger, Aisha, “The Exegetical Traditions of ‘Aisha: Notes on their Impact and Significance”, *Journal of Quranic Studies*, Edinburgh, 2004, VI/I.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mü’minlerin Emiri Hazret-i Ali*, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.
- Görmez, Hatice, *Hiz. Âişe’nin Tefsir Rivayetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- , “Hâne-i Saâdetin Bilge Hanımefendisi Hiz. Âişe”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV/I.
- Gümüş, Aliye, *İfk Hadisinin Tahlili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları*, haz. Yüksel Kanar, Endülüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.
- Gündüz, Menar, *Müsned-i Âişe*, Konevi Yayınları, 1. Baskı, Konya, 2008.
- Habeş, Refîde, *Aişe bint Ebû Bekir es-Siddik: Seyyidetü’l-Dâ‘iyâti fi’l-İslâm*, Dârü’l-Hayr, Beyrût, 1990.
- Hâirî, Muhammed Hüseyin el-A‘lemî, *Terâcimu A‘lâmi’n-Nisâ*, Müessesetü’l-A‘lemi li’l-Matbû‘ât, Beyrût, 1987.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405-1014), *Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, tah. Mustafa Abdülkâdir Atâ’, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2002.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/855), *Târîh*, tah. Mustafa Necîb Fevvâz-Hikmet Keşlî Fevvâz, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1995.

- Halîfe, Hâmid Muhammed, *el-İnsâf fîmâ Vaka'a fî'l-Asri'r-Raşidî mine'l-Hilâf*, Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, Dımaşk, 2010.
- Halîfe, Nasrullah, *Hadîsü'l-İfk ev Kıssatü'l-Seyyidetü Aişe*, yy. ts.
- Hamîdullah, Muhammed (ö. 1423/2002), *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayımcılık, 5. Baskı, İstanbul, 2001.
- , "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV.
- Hamîs, Osman b. Muhammed, *Sahâbenin Yüzyüze Kaldığı Olaylar ve Fitnenin Tarihi*, çev. Nuri Görgülü, Ümmülkura, 1. Baskı, İstanbul, 2007.
- Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Otto, 2. Baskı, Ankara, 2012.
- Hasan, Hasan İbrahim, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, Kayihan Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1991.
- Hatîb, Muhammed Acâc, *Sünnetin Tesbiti*, Mehmet Aydemir, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005.
- Hatiboğlu, M. Said, *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ts.
- , "Hazreti Aişe'nin Hadis Tenkidciliği", *AÜİFD*, Ankara, 1973, XIX.
- Haylamaz, Reşit, *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hazreti Âişe Radiyallahu Anhâ*, Işık Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- Heykel, Muhammed Hüseyin (ö. 1375/1956), *H. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, Yöneliş, İstanbul, 2000.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebû Bekir b. Süleymân (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-Zevâ'id ve Menba'i'l-Fevâid*, tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1994.
- Hıfınî, Abdülmün'im, *Mevsuatü Ümmi'l-Mü'minin Âişe bint Ebû Bekir*, Mektebetü Medbûlî, 1. Baskı, Kahire, 2003.
- Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- , "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi" *AÜİFD*, Ankara, 1985, XXVII.
- Horovitz, Josef (ö. 1349/1931), *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002.

- Hudarî, Muhammed b. Affî el-Bâcûrî (ö. 1345/1927), *Nûru'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arâbi, Beyrût, ts.
- Hümeýra, *Medine Mücevheri Hz. Aişe*, Yunus Yayinevi, 1. Baskı, Kahramanmaraş, 2009.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzi ve's-Siyer*, tah. Şevkî Dayf, Kahire, 2002.
- , *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Eshâb*, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-Cîl, Beyrût, 1992.
- İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-İkdü'l-Ferîd*, tah. Abdülmecîd et-Terhînî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1983.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *el-Avâsım mine'l-Kavâsım fî Tahkiki Mevâkıfî Sahâbe: ba'de Vefâti'n-Nebiyyi*, tah. Mahmûd Mehdî el-İstânbûlî-Muhibbüddîn el-Hatîb, Mektebetü's-Sünne, 6. Baskı, Kahire, 1991.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176), *Tebyînü Kezihi'l-Müfterî*, tah. Hüsameddin el-Kudsî, Matbu'atü Tevfik, Şâm, 1928.
- , *Târîhu Medineti Dimaşk*, tah. Muhibbüddîn Ebî Sa'îd Ömer b. Garâme el-Amravî, Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrût, 1997.
- İbn Balabân, Ebü'l-Hasen Emîr Alâüddîn Ali b. Balabân b. Abdullah el-Mısırî (ö. 739/1339), *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Balabân*, tah. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, Beyrût, 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bagdâdî (ö. 597/1201), *Sifatü's-Safve*, tahr. Mahmûd Fâhûrî, tah. Muhammed Revvâs Kal'acî, Dârü'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrût, 1985.
- , *Ahbâru'n-Nisâ*, tah. İhâb Kerîm, Daru'n-Nedîm, 1. Baskı, Beyrût, 1991.
- İbn Ebî Hadîd, Abdülhamîd b. Hibetullah b. Muhammed b. Hüseyin (ö. 656/1258), *Şerhu Nehcü'l-Belâgâ*, tah. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, yy., ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *Musannef*, tah. Muhammed Avvâme, Dârü'l-Kıble, 1. Baskı, Beyrût, 2006.

- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târîh*, tah. Ebü'l-Fidâ' Abdullah el-Kâzî-Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrût, 2010.
- , *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, tah. Ali Muhammed Mü'avviz-Âdil Ahmed Abdilmevcûd, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860), *el-Muhabber*, tah. İlse Lichtenstadter, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrût, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tah. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz-Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire, 1999.
- , *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, tah. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Dârü'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrût, 2001.
- , *Tehzîbü't-Tehzîb*, Darü'l-Fikr, Beyrût, 1984.
- İbn Haldûn, Ebü Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen (ö. 808/1406), *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak, Ankara, 2004.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1983.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, tah. Sa'd Kerîm el-Fakî, İskenderiyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhafîz Şiblî, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- İbn İshâk, Ebü Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *Sîretü İbn İshâk el-Müsemma bi-Kitâbi'l-Mübtade' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*, tah. Muhammed Hamîdullah, Fas, 1976.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ebü Bekir b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350), *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi*

- Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, İklim Yayınları, İstanbul, 1988.
- , *el-Menâru'l-Münîf fi's-Sahîh ve'z-Zâif*, tah. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 11. Baskı, Beyrût, 2004.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Cîze, 1997.
- , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/886), *Me'ârif*, tah. Muhammed Ali Beydûn, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2003.
- , *el-İmâme ve's-Siyâse*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût, 2009.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 275/888), *Sünen*, haz. Muhammed Berber, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2013.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, tah. Abdullah Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasebullah-Hâşim Muhammed eş-Şâzilî, Dârü'l-Me'ârif, Kahire, ts.
- İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfehânî (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, tah. Âmir Hasan Sabrî, Matbû'âtü Cami'atü'l-İmârâtî'l-Arabiyyeti'l-Müttahide, 1. Baskı, el-Ayn, 2005.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kub İshâk b. İbrahim b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853), *Müsned*, tah. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî, Mektebetü'l-Eymân, 1. Baskı, Medine, 1990.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bagdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Lübnan, 2012.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334), *Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, tah. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-İd el-Hadrâvî, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 1996.

- İdlibî, Selahaddin b. Ahmed, *Menhecu Nakdi'l-Metn inde Ulemâi'l-Hadisi'n-Nebevi*, Dârü'l-Âfâki'l-Cedide, Beyrût, 1983.
- İla, Sevede, *Hiz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasi Hayattaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2007.
- İmam Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2008.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî (ö. 356/967), *Egânî*, tah. Semîr Câbir, Daru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrût, ts.
- İslamoğlu, Mustafa, *Üç Muhammed: İki Tasavvur Bir Gerçek*, Denge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2001.
- Juynboll, Gautier Herald A., *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, der. ve çev. Mustafa Ertürk, Ankara Okulu Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2001.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025), *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, tah. Abdülkerim Osman, Dârü'l-Arabiyye, Beyrût, 1966.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, çev. ve şerh. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.
- Kahraman, Abdullah, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hiz. Âişe", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/II.
- Kallek, Cengiz, "Müd", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI.
- , "Sâ", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- , "Ukıyye", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII.
- , "Vesk", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII.
- Kaluç, Hasan, *Hiz. Aişe*, İslamoğlu Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler: Menşe'i, Tanıma Yolları*, Tenkidi, İFAV, İstanbul, 1997.
- , "Hanımlarının Dilinden Hiz. Peygamber", *Hiz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1988.
- , "Hadis", *DİA*, İstanbul, 1997, XV.
- , "Hafsa", *DİA*, İstanbul, 1997, XV.

- , “Meymûne”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX.
- , “Safvân b. Muattal” *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- , “Ümmü Seleme”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII.
- Kapar, M. Ali, *Halifeliğin Emevilere Geçışı ve Verasete Dönüşmesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.
- , *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kara, Hilal Çelikkol, *Hz. Aişe*, Nesil Çocuk, İstanbul, 2011.
- Kara, Seyfullah, “İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavrılar”, *AÜİFD*, Erzurum, 2001, XV.
- Karadağ, Cağfer, Bizans Sarayında Müslüman-Hristiyan Münazarası: Büveyhî Elçisi Bâkılânî ile İmparator II. Basilelos Arasında Geçen Tartışma, *İAD*, İstanbul 2009, XXII.
- Karaman, Hayrettin, “Fıkıh”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIII.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 13. Baskı, Ankara, 2005.
- , *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2006.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, tah. Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1996 (Zürkânî Şerhinin İçinde).
- Katip, Ahmet, *Demokratik Hilafete Doğru*, çev. Muhammed Coşkun, Mana Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, *Talihsiz Halife Emirü'l-Müminin Hz. Ali*, Ensar Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2011.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İFAV, 5. Baskı, İstanbul, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rızâ (ö. 1408/1987), *A'lâmü'n-Nisâ fî Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*, Müessesetü'r-Risâle, 5. Baskı, Beyrût, 1984.
- Kelpetin, Mahmut, *Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi Tarihi-Seyf b. Ömer ve Tarihçiliği*, Siyer Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2012.

- , “Cemel Vak‘ası’na Farklı Bir Yaklaşım: Linda D. Lau Örneği”, *Tarih Dergisi*, İstanbul, 2012, 54/2.
- Kesmez, Ümit, *İlim ve İffet Timsali Hazreti Aişe*, Muştı Yayınları, İzmir, 2013.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay, *Hiz. Peygamberin Yönetimi*, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Kılıç, Ünal, “Yezîd I”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII.
- Kısakürek, Necip Fazıl (ö. 1403/1983), *Çöle İnen Nur*, Büyük Doğu Yayınları, 35. Baskı, İstanbul, 2006.
- Koçyiğit, Talat (ö. 1432/2011), *Hadîs Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2011.
- , “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DİA*, İstanbul, 1988, I.
- , “Abdullah b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul, 1988, I.
- , “Zühri”, *İA*, Eskişehir, 1997, XIII.
- Korkmaz, Sıddık, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, Araştırma Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005.
- Köksal, M. Asım (ö. 1419/1998), *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Kuraybî, İbrahim b. İbrahim, *Merviyâtü Gazveti Beni'l-Mustalik*, el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Su'ûdiyyetü / el-Câmi'atü'l-İslâmiyyetü, Medine, ts.
- Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.
- Kutluay, İbrahim, *İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012.
- Küçük, Hülya, “Hz. Âişe”, *Mehir*, Konya, 1998, II.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Senetü'l-Hüzn”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI.
- Küçükköy, İrfan, *Peygamber Şehri Medine-i Münevvere*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.
- Lammens, H., “Hafsa”, *İA*, Eskişehir, 1997, V/I.
- Lau, Linda D., “Sayf b. ‘Umar and the Battle of the Camel”, *Encyclopadiedic Survey of Islamic Culture: Medieval Muslim Historiography*, New Delhi, 2003.
- Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2009.

- Mahmat, Emine Cankat, *H. Âişe'nin Siyasi Olaylardaki Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2004.
- Mahmudov, Elşad, *Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Makdîsî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/966), *Kitâbü'l-Bed' ve't-Târîh*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, yy., ts.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-Esmâ'*, tah. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysi, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1999.
- Malik, Fida Hussain, *Wives of the Prophet*, Taj Company, New Delhi, 1986.
- Maqsood, Ruqaiyyah Waris, *A'ishah Siddiqah; A Study of Her Age at the Time of Her Marriage*, Birmingham, 1996.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü's-Sultaniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*, tah. Ahmed Mübârek Bagdâdî, Mektebetü Dârü İbn Kuteybe, 1. Baskı, Kuveyt, 1989.
- Medkûr, Muhammed Selâm, "Hz. Âişe'nin Fıkhi ve İctihad Usûlü", *Diyanet Dergisi*, çev. Mücteba Uğur, Ankara, 1977, XVI/II.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Mürûcû'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007.
- Mevdûdî, Ebû'l-A'îlâ (ö. 1399/1979), *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Minkarî, Ebû'l-Fazl el-Minkarî et-Temîmî Nasr b. Müzâhim (ö. 212/827), *Vak'atü Stiffîn*, tah. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Cîl, Beyrût, 1990.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, tah. Beşşâr Avvâd Ma'ruf, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrût, 1992.
- Moin, Mumtaz, *Umm al-Mu'minin 'A'ishah Siddiqah: Life and Work*, Taj Company, Delhi, 1982.
- Muir, Sir William (ö. 1323/1905), *The Life of Mohammed*, John Grant, 5. Baskı, Edinburgh, 1923.

- Mutlu, İsmail, *Mü'minlerin Annesi Hazreti Aişe*, Mutlu Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, 1996.
- Mübârek, Mahâ, “Âişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk”, *Mevsû'atü'l-Arabiyyetü*, Şam, 2005, XII.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîh*, Dâru İbni Hazm, Beyrût, 2010.
- Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdîmelik b. Kâdîhân (ö. 975/1567), *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, tah. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekkâ, Müessesetü'r-Risâle, 5. Baskı, Beyrût, 1985.
- Naggar, Anas Moustafa, “The Hostility With Banu al-Mustaliq” *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire, 1985, LVII/XI.
- Neccâr, Abdülvehhâb, *el-Hulefâü'r-Raşidûn*, Dârü't-Türâs, Kahire, ts.
- Necefzade, Yakub Kenan, *Ayşe Anamız: Doğumundan Ölümüne Kadar Ayşe Anamızın Hayatı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967.
- Nedvî, Süleyman (ö. 1372/1953), *İslâm Târîhi Asrı Sa'âdet: Hazreti Âişe*, çev. ve ekler. Ömer Rıza Doğrul, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1928 (Tezimizin içinde bulunan atıflarda bu nüshadan faydalanılmıştır).
- , *Hazreti Aişe*, çev. Ahmet Karataş, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünen-i Nesâî: bi Şerhi'l-Hâfız Celâleddîn es-Süyûtî ve Haşiyeti'l-İmâmi's-Sindî*, tah. Mektebü Tahkîki't-Türâsi'l-İslâmî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrût, ts.
- , *Sünenü'l-Kübrâ*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd., Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Matba'atü'l-Mısıriyye, 1. Baskı, Kahire, 1929.
- Nu'mânî, Mevlânâ Şiblî (ö. 1333/1914), *İslâm Tarihi-Asrı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Asarı İlmiye Kütüphanesi, İstanbul, 1928.
- Nüveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1975.
- Önkal, Ahmet, “Dühât-ı Arab”, *DİA*, İstanbul, 1994, X.
- , “Mustalik”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI.

- Öz, Mustafa, “Hurkûs b. Züheyr”, *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII.
- Özdemir, Abdurrahman, “Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı”, *İSTEM*, Konya, 2004, IV.
- Özdemir, Serdar, *Hiz. Peygamberin Serriyyeleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001.
- Özkan, Mustafa, “Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hiz. Âişe’nin Duruşu Üzerine”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV/I.
- Öztürk, Levent, *Hiz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Nilgöl, *Hiz. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2007.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Son Peygamberin Kızı Hiz. Fatıma*, Sahhaflar Kitap Sarayı, 2. Baskı, İstanbul, 1985.
- , “Hiz. Âişe Peygamberimizle Kaç Yaşında Evlendi”, *Hürriyet Gazetesi*, 7 Kasım 2008.
- , *Asrısaadetin Büyük Kadınları*, Yeni Boyut, 5. Baskı, İstanbul, 2010.
- Özulu, Yunus Emre, “Hiz. Âişe”, *ŞİA*, İstanbul, 2000, I.
- Paksoy, Kadir, “Sahabe’nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları Hakkında Bazı Tespitler”, *HÜİFD*, Şanlıurfa, 1997, III.
- Pasha, Kamran, *Müminlerin Annesi*, çev. Muhtesim Güvenç, Epsilon Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- Pilâvoğlu, Elhâc Mehmed Kemâl, *Hazreti Aişe Validemiz*, Güven Matbaası, Ankara, 1965.
- Rodinson, Maxime (ö. 1425/2004), *Hazreti Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, Hür Yayın, 1. Baskı, İstanbul, 1980.
- Ronart, Stephan, *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization*, Amsterdam, 1959.
- Rûdânî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleyman (ö. 1094/1683), *Cem‘u’l-Fevâid min Câmi‘i’l-Usûl ve Mecma‘i’z-Zevâid*, tah. Ebû Ali Süleyman b. Dürey‘, Mektebetü İbn Kesîr, Kuveyt, 1998.
- Sâ‘dî Çelebi, Sadullah Sâ‘dî Çelebi b. İsâ b. Emirhan el-Kastamonî (ö. 945/1539), *el-Fevâidü’l-Behiyye: Hâşiye alâ Tefsîri’l-Beyzâvî*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 168.

- Safvet, Ahmed Zekî, *Cemheretü Resâili'l-Arab fî Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Sahillioğlu, Halil, “Dirhem”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX.
- Said Havva, *Hadislerle İslam Tarihi*, çev. M. Ahmet Varol vd., Hikmet Neşriyat, İstanbul, ts.
- Sallâbî, Ali Muhammed, *I. Halife Hz. Ebû Bekir Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan-Faruk Aktaş, Ravza Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.
- , *II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2006.
- , *III. Halife Hz. Osman Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yayınları, İstanbul, 2009.
- , *IV. Halife Hz. Ali Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Şerafettin Şenaslan, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008.
- , *V. Halife Hz. Hasan Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Harun Ünal vd., Ravza Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2010.
- , *Hakikatü'l-Hilâfu Beyne's-Sahâbe*, Darü'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrût, 2008.
- Sandıkçı, S. Kemal, “Tulekâ”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLI.
- Sarıcık, Murat, *İlim Şehrinin Kapısı Hz. Ali*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2010.
- Sarıçam, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri İslâm Öncesinden Abbâsilere Kadar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1997.
- , *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2012.
- Sarıçam, İbrahim vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2011.
- Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1991.
- , “Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri”, *BYASİ*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.
- , “Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım” *DEÜİFD*, İzmir, 1995, IX.
- , *Râşid Halifeler Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.
- Schaade, Arthur (ö. 1372/1952), “Abdullah b. Ubaiy”, *İA*, Eskişehir, 1997, I.

- Sekâkînî, Vedâd, *Ümmehâtü'l-Mü'minîn ve Benâtü'r-Rasûl*, Dârü'l-Fikr, 3. Baskı, Dimaşk, 1986.
- Sekkâf, Alevî b. Abdülkâdir vd., *Âişetü Ümmü'l-Mü'minîn: Mevsu'a İlmiyye an Hayâtihâ ve Fazlihâ ve Mekânetihâ el-İlmiyye ve Alâkatihâ bi Âli'l-Beyt ve Reddi Şübehâti Havlehâ*, Dürerü's-Seniyye, 1. Baskı, Zehrân, 2013.
- Sekûnî, Ebû Ali Ömer b. Muhammed b. Hamd b. Halil (ö. 717/1317), *Uyûnü'l-Münâzarât*, tah. Sa'd Gurâb, el-Câmi'atü'l-Tunûsiyye, Tunus, 1976.
- Seligsohn, M., "Âişe", *IA*, Eskişehir, 1997, I.
- Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Abdullah b. Ahmed b. Ali el-Hasenî (ö. 911/1505), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1955.
- Seyf b. Ömer et-Temimî (ö. 180/796), *el-Fitne ve Vak'atü'l-Cemel*, tah. Ahmed Râtib Armûş, Dârü'n-Nefâes, 9. Baskı, Beyrût, 2008.
- Seyyid Muhammed Nuh, *Sahâbe Neslinin Hadis İlmine Katkıları*, çev. Mehmet Eren, Ravza Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1994.
- Spellberg, Denise A., "Political Action and Public Example: 'Aisha and the Battle of the Camel", *Women in Middle Eastern History*, New Haven, 1991.
- Subaşı, Ebubekir, *Müminlerin Annesi Hazreti Aişe*, Mavi Lale Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010.
- Sûfî, Abdülkâdir b. Muhammed Atâ, *es-Sâ'ika fî Neseфі Ebâtıl ve İftirââti's-Şî'a ala Ümmi'l-Mü'minîn Âişe me'a Def'i'l-Kezibi'l-Mübîn an Ümmehâtü'l-Mü'minîn*, Dârü Ezvâi's-Selef, 1. Baskı, Riyad, 2004.
- Suruç, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sübhanî, Cafer, *Hz. Ali'ye Neler Yaptılar*, çev. Zeyneb Çatar, Evrensel Yayınları, İstanbul, 1995.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed el-Has'amî (ö. 581/1185), *Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi Sîreti'n-Nebeviyye*, tah. Ömer Abdüsselâm es-Selâmî, Beyrût, 2000.

- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hudayrî (ö. 911/1505), *Aynu'l-İsâbe fî İstidrâki Âişe ale's-Sahâbe*, tah. Abdullah Muhammed Dervîş, Mektebetü'l-İlm, Kahire, 1988.
- , *Târîhu'l-Hulefâ'*, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrût, 2003.
- , *Dürri'l-Mensûr fî't-Tefsîr'i bi'l-Me'sûr*, tah. Abdullah b. Abdülmühsîn et-Türkî vd., Merkezu Hicrî'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti, 1. Baskı, Kahire, 2003.
- Şâmî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, tah. İbrahim Terzî-Abdülkerîm Uzbâdî, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, Kahire, 1997.
- , *Ezvâcü'n-Nebî*, tah. Muhammed Nizameddin el-Füteyyih, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, Beyrût, 2006.
- Şehbenderzâde Ahmed Hilmi (ö. 1332/1914), *İslam Tarihi*, çev. Cem Zorlu, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2009.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdülkerîm b. Ahmed (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, tah. Emîr Ali Mehnâ-Ali Hasen Fâ'ûr, Dâru'l-Ma'rife, 3. Baskı, Beyrût, 1993.
- Şerîf er-Radî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed (ö. 406/1015), *Nehcü'l-Belâga*, çev. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006.
- Şeşen, Ramazan, "Vâkidî", *İA*, Eskişehir, 1997, XIII.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), *Derrü's-Sehâbe fî Menâkibi'l-Karâbe ve's-Sahâbe*, tah. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dâru'l-Fikr, Şam, 1984.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yayınları, İlaveli 3. Baskı, İstanbul, 2011.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *Mü'cemü'l-Kebîr*, tah. Hamdî Abdülmecid Selefî, Dâru İbn Hazm, 2. Baskı, Beyrût, 1984.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bagdadî (ö. 310/923), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrût, 2012.
- , *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2013.
- Tahmâz, Abdülhamîd Mahmûd, *es-Seyyide Âişe: Ümmü'l-Mü'minîn ve Âlimetü Nisâü'l-İslâm*, Dârü'l-Kalem, 4. Baskı, Dımaşk, 1988.
- Tarhan, Nevzat, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, 64. Baskı, İstanbul, 2012.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd (ö. 204/819), *Müsned*, tah. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, 1. Baskı, Cîze, 1999.
- Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah el-Hatîb (ö. 741/1340), *el-İkmâl fî Esmâi'r-Ricâl*, yy., ts.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdullah el-Herevî el-Horâsânî (ö. 792/1390), *Şerhü'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1999.
- Temiz, Ahmet Emin, *Hazreti Aişe*, Cihan Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2011.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) (ö. 279/892), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Haz. Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî-Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Mektebetü'l-Me'ârif, 1. Baskı, Riyâd, ts.
- Toksarı, Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, 3. Baskı, İstanbul, 2005.
- Turhan, Halil İbrahim, *Cerh Ta'dil İlminin Hicrî İlk İki Asırdaki Gelişim Seyri*, STS Yayınları, Rize, 2014.
- Tütün, Sevgi, *et-Taberî'nin Câmiu'l-Beyân İsimli Eserinde Hz. Âişe'den Yapılan Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1999.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1992.
- Uraler, Aynur, "Mâriye", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII.
- , "Rukıyye", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- , "Safiyye", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- , "Safiyye bint Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.

- , “Ümmü Külsûm”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII.
- Uslan, Pınar, *H. Âişe’nin Bayan Öğrencileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkid (ö. 207/822), *Kitâbü’l-Megâzî*, tah. Marsden Jones, Âlemü’l-Kütüb, 3. Baskı, Beyrût, 1984.
- , *Fütûhu’s-Şâm*, Darü’l-Cîl, Beyrût, ts.
- Varol, Mehmet Bahaüddin, *H. Hasan*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.
- Velioğlu, Neriman, *H. Âişe’nin Hadis İlmindeki Yeri ve Metin Tenkidi Yöntemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Vicdanî, M. Sadık, *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi*, haz. Dursun Gürlek, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Vida, G. Levi Della, “Osman b. Affân”, *İA*, Eskişehir, 1997, IX.
- Watt, William Montgomery (ö. 1427/2006), *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Birleşik Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- , *Peygamber ve Devlet Adamı H. Muhammed*, çev. Ünal Çağlar, Yöneliş, İstanbul, 2001.
- Ya’kûbî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya’kûb İshâk b. Ca’fer b. Vehb b. Vâzih (ö. 292/905), *Târîhu’l Ya’kûbî*, tah. Abdülemîr Mihna, Şirketü’l-İlemî li’l-Matbû’ât, Beyrût, 2010.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1229), *Mü’cemü’l-Büldân*, Dârü’s-Sadr, Beyrût, 1977.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1361/1942), *Hak Dini Kur’ân Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.
- Yesûî, Luvîs Ma’lûf (ö. 1368/1947), *el-Müncid fi’l-Lügati ve’l-A’lâm*, Dârü’l-Meşrik, 43. Baskı, Beyrût, 2008.
- Yıldırım, Suzan, “H. Âişe’nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar”, *İSTEM*, Konya, 2004, II/IV.
- Yıldız, Hakkı Dursun vd., *DGBİT*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.

- Yıldız, Abdullah, *Hiz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münâfiklar*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Yılmaz, Ömer, *Müminlerin En Sevgili Annesi Hazreti Âişe Radiyallahu Anha*, Muştu Yayınları, İzmir, 2013.
- Yılmaz, Nimet, *Hiz. Âişe'nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri: Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, İFAV, İstanbul, 1998.
- , *Hadis Tarihi*, İFAV, 4. Baskı, İstanbul, 2012.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1347), *Tezkiretü'l-Huffâz*, Dairatü'l-Ma'arifi'l-Osmania, 3. Baskı, Haydarabad, 1956.
- , *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tah. Şu'ayb el-Arnaût vd., Müessesetü'r-Risâle, 3. Baskı, Beyrût, 1985.
- , *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri ve'l-A'lâm*, tah. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2. Baskı, Beyrût, 1990.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâikı Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, tah. Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avviz, Mektebetü'l-Ubeykân, 1. Baskı, Riyâd, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfî (ö. 794/1392), *Hiz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. ve ekler. Bünyamin Erul, Kitâbiyât, 3. Baskı, Ankara, 2007.
- , *el-İcâbe li-Îradi mâ İstedrekethu Âişe ale's-Sahâbe*, tah. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib, Mektebetü'l-Hâncî, 1. Baskı, Kahire 2001 (Tezimizin içinde bulunan atıflarda bu nüshadan faydalanılmıştır).
- Ziyâde, Esmâ Muhammed Ahmed, *Devrü'l-Mer'eti's-Siyasî fî Ahdi'n-Nebî ve'l-Hulefâi'r-Râşidîn*, Dârü's-Selâm, 1. Baskı, Kahire, 2001.

- Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîru 'l-Münîr*, çev. Hamdi Arslan vd., Bilimevi Basın Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Abdullah (ö. 256/870), *el-Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, tah. Sekîne Şehâbî, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrût, 1983.
- Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf (ö. 1122/1710), *Şerh ale'l-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, tah. Abdülazîz el-Hâlidî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût, 1996.

ÖZET

ERKOCAASLAN, Recep, *Hiz. ÂiŖe'nin Hayatı, Ŗahsiyeti ve Hiz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. İrfan AYCAN, I-IX / 1-316 Sayfa, Ankara, 2016.

Bu tez giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmuştur. Giriş bölümünde metod ve çalışmamız esnasında kullanılan bazı temel eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde genel olarak Hiz. ÂiŖe'nin Mekke hayatı, nesebi, doğumu, İslâm'ı kabul etmesi, Hiz. Peygamber ile nişanı ve hicret konuları ele alınmıştır. Hiz. ÂiŖe'nin Medine hayatını konu edinen kısımda ise Hiz. ÂiŖe ile Hiz. Peygamber'in evlilikleri, Hiz. ÂiŖe'nin evi, Hiz. ÂiŖe'nin Hiz. Peygamber'le ve onun diğer eşleriyle ilişkileri, Hiz. ÂiŖe'nin katıldığı gazveler ve bu gazvelerdeki rolü, İlâ Olayı ve son olarak da Hiz. Peygamber'in vefatı konuları incelenmiştir.

İkinci bölümde Hiz. ÂiŖe'nin genel özellikleri incelenmeye gayret edilmiştir. Hiz. ÂiŖe'nin mizacı, ahlâkı, ibadetlere düşkünlüğü, tesettür hassasiyeti, faziletleri, cömertliği, geçim kaynakları, eğlence ve mizah konusundaki tutumu ve son olarak Hiz. ÂiŖe'nin ilmi ve İslâmî ilimlere katkısı aktarılmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde sırasıyla Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Hiz. Hasan ve Muâviye'nin yönetime geliş şekilleri ve zikredilen bu dönemlerdeki yönetimlere Hiz. ÂiŖe'nin herhangi bir etkisi bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Son olarak da Hiz. ÂiŖe'nin vefatı konusu ele alınmıştır.

Tüm bu bölümler içerisinde özellikle Hiz. ÂiŖe'nin evlilik yaşı, İfk Olayı ve Cemel Savaşı konuları çok ayrıntılı ve geniş bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Sonuç kısmında ise tezin genelinden elde edilen sonuçlar toplu olarak özetlenmiştir.

ABSTRACT

ERKOCAASLAN, Recep, *Hadrat Aisha's Life, Personality and Role in the History of Islam after the Prophet Mohammad*, PhD Thesis, Advisor: Prof. Dr. Irfan Aycan, I-IX / 1-316 p., Ankara, 2016.

This dissertation consists of an introduction, three sections and the result. Information about the method and some basic works used during the study is given in the introduction.

In the first section, the issues that Hadrat Aisha's Mecca life, lineage, birth, acceptance of Islam, engagement with the Prophet and the Hijra generally have been addressed.

In the part of Hadrat Aisha's life related to Medina are examined the issues that Prophet's marriage with Hadrat Aisha, Hadrat Aisha's house, Hadrat Aisha's relationships with Prophet and his other wives, the battles that Hadrat Aisha attend and her role in this battles, the event of Ilâ and finally the death of the Prophet.

In the second section has been tried to be examined the general characteristics of Hadrat Aisha. It has been tried to express that Hadrat Aisha's temperament, morality, devotion to worship, tesettur (veiling) sensitivity, virtues, generosity, livelihoods, attitude towards entertainment and humor and finally Hadrat Aisha's knowledge and contribution to Islamic sciences.

In the third part of the thesis respectively was examined how Hadrat Abu Bakr, Omar, Osman, Ali, Hasan and Muawiyah took the lead and whether Hadrat Aisha has any effect in their management. Finally the issue of the death of Hadrat Aisha was examined.

In all of sections especially Hadrat Aisha's marriage age, Efk Event, and the Battle of the Camel has been tried to be addressed very detailed and extensive way.

In the results section it was summarized that the results obtained from the thesis.

الخلاصة

أركوجا أسلان، رجب، عائشة - رضي الله عنها - حياتها، شخصيتها ودورها في التاريخ الإسلامي ما بعد النبي، رسالة دكتوراه، المشرف: أ. د. عرفان أيجان، IX-I، 1-316 صفحة، أنقرة، 2016. تتألف هذه الرسالة من ثلاثة فصول وخاتمة. في المقدمة بينا منهجنا وبعض المراجع الأساسية التي اعتمدناها خلال بحثنا.

تناولنا في الفصل الأول حياة عائشة في مكة ونسبها وميلادها ودخولها الإسلام وخطبتها بالنبي وهجرتها، على نحو مجمل. تناول المبحث المتضمن حياة عائشة في المدينة دراسة زواج النبي منها وبيتها، وعلاقات النبي معها ومع زوجاته الأخرى، والغزوات التي التحقت بها عائشة ودورها فيها، وحادثة الإيلاء، وأخيرا وفاة النبي.

في الفصل الثاني حاولنا عرض خصائص عائشة البارزة، منها ميزاجها، خلقها، ولعها بالعبادات، اهتمامها بالتستر، فضائلها، سخاؤها، معاشها، تصرفاتها في الفرح والمزاح، وعلمها، وفضلها في العلوم الإسلامية.

في الفصل الثالث عالجنا خلافة أبي بكر وعمر وعثمان وعلي والحسن والحسين ومعاوية على الترتيب، ودور عائشة في خلافة هؤلاء الخلفاء. أخيرا عرضنا لوفاة عائشة رضي الله عنها. حاولنا أن نلقي الضوء على موضوعات معينة مفصّلا، منها سن عائشة عند زواجها، حادثة الإفك والجمال.

وفي الخاتمة تم تلخيص النتائج التي توصلنا إليها من خل